

आदर्शपुस्तकालेखपत्रिका ।

अस्या विधानमालायाः पुस्तकानि यैः परहितैकपरतया संस्करणार्थं प्रदत्तानि तेषां नामानि पुस्तकानां संज्ञाश्च कृतज्ञतया प्रदर्श्यन्ते—

(क.) इति सञ्ज्ञितम्—संपूर्णमानन्दाश्रमसंस्कृतग्रन्थसंग्रहालयस्थम् ।

(र.) इति सञ्ज्ञितम्—आठघरे. इत्युपादानां पुण्यपत्तननिवासिनाम्, अप्पासाहेब इत्येतेषाम् ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
मङ्गलाचरणम्	१ तत्राभिषेकमन्त्राः	१५
विधानशब्दव्याख्या	मूर्तिदानमन्त्रः	१७
मालाशब्दव्याख्या	२ आश्लेषाविधानम्	११
शास्त्रस्य मङ्गलपरत्वम्	३ गण्डान्तविधानम्	१८
धर्मार्थकामेति क्रमद्वन्द्वः	५ अथ होमः....	११
व्यवहारो द्विविधः	तत्र मन्त्राः	१९
कर्मणां धर्मार्थकामपरत्वम्....	अथ शतौषधयः ...	११
नित्यादिभेदेन कर्मणामनन्त-	सूतिकास्तन्यवर्धनविधानम्	२१
त्वम्	रेवतीग्रहदानमन्त्रः....	११
आकृत्यधिकरणपूर्वपक्षीयह-	वालग्रहपीडाशमनम्	२२
ष्टान्तः	बलिनिक्षेपमन्त्रः	११
नित्यानि कर्माणि	विवृताक्षग्रहपीडाशमनम्	२३
नैमित्तिकानि कर्माणि	नवग्रहपीडाशमनविधानम्	११
काम्यानि कर्माणि	६ बलिनिक्षेपमन्त्रः	२४
नित्यकाम्यैकदेशानि	वायसग्रहविधानम् ...	११
पदसंगतयः	महाजिह्वाग्रहपीडाशमनवि०	२५
पुष्पवतीविधानम्	क्षेत्रपालग्रहपीडाशमनविधानम्	११
विकृतप्रसवशान्तिविधानम्....	१० हस्तिपादग्रहपीडाशमनवि०	११
पोडशोपचारपूजामन्त्रः	११ कर्णग्रहपीडाशमनविधानम् ...	२६
तत्र दानमन्त्रः	तोलग्रहपीडाशमनविधानम् ...	११
यममूर्तिप्रतिपादनमन्त्रः	स्कन्दग्रहपीडाशमनविधानम्... ..	२७
यमलौत्पत्तिविधानम्	१२ स्कन्दापस्मारपीडाशमनवि०	२८
वाजिदानमन्त्रः	मेपग्रहपीडाशमनविधानम्	२९
दस्रमूर्तिदानमन्त्रः	१३ शिशुग्रहपीडाशमनविधानम् ...	३०
समाननक्षत्रजननविधानम्....	महापूतनाग्रहपीडाशमनविधानम्	११
तत्र मूर्तिदानमन्त्रः....	रेवतीग्रहपीडाशमनविधानम्... ..	३१
मूलशान्तिविधानम्....	१४ ऊर्ध्वपूतनाग्रहपीडाशमनवि०	३२

विषयः	पृष्ठाङ्काः	विषयः	पृष्ठाङ्काः
शकुनीग्रहपीडाशमनविराजम्	३२	देवो बलिः ...	४०
द्वितीयरेवतीग्रहपीडाशमनवि०	३३	सप्तमे मासे गर्भवेदनाह-	...
शुष्करेवतीग्रहपीडाशमनवि० ...	३३	रमौपथम् ..	४१
असत्पूतनाग्रहपीडाशमनवि०	३४	क्रियाकालगुणोत्तरे ...	३४
गर्भिणीप्रथममासपीडाशमनवि०	३४	अष्टमे मासि ससत्त्व-....	३४
प्रथममासि गर्भवेदनाहरमौप-	३४	महिषीदानविधिः...	३४
थम् ...	३४	अष्टमे मासे गर्भरक्षार्थं	...
तथा क्रियाकालगुणोत्तरे ...	३५	बलिः ...	४२
द्वितीयमासे गर्भरक्षार्थं देवो	३५	अष्टमे मासे गर्भवेदनाह-	...
बलिः ...	३५	रमौपथम्... ..	४३
क्रियाकालगुणोत्तरे ...	३५	नवमे मासि गर्भरक्षार्थं	...
द्वितीयमासे गर्भरक्षाकरमौ	३५	बलिः ...	४४
पथम् ...	३५	बलिस्वरूपमाह ...	४४
क्रियाकालगुणोत्तरे ...	३६	बलिमन्त्रः ...	४४
तृतीयमासि गर्भवेदनार्थं बलिः	३६	दशमे मासि गर्भवेदना	...
तृतीयमासि गर्भरक्षार्थमौ-	३६	हरमौपथम् ...	४४
पथम् ...	३६	क्रियाकालगुणोत्तरे ...	४४
क्रियाकालगुणोत्तरे ...	३६	दशमे मासि गर्भरक्षार्थं	...
चतुर्थमासि गर्भवेदनाहर-	३६	देवो बलिः	४५
मौपथं बलिश्च ...	३६	बलिप्रकारमाह ...	४५
पञ्चमे मासि गर्भिणीगर्भ-	३६	तत्र मन्त्रः ...	४५
रक्षार्थं बलिः ..	३६	दशमे मासि गर्भवेदनाह-	...
पञ्चमे मासि गर्भवेदना-	३६	रमौपथम्	४५
हरमौपथम्	३६	एकादशे मासि गर्भर-	...
क्रियाकालगुणोत्तरे ...	३७	क्षार्थं बलिः ...	४६
षष्ठे मासे गर्भिणीगर्भ-	३७	एकादशे मासि गर्भवे-	...
रक्षार्थं बलिः ..	३७	दनाहरमौपथम् ...	४६
षष्ठे मासे गर्भवेदनाहर-	३७	द्वादशे मासे गर्भरक्षार्थं	...
मौपथम् ...	३७	देवो बलिः ...	४७
सप्तमे मासि गर्भरक्षार्थं	३७	अथ सुतप्रसवोपायः	४७

विषया.	पृष्ठाङ्का	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
अन्यच्च	४७	भाषिनीपीडाशमनवि-	६१
अन्यच्च	"	अथ बन्ध्याभिषेकवि-	"
योनिलेपनमन्त्रः	४८	धानम्	६२
लुब्धजातकोक्तानि बाल-	}	ईश्वर उवाच... ..	६३
रक्षोपयोगीनि द्वादश		" बन्ध्याभिषेककालः ...	६५
विधानानि		अभिषेकस्थानानि .. .	६६
रुद्र उवाच	४०	स्त्रीतिथिनिषमः	"
राक्षस्य ऊचुः... ..	"	स्नपनविधिः	"
तत्र प्रार्थनामन्त्रः	५१	पल्लवाः	६७
पञ्च पल्लवाः	"	अभिषेकमन्त्रः	"
मोहिनीपीडाशमनवि-	}	घटिकास्नानम्	"
धानम्		" अथ रुद्रस्नानम् .. .	६९
सुनन्दापीडाशमनवि-	}	देशग्रामाद्युद्भूतमहाव्या-	}
धानम्		धिपीडाशमनवि० ...	
पूतनापीडाशमनवि-	}	जनमारशान्तिः	}
धानम्		ब्रह्मवैवर्ते	
आसुरीपीडाशमनवि-	}	धेनुदानमन्त्रः	}
धानम्		प्रार्थनामन्त्रः	
रेवतीपीडाशमन-	}	गर्गवचनम्	}
विधानम्		हनुमत्पताकाविधानम्	
शकुनीपीडाशमनवि-	}	गरुड उवाच	}
धानम्		ब्रह्मोवाच	
पिशाचिकापीडाश-	}	गर्गप्रोक्तगोशान्तिविधानम्	}
मनवि०		अथाश्वशान्तिः	
पाशिनीपीडाशमनवि-	}	गजमारशान्तिः	}
धानम्		रुमशान्तिविधानम्....	
महामारीपीडाशमनवि-	}	खरशान्तिविधानम् ...	}
धानम्		सारमेयशान्तिः	
कालिकापीडाशमनवि	}	नक्षत्रशमनविधानम् ...	}
धानम्		गृहारिष्टशमनविधानम्	

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
अथ मणिकमङ्गविधानम् ...	११४	जयपट्टविधानम्	१४०
पेषणीवरवर्तिभङ्गविधानम् ...	११५	रणप्रवेशविधानम्	१४१
भाण्डोच्छ्वायपङ्क्तिपातविघ्न- हरं विधानम् . . .	११७	अथ पडङ्गन्यासः ...	१४२
शृङ्खलास्तम्भभङ्गजदोपहरं विधानम् ...	११८	पडक्षरमुद्रा ...	१४३
अग्निदग्धशृङ्खलपुनराधानम् ...	११९	अथ रक्षाविधिः ...	१४४
ग्रामारिष्टशमनविधानम् ...	१२०	अथ खण्डकम् ...	१४५
वृक्षोद्धारिष्टशमनविधानम् ...	१२२	अथौपधयः ...	१४६
फदलीदुष्टमसवविघ्नशमनवि०	१२३	सर्वायुधनिवारणम् ...	१४७
निपिद्धतरुष्टमरोहविघ्नहरं वि०	१२४	रणतिलकविधानम् ...	१४८
स्वस्थारिष्टशमनविधानम् ...	१२५	अथ नवौपधयः ...	१४९
यात्रारिष्टशमनविधानम् ...	१२६	गुटिकाविधानम् ...	१५०
भेकदुष्टरुतजनितविघ्नशमन- विधानम् ...	१२७	कपर्दिकाविधानम् ...	१५१
कपोतशान्तिविधानम् ...	१२८	योगघटितशस्त्रपरिक्षितशस्त्र- त्रोटनविधानम् ...	१५२
पल्लीसरटनिपातविघ्नहरं वि०	१२९	शस्त्रदारुणीकरणविधानम् ...	१५३
पल्लीपतनसरटमरोहणविघ्न- हरं विधानम् ...	१३०	पिच्छविधानम् ...	१५४
मार्जन्यादिदुष्टरजःस्पर्शजवि- घ्नहरं विधानम् ...	१३१	त्र्यम्बकविधानम् ...	१५५
दीपोपपुत्ररूप्माण्डभेदफल- चौर्यविधानम् ...	१३२	जयकाहलाविधानम् ...	१५६
नवदुर्गपूजनविधानम् ...	१३३	आनन्दभाजनविधानम् ...	१५७
दुर्गदृढीकरणविधानम् ...	१३४	भस्मरेपाविधानम् ...	१५८
चतुरङ्गसैन्यदृढीकरणवि०	१३५	यमार्गलयन्त्रविधानम् ...	१५९
रणदीक्षाविधानम् ...	१३६	रिपुस्तम्भनविधानम् ...	१६०
वीरविजयमदवीरकङ्कणवि०	१३७	वैरिचिद्रेपणविधानम् ...	१६१
अथ वीरपट्टविधानम् ...	१३८	अथ मोहनविधानम् ...	१६२
सिन्दूरपट्टविधानम्	१३९	संकीर्णविधानानि ...	१६३
		स्त्रीसुखमसवविधानम् ...	१६४
		चतुर्विंशत्यन्त्रम् ...	१६५
		क्षेत्रे शस्त्रादिकीटनिवारणं	
		चतुर्विंशतियन्त्रम् ...	१६६
		छुरिकापुद्गविजयमदं द्विपट्टि-	

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
नवदुर्गापूजनम् ...	१९३	अथाग्निवेशविधानम् ...	२१८
नव विप्रनामधेयानि ...	"	तत्र क्रमेणानुगमनविशेषः ...	२१९
अथ हयनामानि ...	"	पातलक्षणायाह ...	२२०
इन्द्रमहोत्सवविधानम् ...	१९४	काष्ठनिषेवणविधानम् ...	२२१
विजयादशमीविधानम् ...	१९९	ह्रींरुक्माश्रवणविधानम् ...	२२२
शमीप्रार्थनामन्त्रः ...	२००	भारतश्रवणविधानम् ...	२२३
अश्वमन्तरुप्रार्थनामन्त्रः ...	"	हरिवंशश्रवणविधानम् ...	२२४
नरकचतुर्दशीविधानम् ...	२०१	श्रीमद्भागवतश्रवणविधानम् ...	२२५
भ्रातृद्वितीयासंहितयलियहो- त्सवविधानम् ...	२०२	रामायणश्रवणविधानम् ...	२२६
तत्र नीराजनमन्त्राः ...	"	वासिष्ठश्रवणविधानम् ...	"
बलिमूर्तिदानमन्त्रः ..	२०३	काशीस्रण्डश्रवणविधानम् ...	"
संकीर्णविधानानि ..	२०४	ब्राह्मत्रयश्रवणविधानम् ...	२२७
शिवलिङ्गभेदविधानम् ...	"	कालिकापुराणश्रवणवि० ...	"
तत्र पौराणमन्त्राः	२०५	माघमाहात्म्यश्रवणविधानम् ...	"
भूमिभेदविधानम् ...	२०६	नानापुराणश्रवणविधानम् ...	२२८
पर्वतभेदविधानम् ...	२०७	वेदपारायणविधानम् ...	२२९
मध्यरात्रे धेनुहम्वारचवि० ...	२०९	विनायकपूजाविधानम् ...	"
अथाश्वत्थपूजाविधानम् ...	"	नवग्रहमखविधानम् ...	२३१
तत्र प्रार्थनामन्त्राः ...	२१०	वसिष्ठोक्तनवग्रहमखवि० ...	२३२
चतुर्विंशतिर्भूतयः ...	२११	कुण्डलक्षणं वर्षभेदेन कुण्ड- मानं च ...	२३३
ब्रह्मचारिनिधनविधानम् ...	२१२	कुण्डलननपरीक्षा ...	२३४
कुष्ठिभरणविधानम् ..	२१३	आचार्यादिरुत्तिम्बरणम् ...	"
नारायणीयबलिप्रवृत्तिवि० ..	"	अग्निनामानि वक्ष्ये ...	२३५
यतिभरणविधानम् ...	२१४	अग्निनामाने होमवैफल्यं ...	"
गोदावर्या गङ्गाशब्दो यथा ...	२१५	ग्रहमण्डलानि च ...	"
अथ भृगुपाताविधानम् ...	२१६	आदित्यादिनवग्रहस्थापनम् ...	"
तत्र विधिमाह ...	२१७	अधिदेवताप्रत्यधिदेवतास्था- पनम् ...	२३७
प्रार्थनामन्त्रः ...	"	गणनायादीनां स्थापनम् ...	२३८
तत्र पातानाह ...	"		

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
वासुव्यादिनागपूजनम्	... २३८	जन्ममासादिपूजावि-
अश्विन्यादीनां पूजनम्	. २३९	धानम् २५३
योगकरणपूजनम्	सप्त धान्यान्याह
गङ्गानदिसवर्सरित्पूजनम्	मातङ्गिनीपूजावि-
सप्तसागरपूजनम्	धानम्	... २५४
पर्वतपूजनम्	उदकयासूतिकाशु-
ऋषिपूजनम्	... २४०	द्विविधानम्	... २६२
लोकपालपूजनम्	विरजयानाविधानम्	... २६३
ग्रहभेदेन कुङ्कुमादि...	... २४१	यात्रानियमः
ग्रहभेदेन पुष्पधूपदीपनैवेद्य-	यात्रानिर्गममन्त्रः
फलानि	आदित्यवार उदुम्बरया-	..
ग्रहाणां होममन्त्राः	... २४२	त्राविधानम्	... २६४
अर्कादिसमिधः	शूर्पवायनदानमन्त्रः	... २६६
वज्र्याः समिधः	... २४३	वस्त्रादिसमर्पणमन्त्रः
हवने नियमाः	... २४४	मेर्षार्णपट्टदानमन्त्रौ
होमसंख्या	विरजाम्भःपान-
प्रथमोद्गतज्वालावर्णफलम्	मन्त्रः	... २६७
सुवसुवयोर्लक्षणम्	अर्धोदयव्रतविधानम्	... २६८
ग्रहाणां वर्णगोत्रदेशतिथिन-	...	नियमस्वीकारमन्त्राः	... २७०
क्षणरुथनम्	... २४५	आदौ ब्रह्मपूजा
अथ संकल्पः	... २४६	तत्र प्रार्थनामन्त्रः	... २७१
आचार्यादीनां पूजनम्	अथ महेश्वरपूजा
ग्रहदानानि	... २४७	तत्र प्रार्थनामन्त्रः
अभिषेके पौराणमन्त्राः	... २४८	अथ व्रताङ्गहोमविधिः	... २७२
सिंहस्थे सूर्ये गोप्रसववि-	कपिलापट्टीविधानम्	... २७३
घ्नहरविधानम्	... २५०	सिंहस्थे गुरौ गुरुपूजा-	...
अनवरतस्वेदनयनसु-	युतं गोदावरीयात्रावि०	... २७५
तिका रुमैधुन०	... २५१	मोक्षतीर्थपञ्चरुम्
फाकश्येनादिदुष्टपक्षि-	ब्रह्महत्याविनाशनं
सुर्ये विधानम्	... २५२	तीर्थम्	... २७६

विषयः	पृष्ठाङ्काः	विषयः	पृष्ठाङ्काः
काशीसमं प्रतिष्ठानाख्यं	...	विधानम्	... ३०२
तीर्थम्	... २७६	जलाशयानां लक्षणानि	... "
गोदावरीदर्शने जाते...	...	अथ प्रपाविधानम्	... ३०५
मन्त्रः	... "	अन्नसजविधानम्	... ३०७
प्रणिपातमन्त्रः	... "	दत्तकपुत्रविधानम्	... ३०९
तीर्थे विधिः	... "	सपिण्डेषु दत्तकः कर्तव्यः	... "
अथ बृहस्पतिपूजनम्	... २७७	तदभावेऽसपिण्डस्थोऽपि	... "
गौतमीप्रार्थनम्	... "	ग्रहणसूत्रकद्रोपद्रूपितौपथ-	...
गोदावरीयायिनां नराणां	...	मन्त्रद्वितीकरणवि०	... ३१०
प्रशंसा	... २७८	अनृतमृतवार्तापरिहरणवि-	...
कन्यागते गुरौ श्रीशैलया-	...	धानम्	... ३११
त्राविधानम्	... "	चर्मपान्नशुद्धिविधानम्	... ३१२
कातिकेयदर्शनविधानम्	... २८१	शिवपूजाविधानम्	... ३१४
कमण्डलवादीनामर्पणमन्त्राः	... "	वृषोत्सर्गविधानम्	... ३१५
ब्रह्मकूर्चविधानम्	... २८३	तत्र विधानक्रमः	... ३१६
ब्रह्मकूर्चलक्षणम्	... "	नारायणबलिविधानम्	... ३१८
बालरुस्योर्ध्वदन्तोद्गमजवि-	...	नागबलिविधानम्	... ३२७
ध्रुमङ्गवि०	... २८५	अस्थिपुरुपीकरणविधानम्	... ३२८
महानदीमहापुरमङ्गविधानम्	... २८६	अस्थ्यभावे पालाशविधानम्	... ३२९
बालरुस्य माससंवत्सरवृ-	...	अथाष्ट महादानानि	... ३३१
द्धिवि०	... २८८	मेतर्क्यणि दुष्टकालविवरणम्	... ३३२
अथ मृत्युंजयविधानम्	... "	शास्त्रवीक्षाविधानम्	... ३३३
अथ रुद्रानुष्ठानम्	... २९५	शकुनशास्त्रावलोकन-	...
वृक्षारोपणविधानम्	... २९७	विधानम्	... ३३४
वृक्षादीनां पद्विधोत्पत्तिः	... "	सप्तशतीशकुनपेक्षणविधानम्	... ३३६
अश्वत्यजातौ वर्णचतुष्टयम्	... "	श्रीभागवतशकुनावलोकनम्	... "
वह्नीविषये विशेषमाह	... २९९	रघुवंशशकुनावलोकनम्	... "
वृक्षोद्यापनविधानम्	... "	उपश्रुतिविधानम्	... ३३७
वटोद्यापनम्	... ३०१	त्रिपुष्करादियोगजविद्व-	...
तडागादिजलाशयोद्यापन-	...	भङ्गविधानम्	... ३३८

विषयः	पृष्ठाङ्काः	विषयः	पृष्ठाङ्काः
ग्रहणवेधदोषहरं विधानम् ...	३४०	दिव्यमातृकाविधानम् ...	३८२
दाहादिदोषदुष्टवृक्षदोषहरं विधानम् ...	३४१	धर्मचीरिकाविधानम् ...	३८७
आस्तीकमते सर्पदष्टापमृत्यु- हरं विधानम् ...	३४२	स्थालीपाकादिहोमकुण्ड- लक्षणानि ...	३८८
नव नामाः ...	३४३	अथ विशेषकुण्डानि ...	"
अभिषेके पौराणमन्त्राः ...	"	अङ्गुलक्षणम् ...	"
मन्त्रोपदेशविधानम् ...	३४४	मेखलालक्षणम् ...	३८९
ब्रह्मयामलोक्तं प्रासादोद्या- नविधानम् ...	३४५	मानाधिक्यन्यूनत्वफलम् ...	"
प्रासादकलशन्यासविधानम् ...	३४७	अन्नहीनहोमस्य फलम् ...	"
वास्तुपूजाविधानम् ...	३४८	द्रव्यहीनहोमस्य फलम् ...	"
प्रासादवास्तुपूजाविधानम् ...	३४९	मन्त्रहीनहोमफलम् ...	"
गृहवास्तुपूजाविधानम् ...	३५०	होमद्रव्यहीनहोमफलम् ...	"
वास्तुमण्डलदेवताः ...	"	ब्राह्मणलक्षणम् ...	"
दुष्टस्थानगतादित्यपूजावि० ...	३५२	होमसुदाः ...	३९०
तत्र पूजाविधानम् ...	३५३	द्रव्यहोमे विशेषः ...	३९१
चन्द्रपूजाविधानम् ...	३५४	अथ सुवधारणलक्षणम् ...	"
मङ्गलपूजाविधानम् ...	३५६	आहुतिविभागलक्षणम् ...	"
बुधपूजाविधानम् ...	३५८	वर्णेषु कुण्डविशेषः ...	३९२
गुरुपूजाविधानम् ...	३५९	तत्रौष्ठकण्ठविशेषमाह ...	"
शुक्रपूजाविधानम् ...	३६०	देवयोनिलक्षणम् ...	३९३
शनैश्वरपूजाविधानम् ...	३६१	अन्यच्च ...	"
रोहिणीशकटभेद- विधानम् ...	३६३	विवाहव्रतबन्धमध्ये ...	"
शनिस्तोत्रम् ...	३६८	मातृरजोदोषे ...	३९४
राहुपूजाविधानम् ...	३७०	सप्त जिह्वानामान्याह ...	३९५
अथ केतुपूजाविधानम् ...	३७१	सप्त जिह्वास्तुतिमन्त्राः ...	"
अथ तुलापुरुषविधानम् ...	३७२	पौराणाः ...	३९६
विष्णुश्राद्धविधानम् ...	३७८	मश्वकदानमन्त्रः ...	"
		अथ पुण्याहवाचनम् ...	३९७
		दुष्टप्रसवदोषहरं विधानम् ...	४००

विषयः	पृष्ठाङ्काः	विषयः	पृष्ठाङ्काः
निषिद्धाभ्यङ्गदोषहरं	...	कृष्णचतुर्दशीप्रसूतिदो-	...
विधानम् ४०१	पहरं वि० ४०२
निषिद्धवारेऽभ्यङ्गे दोष-	...	अमाप्रसूतिदोषहरं विधानम् ४०३
हराणि द्रव्याणि "	नष्टानन्तदोरकविघ्नहरं वि० "

इति विधानमालास्थविषयानुक्रमणिका समाप्तिमगात् ।

ॐ तत्सद्ब्रह्मणे नमः ।

विधानमाला

श्रीनृसिंहभट्टविरचिता ।

यो धात्वन्तरशास्त्रमर्मचतुरः कारुण्यरत्नाकरः

सौजन्यामृतपूर्णमानसस्तरिच्छ्रीशंभुचित्तः सदा ।

भूपालालिकलालनीयचरणद्वन्द्वस्य सूनुरीरे-

भूविस्तारियशाः सदा जयति स श्रीविश्वनाथः सुधीः ॥ १ ॥

मणम्य लम्बोदरमुत्तमानां संतोषदां सर्वपुराणदृष्टाम् ।

धर्मार्थकामव्यवहारसिद्धयै करोमि शुद्धार्थविधानमालाम् ॥ २ ॥

विधानमालेति ग्रन्थनामधेयम् । तच्चान्वर्थम् । विधानानां मालेव माला पर-
म्परेत्यर्थः । विधानं विधिः । यद्यपि विधानशब्दे 'करणाधिकरणयोश्च' [पा०
सू० ३ । ३ । ११७] 'कृत्यल्युटो बहुलम्' [पा० सू० ३ । ३ । ११३]
'भावे च' [पा० सू० ४ । ४ । १४४] इत्यादिष्वर्थेषु ल्युट् स्मर्यते । तथैव
'उपसर्गे घोः क्रिः' [पा० सू० ३ । ३ । ९२] 'कर्मण्यधिकरणे च' [पा०
सू० ३ । ३ । ९३] इत्यादिष्वर्थेषु किरपि स्मर्यते । ततश्च विधानविधिशब्दयोः सर्वा-
र्थविषये पर्यायत्वे संभवति तथाऽप्यत्र भावार्थ एव 'विज्ञानमानन्दं ब्रह्म' [वृ० ३ ।
९ । २८] इतिवत्। नैयायिकाभिमतप्रकृतिप्रत्ययार्थकल्पनातः कल्पनान्तरत्वेन गौरव-
त्तया वेदान्तिभिर्युद्धेभ्य इत्यत्र एवाङ्गीकृतोऽसंभवाभवाद् । यथा सति संभवे 'जडिद्व-
यजेत' इत्यादौ सामानाधिकरण्यं निर्वोढुं पूर्वपक्षिणा 'मत्वर्थलक्षणाऽऽश्रिता ।
सिद्धान्तिना तूद्धिनत्ति पशुफलमिति खनित्रवदवयवव्युत्पत्तिपरित्यागेन लक्षणा-
मनाश्रित्यापि बलिभिदादिकर्मान्तरव्यवच्छेदकनामधेयपक्षाद्गीकारेण सामाना-
धिकरण्यमाश्रितम् । 'सोमेन यजेत' इत्यादौ तु 'अग्निहोत्रं जुहोति' 'दध्ना जुहोति'
इतिवत्पृथगुत्पत्तिवाक्याभावाद्यागं विधायागत्या तस्मिन्नेव वाक्ये सोमोऽपि विधी-
यते । तथा 'अक्षरमम्बरान्तधृतेः' [ब्र० सू० १ । ३ । १०] इतिन्यायेनाक्षरादिषु रुद्धि-

१ क. 'वार्थः शुद्ध ए' । २ ख. 'भिर्लिङ्भा' । ३ क. 'त्याऽनुत्याऽपि त' ।

विषयः	पृष्ठाङ्काः	विषयः	पृष्ठाङ्काः
निषिद्धाभ्यङ्गदोषहरं	...	कृष्णचतुर्दशीप्रसूतिदो-	...
विधानम्	... ४०१	पहरं वि०	... ४०२
निषिद्धचारेऽभ्यङ्गे दोष-	...	अमाप्रसूतिदोषहरं विधानम्	... ४०३
हराणि द्रव्याणि	नष्टानन्तदोरकविघ्नहरं वि०

इति विधानमालास्थविषयानुक्रमणिका समाप्तिमगात् ।

अंतरसङ्ग्रहणे नमः ।

विधानमाला

श्रीनृसिंहभट्टविरचिता ।

यो धात्वन्तरशास्त्रमर्मचतुरः कारुण्यरत्नाकरः

सौजन्यामृतपूर्णमानसत्तरिच्छ्रीशंभुचित्तः सदा ।

भूपालालिकलाजनीवकरगाङ्गद्वन्द्वसुनुहरे-

भूविस्तारियशाः सदा जयति स श्रीविश्वनाथः सुधीः ॥ १ ॥

प्रणम्य लम्बोदरमुत्तमानां संतोषदां सर्वपुराणदृष्टाम् ।

धर्मार्थकामव्यवहारसिद्धयै करोमि शुद्धार्थविधानमालाम् ॥ २ ॥

विधानमालेति ग्रन्थनामधेयम् । तच्चान्वर्थम् । विधानानां मालैव माला पर-
म्परेत्यर्थः । विधानं विधिः । यद्यपि विधानशब्दे ' करणाधिकरणयोश्च ' [पा०
सू० ३ । ३ । ११७] ' कृत्यल्युटो बहुलम् ' [पा० सू० ३ । ३ । ११३]
' भावे च ' [पा० सू० ४ । ४ । १४४] इत्यादिष्वर्थेषु ल्युट् स्मर्यते । तथैव
' उपसर्गे घोः क्रिः ' [पा० सू० ३ । ३ । ९२] ' कर्मण्यधिकरणे च ' [पा०
सू० ३ । ३ । ९३] इत्यादिष्वर्थेषु किरपि स्मर्यते । ततश्च विधानविधिशब्दयोः सर्वा-
र्थविषये पर्यायत्वे संभवति तथाऽप्यत्र भावार्थ एव ' विज्ञानमानन्दं ब्रह्म ' [वृ० ३ ।
९ । २८] इतिवत् । नैयायिकाभिमतप्रकृतिप्रत्ययार्थकल्पनातः कल्पनान्तरत्वेन गौरव-
तया वेदान्तिभिर्युद्भाव एवाङ्गीकृतोऽसंभवाभावात् । यथा सति संभवे ' उद्भिदा
यजेत ' इत्यादौ सामानाधिकरण्यं निर्वोढुं पूर्वपक्षिणा ' मत्वर्थलक्षणाऽऽश्रिता ।
सिद्धान्तिना तूद्भिनति पशुफलमिति खनित्रवदव्यव्युत्पत्तिपरित्यागेन लक्षणा-
मनाश्रित्यापि बलिभिदादिकर्मान्तरव्यवच्छेदकनामधेयपक्षाङ्गीकारेण सामाना-
धिकरण्यमाश्रितम् । ' सोमेन यजेत ' इत्यादौ तु ' अग्निहोत्रं जुहोति ' ' दध्ना जुहोति '
इतिवत्पृथगुत्पत्तिवाक्याभावाद्यागं विधायागत्यां नस्मिन्नेव वाक्ये सोमोऽपि विधी-
यते । तथा ' अक्षरमम्बरान्तधृतेः ' [व० सू० १ । ३ । १०] इतिन्यायेनाक्षरादिषु रूढिं

१ क. 'वार्धः १कुट्ट ९' । २ ख. 'भिल्लिह्मा' । ३ क 'त्याऽवुत्याऽपि त' ।

परित्यज्यापि न क्षरतीत्यक्षरमित्यवयवप्रसिद्धिरङ्गी क्रियते इति तत्र गौरवमेव
 न्याय्यम् । अत्र तु लाघवेनैव चरितार्थत्वाद्गौरवमन्याय्यम् । यथा महागिरिमहोद-
 धिसहितस्य महाक्षितिलक्षणस्य कार्यस्यैकस्मिन्स्रष्टरि पातरि संहर्तरीश्वरे संभरत्य-
 नेकेश्वररूपनारायं गौरवस्यान्याय्यत्वाद्लाघवमेव युक्तम् । अतो विधानशब्दे ल्युट्-
 त्ययस्यैव भावार्थत्वात् करणाद्यर्थपरत्वम् । विधानशब्दो व्याख्यात इदानीं विधा-
 नमालाशब्दे समासैकदेशभूतो मालाशब्दो व्याख्यायते । विधानानां माला
 विधानमाला । ग्रथितानेकद्रव्यसमुदायो मालाशब्देनोच्यते । पुष्पमाला कण्ठमाले-
 त्यादिप्रसिद्धेः । अनेकेषां विधानानां व्यापाररूपत्वेन क्षणिकत्वाद्विधानसंबन्धि-
 मालानुपपत्तेः प्रतिज्ञादोषश्च । अतः केवलावयवशब्दस्य मुख्यार्थासंभवेनावयवा
 इवावयवा इति बहुपमेयत्वेन मालेव मालेति व्युत्पाद्य समासः कर्तव्यः ।
 मालेव मालेति व्याख्याने विजातीयत्वाभावादेकस्यैव पदार्थस्योपमानोपमे-
 यत्वाभावः । पट इव यटः, पट इव पट इति तद्विरोधात् । सत्यम् । तथाऽपि मालेव
 मालेत्यत्र यथा ' श्येनेनाभिचरन्पजेत ' इत्यत्र श्येनशब्दस्य गुणपरत्वाद्गुणी-
 कारेण मत्पर्यलक्षणाभवाच्छेयनशब्दस्य नामधेयपरत्वेन सिद्धान्तिनाऽऽश्रिता व-
 त्यर्थलक्षणा । तत्र पूर्वपक्षिणा वत्यर्थलक्षणाया मत्पर्यलक्षणातां बलीयस्त्वेनैक-
 स्यैवोपमानोपमेयत्वाभावेन च नामधेयपक्षस्य दुर्बलत्व आशङ्किते पुनः सिद्धा-
 न्तिना वचनव्यक्तिसमये लक्षणायात्राथयणाभावेनापिक्रदोषाभावाः समर्थे ।
 किं चैकस्योपमानोपमेयभावो 'गगनं गगनरकारम्' इति च दृष्टे तद्वन्मालेव माले-
 त्युपपद्यते । इति विधानमालाशब्दसमर्थनं यथाकथंचित्कृतं परं तु विधान-
 शब्दार्थस्य कर्तव्यस्य सर्वत्र चैकरूपत्वान्मालाया अनुपपत्तितो विधानमाला-
 शब्दार्थोऽप्युपमानोऽप्यनेकद्रव्यदेवतादिकरणसंपदानादिकारकसंस्थभेदाद्विधाना-
 नेकत्वस्योपपत्तेश्चोपपद्यते । तस्मिन्प्रभे साध्यसाधनेतिवर्तव्यतानिरूपण-
 प्रयाणामपि भेदानां विधानशब्दवाच्यत्वे कथं भावार्थ एव व्युदिति निश्चयः
 कुतः । सत्यम् । परं तु साधनादीनां कारणाणां क्रियां प्रति साधान्यात् पृथक्-
 स्त्वेन मत्पर्येकं विधानशब्दापेक्षा नौररी क्रियते । कर्मण ईप्सिततमत्वात् क्रिया-
 पेक्षयाऽप्युद्देश्यत्वेन प्रधानत्वात्कर्मणि ल्युट्प्रत्यये संभवति भावार्थ एव
 व्युदिति निश्चयः कथं संपद्यते इति चेत्सत्यम् । कर्मणोऽप्यंशत्वेन साधान्या-
 साधान्ये, उद्देश्यत्वेन प्रधानत्वमुपयोगित्वेन कारकत्वादप्रधानत्वम् । तेनाऽऽ-
 कारेण कर्मणि कारकशब्दमवृत्तिः पदकारणाणां नियमः । तस्मादपि भावार्थ-

नियमो घटते । सतीष्वन्यासु विधानमालासु किमर्थमियं विरच्यते । यतः सर्व-
पुराणदृष्टामिति । अत्र पुराणशब्दो रूढिं परित्यज्य ' आचारात्स्मृतिर्बलीयसी '
इत्यनेन न्यायेनावयवप्रसिद्धया वेदतदङ्गोपाङ्गस्मृतीतिहासादिषु शास्त्रेषु
प्रवृत्तः । यद्यपि पुराणेषु न दृश्यते तथाऽपि सर्वेषु मिलितेषु दृष्टामिति सर्वपदसा-
र्थक्यम् । तर्हि शुद्धार्थविधानमालामिति पदस्य पद्ये दृष्टत्वात्कथं विधानमाले-
त्येव व्याख्यानम् । नायं दोषः । शुद्धार्थेति पद्ये पदस्यासंक्रान्तः(?) समासीभूत-
स्यापि शुद्धार्थशब्दस्येतरविशेषणापेक्षयाऽत्यन्तान्तरङ्गविशेषणप्रतिपादनत्वविज्ञा-
पनार्थं समशित्वम् (समर्थितम्) (?) । किं चानेकेष्वपि निबन्धनेष्वेवं दृश्यते संज्ञि-
स्युक्त्यन्विततर्कभाषेतित्वत् । संतोपदामित्यनेन स्वगुणसामग्र्या निर्दोषरसनानां
शर्करामिव संतोपदात्रीमित्यर्थः । असूयकायानृजवे जनापेत्यनेन हेतुनैत-
द्विपरीतेभ्यो ब्रूयादिति तात्पर्यतो येऽनसूयका ऋजवः, यतस्ते सन्तस्तेषां
संतोपदाम् । अथ वा गुणदोषौ निरीक्ष्य दोषग्रहाणं कृत्वा ये गुर्वादयो वृद्धा
गुणदृष्टयस्ते परोक्षमपरोक्षं वा सर्वैर्ज्ञायमानत्वात्सन्तीति सन्तस्तेषां संतोषदामिति ।
कश्चिदपि पापीयान् 'अग्निहोत्रं जुहुयात्' इति 'स्वमांसं भक्षयेत्' इतिवत्संतोपदां
संतोपच्छेत्रीमिति व्याख्यायाचर्हि स्वर्गकापेण भीमासकेन श्रेयसीयसा
अग्नौ हूयते यस्मिन् होमे सोऽग्निहोत्रनामधेयो होम इति होमविशेषः समर्थितो
यथा तथा शुद्धार्थादिशब्दसंनिधानाद्धरिं वन्दे विष्णुं वन्दे न तु दर्दुरमित्यर्थादेव
'तां पार्वतीत्याभिजनेन नाम्ना बन्धुप्रियां बन्धुजनो जुहाव' इत्यत्र द्वेव स्वर्वायां
शब्दे-चेत्यर्थद्वये संभवत्वपि प्रथमातिक्रमे कारणाभावादिति न्यायेन स्वर्वा-
र्थत्वे निश्चितेऽपि बन्धुप्रियामित्यादिसंनिहितार्थबलेनेह 'उपह्वये श्रियम्' इत्यत्र
च गन्धद्वारामित्याद्यर्थसंनिधानेनैव शब्दार्थता । अतो हरिं जुहावोपह्वयेपदवत्
संतोषवितरणशीलामिति घोरर्पणपरत्वम् । एवंविधे ग्रन्थग्रन्थे कौ हेतुरिति
प्रश्ने प्रणम्य लम्बोदरमित्युत्तरम् । लम्बोदरमितिलक्षितेन तृप्तत्वेन शास्त्रस्य
मङ्गलपरत्वं ज्ञाप्यते । मङ्गलादीनि मङ्गलमध्यानि मङ्गलान्तानि शास्त्राणि
प्रथन्ते वीरपुरुषाणि भवन्त्यायुष्मत्पुरुषाणि चेति महाभाष्यकारेणोक्तम् ।
'अथ शब्दानुशासनम्' इत्यत्रायशब्दस्य मङ्गलार्थत्वमानन्तर्यार्थत्वं वेति संदेहे
'अथातो धर्मं व्याख्यास्यामः' इत्यत्र धर्मशब्दे मङ्गलार्थे संभवति पुनरप्यथ-
शब्दस्य मङ्गलान्यानन्तर्यार्थत्वं विशेषकैः सूत्रकारकायमनोवाकृकृतनमस्का-
रापेक्षया प्रणम्येत्यादी नमस्कारग्रन्थे भाष्यत्वप्रदर्शनसमय-आनन्तर्यार्थत्वं

दञ्जितम् । 'अथ शब्दानुशासनम्' इत्यत्रापि परमेश्वरं प्रति सूत्रकारकृतनस्कारा-
 पेक्षयाऽऽनन्तर्यं कस्मान्न भवेदित्याक्षिप्तं उत्तरम् । अत्र भाष्य-
 कारीयोऽथशब्दः सौत्रवृद्धिपदोपलक्ष्यमङ्गलार्थरू एव । तर्हि नमस्कारा-
 करणेऽपिपुत्रत्वापरत्वात् उत्तरयति । येनाक्षरसमाभ्यायेति मणिपातेनैव 'अइउण्'
 इत्यादिचतुर्दशसूत्रीलाक्षिताक्षरसमाभ्यायः सूत्रकारेण पूर्वमेवोपलब्धः । पश्चा-
 त्स्वकृत्यापेक्षया 'वृद्धिरादैच्' इत्यत्र नमस्कारापेक्षायामपित्च्छान्दसत्वं मा
 भूदिति तदा नमस्कारो न कृत इति ज्ञायते । अथ वा नमस्कारोद्देश्ये परमे-
 श्वरमसादे जाते पुनर्नमस्कारानुपपत्तेः । तस्माच्चत्रायो वर्ण्यते यत्रेति न्यायेन
 मङ्गलार्थसौत्रपदव्याख्यापरस्याप्यथशब्दस्य भाष्यत्वं पुनरप्याक्षेपपूर्वं समाधत्ते ।
 वृद्धिशब्देन साक्षान्मङ्गलार्थं उच्यते । कथं भाष्यकारेणासंदिग्धशब्दस्य
 शुद्धार्थस्य संदिग्धार्थेनाप्यथशब्देन व्याख्यानं क्रियते । अपूर्वमेतदाश्चर्यं यद्भाष्य-
 व्याख्यानमेव दुर्घटम् । अत्रोत्तरम् । यद्यपि वृद्धिशब्दस्य साक्षान्मङ्गलपरता
 तथाऽपि संज्ञानिरूपकत्वेनान्यपरत्वमयुक्तम् । अन्यायश्चानेकार्थत्वमितिन्यायात् ।
 अक्षपादमालादिषु स्वगत्याऽनेकार्थत्वमङ्गी क्रियते । अत्र तु गत्यन्तरभावाद्ने-
 कार्थताऽयुक्ता । अत्र समापत्तेः । यद्यपि संज्ञानिरूपकत्वेन वृद्धिशब्दः संज्ञा-
 शब्दः । 'लघ्वर्थं हि संज्ञाकरणम्' इति न्यायेन स शब्दः सर्वत्राऽऽदैवौ प्रति-
 पादयन्नपि मङ्गलार्थोऽपि युज्यते । अत्र हेतुपुण्यस्यति । सर्वत्र 'अदेवुण्यः'
 [पा० सू० १ । १ । २] 'हलोऽनन्तराः संयोगः' [पा० सू० १ । १ ।
 ७] इत्यादौ संज्ञासूत्रप्रगाथे संज्ञानिरूपणानन्तरं संज्ञानिरूपणम् । अत्र तु
 व्यतिक्रमेण, कारणमेतदेव यन्मङ्गलादिना शास्त्रेण भवितव्यमिति सुतरां
 वृद्धिशब्दस्य मङ्गलार्थत्वे दुर्घटतद्व्याख्यानपरतयाऽथशब्दस्य तदपेक्षया
 सुगमत्वम् । 'अपृक्त एफाल्पत्ययः' [पा० सू० १ । २ । ४१] इत्यत्र
 सूत्रकारस्यानामधेयत्वं संभाव्यते । ग्रन्थारम्भे त्वनामधेयत्वाभावाद्ब्यतिक्रम-
 लिङ्गेन मङ्गलार्थत्वम् । तद्भेदे लम्बोदरमिति मङ्गलपरंपदम् । मङ्गलाचरणं
 चाऽऽरब्धं कार्यपरिपन्थिविघ्नविनाशार्थम् । 'लम्बोदरश्च' 'विघ्ननाशो गणाधिपः'
 इति 'द्वादशैतानि' इति 'विघ्नारम्भे विवादे' इति 'विघ्नस्तस्य न जायते' इति च
 विघ्नविनाशकं लम्बोदर इति नामधेयम् । तस्मादादौ मङ्गलार्थमेव प्रयुक्तम् ।
 आक्षिपति—प्रणम्यपदस्य ग्रन्थारम्भे विद्यमानत्वात्कथं लम्बोदरमित्यत्र
 मङ्गलादित्वम् । सत्यम् । परं तु नमस्काराचरणानन्तरं नमस्कार्यनामधेयल-
 क्षितवृत्तिगुणसंभावनाया मङ्गलादित्वमेव । अभिधेयं समयोजनमाह—'धर्मार्थ-
 कामव्यवहारसिद्धये' इति । 'तादर्थ्ये चतुर्थी' इति न्यायेन प्रयोजनं

कथ्यते । यथा कान्यप्रकाशे ' कान्यं यशसेऽर्थकृते ' इति । यदुद्दिश्य प्रवर्तते पुरुषस्तत्प्रयोजनं यमर्थमधिकृत्य प्रवर्तते तत्प्रयोजनम् । 'यदृत्तयोगः प्राथम्यम्' इत्याद्युद्देशलक्षणमिति । धर्मं वाऽर्थं कामं वोद्दिश्य पुरुषः प्रवृत्तो दृश्यते । तस्माद्दर्भार्थकामानां प्रयोजनरूपत्वम् । यद्यपि ' धर्मादिष्वनियम इष्यते ' इतीष्टिरस्ति तथाऽपि कृच्छ्रादिजन्यस्य धर्मस्यानपेक्षितार्थस्यानन्याधीनत्वात्प्राथम्यमितीष्टिस्त्वर्थकामविषया भवेत् । तदर्थकामपरपुरुषापेक्षया वस्तुवृत्त्याऽर्थस्यैव धर्मानन्तर्यम् । अर्थानर्थयोः कामाकामयोर्धर्माधर्ममूलत्वे समाने कथमर्थस्यैव धर्मानन्तर्यम् । सत्यम् । तथाऽपि, अर्थस्तु केवलं कामवद्वर्मस्य कार्यमेवेति नास्ति । धर्मं प्रत्यपि कारणत्वेन दृष्टत्वात् । तस्माद्दर्भार्थकामेति क्रमद्वन्द्वो घटते । एषां त्रयाणां व्यवहारः प्रवृत्तिलक्षणस्तस्य सिद्धयै प्राप्त्यै । स च प्रवृत्तिलक्षणो व्यवहारः क्वचिद्रागतः । क्वचिदागतः । तत्र शास्त्रविरोधे गुदशर्करादिभक्षणादौ ' अनिपिद्धसुखत्यागी पशुरेव ' इति न्यायेन रागजोऽपि व्यवहारो न दुष्टः । शास्त्रविरोधे तु पलाण्डुगृञ्जनादिभक्षणादौ रागजो दुष्ट एव । अत्र त्वागतो यो व्यवहारस्तस्यैव सिद्ध्या इत्यर्थः । एकानि कर्माणि केवलं धर्मपराणि पुराणश्रवणादीनि । एकान्यर्थपराणि गजाश्वादिशान्त्यादीनि । एकानि कामपराणि विजयादशमीचलिदिनविधानादीनि । एतेषामेवानन्तभेद-भिन्नत्वाभित्यनैमित्तिककाम्यकाम्यैकदेशनित्यनित्यैकदेशकाम्यनैमित्तिकनित्य-नैमित्तिकनित्यनैमित्तिकैकदेशनित्यनित्यैकदेशनैमित्तिकनैमित्तिककाम्यकाम्य-नैमित्तिकनैमित्तिकैकदेशकाम्यकाम्यैकदेशनैमित्तिकनित्यनैमित्तिकैकदेशनित्य-काम्यादिद्वारा कर्मणामनन्तत्वम् । यथाऽऽकृत्यधिकरणपूर्वपक्षसमये किं जाति-र्वाच्या व्यक्तिर्वोभयसंबन्धः समुदायो वा लिङ्गं कारकं वा संख्या वा व्यक्ति-विशिष्टा जातिर्वा जातिविशिष्टा व्यक्तिर्वा जातिसंबन्धो वा जातिसमुदायो वा जातिविशिष्टः संबन्धो वा संबन्धविशिष्टा जातिर्वा जातिविशिष्टसमुदायो वा समुदायविशिष्टा जातिर्वा जातिविशिष्टं कारकं कारकविशिष्टा जातिर्वा जातिविशिष्टा संख्या वा संख्याविशिष्टा जातिर्वा जातिविशिष्टं लिङ्गं वा लिङ्गविशिष्टा जातिर्वेतीत्यादिपक्षाणामनन्तत्वम् । एते पक्षा अनन्तत्वे दृष्टान्तिता नोपयोगित्वे सिद्धान्ते जातेरेवाभिधेयत्वादितरेषामुपलक्षणीयत्वात् । दार्ष्टान्तिकपक्षाणामपि शास्त्रबलेन सूक्ष्मदृष्ट्या संभवादुपयोगित्वम् । तत्र च नित्यानि ' यावज्जीवमग्निहोत्रं जुहुयात् ' इत्यादीनि । नैमित्तिकानि ' भिन्ने जुहोति ' ' स्कन्ने जुहोति ' इत्यादीनि । काम्यानि ' ज्योतिष्टोमेन

स्वर्गकामो यजेत इत्यादीनि । जन्माष्टम्यादीनि नित्यकाम्यकदेशानि, अकरणे प्रत्यवायश्रवणात्फलश्रवणाच्च । एवमनन्तत्वात्कर्षणां प्रज्ञाबलेन स्वयमेवोद्यत्वम् । येषां प्रतिपादकवाक्ये कामिपदसंन्यस्तानि काम्यान्वेव । येषामकरणे प्रत्यवायस्तानि नित्यान्वेव । येषां नियतदेशकालत्वाभावस्तानि ग्रहणादीनि नैमित्तिकान्येव । पुत्रजन्मसमयेऽनुष्ठीयमानानि तानि नैमित्तिककाम्यानि । काम्यनित्यैरुद्देशान्यपरपक्षभ्राद्धादीन्पेवं कर्षणामनन्तत्वम् । एतेष्वेव शान्तिरूपौष्टिकसंज्ञकानि तानि विशेषतो निरूप्यन्ते । गर्भाधानादीनामनिरूपणे कारणमाह । गृहसूत्रादिग्रन्थेषु ग्रथितत्वान्निरूपणे वृथोक्तिलक्षणो दोष एव न गुणः । तस्माच्छान्तिरूपौष्टिकानि प्रत्येकं वर्णोपयोगीनि संकरजोपयोगीनि सर्वजनचमत्कारकाणीति कर्माणि निरूप्यन्ते । करोमीति प्रकृतिप्रत्ययार्थयोर्मध्ये प्रत्ययार्थस्य प्रधानत्वात् । भावनारूपत्वे च क्रियमाणत्वं मालाया एव तस्मादित्युपलभ्यते । यथा पुष्पमालाग्रन्थितुर्मालामेव प्रति कर्तृत्वम् । न च पुष्पाणि प्रत्येवं ममानेऽशास्त्रदृष्टग्रन्थसंग्रहकर्तृत्वमेव न तु ग्रन्थकर्तृत्वमेपां ग्रन्थानां पौरुषेयाणां महर्षिभिर्ग्रथितत्वात् । अपौरुषेयाणां तु का कथा । अन्यथा विश्वादर्शादिवत् प्रतिमुञ्चकानि भवेयुः । यद्यार्पाण्यपि मदीयानीति योऽभिदध्यात् तेन मूर्खबहोत्रप्रश्नोचरवत्स्ववचनविधात् एव कृतः स्यात् । तस्माद्द्वयं धर्मसंग्रहकारा एव । तथाप्यसंगतसंगतिकाराः । ताश्च संगतयः षट्—आक्षेपिकी, आपवादिकी, प्रत्युदाहरणलक्षणा, बुद्धिस्थानलक्षणा, आतिदेशिकी, प्रासङ्गिकी चेति । इमाः स्वविषयपरा यथायथमुपयोच्यन्त इति तात्पर्यपरिशुद्धिः सर्वत्र ज्ञातव्या ।

तत्राऽऽदौ पुण्यतीविधानं निरूप्यते ।

प्रथमतीं दृश्यमानं रजः साध्वसाध्विति विविचयासाधुनः प्रतिकारः कथ्यते
वराहपुराणात्—

प्रथमतीं द्वितीये वा शुभाशुभनिरीक्षणम् ।

कर्त्तव्यं ज्ञातृभिः सम्यग्धर्मशास्त्रविचारतः ॥ १ ॥

शुभाय श्वेतवस्त्रादद्या रोगिणी रक्तवाससा ।

नीलाम्बरपरा नारी विधवा जायते ध्रुवम् ॥ २ ॥

भोगिनी पीतवस्त्रा च दृढवस्त्रा पतिव्रता ।

दुर्भगा शीर्णवस्त्रा च सुभगा क्षौमवस्त्रिणी ॥ ३ ॥

आलोहिते भवेद्दन्ध्या श्वेतवर्णे च पुत्रिणी ।
 कृष्णे न (तु) विधवा नारी रजस्ये पुत्र (वं तु) लक्षणम् ॥ ४ ॥
 उदा संवत्सरार्धे च मासे पक्षे तथा खलु ।
 रजस्तु दृश्यते स्त्रीणां सर्वदैवाशुभावहर्म ॥ ५ ॥
 वैत्रे मासि विशेषेण वैधव्यं लभते ध्रुवम् ।
 वैशाखे बहुपुत्रा स्याज्ज्येष्ठे रोगावृता भवेत् ॥ ६ ॥
 आषाढे मृत्प्रजा * प्रोक्ता भावणे धनिनी भवेत् ।
 भाद्रे तु दुर्भगा स्त्रीवा श्चाश्विने च तपस्विनी ॥ ७ ॥
 कार्तिके निर्धना बाला मार्गशीर्षे बहुप्रजा ।
 पौषे स्यात्पौंश्वली नारी माघे पुत्रसुखान्विता ॥ ८ ॥
 फाल्गुने सर्वसंपन्ना प्रथमर्तुफलं स्मृतम् ।
 आदित्ये विधवा नारी सोमे दैन्यमवाप्नुयात् ॥ ९ ॥
 मङ्गले द्यात्मघाताय कल्पते नात्र संशयः ।
 बुधे च धनिनी प्रोक्ता गुरौ भर्तुः सुखप्रदा ॥ १० ॥
 कन्यापुत्रप्रसूर्वारे भार्गवस्य न संशयः ।
 पौंश्वल्यकारिणी मन्देऽन्यमते भर्तुरग्रहः ॥ ११ ॥
 वैधव्यदा च प्रतिपद् द्वितीया पुत्रवर्धिनी ।
 सौभाग्यदा तृतीया च चतुर्थी सुखनाशिनी ॥ १२ ॥
 पञ्चमी सुभगा चैव षष्ठी संततिनाशिनी ।
 सप्तमी धननाशाय पुत्रदा सौख्यदाऽष्टमी ॥ १३ ॥
 नवमी क्लेशदात्री स्यादशमी च सुखप्रदा ।
 एकादश्वर्यनाशाय द्वादशी रतिवर्धिनी ॥ १४ ॥
 त्रयोदशी शुभा ज्ञेया दुर्भगा च चतुर्दशी ।
 पौर्णमासी त्वमानास्या दुःखसंभोगवर्धिनी ॥ १५ ॥
 प्रातःकाले रजः स्त्रीणां प्रथमं शोकवर्धनम् ।

* ' मृद् प्राप्तपाने ' इति पाणिनिस्मृत्युक्तमृद्गानोः क्विप्रत्यये तुक् च कृते

' मृत् ' इति प्रयोगस्य कथंचिदुपपादयितुं शक्यत्वेन प्रणवियोगाभवात् प्रज्ज यस्या इत्यर्था-
 विरोधे छन्दोनुरोधे च सति मृत्यवेति यथास्थितमेव साधिति प्रतीयते , सध्वसाधु वा साधुभिर्व-
 चारणीयम् ।

१ ख. °१म् । आपतौ विधवा नारी प्रतिपद्यावृताऽष्टमी । चे' । २ ख. °न्दे त्रियने भर्तुप्रतः ।

तिलतैलेन शुद्धेन शुभकल्केन वा पुनः ।
 आह्निकं च विधिं कृत्वा विधानं नूनमारभेत् ॥ ३२ ॥
 शुभाचारसमायुक्तः श्रद्धया परया युतः ।
 स्थण्डिलं च ततः कृत्वा स्वस्तिर्वाच्या द्विजोत्तमैः ॥ ३३ ॥
 अग्निप्रतिष्ठापूर्वं च हवनं तत्र कारयेत् ।
 अष्टोत्तरसहस्रं च जुहुयाच्चिलसर्पिणा ॥ ३४ ॥
 प्रधानं पायसं प्रोक्तं सघृतं च सशर्करम् ।
 आ कृष्णेनेतिमन्त्रेण मूर्धानं चेति वा पुनः ॥ ३५ ॥
 सूर्यसूक्तं जपेद्द्विद्वान्विष्णुसूक्तं च वा पुनः ।
 सूर्यपूजां ततः कुर्यात्करवीरैः सुरक्तकैः ॥ ३६ ॥
 धूपार्थं गुग्गुलं दद्याद्दीपं दद्यात्प्रयत्नतः ।
 वह्नेरुत्तरतो विद्वान्स्थापयेत्कदलीं शुभाम् ॥ ३७ ॥
 हेन्नः पञ्चपलाढ्यां च पलस्यापि सुलक्ष्णाम् ।
 पलार्धेन तदर्धेन तदर्धार्धेन वा पुनः ॥ ३८ ॥
 सुस्तम्भां पञ्चपत्राढ्यां कदलैश्च विराजिताम् ।
 राशौ कृतप्रतिष्ठां तु तण्डुलानां नृपोत्तम ॥ ३९ ॥
 तण्डुलानां परिमाणमाढकानां चतुष्टयम् ।
 दद्यात्तां विप्रवर्याय सब्रह्मां च सदक्षिणाम् ॥
 अलंकृताय विदुषे श्रोत्रियाय कुडुम्बिने ॥ ४० ॥

तत्र मन्त्रः—

सुपत्रे सुभगे देवि रम्भे भास्करवल्लभे ।
 रक्ष मां रजसो दोषाद्दुष्टस्यास्य विगर्हितात् ॥ ४१ ॥
 कदल्यै कामदायिन्यै मेघायै गिरिजे नमः ।
 रम्भायै नवसारायै स जीव शरदः शतम् ॥ ४२ ॥
 दानेन तव देवेशि सविता विश्वतोमुखः ।
 प्रीतो भवतु मे सद्यो दोषं हरतु दुष्करम् ॥ ४३ ॥
 इति दानमन्त्रः । ततस्त्वाचार्यमार्थना—
 आचार्य त्वं महाभाग महादोषविनाशन ।
 दानस्यास्य प्रभावेण रजोदोषाच्च पाहि माम् ॥ ४४ ॥

इत्याचार्यमार्थना ।

ततोऽभिषेचनं कार्यं दंपत्योश्च विशेषतः ।
 वेदविद्भयो धनं देयं यथाशकृत्या(क्तिं) च तर्पणम् ॥ ४५ ॥
 यस्मिन्वाससि तद्दृष्टं रजो दुष्टं भयावहम् ।
 तद्दासो यत्नतस्त्याज्यं ततः शान्तिकरं भवेत् ॥ ४६ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां प्रथमतो
 रजोदोषहरं पुष्पवतीविधानम् ।

अथ विरुतप्रसवजनितविघ्नशान्तिविधानम् ।

यद्यपि रजोदोषो निराकृतस्तथाऽपि रजःसमये निषिद्धाचरणनिमित्तविकृत्या-
 द्युत्पत्तिस्त्वापस्तम्बीयविश्वरूपमपाठकप्रोक्तन्यायेन संभवति । तद्विधानम्—

विकृताद्यानि जायन्ते त्वपत्यानि वृषोत्तम ।
 यानि यानि महाबाहो तच्छृणुष्व विधानतः ॥ १ ॥
 शीनाङ्गान्यधिकाङ्गानि सदन्तानि विशेषतः ।
 उत्पन्नान्येव पश्यन्ति भवदन्ति हसन्ति च ॥ २ ॥
 सकूर्वानि च जायन्ते पित्रोर्मृत्युं दिशन्ति च ।
 सर्पन्याघ्नवृकादीनां रूपैर्नानाविधैर्नृप ॥ ३ ॥
 जायन्ते प्राणिनां गर्भा महाभयविधायकाः ।
 उत्पद्यन्ते विलीयन्ते कालेनैकेन देहिनः ॥ ४ ॥
 तज्जन्मभयनाशाय विधानं कथ्यते मया ।
 यस्या उदरसंभूता दृश्यते विकृतिर्नृप ॥ ५ ॥
 दशाहादूर्ध्वमुद्दिग्धाः स्नपनीयाः शुभैर्जलैः ।
 जनयित्री च राजेन्द्र जनरुध्व विशेषतः ॥ ६ ॥
 सकुल्या अपि मनुजाः शुक्रमाल्यानुलेपनाः ।
 शुक्राम्बरधराश्चापि शृङ्गवाचः प्रयत्नतः ॥ ७ ॥
 कृतादिकस्तु कर्ता च विदधीत विधानरुम् ।
 सदनस्योत्तरे भागे स्पष्टिदलं तत्र कारयेत् ॥ ८ ॥
 वाचयित्वा द्विजान्स्वस्ति पीठे पूज्या यमाकृतिः ।
 कालायसमयी चण्डी महिषोपरि संस्थिता ॥ ९ ॥
 नच्येन वस्त्रयुग्मेण वेष्टिता च विशेषतः ।
 चतुर्भुजा पिङ्गकेशा पिङ्गश्मश्रुबिलोचना ॥ १० ॥

कर्णिकारभवैः पुष्पैः पूजिता सुमनोहरा ।
 चामइस्ते गदा पूज्या दक्षिणे कालदण्डकैः ॥
 ऊर्ध्ववामे हला पूज्या तथा खड्गश्च दक्षिणे ॥ ११ ।
 यम प्रेतसख श्राद्धदेव देव महामते ।
 कालदण्डधर श्रीमन्वैवस्वत नमोऽस्तु ते ॥ १२ ॥

इति षोडशोपचारपूजाऽनेनैव मन्त्रेण कर्तव्या ।

ततश्चार्घ्यं प्रतिष्ठाप्य हवनं कारयेद्बुधः ।
 तिलाज्यतण्डुलास्तत्र प्रधानं समुदाहृतम् ॥ १३ ॥
 तेनैव स्विष्टकृज्ज्ञेयं प्रायश्चित्तं तु सर्पिणा ।
 कृणुष्व पेतिमन्त्रेण जुहुयाच्च सहस्रकम् ॥ १४ ॥
 रक्षोघ्नाश्च जपेन्मन्त्राञ्छं न इत्यापि शान्तये ।
 ततो दीपवलिं कुर्याद्धर्मराजस्य तुष्टये ॥ १५ ॥
 समाप्य विधिवद्दोमं दानं तत्र समारभेत् ।
 नीलाम्बरवृत्तं चण्डमाहिपं यमवाहनम् ॥ १६ ॥
 आचार्याय ततो दद्यात्सखद्गं च सदाक्षिणम् ।
 पुष्पमालावृताद्गं च स्वर्णशृङ्गं मनोरमम् ॥ १७ ॥
 ताम्रपृष्ठं रौप्यखरं रत्नपुच्छं सचामरम् ।
 दक्षिणार्थं सुवर्णं च दद्याद्धर्मस्य तुष्टिदम् ॥
 संपूज्य विधिवद्दिमं बह्मालंकारभूषणैः ॥ १८ ॥

तत्र दानमन्त्रः—

यमवाह नमस्तुभ्यमकालमरणापह ।
 लुलाय तव दानेन प्रीयतां मे परेतराद् ॥ १९ ॥
 सदाक्षिणं माहिपं संपाद्य ततः श्रेयःसंपादनपूर्वकमृत्विक्पूजा ।
 ततोऽभिषेको विकृते मातापित्रोः सगोत्रयोः ॥

ततश्चाऽऽचार्याय यममूर्तिप्रतिपादनं तत्र मन्त्रः—

यमोऽसि पुण्यरूपोऽसि पुण्यमूर्तिर्निरामयः ।
 दानेन तव देवेश विघ्ना नश्यन्तु मे प्रभो ॥ २० ॥

इति यममूर्तिप्रतिपादनम् । ततश्च यथाशक्ति ब्राह्मणतर्पणम् ।

एवं कृते विधाने तु विद्या नश्यन्ति भूरिशः ।
 विकृतमसबोद्धता नात्र कार्या विचारणा ॥ २१ ॥
 इति श्रीनृसिंहपट्टविरचितायां विद्यालयालयां विकृतमसबन-
 नितविघ्नशान्तिविधानम् ।

अथ यमलोत्पत्तिविधानम् ।

करचरणान्यथात्वे विधानमस्तु यमलस्य तु विकृतत्वाभावाद्वैकृतिकादन्य-
 दिधानं कथ्यते तदपि काशीखण्डे शौनकसूतसंवादे—

त्रिविधा यमलोत्पत्तिर्जायते योपितामिह ।
 सुतो च सुतकन्ये च कन्ये एव तथा पुनः ॥ १ ॥
 एकालङ्गनं विनाशाय द्विलङ्गनं मध्यमां स्मृतां ।
 पित्रोर्विरोधिनां ज्ञेयां तत्र शान्तिर्विधीयते ॥ ३ ॥
 हेममूर्तां विधातव्ये दस्ययोश्च द्विजोचम ।
 पलेन वा तदर्थेन तदर्थार्थेन वा पुनः ॥ २ ॥
 ब्रह्मदृक्षस्य पत्रे च स्थापयेद्रक्तवाससि ।
 स्वस्तिके तण्डुलानां च न्यस्ते पीठे द्विजोचम ॥ ४ ॥
 पूजयेद्रक्तपुष्पैश्च चन्दनेनानुलेपयेत् ।
 दशाङ्गेनैव धूपेन धूपयेत्प्रयतः पुमान् ॥ ५ ॥
 दीर्घनीराजयेच्चैव नैवेद्यं परिकल्पयेत् ।
 यस्मै त्वं सुकृते मन्त्रेणाक्षतैरर्चयेत्ततः ॥ ६ ॥
 अनेनैव तु मन्त्रेण होमं कुर्यादतन्द्रितः ।
 अष्टोत्तरसहस्रं च पायसेर्न सप्तर्षिणा ॥ ७ ॥
 शान्तिपाठं जपेद्दिवात्सूर्यसूक्तं जपेत्ततः ।
 विष्णुसूक्तं तथा गाथां वैश्वदेवं जपेद्बुधः ॥ ८ ॥
 अश्वदानं ततो दद्यादाचार्याय कुटुम्बिने ।
 तयोर्भूतिः प्रदातव्या यजमानेन धीमता ॥ ९ ॥

तत्र दापमन्त्रः—

अश्वरूपी महाबाहू अश्विनौ दिव्यचक्षुषी ।
 अनेन वाजिदानेन प्रीयेतां मे यशस्विनौ ॥ १० ॥

इति वाजिदानमन्त्रः ।

१ क. 'ति जीमत्पप्रपुराममत वि' । २ क. 'घनाशनं वि' । ३ ल. 'त्रो विघ्नरते हे' ।
 ४ ल. 'न च व' । ५ ल. 'कं जपेत्' । ६ ल. 'दीर्घं ज' ।

आचार्यः प्रथमो वेधा विष्णुस्तु सविता भगः ।
दस्रमूर्तिप्रदानेन प्रीयतामभिनौ भगः ॥ ११ ॥

इति मूर्तिप्रतिपादनम् ।

ततोऽभिषेचनं कार्यं दंपत्योर्विधिबहुधैः ।
आचार्यान्भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणाभिश्च तोपयेत् ॥
सालंकारैश्च वस्त्रैश्च प्रार्थयेद्ब्रह्मणैः शुभैः ॥ १२ ॥
एवं कृते विधाने च यमलोत्पत्तिशान्तिकम् ।
जायते नात्र संदेहः सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥ १३ ॥

इति काशीखण्डे शौनकसूतमतम् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमा-
लायां यमलोत्पत्तिविधानम् ।

अथ समाननक्षत्रजननविधानम् ।

यदा पितृनक्षत्रसमाननक्षत्रे जन्माथ वा ज्येष्ठापत्यनक्षत्रसमाननक्षत्रे जन्म
भवति शिशोस्तदा शान्तिकविधानं कर्तव्यम् । अत्रापि संगतिः पूर्ववत् । यदि
विधानं न क्रियते तदा पूर्वस्य विघ्नो जायते तत्परिहरणार्थं विधानमुक्तं पञ्च
पुराण उमामहेश्वरसंवादे—

ईश्वर उवाच—

समानभौ यदा देवि पितापुत्रौ च सोदरौ ।
भगिन्यौ वा स्वसा बन्धुस्तदा पूर्वस्य नाशनम् ॥ १ ॥
विधानं तस्य कर्तव्यं जन्मनक्षत्रपूजनम् ।
नक्षत्रदेवता पूष्या त्वाधिप्रत्याधिपूर्वकम् ॥ २ ॥
यस्य ऋक्षस्य यद्द्रव्यं दक्षिणाविधिमन्त्रणम् ।
तत्र तस्य विधातव्यमृक्षदैवतलुष्टये ॥ ३ ॥
गृहोक्तेन विधानेन हवनं तत्र कारयेत् ।
भक्त्या हरिहरौ देवौ (यौ) स्वर्णरौप्यमयौ शुभौ ॥ ४ ॥

तत्र मूर्तिदानमन्त्रः—

विविधस्यास्य देवेश पितरौ विश्वतोमुखौ ।

निक्षिपेत् । पञ्चगव्यं सर्वोषधीश्च चतुर्थे ता वक्ष्यमाणाः । पञ्चरत्नानि पञ्चमे । सप्त-
धान्यानीह यान्युक्तानि तानि वक्ष्यन्ते—त्रीहिगोधूमतिलमाषमुद्गप्रियंगु-
यवाः । पञ्चरत्नान्युक्तान्याह—हीरको मौक्तिकं प्रवालं माणिक्यं वैदूर्यमिति ।
न्यग्रोधोदुम्बराश्वत्थाश्चूतः पुष्यश्च पञ्चमः । एते पञ्चपल्लवाः । चत्वारस्तु तैः
पूर्णाः कार्याः । जलं निक्षिप्य वस्त्रैः संवेष्ट्य चतुर्भिर्ब्राह्मणैश्चतुरस्तान्कलशा-
न्गृहीत्वोत्क्षिप्य ततस्तं शतच्छिद्रं प्रस्थाप्य तत्रत्यमुदकं शतच्छिद्रे प्रक्षे-
प्तव्यम् । तत्र मन्त्राः—पावमानीभिः पञ्चभिः, समुद्रज्येष्ठेतिचतुर्भिः,
आपश्च, देवस्य त्वा, इमं मे वरुण, आयो हि ष्ठा मयोभुवः । ततो वेदादिभिः
शतच्छिद्रकलशे शतौषधीः प्रस्थाप्य प्रथमे घटे मृत्तिका, द्वितीयं पञ्चग-
व्येन, तृतीयं सप्तधान्यैश्चतुर्थं रत्नैरिति चतसृभिर्धाराभिर्मण्डलाद्वैशानभागे
भद्रपीठ उपविष्टानां शिशुजनकजननीनां ततो ह्याचार्यः शतच्छिद्रं कलशं
गृहीत्वा स्नपनं कुर्यात् ।

तत्र मन्त्राः—

सुरास्त्वामभिपिञ्चन्तु ये च सिद्धाः पुरातनाः ।
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च साध्याश्च समरुद्रणाः ॥ १ ॥
आदित्या वसवो रुद्रा अश्विनौ च भिषग्वरौ ।
अदितिर्देवमाता च स्वाहा सिद्धिः सरस्वती ॥ २ ॥
कीर्तिर्लक्ष्मीर्द्युतिः श्रीश्च सिनीवाली कुडूस्तथा ।
दितिश्च सुरसा चैव कद्रुश्च विनता तथा ॥ ३ ॥
नेवपत्न्यस्तथैवोक्ता देवमातर एव च ।
सर्वास्त्वामभिपिञ्चन्तु शुभाश्चाप्सरसां गणाः ॥ ४ ॥
नक्षत्राणि भुवूर्ताश्च अहोरात्राणि संधयः ।
संवत्सरदिनेशाश्च कलाः काष्ठाः क्षणा लवाः ॥ ५ ॥
सर्वे त्वामभिपिञ्चन्तु कालस्यावयवाः शुभाः ।
वैमानिकाश्च सर्वे वै मरुद्भिः सहिताः शुभाः ॥ ६ ॥
धानप्रस्था द्विजाः श्रेष्ठास्तथा वैखानसाः शुभाः ।
सप्तैव ऋषयश्चैव सदाराः सुदृढव्रताः ॥ ७ ॥
मरीचिरत्रिश्यवनः पुलस्त्यः क्रतुरङ्गिराः ।
भृगुः सनत्कुमारश्च सनकश्च सनन्दनः ॥ ८ ॥
सनातनश्च दक्षश्च योगी ब्रह्मर्षयोऽमलाः ।

जावाल्लि. कश्यपो जिष्णुर्विष्णुश्चैव सनाननः ॥ ९ ॥
 दुर्वासाश्च ऋषिश्रेष्ठः कण्वः काल्यायनस्तथा ।
 मार्कण्डेयो दीर्घतमाः शुनःशेषः सुलोचनः ॥ १० ॥
 वसिष्ठश्च महातेजा विश्वामित्रः पराश्वरः ।
 द्वैपायनो महाबुद्धिर्देवराजो धनंजयः ॥ ११ ॥
 एते चान्ये च मुनयो वेदप्रतपरायणाः ।
 सशिष्यास्त्वाऽभिषिञ्चन्तु सदारान् महाव्रताः ॥ १२ ॥
 पर्वतास्तरबो बल्लयः पुण्यान्यायतनानि च ।
 ऐरावतादयो नागास्तुरगेशास्तुरंगमाः ॥ १३ ॥
 सुरप्रेतुमुखा गावः सरितः सागरास्तथा ।
 बाहनानि च देवानां सर्वेषामायुधानि च ॥ १४ ॥
 अग्रयः पितरस्तारा जीमूताश्च दिशो दश ।
 एते चान्ये च बहवः पुण्याः संपरिकीर्तिताः ॥ १५ ॥
 तोयैस्त्वामभिषिञ्चन्तु सर्वोत्पातनिवर्हणैः ।
 कल्याणं च प्रकुर्वन्तु आयुरारोग्यमेव च ॥ १६ ॥
 यथाऽभिषिक्तो मधवान्स्वर्गराज्यमवाप्तवान् ।
 अत्रापि शमनः स्वाम्यं दक्षिणस्या दिशो महत् ॥ १७ ॥
 बहवो जलनायस्त्व धनं प्राप धनाधिपः ।
 सागरः पृथिवीशत्र्वं तथा चान्ये महीभूतः ॥ १८ ॥

ततः स्वस्तिकमण्डलमध्ये सर्वौषधीपूर्णं शतच्छिद्रसमीपे सौवर्णमूलयुते निर्ऋ-
 त्तिपुरुषमूर्तिं द्वितीये घटे बह्वोपरि पूजयेत् ।

चतुर्भुजं महाकार्यं श्रेतवाहं महाभयम् ।
 शक्तिपाशासिखट्वाङ्गसहितं पूजयेत्सुधीः ॥ १९ ॥
 जलपूर्णं घटे विद्वान्वंशपात्रे मनोरमे ।
 विधाय तत्र तं देवं यातुधानं चतुर्भुजम् ॥ २० ॥
 गन्धपुष्पाक्षतैः सर्वैरुपचारैस्तु पूजयेत् ।
 आमिषं चैव नैवेद्यमुचितं जातिधर्मतः ॥ २१ ॥
 ताम्बूलं च ततो दद्याद्दक्षिणां शक्तितस्तथा ।
 एवं कृते विधाने च होमं चापि विशेषवित् ॥ २२ ॥

१ स. 'द्विरीकृतमनयो । २ क अयाऽऽन स' । ३ स. 'शान्दि. स' । ४ स. ११
 इत्या विधानं च होमं चापि विशेषव. । ति' ।

तिलाज्यं च चरुश्चापि प्रधानश्चापि कीर्तितः ।
 कृणुष्व पाजः प्रसितिं मन्त्रः प्रोक्तो मनीषिभिः ॥ २३ ॥
 जाते तु हवनै विद्वानभिपेकं समोरभेत् ।
 सुस्नातयोस्तु दंपत्योः पुरस्कृत्य शिशुं तेषां ॥ २४ ॥
 पट्टे निधापयेद्दीमानभिपेकं समाचरेत् ।
 अभिपेके तु संजाते पूर्वोक्तविधिना ततः ॥ २५ ॥
 नवेन कम्बलेनैव दंपती च समावृतौ ।
 अभिपेके शुभे सर्म्यग्बालं तं च परित्यजेत् ॥ २६ ॥
 आचार्यस्तु महाभागः पूजनीयः प्रयत्नतः ।
 बह्वयुग्मेण संवेष्ट्य भूपणानि समर्पयेत् ॥ २७ ॥
 गां च दद्यात्सुशीलां च सवत्सां च पयस्विनीम् ।
 कस्मैचिद्ब्राह्मणायऽऽशु कम्बलं तु प्रदापयेत् ॥ २८ ॥
 धान्येन सहितं विद्वानायसं च समर्पयेत् ।
 मूर्तिं तां च सवस्त्रां च समूलां पात्रसंयुताम् ॥
 हृष्टपुष्टमना भूत्वा ह्याचार्याय निवेदयेत् ॥ २९ ॥

तत्र दानमन्त्रः—

देव त्वं निर्ऋतिः पुण्यः पुण्यमूर्तिर्निरामयः ।
 मूलसंभवजं दोषं प्रशामय मम प्रभो ॥ ३० ॥
 इति संप्रार्थ्य देवं तमाचार्याय निवेदयेत् ।
 एवं कृत्वा विधानं च ब्राह्मणान्भोजयेच्छुचीन् ॥ ३१ ॥
 प्रसाद्य दक्षिणादानैर्नमस्कारैर्मुहुर्मुहुः ।
 एवं कृते विधानेऽस्मिन्दंपत्योः सहवालयोः ॥ ३२ ॥
 निर्विघ्नं जायते नूनं कर्ता च श्रद्धयाऽन्वितः ।
 नन्दते सुखसंतानैः श्रियं प्राप्नोत्यनामयाम् ॥ ३३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां गृहोक्तं मूलविधानम् ।

अथात आश्लेषाविधानम् ।

नागप्रतिकृतिं कुर्यात्सौवर्णां पञ्चमानतः ।

१ ल. 'धान पांका' । २ ल. 'र्तनम्' । ३ ल. 'ने पद्माभिः' । ४ ल. 'माचरेत्' ।
 ५ ल. तदा । ६ ल. 'म्यकम्बल न प' ।

भग वा शक्तितः कुर्याद्विचारात्प्रविवर्जितः ॥ १ ॥
 मूले यत्तु विधानं स्यात्तत्सर्वं सर्पदैवते ।
 ऋद्राद्य प्रचेतस इति मन्त्रो विशेषतः ॥ २ ॥
 नैवेद्ये क्षामिषं नास्ति पूजा दानकृतिः समा ।
 भयुतं हवनं त्वत्र तिलैः साज्यैः प्रधानकैः ॥ ३ ॥
 ब्रह्मदृष्टस्य समिधः शतमष्टोत्तरं शुभाः ।

शुभा इति द्वादशाङ्गुलीमिताः सायरा अवत्रा अवत्रणाः सत्वचः । अन्य-
 त्सर्भं मूलविधानवत् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचिताया विधानमालायां गृहोक्तमाश्लेषाविधानम् ।

अथ गण्डान्तविधानम् ।

गण्डान्तं त्रिविधं ज्ञेयं तिथिलक्षसंज्ञकम् ।
 विधानमुच्यते तत्र त्रितरेजपि सपासतः ॥ १ ॥

तथा च श्रीपतिः—

मध्ये पूर्णानन्दयोर्नाडिके द्वे स्याद्गण्डान्तं कीटहयोस्तथैका ।
 षोडशदशौ तृथिद्वान्ते श्रवन्ते मेपस्याऽऽत्रौ सर्वकार्येष्वनिष्टम् ॥ २ ॥
 गण्डान्तं तदिति ऋषातं रेखतीदस्योर्नेष ।
 मुहूर्त्तद्वितयं दुष्टं शुभकार्ये विवर्जयेत् ॥ ३ ॥
 गण्डान्तेऽस्मिन्पटा जन्म मालकस्य षड्दशत्र ।
 नैव(तत्र) भूयाद्विषोर्गोष्ठेष्वपि दुःखस्य भाजनम् ॥ ४ ॥
 तस्य शान्तिं प्रवक्ष्यामि शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
 गण्डान्ते यानि ऋषाणि तत्र तेषां च देवताः ॥ ५ ॥
 उत्पन्नं दिग्भक्तं यस्मिन्पत्रे तस्य देवता ।
 पूजनीया प्रयत्नेन मन्त्रैस्तान्निष्कर्मैः ॥
 विधानं सर्वसायान्यमभिषेकादिकं तथा ॥ ६ ॥

अथ होमः—

मूले नैवेद्यैर्वत्ये चरहोमः प्रशस्यते ।
 रक्षसे च प्रधानाय जुहुयाच्छतपट वा ॥ ७ ॥

तत्र मन्त्रः । मोपुणः क्वाण्वो घोरो निर्ऋतिर्गायत्री चरुहोमे विनियोगः ।
 तत आज्येनान्या देवताः । ब्रह्मजज्ञानं गौतमो वामदेवो ब्रह्मा त्रिष्टुप् । ब्रह्मजज्ञान-
 नमिति ब्रह्मणे सभिधो ब्रह्मवृक्षस्याष्टोत्तरशतं साज्यम् (ज्याः) । त्र्यम्बकं मि(मै),
 त्रावरुणो (णि) द(र्वे)सिष्टो रुद्रोऽनुष्टुप् । त्र्यम्बकाय । इदं विष्णुर्मेधातिथिः
 क्वाण्वो विष्णुर्गायत्री । केवलाज्येन विष्णवे । प्रजापते प्राजापत्यो हिरण्यगर्भः
 प्रजापतिस्त्रिष्टुप् । आज्येन प्रजापतये । अय तिलाज्येन । नाममन्त्राः । ॐ अग्नये
 स्वाहा । ॐ सोमाय स्वाहा । ॐ पवनाय स्वाहा । ॐ मरुताय स्वाहा । ॐ अन्त-
 काय स्वाहा । सर्वद्रव्यैः स्विष्टकृत् । शान्तिकृत्तपः । ' शतारमिन्द्र ' ' त्वं नो
 अग्ने ' ' सुगं नः पन्थाम् ' ' असुन्वन्तं ' ' तस्त्रा यामि ' ' आनो नियुद्धिः ' '
 ' वयं सोम ' ' तमीशानं ' ' नमस्ते रुद्र मन्यवे ' ' स्योना पृथिवि ' ' इमं
 मे ' ' समुद्राय त्वा ' ' ब्रह्मजज्ञानम् ' इति शान्तिजपः । मूलज्येष्ठागण्डान्ते हवने
 विशेषः । इन्द्रनिर्ऋती प्रधानदेवते चर्वाज्यसमिद्धिः प्रत्येकमष्टोत्तरशतं जुहुयात् ।
 इन्द्रश्रेष्ठानि पृत्समद इन्द्रस्त्रिष्टुप् । इन्द्राय । निर्ऋतिमन्त्रः पूर्वोक्त एव । प्रागुक्तं
 हवनं शान्तिपाठश्च । पौष्णाश्विनयोः । पूषाणमश्विनौ चर्वाज्यसमिद्धिः प्रधा-
 नदेवतापजनम् । तत्र मन्त्रौ । संपूषचित्त्यस्य क्वाण्वो घोरोः पूषा
 गायत्री । पूष्णे । अश्विनावर्तिर्गौतमो राहुगणोऽश्विनावुष्णिक् । अश्वि-
 भ्याम् । शेषं पूर्ववत् । सार्षपैत्रगण्डान्ते चरुसमिद्धिराज्येन प्रत्येकमष्टोत्तरशतं
 जुहुयात् । आर्यगौः सार्षपाज्ञी सर्पा गायत्री । सर्पेभ्यः । उपप्लु (हू) ताः
 पितरो यान्यायनः शङ्खः पितरस्त्रिष्टुप् । पितृभ्यः । शेषं पूर्ववत् । शान्तिपाठः ।
 तथैवाऽऽश्लेषायामार्यगौरिति चर्वाज्यसमिद्धिः प्रत्येकमष्टोत्तरशतं जुहुयात् ।
 शेषं हवनं शान्तिपाठश्च मूलविधानवत् । अत्र सर्वत्र स्नानादनन्तरं हवनसमये
 नवग्रहमस्त्रः कार्यः । पश्चादाचार्यं पूजयेत् । वस्त्रयुग्मेणालंकारैः पूजितां सौवर्णां
 मूर्तिं दद्यात् । पन्नक्षत्राणि गण्डान्तसंज्ञानि । तेषां नक्षत्राणां या अधिदेवता-
 स्तासां मूर्तयस्तासां दानं यथाशक्ति धान्यं च देयम् । आचार्यप्रमुखेभ्यो ब्राह्म-
 णेभ्यः सुवर्णशतमानं दक्षिणाशतमानमिति पलं सौवर्णमेव भवति । ततः सर्वे
 विमा हवनकर्तारः स्नपनकर्तारश्च दक्षिणाभिः संताप्याः । ततो ब्राह्मणभोजन-
 नम् । ततः सर्वे लोकाः मालश्रवणपूर्वकं गण्डान्तदेवतामीतये संतोष्याः । अनेन
 विधानेन तदपत्यं पितुर्दक्षेनयोग्यं चिरायुश्च भवति । एतद्विधानं मूल
 आश्लेषायां गण्डान्ते च ग्रहक्षरिष्टे च ज्ञातव्यम् । अथ ज्ञातापथयः
 कथ्यन्ते—

अधःपुष्पी १ शङ्खपुष्पी २ मयूरस्य त्रिस्ता ३ तथा ।

ज्येष्ठी ४ च कारुजह्या ५ च कुमारी ६ जीरकद्वयम् ७-८ ॥ १ ॥

अपामार्गो ९ भृङ्गराजो १० लक्ष्मणा ११ श्वेतलक्ष्मणा १२ ।

जाती १३ दूर्वा १४ तथा न्याघी १५ पत्रको १६ ऽर्कश्च १७ रोध्रकम् १८ ॥

शमी १९ काशश्च २० विल्वश्च २१ विष्णुक्रान्ता २२ कपाटिका २३ ।

नकुली २४ चन्दनं २५ चैव रक्तचन्दनमेव च २६ ॥ ३ ॥

जटामांसी २७ च मूर्वा २८ च वालकोऽथ २९ शिवा ३० मता ।

मस्तरी ३१ तुलसी ३२ चैव ब्राह्मी ३३ लाङ्गलिका ३४ तथा ॥ ४ ॥

कुन्दश्च ३५ देवकुन्दश्च ३६ मियंगु ३७ रमृतं ३८ तथा ।

सर्पपा २९ जलवृक्षश्च ४० गन्धारी ४१ चेन्द्रवल्लभा ४२ ॥ ५ ॥

तेजस्विनी ४३ च भूपाली ४४ दन्तिका ४५ कदली ४६ तथा ।

सहदेवी ४७ तथा वश्या ४८ तथा लोकमियंकरी ४९ ॥ ६ ॥

उमा ५० निशा ५१ यना ५२ विश्वा ५३ सिन्धुवारा ५४ सरस्वती ५५ ।

शङ्खिनी ५६ पथिनी ५७ योषा ५८ ललिता ५९ भूतवारिणी ६० ॥ ७ ॥

निर्जरा ६१ निर्गमा ६२ राज्या ६३ रोहिणी ६४ शतमूलिका ६५ ।

जीवन्ती ६६ विजया ६७ रामा ६८ पिप्पली ६९ च कपर्दिनी ७० ॥ ८ ॥

मरुवकः ७१ सुरारीशा ७२ शतपत्रा ७३ मभञ्जनी ७४ ।

त्रिसंधिका ७५ प्रियालुस्तु ७६ सागराढा ७७ करञ्जिका ७८ ॥ ९ ॥

श्लक्षा ७९ न्यग्रोधमूली ८० च तुन्वरी ८१ कुशला ८२ सती ८३ ॥

जानकी ८४ करहा ८५ शेमा ८६ शिमाऽ ८७ जाती ८८ कृपावती ८९ ॥

विदङ्गी ९० विमली ९१ नीली ९२ घण्टा ९३ च गिरिकर्णिका ९४ ॥ ११ ॥

रामणी ९५ रमणा ९६ भङ्गी ९७ कलाङ्गी ९८ काश्मरी ९९ जता १०० ॥

या ओषधीरिति मन्त्रस्याऽऽथर्वणाभिपमृषिः सर्वोषधीदेवताऽनुष्टुप्छन्द ओष-
धीमत्सेपणे विनियोगः । या ओषधीः ।

इति शतोपधयः ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां मूलाश्लेषा-
रेवतीज्येष्ठाश्विनीमघागण्डान्तविधानम् ।

अथ सूतिकास्तन्यवर्धनविधानम् ।

शिशुरक्षारत्ने—

सूतिकायाः स्तनक्षीरमकस्मात्क्षीयते यदि ।
 विधानमेतत्कर्तव्यं यद्वक्ष्यामि निबोध तत् ॥ १ ॥
 रेवतीग्रहमामन्त्र्य पूजयेत्प्रयतः शुचिः ।
 ब्रह्मवृक्षस्य पीठे च न्यसेन्नव्याम्बरे सुधीः ॥ २ ॥
 कृष्णधनूरपुष्पैस्तु धूपैः कृष्णागरोः शुभैः ।
 धूपयेद्दीपदानेन ग्रहं नीराजयेत्तथा ॥ ३ ॥
 रक्ततण्डुलभक्तेन गुडयुक्तेन चैव हि ।
 महिषीसर्पिषा चैव पूरिकाः पाचयेत्सुधीः ॥ ४ ॥
 सुधाफलानि नैवेद्यं पायसं च विशेषतः ।
 सकपूरं च ताम्बूलं सलवङ्गं च दांपयेत् ॥ ५ ॥
 सुगन्धं चन्दनं तत्र ध्वजान्सप्त समाहरेत् ।
 छत्रमेकं तथा कार्यं पीतवर्णं हरिद्रया ॥ ६ ॥
 खर्जूरीनारिकेलानि यथाशक्त्या(क्ति) निदा(धा)पयेत् ।
 रूप्यं वा हेम वा तत्र बलिपात्रे निधापयेत् ॥ ७ ॥
 होमं च विधिवत्कृत्वा जुहुयात्तिलसर्पिषा ।
 अष्टोत्तरसहस्रं च तथैवाष्टाधिकं शतम् ॥ ८ ॥
 जुहुयात्प्रयतस्तत्र मन्त्रात्रक्षोनिवारणान् ।
 जपेच्छान्तिं द्विजैः सार्धं शं न इत्यादिमन्त्रवित् ॥ ९ ॥
 यत्प्रधानं हविस्तेन प्रोक्तं वै स्विष्टकृद्दुधैः ।
 एवं समाप्य विधिवद्भवनं मन्त्रविद्द्विजः ॥ १० ॥
 प्रार्थ्य भक्त्या ग्रहं धीमात्रेऽतीनामधेयकम् ।
 दद्याद्विप्राय मेघावी ग्रहं तं दक्षिणायुतम् ॥
 सपीठं च सवस्त्रं च नैवेद्यं चैव सर्वशः ॥ ११ ॥

तत्र दानमन्त्रः—

नमस्ते भगवन्देव रेवतीग्रह शोभन ।

ग्रहेश तव दानेन स्तन्यं भवतु मे सदा ॥ १२ ॥

इति रेवतीग्रहदानमन्त्रः ।

ततः समुद्रज्येष्ठा इत्यभिषेकं समाचरेत् । तत आचार्यब्रह्मचिवपूजनं पश्चाद्ब्राह्मणभोजनम् । भुक्तेषु चिमेषु तदुच्छिष्टेन गतक्षीरायाः स्तनावालिन्य क्कारीमूलकन्देन हरिद्रायुक्तेन स्तनद्वयमालिन्पेत् ।

एवं कृते विधाने तु बहुशीरं प्रजायते ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां कर्मविपासोक्तं
सूक्तिकास्तन्यप्रतिविधानम् ।

अथ बालग्रहपीडाशमनम् ।

मैद्युगिविरचिते कर्मविपासे प्रोक्तं तदुच्यते । तत्रोर्ध्वकेशग्रहो नाम बालकं गृह्णाति कदाचिदपि युवानं वृद्धं च । तस्याऽऽर्द्धं लिङ्गं मन्त्रव्यामि सं प्रापिनं स घापते तस्याङ्गे स्फोटा जायन्ते । तत्र कृच्छ्रचान्द्रायणं प्रथमं प्रापश्चिचं कुर्यात् । ततश्चरुयुते गौद्रेण सूक्तं जुहुयाद्गव्याद्वृत्तिभिश्च । शयत्या हिरण्यं दद्यात् । ततो बलिविधानम् । तत्राऽऽइ-स्थण्डिलात्समन्ततो दीपाङ्गीकपालानुद्दिश्य घृताक्तवर्तिप्रज्वलिनाग्निदध्यात् । पञ्च दीपान्ग्रहपीडाग्रतो निदध्यात् । द्वात्रिंशो क्षेत्रपालमुद्दिश्य स्थण्डिलावक्षिमतो निदध्यात् । उत्तरतो नव दीपान्दुर्गामुद्दिश्य निदध्यात् । ईशानादिशि रुद्रानुद्दिश्यैकादश दीपान्निदध्यात् । ते च रुद्रा वीरभद्रादयः प्रसिद्धाः । पूर्वतो द्वादश दीपान्निदध्यात् । उत्तरतो वसूनुद्दिश्याष्टौ निदध्यात् । पुनः स्थण्डिलस्य परितः सप्तविंशतिं दीपान्क्षेत्राण्युद्दिश्य निदध्यात् । द्वौ दीपौ गङ्गायमुने उद्दिश्य स्थण्डिलस्य पश्चिमतो निदध्यात् । पञ्च दीपान्गणेशमुद्दिश्य स्थण्डिलस्यैशान्यां निदध्यात् । षोडश दीपान्द्रुमुद्दिश्य निदध्यात् । यस्यै यस्यै देवतायै बलिपूजा क्रियते तल्लिङ्गान्मन्त्रानुच्चारयेत् ।

अपूपा भृष्टिका मुद्रा भक्तो दधियुतः शुभः ।

हृद्ग्रहभेदेन चणकगोशूमयावनालघुगणिका लोकाभापया प्रसिद्धाः । आर्द्र-
तण्डुलपिष्टं हरिद्राकल्फेन युक्तं कृत्वा तेन स्थानानि विधायापूपादि सर्वं तत्र
निधापयेत् ।

पायसं सघृतं तक्रं कदलानि तथैव च ।

कलशे प्रक्षिपेद्दिवाङ्गान्गुष्पाक्षतावृते ॥ १ ॥

जलं च ताम्रपात्रेण किञ्चित्कुम्भे प्रतिक्षिपेत् ।

मन्त्रेण मन्त्रितं तं तु निक्षिपेच्च चतुष्पथे ॥ २ ॥

तत्र मन्त्रः—

ॐ जाडि कुरु कुरु कुशलं गृहाण बलिं स्वाहा ।

इति बलिनिक्षेपमन्त्रः ।

शक्तिशब्देन राजा चेदयुतं ब्राह्मणान्भोजयेत् । इतरो धनाढ्यश्चेत्सहस्रं भोजयेत् ।
निष्किचनश्चेच्छतं वा त्रिंशतिं वा भोजयेत्, बलिं च निक्षिपेत् ।

पञ्चस्वाद्यथ रत्नैश्च पूर्णं कुम्भं सधूपकम् ।

अक्षतैश्चन्दनैर्युक्तं कुसुमैश्च मनोरमैः ॥ ३ ॥

निक्षिपेन्मध्यरात्रे च शस्त्रैपाणिश्रतुप्पथे ।

चक्ष्यमाणेन मन्त्रेण मन्त्रितं कलशं शुचिः ॥ ४ ॥

निक्षिपेन्निर्भयो घीमाञ्जले वा सरितो हृदे ।

घीमानिति पञ्चाक्षरमन्त्रवित् । जल इति तडागादिजले । सरितो हृदे महा-
नदीहृदे । तत्र मन्त्रः—

नवग्रह महाराहो सर्वग्रहनिवारण ।

बलिं गृहाण निर्विघ्नं रोगिण कुंरु सत्वरम् ॥ ५ ॥

इति बलिनिक्षेपमन्त्रः ।

एवं कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते ।

आयुर्विर्वर्धते तस्य विधान यः समाचरेत् ॥ ६ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां मैलुगिर्कर्मविपाकोक्तं
नवग्रहशीलाशमनविधानम् ।

अथ वायसग्रहविधानम् ।

देवद्विजक्षेत्रतडागवल्मीकादिषु विष्टामोचकं वायसो नाम ग्रहो गृह्णाति ।
तत्क्षणादाभानज्वरी, अरुचिमान्पाददाही च जायते । तत्र विधानम्—स्वस्ति-
वाचनपूर्वकं हवनं कार्यम् । अग्निमुखपूर्वरुं व्याहृतिभिर्जुहुयात् । श्वेतकृष्णपी-
तरणैर्वस्त्रैरावेष्ट्य कलशं पञ्चस्वाद्येन पूर्णं कुम्भं कृत्वा गन्धपुष्पाक्षतैः समभ्यर्च्य
प्रदोषे चतुष्पथे बलिं निक्षिपेन्मन्त्रेणानेन—ॐ ह्रं ह्रं ह्रः ॐ फट्स्वाहा ।
वायसगल्लिरेप मरुशिखः । तत्क्षणादेराऽऽरोग्य भवति ।

एव कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते ।

आयुर्विर्वर्धते तस्य विधान यः समाचरेत् ॥ १ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालाया
कर्मविपाकोक्तं वायसग्रहविधानम् ।

अथ महाजिह्वाग्रहपीडाशमनविधानम् ।

मुसलोलूखलशूर्पाण्यायुधानि च पादेन लङ्घयति तं जिह्वाग्रहो नाम गृह्णाति तस्मादास्यशोपोऽभिजायते । गद्गदवाग्जिह्वात्रणी जायते । करुवाञ्जायते तत्र विधानम्—त्रिरात्रोपवासं कुर्यात् । व्याहृतिभिराज्येन जुहुयात् । उदुत्यमिति सूक्तं जपेत् । अष्टोत्तरसहस्रं गायत्रीजपं कुर्यात् । अन्नं घृतबहुलं दद्यात् । सर्वशाखिभ्यो विभेभ्यो दक्षिणां दद्यात् । आमिषं मत्स्यानां तिलविष्टमपकं मत्स्यान् सुरारुधिरसूपशाकान्गन्धान्पुष्पाणि चन्दनमक्षतांश्च बल्यर्थे वंशपात्रे निशाय चतुष्पथे निक्षिपेत् । मध्यरात्रे पूर्णेण धीजत्रयेण मन्त्रयित्वा ग्रहनाम समुच्चार्य चतुर्ध्वन्तं स्वाहाकारेण निक्षिपेत् । तत्क्षयादेवाऽऽरोग्यं जायते ।

एवं कृते विधाने च विघ्नराशिः प्रशाम्यति ।

आयुर्विबर्धते तस्य विधानं यः समाचरेत् ॥ १ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां मैत्रुगोरुर्ष-
विपाकोक्तं महाजिह्वाग्रहपीडाशमनविधानम् ।

अथ क्षेत्रपालग्रहपीडाशमनविधानम् ।

देवतानिन्दया क्षेत्रपालो नाम ग्रहो गृह्णाति तेन गृहीतो मुखपाकी उवसी व्रणी भवति । ततस्तद्देवताभिषेकं कुर्यात् । पञ्चामृतैः सुगुणैः पूर्णां कुर्यात् । क्षेत्रस्य पतिनेति सर्वोपचारान्विदध्यात् ।

पञ्चस्वार्थं सुरामांसं बल्यर्थे प्रतिपादयेत् ।

यथाशक्ति ब्राह्मणभोजनम् । आगमोद्दिष्टं घटुर्कस्तोत्रं जपेत् ।

निर्विघ्नो जायते प्राणी विधाने विहिते सति ।

क्षेत्रपालप्रसादेन सुखी भवति मानवः ॥ १ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां क्षेत्रपालग्रहपीडाशमनविधानम् ।

अथ हस्तिपाद्ग्रहपीडाशमनविधानम् ।

यो बस्त्रधान्यादिकमुचिनराजविदितमूर्त्यादधिकं गृह्णाति तं हस्तिपादो नाम ग्रहो गृह्णाति । तत्क्षयादेव बल्मीकव्याधिना पीडयते । हरिद्रावर्गं यनो भवति । तत्र विधानम्—त्रिरात्रमुपसनष्टोत्तरसप्तं व्याहृतिभिस्त्रिलाज्येन जुहुयात् ।

शनस्या हिरण्यं दद्यात् । अन्नं तैलपक्कं तिर्यपिष्टं माहिपक्षीरं नव्ये कलशे निधाय
निशीथे घृतपथे निक्षिपेन्मन्त्रेण । सोऽपि मन्त्रः--

वलिं गृहाण भूतेश रोगिणं भुञ्ज सत्वरम् ।
प्रीतो भव महाबाहो बलिदानेन सर्वदा ॥ १ ॥
एवं कृते विधाने च रोगमुक्तो नरो भवेत् ।
पुष्टिमांस्तुष्टिमाञ्श्रीमान्दृष्टिपादप्रसादतः ॥ २ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां मूलुगिरुर्मविपा-
कोक्तं हस्तिपादग्रहपीडाशमनविधानम् ।

अथ कर्णग्रहपीडाशमनविधानम् ।

यः प्राणी मातापित्रोर्गुरुगुरुभार्ययोः पितृव्यपितृव्यपत्न्योर्मातुलमातुलान्यो-
र्व्येष्टकनिष्ठभ्रातृभ्रातृपत्न्योः सुरतादि शृणोति तं कर्णग्रहो गृह्णाति ।

तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि कर्णयोरुपजायते ।
आकम्भिकं च वाधिर्यं कर्णपीडा महीयसी ॥ १ ॥
शृणोति चिद्चिटाकारं कर्णग्रहनिपीडनात् ।
वक्ष्ये तस्य मतीकारं महानलिविधानकम् ॥ २ ॥
सुरामांसं तैलपक्कं पञ्चखाद्यं विशेषतः ।
तिलपिष्टं च मूलं च फलपुष्पं तथैव च ॥
चतुष्पथ उपःकाले मन्त्रपूर्वनिधापयेत् ॥ ३ ॥

तत्र मन्त्रः--

गृहाणेमं वलिं देव कर्णारिष्टकर ग्रह ।
आतुरस्य सुखं सिद्धिं प्रयच्छ त्वं महाबल ॥ ४ ॥
एवं कृते विधाने तु सुखसिद्धिः प्रजायते । -
नश्यन्ति कर्णजा रोगाः कर्णग्रहसुपूजनात् ॥ ५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां कर्णग्रहपीडा-
शमनविधानम् ।

अथ तोलग्रहपीडाशमनविधानम् ।

वन्धुषु दोषं संभावयन्तमुपकर्तुरपकारिणं स्थाकृत्या सुकृतविक्रिणं तोली
नाम ग्रहो गृह्णाति ।

तस्य लिङ्गं प्रवक्ष्यामि लोकानां हितकाम्यया ।

श्वासः कासो ज्वरश्चैव शिरोर्तिपरिपीडितः ॥

विच्छायो विकलो विग्रो मृतकल्पश्च जायते ॥ १ ॥

तस्य शान्तये कृच्छ्रत्रयं कारयेत् । विष्णोः सहस्राभिपेकं कारयेत् ।
कूष्माण्डेन जुहुयात् । कया नश्चित्रेति जपेत् । अनेन दधिसक्तुचूर्णस-
धिरक्षीरापूपसुरागन्धपुष्पवस्त्रादिहिरण्यजलपूर्णकुम्भं निशायान् चतुष्पथे वलिं
निदध्यात् ।

तत्र मन्त्रः—

व्याधिं हर महाबाहो महाभयविनाशन ।

प्रसन्नो देवदेवेश विकलं त्राहि रोगिणम् ॥ १ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां तोलग्रहपीडा-
शमनविधानम् ।

अथ स्कन्दग्रहपीडाशमनविधानम् ।

बालकस्यैव पीडायां ग्रहसंचारे बालमादाय या स्त्र्युच्छिष्टा सत्यर्षिं स्पृशति
तं बालकं स्कन्दो नाम ग्रहो गृह्णाति ।

तस्य लिङ्गं प्रवक्ष्यामि बालानां हितकाम्यया ।

पादयोर्हस्तयोश्चापि वायुकोपः प्रजायते ॥ १ ॥

उक्तं च महाभारते—

स्पृशंश्च निकटे वलिं बालमादाय मानवः ।

स गृह्णाति ग्रहस्तं वै स्कन्दो नाम महाघलः ॥

तस्येह पादहस्तेषु विकारो वायुजो भवेत् ॥ २ ॥

स तु क्षीरदधिकृसरापूपतिलपिष्टमद्गराजमापनिष्यावपक्वमांससुराकेदलीपूर्ण-
कुम्भं तस्योपरि किञ्चित्प्रमाणं कांस्यपात्रं निधाय वस्त्रद्वयेन संवेष्ट्य रक्तसूत्रेण
कुङ्कुमरक्तादिभिश्च मध्यरात्रे वलिं दद्यात् । विशेषेण दक्षिणस्यां दिशि
ग्रामाद्ग्रहिः ।

तत्र मन्त्रः—

बालभास्करसंकाश रक्तमाल्याम्बरमिय ।

प्रगृह्णीष्व वलिं चेमं पूजोपस्करसंयुतम् ॥ १ ॥

ततश्चाग्निं प्रतिष्ठाप्य जुहुयाच्चिलसर्पिणा ।

क्षीरं च सर्पनाम्नश्चेताञ्जुहुयात्प्रयतो बुधः ॥

नामभन्त्रेण चैवेह रवाहान्तं श्रद्धयाऽन्वितः ॥ २ ॥

पश्चाद्बालकस्य रामरक्षास्तोत्रेण रक्षां कृत्वा ततो द्रोणमात्रपकान्नपकमांस-
दधितिलपिष्टरुधिरद्विरप्यरक्तचन्दनवस्त्रगन्धाक्षतादिभिर्वृक्षमूले प्रदोषसमये बलिं
दद्यात् ।

एवं कृते विधाने तु रोगमुक्तः शिशुर्भवेत् ।

स्कन्दग्रहप्रसादेन नात्र कार्या विचारणा ॥ ३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां स्कन्दग्रह-
पीडाशमनविधानम् ।

अथ स्कन्दापस्मारपीडाशमनविधानम् ।

अमौ मूत्रपुरीषोत्सर्गकर्तारं स्कन्दापस्मारो नाम ग्रहो गृह्णाति ।

तस्य लिङ्गं प्रवक्ष्यामि बालानां हितराम्यया ।

व्यथा भवति जिह्वायां फेनधैर प्रजायते ॥ १ ॥

अपस्मारविचित्रं जायते तत्र पूर्वविधाने यद्द्रव्यं समुद्दिष्टं यच्च हवनं तदेव
कुर्यात् । ततश्च शान्तिर्भवति ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां स्कन्दाप-
स्मारपीडाशमनविधानम् ।

अथ निद्रास्कन्दग्रहपीडाशमनविधानम् ।

अच्छिष्टा सती जननी बालमादाय शयने निद्राति गृहीतव्रतेऽवज्ञां करोति
तस्या बालकं निद्रास्कन्दो नाम ग्रहो गृह्णाति ।

तस्य लिङ्गं प्रवक्ष्यामि बालानां हितराम्यया ।

निद्रास्कन्दस्य संतुष्ट्यै विधानं चात्र कथ्यते ॥ १ ॥

आध्मानी च ज्वरी चैव श्वासी कासी च जायते ।

पीनसी रक्तनयनो बहुमूत्रो विशेषतः ॥ २ ॥

पुरीषं बहुधा चास्य जायते नात्र संशयः ।

अरविर्धैव संतापो दिवा रात्रौ च जायते ॥ ३ ॥

बलिं तस्य प्रवक्ष्यामि येन रोगात्प्रमुच्यते ।

पायसं सर्पिणा युक्तं मांसं कुक्कुटमेपयोः ॥ ४ ॥
सुगन्धानि च पुष्पाणि दशाङ्गं धूपनं तथा ।
चटस्य मूलदेशे तु मध्यरात्रे विनिक्षिपेत् ॥ ५ ॥
विधाय किञ्चित्कनकं सताम्बूलं सदीपकम् ।
निक्षिपेन्नामन्त्रेण श्रद्धया परया शुचिः ॥ ६ ॥
एवं कृते विधाने च रोगमुक्तो भवेच्छिशुः ।
निद्रास्कन्दप्रसादेन नात्र कार्या विचारणा ॥ ७ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां निद्रास्कन्दग्रह-
पीडाशमनविधानम् ।

अथ भेषग्रहपीडाशमनविधानम् ।

मात्रा निर्भस्तिस्तस्तादितो न क्षमापितश्च सन्निद्रां कुरुते तं भेषग्रहो नाम
ग्रहो गृह्णाति ।

तस्य लिङ्गं मयक्ष्यामि बालानां हितकाम्यया ।

सर्वाङ्गेषु वायुमक्रोपो भवति ।

नेत्रोन्मीलनं कुरुते मुखे फेनोऽभिजायते ।

निरीक्षितुं न शक्नोति भ्रुवोर्भङ्गोऽभिजायते ॥ १ ॥

तस्य रोगस्योपशान्तये विधानमुद्दिष्टम् । हिरण्यं दद्याच्छ्लैतवर्धं च दद्यात्
पायसं सक्तुलाजापूगश्च सुगन्धानि पुष्पाणि चन्दनं सर्वं फलशो निधाय
निशीथे शस्त्रपाणिर्बलिं समाहरेदनेन मन्त्रेण—

बलिं गृहाण देवेश त्रिभुञ्जामुं च बालरुम् ।

स्यापितं तेऽग्रतः सम्यक्च्छिशोः शान्तिप्रदो भव ॥ २ ॥

ॐ हुंफट्स्वाहेति बलिं निक्षिपेत् ।

एवं कृते विधाने च रोगमुक्तिः प्रजायते ।

व्याधितस्य शिशोर्नूनं नात्र कार्या विचारणा ॥ ३ ॥

पैर्पाचिन्मतेन तं बलिं ब्राह्मणाय दद्यात् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां भेषग्रहपीडा-
शमनविधानम् ।

अथ शिशुग्रहपीडाशमनविधानम् ।

देवमात्राणामोर्वाचार्यादीनामप्रज्ञाकारिणं युमानं वा वृद्धं वा शालकं वा
स्त्रियं तथावयस्कं वा शिशुको नाम ग्रहो गृह्णाति ।

तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि माणिनां हितराम्यया ।

विधानं चापि वक्ष्यामि येन रोगाद्विमुच्यते ॥ १ ॥

जरश्च प्रथमं तत्र जायते नात्र संशयः ।

अतीसारो भवेत्पश्चादास्यशोषश्च जायते ॥ २ ॥

हस्तयोः पादयोः कम्पो जायते शिशुपीडनात् ।

तस्य शान्तिं प्रवक्ष्यामि यया रोगाद्विमुच्यते ॥ ३ ॥

लाजान्तसर्पिपश्चैत्र पायसं तण्डुलोद्भवम् ।

कुक्कुटस्य च मेपस्य मांसं रक्तं तथैव च ॥ ४ ॥

रक्तयस्त्रं तथा रक्तचन्दनं रक्तपुष्पम् ।

सुवर्णं विद्रुमं चैव नव्ये कुम्भे निधापयेत् ॥ ५ ॥

वटमूलसमीपे च कुम्भं तत्र निनिक्षिपेत् ।

पूर्वरात्रे च पूर्वस्यां दिशि मन्त्रेण मन्त्रितम् ॥

घन्निमेनं शुचिर्भूत्वा शस्त्रपाणिर्विशेषतः ॥ ६ ॥

तत्र मन्त्रः—

ॐ श्रुं श्रुं श्रुः शिशुनाय स्वाहा, इति ।

एवं कृते विधाने च रोगमुक्तिस्तु जायते ।

शिशुरुस्य प्रसादेन नात्र कार्या विचारणा ॥ ७ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां

शिशुग्रहपीडाशमनविधानम् ।

अथ महापूतनाग्रहपीडाशमनविधानम् ।

चौरादिताडसकारिणो न दण्डयत्यदण्ड्यान्दण्डयति यो राजा तं राजानं
राजापत्यं वा राजपत्नीं वा महापूतना नाम ग्रहो गृह्णाति ।

तस्य लिङ्गं प्रवक्ष्यामि नराणां हितराम्यया ।

वक्ष्ये तस्य प्रतीकारं रोगमुक्तिर्यतो भवेत् ॥ १ ॥

तेन केवलाविसारी भवति । तस्य शन्ये—

पञ्चस्वाद्यानि चान्नानि हरिद्रासहितानि च ।
तिलपिष्टं च गन्धं च सुगन्धिकुसुमानि च ॥ २ ॥
निधाय कलशे धीमान्मुवर्णं च विशेषतः ।
वस्त्रेण वेष्टितं कुम्भं तडागान्ते विनिक्षिजेत् ॥
चक्ष्यमाणेन मन्त्रेण प्रदोषे च विशेषतः ॥ ३ ॥

तत्र मन्त्रः—

नीलाम्बरधरे देवि पूतने विकृतानने ।
व्याधितं मुञ्च राजानं बालकं वा तथा स्त्रियम् ॥
एवं कृते विधाने च रोगशान्तिस्तु जायते ॥ ४ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां महापूतनाग्रह-
पीडाशमनविधानम् ।

अथ रेवतीग्रहपीडाशमनविधानम् ।

संध्याकाले मुक्तकेशशुचिष्ठं शयने रेवतीग्रहः संक्रमते ।
तस्य लिङ्गं प्रवक्ष्यामि नराणां हितकाम्यया ।
आस्यशोपश्च दाहश्च सर्वाङ्गे कम्प एव च ॥ १ ॥
कृष्णवर्णो भवेन्नूनं रोगी नात्र विचारणा ।
घृतं लाजांश्च मांसं च कौकुकुटं मेपत्रं तथा ॥ २ ॥
रक्तवस्त्रं च रक्तं च रक्तचन्दनमेव च ।
नूतने कलशे हेम निदध्यात्प्रयतः शुचिः ॥ ३ ॥
शमीमूलेऽथ वा मूले वटस्य निशि दक्षिणे ।
प्रदेशे निक्षिपेद्दीमान्कृत्वा मन्त्रेण मन्त्रितम् ॥ ४ ॥

तत्र मन्त्रः—

चिनाम्बरधरे देवि चित्रमालयानुलेपने ।
रोगान्मुञ्च महाभागे गृहाण त्रलिपुत्तमम् ॥
एवं कृते विधाने च रोगशान्तिस्तु जायते ॥ ५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां रेवतीग्रहपीडाशमनविधानम् ।

अथोर्ध्वपूतनाग्रहपीडाशमनविधानम् ।

वित्तलोभाद्भयाद्वाऽपि श्राद्धानि न करोति योऽधिकारी पितृणां तं नरमूर्ध्व-
पूतनाग्रहः संक्रमते ।

तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि नराणां हितकाम्यया ।

अक्षिरोगी ज्वरी कासी जागरी जायते नरः ॥ १ ॥

निद्राति वासरे सम्यक्शतार्तिपरिपीडितः ।

बलिं सम्यक्च वक्ष्यामि येन शान्तिस्तु जायते ॥ २ ॥

सर्मासाग्रहधिरगन्धवस्त्रहिरण्यपूर्णकुम्भं स्तुतिवृत्तमूले प्रदोषे मन्त्रेणानेन बलिं
दद्यात् ।

तत्र मन्त्रः—

त्वमूर्ध्वपूतने देवि गृहाण बलिमुत्तमम् ।

शिशुं विकारान्मुञ्चाद्य दुर्गे दुर्गातिहारिणि ॥ ३ ॥

एवं कृते विधाने च व्याधिमुक्तः शिशुर्भवेत् ।

शिशुर्वा तरुणो वृद्धो नात्र कार्या विचारणा ॥ ४ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायामूर्ध्वपूतनाग्रहपीडा-
शमनविधानम् ।

अथ शकुनीग्रहपीडाशमनविधानम् ।

पितृमातृगुरुस्वामिनो विनाऽन्येषामुच्छिष्टभोजनं देवालये मूर्धं पूरिपं निष्ठीवनं
च कुरुते तं शकुनी नाम ग्रहो गृह्णाति ।

तस्य लिङ्गं प्रवक्ष्यामि नराणां हितकाम्यया ।

मुखे ग्रणी च कण्ठे च गुदे चैव विशेषतः ॥ १ ॥

अतीसारी ज्वरी चैव कृष्णश्चापि म्रजायते ।

पैष्टी सुरा तथा चाब्रं मांसं मेपसमुद्भवम् ॥ २ ॥

तिलपिष्टं हरिद्रां च हिरण्यं चन्दनं शुभम् ।

निधापैतानि नव्ये च कलशे च निधापयेत् ॥ ३ ॥

कुम्भं तं सारितस्तीरे गवां गोष्ठे शिवालये ।

भैरवालयमुद्दिश्य स्थापयेत्प्रपतः शुचिः ॥ ४ ॥

मन्त्रेणानेन दैवज्ञो बलिं दद्यात्प्रयत्नतः ।

प्रगृह्णीष्व बलिं चेमं शकुनि त्वं महाबले ॥ ५ ॥

शिशुं विकारान्मुञ्चाद्य शोभने कामरूपिणि ।

एवं कृते विधाने च रोगमुक्तिश्च जायते ॥ ६ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शकुनीग्रहपीडा-
शमनविधानम् ।

अथ द्वितीयरेवतीग्रहपीडाशमनविधानम् ।

कुटुम्बार्थव्यतिरेके स्त्रीधनेन जीवति वृद्धो वा तरुणो वा बालो वा तं
द्वितीयरेवती नाम ग्रहो गृह्णाति ।

तस्य लिङ्गं प्रवक्ष्यामि लोकानां हितकाम्यया ।

मूत्रविष्टाविलिप्ताङ्गे दुर्गन्धिर्जायते यथा ॥ १ ॥

तथैव मूत्रविष्टालेपं विना दुर्गन्धिरूपजायते । हरिद्रावर्णाः स्फोटाः सर्वाङ्गेषु
जायन्ते । एतदुपशान्तये पूर्वमेव बलिं दद्यात्तेनैव मन्त्रेण ।

एवं कृते विधाने च रोगमुक्तिस्तु जायते ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां द्वितीयरेवतीग्रह-
पीडाशमनविधानम् ।

अथ शुष्करेवतीग्रहपीडाशमनविधानम् ।

भूमौ पतितं प्रमादेन पर्यङ्कगन्मशकादापि । मातृश्चापि पितृश्चापि तं बालं
शुष्करेवती नाम ग्रहो गृह्णाति ।

तस्य लिङ्गं प्रवक्ष्यामि प्रथमं जायते ज्वरः ।

आध्मानी हृद्ग्रही चैव जठरान्त्रनिपीडनम् ॥ १ ॥

तस्योपशान्तये मुद्गश्वेततण्डुलभोजनम् ।

सुगन्धीन्यपि पुष्पाणि घूपश्च सरलोद्भवः ॥ २ ॥

शुष्काम्रमूले मन्त्रेणानेन बलिं दद्यात्—

करालवदने घोरे देवि घोरार्तिनाशिनि ।

इमं बलिं गृहाण त्वं व्याधिमुक्तं शिशुं कुरु ॥ ३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
शुष्करेवतीग्रहपीडाशमनविधानम् ।

अथासत्पूतनाग्रहपीडाशमनविधानम् ।

अक्षालितचरणो योऽति तं बालं वृद्धं युवानं वाऽसत्पूतना नाम ग्रहो गृह्णाति ।

तस्य लिङ्गं प्रवक्ष्यामि धर्ममार्गमनुस्मरन् ।

अर्बुदी देहरुम्पी रात्रौ निद्राविरहितो दिवास्वापी भवति ।

तस्य शान्तिं प्रवक्ष्यामि नराणां हितकाम्यया ।

तिलपिष्टं तैलपक्वान्नं च सुगन्धीनि च द्रव्याणि सुगन्धिकुसुमानि च कुम्भे
हिरण्यं निधाय बलिं दद्याच्च मन्त्रतः । बाह्याली(लिन्द)स्थाने मद्योपसमये
निदध्यात् ।

तत्र मन्त्रः—

नीलाम्बरधरे देवि पूतने विकृतानने ।

शिशुं विकारान्मुञ्चाद्य गृह्णाण बलिमुत्तमम् ॥

एवं कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते ॥ १ ॥

इति श्रीशृङ्गभट्टविरचितायां विधानमालाया-

मसत्पूतनाग्रहपीडाशमनविधानम् ।

अथ गर्भिणीप्रथममासपीडाशमनविधानम् ।

तत्र बालरक्षाप्रसङ्गेन गर्भिणीगर्भरक्षार्थं मासविशेषोऽभिधीयते । शिशु-
रक्षारत्ने प्रजापतिं समुद्दिश्य देवो बलिः ।

श्वेतवस्त्रं पायसं च गव्यं क्षीरं तथा घृतम् ।

श्वेतच्छत्रं चन्दनं च सरत्नं चाङ्गुलीयकम् ॥ १ ॥

कुम्भे निधाय देवो वै बलिर्भूषणसुश्रुतः ।

दीपैर्निराजितश्चापि ताम्बूलेन समन्वितः ॥

हिरण्यसहितः शक्त्या गवां दोहे निधापयेत् ॥ २ ॥

तत्र मन्त्रः—

एषोहि भगवन्ब्रह्मन्प्रजाकर्तः प्रजापते ।

परिशृहाण च बलिं सापत्यां रक्षिं गर्भिणीम् ॥ ३ ॥

इति प्रथमे मासि गर्भिणीगर्भरक्षणबलिः ।

अथ प्रथममासि गर्भवेदनाहरमोषधम् ।

नारायणीयटीकायामपोक्षितार्थश्रोतेन्याम्-प्रथममासे गर्भवेदना जायते तदा

पञ्चकोशीरतगरं सभभागितमुदकेन पिष्ट्वा क्षीरेण सह णययेत् ।

तथा च क्रियाकालगुणोचरे—

यादि स्यात्प्रथमे मासि गर्भिण्या गर्भवेदना ।

नीलोत्पलं सनालं च शृङ्गाटकरुक्सेरुकम् ॥ १ ॥

शीततोयेन पिष्ट्वा तु क्षीरेणाऽऽलोड्य तत्पिबेत् ।

एवं न पतते* गर्भः स च शूलः प्रशाम्यति ॥ २ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शिशुरक्षारत्नोक्तं

गर्भिणीप्रथममासपीडाहरपौषधम् ।

अथ द्वितीयमासे गर्भरक्षार्थं देवो बलिः ।

समुद्दिश्याभिनौ देवौ देवो मन्त्रेण मन्त्रितः ।

दध्यन्नं पायसं लाजाः पिण्याकः कुसुमानि च ॥ १ ॥

गन्धश्च धूपो दीपश्च बस्त्रेणाऽऽवेष्टितो घटः ।

हेम्ना युतश्च शालायाः समीपे निक्षिपेद्वलिम् ॥ २ ॥

क्रियाकालगुणोचरे—

सुगन्धपुष्पवस्त्राणि कृष्णा च गिरिकर्णिका ।

नीलोत्पलान्यलाभे वेद्युत्पलानि समाहरेत् ॥

गोदोहस्थानमालक्ष्य निक्षिपेत्प्रयतः शुचिः ॥ ३ ॥

तत्र मन्त्रः—

भगवन्तौ प्रगृहीतां प्रभावन्तौ बलिं त्विमम् ।

सैरूपौ देवभिपजौ रक्षतां गर्भिणीमिमाम् ॥ ४ ॥

इति द्वितीयमासे गर्भरक्षार्थं देवो बलिः ।

अथ द्वितीयमासि गर्भरक्षाकरमौषधम् ।

नारायणीयटीकायामपेक्षितार्थद्योतिन्याम्—

शालूकमुत्पलं नीलं कसेरु शृङ्गवेरकम् ।

सर्मांस(श)मुदकैः पिष्ट्वा क्षीरेणाऽऽलोड्य तत्पिबेत् ॥ १ ॥

* ' पतते ' इत्यत्राऽऽर्षत्वाच्छन्दोनुतोषाच्च व्यत्ययेनाऽऽत्मनेपद् यादि मामितिबद्धो-
द्भवम् ।

अत्रोदकानां बहुवचनस्य कारणमाह—यदि संतापो दारुणो वर्तते तदा शीतं
मध्यमस्तदा कवोष्णं वातश्लेष्मभावे सति तदोष्णमिति ।

क्रियाकालगुणोत्तरे—

द्वितीये मासि त्वय चेद्गर्भे भवति वेदना ।
तगरं कुङ्कुमं विल्वं कर्पूरेण समन्वितम् ॥ १ ॥
अजाक्षीरेण तत्पिष्टा क्षीरेणाऽऽलोड्य तत्पिबेत् ।
एवं न पेतते गर्भः सर्वशूलः प्रशाम्यति ॥ २ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितार्या विधानमालार्या शिशुरक्षा-
रत्नोक्तं द्वितीयमासि गर्भरक्षारमौषधम् ।

अथ तृतीये मासि गर्भिणीगर्भवेदनायां बलिः ।

शिशुरक्षारत्ने—

गर्भिणीगर्भरक्षार्यं बलिर्पासे तृतीयके ।
रुद्रानेकादशोद्दिश्य देवो मन्त्रेण मन्त्रितः ॥ १ ॥
घृतमर्द्धं च लाजाश्च ध्वजः श्वेतश्च चन्दनम् ।
श्वेतवस्त्राणि पुष्पं च श्वेतं धूपमदीपकौ ॥ २ ॥
श्वेतानि चम्पकान्याशु विघ्नशान्तिकराणि तु ।
एतत्सर्वं समाहृत्य कलशे संनिधापयेत् ॥
ई(ऐ)शान्यां दिशि रात्रौ च निक्षिपेत्प्रयतः शुचिः ॥ ३ ॥

निशायां गोदोहवेलायामित्यर्थः । क्रियाकालगुणोत्तरे यत्र बलिर्निक्षेप-
णीयस्तज्जलाशयस्थानमिति ज्ञातव्यम् ।

तत्र मन्त्रः—

महादेवः शिवो रुद्रः शंकरो नीललोहितः ।
ईशानो विजयो भौमो देवदेवो भवोद्भवः ॥ १ ॥
कपाली शंभुरीशानो रुद्रै(न इत्ये)कादश मूर्तयः ।
रुद्रा एकादश प्रोक्ताः भ्रगृहीत बलिं त्विम ॥ २ ॥
युष्माकं तेजसा हृदया नित्यं रक्ष्या तु गर्भिणी ।
युष्मन्नैव नुद्ध्या तु नित्यं रक्षत गर्भिणीम् ॥ ३ ॥
इति मन्त्रेण देवो बलिः ।

अथ तृतीये मासि गर्भिणीगर्भरक्षार्थमौषधम् ।

नारायणीयटीकायामपेक्षितार्थद्योतिन्याम् । तृतीये मासि—

पत्रं च चन्दनं तोयं तगरं समभागितम् ।

पूर्ववद्वारिणा पिष्टं क्षीरेणाऽऽलोढ्य तत्पिबेत् ॥ १ ॥

क्रियाकालगुणोत्तरे—

तृतीये मासि गर्भिण्या गर्भं भवति वेदना ।

पत्रकं चन्दनं चैव बालकं पत्रनालकम् ॥ १ ॥

पिष्ट्वा शीतेन तोयेन क्षीरेणाऽऽलोढ्य तत्पिबेत् ।

एवं न पतते गर्भः स च शूलः प्रशाम्यति ॥ २ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां तृतीयमासे
गर्भिणीगर्भरक्षार्थमौषधम् ।

अथ चतुर्थे मासि गर्भिणीगर्भवेदनाहरमौषधं बलिश्वं ।

नारायणीयटीकायामपेक्षितार्थद्योतिन्याम्—

क्षीरं च कदलीमूलमुत्पलं बालकं तथा ।

आलोढ्य समभागेन पिबेद्रोगोपशान्तये ॥ १ ॥

क्रियाकालगुणोत्तरे—

चतुर्थे मासि गर्भिण्या गर्भं भवति वेदना ।

उक्षीरं कदलीमूलं पत्रनालं सशर्करम् ॥ १ ॥

शीततोयेन पिष्ट्वा च पिबेत्क्षीरेण संयुतम् ।

एवं न पतते गर्भः स च शूलः प्रशाम्यति ॥ २ ॥

बलिर्मासि तृतीये च श्रोक्तोऽसौ च चतुर्थके ।

कुर्यात्प्रयत्नतो विद्वान्नात्र कार्या विचारणा ॥ ३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शिशुरक्षारत्नोक्तं
चतुर्थे मासि वेदनाहरमौषधकथनं बालिविधानं च ।

* बाहि गामितिकदार्भः पदन्यत्यय*उन्द्गोनुरोगद्रोद्धव्यः ।

अथ पञ्चमे मासि गर्भिणीगर्भरक्षार्थं देवो बलिः ।

कर्मविपाकसमुच्चये—

गर्भिणीगर्भरक्षार्थं पञ्चमे मासि वै बलिः ।
 विनायकं समुद्दिश्य देयः संयतचेतसा ॥ १ ॥
 विनायकं गोमयेन कुर्यात्पिष्टेन वा पुनः ।
 चतुरस्रे स्थण्डिले च स्थापयेत्तं गणाधिपम् ॥ २ ॥
 अभ्यर्च्य गन्धपुष्पैश्च बलिं तत्पुरतः क्षिपेत् ।
 सरित्तः पुच्छे वाऽथ पर्वताग्रे च वा तले ॥ ३ ॥
 छापायाभित्य वृक्षस्य कस्याचिच्छयेनकं विना ।
 तत्र तं सुमतिष्ठाप्य गणराजं कृताकृतिम् ॥ ४ ॥
 अर्घं पक्वं तथाऽपक्वं मांसं पकमपकम् ।
 पापसं च मधुद्राक्षागुहक्षीरफलांनि च ॥ ५ ॥
 कदलीफलपिण्डांस्तुषपुस्तानि च मूलकम् ।
 लहृदुकाक्षारिकेलं च कन्दमूल्यानि सर्षपान् ॥ ६ ॥
 सर्वधान्यानि लाजाश्च वराघ्नं तिलपिष्टकम् ।
 इक्षुं च तद्रसं चैव माध्वीं पेषीं तथा सुराम् ॥ ७ ॥
 गौडीं चैव विशेषेण धूपदीपां तथाविषां ।

तथाविषशब्देन यः कश्चिद्रूपः स मये(धि)नाभ्यक्त इत्यर्थः ।

क्रियाबालगुणोत्तरे—

पकापके च मासि च मत्स्याश्चापि विशेषतः ।
 पाटलीसहसाराणां मूलं मधुसमुद्भवम् ॥ १ ॥
 अन्येषां पादपानां च बिल्वादीनां च मूलकम् ।

बिल्वादिशब्देन दशमूली भसिद्धा ।

एतत्सर्वं समाहृत्य ब्रह्मपात्रं मनोरमं ।

मनोरम इति पञ्चवर्णैश्चित्रितेऽभ्रकाटिरचनाविशेषैर्मण्डिते ।

तत्र मन्त्रः—

एकदन्ताम्बिकापुत्र त्रिनेत्र गणनायक ।

रक्ताम्बरधर धीमन्त्रक्तपाल्यानुलेपन ॥ १ ॥

स्कन्दप्रिय महाबाहो पाशहस्त नमोऽस्तु ते ।

मृगहीन्व वलिं चेयां सापत्यां रक्ष गर्भिणीम् ॥ २ ॥

वलिप्रदायकं मर्त्यमायुषा चाभिवर्धय ।

अलक्ष्मीनामकं पापं मम सद्यो विनाशय ॥ ३ ॥

एवं मन्त्रं समुच्चार्य सगदा गर्भिणी बली(सा वाला गर्भिणी सदा) ।

नमस्कुर्यात्प्रयत्नेन संप्राथ्व्यं च पुनः पुनः ॥ ४ ॥

येन मन्त्रेण गर्भिणी नमस्करोति स एष मन्त्रः—

वक्रतुण्ड महावीर्यं महाभाग महाबल ।

शिरसा त्वामहं वन्दे सापत्यां रक्ष मां सदा ॥ ५ ॥

इति गणेशनमस्कारः ।

इति वलिं दत्त्वा रक्षामन्त्रं पठेत् । तथा हि—

अयं वलिर्मया देव त्वदर्थे प्रक्षिपादितः ।

रक्षेमं शिशुपानन्दरूपं शैलसुतात्मज ॥ ६ ॥

इति पञ्चममासे गर्भिणीगर्भरक्षार्थं देवो वलिः ।

अथ पञ्चममासे गर्भिणीगर्भवेदनाहरमौषधम् ।

नारायणीयटीकायामपेक्षितार्थद्योतिन्याम्—

पञ्चमे मासि गर्भिण्यां गर्भे वेद्वेदना भवेत् ।

तन्निवारकमेवाऽऽशु भेषजं कथ्यते मया ॥ १ ॥

नीलोत्पलं मृणालं च कोलीक्षीरं तथैव च ।

केसरं पद्मकं चैव तोयेनाऽऽलोढय तत्पिबेत् ॥ २ ॥

क्रियाकालगुणोत्तरे—

अथास्याः पञ्चमे मासे गर्भे भवति वेदना ।

नीलोत्पलं सनालं च पद्मकेसरसंयुतम् ॥ १ ॥

अजाक्षीरेण तत्पिष्ट्वा तोयेनाऽऽलोढय तत्पिबेत् ।

अत्र योगे कोलीक्षीरमेव मुख्यं तत्पुनः केषांचित्सेव्यं केषांचिन्न सेव्यं तस्मादजाक्षीरम् ।

एवं न पतते गर्भः स च रोगः प्रशाम्यति ॥ २ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां पञ्चमे मासि गर्भिण्या

गर्भवेदनाहरमौषधं शिशुरक्षारत्नोक्तं विधानं च ।

अथ षष्ठे मासि गर्भिणीगर्भरक्षार्थं देवो बलिः ।

कर्मविपाकसमुच्चये—

गर्भिणीगर्भरक्षार्थं षष्ठे मासि तथा बलिः ।

धसूनष्टौ समुद्दिश्य देवो मन्त्रेण मन्त्रितः ॥ १ ॥

घृतान्नं च हरि[द्रा]कं खण्डं लाजाश्च पायसम् ।

पीतवर्णानि पुष्पाणि तथा नीलोत्पलानि च ॥

सफ्नाञ्जनः पर्णकुम्भः सर्वं नद्यास्तटे क्षिपेत् ॥ २ ॥

पूर्णकुम्भः स जलेन पूर्ण इति । अत्र मन्त्रः—

प्रभासः पावकः सोमेः प्रयूपो माहृतोऽनलः ।

धरो ध्रुव इति ह्येते वसवोऽष्टौ प्रकीर्तिताः ॥

प्रगृह्णन्तु बलिं चेमां सर्वे रक्षन्तु गर्भिणीम् ॥ ३ ॥

इति षष्ठे मासि देवो बलिः ।

अथ षष्ठे मासि गर्भवेदनाहरमौषधम् ।

नारायणीपटीकायामपेक्षितार्थघोतिन्याम्—षष्ठे चैलापृथ्वीकोत्पलकेसरं पिबेत् ।
क्रियाकालगुणोचरे—

अथास्या मासि षष्ठे तु गर्भे भवति वेदना ।

पिप्पलीबीजमूले च सोत्पले च सकेसरे ॥ १ ॥

श्रीततोयेन पिष्ट्वा तु क्षीरेणाऽऽलोक्य तत्पिबेत् ।

एवं न पतते गर्भः स च शूलः प्रशाम्यति ॥ २ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां षष्ठे मासि

गर्भिण्या गर्भवेदनाहरमौषधं सविधानम् ।

अथ सप्तमे मासि गर्भिणीगर्भरक्षार्थं देवो बलिः ।

अथ सप्तमे मासि गर्भवेदनाहरं विधानम् । एतावांस्तु विशेषः । षष्ठे च वसवो देवाः । अत्र स्कन्दो देवता । अत एव बलिदाने मन्त्रभेदः । बलिसमुदायः पूर्वं एव ।

तत्र मन्त्रः—

स्कन्द पप्पुस देवेश शिवमीतिविवर्धन ।

प्रगृह्णीष्व बलिं चेमां सापत्यां रक्ष गर्भिणीम् ॥ १ ॥

बलिक्षेपस्थानं नदीतटम् ।

इति सप्तमे मासि देवो बलिः ।

अथ सप्तमे मासि गर्भवेदनाहरमौषधम् ।

नारायणीयटीकायामपेक्षितार्थद्योतिन्याम्—सप्तमे कपित्थत्वक्फलमूलशर्करा-
लाजाश्च वेणुशर्करा । सर्वे समांशं कृत्वा वारिणा निष्पीडय दातव्यम् ।

क्रियाकालगुणोत्तरे—

अथास्याः सप्तमे मासे गर्भे भवति वेदना ।

कपित्थत्वक्च शालूकं शर्करायुक्तमञ्जसा ॥ १ ॥

अञ्जसेति शर्करा सप्तभागा ।

शीततोयेन पिष्ट्वा तु क्षीरेणाऽऽलोडय तत्पिबेत् ॥

एवं न पतते गर्भः स च रोगः प्रज्ञाम्पति ॥ २ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शिशुरक्षारत्नोक्तं
सप्तमे मासि गर्भवेदनाहरभेषजविधानम् ।

(अथ गर्भिण्या अष्टमे मासि सप्तत्वमहिषीदानविधिः ।

एवं गुणविशिष्टे पुण्यदेशे पुण्यकाले च ममोदरमध्यस्थे गर्भे औत्सुक्यगतिवैक-
ल्यशैथिल्यपवनग्रहणरु(दुरु)क्तिवारुस्खलननेत्रभ्राम्तिरुज(गु)प्रत्वालस्यस्वरस्प-
न्दस्वरभेदानिच्छाद्गस्यन्दवैवर्ण्यग्रान्धिलत्वोन्मादादयो ये दोषास्तथा मम प्रमा-
दादशुचित्वात्क्रियालोपादसत्यभाषणाद्शुद्धभूमिकमणाद्ग्रहणस्यावलोकनात्प्रदो-
षादौ स्नानादपवित्रस्य भक्षणान्ने दोषाः कर्मजा अकर्मजा वा समुत्पन्नास्तेषां संशो-
धनार्थं तद्योदरस्थस्य गर्भस्याऽऽयुरारोग्यैश्वर्यादिसुकलमनोरथसिद्धयर्थं गर्भवे-
दनापरिहारार्थं श्रीयमदेवतामीत्यर्थं सप्तत्वमहिषीदानमहं करिष्ये । तदङ्ग-
स्वस्तिवाचनं प्रतिग्रहीतृवरणपूजनं महिषीपूजनं च करिष्ये । इति प्रयोगं विधाय
स्वस्तिवाचनं प्रतिग्रहीतृपूजनं च कुर्यात् । तत्र भाद्रमुखो दाता प्रतिग्रहीतुरुदङ्मु-
खस्य वरणं निष्पाद्य यथासंभववस्त्रगन्धस्रद्दमुद्रिकादिना विमसमीपे मार्यये-
दनेन मन्त्रेण—

मनसे(ई)प्सितशु(सि)द्धयर्थं गृहाणेमां द्विजोत्तम ।

मया दत्तां सदासौख्यसंतानफलदायिनीम् ॥ १ ॥

ततः प्रतिग्रहीत्रा (त्रे) मां [प्रतिगृह्णामीति] महिषीसमीपे वक्तव्यम् ।

ततो महिषीपूजनम् । प्राह्मुखां महिषीं संस्थाप्य पुष्पचन्दनवस्त्राद्यैस्तामलंकृत्य
संपूज्य च प्रार्थयेत् ।

तत्र मन्त्रः—

इन्द्रादिलोकपालानां [पूज्या] या महिषी शुभा ।

महिषीदानमाहात्म्यभोतुर्मे सर्वकामदा ॥ २ ॥

धर्मराजस्य साहाय्ये यस्याः पुत्रः प्रतिष्ठितः ।

महिषासुरजननी साऽस्तु मे सर्वकामदा ॥ ३ ॥

इति महिषीं संप्राप्य प्रतिग्रहीतृहस्ते शिवा आपः सन्तु इत्यादिकं विधाया-
मुकसगोत्रायेत्यादिकं चोच्चार्य स्वदक्षिणहस्ते पुष्पासतयुक्तमुदकं गृहीत्वैनं प्रयोगं
पठेत् । इमां महिषीं प्रथमोद्भगर्भयुक्तां सर्वत्रां सालंकृतां (कारां) यथोपस्कर-
सहितां धर्मदेवतां मदीयोदरस्थगर्भस्य सर्वोपद्रवदोषविनाशनाथं गुणवत्संतान-
प्राप्त्यर्थं सत्पुत्रसुखकामा तुभ्यमहं संप्रददे[तेन] भगवान् धर्मः प्रीयताम् । मे
वाञ्छितार्थसिद्धिरस्तु ।

उदरस्थस्य गर्भस्य ये दोषोपद्रवाः स्मृताः ।

तेषां निरसनार्थाय दत्तेयं महिषी मया ॥ ४ ॥

गृहाणेमां द्विजश्रेष्ठ सुखसिद्धिप्रदायिनीम् ।

दानेनानेन सकलं यथोक्तं फलमस्तु मे ॥ ५ ॥

तत्सन्न मम । देवस्य त्वेत्यादि जपेत् । धर्माय देवायेमां महिषीं प्रतिगृह्णा-
मीति पठित्वा को ददातीति जपेत् । ततो दक्षिणादानम् । प्रथमगर्भयुक्ता
द्विदत्तयुक्ता सालंकाराः । ते चालंकाराः । सुवर्णशृङ्गी सुवर्णतिलरुसुवर्णपण्डायुक्ता
ताम्रदोहन[पात्र]युता । पिण्डरुमस्वप्रदा(मा)न(ण)सप्तधान्यानि । ब्राह्मणाय बल्ल-
प्रयकञ्चुकोष्णीपभावरणानि । कर्ममात्रालंकाराः । मालाद्वयम् । रक्तचन्दना-
जुलेपनं च । फलानि चत्वारि । दक्षिणा दानानुसारतः । पादुकामदानम् ।

इत्यष्टमे मासि महिषीदानविधिः ।)

अथाष्टमे मासि गर्भिण्या गर्भरक्षायं देवो बलिः ।

कर्मविपाकसमुच्चये—

गर्भिणीगर्भरक्षायं बलिर्भासे न(ज्य) चाष्टमे ।

दुर्गाशुद्धिद्वय दातव्यो क्षेत्रं पुनश्च सीदति ॥ १ ॥ -

बलिदानप्रकारमाह--

सगुडं पायसं लानास्तृणधान्यादानं घृतम् ।

अपूपाः कृसराश्वैव माहिर्षं दधि मूत्रकम् ॥ २ ॥
 माषा निष्पावका मुद्गाः श्यामाकाः कुसुमानि च ।
 नीलोत्पलानि च तथा पूर्णकुम्भः सकाञ्चनः ॥
 एतत्क्षिपेन्नदीतीरे मन्त्रेणानेन संयतः ॥ ३ ॥

ग्रन्थान्तरे तु विशेषमाह—

गिरौ वा सारितस्तीरे देवस्थाने तडागके ।
 राजमार्गे द्रुमाधस्तौ बलिमेनं विनिक्षिपेत् ॥ ४ ॥

तत्र मन्त्रः—

फात्यायानि महादेवि ज्येष्ठे वन्धे निशामिये ।
 दुर्गे देवि महाकालि सिंहशार्दूलवाहने ॥ ५ ॥
 धनुष्वह्गधरे देवि दृष्टदैत्यविनाशिनि ।
 नदीशैलमिये देवि कुमारि सुभगे शिवे ॥ ६ ॥
 अष्टहस्ते चतुर्वक्त्रे पिङ्गले शुक्रनासिके ।
 प्रगृह्णीष्व बलिं चैषं सापत्यां रक्ष गर्भिणीम् ॥ ७ ॥
 इत्यष्टमे मासि गर्भिण्या गर्भरक्षार्थं देयो बलिः ।

अथाष्टमे मासि गर्भिणीगर्भवेदनाहरमौषधम् ।

नारायणीयटीकायामपेक्षितार्थद्योतिन्याम्—

अष्टमे मासि विज्ञेयं धान्यं केसरकं तथा ।
 शालूकमुत्पलं चैव तथा च गजपिप्पली ॥
 निष्ववाध्य सितया सर्वं देयं रोगोपशान्तये ॥ १ ॥

क्रियाकालगुणोत्तरे—

अथास्यास्त्वष्टमे मासि गर्भे भवति वेदना ।
 पद्मकं गजकृष्णा च धान्यमुत्पलकं तथा ॥ २ ॥
 शीततोयेन पिष्ट्वा तु क्षीरेणाऽऽल्लोड्य तत्पिबेत् ।
 एवं न पतते गर्भः स च रोगः प्रशाम्यति ॥ ३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां कर्मविपाक-
 समुच्चयोक्तमष्टमे मासि गर्भिण्या गर्भवेदनाहर-
 भेषजविधानम् ।

अथ नवमे मासि गर्भिणीगर्भरक्षार्थं देवो बलिः ।

कर्मविपाकसमुच्चये—

गर्भिण्या गर्भरक्षार्थं मासेऽथ नवमे बलिः ।

देवः स्यान्मातृकोदेशस्ततः स्याद्रोगमुक्तिदः ॥ १ ॥

बलिस्वरूपमाह—

दध्योदनं च लाजाश्च मुद्गान्नं च पुनर्दधि ।

कृसरश्च तथा श्वेतपट्टुजानि च चन्दनम् ॥ २ ॥

शतपत्राणि पुष्पाणि तथाऽन्यानि शुभानि च ।

धूपो वस्त्रं हिरण्यं च पूर्णकुम्भस्तथैव च ॥ ३ ॥

बलिग्रन्थमाह—

प्रमृद्नीत बलिं चेमे मया दत्तं च मातरः ।

युवं रक्षन्तु संतुष्टाः सापत्यां गर्भिणीमिमाम् ॥ ४ ॥

बलिभेष्यतुपथे ।

इति नवमे मासि गर्भिणीगर्भरक्षार्थं देवो बलिः ।

अथ नवमे मासि गर्भिणीगर्भवेदनाहरमौपपम् ।

नारायणीयटीकायामपेक्षितार्थघोतिन्याम्—

नवमे मासि काकोलीपलाशस्य तु बीजकम् ।

परण्डमूलसंयुक्तं पिष्ट्वा तोयेन संयतः ॥ १ ॥

कृत्वा तु मोदकं धात्रीफलमानं विशेषतः ।

जीर्णाग्ने भक्षितश्चैव हरेर्द्रुमव्यां ध्रुवम् ॥ २ ॥

क्रियाकालमुणोत्तरे—

अयास्या नवमे मासि गर्भे भवति वेदना ।

पलाशबीजं काकोलीमूलं स्यात्पाँष्करं तथा ॥ ३ ॥

सोशीरं सोदकं कृत्वा जीर्णाग्ने भोजयेद्द्रुवम् ।

एवं न पतते गर्भः स च शूलः प्रशाम्यति ॥ ४ ॥

इति श्रीनृसिंहमट्टविरचितायां विधानमालायां शिशुरक्षारत्नोक्तं नव-

मे मासि गर्भवेदनाहरभेषजविधानम् ।

अथ दशमे मासि गर्भिणीगर्भरक्षार्थं देवो बलिः ।

कर्मविपाकसंग्रहे—

गर्भिणीगर्भरक्षार्थं मासे च दशमे बलिः ।

उद्दिश्य निर्ऋतिं देवं बलिर्देयस्तु मन्त्रिणा (तः) ॥ १ ॥

तत्र बलिप्रकारमाह—

पक्कान्नं कूसरो (रं) लाजा (जान्) पकापकफलं तथा ।

इक्षूणां निक्षिपेत्तत्र रत्नो(सं) मन्त्रेण मन्त्रकृ(त्रि) त् ॥ २ ॥

कृष्णगन्धं कृष्णवस्त्रं कृष्णानि कुसुमानि च ।

धूपो दीपश्च नैवेद्यं बलये संमदीयते ॥ ३ ॥

नीलोत्पलानि कुम्भान्ते (न्तः) सजलानि विनिक्षिपेत् ।

दक्षिणाशां प्रति तथा नीत्वा तत्र विनिक्षिपेत् ॥ ४ ॥

तत्र मन्त्रः—

ॐ हं हां हीं हूं स्वाहा ।

बालतन्त्रे च कुक्कुटाचार्यमतेऽपि भोजराजमते च सर्वत्र संमतताऽस्य मन्त्रस्य ।

बलिं गृहाण रक्षस्त्वं मया दत्तं (ते) प्रतिपादितम् ।

बलिं [त] भवलोऽय (स्व) सापत्यां रक्ष गर्भिणीम् ॥ ५ ॥

मिर्विम्नं कुरु कुरु गर्भपीडनात् ।

प्रेतासन महाबाहो कुमुदेत्तवत(भरव)प्रिय ।

प्रगृह्णीष्व बलिं चेमां सापत्यां रक्ष गर्भिणीम् ॥ ६ ॥

अत्र बलौ ब्राह्मणैर्विर्वर्जनीयस्तैरिक्षुरैसोऽक्षेपणीयः ।

इति दशमे मासि गर्भरक्षार्थं देवो बलिः ।

अथ दशमे मासि गर्भवेदनाहरमौपधम् ।

नारायणीयटीकायामपेक्षितार्थद्योतिन्याम्—दशमे काशभीरोत्पलं मधुकं ससितं तण्डुलेन पिष्ट्वा [क्षीरेणा]ऽऽलोच्य तत्पिबेत् ।

क्रियाकालगुणोत्तरे—

अथास्या दशमे मासि गर्भे भवति वेदना ।

शर्करा चोत्पलं चैव मधुकं मुद्गमेव च ॥ १ ॥

शीततोयेन पिष्टा च क्षीरेणाऽऽलोड्य तत्पिबेत् ।

एवं न पतते गर्भः स च शूलः प्रशाम्यति ॥ २ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शिशुरक्षारत्नोक्तं दशमे
मासि गर्भिणीगर्भवेदनाहरभेषजविधानम् ।

अथैकादशे मासि गर्भिणीगर्भरक्षार्थं देवो बलिः ।

कर्मविपाकसंग्रहे—

गर्भिणीगर्भरक्षार्थं मासि चैकादशे बलिः ।

वासुदेवं समुद्दिश्य देवो नाम विचारणा ॥ १ ॥

पायसापूपपिष्टं च गुडो लाजाश्च सक्तवः ।

पिष्टशन्वेन पिष्टाभम् ।

श्यामो ध्वजस्तथा धूपः श्यामं च चन्दनं स्मृतम् ॥ २ ॥

श्यामं चन्दनं कृष्णागरु । श्यामो धूपः म्रियंगुः । श्यामानि च नीलोत्पला
नीत्यर्थः । तद्भावे श्यामानि मोगराणि वदम्बपुष्पाणि । श्यामले कलशे निधाय
सर्वं निक्षिपेत् । जले मूले घोषिट्टमस्य वा वृन्दावनतले वाऽपि विनिक्षिपेत् ।
तत्र प्रयतो भूत्वाऽर्धं मन्त्रमुच्चारयेत् ।

पाञ्चजन्यमभाष्यक्तं क्रीस्तुभद्योतिताद्गरु ।

मृगह्रीष्व बलिं चैर्म सापत्यां रक्ष गर्भिणीम् ॥ ३ ॥

इत्येकादशे मासि गर्भिणीगर्भरक्षार्थं देवो बलिः ।

अथैकादशे मासि गर्भवेदनाहरभेषजम् ।

दशमे मासि यदुक्तं गर्भवेदनाहरभेषजं तदेवैकादशे मासि देयमिति ।

क्रियाकालगुणोचरे—

तैत्थैकादशे मासि गर्भे भवति वेदना ।

पद्मोत्पलं च मधुकं तालकेनापि संयुतम् ॥ १ ॥

शीततोयेन पिष्टा तु क्षीरेणाऽऽलोड्य तत्पिबेत् ।

एवं न पतते गर्भः स च शूलः प्रशाम्यति ॥ २ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शिशुरक्षारत्नोक्त-
भेषजविधानम् ।

अथ द्वादशे मासि गर्भिणीगर्भरक्षार्थं देयो बलिः* ।

अथ [च] द्वादशे मासि गर्भे भवति वेदना ।

पक्षं शृङ्गारकं चैव चोत्पलं च सनालकम् ॥ १ ॥

शीततोयेन पिष्ट्वा तु क्षीरेणाऽऽलोढ्य तत्पिबेत् ।

एवं न पतते गर्भः स च शूलः प्रशाभ्यति ॥ २ ॥

अत्र सर्वत्र व्यावृत्तक्षीरशब्देन गोक्षीरमुच्यते तत्रापक्रमेव । यदाऽपकाभाव-
स्तदा पकं निर्वाप्य सितया सह प्रयोगे देयम् । गोक्षीरस्याप्यभावो यदा तदा
कृष्णाजाक्षीरं ज्ञातव्यम् । पथ्यं क्षीरौदनम् (नः) ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शिशुरक्षारत्नोक्तं
द्वादशमासे गर्भवेदनाहरभेषजविधानम् ।

अथ सुखप्रसवोपायः ।

नारायणीयटीकायामपेक्षितार्थद्योतिन्याम्—

करङ्गीभूतगोमूर्धा सूतकीभवनोपरि ।

तत्काले निहितो नार्याः सुखप्रसवकारकः ॥ १ ॥

करङ्गीभूतगोमूर्धाऽस्थिमात्रावशिष्टं गोमस्तकमिति ।

तथाच—

उपोदक्यास्तु मूलानि तैलयुक्तानि कारयेत् ।

योनिः प्रलेपो दातव्यः सुखप्रसवकारकः ॥ २ ॥

अन्यच्च—

अपामार्गस्य मूलानि पाठां चैव विशेषतः ।

पेपयेदारनालेन तेन योनिः प्रलिप्यते ॥

तदेव पाययेद्दीमान्सुखप्रसवहेतवे ॥ ३ ॥

अन्यच्च—

वंशस्य निम्बस्य च संप्रदिष्टा त्वकसंपयुक्ता तुलसीरसाढ्या ।

मूला मधाना तु (तु) कपित्थपत्रं करञ्जवीजं च समस्तमेतत् ॥ ४ ॥

अजापयःसंयुतमेव पथ्यं घृतं च तैलेन युतं सर्पांस(शं)म् ।

योनिप्रलेपं विदधीत तेन तच्चापि पेयं खलु सौख्यसिद्धये ॥ ५ ॥

* अत्र देयो बलित्पुस्तकाऽग्रेऽथादिपिनादित्यन्त्यस्तेकेनोपधावेथानाद्दालिविधानमन्धस्तदिति
इत्यनुशीयने ।

गर्भे मृतं चा(तथा)र्भकमे(क ए)ति सम्यग्द्वारं च योनेर्न करोति दुःखम् ।
एवं विधानं न करोति जानन्स भ्रूशहा नात्र विचारणीयम् ॥ ६ ॥

तत्र योनिश्लेषनमन्त्रः—

हियवदुत्तरे पार्श्वे श्वरी नाम यक्षिणी ।

तस्या नूपुरशब्देन विशल्या भवतु(साऽऽस्तु)गर्भिणी ॥ स्वाहा ॥ ७ ॥

इति मन्त्रः ।

* (प्रमन्दिने पितुमदर्चता वचो यः कृष्णगर्भा निरहन्नृजिभना ।

अश्वस्यदो वृषणं वज्रदक्षिणं भरुत्वन्तं सरुयाय हवामहे ।

इति पानीयं मन्त्रयित्वा पाययेत् ।)

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां पृथ्वीपल्लकृतशिशुर-
सारत्नोक्तसुखमसवोपायविधानम् ।

अथ प्रसङ्गेन लुब्धजातकोक्तानि बाल-

रक्षोपयोगीनि द्वादश विधानानि ।

तत्र श्रीस्कन्दसूर्यसंवादे विमोचिनीपीडाशपनविधानम् ।

सूर्य उवाच—

केन कर्मविपाकेन बालानां जायते व्यथा ।

जातमात्राणि बालानि कर्म किं परिकुर्वते ॥ १ ॥

आहारश्चैव निद्रा च रुदितं हास्यमेव च ।

स्वाभाविकं त्विदं देव कर्म चैषां पदानन ॥ २ ॥

कर्मणस्त्वस्य करणात्कर्म पापं प्रजायते ।

पापं विना कर्म व्याधिः पीडयत्यखिलाऽऽङ्गुन् ॥ ३ ॥

तेषां कर्मफलं किं च मातापित्रोस्तु कर्मजम् ।

जन्मनः समयस्याथ तन्ममाऽऽचक्ष्व सुव्रत ॥ ४ ॥

श्रीस्कन्द उवाच—

येन कर्मविपाकेन शिशूनां जायते गदः ।

तत्सर्वं कथयिष्यामि पृच्छतस्ते दिवाकर ॥ ५ ॥

लङ्कायां रावणो नाम पौलस्त्यो राक्षसेश्वरः ।

* यनुभिह्वान्तर्गते मन्यः स. गुरुरेके नास्ति ।

स्वसारस्तस्य वीरस्य द्वादशाऽऽसन्महाबलाः ॥ ६ ॥
 ताभिः कृतं तपो घोरं सर्वलोकभयप्रदम् ।
 पीडितं ताभिरखिलं जगतीव्रतपोब्रलात् ॥ ७ ॥
 रुद्रस्त्वाराधितस्ताभिस्तपसा तीव्रतेजसा ।
 प्रसन्नोऽभूच्चदा देवस्ताभ्य एवं वरं ददौ ॥ ८ ॥

रुद्र उवाच—

वरदोऽहं वरार्हाभ्योऽगुप्सभ्यं रजनीवराः+ ।
 ताभिवृतं तदा मक्ष्यं बालानां देहसंभवम् ॥ ९ ॥
 यसासृङ्मांसमेदोस्थिमज्जाशुक्रात्मकं रवे ।
 देहि देवेश सर्वं यो जीवतामेव शंकर ॥ १० ॥
 तच्छ्रुत्वा वचनं तासां चुकोप परमेश्वरः ।
 ब्रह्मवंशसमुद्भूतास्तत्रावृत्तिपरायणाः ॥ ११ ॥
 तत्कथं बालघाताय चेतो वः परिवर्तते ।
 सर्वलोकमतं देयं प्रार्थितं तु मनीषिभिः ॥ १२ ॥

राक्षस्य ऊचुः—

यदि प्रसन्नो भगवान्ददात्यस्मत्प्रियं शिवः ।
 सर्वेषामपि बालानां मेदसा तृप्तिरेव नः ॥ १३ ॥

रुद्र उवाच—

या स्त्री निशामुखेऽभ्राति बालं स्पृशति भुञ्जती ।
 प्रसूतिसमयेऽभ्यर्ङ्गं न करोति प्रमादतः ॥ १४ ॥
 नग्ना निद्राति रात्रौ वा निष्पन्नसुरता सती ।
 तस्या बालं दिनैर्मासैर्वर्षैरपि विशेषतः ॥ १५ ॥
 आद्ये तु दिवसे मासे वर्षे वाऽपि विमोचिनी ।
 गृह्णातु मत्प्रसादेन ज्वराद्यैर्वेदनाचर्यैः ॥ १६ ॥
 द्वितीये मोहिनी नाम सुनन्दा तु तृतीयके ।
 चतुर्थे पूतना नाम पञ्चमे वासुरी तथा ॥ १७ ॥

* वरेऽभीष्टवर्णेऽर्हा योग्या इत्यर्थः । + वरशब्दोऽभिष्टवाची । वराऽभीष्टा प्रियेऽर्थः ।

बहुनीहितमासः । आहिताभ्यादित्याज्राजद तादित्वाद्वा वरशब्दस्य परनिपातः । ए पुनःकल्पपाठे

॥ रजनीचर्ये इति भाग्यम् । स च चन्द्रोविन्द इति कृत्याऽयमेवाऽऽदृत इति श्रेयम् ।

पष्टे तु रेवती देवी घालं गृह्णानु सत्वरम् ।
 सप्तमे श्रकृनी नाम त्वष्टमे च पिशाचिका ॥ १८ ॥
 नयमे पाश्विनी देवी शिशुं गृह्णानु सत्वरम् ।
 महापारी तु दशमे कान्तिका तु ततः परम् ॥ १९ ॥
 द्वादशे भाषिनी देवी पीडाकरणतत्परा ।
 यूयमेवं कुरुध्वं भोः पीडां बालकविग्रहे ॥ २० ॥
 आत्मनो दिवसे मासे वर्षे चापि पृथग्पृथक् ।
 निमित्ते सति राक्षस्यः शुचौ तु न कदाचन ॥ २१ ॥
 युष्मभ्यं बलिदानं ये विदधत्यखिलं परम् ।
 गृहीतमपि घालं तं संतुष्टाः परिमुञ्चत ॥ २२ ॥
 इति लघ्वपरः सर्गाः पीडयन्ति शिशून्दि ताः ।
 दिनमासान्द्रमानेन नात्र कार्या विचारणा ॥ २३ ॥
 प्रथमे दिवसे मासे वर्षे देवी विमोचिनी ।
 तस्यास्तु जायते पीडा शिशूनां तीव्रवेदना ॥ २४ ॥
 ज्वरस्तु प्रथमं तावन्नैरोगस्ततः परम् ।
 न गृह्णाति स्तनं डिम्भो बान्तिरात्यन्तिकी भवेत् ॥ २५ ॥
 मुष्टिं धध्नाति वेगेन दन्तान्दन्तैर्दशत्यलम् ।
 इत्थं प्रजायते पीडा विमोचिन्या दिवाकर ॥ २६ ॥
 तस्याः पूजां प्रवक्ष्यामि घालानां शान्तिकारिणीम् ।
 करवीरस्य पुष्पाणि चन्दनं रक्तपूरैरुम् ॥ २७ ॥
 घूपस्तु शिवनिर्माणं साज्यं विल्वदलं स्मृतम् ।
 दीपास्तु पञ्च विज्ञेयास्तथा पञ्चैव पोलिकाः ॥ २८ ॥
 मुष्टिकाः पञ्च विज्ञेया ध्वजाः पञ्च सुपीतकाः ।
 ताम्बूलतीटिकाः पञ्च पूगी(ग) फलसमन्विताः ॥ २९ ॥
 रक्ततण्डुलभक्तस्तु प्रोक्तः साज्यगुडस्तथा ।
 शरात्रे नूतने प्राज्ञ निधेयं सर्वमेव तत् ॥ ३० ॥
 ततस्तु पुतलीं कुर्यान्नया उभयतो मृदः ।
 निदध्यात्तत्र तां घामान्पीतवस्त्रसमावृताम् ॥ ३१ ॥
 पीतसूनोपवीतां तां पूजयेद्भक्तिपात्ररः ।

पूर्वोक्तेरेव संभारैर्गन्धधूपादिभिर्बुधः ॥ ३२ ॥
वक्ष्यमाणेन मन्त्रेण प्रार्थयेत्तां समाहितः ।

तत्र मन्त्रः—

ॐ नमो भक्तवत्सले विमोचिनि स्वाहा ।

एवं मन्त्रं समुच्चार्य सर्वा पूजां प्रकल्पयेत् ॥ ३३ ॥

केषांचिन्मत एकस्मिञ्छरावे तां पुत्तलीं निघायान्यस्मिञ्छरावे गन्धादितां-
म्बूलान्तः संभारो निधीयते । तत्र ब्रह्मयामल उक्तम् । एक एव यदा
भवति तदा पुत्तलीं शरोव आदौ निघाय तस्याः पुरतस्तत्सर्वं निक्षिप्य
तत्रैवोपचारान्विधाय पञ्च पल्लवानेकीकृत्य बालकाङ्गेभ्यः सर्वं निःसार्य सोद-
कास्ततस्तु पुनर्नाराजनं विधाय तत्सर्वं नेता नयतु सकम्बलः सक्षस्त्रो
मन्त्रमुच्चारयन् । ते च पल्लवाः—

जम्बवाग्रोदुम्बराश्वत्यवटानां पल्लवास्तथा ।

सर्वाङ्गेभ्यः समुच्चार्य पीडा बालस्य संजनेत् ॥ ३४ ॥

इत्थं रात्रित्रये कुर्याद्विधानं सुसमाहितः ।

ग्रामादुत्तरतो नीत्वा पूर्वरात्रे विचक्षणः ॥ ३५ ॥

तस्मिन्स्थाने जपेन्मन्त्रं बालानां शान्तिहेतवे ।

एवं मशान्तिमायाति शिशुपीडा न संशयः ॥ ३६ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां मार्कण्डेयपुराणे
लुब्धजातकोक्तं प्रथमदिवसमासाब्दजनितविमोचिनी-
पीडाशमनविधानम् ।

अथ मोहिनीपीडाशमनविधानम् ।

स्कन्द उवाच—

द्वितीये दिवसे मासे वर्षे चैव प्रभाकर ।

मोहिनी नाम देव्यत्र कुरुते पीडनं शिशोः ॥ १ ॥

ज्वरं नेत्ररुजं कासं श्वासं चैव विज्ञेपतः ।

छर्दनं ग्रहणां द्वेषं जनयत्यनिशं शिशोः ॥ २ ॥

तत्र शान्तिविधानं च प्रवक्ष्यामि समासतः ।

मालतीकुसुमैः पूजा चन्दनं मलयोद्भवम् ॥ ३ ॥

कुङ्कुमं केशरं दिव्यं कर्पूरं सुविलेपनम् ।
 दिव्यभक्तिसमाचारा दशाङ्गं धूपनं तथा ॥ ४ ॥
 नैवेद्यं पूर्ववदेयं तथैव पञ्चक्रिया ।
 पूर्ववत्पुचलीं कृत्वा शरावे संनिवेशयेत् ॥
 वक्ष्यमाणेन मन्त्रेण कुर्यात्सर्वमतन्द्रितः ॥ ५ ॥

तत्र मन्त्रः—

सर्वेश्वरि सर्वजनभिर्यंकरि त्राहि त्राहि जगत्सर्वम् ॐ नमो भगवति स्वाहा ।
 इत्यनेन हि मन्त्रेण सर्वं कृत्वा विधानकम् ।
 रात्रिप्रये विधातभ्यं पश्चिमे ग्रामनो वहिः ॥
 मथमे यामिनीयामे कृतं भवति सौख्यदम् ॥ ६ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां सुम्भजातकोक्तं
 द्वितीयदिवसमासवर्षजनितमोहिनीपीडाशमनविधानम् ।

अथ सुनन्दापीडाशमनविधानम् ।

स्कन्द उवाच—

तृतीये दिवसे मासे वर्षे शृगु विधिं रवे ।
 सुनन्दा नाम देव्यश्च बालानां भयदा भवेत् ॥ १ ॥
 अवस्थां कुरुते घोरां सुनन्दा चैव भामिनी ।
 हृद्गोच्छर्दनं श्वासो ज्वरेण सह जायते ॥ २ ॥
 आकुञ्चयति गात्राणि शिशून्तोगादहर्निशम् ।
 इत्थं संजायते पीडा सुनन्दाकोपसंभवा ॥ ३ ॥
 तस्याः शान्तिविधानं तु मवक्ष्यामि समासतः ।
 शतपत्राणि पुण्याणि चन्दनस्यानुलेपनम् ॥ ४ ॥
 हरिद्राकुङ्कुमं नागकेशरं बालकान्वितम् ।
 गन्धार्थं धूपनं दशाङ्गुलं चातिशोभनम् ॥ ५ ॥
 घृताक्तं खदिराङ्गारैः संपताप्य विशेषतः ।
 पूर्ववत्पुचलीं कृत्वा शरावे संनिवेशयेत् ॥ ६ ॥
 प्रसृतित्रयशालीनामोदनः सर्पिषाऽन्वितः ।
 दीपकाः पोलिकाः पञ्च तावन्तो मुष्टिकाः स्मृताः ॥ ७ ॥

ध्वजाः पञ्चैव विज्ञेयाः सहिताः पञ्चपल्लवैः ।
वक्ष्यमाणेन मन्त्रेण बलिं सर्वं समाहरेत् ॥ ८ ॥

तत्र मन्त्रः—

ॐ नमः सुनन्दायै हुं फट् स्वाहा ।
इत्यनेन प्रकारेण ग्रामात्पूर्वं विनिसिपेत् ।
त्रिरात्रं रजनीयामे पूर्वं बालो(धो)पश्चान्तये ॥ ९ ॥
एवं कृते विधाने तु व्याधिमात्रं विनश्यति ।
वर्धते दीपवद्बालः शुक्रपक्षाब्जवत्सुखम् ॥ १० ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां तृतीयदिनमा-
साब्दजनितसुनन्दापीडाशमनविधानम् ।

अथ पूतनापीडाशमनविधानम् ।

स्कन्द उवाच—

चतुर्थे दिवसे मासे वर्षे चैव विभावर ।
पूतना नाम देव्यत्र पीडां प्रकुरुते शिशोः ॥ १ ॥
संतापो जायते पूर्वमतिसारस्ततः परम् ।
मुष्टिं बध्नाति कम्पश्च वारं वारं प्रजायते ॥ २ ॥
तस्याः शान्तिं प्रवक्ष्यामि पीडाया उष्णदीधिते ।
पूर्ववत्पुत्तलीं कृत्वा शरावे संनिवेशयेत् ॥ ३ ॥
वेष्टयेद्रक्तसूत्रेण कुङ्कुमेनानुलेपयेत् ।
पूजयेद्द्वौचुरैः पुष्पैर्वच(द)रीपत्रसंयुतैः ॥ ४ ॥
मत्स्यर्मासस्य धूपोऽत्र गव्येनाऽऽज्येन संयुतः ।
त्रयो दीपास्त्रिकोणास्तु साज्यवर्तिसमन्विताः ॥ ५ ॥
तिस्रस्तु पोलिका ज्ञेया मुष्टयस्तु त्रयस्तथा ।
ध्वजास्त्रयः समाख्याता नात्र कार्या विचारणा ॥ ६ ॥
प्रसृतित्रयमुष्टिं तण्डुलानां प्रभाकर ।
तद्भक्तं सर्पिणा युक्तं शरावे संनिवेशयेत् ॥ ७ ॥
रक्तवस्त्रेण संवेष्ट्य नमस्कृत्वा(त्य)तु पुत्तलीम् ।
दध्यक्षतसमारोपं विदध्यात्तु समाहितः ॥ ८ ॥
पल्लवैः पञ्चभिर्बालं सर्वाङ्गेषु प्रमार्जयेत् ।

तत्र मन्त्रः—

ॐ नमः पूतने मातर्ीलं पश्य सुशोभने ।
 बालकं मुञ्च वेगेन बलिदानेन हर्षिते ॥ ९ ॥
 इति मन्त्रं समुच्चार्य सर्वं बलिपुपाहरेत् ।
 प्रदोषे क्षणनिवृत्ते सप्तसप्ते विधिं शृणु ॥ १० ॥
 दक्षिणां दिशमाश्रित्य निक्षिपेद्रामतो बहिः ।
 एवं कृते बलीं सम्यग्बालकः सुखमाप्नुयात् ॥ ११ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां स्कन्दपुराणोक्तं
 चतुर्थद्विचसमासवर्षजनितपूतनापीडाशपनविधानम् ।

अथाऽऽसुरीपीडाशपनविधानम् ।

स्कन्द उवाच—

पश्चमे दिवसे मासे वर्षे चैव प्रभातर ।
 आसुरी नाम देव्यत्र बालकं बाधते भृशम् ॥ १ ॥
 तत्र चिह्नं प्रवक्ष्यामि गालाङ्गे यत्प्रजायते ।
 ज्वरस्तु प्रथमं पश्चाद्द्रोणो ग्रहणी ततः ॥ २ ॥
 मुष्टिन्यः प्रलापः स्याद्द्रोणोऽनशनं तथा ।
 शिरोरुगजायतेऽत्यन्तमेतल्लक्षणकं रवे ॥ ३ ॥
 पूर्ववत्पुच्छलां कृत्वा पीतसूत्रेण वेष्टयेत् ।
 पीतवासो यसानां ता शरावे संनिवेशयेत् ॥ ४ ॥
 घृताभ्यङ्गी विधेयोऽत्र हरिद्रालेपने कृते ।
 ततः पूजां प्रकुर्वीत कुसुमैः करवीरजैः ॥ ५ ॥
 जपापुष्पैर्वन्धुर्जीवेस्तथा बालस्य चानघ ।
 चन्दनेनानुलिप्तां तां दिव्यगन्धोपशोभिताम् ॥ ६ ॥
 राजिकासर्पपैर्घृणो घृताक्तोऽत्र प्रशस्यते ।
 दीपनाः सप्त विज्ञेया धनजास्तान्त एव च ॥ ७ ॥
 मुष्टिनाः पोलिनाः सप्त सप्त सौलि (वै मालि) कास्तथा ।
 नैवेद्यार्थं समुद्दिष्टार्थोदनः सघृतो मूत्रिः ॥ ८ ॥
 पष्टवैस्तु यथापूर्वं मारयेन्मार्जनं शिशोः ।

मन्त्रमेनं समुच्चार्य त्रिवारं प्रतिपूजने ॥ ९ ॥

तत्र मन्त्रः—

सुकले सुभगे देवि सर्वशत्रुनिवारिणि ।

कुरु शान्तिं शिशोश्चात्र बलिदानेन राक्षसि ॥ १० ॥

इत्युच्चार्य क्षिपेत्पूर्वमध्यरात्रे त्रिवासरम् ।

पश्चिमां दिशमाश्रित्य ग्रामाद्दन्वन्तरेऽऋ रवे ॥ ११ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां स्कन्दपुराणोक्तं

पञ्चदशदिवसमासवर्षजनितसुरीपीडागमनविधानम् ।

अथ रेवतीपीडाशमनविधानम् ।

स्कन्द उवाच—

अथ पष्ठे च दिवसे मासे वर्षे दिवाकर ।

रेवती नाम देव्यत्र शिशुं गृह्णात्यसंशयम् ॥ १ ॥

आदौ तु जायते पीडा व्रणानां शिशुमूर्धनि ।

ज्वरस्तु मुखशोकोऽपि तृषा समभिजायते ॥ २ ॥

प्रकम्पन्ते च गात्राणि रुदितं च पुनः पुनः ।

तत्र शान्तिं प्रवक्ष्यामि शृणु सूर्य समाहितः ॥ ३ ॥

पूर्ववत्पुच्छलीं कृत्वा शरावे संनिवेशयेत् ।

गङ्गनतोयेन संस्नाप्य शुकुवस्त्रेण वेष्टिताम् ॥ ४ ॥

शुकुसूत्रेण संवीतां शुकुमाल्यानुलेपनाम् ।

शुकुधूपोऽत्र निर्दिष्टो विल्वपत्रैः सहानघ ॥ ५ ॥

आज्येनाक्तस्तु विश्वात्मन्दीपाः पञ्च प्रकीर्तिताः ।

तावन्तो मुष्टिका ज्ञेयाः पोलिकाभिः समन्विताः ॥ ६ ॥

मसृत्तत्रयमात्राणां त्रीहीणामोदनः स्मृतः ।

दध्ना सह गुडेनाक्तस्ताम्यूर्ध्वं च विशेषतः ॥ ७ ॥

ध्वजैश्च पञ्चभिर्भुक्तं बलिमेनं (वं) प्रकल्पयेत् ।

वक्ष्यमाणेन मन्त्रेण प्रक्षिपेच्च समाहितः ॥ ८ ॥

* 'धनेऽस्य' इति व्युत्पादितस्य ज्ञान्तस्य घञ् शब्दभ्यान्तराद्धेन समासे धनुस्त्व इति भाष्यं तथाऽपि आर्पत्वाच्छन्दोनुतोधाश्च क्षिरोऽस्य इति बहुवचनान्तर्गतमनुशब्दमनुमाय यथास्थित्यर्थयोगः समर्थनीय इति विदुषः प्रार्थये ।

तत्र मन्त्रः—

राक्षसि त्वं महाभागे बालं मुञ्च शुभानने ।
 क्षेमं कुरु जगत्प्रस्मिञ्छोभना भव रेवति ॥ ९ ॥
 इति मन्त्रेण संमन्त्र्य प्रदोषे बलिमाहरेत् ।
 संस्नाप्य बालकं पञ्चपल्लवैः सुसमाहितः ॥ १० ॥
 नगरादुत्तरे देशे रेवतीबलिमाहरेत् ।
 एवं प्रशान्तिमायाति बालपीडा प्रभाकर ॥ ११ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां स्कन्दपुराणोक्तं
 पण्डितवसमासवर्षजनितरेवतीपीडाशमनविधानम् ।

अथ शकुनीपीडाशमनविधानम् ।

स्कन्द उवाच—

सप्तमे दिवसे मासे वर्षे चैव दिवाकर ।
 शकुनी नाम देव्यत्र बालं गृह्णाति दारुणा ॥ १ ॥
 उचरस्तु प्रथमं तावन्निष्ठोरोगस्ततः परम् ।
 मलापस्त्वतिसारः स्याद्दान्तिरात्यन्तिकी भवेत् ॥ २ ॥
 अक्ष्णोर्निमीलनं चापि गात्रकम्पोऽभिजायते ।
 तत्र शान्तिं प्रवक्ष्यामि शकुनीप्रीतिवर्षिणीम् ॥ ३ ॥
 रक्तचन्दनलिप्ताङ्गीं पूर्ववत्पुतलीं कृताम् ।
 यथाकालोद्धर्वाः पुष्पैः पूजयेद्यत्नतः सुधीः ॥ ४ ॥
 धूपस्तु गुग्गुलुः श्रेयान्दीपाः पञ्च प्रसीर्तिताः ।
 पोलिका मुष्टिकाः पञ्च ध्वजाः पञ्च सुशोभनाः ॥ ५ ॥
 नैवेद्यमोदनः सर्पिःसहितः प्रसृतेर्षतम् ।
 तण्डुलानां सुरथेष्ट मन्त्रपूतं प्ररुल्पयेत् ॥ ६ ॥

तत्र मन्त्रः—

ॐ नमः पद्मपत्राक्षि विशालवदने शिवे ।
 संगृह्य बलिमेनं त्वं बालं मुञ्च सुशोभने ॥ ७ ॥
 इत्पुञ्चार्यं ततो घीमान्बलिं निश्चि समाहरेत् ।
 दक्षिणां दिशयाधित्यं विनाय पञ्चक्रियाम् ॥ ८ ॥

एवं कृते विधाने तु त्रिरात्रं सुरसत्तम ।

व्याधिमुक्तो भवेद्बालो नात्र कार्या विचारणा ॥ ९ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां स्कन्दपुराणोक्तं
सप्तमदिवसमासवर्षजनितशकुनीपीडाशमनविधानम् ।

अथ पिशाचिकापीडाशमनविधानम् ।

स्कन्द उवाच—

अथाष्टमे दिने मासे वर्षे देवी पिशाचिका ।

पीडयत्येव बालानि ज्वरच्छर्दिशिरोतिभिः ॥ १ ॥

नेत्रपीडाऽङ्गसंकोचो हृद्रोगश्चाभिजायते ।

शृणु तस्य प्रतीकारं येन तुष्येत्पिशाचिका ॥ २ ॥

प्रकुर्याच्च त्रिरात्रेण शान्तिं बालातिहारिणीम् ।

पूर्ववत्पुचलीं कृत्वा शरावे संनिवेशयेत् ॥ ३ ॥

पञ्चामृतैस्तु संस्नाप्य देवीं तां शिशुना सह ।

चन्दनेनानुलिप्ताङ्गीं श्वेतपुष्पैः प्रपूजयेत् ॥ ४ ॥

ध्वजाः सप्त समाख्यातास्तावत्यः पोलिकाः स्मृताः ।

मुष्टिकाश्चापि विज्ञेया हरिद्राक्ताः शुभाः स्मृताः ॥ ५ ॥

पीतवर्णेन वस्त्रेण सूत्रेणापि सुसंस्कृतम् ।

विजयाचूर्णधूपोऽत्र घृताक्तः संप्रकीर्तितः ॥ ६ ॥

दीपान्सप्त घृतेनैव पूरयित्वा नियोजयेत् ।

प्रसूतित्रयभक्तस्य घृताक्तस्य विशेषतः ॥ ७ ॥

नैवेद्यं कल्पयेद्दीमान्देव्यै तस्यै न संशयः ।

ताम्बूलं च सकपूरं भाक्तिभावेन दधिते ॥ ८ ॥

शक्त्या च दक्षिणां तत्र देवतापीतये रवे ।

वक्ष्यमाणेन मन्त्रेण सर्वमेव विधीयते ॥ ९ ॥

तत्र मन्त्रः—

ॐ नमः सर्वभूतेशि शोभने त्वं पिशाचिके ।

धलिं चैव पुरस्कृत्य त्वरितं मुञ्च बालकम् ॥ १० ॥

यथाविधानतः कार्या पञ्चपल्लवसत्क्रिया ।

त्रिरारं रजनीयत्रे पूर्वे ग्रामाद्दहिः क्षिपेत् ॥

एवं कृते विधाने च रोगशान्तिः प्रजायते ॥ ११ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ब्रह्मयामलोक्तमष्टम-
दिवसमासवर्षजनितपिशाचिकापीडाशमनविधानम् ।

अथ पाशिनीपीडाशमनविधानम् ।

स्कन्द उवाच—

नवमे दिवसे मासे वर्षे चैव प्रभाकर ।

देवता पाशिनी नाम वायते वालकं भृशम् ॥ १ ॥

तत्र चिह्नं प्रवक्ष्यामि समासेन दिवाकर ।

ज्वरश्छर्दिर्गलोत्पीडा संकोचो नेत्रयोस्तथा ॥ २ ॥

अद्भुतगुणमध्यमायोगमग्राभ्यां कुरुते भृशम् ।

अन्नत्यागेन संतोषो मुखे गन्धोऽभिजायते ॥ ३ ॥

तत्र शान्तिं प्रवक्ष्यामि पाशिनीपीतये रवे ।

पूर्ववत्पुत्तलां कृत्वा शरावे संनिवेशयेत् ॥ ४ ॥

शुक्रवस्त्रेण संवीतां शुक्रसूत्रेण वेष्टिताम् ।

पूजयेत्शुक्रपुष्पैश्च मन्दाराङ्गैः सुगन्धिभिः ॥ ५ ॥

गन्धार्थं घनसारेण युक्तं चन्दनमर्पयेत् ।

दशाङ्गं धूपने धूपं ततो दीपान्प्रकल्पयेत् ॥ ६ ॥

नव वा सप्त वा दीपान्पोलिका वा नवोत्तमाः ।

उत्तमशब्देनाङ्गारपका अदग्धा इत्यर्थः ।

सावतो मुष्टिकान्दद्याद्ध्वजांश्चैव विशेषतः ॥ ७ ॥

नवमसृतिमानेन तण्डुलादनमुत्तमम् ।

दध्ना क्षीरेण चाभ्युक्ष्य नैवेद्यं परिफलपयेत् ॥ ८ ॥

मध्यरात्रये ग्रामपश्चिमे प्रक्षिपेद्बलिम् ।

एतावता विधानेन रोगमुक्तो भवेन्निश्चयः ॥

पञ्चानां पल्लवानां तु विदध्यात्पूर्वप्रतिक्रियाम् ॥ ९ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ब्रह्मयामलोक्तं

नवममासवर्षजनितपाशिनीपीडाशमनविधानम् ।

अथ महामारीपीडाशमनविधानम् ।

स्कन्द उवाच—

दशमे दिवसे मासे वर्षे चैव दिवाकर ।
 शक्तिरत्र महामारी राक्षसी घोररूपिणी ॥
 मृत्युरूपं ज्वरं शूलं विदधाति दिवानिशम् ॥ १ ॥
 पिष्टम्भं कुरुतेऽत्यन्तं द्विक्कां कासमतिक्षयम् ।
 तस्य शान्तिं प्रवक्ष्यामि बालानां हितकाम्यया ॥ २ ॥
 पूर्ववत्पुत्तलीं कृत्वा शराथे संनिवेशयेत् ।
 स्नापयेत्सारितो चार्धिश्वन्दनेनानुलेपयेत् ॥ ३ ॥
 पीतवस्त्रेण संवीतां पुष्पमालोपशोभिताम् ।
 दशाङ्गं धूपने धूपं महामार्ये प्ररूपयेत् ॥ ४ ॥
 दीपास्तु पञ्च विज्ञेयास्तावत्यः क्षीरमुष्टिकाः ।
 पोलिकाः पञ्च वै शस्ता ध्वजाः पञ्च सुशोभनाः ॥ ५ ॥
 संस्कृतं सर्पिणा भक्तं तण्डुलानां च पौष्कलम् ।
 नैवेद्यार्थं न्यसेत्तत्र शराथे सुमनोहरम् ॥ ६ ॥
 ताम्बूलसहितं भानो दक्षिणासहितं तथा ।
 दक्षिणार्थं नवं वस्त्रं रजतं शक्तितोऽपि वा ॥ ७ ॥
 पल्लवैः पञ्चभिर्युक्तं बलिं सर्वं समर्पयेत् ।
 मध्यरात्रात्तमर्वाक्तु बलिं कुर्याद्दिनत्रयम् ॥ ८ ॥
 दक्षिणां दिशमाधित्य प्रक्षिपेन्नगराद्बहिः ।
 मन्त्रेणानेन मूर्तण्डं वक्ष्यमाणेन हे मया ॥ ९ ॥

तत्र मन्त्रः—

ॐ नमो रक्तवर्णाक्षि रक्तमन्निभानने ।
 रक्तोष्ठे रक्तदन्तने महामारि महाभये ॥ १० ॥
 महाबले महाकाये महाभयनिवारिके ।
 अनेन बलिदानेन तुष्टा भव सुशोयने ॥ ११ ॥
 व्याधिना पीडितं बालं रक्ष(सि)[मं]परमेश्वरि ।

इमं मन्त्रं समुच्चार्य सर्वं बलिमुपाहरेत् ॥
 क्षेमाय बालकानां हि नात्र कार्या विचारणा ॥ १२ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ब्रह्मयामलोक्तं
 दशमदिवसमासवर्षजनितमहामारीपीडाशमन-
 विधानम् ।

अथ कालिकापीडाशमनविधानम् ।

स्कन्द उवाच—

एकादशे दिने मासे वर्षे चापि दिवाकर ।
 कालिका नाम देव्यत्र तत्पीडा जायते शिशोः ॥ १ ॥
 ज्वरस्तु ग्रथमं तावद्पृष्टोगस्तदनन्तरम् ।
 मुखशोको(फो) महाम्लानिस्ततः स्याच्चित्तविभ्रमः ॥ २ ॥
 तुदन्ति सर्पगात्राणि वेपन्ते च पुनः पुनः ।
 अवस्था मृत्युकल्पा स्यात्कालिकाकोपसंभवा ॥ ३ ॥
 तत्र शान्तिं प्रवक्ष्यामि बालानां हितकाम्यया ।
 पूर्ववत्पुत्रलां कृत्वा शरावे संनिवेशयेत् ॥ ४ ॥
 गङ्गातीयेन संस्नाप्य चन्दनेनानुलेपयेत् ।
 फरवीरस्य पुष्पेस्तु पूजयेद्द्वैर्वरीदलेः ॥ ५ ॥
 धूपयेत्पुत्रकेशीध सर्पनिषोकसर्पैः ।
 बचालशुर्नफेनैश्च घृतपुक्तैः ससर्पैः ॥ ६ ॥
 दीपैस्तु पञ्चभिः सूर्य तैस्तु नीराजयेद्य तम् ।
 नैवेद्यं पायसं क्षीरं षष्टिकांस्तिलमोदकान् ॥ ७ ॥
 अपूपान्मुष्टिकाः पोलीः पञ्च पञ्च प्रफलपयेत् ।
 ध्वजाश्च पञ्च विज्ञेयाः शरावे सर्वमेव तत् ॥ ८ ॥
 निवेश्य सकलं देव्यै कालिकायै निवेदयेत् ।
 मन्त्रेणानेन सप्ताश्व वक्ष्यमाणेन ते मया ॥ ९ ॥

तत्र मन्त्रः—

ॐ नमो घोररूपायै विषटे घोरदर्शने ।
 ब्राह्मि सर्वजगद्भात्रि बालं मुञ्च बलिभिये ॥ १० ॥

एवंविधं विधिं कुर्यात्पूर्ववत्पुत्रवाक्रियाम् ।

एवं कृते विधाने च रोगमुक्तिर्भवेच्छिशोः ॥ ११ ॥

बालिः प्रदोषसमये ग्रामाद्दक्षिणतो वहिः ।

निधेयो मन्त्रमुच्चार्य नरेणैव सहेतिना ॥ १२ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ब्रह्मयामलोक्तमे-
कादशदिनमासवर्षजनितकालिकापीडाशमनविधानम् ।

अथ भामिनीपीडाशमनविधानम् ।

स्कन्द उवाच—

द्वादशे दिवसे मासे वर्षे चैव दिवाकर ।

भामिनी नाम देव्यत्र पीडयत्यनिशं शिशुम् ॥ १ ॥

आदौ ज्वरं प्रकुर्याच्च हृद्रोगं तदनन्तरम् ।

कासं श्वासमतीसारं प्रलापं जृम्भणं तथा ॥ २ ॥

कम्पन्ते सर्वगाम्नाणि तथा जाड्यं च नेत्रयोः ।

इत्थं नानामकारैश्च शिशूनां जायते गदः ॥ ३ ॥

तत्र शान्तिं प्रवक्ष्यामि बालानां हितकारिणीम् ।

पूर्ववत्पुत्रलीं कृत्वा शरावे संनिवेशयेत् ॥ ४ ॥

गन्धपुष्पाक्षता धूपदीपाश्च विविधा मताः ।

नैवेद्यं विविधं चात्र भामिन्यै परिकल्पयेत् ॥ ५ ॥

बस्त्रं छत्रं ध्वजं सूत्रमोदनं पयसाऽन्वितम् ।

अपूपैः पायसं क्षीरं पष्टिकाभिश्च संयुतम् ॥ ६ ॥

नैवेद्यं कल्पयेद्भक्त्या संध्याकाले निशामुखे ।

ग्रामादुत्तरतो देशे वहिरेव न संशयः ॥ ७ ॥

इत्थं पञ्चदिनेष्वेव कर्तव्यं रोगमुक्तये ।

मन्त्रेणानेन सप्ताहं मन्त्रयेत्सर्वतो वलिम् ॥ ८ ॥

तत्र मन्त्रः—

बलिं गृहाण बालस्य व्याधीन्संहर संहर ।

पञ्चवक्त्रप्रसादेन प्रसन्ना भव भामिनि ॥ ९ ॥

एवं कृते विधाने तु बालकः क्षेममाप्नुयात् ।

इत्थं ते कथितं सूर्यं ज्ञान्तिऋद्धन्धजातकम् ॥ १० ॥

सूर्य उवाच—

येन पापेन बालानामज्ञानानां गदो भवेत् ।

एतसर्वं पूर्वमेव त्वमुक्तवानसि पण्मुत्त ॥ ११ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां स्कान्दं
द्वादशदिनमासाब्दजनितभामिनीपीडाशमन-
विधानम् ।

अथ बन्ध्याभिषेकविधानम् ।

नमः सकलकल्याणभाजनाय पिनाकिने ।

नमो लक्ष्मीनिवासाय देवतायै गिरां नमः ॥ १ ॥

प्रलया (दिमान्य) द्विप्रस्यश्रुतिनिचयपर्याप्तवपुषे

नमो विघ्नश्रेणीविघटनैपट्टिष्ठाय महसे ।

जगत्मादुर्भावस्थितिलयनिरायासरचना-

विनोदासक्ताय प्रणतफलसिद्धिप्रतिभुवे ॥ २ ॥

यदिन्दिरानाथपुरन्दराद्यैराराधितं भक्तिभरानताङ्गैः ।

श्रीचण्डिकायाश्चरणारविन्दं बन्ध्यामहे तत्कुलदेवतायाः ॥ ३ ॥

प्रकृष्टचलकुण्डलस्तवकघृष्टगण्डस्थलं

महार्हमणिमेखलं मरकताङ्कुरश्यामलम् ।

धरोतु करुणां सदा कलितपञ्चपाद्मक्रमा-

न्महः किमपि मोहनं कपटशैशवं शैशवम् ॥ ४ ॥

कान्ते कृतागसि रूपा परुषं श्रुवाणा

कुण्ठीकृताग्रसनार्थनियन्त्रणेन ।

मौनेन नूनमधिगच्छति या ददातु

सा पार्वती हरविभक्ततनुः शिवं चः ॥ ५ ॥

तनुते पृथिवीमल्लः सोऽयं बालोऽप्यवालचरितश्रीः ।

जगति हिताय शिशुर्नां शिशुरक्षारत्नसंज्ञकं ग्रन्थम् ॥ ६ ॥

प्रयोगसारप्रमुखामेषु प्रोक्तेषु शास्त्रेषु च सुश्रुताग्रैः ।

यदुक्तमेकत्र निबध्यतेऽस्मिन्नन्ये मया तत्त्वलु वालतन्त्रम् ॥७॥

वालर[क्षा]र्थानि कर्माणि यन्त्राणि चाभिधीयन्ते । तदुच्यते गर्भ(र्भ)शो-
शाच्च प्रसवसमये निर्गताः षोडशवर्षपर्यन्तं वालव्यपदेशेन(शं)भजन्ते । गर्भश्च
स्त्रीपुरुषजन्मान्तरदुष्कर्मवशान्तु(न्न) जायते । ये चैवविधमः पुरुषा याश्च स्त्रियस्ते
सर्वे वन्ध्याव्यपदेशभाजो भवन्ति । अतो वन्ध्यानामपि गर्भसंजननाय वन्ध्या-
भिपेक्षादिविधिः प्रथममभिधीयते । भविष्योत्तरे—

कार्तिकेय उवाच—

पूर्वमेव त्वया ज्ञातं सन्ति वन्ध्या न हि स्त्रियः ।

दोषैस्तु विविधाकारैर्ग्रहधातुविकारजैः ॥

वन्ध्यात्वं जायते तासां तानाचक्ष्व प्रयत्नतः ॥ १ ॥

स्त्रियः संतानसत्फला इति न्यायेन स्त्रीणां संतानं भाव्यम् । येन येन प्रका-
रेण संतानं भवति तेन तेन प्रकारेण वन्ध्यात्वं हरति स स कर्तव्यः । तथा
हि भारतश्रवणम् । विरजयात्राविधिः । विष्णुश्राद्धम् । इत्यादिप्रकारैः स्त्रियः
संतानं पश्यन्ति । वन्ध्याभिपेक्षं प्रस्तुतं कथयिष्ये । भविष्योत्तरे—

ईश्वर उवाच—

ग्रहदोषान्यवक्ष्यामि शृणु पुत्र यथार्हतः ।

द्वात्रिंशच्च ग्रहाः प्रोक्ता नारीपीडाकराश्च ते ॥ १ ॥

ग्रहाः कौमारिकाश्चान्ये तेऽपि तावन्त एव हि ।

चतुःषष्टिः सप्ताख्याता ग्रहाणां क्रूरकर्मणाम् ॥ २ ॥

चतुःषष्टिसहस्राणि एकैकस्य प्रविस्तरः ।

तेषां मध्ये तु मुख्या ये चतुःषष्टिस्तु नायकाः ॥ ३ ॥

दोषैर्द्वादशभिर्वत्स ग्रहा गृहन्तु(न्ति) योषितः ।

पात्रसंस्कारदोषेण निषिद्धशयनात्तथा ॥ ४ ॥

आसनाच्च निषिद्धान्च निषिद्धान्नस्य भक्षणात् ।

निषिद्धकालाशनतो निषिद्धाचरणात्तथा ॥ ५ ॥

निषिद्धदेवनमनान्निषिद्धन्नतपूजनात् ।

जारस्य सङ्गदोषेण परवस्त्रभिूपणैः ॥ ६ ॥

लालोच्छिष्टस्य संपर्कादीपञ्छायानिवेषणात् ।
 केशोदकेन संसिक्ताद्दीनप्रभवयोपिताम् ॥ ७ ॥
 चेटिकादिसमाश्लेषात्पारुष्यात्सर्वजन्तुषु ।
 एतैर्दोषैश्च ते सर्वे ग्रहाः पीडाकराः स्मृताः ॥ ८ ॥
 प्रथमं पुष्पवाधा स्याद्गर्भे गृह्णन्त्यतः परम् ।
 पश्चात्क्षीरं ततो बालं नात्र कार्या विचारणा ॥ ९ ॥
 ग्रहनामानि वक्ष्यामि श्वरी रेवती शिवा ।
 सुषला कण्डना चैव पूतकण्डनिका तथा ॥ १० ॥
 गोमुखी च बिडाली च अजा वक्रा च रोचना ।
 कुङ्कुटी पिङ्गला नाम्ने मत्स्यनासा तथा परा ॥ १० ॥
 स्कन्दग्रहास्तथा चान्ये सर्वेषां नायकाः स्मृताः ।
 रजनी कुम्भकर्णा च तापसी परमोदनी ॥ १२ ॥
 [परा च] रोदनी चात्र धनदा नकुला तथा ।
 चतुःपट्टिः समाख्याता नामतो बालपातरः ॥ १३ ॥
 अर्जको जम्भको भीम उपस्कन्दश्च पञ्चमः ।
 बालानां पीडकाः सर्वे भ्रमन्ति बलिकाक्षिणः ॥ १४ ॥
 बलिं दद्याद्विधानेन यतो मुञ्चन्ति नान्यथा ।
 चतुरस्रं शुभं क्षेत्रं कारयेत्प्रयतः पुमान् ॥ १५ ॥
 शिल्पविद्वारयेत्सूत्रं भूमिमालक्ष्य शोभनाम्- ।
 हस्तैः पौडशभिः प्रोक्तं क्षेत्रं क्षेत्रविचक्षणैः ॥ १६ ॥
 तत्रान्तरे प्रकर्तव्या नव कोष्ठाः सुशोभनाः ।
 कोष्ठे कोष्ठे च सेनानीरेकैकं पञ्चमालिखेत् ॥ १७ ॥
 अन्ये द्वे पङ्क्तौ घट्टं संलिखेत्क्षेत्रतो बहिः ।
 अन्ये द्वे पङ्क्तौ घीमान्क्षेत्रमध्ये च पण्मुख ॥ १८ ॥
 क्षेत्रस्य पूर्वतश्चक्रं पौडशारं समालिखेत् ।
 पश्चिमे संलिखेत्पञ्चमष्टपत्रं सितं शुभम् ॥ १९ ॥
 सकेसरं सनालं च सपरागं मनोहरम् ।
 क्षेत्रस्य दक्षिणे पार्श्वे भैरवीं मूर्तिमालिखेत् ॥ २० ॥

उत्तरे संलिखेद्दीपाच्छुभा मूर्ति हनुमतः ।
 कोष्ठेषु नवसु श्रीमान्प्रोक्तान्यञ्जानि यानि मे(ते) ॥ २१ ॥
 तत्र तत्र लिखेद्दुर्गा नव चैताः पृथक्पृथक् ।
 तासां नामानि वक्ष्यामि दुर्गाणां शृणु नन्दन ॥ २२ ॥
 महालक्ष्मीं न्यसेत्पूर्वे चण्डिकां वह्निकोष्ठके ।
 क्रौञ्चीं तु दक्षिणे कोष्ठे नैर्ऋते भ्रामरीं लिखेत् ॥ २३ ॥
 पश्चिमे पाशिनीं चैव वायव्ये मृगवाहिनीम् ।
 कौबेरीमुत्तरे कोष्ठे जम्बुकां शिवकोष्ठके ॥ २४ ॥
 मध्ये तु संलिखेद्दार्दी चतुर्वक्त्रां चतुर्भुजाम् ।
 मरालवाहनां देवीं लोकानां हितकारिणीम् ॥ २५ ॥
 पश्चान्तरे लिखेद्दुर्गां कुङ्कुमेन सुशोभनाम् ।
 द्वे पद्मे क्षेत्रमध्ये च ये प्रोक्ते ते मया पुरा ॥ २६ ॥
 नाम्नी तु संलिखेत्तत्र दंपत्योः सुसमाहितः ।
 द्वे बाह्ये पङ्कजे क्षेत्रात्तत्र गङ्गाद्वयं लिखेत् ॥ २७ ॥
 क्षेत्रस्य पूर्वचक्रस्य षोडशारस्य पण्मुख ।
 कलाः षोडश चन्द्रस्य तत्र तत्र समालिखेत् ॥ २८ ॥
 पश्चिमेऽष्टदले देवानिन्द्राद्यान्संलिखेत्क्रमात् ।
 गन्धपुष्पाक्षताधूपैर्दीर्घनैवेद्यसंचयैः ॥ २९ ॥
 सर्वेषां मध्यदेशे तु पूजयेन्मां समाहितः ।
 पार्वतीसहितं धीमान्वन्ध्यादोपनिवर्हणम् ॥ ३० ॥
 पौरितः क्षेत्रतः पूजया रेवत्यादिग्रहाः क्रमात् ।
 एवं क्षेत्राकृतिं कृत्वा सोपवासः शुचित्रतः ॥
 पूजयेन्नाममन्त्रैश्च सर्वास्तांश्च पृथक्पृथक् ॥ ३१ ॥

अत्र बन्ध्याभिषेककालं वक्ष्यामि—

पातनिर्मुक्तकाले तु स्नानं कुर्याच्छुभेऽहनि ॥

तच्चाऽऽह—

त्रिपू(ऽयु)चरासु[च]त्वत्यां प्राजापत्ये पुनर्वसौ ।
 अश्विन्यामथ पुष्ये च मैत्रे वारे शुभे रवी ॥

तिथौ शुभे च संशोध्य बलं चन्द्रमसस्तथा ॥ ३२ ॥

अथाभिषेकस्थानानि वक्ष्ये—

मातृस्थाने गृहे वाऽपि त्रिपथे च चतुष्पथे ।

जीर्णकूपे तडागे च नदीनां संगमेषु च ॥

एकवृक्षे श्मशाने वा देवतायतनेऽपि वा ॥ ३३ ॥

अथ स्त्रीतिथिनियमः—

अष्टम्यां राजपत्नीं तु मध्याह्ने स्नापयेत्ततः ।

पुत्रकामां गवां तीर्थे विमपत्नीं तु संगमे ॥ ३४ ॥

मातुः स्थाने तु दौर्भाग्यां श्मशाने मृतबालकाम् ।

काकबन्ध्यां जीर्णकूपे बन्ध्यां पुष्करिणीषु च ॥ ३५ ॥

अभिचारकरां नारीं पुरुषं गतरेतसम् ।

स्नापयेच्च भयत्नेन शिवस्याऽऽयतने शुभे ॥ ३६ ॥

शुभं धीजवतः क्षेममिति न्यायेन गतरेताः पुमानपि स्नपनीयः । तत्र स्नपनविधिः—

अत्रणा नूतनाः कुम्भा नव कार्याः सुशोभनाः ।

मसालयेषु तास्तोर्यर्गाङ्गैः सर्वान्समाहितः ॥ ३७ ॥

तण्डुलोपरि संस्थाप्य चन्दनेनानुलेपयेत् ।

सर्वेषु तेषु कुम्भेषु पल्लवान्परियोजयेत् ॥ ३८ ॥

ते च पल्लवाः—

चूतोदुम्यरयज्ञाङ्गन्यग्रोधाश्वत्यसंभवाः ।

पल्लवाः सर्वकार्येषु कार्यसिद्धिविधायकाः ॥ ३९ ॥

हिरण्याक्षतदूर्वाश्च ओषधयः पञ्च वै मृदः ।

एकस्मिन्कलशे सर्वं निधेयं वारिणा सह ॥ ४० ॥

द्वितीये पञ्च गव्यानि चन्द्रनं च मृतीषकेः ।

चतुर्थे ह्येभ्रजते पञ्चमे सर्वमौषधम् ॥ ४१ ॥

षष्ठे तीर्थाम्बु संन्यस्य सप्तमे सर्वधान्यरुम् ।

अष्टमे फलपुष्पाणि नवमे मां च विन्यसेत् ॥ ४२ ॥

मामिति शिवनामाक्षराणि संलिलय्य भूर्जपत्रादिषु विन्यसेन्मातृकानामाक्षरैः सह ।

अनेन विधिना मन्त्री त्वभिषेकं प्रकल्पयेत् ।

एवं कृते विधाने च वन्द्याऽपत्यमवाप्नुयात् ॥ ४३ ॥

अधीजी बीजमाप्नोति स्त्री वाऽथ पुरुषोऽपि वा ।

अभिचारकृतं दोषं विधिरेव प्रशाम्ब्यति * ॥ ४४ ॥

अनेनैव प्रयोगेण मन्त्रपूतेन सुव्रत ।

दुर्भगा सुभगा वाऽपि कन्या प्राप्नोति संततिम् ॥ ४५ ॥

देवाभिधोपसृष्टास्तु (देवीभिधोपसृष्टानां) बालानां ग्रहपीडने ।

क्रियामेतां नरः कुर्यात्साधकस्तु यशस्करीम् ॥ ४६ ॥

सभायो दक्षिणां दद्यान्नगरं वाऽथ हाटकम् ।

हस्त्यश्वरथयानं वा मुकुटं कुण्डले तथा ॥ ४७ ॥

धेनधान्यं हिरण्यानि चैस्तु संतुष्यते+ गुरुः ।

तेन तुष्टेन तुष्यन्ति देवता यातगे ग्रहाः ॥ ४८ ॥

अथाभिषेकाभिधमन्त्रः—ॐ रौं हौं सौं वौपद् । मुख्याभिषेकमन्त्रोऽयम् ।

ततश्च 'समुद्रज्येष्ठा' इत्यादिसर्वमन्त्रैरभिषेकविधिः । निर्नीजस्य पत्युः । ॐ सां फद् रौं स्वाहा ।

सर्पपैरक्षतैर्वाऽपि देहे संताडयेत्स्त्रियम् ।

पुरुषं वा ग्रहग्रस्तं गृहीतं वा शिशुं तथा ॥

एवं कृते विधाने तु नारी वन्द्या प्रसूयते ॥ ४९ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां

भविष्योत्तरोक्तं वन्द्याभिषेकविधानम् ।

अथ घटिकास्नानम् ।

ईश्वर उवाच—

शृणु पण्डित तत्त्वेन स्नानं घटिकया परम् ।

धारयन्ति च ये वत्स घटिकां देवनिर्मिताम् ॥ १ ॥

* 'शशाम वृष्ट्याऽपि विना दवाग्नि' इति महाकविपयोगानुरोधानाशार्थकशमधातोरकर्मकत्वेऽपि प्यर्थमन्तर्भाव्य प्रशामयतीत्यर्थकत्वेन सवर्मकत्वम् । तदुक्तं भट्टदीक्षिते कौमुद्या सि शये अकर्मक । अन्तर्भावितण्यर्थान्तु सवर्मक इति । + 'कश्चिद्यतति सिद्धये' इतिवदार्थः पदन्वयस्य स्वीकार्यः चन्द्रोऽनुरोधात् ।

तेषामर्थश्च कामश्च सौभाग्यं वृद्धिरेव च ।
 पूर्ववन्मण्डलं कृत्वा गौरां तत्र प्रपूजयेत् ॥ २ ॥
 पुत्र विज्ञानसारेण विधिना परिपूजयेत् ।
 ऐशान्यां दिशि संस्थाप्य घटिका मधुपूरिताम् ॥ ३ ॥
 पुष्पमालोपशोभादद्यात् रक्तसूत्रेण वेष्टिताम् ।
 हिरण्यं निक्षिपेत्तत्र न रिक्ता स्थापयेद्बुधः ॥ ४ ॥
 बस्त्रेण च समावृत्य गन्धं तत्रैव निक्षिपेत् ।
 कुङ्कुमागरुर्पूरचन्दनेनानुलेपयेत् ॥ ५ ॥
 उशीरं चन्दन मुस्तापुत्रकेश(मन्दा)शतौपधीः ।
 तथा चाऽऽमलकान्दूर्वाः क्षिपेद्गौरोचनां बुधः ॥ ६ ॥
 शतमष्टोत्तरं कृत्वा गौर्या वै मूलत्रियया ।
 अभिमन्त्र्य घटीगौरां लिङ्गमन्त्रेण वै सुधीः ॥ ७ ॥
 शताष्टाधिकमन्त्र्यग्नौ घटिकामभिमन्त्रयेत् ।
 ततोऽभिषेकं कुर्याद्देवोपितो वा नरस्य वा ॥ ८ ॥
 अभिषिक्ता भवेन्नारी नरश्च विधिवद्गृह ।
 अपुत्रो लभते पुत्रं जीवद्भ्रूत्सो भवेद्बुधवम् ॥ ९ ॥
 एतदेव विधानं तु यदि कुर्याच्च गुर्विणी ।
 पुत्रं प्रसूयते सा तु महारीर्धपराक्रमम् ॥ १० ॥
 राजा विजयमाप्नोति एतत्कृत्वा च संगरे ।
 या च रूपवती कन्या वरं न लभते यदा ॥ ११ ॥
 साऽप्यनेन विधानेन रूपवन्तं नरं लभेत् ।
 येन येन हि भावेन घटिकां कारयेन्नरः ॥ १२ ॥
 तस्य तस्य हि भावस्य फलमाप्नोत्यसंशयम् ।
 यत्ते चोक्तमथो किञ्चित्संक्षेपेण पठानन ॥ १३ ॥
 तत्सर्वं मूलमाश्रित्य त्वनैनैव तु कारयेत् ।

मूलमाश्रित्य यच्चोक्तं तन्मूलमन्त्रेणेत्यर्थः ।

घटिकायाः परं श्रेयो नास्ति नास्ति पठानन ॥ १४ ॥

धर्मार्थकाममोक्षेषु घटिकास्नानमुत्तमम् ।

घटिकां धारयेद्यस्तु नरः प्राप्नोति वाञ्छितम् ॥ १५ ॥

अपुत्रो लभते पुत्रं निर्धनो लभते धनम् ।

प्रधानपुरुषो बुद्धिं पतिं प्राप्नोत्यभर्तृका ॥ १६ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां भविष्योत्तरोक्तं
घटिकास्नानविधानम् ।

अथ रुद्रस्नानम् ।

भविष्योत्तरे कृष्णयुधिष्ठिरसंवादे—

युधिष्ठिर उवाच—

रुद्रस्नानं विधानेन कथयस्व जनार्दन ।

सर्वविघ्नोपशमनं सर्वशान्तिकरं परम् ॥ १ ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

शृणु पार्थ प्रवक्ष्यामि रुद्रस्नानविधानकम् ।

कुमारं रुद्रतनयं सर्वज्ञं परमेश्वरम् ॥

अगस्त्यो मुनिशार्दूलः सुखासीनमुवाच ह ॥ २ ॥

अगस्त्य उवाच—

सर्वहोऽसि कुमार त्वं प्रसादाच्छंकरस्य च ।

स्नानं रुद्रविधानेन ब्रूहि कस्य कथं भवेत् ॥ ३ ॥

स्कन्द उवाच—

मृतवत्सा तु या नारी दुर्भगा ऋतुवर्जिता ।

या सूते कन्यका बन्ध्या स्नानमासां विधीयते ॥ ४ ॥

अष्टम्यां वा चतुर्दश्यामुपवासपरायणः ।

ऋतुशुद्धौ चतुर्येऽङ्घ्रिं प्राप्ते सूर्यदिने तथा ॥ ५ ॥

नद्योश्च संगमे कुर्यान्महानद्योर्विशेषतः ।

शिवालये गवां गोष्ठे विविक्ते वा गृहाङ्गणे ॥ ६ ॥

आहितार्घिं द्विजं शान्तं धर्मज्ञं सत्यवादिनम् ।

स्नानार्थं प्रार्थयेदेनं निपुणं रुद्रसर्मणि ॥ ७ ॥

ततस्तु मण्डलं कुर्याच्चतुरस्रमुद्वप्लवम् ।

चन्द्रचम्पकमालं च गोमयेनानुलेपयेत् ॥ ८ ॥

मण्डपभूमिं संमार्जयेदित्यर्थः ।

तन्मध्ये श्वेतरजसा संपूर्णं पद्ममालिरसेत् ।

मध्ये तस्य महादेवं स्थापयेत्कणिकोपरि ॥ ९ ॥

दद्याद्दलेषु नन्द्यादींश्चतुर्षु विधिपूर्वकम् ।

नन्दी भद्रो महाकालः कुबेरश्च चतुर्थकः ॥ १० ॥

इन्द्रादिलोरूपाणांश्च दलेष्वग्नेषु विन्यसेत् ।

देवीं विनायकं चेति स्थापयेत्तत्र भायतः ॥ ११ ॥

दत्त्वाऽर्घ्यं गन्धपुष्पं च धूपं दीपं गुह्योदनम् ।

भक्ष्यं नानाविधं दद्यात्फलानि विविधानि च ॥ १२ ॥

चतुष्कोणेषु कलशाञ्चतुर्ङ्गणररचनाधिकान् ।

विन्यसेत्तेषु कुम्भेषु सुपुष्पाश्च शर्तौपधीः* ॥ १३ ॥

मण्डपस्य चतुर्दिक्षु दद्याद्भूतबलिं ततः ।

आग्नेय्यां दिशि कर्तव्यं मण्डपस्य समीपतः ॥ १४ ॥

अग्निकार्यं शुभे कृण्डे पुष्पपत्रैरलंकृते ।

लवणं सर्पिणा युक्तं सितया मधुना सह ॥ १५ ॥

मा नस्तोकेन मन्त्रेण जुहुयात्प्रपतः शुचिः ।

नवग्रहमस्त्रे जात आदौ पश्चादयं विधिः ॥ १६ ॥

द्वितीयस्याग्निकार्यस्य कर्ता च ब्राह्मणो भवेत् ।

रुद्रजोष्यकृदाचार्यः सितचन्दनचर्चितः ॥ १७ ॥

सितवस्त्रपरीताङ्गः सितमाल्यविभूषितः ।

शोभितः कण्ठसूत्रेण हस्तरुर्णविभूषणः ॥ १८ ॥

मण्डपस्य समीपस्थो जपेद्गुह्यान्विमत्सरः ।

यावदेकादशगताः (तं) पुनरेव जपेच्च तान् ॥ १९ ॥

देवमण्डलवत्कार्यं द्वितीयं मण्डलं शुभम् ।

तस्य मध्ये तु सा नारी श्वेतपुष्पैः समानृता ॥ २० ॥

श्वेतवस्त्रपरीधाना श्वेतगन्धानुलेपना ।

* दिक्काक्ष्ये सशायामिति नियमाच्छतौषधीरियत्र कर्मघात्यो दुर्लभस्तथाऽपि शतमवयव
मासो तां शतावयवा ओषध्य इति मध्यमपदलोपिहमासो बोध्य । तत्रेवत्र त्रिलोकनाथेनेत्यत्र ए
वंशटीकायां मलिनाथेन व्याख्यातम् ।

सुखासनोपविष्टो य आचार्यो रुद्रजाप्यकृत् ॥ २१ ॥

अभिपिञ्चेत्तया चैनामर्कपत्रपुटाग्वुना ।

चतुःपट्टिकचेनैव रुद्रेणैकादशेन * तु ॥ २२ ॥

शतानि सप्त वर्णानां चतुर्भिरधिकानि तु ।

वर्णानामिति ऋचां चतुःपट्टिकचामेकादशकृत्वः पठितानां च रुद्राणा-
[मित्यर्थः] ।

अच्छिद्रेणेति मन्त्रेण स्नानार्थं विनिवेशयेत् ॥ २३ ॥

अश्वस्थानाद्भ्रजस्थानाद्ब्रह्मीकात्संगमाद्भद्रात् ।

वैश्याङ्गणाद्भ्रजगृहाद्गोष्ठादानीय वै मृदः ॥ २४ ॥

सर्वोपधीरूपानीय नदीतीर्थोदकानि च ।

एतत्संक्षिप्य कलशे शिवसंज्ञे सुपूजिते ॥ २५ ॥

आपादतलकेशान्तं कुक्षिदेशे विशेषतः ।

सर्वाङ्गन (गे) स्नापयेद्भक्त्या सुशीलां काचिदङ्गनाम् ॥ २६ ॥

रुद्राभिजापकृद्विद्वान्स्नापयेत्कलशोदकैः ।

स(पू)र्वतो दिङ्मुखाग्रस्थैः पश्चाच्च कलशोदकैः ॥ २७ ॥

एवं कृत्वा स्नातकाय दद्यात्तं काञ्चनं तथा ।

होतुरैवात्र निर्दिष्टा दक्षिणा गौः पयस्विनी ॥ २८ ॥

ब्राह्मणानां तथाऽन्येषां स्वशक्त्या मुनिपुंगव ।

गोवत्सकाञ्चनादीनि दत्त्वा सर्वान्क्षमापयेत् ॥ २९ ॥

कृतेनानेन विभेन्द्र रुद्रस्नानेन भामिनी ।

सुभगा कान्तिसंयुक्ता बहुपुत्रा च जायते ॥ ३० ॥

सर्वेष्वपि च मासेषु ब्राह्मणानुपते शुभम् ।

तस्माद्भवश्यं कर्तव्यं स्त्रिया पुत्रार्थमेव च ॥ ३१ ॥

या स्नानमाचरति रौद्रमतिप्रसिद्धं श्रद्धान्विता दिजवरानुपते च नारी ।

दोषाग्निहत्य साकलांश्च शरीरभाजो भर्तुः प्रिया भवति भारत जीवपुत्राः ॥

इति श्रीनृसिंहमष्टविरचितायां विधानमालायां भविष्योच-

रोक्तं रुद्रस्नानविधानम् ।

* एकादास परिष्कारमयेति इत्यप्येवमकार्यं विभिन्नं गीतम् । न इत्यर्थं तत्रेति बोध्यम् ।

+ भीमतीति भीमः । इत्युत्पत्तिः कः । ततो वदसीतिः । जोः इत्युत्पत्तिः ।

मण्डपभूमिं संमार्जयेदित्यर्थः ।

तन्मध्ये श्वेतरजसा संपूर्णं पद्ममालितेत् ।
 मध्ये तस्य महादेवं स्थापयेत्कर्णिकोपरि ॥ ९ ॥
 दद्याद्दलेषु नन्द्यादींश्चतुर्षु विधिपूर्वकम् ।
 नन्दी भद्रो महाकालः कुबेरश्च चतुर्थकः ॥ १० ॥
 इन्द्रादिलोरुपालांश्च दलेष्वग्नेषु विन्यसेत् ।
 देवीं विनायकं चेति स्थापयेच्चत्र भावतः ॥ ११ ॥
 दत्त्वाऽर्घ्यं गन्धपुष्पं च धूपं दीपं गुह्यं दानम् ।
 भक्ष्यं नानाविधं दद्यात्फलानि विविधानि च ॥ १२ ॥
 चतुष्कोणेषु कलशाञ्चतुर्ङ्गाररचनाधिकान् ।
 विन्यसेत्तेषु कुम्भेषु सुपुष्पाश्च शतापधीः* ॥ १३ ॥
 मण्डपस्य चतुर्दिक्षु दद्याद्भूतयलिं ततः ।
 आग्नेय्यां दिशि कर्तव्यं मण्डपस्य समीपतः ॥ १४ ॥
 अभिकार्यं शुभे कुण्डे पुष्पचैरलंकृते ।
 लवणं सर्पिषा युक्तं सितया मधुना सह ॥ १५ ॥
 मा नस्तोकेन मन्त्रेण जुहुयात्प्रयतः शुचिः ।
 नवग्रहमखे जात आदौ पश्चादयं विधिः ॥ १६ ॥
 द्वितीयस्याग्निकार्यस्य कर्ता च ब्राह्मणो भवेत् ।
 रुद्रजौष्यकृदाचार्यः सितचन्दनचर्चितः ॥ १७ ॥
 'सितवस्त्रपरीताङ्गः सितमाल्याविभूषितः ।
 शोभितः कण्ठसूत्रेण हस्तकर्णविभूषणः ॥ १८ ॥
 मण्डपस्य समीपस्थो जपेट्ट्रान्विमत्सरः ।
 यावदेकादशगताः (तं) पुनरेव जपेच्च तान् ॥ १९ ॥
 देवमण्डलवत्कार्यं द्वितीयं मण्डलं शुभम् ।
 तस्य मध्ये तु सा नारी श्वेतपुष्पैः समावृता ॥ २० ॥
 श्वेतवस्त्रपरीधाना श्वेतगन्धानुलेपना ।

* दिक्कल्पे सप्तश्यामिति नियमाच्छतीशभीतिर्यत्र कर्मधारयो दुर्लभन्तथाऽपि शतमवयवा
 यामां ताः शतावयवा ओषध्य इति मध्यमपदलोपिसमासो बोध्यः । तदेवच त्रिलोकनाथेनेत्यत्र एष
 भंशटीकायां महिनाथेन व्याख्यातम् ।

सुंखासनोपविष्टो य आचार्यो रुद्रजाप्यकृत् ॥ २१ ॥

अभिपिञ्चेत्तया चैनामर्कपत्रपुटाम्बुना ।

चतुःपष्टिक्रवेनैव रुद्रैकादशेन * तु ॥ २२ ॥

शतानि सप्त वर्णानां चतुर्भिरधिकानि तु ।

वर्णानामिति ऋचां चतुःपष्टिक्रचामेकादशकृत्वः पठितानां च रुद्राणा-

[मित्यर्थः] ।

अच्छिद्रेणेति मन्त्रेण स्नानार्थं विनिवेशयेत् ॥ २३ ॥

अश्वस्थानाद्वाजस्थानाद्द्वल्मीकात्संगमाद्भद्रात् ।

वैश्याङ्गणाद्वाजगृहाद्गोष्ठादानीय वै मृदः ॥ २४ ॥

सर्वोपधीरूपानीय नदीतीर्थोदकानि च ।

एतत्संक्षिप्य फलशे शिवसंज्ञे सुपूजिते ॥ २५ ॥

आपादतलकेशान्तं कुक्षिदेशे विशेषतः ।

सर्वाङ्ग (गे) स्नापयेद्भक्त्या मुशीलां कांचिदङ्गनाम् ॥ २६ ॥

रुद्राभिजापठद्विद्वान्स्नापयेत्कलशोदकैः ।

स(पू)र्वतो दिङ्मुखाग्रस्यैः पश्चाच्च कलशोदकैः ॥ २७ ॥

एवं कृत्वा स्नातकाय दद्याद्वां काञ्चनं तथा ।

हेतुरेवात्र निर्दिष्टा दक्षिणा गौः पयस्विनी ॥ २८ ॥

ब्राह्मणानां तथाऽन्येषां स्वशक्त्या मुनिपुंगव ।

गोवह्नकाश्नादीनि दत्त्वा सर्वान्भस्मापयेत् ॥ २९ ॥

ऊनेनानेन विप्रेन्द्र रुद्रस्नानेन भामिनी ।

सुभगा कान्तिसंयुक्ता बहुपुत्रा च जायते ॥ ३० ॥

सर्वेष्वपि च मासेषु ब्राह्मणानुमते शुभम् ।

तस्मादवश्यं कर्तव्यं शिष्या पुत्रार्थमेव च ॥ ३१ ॥

या स्नानमाचरति सौद्रमतिप्रमिद्धं श्रद्धान्विता दिनररानुमते च नारी ।

दोषान्निहत्य सकलान्श शरीरभागो भर्तुः त्रिया भवति भारत जीवपुत्रा ।

इति श्रीनृसिंहमहेश्वरचितायाम् विधानमाल्यायां भक्तिपौत-

सोक्तं रुद्रस्नानविधानम् ।

अथातो देशनगरग्रामोद्भूतमहाव्याधिपीडाशमनविधानम् ।

यथा सर्वोपद्रवोऽभिजायते राजाऽब्रह्मया ब्राह्मणान्देष्टि देवान् पूजयति गुरुन् मन्यते प्रजाः पीडयति चेत्तदा सर्वदेशेषु सर्वनगरेषु सर्वग्रामेषु सर्वोपद्रवा जायन्ते । आशु मृत्युरराः कालस्फोटदधो महाव्याधयो भवन्ति । तेषां शान्तिविधानं ब्रवीमि । तच्चाऽऽह कर्मविपाकसंग्रहे—शिवालयेषु विष्णुगृहेषु शक्तिभैरवगणाधीश्वरमुख्येषु सर्वेषु देवतायतनेषु सहस्रमलशाभिषेकं कुर्यात् । प्रत्येकं यद्देवतायतनं तद्विद्धैर्धर्मैस्तिलाज्यद्रव्येणायुतहोमं कुर्यात् । प्रत्येकं यथाविधि जाप्यपूर्वकं गोभूहिरण्यकम्बलमण्डलुच्छत्रचामरोपानदानानि कुर्यात् । अन्नदानं ब्राह्मणपूर्वकेषु सर्वप्राणिषु कुर्यात् । एतत्सर्वं राजविषयम् । तथा हि सामान्यग्रामेषु शिवत्या जपहोमब्राह्मणतर्पणं कुर्यान्महाव्याधिशान्तये ।

तदुक्तं ब्रह्माण्डपुराणे—

ग्रामे चेदद्भुतं यस्मिञ्ज्वरिताः स्युर्वदा नराः ।

प्राणकृच्छ्राणि जायन्ते राजा कुर्याच्च शान्तिकम् ॥ १ ॥

एवं कृते विधाने तु ग्रामशान्तिर्भवेदिह ।

नश्यन्ति व्याधयः सर्वे सुरायतनपूजनात् ॥ २ ॥

इति श्रीनृसिंहमट्टविरचितायां विधानमालायां ब्रह्माण्डपुराणोक्तं
देशनगरग्रामोद्भूतमहाव्याधिपीडाशमनविधानम् ।

अथ जनमारशान्तिः ।

जनमारसमुत्पत्तिं प्रवक्ष्यामि च शान्तिकम् ।

यदा लोभसमाविष्ट पीडनैर्वन्धनैः प्रजाः ॥

क्लेशयत्यनिशं राजा न च धर्मं समाचरेत् ॥ १ ॥

तथा च काशीखण्डे—

साग्रं शतं योजनानां देशः सर्वोऽभिभूयते ।

घोरै राजकृतैर्दोषैः परेषामपि सुप्रत ॥ २ ॥

यदि प्रजा न वश्याः स्युस्तस्य पापपरायणाः ।

क्रोधलोभसमाविष्टाः साध्वाचारविवर्जिताः ॥ ३ ॥

पूज्यन्ते न च वेदज्ञौ देवत्रिमास्तथा पितृन् (ता) ।

ताः स्वधर्माभिभूताः स्युस्ततो रुद्रः प्रकुर्यति ॥ ४ ॥

अन्तर्कोऽप्येष भगवान्भूतानां भिय एव च ।
 कुरुते स विकाराश्च ह्युत्पाताश्च पृथग्विधान् ॥ ५ ॥
 ताराग्रहोल्का र्(रौ) द्राश्च राहुकेतूपदर्शनम् ।
 उ० यास्तमये चन्द्रसूर्यविम्बविपर्ययः ॥ ६ ॥

विपर्ययशब्देन शीतोष्णविपर्ययः ।

विकारो मृगसिंहानां विद्युत्पातोत्सवगानि च ।
 भूमिरुष्णोऽथ निर्घाताः शीतोष्णानिष्ठविक्रिया ॥ ७ ॥
 अतिवृष्टिरनावृष्टिस्तथैवर्तुविपर्ययः ।
 शृष्टयो दुग्धहीनाश्च गोगयुक्ता भवन्ति च ॥
 एतद्राजकृतं पापं विश्लेष्यं नात्र संशयः ॥ ८ ॥

ब्रह्मवैवर्ते—

राजा यः कुरुते पापं ब्रह्महत्यादि दारुणम् ।
 वंशजान्दन्ति सहस्रा स्त्री । धं कुरुते भृशम् ॥ ९ ॥
 तेन राज्ञा च सा पृथ्वी सनरा क्षयमात्रजेत् ।
 कालस्फोटदधो क्षोपा वेद्याविज्ञातलक्षणाः ॥ १० ॥
 मभवन्त्यौषधं नैव तन्त्रमन्त्राणि चैव हि ।
 आशुमृत्युकराश्चैव शोका हृद्रोगमारिणः ॥ ११ ॥
 रुद्रमक्षोपजास्तस्माज्जनमारोऽभिजायते ।
 तस्मात्प्रसादयेद्देवं पार्वतीरुद्रं शिरम् ॥ १२ ॥
 गाणपथेन विधिना ह्यथर्वशिरसा तथा ।
 आ (अ)मलेन विधानेन कुर्याद्देवमसादनम् ॥ १३ ॥
 रुद्रसूक्तं तथा गाथा विष्णुसूक्तं तथैव च ।
 धनुष्युपहारान्निविधाश्चत्वरेषु निवेदयेत् ॥ १४ ॥
 * भावाद्दयित्वा सगणं रुद्रं शूलसुतान्वितम् ।
 शिरद्वारे विधिस्त्वेव कार्यो नान्यत्र वै शुभः ॥ १५ ॥
 X त्र्यम्बकेण च मन्त्रेण होमं तत्र प्रकल्पयेत् ।
 समिथो ब्रह्मवृक्षस्य जुहुयाच्च सहस्ररुम् ॥ १६ ॥
 साज्यं च पायसं चैव सहस्रं जुहुयात्सुधीः ।

* अत्र स्वयम्भुव आर्ष । X इत्यत्र इन्द्रोऽसिपत्नस्तानि अर्हा । यथा यथाकथञ्चित्पि-
 तस्य गतिश्चि वनीया ।

सहस्रं विल्वपत्रैश्च त्वचिच्छिनैर्द्विजोत्तमः ॥ १७ ॥
 जुहुयात्क्षीरपट्टीभिस्तथा च तिलसर्पिणा ।
 सर्वैः शिवकृतं चैव जपेच्छान्तिं द्विजोत्तमः ॥ १८ ॥
 ततोऽभिषेचने नृणां सर्वेषामपि कारयेत् ।
 आचार्यब्राह्मणकृत्विग्भ्यो हेमदानं प्रदापयेत् ॥ १९ ॥
 गामाचार्याय साध्वीं च सवत्सां च पयस्त्रिणीम् ।
 सदक्षिणां सवस्त्रां च सालंकारां सभाजनाम् ॥ २० ॥
 नाम गोत्रं ममुच्चार्य ब्राह्मणस्वाय निवेदयेत् ।
 बहुयमाणेन मन्त्रेण दात्वा चैवात्तरामुखः ॥ २१ ॥

तत्र मन्त्रः—

धेनुस्त्वं पृथिवीरूपा सर्वपापसंफरी(यं कुरु) ॥
 जनस्यास्य च सर्वस्य मृत्युं चाश्रय शोभने ॥ २२ ॥

इति धेनुदानमन्त्रः ।

सप्त धान्यानि विभेद्यो दद्याद्रात्रिा समाहितः ।
 भूमिदानानि भूरीणि विविधांश्च तुरङ्गमान् ॥ २३ ॥
 दद्याच्छकटदानं च क्षुर्पाभ्यां सनियन्त्रिनम् ।
 सतश्च रुद्रसदने गर्भागारं सुसंस्कृतम् ॥ २४ ॥
 दशाङ्गेन च धूनेन धूपयेत्नयः पुमान् ।
 शतपत्रादिपुष्पाणि पूजार्थं प्रतिपादयेत् ॥ २५ ॥
 विलिप्य चन्दनं श्वेतं सरुर्धूरं सुसंस्कृतम् ।
 दीपैर्नाराजयेद्देवं नैवेद्यैस्तोषयेच्छिवम् ॥ २६ ॥
 वाम्बूलं दापयेद्दिवान्द्रविणं फनकादि च ।
 एवं संपूज्य देवेशं प्रार्थयेत्सजतो नृपः ॥ २७ ॥

तत्र मार्थनामन्त्रः—

देवदेव महादेव महापापविनाशन ।
 जनमारुतां पीडां सद्यो नाशय शंकर ॥ २८ ॥
 इति सनाथर्ष्य देवेशं कुर्याच्चैव प्रदक्षिणाः ।
 जपञ्जवीः स्तुतीर्धामाञ्जुद्रया परया युतः ॥ २९ ॥
 प्रसादिते ततो रुद्रे जनमारो निवर्तन ।

ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्सहस्रशतसंख्यया ॥ ३० ॥
 रुद्रार्चनं गवां दानं गायत्रीजप उत्तमः ।
 निवारयति विघ्नानां राशिं नात्र विचारणा ॥ ३१ ॥
 शिवपूजां शिवध्यानं शिवाराधनसत्क्रियाम् ।
 ये कुर्वन्ति सदा भक्त्या ते विघ्नान्न भजन्ति वै ॥ ३२ ॥
 यो राजा मङ्गलाविष्टो धर्मकीर्तिपरायणः ।
 न भवेत्तस्य राष्ट्रे तु जनमारः कदाचन ॥ ३३ ॥
 उपवासेन भूपालो विधानमिदमाचरेत् ।
 सभार्यसचिवः श्रीमान्सपुत्रः सपुरोहितः ॥ ३४ ॥
 धर्ममङ्गलगीतैश्च नृत्तैश्च विविधैरपि ।
 शृणुयाद्द्वैष्णवाख्यानं हृष्टपृष्टजनावृतः ॥ ३५ ॥

तथा च गर्गवचनम्—

उपोषितो नृपः स्नातः शुक्लवस्त्रसमावृतः ।
 आत्मरक्षाविधानज्ञः शान्तिमेतां सम्प्राप्सेत् ॥ ३६ ॥
 इति श्रीनृसिंहमहद्विरचितायां विधानमालायां गर्गप्रोक्ते
 जनमारशान्तिविधानम् ।

अथ हनुमत्पताकाविधानम् ।

तथा च गरुडपुराणे रामगरुडसंवादे—

यदा रामस्त्रिकूटाद्रीं नागपाशैस्तु पीडितः ।
 नारदस्य वचः श्रुत्वा सस्मार विनर्तासुतम् ॥ १ ॥
 तदाऽसौ काश्यपो वीरः समागत्य रणाङ्गणम् ।
 प्रणाममकरोत्तस्मै रामायामिततेजसे ॥ २ ॥
 निवार्य पद्मगास्त्रं तन्भेदनादसमीरितम् ।
 तुष्टात्र रघुवीरं तं ससैन्यं च सलक्ष्मणम् ॥ ३ ॥
 उवाच प्रणिपत्याथ रामभद्रं स्वगेश्वरः ।

गरुड उवाच—

आश्चर्यमिदमत्यन्तं यद्भवानस्परद्धि माम् ॥ ४ ॥

सति धीरे महारुद्रे सगणेऽत्र हनूमति ।
 सुग्रीवे च नले नीले सुपणे जान्म्वचन्यापि ॥ ५ ॥
 अङ्गदे दधिवक्त्रे च तारे च तरले तथा ।
 भैन्दे सति महावीरे किमत्रास्ति प्रयोजनम् ॥ ६ ॥

राम उवाच—

भवद्भक्तिमुपागम्य विद्रुताश्च भुजंगमः ।
 एतेषु सत्सु वीरेषु किमु(कापि)सैन्यमपीडयन् ॥ ७ ॥

गरुड उवाच—

रामदेव महाबाहो कपीनां चरितं शृणु ।
 आत्मनोऽपि समाधिष्ठो मा कुरुन्वात्र गर्हणाम् ॥ ८ ॥
 साक्षात्त्वं भगवान्निष्णुर्लक्ष्मीस्तु जनकात्मजा ।
 सौमित्रिः कणिराजोऽयं रुद्राश्च कपयः स्मृताः ॥ ९ ॥
 सुग्रीवो वीरभद्रोऽयं शंभुरेव मतो नलः ।
 विद्धि दाशरथे नूनं गिरिशो नील एव च ॥ १० ॥
 महायक्षाः सुपणोऽयं जान्म्ववाश्चाप्यजैकपात् ।
 अहिर्बुध्न्योऽङ्गदो वीरो दधिवक्त्रः पिनाकधृक् ॥ ११ ॥
 अपराजित्स्वयं तारः स्थाणुश्च तरलो मतः ।
 भैन्दो गर्भतनुः साक्षाद्नुमान्भगवान्स्मृतः ॥ १२ ॥
 अवतेरुर्महारुद्रास्त्रदर्थे रघुनन्दन ।
 अवसन्सर्वदेशेषु नानापर्वतपुर्षसु ॥ १३ ॥
 धृत्वा च कपिरूपाणिः अवतेरुर्महीतले ।
 सर्वेऽपि कपितां प्राप्ताः कारणं तद्वीपि ते ॥ १४ ॥
 पुरा देवासुरैः सिन्धोर्मथिताद्ब्यास्योऽभवन् ।
 नानापीडाकराः सर्वे लूनाविस्फोटकादयः ॥ १५ ॥
 तैरेव व्याधिभिः सर्वं पीडितं जगतीतलम् ।
 भ्रूपयोऽपि नृपालाश्च ब्रह्माणं शरणं ययुः ॥ १६ ॥
 उद्युश्च जगतां नाथं ब्रह्माणं कमलोद्भवम् ।
 X प्राहि त्राहि जगन्नाथ व्याधिभ्यो जगतीतलम् ॥ १७ ॥

• इकोऽस्य इति प्रकृतिभावादरुपिः । X आपरुत्तद्व्यत्ययेन परैपदम् ।

पीडितं दारुणैर्दोषैर्ज्वराद्यैश्च महोत्सर्जणैः ।
 त्रिदोषैर्ज्वरीभूतं विभ्रमैर्व्याकुलीकृतम् ॥ १८ ॥
 औपशानि न सिध्यन्ति मन्त्रयन्त्राभि चैव हि ।
 पीडयन्ति महारोगा मानयाभाशकारिणः ॥ १९ ॥
 एतत्ते कथितं सर्वं रस तच्चतुरानन ।
 आम्बास्य सकलल्लोकाभिर्यथा कमलोद्भवः ।
 रुद्रस्थानं महादिव्यं भुक्तिमुक्तिप्रदं नृणाम् ॥ २० ॥
 रुद्रानानम्य देवेशः प्रोवाच चतुराननः ।
 व्याधीनां चेष्टितं सर्वं रुद्राणा पुरतः सुधीः ॥ २१ ॥
 तच्छ्रुत्वा ब्रह्मणो वारयं रुद्रा एकादशामलाः ।
 समाम्बास्य विरिञ्चि ते वीरमद्रादयः सुराः ॥ २२ ॥
 संभूय वानरे वंशे सुग्रीवममुखा इमे ।
 पर्यट्पर्वताग्राणि मण्डलानि च सर्वशः ॥ २३ ॥
 नादयन्तो जगत्सर्वं भुभुकारैः सुदारुणैः ।
 ह्येदितैः क्रीडितैस्तेषां व्याधयो नाशमाययुः ॥ २४ ॥
 ततस्तु सकलं दृष्ट्वा तिरथां चेष्टितं मत् ।
 तुतोप भगवान्ब्रह्मा ददौ तेभ्यो वरान्वहून् ॥ २५ ॥

ब्रह्मोवाच—

युष्मासु कपिमुद्राऽस्तु मृतसंजीविनी कला ।
 आह्नाऽस्तु सर्वजगति वैशोऽस्तु मनसः समः ॥ २६ ॥
 युष्मान्स्मरन्ति ये मर्त्याः पूजयन्ति भवत्तनूः ।
 एतासां विविधाः कृत्वा चित्रतोरणसंयुताः ॥ २७ ॥
 भक्ष्यभोज्यानि स्वाद्यानि तेषां पेयं च सर्वशः ।
 युष्मानुद्दिश्य ये मर्त्या यज्जुह्वति हुतानने ॥ २८ ॥
 इषिः पुण्यतमं रुद्राम्तेषां सिद्धा न संशयः ।
 पायसेनैव साज्येन तथैव तिलसर्पिषा ॥ २९ ॥
 यजन्ति भवतां हृद्ं ते यान्ति परमं पदम् ।
 पठन्ति रुद्रमण्डलं गाथा वैश्वानरीस्तथा ॥ ३० ॥
 मानस्तोकेन (त) इति वा मनो ज्योतिरथापि वा ।

भवतां यजनं तत्र गायत्र्या वा प्रकीर्तनम् ॥ ३१ ॥
 एवं ये मानवा लोके विधानं परिकुर्वते ।
 व्याधिमुक्ताः सुखासीनास्ते न यान्ति यमस्यम् ॥ ३२ ॥

गरुड उवाच—

इति राम पुरावृत्तं कपीनां कथितं मया ।
 पतेषु सर्वरुद्रेषु हनुमान्कपिनायकः ॥ ३३ ॥
 विधानं तत्र कर्तव्यं यत्रास्ति हनुमत्तनुः ।
 गोपुरे हनुमन्मूर्तिः शिखायां च प्रतिष्ठिता ॥ ३४ ॥
 तत्र सर्वं प्रकृतव्यं विधानं सुरसत्तम ।

राम उवाच—

केन केन प्रकारेण क्रियते कपिपूजनम् ॥ ३५ ॥
 पताकाः कीदृशस्तत्र कति कार्या विहंगम ।
 हवनं कतिसंख्याकं किं द्रव्यं को जपो भवेत् ॥ ३६ ॥
 किं दानं केन विधिना तन्ममाऽऽचक्ष्व सुव्रत ।

गरुड उवाच—

जनमारे समुत्पन्ने ग्रामे वा पत्तनेऽपि वा ॥ ३७ ॥
 प्रभवत्यौषधं नैव मणिमन्त्रपुरास्क्रिया ।
 विधानं तत्र कर्तव्यमेकादश्यां तिथौ रवौ ॥ ३८ ॥
 प्रातःकाले समुत्थाय कृतशौचो द्विजोत्तमः ।
 स्नात्वा गद्गजले पुण्ये तिलामलकसंस्कृतः ॥ ३९ ॥
 एकादश द्विजाच्छ्रेष्ठान्सोपवासाभिमन्त्रयेत् ।
 जागरस्तैस्तु कर्तव्यः सर्वोपरस्करसंपुतः ॥ ४० ॥
 आदौ तु मण्डपं कृत्वा सर्वत्रापि सुशोभनम् ।
 पुष्पमण्डपिकां मध्ये मण्डपस्य प्ररूपयेत् ॥ ४१ ॥
 पञ्चामृतैस्तु स्नपनं रुद्रेभ्यः परिकल्पयेत् ।
 ततस्तु कुसुमैः पूजां शतपत्रादिभिः शुभैः ॥ ४२ ॥
 चन्दनं च सकर्पूरं देयं रुद्रानुलेपने ।
 दशाह्वं धूपमादद्यादीपैर्नाराजयेत्ततः ॥ ४३ ॥
 नैवेद्यं विधिवद्वात्तान्ब्रूलेनैव संयुतम् ।
 एकादश पताकास्तु पटेषु परिरूपयेत् ॥ ४४ ॥
 या या यस्मै समुद्दिष्टा पताका च सुशोभना ।

तस्य तस्यैव रूपं तु तस्यामेव प्रकल्पयेत् ॥ ४५ ॥
 एवं कृते विधाने च सपताके सतोरणे ।
 प्रातःकाले तु काकुत्स्थ जागरान्ते द्विजोत्तमाः ॥ ४६ ॥
 कृतस्नाना नदीतोये होमं कुर्युः सयाहिताः ।
 पायसेन तु साय्येन तथैव तिलसर्पिषा ॥ ४७ ॥
 अयुतं हवनं कृत्वा पुनः पूजां प्रकल्पयेत् ।
 पताकां हनुमद्द्वारे तस्यैव च निधापयेत् ॥ ४८ ॥
 राजद्वारे च सौग्रीवीं सौषेणीमापणे न्यसेत् ।
 नलनीलपताके तु शिवद्वारे तु विन्यसेत् ॥ ४९ ॥
 -यज्ञगोहेऽङ्गदस्यैव तारस्य तरलस्य च ।
 जाम्भवन्मन्दयोर्ग्रामाक्षिणोत्तरयोर्वहिः ॥ ५० ॥
 दधिक्वत्रपताकां च भैरवस्याऽऽलये न्यसेत् ।
 द्वारदेशे जनानां च रुद्रमूर्तीर्विलेखयेत् ॥ ५१ ॥
 चित्रिताः पञ्चवर्णैश्च ग्रामं सूत्रैश्च वेष्टयेत् ।
 मत्पदं कारयेद्विद्वान्भवत्या ब्राह्मणतर्पणम् ॥ ५२ ॥
 दद्याद्ब्रह्मणि ऋत्विग्भ्यः सालंकाराणि भूपतिः ।
 छत्राणि करपत्रीश्च पादुकाश्च त्रिशेपतः ॥ ५३ ॥
 धेनुं पयस्विनीं दद्यादाचार्याय सबत्सकाम् ।
 सदक्षिणां सवस्त्रां च सालंकारां गुणान्विताम् ॥ ५४ ॥
 ब्रह्मणे महिषीं दद्यात्तथैव पृथिवीपतिः ।
 अन्येभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च सप्त धान्यानि भूरिशः ॥ ५५ ॥
 लवणं सघृतं देयं तैलं च सगुदं तथा ।
 शय्यादानानि भूरीणि क्षेत्राणि विविधानि च ॥ ५६ ॥
 एतत्कृत्वा विधानं तु राजा क्षेममवाप्नुयात् ।
 रुद्र एवात्र निर्दिष्टो जपः सर्वसुलक्षणः ॥
 अथवा हवनं शस्तं मानस्तोक इति स्फुटम् ॥ ५७ ॥

एतद्धि गुर्जरदेशे प्रसिद्धम् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टचिरचितायां विधानमालायां
 हनुमत्पताकाविधानम् ।

अथ गर्गप्रोक्तगोशान्तिविधानम् ।

व्याधयस्तु दश प्रोक्ता गवां वक्ष्यामि तानिह ।

उद्विग्नो हृदयग्राही पतनो मोहनस्तथा ॥ १ ॥

गोलिङ्गः पूतना चैव दारुणः सुरकस्तथा ।

कैलिलो लम्बकर्णश्च कर्णाक्षेपस्तथा परः ॥ २ ॥

एकादशैतेऽऽ गृध्रीनां व्याधयः परिकीर्तिताः ।

तेषां रूपं समुत्थानं यादृशं तद्दद्यान्ग्रहम् ।

शान्तिरूपं च निर्दिष्टं यादृशं तत्र निर्मितम् ॥ ३ ॥

रात्रौ गोष्ठेषु या गावो वित्रसन्ति यद्(त)स्ततः ।

उद्विग्नो नाम स व्याधिस्तत्र चैवं प्रजायते ॥ ४ ॥

प्रजायत इति प्रकर्म दर्शयति भ्रान्तेः ।

अथप्रमोचनं यत्र कुर्वन्ति च चलन्ति च ।

हृद्रोगं तं विजानीयाद्गोषु रोगं विचक्षणः ॥ ५ ॥

घोषितं यत्र कुर्वन्ति पुरीषे मूत्रयन्ति च ।

प्रवेपमानाः स्वलिताः पतनो व्याधिरुच्यते ॥ ६ ॥

हुम्वारवांश्च कुर्वन्ति मण्डलानि तथैव च ।

उत्पतन्ति पतन्त्येव मोहनं तं निदुर्बुधाः ॥ ७ ॥

यासां मूत्रं पुरीषं च सांद्रद्वयं प्रवर्तते ।

ग्रहं तं पूतनां विद्याद्गोषु रोगं समुत्थितम् ॥ ८ ॥

यदि जिह्वा च निर्भिन्ना गवां चैव प्रजायते ।

गृणन्नाहेऽप्यशक्तं विधातं + च कलिङ्गकम् ॥ ९ ॥

यासां नेत्राणि रक्तानि स्रवन्ति सलिलं बहु ।

मक्षिकाश्च विलीयन्ते तं विद्याद्धारुणं गटम् ॥ १० ॥

* उपकरो व्याधयस्तु दशेति प्रविशाय 'उद्विग्नो हृदयग्राही' इत्यादिना ० व्याधिनामानुयुक्त्वा 'दशप्रोक्ते' इत्युक्तं परिगणनयाऽपि नामान्येकादशेत्यागतानि तत्र. ५'ये कलिङ्गव्यतिरिक्तानां दशानां च स्वरूपलक्षणप्रतिपादनाद्गृणकमोषसंहातकेन 'इत्येते चरा गृध्रीनाम्' इत्यपेक्षितमित्यनुमीयते । प्रत्यन्तदर्शनमन्तत न निन्हेतु पातयामः । + उद्विग्न इत्यादिगोरोमरतिप्रादुक्प्रकृत्यै गोलिङ्ग इति भवणात् 'विद्याद्गोलिङ्गं च तम्' इत्यपेक्षितमिति भाति ।

उत्थाय धर्मते या तु घ्राणेनाऽऽघ्राति * मारुतम् ।
 कर्णाक्षेप इति ज्ञेयो गोषु न्याधिः समुत्थितः ॥ ११ ॥
 सुरेण या न शक्नोति यातुं पङ्कजदांतुरा ।
 खुरकं तं विजानीयाद्गोषु रोगं समुत्थितम् ॥ १२ ॥
 यासां स्फुटन्ति गात्राणि रोमाण्यूर्ध्वं भवन्ति च ।
 उभौ कर्णौ च लम्बेते विद्यात्तं लम्बकर्णकम् ॥ १३ ॥
 इत्येते व्याधयो दृष्ट्वा अन्येऽपि विविधास्तथा ।
 गर्गेण मुनिना तेन वैक्ष्यते शान्तिधानकम् ॥ १४ ॥
 आदां तु फारणं तेषां व्याधीनां वच्मि निश्चयात् ।
 नग्नाः कापायवसना मुण्डा ये परिचारकाः ॥ १५ ॥
 व्यङ्ग्यश्च स्खलितार्थैव दूरतस्तान्बिर्वर्जयेत् ।
 चिन्नाश्च कुष्ठपुक्ताश्च तथा पापहतानपि ॥ १६ ॥
 अन्ते(न्ता)ऽवसायिनश्चैव दूरतस्तान्बिर्वर्जयेत् ।
 एते गोषा न कर्तव्या गवां व्याधिकरा यतः ॥ १७ ॥
 नार्ककाष्ठेन हन्याद्वा नोपलेन तथैव च ।
 शुष्ककाष्ठेन नो हन्यात्कशया नैव ताडयेत् ॥ १८ ॥
 जम्बूप्रुक्षाम्रभात्रीणां वटोदुम्बररोहिणाम् ।
 अश्मन्तकस्य शालस्य यष्टिं सार्द्रां प्रकल्पयेत् ॥ १९ ॥
 शान्तिकर्म प्रवक्ष्यामि धेनूनां हितकाम्पया ।
 अश्वत्ये वा पलाशे वा समे देशेऽथ वा पुनः ॥ २० ॥
 महास्थानं चैकवृक्षे गवां गोष्ठेऽथ वा पुनः ।
 घातयो वा गोलकश्चापि कुण्डश्चापि विशेषतः ॥
 वैश्यो वा सुयतस्तेषामभावे कर्मकृद्भवेत् ॥ २१ ॥

सुयत इतिशब्देनामी घातयाद्यास्त्रिषु वर्णेषु सन्ति तस्मात्कारणात्सुयतः शुद्धो
 वैश्यः । तेषां सर्वेषामप्यभावे ब्राह्मणो भवति । गवां कृत्ये दृष्टमप्याचरेत् ।
 अतः कारणाद्विष्णुवचनम्—

* जिघ्र्सीत्यर्थः । आर्यः इत्येवम् ।

१ ल. वाये शास्त्रिभिर्य । २ ल. "एवः पाति" । ३ व. "वा ह्यनः । ४ म. "ने च
 वृक्षे च ग" ।

मत्कर्म कुर्वता पुंसां कर्मलोको भवेद्यदि ।
तत्कर्म ते प्रकुर्वन्ति तिस्रः कोट्यो महर्षयः ॥ २२ ॥

तथा च वामनपुराणे—

गवार्थे ब्राह्मणार्थे च निन्द्यमप्याचरेणु यः ।
तस्येह कीर्ति मोक्षं च परत्र प्रददाग्यहम् ॥ २३ ॥

अन्यच्च—

दीर्घतीनामयग्रस्तं ब्राह्मणं गामथापि वा ।
मोचयन्मुच्यते पापादाजन्ममरणान्तिकात् ॥ २४ ॥

अतः कारणात्—

निन्द्यमप्याचरन्विमो गवार्थे न च दोषभाक् । इति ।

रोगग्रस्तानां प्राणिनां हितमाचरन्विमः श्रेय एवाऽऽप्नोति तस्माद्यतितप्यमस्ति ।
कर्ताऽत्र शुद्धिमान्स्नात्वा गोशान्तिं परिकल्पयेत् ॥ २५ ॥

मण्डपं कारयेत्स्थूलं चतुरस्रं सुशोभनम् ।

भूमिं संमार्जयेत्तत्र पुष्पमकरशोभिताम् ॥ २६ ॥

विन्यसेत्त्रैरवं तत्र सपत्नीकं चतुर्भुजम् ।

सुवर्णमूर्तिं सुस्निग्धं स्वर्णाभावे तु राजतम् ॥ २७ ॥

तस्याप्यभावे ताम्रं वा रक्तचन्दनजं ततः ।

कुङ्कुमेनापि संलिलय पट्टे वा तदभावतः ॥ २८ ॥

चन्दनेन प्रियां तस्य स्वर्णादीनामभावतः ।

अञ्जनेन लिखेत्कालीं प्रकृत्या चाष्टबाहुकाम् ॥ २९ ॥

त्रिशूलं डमरुं चोर्ध्वं खड्गं चपकमुत्तमम् ।

एवमायुधमीशं तं दक्षिणोर्ध्वं प्रदक्षिणम् ॥ ३० ॥

तथैव योगनार्यां तां तत्पत्नीं परिकल्पयेत् ।

चक्रं खट्वाङ्गमुसलममयं खेटकं तथा ॥ ३१ ॥

घण्टां पात्रं गदां चैव कालिकायां न्यसेत्तथा ।

पूर्णां कुम्भौ जलेनैव तयोरग्रे तु विन्यसेत् ॥ ३२ ॥

बंशपात्रे सुवृत्ते च कुम्भयोर्वक्षत्रयोर्न्यसेत् ।

दक्षिणतस्य पिण्डौ तु तयोरुपरि विन्यसेत् ॥ ३३ ॥

क्षेत्रस्य पतिनैतेन मन्त्रेणाखिलमाचरेत् ।

गौरीविंशत्यमन्त्रेण तस्यै च परिकल्पयेत् ॥ ३४ ॥

मूलमन्त्रेण वा कुर्याद्द्वितीयया वा समाहितः ।
 प्रतिष्ठां विधिवत्कुर्यात्कालश्रवणपूर्वकम् ॥ ३५ ॥
 स्वस्तिवाच्यं ततो विमान्वृणुयादधिकर्मणि ।
 पङ्कं मांसं तथा चाऽऽमं तथैव हिमपिण्डकाः ॥ ३६ ॥

आमश्चन्द्रेनापङ्कं मांसम् । हिमशब्देनापकाश्रपिण्डाः । सर्वे पञ्चपञ्चसं-
 ह्याकाः । कलशयोरग्रतो विन्यसेत्तान् ।

सुघृतेन सुतैलेन सार्षपेण सुयोजयेत् ।
 दीपान्सुबृत्तान्पञ्चैव तावतो मुष्टिकाञ्छुभान् ॥ ३७ ॥
 तिथिश्च शुक्लप्रतिपदिधानेऽस्मिन्मयुज्यते ।
 स्वदिरोद्गुम्बराश्वत्थपलाशानां शुभाः स्मृताः ॥ ३८ ॥
 सापिथो विस्ववृक्षस्य सहस्रं च पृथक्पृथक् ।
 शर्मावृक्षस्य च तथा तथा यज्ञतरोरपि ॥ ३९ ॥
 मुखमग्नैः प्रकर्तव्यं यथाविधि विचक्षणैः ।
 क्रव्यादस्य तथा मांसं छागस्य च ह्यस्य च ॥ ४० ॥
 केशाश्च यानवाश्चैव लशुनं च वचा त्वचा ।
 सार्षपेण च तैलेन घृतेन च गुडेन च ॥ ४१ ॥
 युक्तानि कारयित्वा तु धूपार्थं च द्विजोत्तमः ।
 सुरारुधिरसंयुक्तं मांसं पङ्कं तथेतरत् ॥ ४२ ॥
 दिशां च विदिशां चैव चलिं कुर्यात्प्रयत्नतः ।

एतद्विधानं केवलमण्टपविषयमिति न तत्सीम्नोऽप्युद्दिष्टम् (?) ।

कर्ता क्षेमववाप्नोति गवां क्षेमकरो यतः ॥
 शान्तिमेतां प्रमुञ्जीत सावित्रीं मनसा स्मरेत् ॥ ४३ ॥
 एषा हि वेदमाता तु द्विजैः पूर्वमुदाहृता ।
 कृष्णच्छागस्य मेदांसि रुधिरं च विशेषतः ॥ ४३ ॥
 कर्णाभ्यां गृह्य * तस्यैव जुहुयाच्च ज्ञतं द्विजः ।
 सघृतं च सतैलं च सर्षपाश्च विमिश्रयेत् ॥ ४५ ॥
 एवं यो जुहुयाद्विद्वान्द्रोगस्य विनाशनम् ।
 जायते नात्र संदेहो गर्गस्य वचनं यथा ॥ ४६ ॥
 पुष्पकर्णस्य रुधिरं छागस्यापि च हावयेत् ।

चक्रकुक्कुटमांसानि पतनं शमयन्त्यलम् ॥ ४७ ॥
 मोहकं नाशयत्याशु शम्याश्च समिधो धुवम् ।
 कृसरो यावकश्चैव नात्र कार्या विचारणा ॥ ४८ ॥
 पाण्डुरच्छागमांसानि हृदयं रसनां तथा ।
 मधुसर्पिर्घृतां कृत्वा जुहुयात्पूतनाग्रहे ॥ ४९ ॥
 आश्वत्थ्यौदुम्बरीभिश्च खादिरीभिस्तथैव च ।
 जुहुयात्सर्पिषा विद्वान्का(न्गो)लिङ्गस्य विमोक्षणे ॥ ५० ॥
 शम्या सह पलाशेन सर्पिषा यावकेन च ।
 आसुरेण च मसिन व्याधिः शाम्यति दारुणः ॥ ५१ ॥
 कृष्णच्छागस्य वाऽजस्य च्छाग्या वाऽपि समाहितः ।
 शोणितं सर्पिषा युक्तं जुहुयात्खुरकोद्भवे ॥ ५२ ॥
 छागस्याप्यतिबुद्धस्य बसाहृदयशोणितम् ।
 अरिष्टाक्षतसंयुक्तं हुतं * कण्डूविनाशनम् ॥ ५३ ॥
 घृतसर्पपतैलं च हृदयं युगकूटस्य च ।
 यथोपनीताः समिधो दावयेद्दुम्बकर्णके ॥ ५४ ॥
 गवां शान्तिं यथोद्दिष्टां यः मयुञ्ज्याद्द्विजोत्तमः ।
 कारयेद्यो गवामर्थे वानपेयशताधिकम् ॥ ५५ ॥
 तेन पुत्राश्च पौत्राश्च धनं धान्यं तथैव च ।
 गावश्च परिवर्त(र्ष)न्ते लोके कीर्तिमवाप्नुयात् ॥ ५६ ॥

शिवधर्मादि—

ब्रह्मणा ब्रह्मशब्देन स्तूयते मणवेन यः ।
 स शिवः शाश्वतो देवो गवां मारीं व्यपोहतु ॥ ५७ ॥
 योऽर्चयेत् च सदा देवो विष्णुना प्रभविष्णुना ।
 स शिवः शाश्वतो देवो गवां मारीं व्यपोहतु ॥ ५८ ॥
 नित्यं रुद्रबलोपेतो रुद्रभक्तिःसमन्वितः ।
 यज्ञाकर्णगनो देवो विश्वज्ञानविधायकः ॥ ५९ ॥
 रुद्रोदरेण देवेन गजवस्त्रेण यः स्तुतः ।
 स शिवः शाश्वतो देवो गवां मारीं व्यपोहतु ॥ ६० ॥
 सर्वरोगहरेणापि रविणा यः मणम्यते ।
 स शिवः शाश्वतो देवो गवां मारीं व्यपोहतु ॥ ६१ ॥

श्रीमता रुधिराङ्गणेण घण्टाकर्णगणेन यः ।
 नित्यं प्रणम्यते भक्त्या प्रहृष्टेनान्यचेतसा ॥ ६२ ॥
 शिवाय देवदेवाय महादेवाय शान्भते ।
 रुद्राय स्थानवे नित्यं हरायोग्राय ते नमः ॥ ६३ ॥
 परमेशाय सिद्धाय मन्त्रसिद्धिप्रदायिने ।
 इयम्बकाय च देवायानन्ताय च नमो नमः ॥ ६४ ॥
 अभिमन्त्र्य सदा तोयमेतैर्मन्त्रैर्यथाक्रमम् ।
 प्रोक्षयेत्तु गवां देहं ततः सिद्धिर्भवेदिह ॥ ६५ ॥
 एवं यः पठते + गोषु रोगार्तासु विशेषतः ।
 गोशान्तिरुं सदाकालं गोषु शान्तिर्भवेदिह ॥ ६६ ॥
 प्रातः प्रातस्तु सततं गोशान्तिरुमिदं पठेत् ।
 गवामुत्सवकालेषु मस्थाने वा समागते ॥
 आयुष्मान्वलवान्भोगी श्रीमानर्थपतिर्भवेत् ॥ ६७ ॥
 एकतः शिवसन्धानि(घना) सहस्रं तुलितं बुधैः ।
 गोशान्तिरेकतथैका सहस्राश्च गरीयसी ॥ ६८ ॥
 वैशाले द्वारकायां च गोविन्दस्य विलोकनम् ।
 तस्मात्पुण्यतरा शान्तिर्गवां सत्यं वदाम्यहम् ॥ ६९ ॥
 द्वाभ्रणस्य परित्राणाद्गवां द्वादशरुस्य वा ।
 तथाऽश्वमेधावभृथस्नानाद्वा शुद्धिमाप्नुयात् ॥ ७० ॥
 गवामद्गोषु तिष्ठन्ति भुवनानि चतुर्दश ।
 तस्माद्गवां प्रकर्तव्या गुपचारक्रिया बुधैः ॥ ७१ ॥
 गङ्गावगाहनं मातुः पादपङ्कजसेवनम् ।
 भारतश्रवणं तेभ्यः पुण्यं धेनुचिकित्सितम् ॥ ७२ ॥
 गवां भेषजकर्ता च ग्रीष्मे प्रपाविषायकः ।
 योगयुक्तो रणे धीरधत्वारस्ते हरेः वराः ॥ ७३ ॥
 गवामद्गोषु ये दोषा जद्विप्रायाः प्रकीर्तिता ।
 अजानां महिषीणां च रिक्तेयास्ते न संशयः ॥ ७४ ॥
 इति श्रीनृसिंहमहद्विरचितायां विधानमान्यायां
 गर्गशोक्तं गोशान्तिविधानम् ।

अथाश्वशान्तिः ।

ग्रहक्रुद्धादिवैकृत्याद्भवन्त्यश्वास्तु रोगिणः ।
 तदा निर्गमयेत्स्थानात्कल्पयेद्वा विधानकम् ॥ १ ॥
 पूजयेच्छंकरं देवं पार्वतीसहितं विभुम् ।
 नारायणं श्रिया युक्तं मन्त्रैस्तच्छिद्दुर्गकैर्नृपः ॥ २ ॥
 प्रारभेन्नुभनसत्रे ग्रामस्य तु चतुष्पथे ।
 सुरामासोपहाराद्यैर्गीतवाद्यादिर्नर्तनैः ॥ ३ ॥
 ग्रहभानि समुद्दिश्य बलिं च परिकल्पयेत् ।
 आदौ रेवन्तकः पूज्यः पश्चाच्च प्ररदेवताः ॥ ४ ॥
 पूजयेद्भिषेकं च सूर्यस्य परिकल्पयेत् ।
 सूर्यकान्ताशिलायां वा यन्त्रे वा साम्रजैःसर्वयेत् ॥ ५ ॥
 अर्धयन्त्रेऽथ वा रक्तचन्दनेन समालिखेत् ।
 सूर्यं रथसमासीनं चिन्तयेदरुणं तथा ॥ ६ ॥
 सप्तभिर्वाजिभिः श्रेष्ठैर्यन्त्रितं रथसत्तमम् ।
 ध्वजेन सहितं राजा चिन्तयेद्वाजिशान्तये ॥ ७ ॥
 वाजिभिर्विजयो राज्ञां वाजिभिः स्वर्गसंस्थितिः ।
 गुणिभिर्दोषरहितैर्षहावेगपरायणैः ॥ ८ ॥
 यस्य धान्यं धनं तस्य यस्याश्वास्तस्य जीवितम् ।
 सुभगं भुनिभिः श्रेष्ठं यस्याश्वास्तस्य मेदिनी ॥ ९ ॥
 तस्मात्सर्वभयत्नेन चिन्तयेद्वाजिनां दितम् ।
 अभिषेकं च सूर्यस्य सदस्रकलत्रैस्तथा ॥ १० ॥

उदुत्यं जातवेदसमित्यूचोद्यजयेत्यनेन वाऽष्टोत्तरायुर्वैप्रपजयं कुर्यात्सदृश-
 क्षेण चरुपृताभ्यां जुहुयात् ।

एतदुक्तं स्कन्दपुराणे—

देशमन्थं नयेत्क्षममन्यानापि स दूषयेत् ।
 रेवन्तं पूजयेत्तत्र महाकालीं हरं हरिम् ॥ ११ ॥
 सहस्रकलत्रैः स्नानं रवेरेवं प्रकल्पयेत् ।
 अश्वानां घ्यापयो यत्र तत्र ब्राह्मणभोजनम् ॥

प्रकुर्यात्प्रयतो वाजिनाञ्चः क्षिप्रं प्रशाम्यति ॥ १२ ॥

तत्र ग्रहान्प्रदर्शयति—

ईश्वरस्य कुबेरस्य यमस्य वरुणस्य च ।
 बृहस्पतेरुशन्नसः सोमस्याथ विवस्वतः ॥ १३ ॥
 ग्रहा नानाविधा घोराः प्रवरा श्लोकविंशतिः ।
 तत्र माहेश्वराः सप्त महारौद्राः प्रकीर्तिताः ॥ १४ ॥
 चत्वारो राक्षसास्तेभ्यो मुनिभिः परिकीर्तिताः ।
 प्रयो रौद्रास्तु राक्षा वै ते निम्नन्ति तुरंगमान् ॥
 एवं प्राणहरा राजञ्जूरा भुवनवर्तिनः ॥ १५ ॥

यावान्कालोऽश्वशान्तिकस्य कर्मणस्तावन्तं कालमाह—

त्रिदिनं चैव सप्ताहं दशाहं पक्षमेव च ।
 तत्र कुर्याद्यथाप्रोक्तं जपमष्टोत्तरायुतम् ॥ १६ ॥
 तावन्तमपि होमं च कर्मकाण्डे प्रकीर्तितम् ।
 एवं रक्षोगृहीतानां वाजिनां महदुल्बणम् ॥ १७ ॥
 जायते च बहूनां च रोगाणां समुदायतः ।
 देवानां च प्रसादेन पूजितानां यथाविधि ॥ १८ ॥
 जायते रोगनिर्मुक्तिर्नात्र कार्या विचारणा ।
 तस्माद्देवपरो नित्यं शुचिः स्नानमुपक्रमेत् ॥ १९ ॥
 अश्वशान्तिं महाराजः कुर्याच्चैव समाहितः ।
 प्रभातसमये स्नातानलंकृत्य तुरंगमान् ॥
 विभैः सह स्वयं स्नायादित्याह भगवान्मुनिः ॥ २० ॥

तत इत्यस्यार्थः समाप्ते कर्मण्यश्वान्प्रस्नाप्य स्वयं स्नायादिति । मनसो कृप्या
 दानानि दद्यात् । यतः कारणाद्ब्रह्महन्सप्रगत्या राजनक्षत्रे पीडिते सति राक्षः
 सर्वसंपदः पीडयन्त इत्यास्ति ज्योतिःशास्त्रे ।

तथाऽऽह शालिहोत्रोक्तायामश्वशान्त्याम्—

स्थाने शुभे स्थापितानां सञ्जल्ये वाऽप्य सग्रहे ।
 हयानां जायते घोरो मारको नाम संज्ञयः ॥ २१ ॥
 यस्य वा जन्मनक्षत्रं कर्मजं वाऽप्य मानसम् ।
 सांपातिकं सामुद्रायं तथा वैनाशिकं च भम् ॥ २२ ॥

जन्मनक्षत्राक्षतुर्धेदशमपीटशाष्टादशत्रयोविंशनक्षत्राणां मानसादयः * संज्ञाः ।
पीटयन्ते [इति शेषः ।] ।

यस्य राशिस्तु सूर्यार्यैर्यदि वा राहुणा तथा ।

विविधैर्वा तयोत्पातैस्तस्य स्याद्वाजिपीडनम् ॥ २३ ॥

यस्य वा घ्राहणाः क्रुद्धा देवा वा पितरस्तथा ।

रोगैर्नानाविधैस्तस्य पीटयन्ते वाजिनो भृशम् ॥ २४ ॥

हयमारो भवेत्तस्य यः साहसकरो नृपः ।

राशौ च राजिशाल्यायां नास्ति दीपो निरन्तरम् ।

त्रेण दोषेण घोटानां संभवन्ति महामदाः ॥ २५ ॥

लेण्डापकर्षणं नास्ति दिवा नास्त्येव वर्षणम् ।

मक्षिकारारणं नास्ति नास्ति शुद्धिर्भूयोऽपि च ।

कुशाथ व्याधियुक्ताश्च जायन्ते नात्र संशयः ॥ २६ ॥

उरःप्रमाणः फर्तव्यः स्थानस्यैव समुच्छ्रयः ।

शर्यस्योद्धरणं कार्यं भुरस्तर्द्धविचक्षणैः ॥ २७ ॥

अश्रमन्तकस्य वाऽऽस्य छाग(शाक)स्य शिक्षणस्य* च ।

घदर्याधैव जम्बूाश्च स्थानस्तम्भाः शुभावहाः ॥ २८ ॥

कण्ठदारु मकर्तव्यमेभिरेव द्रुमोत्तमैः ।

शालोच्छ्रायो विधेयोऽथ शिल्पशास्त्रेण भूमुजा ॥ २९ ॥

लेण्डापवर्षणं राशौ नैव कार्यं मघर्षणम् ।

एतदन्यादृशं सर्वमश्वानां व्याधिदं भवेत् ॥ ३० ॥

रेवन्तकस्य पूमाऽथ तथा वास्तुमपुननम् ।

कृत्वा विशोध्य सम्यं घोटान्स्तत्र निवेशयेत् ॥ ३१ ॥

पीडिते जन्मनक्षत्रे स्नानं विहितमाचरेत् ।

पीटकस्तु ग्रहः पूज्यस्तथा नक्षत्रमेव च ॥ ३२ ॥

विनायकोऽपि संपूज्यो गाणपत्येन कर्मणा ।

मितथ संमितथैव तथा शालकटहर्करी ॥ ३३ ॥

कृष्णाम्बो राजपुत्रश्च पूज्या चैवाम्बिका तथा ।

* अथाऽऽदिशेन कर्मणस्तथा महण्यम् । कर्णनादय इत्युच्यते । * कोशे शिल्पशास्त्रम्
कीदृशं उच्यते तं शिल्पशास्त्रेण कार्यं । पुनं चेद्दाम्बम् ।

मीढितं राजनक्षत्रं ग्रहैः क्रूरैर्भयावहैः ॥
 पत्पातैर्विविधैस्तनु कथ्यतेऽत्र समासतः ॥ ३४ ॥
 पद्भो नरः स्यान्नृपतिर्नवर्षः
 श्रुरान्तरिक्षे चरपीडितं भम् ।
 कुर्वीत पूजां खलु तस्य राजा
 नरोऽथ वा क्लेशनिवारणार्थम् ॥ ३५ ॥
 जन्मर्षमाद्यं दशमं च कर्म
 सांपातिकं पौढशमृक्षमाद्यात् ।
 अष्टादशं भं समुद्रायसं
 प्राहुस्त्रयोविंशमिदं विनाशम् ॥ ३६ ॥
 यत् पञ्चविंशं खलु मानसं त-
 न्नैः पद्भिरित्यं पुरुषोऽपि पद्भः ।
 विभेभरेणो नवभिः स्वजाति-
 देशाभिषेकोद्भवैर्नवर्षः ॥ ३७ ॥
 पत्येतुसूर्यात्मजभोगयुक्तं
 विभेदप्रयोपहतं कुजेन ।
 चल्काहतं यद्ग्रहणाहतं वा
 मपीडितं भं यद्गुपाकरेण ॥ ३८ ॥
 जन्मभे प्रतिहते तनुनागः
 पर्मणः फल्गुतिर्दशमर्षं ।
 पौढे भवति शान्पचपांटा-
 ष्टादशे तनुभृतां पनहानिः ॥ ३९ ॥
 माणिनामसुहृतिस्तु विनाशे
 मानसे विकल्पता मनसः स्यात् ।
 त्रानिभे भवति शोत्रविनाशो
 देशभे भवति देशविनाशः ॥ ४० ॥
 प्रपीडिते मन्पभिषेपभिष्ये
 भवेधृशानां तनुदेनगीटा ।
 योगाऽपि पीडा नश्यं श्याति

स्नानैर्यतः स्नाति पयोऽभिघास्ये ॥ ४१ ॥

गोक्षीरयुक्तैरथ पूर्णकोशैः (छा)-

फेनैः सिताशेषतनोर्वृषस्य ।

तथा शकृन्मूत्रयुतैः पयोभिः

स्नानं नृणां पीडितजन्मभे स्मात् ॥ ४२ ॥

अक्षारमघाभिपभुग्दशाहं

मध्वाज्यहोमी हृतकर्मपीडः ।

भियंशुसिद्धार्थकभीरुदूर्वा-

शतावरीस्नाननिरस्तदोषः ॥ ४३ ॥

सांघातिकै भेऽभिहते निरस्य

मध्वाभिपे क्रौर्षमनोभवो च ।

दूर्वासभिद्धिर्भिदधीत होमं

दानं च दद्याद्विभवात्तुरूपम् ॥ ४४ ॥

अश्वत्थसिद्धार्थरुदेवदारु-

भियंगुविल्वैर्यवचन्दनाद्यैः ।

जलप्लुतस्नानमशेषदोषान्

सांघातिकर्षप्रभवान्श्छिनत्ति ॥ ४५ ॥

स्वर्णं सरूप्यं समुदायधिष्ण्ये

तसे मदद्याद्विदधीत होमम् ।

बल्लशसिद्धार्थरुसर्वगन्ध-

युक्तैर्जलैः स्नानमुशन्ति शस्नम् ॥ ४६ ॥

सरुद्रसावित्र्यभिमन्त्रितान्बु-

पूर्णेर्घटैः पीडशभिर्विनामे ।

तमेऽभिषेको मणिशीजरीष्य-

सर्वोपधीस्वर्णयुतैः प्रशस्तः ॥ ४७ ॥

यानासनोर्वीवसनानि ग्राथ

शक्त्या मदद्याद्दिनपुंगवेभ्यः ।

होमं च कुर्याच्छुभदूर्वया च

बैनाशिकोपद्रवनाशमिच्छन् ॥ ४८ ॥

स्त्रापोऽन्नहोमो घृतपायसाभ्यां

तर्प्यां दिना मानसतापशान्त्यै ।

स्नायाच्चिद्रीपातिबलापलेन
यदाम्बुभिधन्दनसंयुतैश्च ॥ ४९ ॥

स्नानं प्रतप्ते त्वभिषेत्तधिष्ये
समस्तरत्नैः सलिलप्लुतैः स्यात् ।

स्वजातिधिष्येऽपि च सर्वबीजैः

सयारिभिः सर्वसुखाय राज्ञाम् ॥ ५० ॥

देशे परिपीडिते ग्रजहयस्तम्भेरमस्थानतः

शैलाग्राद्वृषशृङ्गकचच (कृचच) रणेगोष्ठाङ्गणात्सग्रादात् ।

परपीकात्सरसो द्विजातिभवनाद्द्वालयात्संगमा-

दानीयाय मृदो निधाय फलशे राज्ञाऽभि-

षेफत्रियै (फं श्रियात्) ॥ ५१ ॥

श्लेष्ठापकर्षणं यत्र कृतं भवति वाजिनाम् ।

तत्रैव परिकर्तव्यं मन्त्रार्चनां च पूजनम् ॥ ५२ ॥

गन्धपौशब्देन तुरंगमाः ।

अदीपे स्थापिता यत्र तथा शुचिः (शौच) विद्यार्जिते ।

स्थानापकर्षणं कृत्वा श्रुतपूजा विधीयते ॥ ५३ ॥

श्रुतशब्देन शालिक्षेत्रशास्त्रम् ।

उच्चैःश्रवा इयः पूज्यस्तुरंगाधिपतिस्तु या ।

इयमारे समुत्पन्ने तस्माच्चं परिपूजयेत् ॥ ५४ ॥

इमां शान्तिं मयस्यामि तन्मे निगदतः शृणु ।

श्राद्धं भूमिं च संशोध्य सत्रियां (शात्रियां) वा समारितः ॥ ५५ ॥

गोमयेनानुसंलिप्य तां भूमिं परिशोधिताम् ।

अहोरात्रोपितो भूत्वा सांपवातः पुरोहितः ॥ ५६ ॥

राशौ जागरणं कृत्वा तस्यां भूमावनालसः ।

सूर्याणां च निनादेन गीतनृत्याविनोदेतः ॥ ५७ ॥

घन्टनैः कुरुकुमैर्दिव्यैः फसुमैः प्रकिरेन्महीम् ।

धूपंस्तु धूपितां सम्यग्दर्शित्वा राजितां शुभाम् ॥ ५८ ॥

एवं रात्रिशुषित्वा तां प्रातःकाले पुरोहितः ।

स्नात्वा शुक्लाम्बरधरः शुक्लाम्बान्बालेपनः ॥ ५९ ॥

स्नानैर्यतः स्नाति पयोऽभिषास्ये ॥ ४१ ॥
 गोक्षीरयुक्तैरथ पूर्णकोशैः (छा)-
 फेनैः सिताश्लेषतनोर्भृषस्य ।
 तथा शकृन्मूत्रयुतैः पयोभिः
 स्नानं नृणां पीडितजन्मभे स्यात् ॥ ४२ ॥
 कासारमघाभिपुम्पुद्गशाह
 मध्वाज्यदोमी हृत्कर्मपीडः ।
 भिपंगुसिद्धार्थरभीरुदूर्वा-
 शतावरीस्नाननिरस्तदोषः ॥ ४३ ॥
 सांघातिके भेऽभिहते निरस्य
 मध्वापिपे क्रौर्यमनोभवो च ।
 दूर्वासिभिर्द्विर्विदधीत होमं
 दानं च दद्याद्विभवानुरूपम् ॥ ४४ ॥
 अश्वत्थसिद्धार्थरदेवदाक-
 मियंगुत्रिस्त्रैर्यवचन्दनाद्यैः ।
 बलप्लुतस्नानमश्लेषदोषान्
 सांघातिकर्षमभवांश्छिनत्ति ॥ ४५ ॥
 स्वर्णं सरूप्यं सप्रुदायधिष्ण्ये
 तप्ते प्रदद्याद्द्विदधीत होमम् ।
 बलक्षसिद्धार्थरुसर्वगन्त्र
 युक्तैर्जलैः स्नानमुशन्ति शस्तम् ॥ ४६ ॥
 सरुद्रसावित्र्याभिमन्त्रिताम्बु-
 पूर्णैर्घटैः षोडशभिर्विनाशे ।
 तैस्तैः अभिषेक्तो मणिरीजरौघ्य
 सर्वापघ्नीस्वर्णयुतैः प्रशस्तः ॥ ४७ ॥
 यानासनोर्वाविसनानि गात्र
 शक्या प्रदद्याद्द्विजपुंगवैभ्यः ।
 होमं च कुर्याच्छुभदूर्वया च
 वैनाशिकोपद्रवनाशमिच्छन् ॥ ४८ ॥
 कार्योऽञ्जहोमो घृतपायसाभ्यां
 तर्प्या द्विजा मानसनापशान्त्यै ।

स्नायाच्छिरीपातिवलाव०

मदाम्बुभिश्चन्दनसंयुतैश्च ॥ ४९ ॥

स्नानं प्रतप्ते त्रभिषेत्त्रिण्ये

समस्तरत्नैः सलिलप्लुतैः स्यात् ।

स्वजातित्रिण्येऽपि च सर्वबीजैः

सवारिभिः सर्वमुत्साय राक्षाम् ॥ ५० ॥

देशर्षे परिपीडिते त्रजहयस्तम्भेरमस्थानतः

शैलाग्राद्दृक्पशुङ्गकचप (कचप) रणेर्गोष्ठाङ्गणारसद्भदात् ।

पस्थीकात्सरसो द्विजातिभवनाद्द्रालयात्संगमा-

दानीयाथ मृदो निधाय कलशे राजाऽभि

षेकथियै (कं श्रियात्) ॥ ५१ ॥

लेण्डापकर्षणं यत्र कृतं भवति वाजिनाम् ।

तत्रैव परिकर्तव्यं गन्धर्वाणां च पूजनम् ॥ ५२ ॥

गन्धर्षशब्देन तुरंगमाः ।

अदीपे स्थापिता यत्र तथा शुचिः (शौच)वियार्जिते ।

स्यानापकर्षणं कृत्वा श्रुतपूजा विधीयते ॥ ५३ ॥

शुभशब्देन शालिहोत्रशास्त्रम् ।

उच्चैःश्रवा इयः पूज्यस्तुरंगमाभिपतिस्तु यः ।

इयमारे समुत्पन्ने तस्मात्तं परिपूजयेत् ॥ ५४ ॥

इमां शान्तिं प्ररक्ष्यामि तन्मे निगदतः शृणु ।

आर्क्षीं भूमिं च संशोभ्य क्षत्रियां (साधियां) वा समारिषः ॥ ५५ ॥

गोमयेनानुसल्प्य तां भूमिं परिशोधिताम् ।

अहोरात्रोपितो भूत्वा सांपरासः पुरोहितः ॥ ५६ ॥

रात्रौ जागरणं कृत्वा तस्यां भूयायनात्सः ।

तुर्याणां च निनादेन गीतनृत्यादिनोदेतः ॥ ५७ ॥

घन्टनैः कुङ्कुमैर्द्विच्यैः फुसुमैः प्राग्निरेन्महीम् ।

धूपैस्तु धूपिता सम्यग्दीपैर्नाराजितां शुभाम् ॥ ५८ ॥

एवं रात्रिमुपित्वा तां प्रातःकाले पुरोहितः ।

स्नात्वा शुभाम्बरधरः शुक्रमाल्यानुलेपनः ॥ ५९ ॥

सोष्णीयोऽलंकृतः शक्त्या सहायैः शुचिभिः सह ।
 चत्वारो ब्राह्मणायास्य सहायाः स्मृतन्द्रिताः ॥ ६० ॥
 ऋग्वेदपारगो होक्तो द्वितीयो यजुषां वरः ।
 तृतीयः सार्धत्रिमुख्यश्चतुर्थश्चाप्यर्धवित् ॥ ६१ ॥
 सर्वे स्वङ्गाः कुलीनाः स्युः शुचयः शीलसंयुताः ।
 अहंभावेरसंवीताः पवित्रचरितास्तथा ॥ ६२ ॥
 तेषामभावे सर्वेषामेको नाऽस्ति (ऽस्तु) तथाविधः ।
 तस्याभावे हि कर्तव्य ऋग्शास्त्री तत्त्वविद्विजः ॥ ६३ ॥
 तस्याप्यभावे कर्तव्यो यजुर्वेदपरायणः ।
 सामविद्वा भवेद्विभो वेदशास्त्रपरायणः ॥ ६४ ॥
 सर्वेषामप्यभावे तु मीमांसातत्त्वज्ञोविदः ।
 आचार्यं तं प्रकुर्वीत पुराणार्थवेदां वरम् ॥ ६५ ॥
 धर्मशास्त्ररत्नं नित्यं निष्णातं सर्वकर्मसु ।
 पावनं तं विजानीयात्कर्मसिद्धिप्रदं नृणाम् ॥
 कुलीनं वैष्णवं दान्तं बद्धिसेवापरायणम् ॥ ६६ ॥

तथा च श्रीभागवते—

नाहं तथाऽग्रियजमानहविर्विताने
 श्रोतद्वृत्तप्लुतमदन्कुतभुङ्मुखेन ।
 यद्ब्राह्मणस्य मुखतश्चरतोऽनुपासं
 तुष्टस्य मय्यवहितैर्निजकर्मपाकैः ॥ ६७ ॥

अन्यथा—

यस्तु व्याकुरुते वाचं यश्च मीमांसतेऽध्वरम् ।
 तामुभौ पुण्यकर्माणौ पङ्क्तिपावनपावनौ ॥ ६८ ॥
 तस्मात्कारणाद्विद्वानेको विष्णुरूपः ।
 मण्डपे विस्तृते सम्यक्तन्मध्ये कुण्डमुत्तमम् ।
 रुद्रणोक्तं प्रकुर्वीत यन्नत्रियाविशारदः ॥ ६९ ॥
 परितो मण्डल कार्यं चतुरस्रं सुशोभनम् ।
 तण्डुलैर्लक्षणोपेतैरर्चितं सुमनोहरम् ॥ ७० ॥
 विदिक्षु विन्यसेत्कुम्भान्पूर्णानोपधिवारिणा ।

रसांश्च विन्यसेत्तेषु ऐशान्यादिक्रमेण तु ॥ ७१ ॥
 सर्पिषा पयसा दध्ना मधुना च यथाक्रमम् ।
 कुम्भांस्तान्मूरयोद्विद्वान्सासतान्ससुर्मास्तया ॥ ७२ ॥
 संवीतान्वस्त्रयुग्मैश्च चञ्चपात्रैः प्रपूरितान् ।
 संपूजयेत्ततो देवान्कुम्भेषु च दिगीश्वरान् ॥ ७३ ॥
 माच्यादिभुख्यदिग्भागेष्वर्चयेदिन्द्रतः सुरान् ।
 न्यस्तेषु देवकोष्ठेषु सवस्त्रेषु विशेषतः ॥ ७४ ॥
 कृत्वा स्वर्णमयान्सर्वानुपचारैः पृथक्पृथक् ।
 यस्य यस्य च यदूर्पं यत्स्थानं चाऽभिधा क्रमात् ॥ ७५ ॥
 वल्लिङ्गो नैव मन्त्रेण कार्यं सर्वं विधानरुम् ।
 तेषामेवाथ मन्त्रैस्तैर्होमं कुर्याद्विधानवित् ॥ ७६ ॥
 साज्येन पायसेनैव जुहुयाच्च पृथक्पृथक् ।
 अयुतं वा सदस्रं वा तथा च तिलसर्पिषा ॥ ७७ ॥
 विल्वपत्रैस्तथा पुष्पैः पर्जनानाविषैः शुभैः ।
 जुहुयाच्छ्रीफलैस्तद्द्वीजपूरैर्भनोरमैः ॥ ७८ ॥
 खजूरैर्नारिकेलैश्च सितया गुग्गुलेन च ।
 साज्यैश्च तण्डुलैश्चापि होमं कुर्यात्पृथक्पृथक् ॥ ७९ ॥
 ऋग्वेदी पूर्वदिग्भागे जपेच्छान्तीरनुत्तमाः ।
 यजुरध्ययनो विशो वारुण्यां जपकृद्भवेत् ॥ ८० ॥
 याम्ये तु सामगो विशो कौभेरेऽथर्वविज्ञपेत् ।
 तेन तेन प्रकारेण हवनं कुर्युरञ्जसा ॥ ८१ ॥
 यथासंख्योदितं कृत्वा हवनं जातवेदसि ।
 शान्तिपार्ष्णं ततः कुर्युरितरैर्ब्राह्मणैः सह ॥ ८२ ॥
 होमावशिष्टैः सर्वैस्त्रैर्व्यै [स्तु] स्विष्टकृद्भवेत् ।
 ततो होमवलिं कुर्याद्यथाशास्त्रमतन्द्रितः ॥ ८३ ॥
 इयानां रोगशान्त्यर्थं या पूजा परिकीर्तिता ।
 तां तु वस्ये समासेन भेषजैः सह संमतैः ॥ ८४ ॥
 इन्द्रादीनां पृथक्पूजां चतुर्णां विनिवर्त्य च ।
 ईशानादिचतुर्णां तु ततः कुर्यात्पुरस्क्रियाम् ॥ ८५ ॥

पायसैरिति बहुवचनं येन कारणेन तद्दृश्ये पायसं केवलं तण्डुलसंभवामिति
न यस्य कस्याचिद्धविषः ।

मधुना पयसा चैव ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ।

एकैकं देवमुद्दिश्य दश सप्त द्विपञ्च च ॥

पलसंख्याऽत्र निर्दिष्टा स्वर्णस्यैव मनीषिभिः ॥ ९९ ॥

तथैव रजतं देयं ताम्रं कांस्यं च दक्षिणा ।

इति धनिघनीतरनिर्णयविषयम् ।

याजकानां हि तुष्ट्यर्थं नाणकं च मदापयेत् ॥ १०० ॥

यः पा देवता येन येन पूजितः तां तां तस्मै तस्मै सालंकारां सकृन्भा सपीठां
सवस्त्रां सदक्षिणां दद्यात् । हस्तकर्णमात्रवस्त्राणि सर्वेभ्यः समानस्यं प्रकल्प्य
दद्यात् । ब्रह्मणे महिषीं दद्यात् । अन्नं सोपस्करं दद्यादाचार्याय ।

ततस्तु वाचयेत्स्वस्ति संपूज्य कुलदेवताम् ।

रेवन्तकस्ततः पूज्यस्ततोऽभ्यान्परिपूजयेत् ॥

ततस्तु भेषजं कुर्यादश्वानां रोगमुक्तये ॥ १०१ ॥

तथा हि—

अश्वकन्दस्य मूलानि कुमारीकन्दमेव च ।

व्योषं च सर्षपर्यक्तं पयसा परिलोढयेत् ॥ १०२ ॥

श्रीर्हिषिष्ठेन संमिश्रं दद्यात्पलचतुष्टयम् ।

[भेषजं तत्र घोटाय] एकैरुस्मं पृथक्पृथक् ॥ १०३ ॥

बलातैलेन घोटानामङ्गानि परिमर्दयेत् ।

ततस्तु सर्वलाघानि मृन्मये शुचिभाजने ॥ १०४ ॥

निधायान्वांस्तु नीराज्य तदैशान्यां दिशि सिपेत् ।

वक्ष्यमाणेन मन्त्रेण [वाजिनां रोगमुक्तये] ॥ १०५ ॥

स च मन्त्रः—

एषोहि भगवन्देव हयान्मुञ्च महाप्रह ।

अनेन बलिदानेन छेदमुक्तिकरो भव ॥ १०६ ॥

हुं फट्स्वाहा ।

ततो गृहे विद्युदात्मा कृतमङ्गलकौतुकः ।

रसोन्नं च प्रदद्याच्चु धान्यं विमाय भूरि च ॥ १०७ ॥

रसोन्नश्चन्देन तिलाः । भूरिश्चन्देन पुरुषभारान्पगम् ।

राज्ञो विजयदं पुण्यं धनधान्यविवर्धनम् ।
 सुष्टिदं पुष्टिदं लोके सर्वविघ्नहरं शुभम् ॥ १०८ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शालिहोत्रो-
 क्तमश्वशान्तिविधानम् ।

अथ गजमारशान्तिविधानम् ।

यदा च कुंजराणां तु रोगोत्पत्तिः प्रजायते ।
 तदा गजग्रहसोभो विज्ञेयः पृथिवीभृताम् ॥ १ ॥

तदुक्तं धामनपुराणे—

कुंजरग्रहसंसोभो गजानां जायते यदा ।
 तदा संपूजयेदिन्द्रं पुष्पगन्धादिभिः सुधीः ॥ २ ॥
 विश्वतश्चरित्यादिसूक्तैरेन्द्रैर्द्विजोत्तमः ।
 पूजयेत्प्रयतो भूत्वा विप्रवर्यैः समावृतः ॥ ३ ॥
 मनैर्नैव तु मन्त्रेण जुहुयादयुतप्रयम् ।
 अष्टाभिकं च मत्तिमान्पायसेन च सर्पिषा ॥ ४ ॥
 सप्तावृत्या जपेद्द्विद्वान्साष्टं चैवायुतत्रयम् ।
 कुंजरा हि यदा रोगपीडिताः स्युर्महीपतेः ।
 तदेन्द्रं पूजयेत्सम्यगित्याह भगवान्शिवः ॥ ५ ॥

पद्मपुराणे—

पञ्चाशद्वाहणेभ्यश्च गाः श्रद्धयाभृपोत्तमः ।
 सुवर्णं दक्षिणां तत्र मत्पेकं निष्कमेव च ॥ ६ ॥
 सदसं ग्राहणा भोज्याः सूक्ष्मवस्त्रैरलंकृताः ।
 ततः प्रेतपिशाचेभ्यो बलिं दद्याद्द्विधानतः ॥ ७ ॥
 सुरा मांसं च पिष्टं च सद्युतं पायसं तथा ।
 शरावदशकं पूर्णं तेन कृत्वा सिपेक्षिशि ॥ ८ ॥

इति पद्मपुराणोक्तगजशान्तिः ।

अथ गरुडपुराणोक्तगजशान्तिविधानम् ।

तथा च गरुडपुराणे सनत्कुमारवचनात्—

अथ राजा शकुर्वीन गजानां शान्तिकं परम् ।

गजानां रोगतप्तानां तदुत्पातोदये सति ॥ १ ॥

नादन्ति कवलानार्ता मुञ्चन्त्यश्रूणि संततम् ।

तथा प्रशान्ता निर्वेदा (विण्णा) भवन्ति मदवर्जिताः ॥ २ ॥

विमनास्त्रस्तसर्वाङ्गः सुप्तो नष्टपराक्रमः ।

नष्टशोभः सदाहीनो नष्टसंज्ञोऽभिजायते ॥ ३ ॥

नानाव्याधिसमुत्थाभिः पीडाभिः पीडयते भृशम् ।

इति व्याधिसमाक्रान्तेष्वेव हस्तिषु भूपतिः ॥ ४ ॥

कुर्यात्तु शान्तिकं राजा गजरक्षणतत्परः ।

रोगहीना यदा नागास्तजन्ति बलमाङ्गकम् ॥ ५ ॥

तदाऽपि शान्तिकं कार्यं गजविघ्नोपशान्तये ।

युद्धारम्भेषु सर्वेषु गजशान्तिं समारभेत् ॥ ६ ॥

मण्डपं चतुरस्रं च द्वादशारं च कारयेत् ।

तन्मध्ये इषुमानं च कुण्डं कुर्याद्विचक्षणः ॥ ७ ॥

दक्षिणे पश्चिमे योनी वितस्तिप्रमिते शुभे ।

कुण्डं त्रिमेखलं कार्यं वितस्त्युच्छायशोभितम् ॥ ८ ॥

केचि(पां म)न्मतेन घृत्तं स्यात्कुण्डं सर्वगुणान्वितम् ।

तत्पुरस्तादाक्षिणतः कुण्डं हस्तप्रमाणकम् ॥ ९ ॥

अन्यत्तु कारयेद्दिगान्पश्चिमे चोत्तरे तथा ।

त्रिकोणं दक्षिणे कुण्डं पश्चिमे वर्तुलं स्मृतम् ॥ १० ॥

उत्तरे चतुरस्रं च क्षेत्रं कुण्डकृतिः स्मृता ।

अर्कखदिरपलाशशमीविल्वतरुद्भवाः ॥ ११ ॥

सप्तभिः पूर्वतः शोक्ता मध्ये विल्वस्य शोभनाः ।

तिलतण्डुललार्जवा यवसिद्धार्थशालिभिः ॥ १२ ॥

यवैरेव च मध्यस्थे कुण्डे च हवनं स्मृतम् ।

दध्ना च पयसा चैव घृतेन मधुना तथा ॥

कोणस्थेषु यज्ञिः शोक्ता मध्यमे सकर्त्तरपि ॥ १३ ॥

‘यवैरेव च मध्यस्थे’ अस्पायमर्थः । इतरेषु कुण्डेषु यवहवनं नास्ति ।
स्थापयेत् ततः कुम्भानष्टावष्टसु दिक्षु च ।

वस्त्रयुग्मैः परिच्छन्नान्सर्वौषधिसमन्वितान् ॥ १४ ॥

सर्वरत्नैस्तु संयुक्तान्गन्धपुष्पोदकैरपि ।

हा (का) रावरममाणं च बृहत्कुम्भं च मध्यमम् ॥ १५ ॥

तीर्थोदकेन संपूर्णं सर्वरत्नैः समन्वितम् ।

सर्वौषधिसमायुक्तं सुवर्णहृदयं स्मृतम् ॥ १६ ॥

हृदयशब्दो गर्भवाचकः ।

तण्डुलानां चतुष्के च न्यसेत्तं सुस्विरं दृढम् ।

चतुरः कलशानन्याधतुष्कस्य समीपतः ॥

कोणेषु च तथा विद्यान्मण्डपस्य तथा घटान् ॥ १७ ॥

तथाशब्देन जलौषधिरत्नवस्त्रयुग्मयुक्तानिति ।

स्मरेत्प्रधानकलशे नरसिंहाकृतिं हरिम् ।

चक्रश्चन्द्रगदाशार्ङ्गवज्रासिंहरशक्तयः ॥ १८ ॥

पूर्वादिक्रमयोगेण ध्यातव्याः सकेलवपि ।

षड्भिः शक्रादिदिकपालास्तत्र तत्र च संस्मरेत् ॥ १९ ॥

प्रधानकुम्भात्पुरतः कुर्याच्चक्राञ्जपण्डलम् ।

तत्र संपूज्य देवेशं पश्चाद्दोमादि साधयेत् ॥ २० ॥

शुभ्यकुण्डे ततो धीमाञ्जुहुयात्तिलसर्पिणा ।

ततः स्विष्टकृते (दि) त्यादिः समानस्तु विधिक्रमः ॥ २१ ॥

एवं कुण्डेषु जुहुयुर्विधिवत्प्रयता द्विजाः ।

एवं समाप्य विधिना होमं तत्र पुरोहितः ॥ २२ ॥

संस्पृशन्नः कुम्भं तु जपेद्दशसहस्रकम् ।

गायत्रीं शिरसा सार्धं त्रिभिः सह शुचिप्रतैः ॥ २३ ॥

मण्डपस्थेषु कुम्भेषु प्रत्येकं च सहस्रकम् ।

पर्यन्तकलशान्स्पृशन्नः जपेत्तत्र सहस्रकम् ॥ २४ ॥

अनन्तरेषु कुम्भेषु गायत्र्या प्रणयेन च ।

ऋत्विग्भिर्युगपत्कार्यं होमतन्त्रं तु पूर्ववत् ॥ २५ ॥

प्रतिकुम्भं सहस्रं च जपेत्तानप्युपस्पृशन् ।

पूजयेत्त्र्योक्तपालादीन्गन्धादिभिरतन्द्रितः ॥ २६ ॥

सर्वालंकारशोभादघान्द्रिद्व्यलक्षणलक्षितान् ।

तल्लिङ्गकस्तथा मन्त्रैर्देवान्संतर्पयेद्बुधः ॥ २७ ॥
 अभ्यज्य वारणान्सर्वास्तथा चैव तुरंगमान् ।
 सर्वालंकारशोभाद्यान्सर्वास्तान्स्नापयेद्बुधः ॥ २८ ॥
 ब्राह्मकुम्भोदकेनैव स्नापयेत्तत्र साधकः ।
 राज्ञो नीराजनं कुर्यात्तद्वाहार्थैव मन्त्रवित् ॥ २९ ॥
 अन्येष्व(न्यैस्त्व)यं विधिः कार्यो यतो राजा हरेस्तनुः ।
 एवं कृत्वा विधानं च स्वस्तिवाच्य द्विजोत्तमैः ॥ ३० ॥
 दक्षिणाश्च ततो दद्याद्विभ्रेभ्यो भूरिकल्पावित् ।
 आचार्यं पूजयेत्पश्चाद्ब्राह्मणार्थैव ऋत्विजः ॥ ३१ ॥
 दासेभ्यश्चैव दासीभ्यो दद्याद्ब्रह्मणि भूरिशः ।
 समस्तकरणाधीशं ग्रामणीप्रमुखाभरान् ॥ ३२ ॥
 पूजयेद्दनधान्याभ्यां सन्मानेन प्रतोपितान् ।
 ततो भेरीनिनादेन निःसाणानां महारवैः ॥ ३३ ॥
 शस्त्रानां काहलानां च गजानां वृंहितैस्तथा ।
 हेपाभिस्तुरगाणां च नादयञ्जगतीतलम् ॥ ३४ ॥
 प्रविशेद्भूपतिः सम्यग्मण्डितं राजमन्दिरम् ।
 पुनस्तत्र नृपालोऽसौ स्वस्तिवाचनतत्परः ॥ ३५ ॥
 दानं दद्याद्द्विजातिभ्यः परिगृह्णाभिषेचनम् ।
 वाजिशालां च संप्रोक्ष्य हस्तिशालां तथैव च ॥ ३६ ॥
 सिद्धार्थास्तण्डुलान्पुष्पप्रकरांश्च तिलानपि ।
 प्रकिरेत्स्वयमुर्वाशो गजानां शान्तिहेतवे ॥ ३७ ॥
 शालामध्ये नृसिंहं च सुदर्शनमनामयम् ।
 पूजयेद्ग्रन्थपुष्पैश्च दीपैर्नीराजयेत्ततः ॥ ३८ ॥
 ततो भूतबलिं दद्याद्भैर्बहुविधैर्बहिः ।
 ततः सवेशनं मन्त्रैराचार्यः कारयेत्सुधीः ॥ ३९ ॥
 गजानामभिषिक्तानां तथा चैवापि वाजिनाम् ।
 दृष्टपुष्टमना सजा चिरं राज्ये महीयते ॥ ४० ॥

इति श्रीनृसिंहपट्टविरचितायां विधानमालायां गरुडपुराणोक्तं
 गजशान्तिविधानम् ।

- अथ करभ्रशान्तिविधानम् ।

तद्भविष्योत्तरे कृष्णार्जुनसंवादे ।

युधिष्ठिर उवाच—

दासेराणां कथं कृष्ण रोगमुक्तिस्तु जायते ।

ब्रूहि केन विधानेन क्रियमाणेन भूभुजा ॥ १ ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

पुरा राजन्पिशाचानामधिपेन विशः पुरः ।

कथितं च वटाघस्तात्क्रमेण(ल)रुविधानकम् ॥ २ ॥

उत्पद्यन्ते महारोगाः करभेषु महोल्बणाः ।

विधानं तत्र कर्तव्यं तेषां रोगोपशान्तये ॥ ३ ॥

ग्रामादुत्तरतोऽरण्ये मण्डपं परिकल्पयेत् ।

तत्र मध्ये प्रकुर्वीत कुण्डं हस्तमितं शुभम् ॥ ४ ॥

तस्मिन्कुण्डे तिलैः साज्यैर्हवनं कारयेद्बुधः ।

अष्टाधिकायुतं चैव लाजानां च तयैव च ॥ ५ ॥

पापसेन च साज्येन सहस्रं जुहुयात्सुधीः ।

घल्लिं प्रदद्यात्तत्रैव पञ्चखाद्यैः प्रयत्नतः ॥ ६ ॥

आचार्याय ततो दद्यान्मञ्चकं च सतूलिकम् ।

ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्सहस्रं शुभलक्षणान् ॥ ७ ॥

भूमिदानं ततः कुर्याद्भोचर्मद्वयसंमितम् ।

पर्वतस्य समीपे च या भूमिः कृष्णपिङ्गला ॥

सा दत्ता यदि विप्राय पापमुक्तिस्तदा भवेत् ॥ ८ ॥

पिशाचाधिपतिरुवाच—

एतस्मिन्विहिते वैश्ये विधाने श्रद्धयोदिते ॥

तदा करभरोगाणां विमुक्तिर्जायते ध्रुवम् ॥ ९ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां

करभ्रशान्तिविधानम् ।

अथ स्वरशान्तिविधानम् ।

स्वराणामुदरे रोगो जायते पादतः क्वचित् ।
 अथ वा सर्वदेहे च तदा शान्तिं प्रकल्पयेत् ॥ १ ॥
 शुचिः शुक्लाम्बरधरो राजा सह पुरोधसा ।
 स्वामी वा तेषु कुर्यात्स विधानं विधिवद्बुधः ॥ २ ॥
 त्रिशतं विंशतिं वाऽपि नव वा च ततः परान् ।
 विभवा(त्ता)नुसारतः कुर्यान्निर्घणाञ्जुभलक्षणान् ॥ ३ ॥
 तण्डुलोपरि संस्थाप्य सर्वास्तान्कलशान्सुधीः ।
 सौपधानसमुवर्णाश्च बह्वैरावेष्टितानपि ॥ ४ ॥
 पूजयेत्तेषु सर्वेषु बह्विध्यानपरो द्विजः ।
 चतुर्भुजं सप्तजिह्वं त्रिनेत्रं मेपवाहनम् ॥ ५ ॥
 भेषशुद्धं च पिङ्गनासं शक्तिपाशासिधारिणम् ।
 इव तेषु स्मरेदेवं हन्यवाहं महाभुजम् ॥ ६ ॥
 कुम्भानां पूर्वतः पङ्क्तिर्विधातव्या प्रयत्नतः ।
 दक्षिणोत्तरतः सर्वा गन्धपुष्पादिपूजिता ॥ ७ ॥
 तस्यास्तु पश्चिमे भागे स्थण्डिले जुहुयात्सुधीः ।
 समिद्धिर्हविषा चैव सहस्रं च पृथक्पृथक् ॥
 ततश्च पायसेनापि जुहुयाच्छतसंख्यया ॥ ८ ॥

उक्तं च—

अष्टोत्तरायुतं कुर्यादग्निभूक्तेन च द्विजः ।
 चरुणा सघृतेनैव द्विजः कुर्यादतन्द्रितः ॥ ९ ॥
 एतस्मिन्विहिते वैश्ये विधाने विधिवद्बुधैः ।
 शान्तिर्मवति रोगाणां स्वराणां भात्र संशयः ॥ १० ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां स्वरशान्ति-
 विधानम् ।

अथ सारमेयशान्तिः । .

पद्मपुराण इन्द्रसत्यश्रुवसंवादे ।

इन्द्र उवाच—

अहं तु मृगयायुक्तो जिज्ञासुस्तव सत्यताम् ।
 अटामि कानने घोरे जाङ्गले दंशसंयुते ॥ १ ॥
 मृगयाक्रीडमानोऽहं राजवेपथरः प्रभुः ।
 शुनां द्वंद्वैः समाक्रीणो जिघांसुः श्वापदान्वहून् ॥ २ ॥
 अकस्मादेव विमर्षे सारमेयाः प्रपीडिताः ।
 व्याधिभिर्बहुभिर्घ्नन्वद् रोमं च शान्तिकम् ॥ ३ ॥
 भेषजानि न सिध्यन्ति विहितानि भिषग्वरैः ।
 वैद्य(या)विज्ञातरोगाणां शान्त्यर्थं हि द्विजोत्तम ॥
 विधानं क्रियते सम्यगेतन्मुनिमतं महत् ॥ ४ ॥

ऋषिरुवाच—

विधानमस्ति देवेन्द्र शुनां रोगोपशान्तिकृत् ।
 या शान्तिर्गर्दभाणां च सैवोक्ता मुनिभिः शुनाम् ॥
 महाव्याधिगृहीतानामकस्मादेव सुव्रत ॥ ५ ॥
 नश्यन्ति व्याधयः सर्वे सारमेयाह्गसंभवाः ।
 विनाऽपस्मारमेकं हि स एवात्र शुनां यतः ॥ ६ ॥
 इति श्रीनृसिंहमहविरचितायां विधानमालायां
 सारमेयशान्तिविधानम् ।

अथ नक्षत्रशमनविधानम् ।

यस्मिन्मृशे भवेत्पीडा तस्य ऋषस्य देवताम् ।
 प्रतिमां स्वर्णमर्थां (सौवर्णीं प्रतिमां) कृत्वा पूजयेत्प्रयतः कृती ॥ १ ॥
 गोमयेनानुसंलिप्य मण्डलं शुभलक्षणम् ।
 चतुरस्रं च संवीतं तण्डुलैश्च कृताकृतैः ॥ २ ॥
 कृत्वा तु स्पष्टिलं तत्र यत्नतः कृष्णया मृदा ।

वेदीस्थाने सुधीः कुर्यात्तण्डुलानां महाचयम् ॥ ३ ॥

तत्र प्रमाणं स्वारी वा द्रोणा वा द्वादश स्मृताः ।

अमावे पञ्च वा द्रोणा द्रोणं वा तदभावतः ॥ ४ ॥

ईशानकोणदेशे तु कलशं स्थापयेत्सुधीः ।

निधाय द्रविणं तत्र कलशे शक्त्यपेक्षया ॥ ५ ॥

पीठं तु पूर्वतः स्थाप्यं नवचक्षेत्रे संयुतम् ।

स्वस्तिकं तण्डुलानां च गुमानां तत्र संलियेत् ॥ ६ ॥

शुभानामिति मयस्नर्क्यणा निष्पन्नानाम् ।

तन्मध्ये देवतास्तिस्रो नक्षत्रश्रितयस्य वै ।

यस्मिन्मृक्षे गदोत्पत्तिस्तस्य पूर्वापरे सुधीः ॥ ७ ॥

उदुनी पूजयेद्यत्नादधिप्रत्यधिदेवते ।

प्रकटीभूतचिह्नस्य रोगस्य च नृविग्रहे ॥ ८ ॥

यस्मिन्दिने ततः पूर्वं षष्टिनाडीषु संभवः ।

ततश्च पुरतस्तद्वत्तस्मात्पूज्यमुद्रायम् ॥ ९ ॥

देवता यस्य ऋक्षस्य मन्त्रस्तल्लिङ्ग एव च ।

द्रव्यं च तस्य यत्प्रोक्तं प्रधानं प्राकृतं तथा ॥ १० ॥

तत्सर्वं विदुषाऽऽनीय हीमं तत्र प्रकल्पयेत् ।

ऐशान्यां भगवद्विष्णोर्नाम्ना द्वादशकस्य वा ॥ ११ ॥

वक्ष्यमाणानि नामानि शृणु भूपतिकुंजर ।

हर्तिर्नारायणो विष्णुर्गोविन्दो गरुडश्चक्रः ॥ १२ ॥

चपेन्द्रो माधवो धाता श्रीवत्साङ्गो जनार्दनः ।

पद्मनाभोऽच्युतो नाम्ना विष्णोर्द्वादशकं स्मृतम् ॥ १३ ॥

गणेशं पूर्वमागस्यं दुर्गामपि च पूर्वतः ।

अप्रेदिशि तु संपूज्य देवं क्षेत्राधिपं सुधीः ॥ १४ ॥

उत्तरे रुद्रमूर्तिं च पूजयेत्प्रयतः पुमान् ।

पञ्चोपचारसंयुक्तां पूजां तत्र प्रकल्पयेत् ॥ १५ ॥

स्वगृहोक्तविधानेन कुर्यादग्निमुखं सुधीः ।

कलशं जलपूर्णं च वस्त्रयुग्मेण वेष्टितम् ॥ १६ ॥

निधाय चापधीस्तत्र पञ्चपट्टवसंयुताः ।

पञ्चस्यानमृदां कुम्भ आलनालं प्रकल्पयेत् ॥ १७ ॥

इमं मे वरुणेत्येवं जप्तं मन्त्रेण वा पुनः ।

। सर्वे ममद्राः सरित इति मन्त्रं पठेद्बुधः ॥ १८ ॥
 यच्चिद्धितेविशो यथेत्यादिसूक्तं जपेद्द्विजः ।
 । आवाहयेद्दृष्टे देवं वरुणं पयसां पतिम् ॥ १९ ॥
 एवं नक्षत्रशान्त्यर्थं विदध्यात्पूर्वपीठिकाम् ।
 ततः स्नानादि ऋक्षाणां शमनं परिकल्पयेत् ॥ २० ॥
 सामान्योऽयं विधिः प्रोक्तो नक्षत्राणां प्रपूजने ।
 । सर्वोषधीनाममाप्तौ भवेदेका शतावरी ॥ २१ ॥
 सर्वेषामपि गन्धानामभावे चन्दनं भतम् ।
 शतपत्रं सुपनसां धूपाभावे च गुग्गुलुः ॥ २२ ॥
 नैवेद्यानामभावे च पायसं परिकीर्तितम् ।
 मन्त्राणामप्यभावे च गायत्रीमन्त्र उत्तमः ॥ २३ ॥
 अष्टोत्तरसहस्रं च तथा शतमुदाहृतम् ।
 । जुहुयात्प्रयतो धीमांस्ततः पूर्णाहुतिर्भवेत् ॥ २४ ॥
 होमद्रव्यस्य दुष्प्राप्तौ तिलाः भोक्ता मनीषिभिः ।
 नक्षत्राणां पृथक्त्वेन नक्षत्रशमनं व्रुवे ॥ २५ ॥
 अभिन्यां चाप्यहोरात्रमथ वा दश वासरान् ।
 पीडोत्पन्नस्य रोगस्य नात्र कार्या विचारणा ॥ २६ ॥
 । देवते अभिनी तत्र द्विभुजां शुक्लवर्णकां ।
 मुधाकलशसंयुक्तां कमण्डलुधरो शुभां ॥ २७ ॥
 देवस्य त्वेति वा देव्या गायत्र्या पूजनादिषुम् ।
 नीलोत्पलं च पूजायां धूपः सघृतगुग्गुलुः ॥ २८ ॥
 क्षीरौदनं च नैवद्यं समिधः क्षीरवृक्षजाः ।
 प्रधानं पायसं द्रव्यं तिलार्थं घृतप्लुताः ॥ २९ ॥
 अष्टोत्तरसहस्रं च तथैव शतमुच्यते ।
 एवं रोगः शमं याति दानैः पुण्यैस्तु भेषजैः ॥ ३० ॥
 धरण्यां मरणं रोगादिनानामेष त्रिंशतिः(तां) ।
 विग्रहेषु मनुष्याणां दुर्बारा रोगसंस्थितिः ॥ ३१ ॥
 यद्यस्तु देवता तत्र कृष्णवर्णां द्विबाहुकः ।
 लुलायबाहनः श्रीमान्पाशदण्डधरः प्रभुः ॥ ३२ ॥

यमाय सोमं यमो यमोऽनुष्टुप् । इति पूजादिमन्त्रः ।

कृष्णागुरुः मुगन्धश्च धूपो गुग्गुलुरेव च ।

कृष्णं सुमल्लिकापुष्पमथ वा करवीरम् ॥ ३३ ॥

गुदापूपं च नैवेद्यं मध्वाज्यतिलकं हविः ।

पूर्वसंख्या समुद्दिष्टा हवने नात्र संशयः ॥ ३४ ॥

कृत्तिकाया दिनान्येवं संभोक्तानि मनीषिभिः ।

अग्निश्च देवता तत्र रक्तवर्णोऽजवाहनः ॥ ३५ ॥

चतुर्भुजो धृतामत्रस्रवः सवरदाभयः ।

अग्निं दूतं मेधातिथिरभिर्गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।

रक्तचन्दनमेवात्र गन्धस्तु परिकीर्तिताः ॥ ३६ ॥

पुष्पाणि करवीरस्य [रक्तस्य] च विशेषतः ।

ये वलं सर्पिपो धूपो दीपाः सप्त मकीर्तिताः ॥ ३७ ॥

घृतौदनं च नैवेद्यं घृतं चैव प्रधानकम् ।

हवनस्य परिमाणं सहस्रं वा शतं तथा ॥ ३८ ॥

रोहिण्यां तु दिनान्यष्टौ क्लेशो भवति देहिनाम् ।

मजापतिस्तु तस्यापि देवता परिकीर्तिता ॥ ३९ ॥

रक्तवर्णश्चतुर्गुहृत्सारुद्धश्चतुर्मुखः ।

पद्मपद्माक्षवरटाभयहस्तो निरामयः ॥ ४० ॥

ध्वजे कमण्डलुर्यस्य दर्भमुष्टिर्गुणारुरः ।

मजापते हिरण्यगर्भः मजापतिस्त्रिपुराति पूजादिमन्त्रः ।

गन्धार्थं कुङ्कुमं देयमोपरीनां च धूपनम् ॥ ४१ ॥

क्षीरौदनं च नैवेद्यं पञ्चधान्यं प्रधानकम् ।

तिलाश्च तण्डुला मुद्गा यत्र गोधूमकास्तथा ॥

एतेषां समुद्रायश्च पञ्चधान्यं मकीर्तितम् ॥ ४२ ॥

तथा च मार्कण्डेयपुराणे—

तिलो ग्रीहिर्यको मुद्गो गोधूमः पञ्चभिः स्मृतः ।

अनेन पञ्चधान्येन प्रीयतां परमेश्वरी ॥ ४३ ॥

मृगशीर्षे दिनान्येवं पञ्च रोगम्य देहिनाम् ।

सोमो हि देवता तस्य श्वेतवर्णः शुभाकृतिः ॥ ४४ ॥

दशाश्वरयमारुहः श्वेताम्भोऽपि निगद्यते ।

दिभुजोऽपि गतायुक्तोऽभयपाणिः स सोमराट् ॥ ४५ ॥

आप्यायत्येति गौतमः सोमो गायत्रीनि पूजादिमन्त्रः ।
 चन्द्रं नैवेद्यं तस्य कुमुदं कुमुदं मतम् ॥
 दशाङ्गश्चापि धूपोऽत्र नैवेद्यं पायसं तथा ॥ ४६ ॥
 प्रधानद्रव्यं गोक्षीरं घृतं वा धेनुमंभवम् ।
 तोवती चैवं संख्याऽत्र हवने परिकीर्तिता ॥ ४७ ॥
 आर्द्रायां तु मृगी रोगादिनानामेकविंशतिः ।
 रुद्रो हि देवता तस्या वृषारूढश्चतुर्भुजः ॥ ४८ ॥
 शूलन्वद्वाङ्गन्तरदाभयहस्तः प्रकीर्तितः ।

नमः शंभव इत्यस्य हिरण्यगर्भो रुद्रो बृहतीति पूजादिमन्त्रः ।

चन्द्रं च सरुपूरं गन्धार्थं दापयेद्बुधः ॥ ४९ ॥
 पूजायां धौस्तुरं पुष्यं दशाङ्गं धूपमेव च ।
 नैवेद्यं पायसं साज्यं प्रधाने मधुसपिपी ॥ ५० ॥
 अष्टोत्तरसहस्रं च शतमष्टोत्तरं तथा ।
 जुहुयात्समयतो विद्वान्महारोगोपशान्तये ॥ ५१ ॥
 पुनर्वसो यदा रोगः शरीरे जायते नृणाम् ।
 सप्तरात्रं तु पीडा स्यात्तस्य रोगस्य दारुणा ॥ ५२ ॥
 अदितिस्तस्य प्रक्षस्य देवता परिकीर्तिता ।
 चतुर्भुजा पीनवर्णा साऽसमूत्रकण्डलुः ॥
 वरदाभयहस्ता सा कार्या स्वर्णमयी शुभा ॥ ५३ ॥

अदितिर्गौरित्यस्य गौतमोऽदितिस्त्रिष्टुति पूजादिमन्त्रः ।

कुङ्कुमं च हरिद्रा च गन्धस्तस्याः प्रियंकरः ।
 अगस्तिपुष्पपूजा च धूपो मलयजस्तथा ॥ ५४ ॥
 गुर्दादनं च नैवेद्यं प्रधानं पायसं मतम् ।
 संख्या होमस्य विज्ञेया शतमष्टोत्तरं तथा ॥ ५५ ॥
 रोगपीडा भवेद्भृगां पुष्यस्यै दिनसप्तकम् ।
 चतुर्भुजः पीनवर्णो देवताऽत्र बृहस्पतिः ॥
 दण्डाससूत्रपाणिस्तु साभयः सकमण्डलुः ॥ ५६ ॥

बृहस्पते गृत्समदो बृहस्पतिस्त्रिष्टुति पूजादिमन्त्रः ।
 कुङ्कुमेवानुलिप्ताङ्गने वारिजैः पूजितो गुरुः ।
 साज्येन त्रिल्वगर्भेण धूपनीर्यैः प्रयत्नतः ॥ ५७ ॥
 गुडमण्डकनैवेद्यं प्रधानं घृतपायसम् ।
 होमसंख्या शतं साष्टं पुष्यस्य परिकीर्तिता ॥ ५८ ॥
 आश्लेषायां सप्तरात्रं वा दिनान्येकविंशतिः ।
 सर्पस्तु देवता तत्र महामण्डलरूपधृक् ॥
 विश्वेपत्रि(स्त्रि)शिराश्रण्डः पद्मजिह्वः पिङ्गलोचनः ॥ ५९ ॥

आयं गौः सार्पराज्ञी सर्पा गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।
 कालोद्भवानि पुष्पाणि मन्धः कुङ्कुमकेशरम् ।
 सघृतो गुग्गुलुधूपः साज्यं क्षीराद्यभोजनम् ॥ ६० ॥
 गन्धं घृतं प्रधानं स्यान्नक्षत्रे सर्पद्रवते ।
 होमसंख्या समुद्दिष्टा नूनमष्टोत्तरं शतम् ॥ ६१ ॥
 मघायां मरणं रोगादिदिनान्येकविंशतिः ।
 पितरो देवता तत्र कृष्णवर्णाश्वतुर्भुजाः ॥
 रुद्राक्षसूत्रचरदकमण्डलधराः शुभाः ॥ ६२ ॥

आयन्तु नः पितर इत्यस्य शङ्खः पितरस्त्रिष्टुति पूजादिमन्त्रः ।
 गन्धार्थं चन्दनं देयं पूजा चम्पकजा यता ।
 धूपार्थं गुग्गुलुः साज्यतिलपिष्टं च भोजनम् ॥ ६३ ॥
 प्रधानद्रव्यमुद्दिष्टं साज्याश्च तिलतण्डुलाः ।
 होमसंख्या समुद्दिष्टा शतमष्टोत्तरं तथा ॥ ६४ ॥
 पूर्वकल्गनिकायां च रोगः पक्षममाणतः ।
 भगस्तु देवता तत्र पद्मान्द्रस्तु लोहितः ॥
 अभयान्नकरः श्रीमान्भग एव न संग्रयः ॥ ६५ ॥

भग एव वसिष्ठो भगस्त्रिष्टुति पूजादिमन्त्रः ।

रक्तचन्दनलेपस्तु पुष्पं स्यात्करवीरकम् ।

आप्यायत्येति गौतमः सोमो मायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।
 चन्दनं लिपनं तस्य कुमुदं कुसुमं मतम् ॥
 दशाङ्ग्यापि धूपोऽत्र नैवेद्यं पायसं तथा ॥ ४६ ॥
 प्रधानद्रव्यं गोक्षीरं घृतं वा धेनुमंभवम् ।
 तोचनी चैवं संख्याऽत्र हवने परिकीर्तिता ॥ ४७ ॥
 आर्द्रायां तु मृती रोगाद्दिनानामेकत्रिंशतिः ।
 रुद्रो हि देवता तस्या वृषारूढश्चतुर्भुजः ॥ ४८ ॥
 शूलखट्वाङ्गवरदाभयदस्तः मकीर्तितः ।

नमः शंभव इत्यस्य हिरण्यगर्भो रुद्रो बृहतीति पूजादिमन्त्रः ।

चन्दनं च सकपूरं गन्धार्थं दापयेद्बुधः ॥ ४९ ॥
 पूजायां धौस्तुरं पुष्पं दशाङ्गं धूपमेव च ।
 नैवेद्यं पायसं साज्यं प्रधाने मधुसर्पिणी ॥ ५० ॥
 अष्टोत्तरसहस्रं च शतमष्टोत्तरं तथा ।
 जुहुयात्प्रयतो विद्वान्महारोगोपशान्तये ॥ ५१ ॥
 पुनर्वसौ यदा रोगः शरीरे जायते नृणाम् ।
 सम्रात्रं तु पीडा स्यात्तस्य रोगस्य दारुणा ॥ ५२ ॥
 अदितिस्तस्य ऋक्षस्य देवता परिकीर्तिता ।
 चतुर्भुजा पीतवर्णा साक्षसूत्ररुण्डलुः ॥
 वरदाभयदस्ता सा कार्या स्वर्णमयी शुभा ॥ ५३ ॥

अदितिर्गौरित्यस्य गौतमोऽदितिस्त्रिष्टुविंशति पूजादिमन्त्रः ।

कुङ्कुमं च हरिद्रा च गन्धन्तस्याः शिपंकरः ।
 अगस्तिपुष्पपूजा च धूपो मन्त्रयज्ञस्तथा ॥ ५४ ॥
 गुर्डादनं च नैवेद्यं प्रधानं पायसं मतम् ।
 संख्या होमस्य चिज्ञेया व्रतमष्टोत्तरं तथा ॥ ५५ ॥
 रोगपीडा भवेद्युगां पुण्यसें दिनसप्तकम् ।
 चतुर्भुजः पीतवर्णो देवताऽत्र बृहस्पतिः ॥
 दण्डाक्षसूत्रपाणिस्तु साभयः सकमण्डलुः ॥ ५६ ॥

बृहस्पते गृत्समदो बृहस्पतिस्त्रिष्टुत्रिति पूजादिमन्त्रः ।
 कुङ्कुयेनानुलिप्ताङ्गणे वारिजैः पूजितो गुरुः ।
 साज्येन विल्वगर्भेण धूपनीर्यैः प्रयत्नतः ॥ ५७ ॥
 गुडमण्डकनैवेद्यं प्रधानं घृतपायसम् ।
 होमसंख्या शतं साष्टं पुष्यर्षे परिकीर्तिता ॥ ५८ ॥
 आश्लेषायां सप्तरात्रं वा दिनान्येकविंशतिः ।
 सर्पस्तु देवता तत्र महामण्डलरूपधृक् ॥
 विजेषत्रि(स्त्रि)शिराश्चण्डः पद्मजिह्वः पिङ्गलोचनः ॥ ५९ ॥

आर्यं गौः सर्पराज्ञी सर्पा गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।
 कालोद्भवानि पुष्पाणि गन्धः कुङ्कमकेशरम् ।
 सघृतो गुग्गुलुर्धूपः साज्यं क्षीराक्षभोजनम् ॥ ६० ॥
 गन्धं घृतं प्रधानं स्यान्नक्षत्रे सर्पदेवते ।
 होमसंख्या समुद्दिष्टा नूनमष्टोत्तरं शतम् ॥ ६१ ॥
 मघायां मरणं रोगादिनान्येकविंशतिः ।
 पितरो देवता तत्र कृष्णवर्णाश्चतुर्भुजाः ॥
 रुद्राक्षसूत्रवरदकमण्डलुधराः शुभाः ॥ ६२ ॥

आयन्तु नः पितर इत्यस्य गृहस्यः पितरस्त्रिष्टुत्रिति पूजादिमन्त्रः ।
 गन्धार्थं चन्दनं देयं पूजा चम्पकजा मता ।
 धूपार्थं गुग्गुलुः साज्यतिलपिष्टं च भोजनम् ॥ ६३ ॥
 प्रधानद्रव्यमुद्दिष्टं साज्याश्च तिलतण्डुलाः ।
 होमसंख्या समुद्दिष्टा शतमष्टोत्तरं तथा ॥ ६४ ॥
 पूर्वफल्गुनिकायां च रोगः पक्षममाणतः ।
 भगस्तु देवता तत्र पद्मारूढम्बु लोहितः ॥
 'अभयाग्निकरः श्रीमान्भग एव न संशयः ॥ ६५ ॥

भग एव वसिष्ठो भगसिष्टुत्रिति पूजादिमन्त्रः ।

रक्तचन्दननेपस्तु पुष्पं ग्यान्करवैरिणम् ।

धूपो निल्वरसः शोक्तो नैवेद्यं कृसरौ मतः ॥ ६६ ॥
 साज्याश्च ग्रीहयस्तत्र प्रधानं द्रव्यमेव च ।
 होमसंख्या समुद्दिष्टा शतमष्टोत्तरं तथा ॥ ६७ ॥
 उत्तराफल्गुनीरोगदिनान्येवैकविंशतिः ।
 अर्यमा देवता पञ्चमध्यस्थः पञ्चवर्णकः ॥
 पद्माभयकरः श्रीमान्स्वर्णपूर्तिर्महाद्युतिः ॥ ६८ ॥

मानो मित्रो दीर्घतमा अर्यमास्त्रिष्टुविति पूजादिमन्त्रः ।

धूपं तु मधुवृक्षस्य तथा कुङ्कुमकेसरम् ।
 धूपार्थं गुग्गुलुः साज्यो नैवेद्यं घृतपायसैः ॥ ६९ ॥
 पृताठनं प्रधानं स्यादुत्पन्नगदशान्तये ।
 होमसंख्या समुद्दिष्टा शतमष्टोत्तरं तथा ॥ ७० ॥
 हस्ते यदि गदोत्पत्तिर्मृत्यवे जायते नृणाम् ।
 दिनानि पञ्चदश वा प्रायः क्लेशाय कल्पते ॥ ७१ ॥
 सविता देवता तस्य सप्ताश्वरथराहनः ।
 द्विभुजो रक्तवर्णः स्पात्पद्मासनसमाधयः ॥ ७२ ॥

आकृष्णेनेति हिङ्गयस्तूपः सविता त्रिष्टुविति पूजादिमन्त्रः ।

धूपो रक्तैः ररवीरै रक्तचन्दनलेपनैः ।
 सङ्कया एष निर्यासो धूपः शोक्तो मनीषिभिः ॥ ७३ ॥
 नैवेद्यार्थमपूषाध ढधि शोक्तं प्रधानकम् ।
 होमसंख्या समुद्दिष्टा शतमष्टोत्तरं शुभैः ॥ ७४ ॥
 चित्रायां जायते रोगो दिनान्येवैकविंशतिः ।
 एकं पञ्चदश प्रादृस्त्वष्टा नक्षत्रदेवता ॥ ७५ ॥
 पद्मस्थधिप्रवर्णः स्याद्दशायने स चतुर्भुजः ।
 ७५५५. १ ७६ ॥

अग्ने पत्नी!

गन्ध

पूजादिमन्त्रः

स्वातौ मासद्वयं रोगः प्राणिनां जायते ध्रुवम् ।

वायुश्च देवता तत्र मृगारूढश्च मेचकः ॥

असिचर्मधरः श्रीमान्द्रिभुजः परिकीर्तितः ॥ ७९ ॥

वायवायाहि दर्शत मधुच्छन्दो वायुर्गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।

धूपः (गन्धः) कृष्णागरुः प्रोक्तः स च वै धूपनं मतम् ।

धत्तूरकुसुमैः पूजा पवनस्यापि दर्शिता ॥ ८० ॥

दधिभक्तस्तु नैवेद्यं यवाः साज्याः प्रधानकम् ।

होमसंख्या समुद्दिष्टा शतमष्टोत्तरं तथा ॥ ८१ ॥

विशाखायां नृणां रोगे वासराः पञ्चविंशतिः ।

इन्द्राग्नी देवते तत्र गजाजवाहनौ मतौ ॥ ८२ ॥

चतुर्बाहू सुवर्णस्य (र्णो च) निजशास्त्रविशारदौ ।

पाशाङ्कुशशरैर्युक्तौ तथाऽभयविराजितौ ॥ ८३ ॥

इन्द्राग्नी भागतं सुतमित्यस्य विश्वामित्र इन्द्राग्नी गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।

कुङ्कुमं चन्दनं गन्धः शतपत्रैः सुपूजनम् ।

धूपस्तु देवकाष्ठस्य नैवेद्यं गुडपायसम् ॥ ८४ ॥

सीरौदनं प्रधानं च विशाखारोगमुक्तये ।

होमसंख्या समुद्दिष्टा शतमष्टोत्तरं तथा ॥ ८५ ॥

दिनानि दश रोगस्यानुराधायां विदुर्बुधाः ।

पद्मासनो रक्तवर्णो मित्रस्तस्य तु देवता ॥

पद्माभयकरः श्रीमान्द्रिभुजः परिकीर्तितः ॥ ८६ ॥

मित्रस्य चर्पणीधृतो वो विश्वामित्रो [मित्रो] गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।

कुङ्कुमेनानुलिप्ताङ्गः पुण्डरीकैस्तु पूजितः ।

धूपितश्चन्दनेनैव नैवेद्यं कृशरो मतः ॥ ८७ ॥

प्रधानः सौरणः क्रन्दः साज्य एव निगद्यते ।

एव संपूजितो मित्रो भवेद्रोगविमुक्तये ॥ ८८ ॥

होमसंख्या पूर्ववत् ।

ज्येष्ठायां रोग उत्पन्नो वर्तते दश वासरान् ।

इन्द्रोऽस्य देवता प्रोक्ता नक्षत्रस्य विशेषतः ॥ ८९ ॥

गजपृष्ठे समारूढो दिव्यसिंहासने विभुः ।

श्वेतवर्णो वज्रचरोऽभयपाणिर्महाभुजः ॥ ९० ॥

इन्द्रं वो विश्वत इति मधुच्छन्दा इन्द्रो गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।

चन्द्रनेन सुगन्धेन चचिताङ्गो दिवस्पतिः ।

पद्मपूजा विधानेन कर्पूरागरुधूपनम् ॥ ९१ ॥

घृतौदनं च नैवेद्यं प्रधानं सूरणो मतः ।

होमसंख्या सपुषिष्ठा शतमष्टोत्तरं तथा ॥ ९२ ॥

मूले मृत्युर्भवेद्रोगाद्य वा पञ्च वासरान् ।

रोगयुक्ताः मजायन्ते व्याधयस्तस्य देहिनः ॥ ९३ ॥

निर्ऋतिर्देवता तस्य भेत्तारुदन्तु मेचकः ।

खड्गखेटकधारी च द्विभुजः परिकीर्तितः ॥ ९४ ॥

मोपुणः कण्ठो निर्ऋतिर्गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।

कृष्णागुरुचिलिताङ्गः कृष्णसौत्रीरपूजितः ।

मुस्तावालकधूपेन धूपितः शान्तिर्ऋद्भवेत् ॥ ९५ ॥

समांसपूरिकापूर्णनैवेद्यं परिकल्पयेत् ।

प्रधानं मूलकं साज्यं यातुधानमियंकरम् ॥ ९६ ॥

सहस्रं जुहुयात्तस्य रक्षसः परिश्रान्तये ।

एवं विप्र मकुरुते मूलरोगोपश्रान्तये ॥ ९७ ॥

पूर्वापादाभिधे त्वृक्षे यद्वि रोगोऽभिजायते ।

मृत्युस्तु नियतस्तस्यै यस्य व्याधिप्रपीडनम् ॥ ९८ ॥

अथ वा सप्तरात्रं च सप्तविंशतिवासरान् ।

जलं तु देवता तस्य शुक्लवर्णं शुभाकृति ॥ ९९ ॥

वरुणोऽस्य जलस्यापि स्वामी पूज्यतमो मतः ।

स्फाटिको वा सुवर्णस्य कृतिभिः पूज्यते शुभः ॥ १०० ॥

भकरासनसंविष्टः प्रचहस्तो भवेदिह ।

तैस्त्वा यामीति [शुनः शेषो] वरुणो गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।

विलिप्तश्चन्द्रनेनाऽऽशु कर्ह्यरिस्तु सुपूजितः ॥ १०१ ॥

शैलजं धूपनं चात्र नैवेद्यं गुह्यपण्डकाः ।

रोगनिर्मुक्तिदाः शोक्ताः सघृता रक्तशालयः ॥ १०२ ॥

१ ख. "वाङ्मूर्णे ने" । २ ख. "विगम वर्तयन् मू" । ३ ख. "स्य नरस्य ग्या" । ४ ख. "यश्चिद्विद्विते विशो यथेति विन्वाभियो" । ५ क. "हम्" । रो ।

विधानमाला ।

प्रधानद्रव्यमुद्दिष्टं सर्वशास्त्रविचारदैः ।
 होमसंख्या समुद्दिष्टा शतमष्टोत्तरं तथा ॥ १०३ ॥
 उत्तरापूर्विकाऽपादा त्रिरात्रं रोगकारिणी ।
 विश्वेदेवा देवताश्च श्वेतवर्णाश्चतुर्भुजाः ॥ १०४ ॥
 वरदाभयहस्ताश्च साक्षसूत्राम्बुजावृताः ।

विश्वेदेवास आगतेत्यस्य भरद्वाजो विश्वेदेवा गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।

गन्धार्थं चन्दनं तेषां पुष्पार्थं शतपत्रिकाम् ॥ १०५ ॥
 उशीरं धूपने दद्यान्नैवेवं पञ्चभक्ष(क्ष्य)कम् ।
 समिधः क्षीरवृक्षस्य तण्डुलाश्च प्रधानकम् ॥ १०६ ॥
 अष्टोत्तरशतं होमः समुद्दिष्टो मनीषिभिः ।
 रोगोत्पत्तिर्नृदेहे स्याच्छूयणे पष्टिवासरान् ।
 केचिन्नव दिनाभ्याहुर्विष्णुरत्रैव देवता ॥ १०७ ॥
 पूज्यस्तु कृष्णवर्णः स्यात्पलमाशनवाहनः ।
 शङ्खचक्रगदापाणिः पीतवासाश्चतुर्भुजः ॥ १०८ ॥

इदं विष्णुर्मेधात्तिथिविष्णुर्गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।

श्रीखण्डलेपनं तत्र मालतीकुसुमं तथा ।
 दशाङ्गं धूपनं तत्र सकर्पूरं प्रदीयते ॥ १०९ ॥
 मण्डकाः क्षीरसंपुक्ताः शुद्धशर्करया सह ।
 तस्मिन्होमे विधातव्यं प्रधानं रक्ततण्डुलाः ।
 शतमष्टोत्तरं विद्याद्भवनं रोगशान्तये ॥ ११० ॥
 सार्धमासं गदोत्पत्तिर्धनिष्ठायां प्रजायते ।
 वसवे देवता तत्र श्वेतवर्णा चतुर्भुजा ॥ १११ ॥
 वरदाभयपाणिस्तु साक्षसूत्रकमण्डलुः ।

औगतामिह देवा विश्वामित्रो वसन्तस्त्रिष्टुतिति पूजादिमन्त्रः ।

सकर्पूरं चन्दनं च मन्थस्तत्र शुभावहः ॥ ११२ ॥
 पुष्पं तु शतपत्राख्यं घृतगुग्गुलुधूपनम् ।
 गुडाख्यपूरिका देया नैवेद्यार्थं मनीषिभिः ॥ ११३ ॥
 समिधो ह्येन्द्रस्य प्रधानद्रव्यहेतवे ।
 शतमष्टोत्तरं होमसंख्या च परिकीर्तिता ॥ ११४ ॥

त्रयोदशदिनहेत्र ऋक्षे शतभिषामिधे ।
 वरुणो देवता तत्र मरुरोपरि संस्थितः ॥ ११५ ॥
 याष्टिपाशधरः श्रीमान्गदापन्नयस्तथा ।
 गौरवर्णश्चतुर्बाहुः श्वेतवस्त्रेण वेष्टितः ॥ ११६ ॥
 रोचना गन्ध उद्दिष्टश्चम्पकं कुसुमं मतम् ।
 दशाङ्गं धूपनं तस्य नैवेद्यं पायसं तथा ॥ ११७ ॥
 समिधो बज्जुलस्यापि प्रधानं क्षीरसंयुताः ।

इमं मे वरुण इत्यस्य शुनःशेषो वरुणो गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।
 संख्याऽत्र शतमुद्दिष्टं साष्टं रोगोपशान्तये ॥ ११८ ॥
 पूर्वभद्रपदायां तु मृत्युर्भवति देहिनः ।
 अथ वा क्लेशरुहरीणि दिनान्येवैरुविंशतिः ॥ ११९ ॥
 अर्जुनरुणो देवो देवताऽस्य प्रतीतिता ।
 खड्गचर्मधरो चाग्भी भुजद्वयसमायुतः ॥ १२० ॥

शं नो देवीरभिष्टय इत्यस्य सिन्धुद्वीपोऽर्जुनरुपाद्गायत्रीति पूजादिमन्त्रः ।

हरिद्राचन्दनं धूपः पुष्पं स्याच्छतपत्ररुम् ।
 नैवेद्यं मोदकापूषाः पायसं साज्यमुत्तमम् ॥ १२१ ॥
 प्रधानं चापि तत्सर्वं समुद्दिष्टं मनीषिभिः ।
 सहस्रं हवने संख्या शतं वा परिकल्पिता ॥
 दशरार्त्रं भवेत्त्रेभ्योऽर्घ्ये देहिनां तथा ॥ १२२ ॥

विष्णुर्वाग्निमित्यस्यार्घ्येभ्यो जगतीति पूजादिमन्त्रः ।

अश्वारुदोऽश्वसदृशो द्विबाहुश्च कशाग्रयः ।
 लोहिताम्बरसंवीतो लसन्मकरकुण्डलः ॥ १२३ ॥
 गन्धार्थे चन्दनं तस्य पुष्पमागस्त्यमेध च ।
 दशाङ्गो धूपने धूपो नैवेद्यं क्षीरपष्टिकाः ॥
 घृतोदनं प्रधानं च शोक्तं वेदार्थकोविदैः ॥ १२४ ॥
 शतमष्टोत्तरं शोमः कथितोऽत्र सदा बुधैः ।
 रेवत्यामष्टरार्त्रं च मरणं वा प्रजायते ॥ १२५ ॥
 पूषा तु देवता तत्र पञ्चवर्णोऽम्बुजासनः ।
 द्विभुजः पद्मपाणिः स्यान्पद्मर्भभियो विभुः ॥ १२६ ॥

पूषणं नु वामदेवः पूषाऽनुष्टुबिति पूजादिमन्त्रः ।

रक्तचन्दनगन्धाढ्यो मन्दारकुसुममियः ।

धूपार्थं गुग्गुलुस्तस्य साज्यः शोक्तो मनीषिभिः ॥

तिलतण्डुलपिष्टेन नैवेद्यं परिकीर्तितम् ॥ १२७ ॥

अखण्डितफलानि स्युः प्रधानं यज्ञशाखिनः ।

शतमष्टोत्तरं संख्या हवने परिकीर्तिता ॥ १२८ ॥

इति श्रीऋषिसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां नक्षत्रशान्तिविधानम् ।

अथ गृहारिष्टशमनविधानम् ।

पूर्वं शरीरसंबन्धिपीडाशमनविधानानि शोक्तान्येधुना गृहारिष्टशमनविधानानि वक्ष्यन्ते तत्र सुमुहूर्ते रचिते सुदृढे गृहोत्तमेऽरिष्टनिमित्तेऽसति यान्परिष्टानि जायन्ते तानि वक्ष्ये । तथा हि—

अकस्माद्दृश्यते गेहे छत्राकं त्रतेतां तरी ।

सरघापैटलं सर्पनिर्गमः सन्नो मुखात् ॥ १ ॥

तैलपाणि(वर्णा)महीगोधाः सरदाश्च पिपीलिकाः ।

वृश्चिका मत्कुणा दंशास्तथा च विषमसिकाः ॥ २ ॥

एतेषां दर्शनं पापं सद्यः स्वामिभयप्रदम् ।

तद्योपशमनं शोक्तं विधानं पूर्वसूरिभिः ॥ ३ ॥

शुभे तिथौ शुभे वारे विघ्नशान्त्यै विधानकम् ।

आचरेत्प्रयतो विद्वान्गृहोक्तेन च कर्मणा ॥ ४ ॥

श्वेतसर्पपतलेन तिलैर्वाऽऽमलकैः सह ।

स्नायान्नदीजले प्रातर्गृहस्वामी हितेच्छया ॥ ५ ॥

शुक्राम्बरधरः श्रीमाञ्जुलमालयानुलेपनः ।

कृत्वा तु भण्डपं गेहे चतुरस्रं गुणान्वितम् ॥ ६ ॥

कारयेत्स्थण्डिलं तत्र स्थालीपाके तथा यथा ।

स्वस्तिवाचनपूर्वं च होमकर्म समारभेत् ॥ ७ ॥

पालाशीः समिधो हुत्वा स्वादिरीर्वा सहस्रकम् ।

अयुतं जुहुयाद्विद्वान्गायत्र्या धृतपायसम् ॥ ८ ॥

तिलैः सत्रीद्विकैः न्याज्यैर्व्याहृतीः परिकल्पयेत् ।
 अपूपञ्जुहुयात्प्रथात्प्रायसे च हुते साते ॥ ९ ॥
 मोदकाञ्जुहुयात्प्रथाटोदने क्षीरपाष्टिकान् ।
 खजूराक्षरिफेलानि सितां चाऽपि यथाविधि ॥ १० ॥
 फदलानि च खिलानि बीजपूरफलानि च ।
 शान्तिपाठे षोडशान्सर्वारिष्टोपशान्तये ॥ ११ ॥
 त्रिष्णोर्नामसहस्रं च स्तुतिं सप्तश्रुतीं शुभाम् ।
 स्थण्डिलत्सूर्वतः पीठे पूजितोमाधवे सति ॥ १२ ॥
 शुर्गाया अपि राजेन्द्र त्रिदश्यात्प्रतिपूजनम् ।
 सहस्रफलशस्नानैः स्नापिते गिरिजापती ॥ १३ ॥
 अक्षयं पायसं दद्यात्सर्वारिष्टोपशान्तये ।
 हृदयते यद्गृहेऽरिष्टजननं स्वर्णं हि तत् ॥ १४ ॥
 दद्याद्विषय कस्मैचिद्द्वारालंकारसंयुतम् ।
 भां च दद्यात्सवस्त्रां च सुशीलां च पयस्विनीम् ॥ १५ ॥
 देवस्य न्वेत्यनेनैव ब्राह्मणाय प्रकल्पयेत् ।
 एवंविधे विधाने तु कृते सति मदीयते ॥
 गृहारिष्टानि सर्वाणि नश्यन्त्येव न संशयः ॥ १६ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विद्यानमालायां भविष्योत्तरोक्त-
 गृहारिष्टशमनविधानम् ।

अथ मणिकषण्णविधानम् ।

सनत्कुमार उवाच—

शृणु षण्णमुख वरुणानि गृहारिष्टं परं हि ते ।
 अरुस्मान्मणिके भद्रे जलपूर्णे गृहाङ्गणे ॥ १ ॥
 क्षुभितं वरुणं विद्याद्गृहिष्या मरणप्रदम् ।
 वच्छान्त्यै विदधीताऽऽशु विधानं शरुणं शुभम् ॥ २ ॥
 सुवर्णप्रतिमां कुर्याज्जलाश्रययतेः शुभाम् ।
 निष्कथितयमानेन मरुतं राजतं तथा ॥ ३ ॥

उदकुम्भोपरि स्थाप्या वंशपात्रे सवस्त्रके ।
 शनपत्रेस्तथा पत्रैः श्वेतैर्वा करवीरकैः ॥ ४ ॥
 कह्लारैः कुसुमैश्चैव पूजयेत्प्रयतस्तु ताम् ।
 चन्दनेनानुसंलिप्य दशाङ्गेनैव धूपयेत् ॥ ५ ॥
 प्रधानं (नैवेद्यं) पायसं प्रोक्तं हवनं घृततण्डुलैः ।
 प्रधानं पायसं सार्ज्यं यजिसंख्यां जतानि पद ॥ ६ ॥

फदा क्षत्रश्रियमिति प्र(आ)ज(जी)गतिः शुनःशेष ऋषिर्वरुणो देवताः
 गायत्री छन्दः ॥ इति हवनमन्त्रः ॥

ततो जपेत्सुधीः सूक्तं वारुणं प्रयतः पुमान् ।
 होमान्ते वरुणं दद्यादाचार्याय सवाहनम् ॥ ७ ॥
 दोग्ध्रां च श्वेतवर्णां च मां प्रदद्यात्सदक्षिणाम् ।
 मणिकं नूतनं दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥ ८ ॥
 भिक्षं त्यक्त्वा नवं तत्र स्थापयेद्देविकोपरि ।
 मन्त्रयोषैश्च विमाणां तूर्याणां च मदास्वनैः ॥ ९ ॥
 विवाहविधिवत्कार्या प्रतिष्ठा मणिकस्य च ।
 विमांश्च भोजयेत्पश्चाद्यथाजक्त्या(क्ति)सदक्षिणान् ॥ १० ॥
 स्त्रीश्च सभोजयेत्ताभ्यो दद्याद्ब्रह्मणि कञ्चुकीः ।
 कर्णपत्राणि साधूनि द्रष्टसूत्राणि चैव हि ॥ ११ ॥
 हरिद्रां कुहूकुरं दिव्यं चन्दनं सार्जनं तथा ।
 एवं कृते विधाने च सुमान्तिर्जायते गृहे ॥ १२ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां मणिक-
 भङ्गविधानम् ।

अथ पेपणीवरवर्तिभङ्गविधानम् ।

यदा तु पेपणीभङ्गो जायते शिशुवाहन ।
 श्रिया हस्तेन करयाश्चित्तस्या विमोऽभिजायते ॥ १ ॥
 वैधव्यं लभते सा हि प्रभोगे वैरचतिनि ।
 पेपण्यां वह प्रभग्रायायात्मनाग्रस्तदा भवेत् ॥ २ ॥

कर्ममेन समालिप्य स्थण्डिलं मार्जयेत्ततः ।
 पञ्चामृतैः समभ्युक्ष्य मण्डपश्च विधीयते ॥ ३ ॥
 विदधीत ततः शान्तिं चारुणो जातवेदसीम् ।
 चारुणैरेव मन्त्रैश्च चारुणीं परिकल्पयेत् ॥ ४ ॥
 पालाशीः समिधस्तत्र वाञ्जुलीर्वा शतं शतम् ।
 जुहुयात्सघृता राजंस्तथा वैश्वानरीं पुनः ॥ ५ ॥
 वैश्वानरैश्च मन्त्रैश्च समिधः स्वादिरीस्तथा ।
 अर्कस्य वाऽथ साज्याश्च संख्यया च शतं शतम् ॥ ६ ॥
 स्थण्डिले द्वे विधातव्ये मण्डपाभ्यन्तरे शुभे ।
 आचार्यो द्वौ समुद्दिष्टावृत्तिग्भिः सह भूपते ॥ ७ ॥
 वैश्वानर्या तु शान्तौ च प्रधानं च घृतादनम् ।
 वृत्तिष्ठेति च मन्त्रेण हवनं परिकल्पयेत् ॥ ८ ॥
 अष्टोत्तरसहस्रं च जुहुयात्प्रघतो द्विजः ।
 मनोज्योतिर्जुषतामिति स्याद्धारुणी यजिः ॥ ९ ॥
 अष्टोत्तरसहस्रं च हवनं परिकल्पितम् ।
 पापसेन प्रधानेन साज्जेनैव च भूपते ॥ १० ॥
 होमान्ते बलिवरुणावाचार्याय (भ्यां) प्रदापयेत् ।
 कृत्वा हेममयीं सन्यक्सालंकारां सदक्षिणां ॥ ११ ॥
 आचार्यो यस्य यस्तस्मै दद्यात्तं विधियक्ष्ण ।
 ऋत्विग्भ्यश्च धनं देयं ब्रह्मालंकारसंयुतम् ॥ १२ ॥
 गामेकां च ततो दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ।
 यरुणप्रीतिषु मेपमग्निप्रीत्यर्थमेव च ॥ १३ ॥
 एवं कृते विधाने च पुनर्गेहं समाचरेन् ।
 आयव्ययां विदोध्यैव नात्र कार्या विचारणा ॥ १४ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेद्वित्तं यथाशक्ति यथावसु ।
 यावत्समाप्यते गेहकर्म राजकुलोत्तम ॥
 एवं प्रशान्यति स्थाने ज्वलनस्योपघातता ॥ १५ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायाम-
 सिद्धग्गृहपुनर्गधानविधानम् ।

साम्बूलमर्पयेत्तेभ्यः पुरस्ताद्भक्तिपूर्वकम् ।
 ततस्तु नाममन्त्रेण प्रार्थयेत्प्रयतः शुचिः ॥ १४ ॥
 एवं पूजादिसंस्कारैः पूजितं देवतात्रयम् ।
 प्रणम्य विधिवद्भोममाचार्यस्तु समारभेत् ॥ १५ ॥
 विहिते विधिवत्कुण्डे कृत्वा बलिमुखं सुधीः ।
 पालाशीः समिधः सम्यगयुतं च पृथक्पृथक् ॥ १६ ॥
 प्रीतथे गणराजस्य तथा क्षेत्राधिपस्य च ।
 दुर्गाधीत्यर्थमेवाऽऽशु तथा च तिलसपिंपा ॥ १७ ॥
 तथा च पायसेनापि विल्वपत्रैस्तथाऽपि वा ।
 द्राक्षाकदलखजूरीप्रियालवीजसंचयैः ॥ १८ ॥
 अयुतं होमसंख्या च समुद्दिष्टा मनीषिभिः ।
 द्राक्षादिकलसंघाते नैव संख्या समाहता ॥ १९ ॥
 लक्षणं च यथोद्दिष्टं फलभागेषु कौविदैः ।
 तत्तथैव न संदेहः साज्यं सर्वमुदाहृतम् ॥ २० ॥
 प्रधानं पायसं तत्र सर्वत्रेति विदुर्वुधाः ।
 ततः स्विष्टकृते हूते(तं हुत्वा) प्रतिपूजा विधीयते ॥ २१ ॥
 आचार्यं पूजयेद्वस्त्रहिरण्यरजतादिभिः ।
 ततश्च विप्रवर्येभ्यः सप्त धान्यानि टापयेत् ॥ २२ ॥
 घालं दद्यात्प्रयत्नेन ग्रामस्य सर्वतोदिशम् ।
 तैलभक्तं त्रिमिश्रयाऽऽशु प्रक्षिपेत्सर्वतोदिशम् ॥ २३ ॥
 उदयः सर्वजगतो ग्रामस्यास्य विशेषतः ।
 उदयोऽस्तु नृपस्यास्य पौरैः सह निरन्तरम् ॥ २४ ॥
 इत्युच्चार्य महात्रोपैस्तूर्याणां चैव निस्त्रनः ।
 दानं दद्यात्प्रयत्नेन गोहिरण्यादि शक्तितः ॥ २५ ॥
 ग्रामणान्भोजयेत्पश्चाद्विधिमौढ्यं न कारयेत् ।
 एवं कृते विधाने च विघ्ना नश्यन्ति तत्क्षणान् ॥
 कल्याणं जायते ग्रामे नात्र कार्या विचारणा ॥ २६ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ग्रामागिष्टमन-
 विधानम् ।

अथ वृक्षोद्धारिष्टशमनविधानम् ।

तत्र काशीखण्डे—

ज्ञानावातं विना वृक्षाः पतन्ति च महीतले ।
 उन्मूलान्ति जलाघातं विना क्षिप्रयन्ति दग्धवत् ॥ १ ॥
 अपुष्पाः पुष्पिता वृक्षा अफलाः फलिता यदा ।
 अपूर्णा दर्शयन्त्येव पर्णानि विविधानि च ॥ २ ॥
 अन्येषां फलमन्येषु लग्नानि(मं वा) व्रततीषु च ।
 इक्षूणां सस्यमायाति तथा वस्तुविपर्ययः ॥ ३ ॥
 अजला वापिकास्तोर्यैः पूर्णाः स्युर्जलदं विना ।
 वर्षास्वपि घने नित्यं जलहानिस्तु जायते ॥ ४ ॥
 तदा महद्भयं विद्यात्पुरस्य विपयस्य च ।
 विधानं तत्र कर्तव्यमुत्पत्तारिष्टशान्तये ॥ ५ ॥
 नृपो वा ग्रामणीर्वाऽपि पौरौ यश्चापि कश्चन ।
 कुर्याच्छान्तिं मयत्नेन श्रेयोबुद्धिपरायणः ॥ ६ ॥
 पुरे कृतं विधानं च देशारिष्टविनाशनम् ।
 ग्रामे कृते ग्राम एवारिष्टं नाशयवाप्नुयात् ॥ ७ ॥
 वृक्षो यः पात(हिष्ट)तां प्राप्तस्तस्मिन्कुर्याद्विधानकम् ।
 आलवालं प्रकुर्वात हिष्ट(ष्ट)वृक्षतले सुधीः ॥ ८ ॥
 जलंस्तु पूरयेत्स्त्रज्जपेत्सूक्तं तु वारुणम् ।
 विप्राद्घ्रिर्शाचतोर्यं च तीर्थतोये विधीयते ॥ ९ ॥
 तत्रापि * मद्बुद्धेऽनुमुत्पत्तारिष्टशान्तये ।
 यस्मिंस्तरौ भवेद्दृष्टमारिष्टं तत्र तत्र च ॥ १० ॥
 गोमूत्रं मक्षिपेन्मूले मूलमन्त्रेण बुद्धिमान् ।
 जपन्सहस्रनामानि विष्णुभक्तिपुरःसरः ॥ ११ ॥
 ततस्तु त्रिदिने स्थूले मण्डले तरुसंनिधौ ।
 जुहुयात्पायसं सम्पगयुतं सघृतं सुधीः ॥ १२ ॥

* बुद्धेः अर्थः प्रयोगः । ' अदिग्भूमिभ्यः शय ' ' वहुन् उन्दिभि ' इति मद्बुद्धमदणात्
 पोऽलुभोध्यः ।

सुवर्णं रजतं चाप्रपि दद्यादाचार्यतुष्टये ।
 वस्त्रयुग्मं ततो दद्याद्दामेकां च पयस्विनीम् ॥ १३ ॥
 द्विजानामयुत सम्यग्भोजयेत्पाकसंचयैः ।
 कदलानि च साज्यानि शर्करासहितानि च ॥ १४ ॥
 यथेष्टं प्रयतो दद्यान्न कुर्याद्विचित्रवश्चनम् ।
 आ नो भद्राः क्रतव इत्येवं पाठं पठेत्सुधीः ॥ १५ ॥
 घृतं तु प्रचलं देयं पायसं शर्करान्वितम् ।
 सखण्डं तैलपकं च व्यञ्जनानि बहूनि च ॥ १६ ॥
 भोजयेन्मिथुनान्येवं गौरीशंकरतुष्टये ।
 एवं कृते विधाने च विघ्नशान्तिस्तु जायते ॥ १७ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां वृषोद्धवारिष्ट-
 शमनविधानम् ।

अथ कदलीदुष्टप्रसन्नजनितविघ्नशमनविधानम् ।

पद्मपुराण उमामहेश्वरसंवादे ।

उमोवाच—

प्रथमः प्रसन्नो देव रम्भाया दृश्यते यदा ।
 दक्षिणाभिमुखो दुष्टो विदधाति कलं स त्रिम् ॥
 भूपाले वा कृपाणे वा कलं कस्मिन्तु जायते ॥ १ ॥

श्रीमहेश्वर उवाच—

यदा ग्राम्यमुखा देवि कदली तु प्रसूयते ।
 तदा ग्रामपतेर्नाशं विदधाति न संशयः ॥ २ ॥
 एतं विघ्ने समुत्पन्ने विधानं नत्र कारयेत् ।
 सूतकी चोपचर्या सा कदली हितमिच्छता ॥ ३ ॥
 दर्शं तु जागरः कार्यो होमं कुर्यात्ततः परम् ।
 कदलैर्हवनं कार्यमन्याभ्यस्तु समाहृतैः ॥ ४ ॥
 सहस्रं प्रयतो ग्राम्णी जपेच्छान्तीरनेकशः ।
 विष्णुस्तु देवता तत्र तद्विज्ञो मन्त्र उच्यते ॥ ५ ॥
 विभेभ्यो विधिवद्दद्यात्सप्त धान्यानि संयतः ।
 दद्यात्तां कदलीं राजा विभवर्षाय धीमते ॥ ६ ॥

देवमार्गो ध्रुवः शुक्रः सोमच्छाया अरुन्धती ।
 अगस्त्य इत्रलथापि पुण्यतारा द्विदेवतम् ॥ २ ॥
 अकस्माद्यस्य कस्यापि न भवन्त्याक्षिगोचराः ।
 तस्य मृत्युः समीपेऽस्ति नात्र कार्या विचारणा ॥ ३ ॥
 निजनासाग्रमत्युच्चमधोदृष्ट्याऽविलोकयन् ।
 संपश्यति तदा मृत्युं विजानीयान्न संशयः ॥ ४ ॥
 न्युञ्जां तु मध्यमां कृत्वा विधाय निजसवयनि ।
 उन्नम्यानामिकां पश्येत्स्वस्थारिष्टं विचक्षणः ॥ ५ ॥
 उत्क्षिप्त्वा चोदरेत्सा तु तदा मृत्युर्न संशयः ।
 तत्र शान्तिं प्रकुर्वीत मया प्रोक्तां निबोध ताम् ॥ ६ ॥
 यानि प्रोक्तानि मे तात स्वस्थारिष्टानि कानिचित् ।
 तेषु किञ्चिद्भवेद्दत्तं तत्र शान्तिर्विधीयते ॥ ७ ॥
 विधाय मण्डपं रम्यं चतुरस्रं सुशोभनम् ।
 स्तम्भैः षोडशभिर्युक्तं चतुर्द्वारं सुलक्षणम् ॥ ८ ॥
 कोटिहोमं लक्षहोममयुताख्यं समाहितः ।
 हवनं कारयेद्दीमानुत्पन्नारिष्टशान्तये ॥ ९ ॥
 त्र्यम्बकेण च मन्त्रेण गायत्र्या वा समाहितः ।
 प्रधानं पायसं साज्यं पालाशीः समिधस्तथा ॥ १० ॥
 जुहुयान्प्रयतो भूत्वा सहस्रं नात्र संशयः ।
 तिलग्रीहियवैश्यापि लोकपालयजिः स्मृता ॥ ११ ॥
 गाणपत्यं तु हवनं फलैस्तु कदलादिभिः ।
 प्रत्येकं च सहस्रं तु शतं वा शक्यपेक्षया ॥
 देवतायाः प्रधानत्वमत्र प्रोक्तं भनीपिभिः ॥ १२ ॥
 मृत्युंजयस्य नान्यस्य स्वस्थारिष्टविनाशने ।
 जपेच्छान्तीस्तु शैवानि स्तोत्राणि विविधानि च ॥ १३ ॥
 ततस्तु मूर्तिदानं च दद्याद्दिवाय चाऽऽत्मनः ।
 पलेन वा तदर्धेन तस्याप्यर्धेन वा पुनः ॥ १४ ॥
 सौवर्णीं स्वतनुं कृत्वा वस्त्रयुग्मेण वेष्टिताम् ।
 तिलानां राशिमाधाय तत्र तां विनिवेशयेत् ॥ १५ ॥

पूजयेद्गन्धपुष्पाद्यैरुपचारैर्भनोरभैः ।
 पौराणैरेव मन्त्रैश्च सा मूर्तिरुपचर्यते ॥ १६ ॥
 आचार्याय ततो दद्याद्दक्षिणासहितां शुभाम् ।
 मृत्युंजयस्य देवस्य पीठे संपूज्य विग्रहम् ॥
 तं चापि निप्रवर्याय दद्याच्चैव सदक्षिणम् ॥ १७ ॥

तत्र मन्त्रः—

स्वस्थारिष्टसमुद्भूतं विघ्नं नाशय शंकर ।
 निजमूर्तिप्रदानेन मृत्युं जय समागतम् ॥ १८ ॥

इति दानमन्त्रः ।

अथ स्वमूर्तिदानमन्त्रः—

आचार्यं वेदवित्प्राज्ञं सर्वशास्त्रविशारद ।
 दानेन मम चानेन चिन्नाद्रक्ष महामते ॥ १९ ॥

इति स्वमूर्तिदानमन्त्रः ।

ततस्तु भोजयेद्विभान्सहस्रं च शताधिकम् ।
 बह्वालंकारसहितं यथाशक्ति सदक्षिणम् ॥
 एवं कृते विधाने च स्वस्थारिष्टं विनश्यति ॥ २० ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां स्वस्था-
 रिष्टशमनविधानम् ।

अथ यात्रारिष्टशमनविधानम् ।

तत्र ज्योतिःशास्त्रे गर्गसंहितायाम्—

मार्जारयुद्धं कलहः कुटुम्बे रजस्वला स्त्री ज्वलनो गृहेषु ।
 अकालकृष्टिः शवसूतकं च प्रयाणकाले मरणाय पदं स्युः ॥ १ ॥
 प्रासादभेदो बटवृक्षभेदः सर्पेण मार्गस्य च लक्ष्यनं चेत् ।
 वायुः प्रतीपो रुदितश्रुतिथैत्प्रयाणकाले मरणानि पञ्च ॥ २ ॥
 छत्रप्रपातस्तुरगाङ्गकम्पो भ्रष्टस्वरं काकरुतं यदि स्यात् ।
 क्रोशसतिर्निःस्मरणं ध्रुतं च प्रयाणकाले मरणाय पञ्च ॥ ३ ॥

इत्यादि दृश्यते चिह्नं प्रयागे तु प्रियासुभिः ।

विधाय शान्तिकं श्रेष्ठं विधानं गम्यतां सुखम् ॥ ४ ॥

पराहपुराणे—

प्रयागे दृश्यते यच्च यात्राविघ्नकरं परम् ।

तच्छान्तये समुद्दिष्टं विधानं पूर्वसूरिभिः ॥ ५ ॥

कुर्याद्ब्रतं सिद्धिविनायकार्ण्यं शक्त्या तथा ब्राह्मणभोजनं च ।

यात्रां विदध्यात्कुलदेवतायाः स्नायात्तिलैर्वा शुभकार्यसिद्धयै ॥ ६ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां यात्रारि-
ष्टशमनविधानम् ।

अथ भेकदुष्टरुतजनितविघ्नशमनविधानम् ।

गर्गसंहितायाम्—

भेको यदा शब्दति घर्मफाले यामक्रमाद्विक्रमशोऽपि नूनम् ।

फलं विदध्यात्खलु वासराणाभेकोत्तराणां त्वरितं हि मध्ये ॥ १ ॥

ऐन्द्र्यां रुतं शत्रुभयं विदध्याद्बहौ यदा वह्निभयं च पीडाम् ।

शोकोपलब्धिं खलु दक्षिणे च घनस्यं मेरुतदिग्दिभागे ॥ २ ॥

पर्जन्यलाभो दिशि पश्चिमायां स्थानच्युतिः स्यात्खलु वायुदेशे ।

अर्यस्य लाभो दिशि सौम्यभागे सर्वार्थसिद्धिर्भवतीशक्राणे ॥ ३ ॥

ऊर्ध्वाधरे वै भयशोकचिन्तां करोति भेको रुतमेव यत्र ।

वह्निभयं वह्निभयं च पीडा शोकोपलब्धिः खलु जायते च ॥ ४ ॥

एतत्फलं पूर्वत एव विद्याद्रूपस्तं यदा तत्र कृशानुपीडा ।

तच्छान्तये शान्तिकरं विधानं देवोदितं तत्परिब्रूयतेऽत्र ॥ ५ ॥

भेकस्य रूपं विदधीत ताम्रं नेत्रद्रुपं रत्नमयं च तस्य ।

कालायसस्याद्घ्नित्तुष्टयं स्याद्रौप्योदरं पञ्चपलप्रमाणम् ॥

संपूज्य मन्त्रैः सन्तु वारुणैस्तं भेकं प्रदद्याद्द्विजपुंगवाय ॥ ६ ॥

तत्र पौराणो मन्त्रः—

उत्पन्नविघ्नप्रशमोऽस्तु तेऽथ मनेन भेकः प्रतिपादनेन ।

आरिष्टशान्त्यर्थमिदं प्रयुक्तं पूर्णो भवत्वथ मनोरथो मे ॥ ७ ॥

शक्त्या संभोज्य विप्रांश्च पद्मान्नैः पायसादिभिः ।

आमाशनेतगः कुर्यान्मूढया परया युनः ॥

वक्षसः पोटशैव स्यस्त्रिंशच्च पादयोः ।
सवितुष्टेति शिरसा वसुभ्यो यजनं स्मृतम् ॥ ११ ॥
मनो ज्योतिर्जुपतामिति वक्षश्चन्द्रयसे भवेत् ।
यस्त्वा हृदा कीरिणा मन्यमान इति वा ।

यस्मै त्वं सुकृते जातवेद इति दक्षिणचरणयजिरग्रये । वामचरणयजनमश्वि-
भ्यामेव । इयेनस्य पक्षा हरिणस्य बाहू इति दक्षिणवामपक्षयजनं रुद्राय ।
ततस्तु तिलव्रीहिभिर्ग्याहृतीः कृत्वा पश्चात्स्विष्टकृति हुते सति शान्तिपाठः ।
प्रधानं पक्षयङ्गं प्रायश्चित्त आज्यं स्विष्टकृतं (ति) सर्वं विद्यमानं होमद्रव्यम् ।
एतत्सर्वं कृत्वा यस्वप्तिचन्द्राभिदेवा ये पूजितास्ताह्निर्हनेच मन्त्रैः प्रतिपूर्णा विधाय
ततोऽभिपेचनं सकुटुम्बस्य यजमानस्य तत आचार्यपूजा ।

सालंकारां सवत्सां च सयत्सां च पयस्विनीम् ।
धेनुं दद्यात्सुवर्णं च दक्षिणार्थे विशेषतः ॥ १२ ॥
आचार्याय सुशीलाय श्रोत्रियाय कुटुम्बिने ।
ग्राह्यगान्भोजयेत्पश्चाद्यथाशक्त्या (क्ति) च दक्षिणाम् ॥
एवं कृते विधाने च कपोतः शान्तिकृद्भवेत् ॥ १३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विज्ञानमालायां
भारतोक्तं कपोतशान्तिविधानम् ।

अथ पट्टीसरटनिपातविघ्नहरं विधानम् ।

गर्गसंहितायाम्—

पट्टी पतति चेतुपुंसं दक्षिणाङ्गे न सा शुभा ।
वामभागे शुभा प्रोक्ता प्रयुक्तः सरटस्तथा ॥ १ ॥

तथाशब्देन निशतो लक्षितः ।

पट्टीसरटयोः पाते विधानं तु विधीयते ।
स्नात्या शुद्धेन तैलेन स्यात् वाऽथ पुरूपोऽपि वा ॥ २ ॥
कुर्यात्प्रदक्षिणाः शंभोर्विष्णोर्वाऽपि मयाहितः ।
चतुर्विंशतिरेवाक्ताः श्रीधरस्य प्रदक्षिणाः ॥ ३ ॥

प्रातःकाले हरेः कार्याः सायंकाले कपर्दिनः ।
महामदक्षिणा शंभोरेकाऽपि शुभदा भवेत् ॥
अशक्तौ च दारीरस्य मुनीनां मतपीडशम् ॥ ४ ॥

नामप्याह—

वृषं चण्डं वृषं चैव सोमसूत्रं पुनर्वृषम् ।
चण्डं च सोमसूत्रं च पुनश्चण्डं पुनर्वृषम् ॥ ५ ॥

इति महामदक्षिणा ।

ततो नीराजने कुर्याद्दीपैः षोडशभिस्तथा ।
नैवेद्ये विविधं दद्याद्विष्णोः शंभोश्च तुष्टिदम् ॥ ६ ॥
ततः स्वगृहमागत्य ब्राह्मणान्भोजयेन्सुधोः ।
एवं कृते विधाने च विघ्ना नश्यन्ति तत्क्षणात् ॥ ७ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
पल्लीसरदनिपातविघ्नहरं विधानम् ।

अथ पल्लीपतनसरदप्ररोहणविघ्नहरं विधानम् ।

तथा च नारदसंहितायाम्—

पल्ल्याः पतनं चैव सरदस्य प्ररोहणम् ।
सर्वाङ्गेष्वशुभं विद्याच्छान्तिं कुर्यात्स्वशक्तितः ॥ १ ॥
शुभस्थाने शुभावाप्तिरशुभे दोषशान्तये ।
तत्स्वरूपं सुवर्णेन रुद्ररूपं तथैव च ॥ २ ॥
मृत्युंजयेन मन्त्रेण वस्त्रादिभिरथार्चयेत् ।
अग्निं तत्र प्रतिष्ठाप्य जुहुयाच्चिलपायसैः ॥ ३ ॥
आचार्यो धारुणैः सूक्तैः कुर्यात्तत्राभिषेचनम् ।
आज्यावलोकनं कृत्वा शक्त्या ब्राह्मणभोजनम् ॥ ४ ॥
गणेशक्षेत्रपालार्कदुर्गाक्षोष्यङ्गदेवताः ।
तासां तुष्टये जयः कार्यः श्रेयं पूर्ववदाचरेत् ॥
ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यात्पोडशभ्यः स्वशक्तितः ॥ ५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां पल्लीपतनसरदप्ररोहण-
विघ्नहरं विधानम् ।

अथ मार्जन्यादिदुष्टरजःस्पर्शजनितविघ्नहरं विधानम् ॥

अजारजः खररजस्तृतीयं मार्जनीरजः ।

एकदा स्पर्शगत्रेण शक्रस्यापि श्रियं हरेत् ॥ १ ॥

तत्र विधानम्—

गङ्गाजलेन सुस्नातः स्मरेद्विष्णुं शिवं रविम् ।

जननीं स्वां निजं तार्तं गुरुं पापापनुत्तये ॥ २ ॥

शक्त्या च द्रविणं किञ्चिद्दद्याद्विधाय धीमते ।

एवं कृते विधाने च रजोविघ्नो न जायते ॥ ३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां दुष्टरजः-
स्पर्शजनितविघ्नहरं विधानम् ।

अथ दीपोपप्लवकूप्माण्डभेदफलचौर्यजनितविघ्नहरं विधानम् ।

तथा च स्मृतिवचनम्—

दीपस्योपप्लवः पुंसां स्त्रीणां कूप्माण्डभेदनम् ।

चौर्यं महाफलानां च वंशच्छेदाय कल्पते ॥ १ ॥

तत्राधिकारं विना जातेषु त्रिषु किञ्चित्तदा विधानं कर्तव्यम् ।

तदाह वृद्धगर्गः—

दीपोपप्लवर्नं येन कृतं स्यान्निशि वा दिवा ।

कूप्माण्डभेदनं नार्यां द्वाभ्यां फलहरतिस्तथा ॥ २ ॥

दीपोपप्लवने दीपं दद्याद्विघ्नगृहे सुधीः ।

कूप्माण्डभेदने दद्यात्कूप्माण्डं च द्विजातये ॥ ३ ॥

एतद्विद्वांसो समुद्दिष्टौ मन्त्रौ दाने यजौ तथा ।

मनोज्योतिर्जुपतामिति दीपप्रणात्रने ॥ ४ ॥

दानं च हवनं प्रोक्तं यथाशक्ति महर्षिभिः ।

एवं कृते विधाने च विघ्नः कश्चिद् जायते ॥ ५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां दीपोपप्लवकूप्मा-
ण्डभेदफलचौर्यजनितविघ्नहरं विधानम् ।

प्रातःकाले हरेः कार्याः सायंकाले कपर्दिनः ।
महाप्रदक्षिणा शंभोरेकाऽपि शुभदा भवेत् ॥
अशक्तौ च शरीरस्य मुनीनां मतमीदृशम् ॥ ४ ॥

नामप्याह—

चूपं चण्डं वृषं चैव सोमसूत्रं पुनर्वृषम् ।
चण्डे च सोमसूत्रं च पुनश्चण्डं पुनर्वृषम् ॥ ५ ॥

इति महाप्रदक्षिणा ।

ततो नीराजनं कुर्याद्दीपैः षोडशभिस्तथा ।
नैवेद्यं विविधं दद्याद्विष्णोः शंभोश्च तुष्टिदम् ॥
ततः स्वगृहमागत्य ब्राह्मणान्भोजयेत्सुधीः
शुभं कृते विधाने च विज्ञा नश्यन्ति ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां
पट्टीसप्तनिपातानि

अथ पट्टीपत-

तथा च नारदसंहि-

पल

स०

शुभस्था०

तत्स्वरूपं सु०

मृत्युंजयेन मन्त्रे०

आग्निं तत्र प्रतिष्ठाप्य ०

आचार्यो चारुणः सूक्तः ०

आज्यावलोकरुने कृत्वा शयत् ०

गणेशक्षेत्रपालार्कदुर्गाक्षोण्यङ्गदेव०

तासां तुष्टये जपः कार्यः श्रेष्ठं पूर्वमेव ।

ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यात्पोडशभ्यः स्व०

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमाचार्या पट्टीपत-
बिम्बहरं विधानम् ।

अथ मार्जन्यादिदुष्टरजःस्पर्शजनितविघ्नहरं विधानम् ॥

अजारजः खररजस्तृतीयं मार्जनीरजः ।

एकदा स्पर्शमात्रेण शक्रस्यापि श्रियं हरेत् ॥ १ ॥

तत्र विधानम्—

गङ्गाजलेन सुस्नातः स्परेद्विष्णुं शिवं रविम् ।

जननीं स्वां निजं तातं गुरुं पापापनुत्तये ॥ २ ॥

शक्त्या च द्रविणं किञ्चिद्द्यादिप्राय धीमते ।

एवं कृते विधाने च रजोविघ्नो न जायते ॥ ३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां दुष्टरजः-
स्पर्शजनितविघ्नहरं विधानम् ।

अथ दीपोपप्लवकूष्माण्डभेदफलचौर्यजनितविघ्नहरं विधानम् ।

तथा च स्मृतिवचनम्—

दीपस्योपप्लवः पुंसां स्त्रीणां कूष्माण्डभेदनम् ।

चौर्यं महाफलानां च वृक्षच्छेदाय कल्पते ॥ १ ॥

तत्राधिकारं विना जातेषु त्रिषु किञ्चित्तद्रा विधानं कर्तव्यम् ।

तदाह वृद्धगर्गः—

दीपोपप्लवने येन कृतं स्यान्निशि वा दिवा ।

कूष्माण्डभेदनं नार्या द्वाभ्यां फलहृतिस्तथा ॥ २ ॥

दीपोपप्लवने दीपं दद्याद्विप्रशृङ्गे सुधीः ।

कूष्माण्डभेदने दद्यात्कूष्माण्डं च द्विजातये ॥ ३ ॥

एतद्विद्वांसो समुद्दिष्टा मन्त्रा दाने यज्ञौ तथा ।

मनोज्योतिर्जुपतामिति दीपप्रणाशने ॥ ४ ॥

दानं च हवनं प्रोक्तं यथाशक्ति महर्षिभिः ।

एवं कृते विधाने च विघ्नः कश्चिन्न जायते ॥ ५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां दीपोपप्लवकूष्मा-
ण्डभेदफलचौर्यजनितविघ्नहरं विधानम् ।

अथ नवदुर्गपूजनविधानम् ।

तत्र व्याडिः—

दुर्गमष्टविधं विद्यात्पारिघा(त्वा)गिरिपूर्वरुम् ।
जलजं दारुजं भित्तिसंभवं नरचक्रजम् ॥
वनजं पङ्कजं चैव सर्वं मनुजरक्षितम् ॥ १ ॥

तथा च भूपालबह्लभे—

प्रथमं मृन्मयं दुर्गं द्वितीयं जलसंज्ञकम् ।
तृतीयं ग्रामकोटश्च चतुर्थं वनगह्वरम् ॥ २ ॥
पञ्चमं गिरिकोटश्च षष्ठं कोटश्च पारिखः ।
सप्तमं भूमिचक्रस्थं विषमार्ख्यं तयाऽष्टमम् ॥ ३ ॥
जलान्तरालं जलजं परिखा परिखाभिधम् ।
गिरिदुर्गं गिरिः सम्यग्दारुजं दारुभिः कृतम् ॥ ४ ॥
भित्तिजं धूलिजं ज्ञेयं कान्तारं वनसंभवम् ।
नरव्यूहप्रथं दुर्गं नवदुर्गमुदाहृतम् ॥ ५ ॥
नरेश्वर्गैर्भयं भागशः परिरक्षितम् ।
विद्याचान्मानवं दुर्गं यत्र दूरं विधीयते ॥ ६ ॥
चतुरस्रं सुवृत्तं च भित्तिर्दुर्गमुच्यते ।
भित्त्वा कुल्यामवाहांश्च कर्दमः क्रियते पथि ॥ ७ ॥
विद्यात्तत्कर्दमं दुर्गं परचक्रविघातकृत् ।
नानाविधानि यन्त्राणि विधीयन्ते यतस्ततः ॥ ८ ॥
सै(र्भ)रवादीनि राजेन्द्र परिघातायं वरिणाम् ।
तथा च भित्तिने दुर्गे दृढपङ्कनरक्षिते ॥ ९ ॥
(* जीवरक्षाभिधा भित्तिर्द्वितीयाऽन्यत्र या भवेत् ।
तद्भूलिकं विज्ञानीयाद्दुर्गं [दुर्गं] चित्रक्षणाः ॥ १० ॥)
भित्तिः शिलापथी ज्ञेया तथा चैवैष्टुहोद्भवा ।
पङ्केन रचिता चैव त्रिविधा भित्तिरुच्यते ॥ ११ ॥
आयास्तत्र त्रयः प्रोक्ता ध्वजसिंहगजास्तथा !

* पत्रुभिद्वान्तर्गं पयं स. पुस्तके नास्ति ।

१ स. परघा ; २ स. 'य' परिते ।

पूर्वद्वारे गजः श्रेष्ठः सिंहश्चैवोत्तरामुखः ॥

ध्वजस्तु पश्चिमद्वारे यथास्थानं तथा शुभः ॥ १२ ॥

तथा च व्याधिः—

रचिते नूतने दुर्गे परिखासुदृढीकृते ।

शान्त्यर्थमात्मनः कुर्याद्विधानं पृथिवीपतिः ॥ १३ ॥

आमन्त्र्य ब्राह्मणान् राजा वेदशास्त्रविदस्तथा ।

आचारनिपुणान्यङ्गकर्मकाण्डविशारदान् ॥ १४ ॥

विधाय मण्डपं दिक्षु पूर्वादिषु यथाक्रमम् ।

अष्टासु विधिवद्राजा विधानं तत्र कल्पयेत् ॥ १५ ॥

पालाशीः खादिरीदौर्वीरपामार्गमवास्तथा ।

चाञ्जुलीः पैत्पलीश्चाऽऽम्रबिल्वजाः समिधस्तथा ॥ १६ ॥

एकैकशोऽयुतं विद्यात्सहस्रं वा समाहितः ।

यस्यां दिशि विधानं स्याद्विद्याचां देवतां बुधः ॥ १७ ॥

तल्लिङ्गेनैव मन्त्रेण प्रकुर्याद्यजनं बुधः ।

दुग्धादनं घृतं मांसं पायसं तिलतण्डुलाः ॥ १८ ॥

चर्वाज्यं पायसं सर्पिः प्रधानं च यथाक्रमम् ।

यस्यै यस्यै देवतायै यत्प्रधानमुदाहृतम् ॥ १९ ॥

तदेव स्विष्टकृद्विद्यात्प्रायश्चित्तं तु सर्पिणा ।

विधायाऽऽद्रावर्चनं च सर्वोपस्करसंयुतम् ॥ २० ॥

व्याहृतीः कारयेत्पश्चाद्यथात्रिभगवैरवम् ।

ततो वलिविधिं कुर्याद्दीपैर्नाराजनं ततः ॥ २१ ॥

नैवेद्यं विविधं कुर्याद्विक्त्वाभिधीतये बुधः ।

आचार्यान्पूजयेत्पश्चाद्दस्त्रालंकारभूषणैः ॥ २२ ॥

ब्राह्मणानृत्विजश्चैव तथैव नृपपुंगवः ।

अन्यांश्च तोपयेद्राजा दत्त्वा दानानि भूरिशः ॥ २३ ॥

एतद्विधानं कर्तव्यमष्टधैव विधानतः ।

यद्यश्नोऽष्टधा कर्तुमेकस्मिन्नेव कारयेत् ॥

पूजयेद्देवताः सर्वास्तासां मन्त्रैः पृथगपृथक् ॥ २४ ॥

तथा च मानसोद्घासे—

दुर्गे चाष्टविधे कुर्याद्विधिवद्देवतार्चनम् ।

विधानेन विना दुर्गे दुर्गम् ह्यमिधीयते ॥ २५ ॥
 तस्माद्दुर्गस्य रक्षार्थं पूजयेद्दुर्गदेवताः ।
 पुष्पैर्धूपैश्च नैवेद्यैर्मार्सैर्मथैस्तथाऽम्बरैः ॥ २६ ॥
 एवं हृदे कृते दुर्गे राजा विजयमाप्नुयात् ।
 राष्ट्रं च वर्धते सर्वं वरिभिर्नाभिभूयते ॥ २७ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 व्याटिमतोक्तप्रविधनवदुर्गपूजनविधानम् ।

अथ दुर्गदृढीकरणविधानम् ।

मानसोद्घासे—

यदा कदाचिद्राजेन्द्र दुर्गग्रामो (हो)द्यमः परैः ।
 क्रियते पृथिवीशस्य दुर्गसंवरणं तथा ॥ १ ॥
 चाररक्षा विधातव्या वाद्याभ्यन्तरमञ्जसा ।
 लोहबद्धे कपाटे च बज्रनाराचसंयुते ॥ २ ॥
 स्वर्गलापिहिते सम्भयतथा बज्रार्गलायुते ।
 यामे वा दक्षिणे वाऽपि कुक्षिदेशे निगूढकम् ॥ ३ ॥
 द्वारं कपाटसंयुक्तं ध्रान्तयुक्तं त्रिधीयते ।
 अर्गलाद्यं च तत्रापि रक्षणं परिकल्पयेत् ॥ ४ ॥
 अन्तरोभयतो भिस्ती कण्ठदग्नेऽर्ण्याः) प्रकल्पयेत् ।
 तत्रान्तरे विधातव्या आप्तास्तद्द्वाररक्षकाः ॥ ५ ॥
 तत्रोपरि गृहं सौम्यं हृदस्तम्भं प्रकल्पयेत् ।
 तस्य त्रिज्ज्राणि कुर्वीत वायुहेतोर्व्यतस्ततः ॥ ६ ॥
 युद्ध(ऊर्ध्व)त्रस्राणि कुर्वीत योधविग्रहगुण्ये ।
 युद्ध (सौम्य) चक्रेषु सर्वेषु भैरवप्रमुखाणि वा ॥ ७ ॥
 युद्धयन्त्राणि तुङ्गानि रचयेत्पुद्गकाडक्षिभिः ।
 तत्र तत्र विरचयेत्पुणमर्षटविग्रहान् ॥ ८ ॥
 यत्रागूमणिःसंग्वत्सस्तत्र तत्र निधापयेत् ।
 कचाशययेत्रीः (कवाटदेशे) सर्वत्र करण्डान्कणिनां तथा ॥ ९ ॥

सैतप्ताः सिकताः सूक्ष्माः खण्डे खण्डे नियोजयेत् ।
 शूलानि बहुशस्तत्र खण्डचक्रेषु चोभयेत् ॥ १० ॥
 येन येन प्रकारेण भवेद्द्वैरिविनिग्रहः ।
 तत्र तत्र (ते तं सर्वे) प्रकुर्वीत नात्र कार्या विचारणा ॥ ११ ॥
 एवं दृढीकृते दुर्गे दुर्गादेवीं प्रपूजयेत् ।
 पूर्वाक्षेण विधानेन विधिज्ञो धरणीपतिः ॥ १२ ॥
 जपायाः कुसुमैः पद्मैः शतपत्रैः समोदरैः ।
 करवीरैः सुगन्धैश्च जातीपुष्पैर्मनोरमैः ॥ १३ ॥
 तेषामभावे सर्वेषामर्कपुष्पैश्च पूजयेत् ।
 खण्डस्थां देवतां राजा यक्षिणीं दिव्यरूपिणीम् ॥ १४ ॥
 रक्तं मांसं च मेदश्च मधु सर्पिर्गुडौदनम् ।
 नैवेद्यार्थं तु देव्याश्च दद्यात्सर्वमनालसः ॥ १५ ॥
 द्वारे देव्या विधातव्यं तोरणं च भयंकरम् ।
 अन्त्रमालाभिरव्यग्रः पताकाडम्बराणि च ॥ १६ ॥
 चामराणि च दिव्यानि शूर्पाणि विविधानि च ।
 एतत्सर्वं प्रकुर्वीत यक्षिणीमीतये नृपः ॥
 मार्थयेद्देवतां तां च यक्षिणीं भूमिवल्लभः ॥ १७ ॥

तत्र प्रार्थनामन्त्रः—

रक्ष रक्ष महादेवि महादेवस्य बल्लभे ।
 दुर्गे मे वैरिवर्गेष्वो बलेन महता शिवे ॥ १८ ॥
 इति संप्राध्य भूपालो दण्डवत्प्रणमेषुवि ।
 एवं कृते विधाने तु दुर्गपूजाभिधे नृप ॥
 विजयं प्राप्नुयात्सम्यग्देविनिग्रहतत्परः ॥ १९ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां मानसोद्धासोक्तं
 दुर्गदृढीकरणविधानम् ।

अथ चतुरङ्गसैन्यदृढीकरणविधानम् ।

आगते परचक्रे तु स्वचक्रं पोषयेन्नरः ।
 धनं रत्नैश्च चर्मैश्च ताम्बूलैर्मानपूर्वकैः ॥ १ ॥

वेतनादिकतां राजा वर्षयेज्जयसिद्धये ।
 आहूय प्रकृतीः सर्वाः श्रेणीश्चैव विशेपतः ॥ २ ॥
 तथैवाऽऽष्टविकं सर्वं मानपूर्वं महीपतिः ।
 संभाषयेत्ततो दस्यून्निगृह्य परचक्रवत् ॥
 आत्मोदयं परग्लानिं संविलोक्य सुखं व्रजेत् ॥ ३ ॥

तथा च मार्कण्डेयपुराणे—

प्रागात्मानं ततो मौर्लास्ततोऽश्वान्पुरजांस्ततः ।
 ततो दुर्गाणि राष्ट्रं च ज्ञात्वा राजा परान्ब्रजेत् ॥ ४ ॥
 यात्राशुद्धिं विजानीयादात्मनोऽपि बलाबले ।
 निजोदयं परग्लानिं ततो वैरिगणान्ब्रजेत् ॥ ५ ॥
 षतुर्वेदभवेर्मन्त्रैरभिषेकं समाहितः ।
 पैरिगृह्य महीपालो विजयाय व्रजेत्सुधीः ॥ ६ ॥
 दत्त्वा दानानि भूरीणि इयादिविविधानि च ।
 ततः पूजितसत्त्वद्गस्तत्पाणिः पृथिवीपतिः ॥
 निर्गच्छेत्तुर्यघोषेण स्तूयमानस्तु वन्दिभिः ॥ ७ ॥

तत्र निर्याणमन्त्रः—तच्छा यामीति ।

इमं मन्त्रमुच्चार्य तुरंगमारुह्य शकुनान्संविलोकयन्ब्रजेत् । लसन्धामरयुग्मवी-
 ज्यमानो विस्तारितसपल्लवच्छत्रस्तुरंगवलग्नचञ्चलकुण्डलो यत्र यत्र वैरिबर्ग-
 स्तत्र तत्र ससैन्यः संब्रजेत् । तथा च—

दृष्टायां वैरिसेनायां निवेशं कारयेन्नृपः ।
 मायुरं(?) द्यज(मनुष्वजस)मुच्छ्रायं वाद्यवादनपूर्वकम् ॥ ८ ॥
 युद्धव्यूहान्मकुर्वीत हृष्टपुष्टो महीपतिः ।
 योधयेत्सुभद्रान्सर्वान्पत्तिपूर्वान्महीपतिः ॥ ९ ॥
 कृत्वा तु मोहनं सम्यक्सर्वोपकरणेषु च ।
 वादित्रेषु च सर्वेषु मन्त्रभेषजविज्ञनः ॥ १० ॥
 मन्त्रयन्त्रं प्रवक्ष्यामि सङ्ग्राह्यवलमुत्तमम् ।
 यस्य प्रभारतो युद्धे दुर्बलस्य बन्धं भवेत् ॥ ११ ॥

चतुरस्रं चतुर्द्वारं त्रिरेपं पद्मगर्भितम् ।
हस्तत्रयप्रमाणं च तण्डुलैर्मण्डलं लिखेत् ॥ १२ ॥
तत्र चक्रे लिखेद्देवं रुद्रं दुर्गासमन्वितम् ।
एकैकपत्र(श्च) पत्रेषु वसुसंख्येषु मन्त्रवित् ॥ १३ ॥
भाणिमाद्याः सिद्धयस्ताः पूजनीयाः पृथक्पृथक् ।
मध्ये देवं लिखेच्छंभुं भद्रकालीसमन्वितम् ॥ १४ ॥
भणवादिनमोन्तैश्च नाममन्त्रैस्तथाऽर्चयेत् ।
तीर्थोदकान्वितैः कुम्भैः सदूर्वाक्षतपल्लवैः ॥ १५ ॥
मृत्युंजयेन मन्त्रेण शतधाऽप्यभिमन्त्रितैः ।
अभिषिञ्चेत्ततो वीरं शुभे लगे स्वरोदये ॥ १६ ॥

ओजस (ओं जूं सः) इति मृत्युंजयमन्त्रः ।
अभिषिक्तस्ततो वीरो रणेऽसौ विजयी भवेत् ।
शस्त्रैर्न भिद्यते तस्य शरीरं शत्रुनोदितैः ॥ १७ ॥
एवं मण्डलमध्यस्थोऽभिषिक्तो नृपतिर्यदा ।
तदामभृति युद्धेषु शत्रूञ्जयति सर्वदा ॥ १८ ॥
राज्यभ्रष्टो लभेद्राज्यं रोगी रोगात्प्रमुच्यते ।
मुक्तपीडा ग्रहाः सर्वे शान्तिं कुर्वन्ति सर्वदा ॥ १९ ॥
एवं कृते विधाने च हृदत्वं लभते चमूः ।
वैरिवर्गः क्षयं याति नात्र कार्या विचारणा ॥ २० ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां चतुरङ्ग-
सैन्यहृदीकरणविधानम् ।

अथ रणदीक्षाविधानम् ।

भारते युधिष्ठिर उवाच—

कथं गाद्गोय वीरस्य रणदीक्षाविधिर्भवेत् ।
तत्सर्वं च समाधत्स्व विस्तरेण महामते ॥ १ ॥

भीष्म उवाच—

रणदीक्षाविधिं तात शृणु मे गदतो ध्रुवम् ।
 आगते परचक्रे च स्वामिकार्ये समुद्यते ॥ २ ॥
 निजभूहरणोद्दारे स्त्रीदुष्टग्रहनिग्रहे ।
 एतेषु सर्वकार्येषु रणदीक्षाविधिः स्मृतः ॥ ३ ॥
 गोग्रहे ब्राह्मणार्थे च नास्ति सद्ग्रामदीक्षणम् ।
 स्नानं कृत्वा शुचिर्भूत्वा स्वास्तिवाच्यं द्विजोत्तमैः ॥ ४ ॥
 हयादिदानकृद्वाजा रणदीक्षां समाचरेत् ।
 वेतालभैरवं देवं प्रणम्य शिरसा भुवि ॥ ५ ॥
 संपूज्य कुलदेवीं च रणदीक्षां समाचरेत् ।
 विधाय तिलकं भाले चन्दनेन सुमन्त्रितम् ॥ ६ ॥
 मपीमयं महाश्रेष्ठमङ्गुल्या च कनिष्ठया ।
 रक्तचन्दनसंयुक्तानक्षतान्संनिवेशयेत् ॥ ७ ॥
 ॐ जूं स एवं मन्त्रेण कृतदीक्षाविधिर्नृपः ।
 पदङ्गन्यासपूर्वेण मन्त्रेण न्यस्ततत्फलः ॥ ८ ॥
 तथा तु फलया युक्तस्त्रिदशैरापि दुर्जयः ।
 असंशयं भवेद्राजा रणदीक्षाहृतो भृशम् ॥ ९ ॥
 पूर्वोक्तमण्डलस्वान्तर्षोभशस्त्राणि विन्यसेत् ।
 पूजयेद्विधिवत्तानि ततो जागरणक्रिया ॥ १० ॥

तत्र सर्वशस्त्रपूजनमन्त्राः ।

ॐ स्वां स्वीं सूं खूं खीं खं स्वः रौद्रमूर्तये स्वहाय नमः ।

इति स्वहायमन्त्रः । षोडशोपचारेष्वयमेव ।

ॐ ह्रीं ह्रीं हूं हूं ह्रीं हः श्रीभैरवरूपाय रक्षापुष्याय फलकाय नमः ।

इति फलकमन्त्रः । सर्वोपचारेष्वयमेव ।

ॐ लां लीं लूं लें लीं लः इन्द्रायुष्याय धनुषे नमः ।

इति धनुषमन्त्रस्तथैव ।

ॐ सां सीं सूं सैं सीं सः ब्रह्माद्यपञ्चदेवतामूर्तये पञ्चबाणस्वरूपिणे बाण
 फलकाय नमः ।

अनेन सर्वपूजाविधिर्वाणानाम् ।

१ ल. 'शिशुचनपूर्वकम् । २ ल. 'लेचन्वोर्धत् सुवा । ३ ल. 'ॐ हूं इति न' । ४ ल.
 ॐ मां मीं मूं मे मीं मः । ५ ल. 'स्वायु' ।

ॐ क्रां क्रीं क्रूं क्रैं क्राँ क्रः शूलिमूर्तये भैरवायुधाय कुन्ताय नमः ।
पूर्ववदयं कुन्तमन्त्रः ।

ॐ अघोरे छुरिके चामुण्डे छां छीं छूं छैं छौं छूः भगवतीमूर्तये कात्या-
यन्यै छुरिकायै नमः ।

सर्वोपचारयोग्योऽयं छुरिकामन्त्रः ।

ततस्तु पूजितेषु सर्वायुधेषु तैलपङ्कानि नानाविधानि खाद्यानि चात्रानि
मांसान्यपि नैवेद्यार्थं प्रकल्पयेत् । ततस्तु सकर्पूरं ताम्बूलं परिकल्पयेत् । ततस्तु
रक्ताक्तस्यौदनस्य षट्त्रिंशन्मोटकान्कृत्वा षट्त्रिंशद्विधेभ्य आ(धानामा)पुधेभ्यो
(धानां) वलयर्थं पूजितानां पङ्क्तौ पुरस्तात्त्रिधापयेत् । एवं कृते सति राजम-
मुखसर्वयोधकण्डेषु रक्तकरवीरमाला निधाय भालेषु सिन्दूरं विलेपयेत् ।
ततस्तूदयोऽस्तु सर्वसैनिकेभ्य इत्युच्चार्य सर्वेऽपि महाशब्दयोपं कुर्युः ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
रणदीक्षाविधानम् ।

अथ धीरविजयप्रदरणकंकणविधानम् ।

तथा हि गीर्जातिमातुलभागिनेयलाङ्गूलवालकृतदोरके मृत्युंजयेन मन्त्रेण
ग्रन्थितव्यं ग्रन्थिसप्तकम् । तत्र गन्धपुष्पाद्युपचारान्विधाय तस्य ग्रन्थियुक्तस्य
दोरकस्य कंकणं कृत्वा तद्गणकंकणं तत्र सन्ध्यहस्ते यद्ध्या रणे विजयी भवेत् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
धीरविजयप्रदरणकंकणविधानम् ।

अथ धीरपट्टविधानम् ।

कर्पूरं कुङ्कुमं चैव गोरोचनसमन्वितम् ।
कोकिलाक्षस्य लेखन्या श्वेतवस्त्रे सुशोभने ॥ १ ॥
अक्षरद्वयमध्यस्थं साध्यनाम पटे लिखेत् ।
सगर्भस्यहकारस्थं टकारपरिवेष्टितम् ॥ २ ॥

परिवेष्टितामिति पट्टवितम् ।

पृथ्वीसंपुटमध्यस्थं वज्राष्टकयुतं ततः ।

प्रणवाद्यरिनामात्रं हुंफडन्तं दिगन्तके ॥ ३ ॥

मन्त्रमेनं शतं * जप्त्वा स पट्टो मूर्ध्नि बध्यते ।

भीरुं नयति वीरत्वं समरे विजयी भवेत् ॥ ४ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
वीरपट्टविधानम् ।

अथ सिन्दूरपट्टविधानम् ।

पूर्वपट्टविधानेन सिन्दूरपट्टमालिखेत् ।

शुभैर्गङ्गाजलैर्घोतपट्टे सिन्दूरधूसरे ॥ १ ॥

फोफिलाक्षस्य लेखन्या लिखेद्रूपं हनुमत्तः ।

तस्य देवस्य हृदयं इमं मन्त्रं समालिखेत् ॥ २ ॥

ॐ हां हीं हूं हें हौं हः ।

मन्त्रस्याक्षरमालायाश्चक्रवालं समालिखेत् ।

तदन्तरालमध्ये तु निजयोधाभिधां लिखेत् ॥ ३ ॥

तस्य गन्धादिकं सर्वं नैवेद्यान्तं विधीयते ।

ततस्तु पट्टमादाय ऋजुं मूर्ध्नि नियोजयेत् ॥ ४ ॥

पट्टं सूत्रेण मूर्धस्थं सप्तवारं च वेष्टयेत् ।

तेन बद्धेन पट्टेन हनुमत्तुल्यविक्रमः ॥

जायते नात्र संदेहः सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ ५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
सिन्दूरपट्टविधानम् ।

अथ जयपट्टविधानम् ।

शुभे वाससि सिद्धार्थं लिखेद्देवं तु भैरवम् ।

त्रिशूलं दक्षिणे हस्ते कपालं वामहस्तके ॥ १ ॥

* आगमशास्त्रस्यानित्यत्वात्तस्मात् तर्तुं नामस्येतिवदिदंभाषो बोध्यः ।

एवंविधं लिखेद्देवं पूर्वद्रव्यैः प्रयत्नतः ।

त्रिपुरानामवीजानि हृदये तस्य संलिखेत् ॥ २ ॥

गन्धपुष्पादिकं कृत्वा पटं तन्मूर्ध्नि धारयेत् ।

मूर्ध्नि बद्धेन तेनैव त्रैलोक्यं तु पराजयेत् ॥ ३ ॥

ॐ ऐं क्लीं ह्रीं त्रिपुरायै नम इति त्रिपुरानाममन्त्रः ।

इत्येकं जयपटविधानम् ।

[अन्यदाह—]

कन्यारचितसूत्रेण अष्टोत्तरगुणेन च ।

कर्तव्या रज्जुका तत्र दीर्घा च कटिमात्रिका ॥ १ ॥

मृत्युंजयेन मन्त्रेण ग्रन्थीनष्टोत्तरं शतम् ।

ग्रथित्वा मन्त्रमुद्यार्य निविष्टश्चोत्तरामुखः ॥ २ ॥

गूढेन्द्रियचयो भूत्वा रशनां तां विधाय च ।

मृत्युंजयेन मन्त्रेण कट्यां बद्ध्वा जयी भवेत् ॥ ३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
जयपटविधानम् ।

अथ रणप्रवेशविधानम् ।

ब्राह्मणी (हं च) कवचं कृत्वा यो योषो रणमाविशेत् ।

भभवन्ति न तस्याद्गो महाराः शत्रुनोदिताः ॥

चन्दनेन विलिप्ताङ्गः सकपूरेण साधुना ॥ १ ॥

साधुनेति शुद्धेन ।

ॐ ब्रां व्रीं वूं व्रैं व्रीं व्रः इति बीजक्रमेण चन्दनलिप्तेषु पदङ्गेषु कुङ्कुमकेसरसेन कोकिलाक्षस्य लेखन्या पद् बीजानि व्यक्तानि संलिखेत् । पुरोपसा गन्धपुष्पादिपोडशोपचारान्कारयित्वा हृदानि च पदङ्गानि कृत्वा रणे प्रवेशं कुर्यात् । एतद्ब्राह्मकवचम् । इति कवचवलम् ।

इति रणप्रवेशविधानम् ।

अथ षडङ्गन्यासः ।

आलुलोम्येन प्रातिलोम्येन[च] मृत्युंजयमन्त्रं योधपदङ्गेप विन्यसेत् ।
लिखितस्तु षडङ्गेपु न्यासोऽयं शस्त्रवारणः ।

इति षडङ्गन्यासः ।

अथ षडक्षरमुद्रा ।

षण्णिकारसविन्यस्ता अङ्गुष्ठानामिकातले ।
षडक्षरा महाविद्या ददाति लघुहस्तताम् ॥
एतन्मुद्रामभावेण सहस्राभे विजयी भवेत् ॥ १ ॥

इति षडक्षरमुद्रा ।

अथ रक्षाविधिः ।

द्रव्यैः पूर्वोदितैरेव भूर्जपत्रे सुशोभने ।
लिखेन्मृत्युंजयं मन्त्रं चक्राकारं विशेषतः ॥ १ ॥
तन्मध्ये वीरनाम्नो हि वर्णमालां लिखेत्सुधीः ।
मृत्युंजयेन मन्त्रेण ग्रथितं तच्च नामकम् ॥
रक्षां कृत्वा फटौ बद्ध्वा सहस्राभे विजयी भवेत् ॥ २ ॥

ॐ हौं जूं सः ।

इति रक्षाविधिः ।

अथ खण्डकम् ।

अरण्यपलही(कदली) मूलं पुष्पाकेंण तु गृह्यते ।
कन्यारचितसूत्रेण शतघ्नेन तु वेष्टयेत् ॥ १ ॥
ग्रन्थयेन्मन्त्रजाप्येन प्रत्येकं च पृथक्पृथक् ।
अष्टोत्तरशतेनैव जायते वीरखण्डकम् ॥ २ ॥

ॐ कुमारी अवतर अवतर हरवाणवासिनि त्रिपुरुषमथे सर्वायुधं भञ्जय
भञ्जय स्वाहा । अंसरुस्थेन वस्त्रेण तेनैव घोरिणां दुर्जयो भवति ।

स्तम्भयेत्सर्वशस्त्राणि वैरिणां शक्तिसंपुतः ।
 जायते नात्र संदेहः सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ ३ ॥
 इति स्वण्डकम् ।

अथोपघयः ।

ईश्वरी ब्रह्मदण्डी च कुमारी वैष्णवी तथा ।
 वाराही वज्रिणी चण्डी तथा रुद्रजटाभिधा ॥ १ ॥
 लाङ्गली सहदेवी च सोमराजो हनूमती ।
 श्वेताऽपराजिता गुञ्जा श्वेता च गिरिकर्णिका ॥ २ ॥
 भुद्रिणी घृस्विनी चैव बिडङ्गः शतपुष्पिका ।
 खजूरी केतकी ताली पूगश्च नारिकेलिका ॥ ३ ॥
 अञ्जनः काश्चनश्चैव चम्पकोऽम्बन्तकः कुहा ।
 अपामार्गो च भृङ्गै च ब्रह्मवृक्षो वटस्तथा ॥ ४ ॥

अपामार्गो भृङ्गै चेति द्वयोर्दिवचनेन द्वौ द्वौ विधत्ते । लोहितश्वेतभेदाद्-
 पामार्गभृङ्गराजौ द्वौ द्वौ स्तः ।

शतमूली बलायुगलं गोजिह्वोत्पलशारिवा ।
 अष्टलोहरसा वज्री हरिद्रा तालकं शिला(वा) ॥ ५ ॥
 एताश्चोपघयो दिव्या जयार्थं संप्रकीर्तिताः ।
 सूर्येन्दुग्रहणे प्राप्ते दीपोत्सवदिनत्रये ॥ ६ ॥
 पुष्यमूलार्कसंयोग आश्विने नवमीदिने ।
 खाद्विरेण तु कौलेन श्रोत्ररेत्ता महोपधीः ॥ ७ ॥
 बलिपूजाविधानेन सर्वकर्मसु सिद्धिदाः ।
 सर्ववर्तकटीकण्ठशिरोबाहुषु संस्थिताः ॥
 त्रिदशैरप्यवधयोऽसौ युद्धे चैव चतुर्विधे ॥ ८ ॥
 इत्योपघयः ।

अथ सर्वायुधनिवारणम् ।

चण्डी चक्री च वज्री च त्रिशूली मुद्गरी तथा ।
 देहस्थाः समरे पुंसां सर्वायुधनिवारकाः ॥ १ ॥

शृहीतं च सुनक्षत्रे क्षपामार्गस्य मूलरुम् ।
 लेपमन्त्रेण वीराणां सर्वशस्त्रनिवारणम् ॥ २ ॥
 दक्षवाहुस्थितश्चाक्षौ चामे चेन्दुर्धृतो याटे ।
 शस्त्रप्रहारनिभिन्नः सद्ग्रामे विजयी भवेत् ॥ ३ ॥
 त्रिलोहवेष्टितं कृत्वा रसं वज्राभिसंयुतम् ।
 चक्रस्थं च करस्थं च सर्वायुधनिवारणम् ॥ ४ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 सर्वायुधनिवारणम् ।

अथ रणतिलकविधानम् ।

गिरिकर्णां शर्मां गुञ्जां श्वेतवर्णां समाहरेत् ।
 चन्दनेनान्वितानां च तिलकाद्विजयी भवेत् ॥ १ ॥
 अधःपुष्पी शिखा चैव श्वेता च गिरिकर्णिका ।
 गौरोचनसमायुक्ता तिलकः शत्रुमोहकः ॥ २ ॥
 कनकास्त्रनटो(भ्रनटी)वह्निः पङ्क्तिन्दुः पञ्चमस्तथा ।
 तेषां तु तिलको यस्य पञ्चधा दृश्यते हि सः ॥ ३ ॥
 कृष्णकाकरूपालं तु चितामृत्तिकयाऽन्वितम् ।
 श्वेतगुञ्जां वपेत्तत्र तस्या मूलं समाहरेत् ॥ ४ ॥
 भालस्थं तिलकं कृत्वा तस्य मूलस्य बुद्धिमान् ।
 सद्ग्रामे युध्यमानस्य रूपं तु बहुधा भवेत् ॥ ५ ॥
 श्वर्णैर्भक्ष्यमाणं च पलं चान्नं पतत्यधः ।
 छाया यस्य जले याति समूलः कासमर्दनः ॥ ६ ॥
 तिलकस्तस्य सर्वस्य यस्य भाले त्रिराजते ।
 स यत्र भुवि तिष्ठेत्तु तत्र वाऽपि जलान्वितान् ॥
 पद्मेद्वैरिगणः सर्वो व्याघ्रसिंहवृकास्तथा ॥ ७ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 रणतिलकविधानम् ।

अथ नवौषधयः ।

ब्रह्मटण्डी च कौमारी ईश्वरी वैष्णवी तथा ।
 चाराही वोजणी चण्डी महालक्ष्मीस्तथैव च ॥ १ ॥
 एताश्चौषधयो दिव्या नवैता मातरः स्मृताः ।
 कृत्वा तन्मालिकां हस्ते बद्ध्वा तु विजयी भवेत् ॥ २ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचिताया विधानमालाया नवौषधयः ।

अथ गुटिकाविधानम् ।

घट्गं सीसं च शुक्लाभ्रं हेमतारसमन्वितम् ।
 वज्रायसाटिभिर्गुक्तः क्रियते पारदो रसः ॥ १ ॥
 वज्राणां द्रावणं वक्ष्ये पारदस्य च वन्दनम् ।
 लघुद्रावं तथा लोहे संयोगार्थं परस्परम् ॥ २ ॥
 अस्थिमृद्द्वस्त्रलमध्यस्थं कृत्वा वज्रनिरुद्धकम् ।
 जलभाण्डे विनिसिप्य स्वेदयेद्दिनसप्तकम् ॥ ३ ॥
 बङ्गिकारससंघृष्टं नष्टपिष्टं च पारदम् ।
 हेतुनामन्दमध्यस्थं घनार्थं च ततः पुटे ॥ ४ ॥
 रेचितं लोहघूर्णं तु दृक्कणेन तु भावयेत् ।
 लघुद्रावा भवेदेषा यद्यमात्रा न संशयः ॥ ५ ॥
 सर्वस्तानेकतः कृत्वा मुग्धमध्यस्थिता भवेत् ।
 गुटिका जायते रम्या ताम्ना वज्राङ्गसुन्दरी ॥ ६ ॥
 मुखस्या सिद्धिदा प्रोक्ता राजमृत्युर्निनश्यति ।
 सङ्ग्रामे विजयी बीरो वज्रदेहो भवेन्नरः ॥ ७ ॥
 सर्वलोकभियो नित्यं नारीणां सुतरां तथा ।
 गुटिकेयं मया ख्याता ययोक्ता ब्रह्मयामले ॥ ८ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ब्रह्मयामलेर्कं
 गुटिकाविधानम् ।

अथ कपर्दिकाविधानम् ।

सिंही व्याघ्री मृगी हंसी चतुर्थे(त्रै)व कपर्दिका ।
 गतसो लक्षणं वक्ष्ये प्रभावं च यथाक्रमम् ॥ १ ॥
 सिंही सुवर्णवर्णा च व्याघ्री धूम्रा रसेपिका ।
 मृगी तत्र च विज्ञेया पीतपृष्ठा सितोदरी ॥ २ ॥
 हंसी जलत(च)रा श्वेता वर्तुल्या नातिदीर्घिका ।
 एवं विज्ञेयं विज्ञाय ततः कर्म समारभेत् ॥ ३ ॥
 ओषधी सिंहिका नाथ तथा घृष्टे महारसः ।
 सिंहीरूपदिकामध्ये स्निग्धा तं मूलसंयुतम् ॥ ४ ॥
 वि(पि)धाय बद्धनं तस्याः सिक्केन च समन्ततः ।
 तस्यां वक्त्रस्थितायां तु सिंहवज्जायते नरः ॥ ५ ॥
 मदोन्मत्ता गजास्तस्य दर्शनेन पराङ्मुखाः ।
 रणे राजकुले द्यूते विवादे वाऽपराजितः ॥ ६ ॥
 व्याघ्रीरसेन संपृष्टः पारदो मूलसंयुतः ।
 पूर्ववत्साधयेद् व्याघ्रीं फलं चैव तथाविधम् ॥ ७ ॥
 मृगमूत्रेण संभिन्ना मृत्तिका रससंयुता ।
 मृगधिष्ण्ये क्षिपेन्मृग्यां तस्याः फलमतः नृणु ॥ ८ ॥
 सुखमध्यकृता सा तु वशं कुर्याच्च मानवम् ।
 रतिकाले मुखस्था याऽब्रुलाप्राणहरा भवेत् ॥ ९ ॥
 हंसपदीरसाघृष्टः पारदो मूलसंयुतः ।
 हंसीमध्ये क्षिपेद्दीमान्मुखस्था सर्वसिद्धिदा ॥ १० ॥
 ग्रहाः पीडां न कुर्वन्ति दुरितं नदयाति क्षणात् ।
 स्थावरं जङ्गमं वाऽपि विषं नश्यति तत्क्षणात् ॥ ११ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधात्रमालायां
 ब्रह्मयामत्येककपर्दिकाविधानम् ।

अथ योगघटितशस्त्रपरप्रक्षिप्तशस्त्रोदनविधानम् ।

कृत्तिका च विशाखा च भौमवारेण संयुता ।
 तद्दिने घटितं शस्त्रं सङ्ग्रामे जयदं भवेत् ॥ १ ॥

विद्युत्पातमृतास्थीनि पेपयेत्करकाम्बुना ।
 अनेन विलिखेत्तार्क्ष्यं संनाहे फलकेऽपि वा ॥ २ ॥
 तत्र लग्नानि शस्त्राणि ऋटन्ति च नमन्ति च ।
 न भिन्दन्ति शरीराणि पुष्पाणि च मृदूनि च ॥ ३ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ब्रह्मयामलोकं
 योगघटितशस्त्रपरमसिद्धशस्त्रत्रोटनविधानम् ।

अथ शस्त्रदारुणीकरणविधानम् ।

कृष्णसर्पशिरो शष्ठी विषं पञ्च पलानि च ।
 चुच्छुन्दरीवसाऽष्टौ च तथा च गृहगोधिका ॥ १ ॥
 कृष्णस्य वृश्चिकस्याष्टौ कपेश्वैव पलाष्टकम् ।
 द्वे पले हरिताम्रस्य कृकलासवसापलम् ॥ २ ॥
 लाङ्गलीकरवीराणां त्रीणि त्रीणि पलानि च ।
 एतेषां शोधितं कल्कं भल्लातकसमन्वितम् ॥ ३ ॥
 सर्वेषां चैव शस्त्राणां लेपोऽयं समुदाहृतः ।
 विद्धास्तु तैर्मनुष्याश्च त्यजन्ति जीवितं ध्रुवम् ॥ ४ ॥
 रक्तकञ्चुकिना नारी रक्तमावरणा तु वा ।
 पत्या तु सहिता नारी पर्वतानपि शोतयेत् ॥ ५ ॥
 गृहीता मक्षिका नीली पद्बिन्दुकीटकान्विता ।
 शस्त्रलेपेन सद्यो वै जायन्ते कीटका व्रणे ॥ ६ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 शस्त्रदारुणीकरणविधानम् ।

अथ पिच्छविधानम् ।

पञ्चत्रिंशत्या घनुष्पष्ट्या शतेनाष्टोत्तरेण वा ।
 मयूरोलूकपक्षाणां तन्मात्रं पथि पिच्छकम् ॥ १ ॥
 ग्रहणे मुक्तिपर्यन्तं रक्तसूत्रेण बन्धनम् ।

इष्टमन्त्राभिजप्तं तद्वैरिसैन्यनिवारणम् ॥ २ ॥
 सधिसर्गसुपात्तेन गच्छ गच्छ परं ध्रुवम् ।
 सर्वत्र स्थानगो वीरः स्वसैन्यविजयावहः ॥ ३ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 शष्पयामलोक्तं पिच्छविधानम् ।

अथ त्र्यम्बकविधानम् ।

साङ्गली शष्पदण्डी च कृष्णोन्मत्तरसान्विता ।
 मार्जयेत्ताम्रकं नर्म पश्चाद्यन्त्रं समाप्तिखेत् ॥ १ ॥
 फारुकरक्तं तथा विष्ठा चिताङ्गारहलाहलम् ।
 काकपिच्छस्य लेखन्या लिखेश्चन्त्रं यमालयम् ॥ २ ॥
 मध्ये वीजस्य मध्यस्थं शत्रुनाम ससैन्यकम् ।
 बाधेन घायुधीजेन वेष्टयेच्चिगुणं पुनः ॥ ३ ॥
 वायुमण्डलगं कृत्वा वायुधीजेन रक्तिकाम् ।
 द्वादशस्वरसंयुक्तां वेष्टयेत्सर्गमार्गतः ॥ ४ ॥
 त्र्यम्बकस्य निनादेन व्याकुलीकृतमानसाः ।
 धरुं त्यक्त्वा महावीराः पलायन्ते महारणात् ॥ ५ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 त्र्यम्बकविधानम् ।

अथ जयकाहलाविधानम् ।

अपु हेमाऽऽयसं रौप्यं समभागं तु कारयेत् ।
 चतुर्णां पलमेकं च ताम्रमर्द्धममुत्तमम् ॥ १ ॥
 पञ्चानामपि तेषां च कारयेज्जयकाहलाम् ।
 फारुजह्वारसैलिप्तां सप्तवारं तु कारयेत् ॥
 तस्या नादेन घोरेण पलायन्ते रिपुत्रजाः ॥ २ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 जयकाहलाविधानम् ।

अथाऽऽनद्धभाजनविधानम् ।

पूर्वैव तु प्रक्षारेण लोहैः पञ्चभिरुत्तमैः ।
 भागकल्पनया कुर्याद्दृढकां लक्षणसंयुताम् ॥ १ ॥
 संनद्धां चर्मणा सम्यक्सूत्ररज्जुसमावृताम् ।
 वृषस्य रक्तवर्णस्य चर्मं निलोमं कंसयेत् ॥ २ ॥
 चर्मणाऽनेन संनद्धं दृढां तां सुमनोहराम् ।
 तुम्बेन चित्रिया दण्डी कृष्णोन्मत्तरसान्विता ॥ ३ ॥
 मार्जयेद्विततं सर्वं सप्तवारं पुटद्वये ।
 दण्डी च चित्रिका दन्ती रुज्जालुरससंयुता ॥ ४ ॥
 मुखं विमर्दयेचेन जायते वाद्यभाजनम् ।
 ग्राह्णी जाती कुमारी च विद्युद्गस्मौदनान्विता ॥
 इष्टमन्त्राभिजप्तं तज्जयार्ये वाद्यभाजनम् ॥ ५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायामानद्धभाजन-
 विधानम् ।

अथ भस्मरेषाविधानम् ।

अग्निहोत्रशमशानान्त्यजातिगोहसमुद्भवम् ।
 भस्मत्रितयमाटाय कर्तव्यं भस्मकुट्टनम् ॥ १ ॥
 इन्द्रवृक्षमयं कार्यं गुसलोलुखलं इदम् ।
 फारयेद्भूमिमध्यस्थं द्वारहीने तु सप्तानि ॥ २ ॥
 भस्मनक्तिविधस्यापि कुर्याच्चाभ्यां च कण्ठनम् ।
 चतुर्वर्णोद्भवाः कन्याश्चतुष्पाष्टिममाणतः ॥ ३ ॥
 तासु सर्वासु कन्यासु चतुर्विंशतिकन्यकाः ।
 ताश्च रासादिगीतेन सह मन्त्रं तु गापयेत् ॥ ४ ॥

मन्त्रमाह—

कालयुक्तसुचुडंउत्रच्यविनुच्छुभा । गुललिकरतंउवीजादरिम् ।
 क्रिपिछटहिंभद्रसजउपतीतिमालामन्त्रं गापयेत् ।

१ स्व. सर्वशुभम् । २ स्व. कालशुभसुचुडंउत्रच्यविनुच्छुभा । गुललिकरतंउवीजादरिम् ।
 क्रिपिछटहिंभद्रसजउपतीतिमालामन्त्रं गापयेत् इति ।

तेन मन्त्रेणोच्चारितेन सह भस्मवन्दनं कुर्यात् । (* शेषाश्च कुमारिकाः करत-
लिकानिनादेन नर्तनं कुर्युः ।)

एवं तद्विधिं भस्म तस्मात्सिद्धिर्भविष्यति ।

स्वसैन्यस्याग्रतस्तस्य भस्मनो रेखां कृतां नोद्ध्वयन्ति वैरिणः ।

क्षेपिते च रिपोऽसैन्यं मङ्गलमाप्नोति तत्क्षणात् ॥

इति श्रीनृसिंहमहविरचितायां विधानमाख्यायां

ब्रह्मयामलोक्तं भस्मरेपाविधानम् ।

अथ रिपुमारणोपयोगियमार्गलयन्त्रविधानम् ।

मारणे मोहने स्तम्भे चिद्रेष्युष्वाटने वशे ।

एकं यमार्गलं यन्त्रं भेदैश्च बहुभिर्युतम् ॥ १ ॥

द्वादशारं लिखेच्चकं वृत्तत्रयविभूषितम् ।

षष्ठीमन्त्रं लिखेद्ब्राह्मे यमश्लोकं तु मध्यतः ॥ २ ॥

ॐ ह्रीं ह्रीं विकृतदंष्ट्रानने हुंफद् स्वाहा । इममृषीमन्त्रं दश सहस्राणि जपेत् ।

घृतमधुना रक्तपुष्पैः सहस्रमेकं हावयेत् । ततः सिद्धो भवति ।

यमराजसहोपम्ये यमे दारुणयोदयः ।

यदयो निरयान्येयो यख्येयो वानरामयः(३) ॥ ३ ॥

इति मन्त्रश्लोकः ।

इमं मन्त्रश्लोकं द्वात्रिंशदक्षरसंख्याकं द्वात्रिंशत्सहस्राणि जपेत् । तथा च
पूर्वविधानेन सप्त शतानि हावयेत् । एवं मन्त्रः सिद्धो भवति ।

मनईप्सितकर्माणि फलदानि करोति च ।

चिताङ्गारं विषं रक्तं कृष्णोन्मत्तरैस्तथा ॥ ४ ॥

एवं नरास्थिलेखन्या यन्त्रं प्रेतपटे लिखेत् ।

साध्यनाम च तन्मध्ये हुं फेदन्तं विशेषतः ॥ ५ ॥

यमं कुर्वति चेतस्यं महिषासनसंस्थितम् ।

* यनुच्छिद्यतो भागः स पुस्तके नास्ति.

१ ल. "ने स्वा" । २ ल. "द्वात्रिं" । ३ ल. "स्वस्त" । ४ क. "शक्ति वि" । ५ क.
"वर्षति च" ।

कृष्णाष्टम्यो चतुर्दश्यां गन्तव्यं पितृमन्दिरम् ॥ ६ ॥
 नम्रो मुक्तशिल्पो भूत्वा मद्यमांसैस्तथाऽर्चयेत् ।
 क्षिप्तोच्छिष्टशवस्याङ्गं कृष्णसूत्रेण वेष्टयेत् ॥
 श्मशानभूमिमध्यस्थं सप्ताहान्मारयेद्विपुम् ॥ ७ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ब्रह्मयामलोकं
 रिपुमारणोपयोगियमार्गलयन्त्रविधानम् ।

अथ रिपुस्तम्भनविधानम् ।

रोचना कुङ्कुमं चन्द्रः कृष्णोन्मत्तरसस्तथा ।
 लाभारसेन संयुक्तं जम्बीररससंयुतम् ॥ १ ॥
 रोहिपोद्भवलेखन्या भूर्जपत्रे विलेखयेत् ।
 यन्त्रं षट्कोणकं विद्वान्साध्यनाम्ना च मर्मितम् ॥ २ ॥
 चाद्ये चोक्तरपरिधिं पदसु कोणेषु संलिखेत् ।
 वह्निमण्डलं कृत्वा रक्तसूत्रेण वेष्टयेत् ॥ ३ ॥
 सिच्छकेनाऽऽहृतं कृत्वा मध्यकुम्भे विनिसिपेत् ।
 पूजयेद्रक्तपुष्पैस्तु चन्दनेनानुलेपयेत् ॥ ४ ॥

रोहिपोद्भवलेखन्येति पुरोक्तम् । रोहिपस्तृणविशेषः । देशान्तरममाणेन नाना
 नामानि मज्जेत । वह्निमण्डलं कृत्वेति त्रिरेषामण्डलयध्यगमिति । सिच्छकेनाऽऽ-
 चृतमिति सिच्छकं षट्सूत्रमित्यभिधानार्णवेऽस्ति तेन वेष्टितमिति ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 रिपुस्तम्भनविधानम् ।

अथ वैरविद्वेषणविधानम् ।

निम्बाक्षचित्रकैस्तुल्यैर्महिपशुधिरान्वितैः ।
 प्रेतवस्त्रेऽङ्गलेखन्या लिखेद्यन्त्रमिदं वरम् ॥
 रज्जुकाम्बरसंयुक्तं महिपस्योरसि कुर्यात् ॥ १ ॥

कुर्यादित्यस्यार्थस्तदम्बरं निवध्यते तद्वत्ससि । रज्जुकाम्बरमिति गैरिक-
 गन्धकुङ्कुममर्षाभृङ्गराजरसैः परिलिप्तम् । तस्मिन्वाससि साध्यनाम्नासरावलि

संलिख्य महिपस्योरसि निबध्य तं महिपं राजिकाभिस्ताडयेत् । एवं सप्तदिनं
कार्यं चेदम् । तत्र मन्त्रस्ताडनविधौ—

गच्छे गच्छे महापाप यमराजस्य वाहन ।

विद्वेषं कारयेः शून्धीघ्नं भव शिवो मयि ॥ २ ॥ इति ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां वैरिविद्वेषणविधानम् ।

अथ मोहनविधानम् ।

शिला तालं हरिद्रा च भेषभूनेण कल्पिता ।

कोकिलाक्षस्य लेखन्या नीलीररूपटे लिखेत् ॥ १ ॥

साध्यनामयुतं मध्ये रज्ज्वाम्बरवेष्टितम् ।

पर्वताकारयन्त्रं च शिलातलनियेशितम् ॥ २ ॥

पूजयेत्पीतपुष्पैश्च कुम्भकेन च वायुना ।

वायुना कुम्भयेद्देहं स्वकीयं प्रणवाष्टरुम् ॥

ततस्तु जायते नूनं सप्ताहान्मोहनं रिपोः ॥ ३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ब्रह्मयामळोक्तं
मोहनविधानम् ।

अथ संकीर्णविधानानि ।

तत्र चतुर्विजयन्त्रमहितं स्त्रीमुखत्रयविधानम् ।

यदा प्रसवकाले स्त्री प्रसवे स्थित्यते भृशम् ।

चतुर्विजयन्त्रसमारुप्य तु कौष्ठमानं समालिखेत् ॥ १ ॥

न्युन्जमाने समाम्भिरय विवर्णाङ्गावर्णकैः ।

अङ्गुर्वर्णकतरुभामानर्चयेत्तन्धयुष्पकैः ॥ २ ॥

विन्यसेन्मञ्चस्त्रयाधो गर्भिण्याः क्लेशमुक्तये ।

सत्रः प्रसूतिमाप्नोति गर्भिणी नात्र संशयः ॥ ३ ॥

तत्र भेषजं च—

अशामार्गह्य मूलं हि पात्रापूजेन संभुजम् ।

आरनालेन संपिप्य पाययेत्त्रिरतं सुधीः ॥

योनेः प्रलेपनं कुर्यात्तेन सद्यः प्रसूयते ॥ ४-॥

चतुस्त्रिंशत्त्रयन्त्रम् ।

९	१६	२	७
६	३	१३	१२
१५	१०	८	१
४	५	११	१४

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचिताया विधानमालाया भैरवयन्त्र-
प्रगाथोक्तं चतुस्त्रिंशत्त्रयन्त्रसहितं स्त्रीसुग्वप्रसवविधानम् ।

अथ क्षेत्रशालज्जकीटकनिवारणं चतुर्विंशतियन्त्रविधानम् ।

• ताडपत्रे समालिख्य चतुर्विंशत्प्रमाणकम् ।

कज्जलेन तु लेखन्या पूर्ववत्पूजयेत्सुधीः ॥ १ ॥

एरण्डकाष्ठनिर्वद्धं सूत्ररज्ज्वाऽवलम्बितम् ।

क्षेत्रस्य कोणदेशेषु चतुर्ध्रुपि समाहितम् ॥ २ ॥

चतुर्धा विहितं सम्यक्पूजयित्वा प्रयत्नतः ।

शलभान्कीटकान्सर्वान्विनाशयति तत्क्षणात् ॥ ३ ॥

चतुर्विंशतियन्त्रम् ।

४	११	२	७
६	३	८	७
१०	५	८	१
४	५	६	९

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां भैरवयन्त्रप्रगायोक्तं
क्षेत्रशालभकीटकनिवारणं चतुर्विंशतियन्त्रविधानम् ॥

अथ च्छुरिकायुद्धविजयप्रदं द्विपष्टियन्त्रविधानम् ।

द्विपष्टिसंज्ञकं यन्त्रं भूर्जपत्रे समालिखेत् ।

कस्तूरी घनसारश्च तथा कुङ्कुमकेशरम् ॥ १ ॥

मिथितं फारयेत्सर्वं त्रेण यन्त्रं समालिखेत् ।

पूर्ववत्पूजयेद्विद्वांस्तद्वद्द्वा दक्षिणे करे ॥

च्छुरिकाद्वन्द्वयुद्धानि जयेदुग्रो न संशयः ॥ २ ॥

द्विपष्टियन्त्रम् ।

२३	३०	२	७
६	३	२७	२९
२९	२४	८	१
४	५	२५	२८

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां भैरवानन्दप्रगायोक्तं
च्छुरिकायुद्धविजयप्रदं द्विपष्टियन्त्रविधानम् ।

अथ ग्रहभूतपिशाचनिवारणं शतयन्त्रविधानम् ।

लिखितं घनसाराद्यैः सिद्धिदं भूर्जपत्रके ।

द्वारदेशे धृतं सम्यग्रहभूतादिवारणम् ॥ १ ॥

शतयन्त्रम् ।

प्रकारान्तरेण शतयन्त्रम् ।

८	१	४८	४३
४४	४७	४	५
२	७	४२	४९
४६	४५	६	३

४२	४९	२	७
६	३	४६	४५
६८	४३	८	१
४	५	४४	४७

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां भैरवानन्दप्रगाथोक्त-
ग्रहभूतपिशाचनिवारणं शतयन्त्रविधानम् ।

अथापुष्पापुष्पप्राप्तिकारकं द्वात्रिंशद्यन्त्रविधानम् ।

अपुष्पा ललना चेत्स्यात्तस्या हस्तं प्रवध्यते ।

द्वात्रिंशत्संख्यकं नाम यन्त्रं भैरवमन्त्रितम् ॥ १ ॥

लिखितं घनसाराद्यैर्भूर्जपत्रे सुलक्षणे ।

संस्कृतं गन्धपुष्पाद्यैस्तदा पुष्पं भवेत्त्रिधाः ॥ २ ॥

द्वात्रिंशद्यन्त्रम् ।

८	१५	२	७
६	३	१२	११
१४	९	८	१
४	५	१०	१३

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां भैरवानन्दप्रगाथोक्त-
मपुष्पापुष्पप्राप्तिकारकं द्वात्रिंशद्यन्त्रविधानम् ।

अथार्थर्ववियोक्तमासुरीविधानम् ।

उच्चाटनं स्तम्भनं च वशीकरणमोच(ह)नम् ।
जास्रं मारणं चैव पद्धा प्रोक्तं मनीषिभिः ॥ १ ॥

तत्र विधानक्रमः—

आदावासुरीमूलमन्त्रः । ॐ कटुके फटुरुपत्रे सुभगे आसुरि रक्ते रक्तवाससे आ-
थर्वणस्य दुहितरघोरे अघोरकर्मकारके अमुरुस्य गतिं दह दह साध्य उपविष्टाय
गुदं दह दह सुप्ताय मनो दह दह प्रबुद्धाय हृदयं दह दह इन इन दह दह पच
पच इन तावद्दह तावत्पच यात्रन्मे वन्नमायाति स्वाहा । इति मूलमन्त्रः ।

अथ पदङ्गन्यासः—

ॐ कटुके कटुकपत्रे हुं फद् स्वाहा हृदयाय नमः । ॐ सुभगे आसुरि हुं
फद् स्वाहा शिरसे स्वाहा । ॐ रक्ते रक्तवाससे हुं फद् स्वाहा शिखायै षपद् । ॐ
आथर्वणस्य दुहितर्हुं फद् स्वाहा कवचाय हुम् । ॐ अघोरे अघोरकर्मकारके हुं फद्
स्वाहा नेत्रत्रयाय यौपद् । ॐ हुं हुं फद् स्वाहा अस्त्राय फद् । इति पदङ्गना-
न्यासः ।

अथ द्वितीयं वर्णयति वशीकरणम् ।

राजिकासूक्ष्मचूर्णं कृत्वा तटेव घृताकं कुर्यात् । ततः साध्यमूर्तिस्तेनैव चूर्णेन
कार्या । आत्मनः पुरतः सा कर्मिभश्चिद्भाजने परिसंस्थापनीया । पश्चात्सप्तवारं
तस्यां मूर्तो प्राणप्रतिष्ठां कुर्यात्सूक्ष्मभाणेन मन्त्रेण । ॐ +अस्याऽऽसुरीमन्त्रस्य ब्रह्म-
विष्णुरुद्रा ऋषयः ऋग्यजुःसामार्थैर्वेच्छदांसि प्राणात्मशक्तिर्देवता आं धीजं क्रौं
शक्तिः हीं हृदयं पञ्चबाणस्तस्वममुककार्पायै जपे विनियोगः । ॐ आं हीं क्रौं यं
रं लं वं ऋं वं र्हें हंसः अमुकस्य प्राणा इह प्राणाः । अमुकस्य जीव इह स्थितो
जीवः । अमुकस्य तन्त्रियाणि इहेन्द्रियाणि यान्तु । ईहाऽऽगत्य सुखं चिरं
तिष्ठन्तु स्वाहा । अथ प्राणप्रतिष्ठामन्त्रो भाजनस्थापितायां साध्यमूर्तो कर्ता
दक्षिणकरेण कलान्यासे योजनीयः । ततोऽर्ककाष्ठैरपि मन्त्रालय स्थालीपाकन्या-
येनाग्निमुखं कृत्वा पश्चाद्भाजनस्थितायाः साध्यमूर्तेर्ललाटदेशे तस्या एव नामा-
क्षराणि लिखेत् । ततः पादादारभ्य श्लेषेण[सा]उत्तन्या । अष्टोत्तरशतं कृत्वा तत-

+ क. स. पुस्तकयोर्भेद्ये ॐकारदण्डविकाले वर्णेन. परमेष्ठ्याय वैरुद्रम् ।

१ स. 'शोदा' । २ स. मन्त्रविधानम् । ३ स. 'मानि चन्द्रा' । ४ स. 'ह थ' ।

स्तावत्संख्यया हवनं कुर्यान्मूलमन्त्रेण । नारी वा पुरुषो वा वशो भवति । आसुरीपुष्पाणि मनःशिला प्रियङ्गुश्चन्दनं नागकेसरम् । एतेषां चूर्णं यस्य मूर्ध्नि क्षिप्तं स वशो भवति । आसुरीपुष्पाणि सौवीराञ्जनचूर्णमष्टोत्तरशतवारं मन्त्रितम् । तेनाऽऽत्मनेत्रे अभ्यज्यावलोक्यते यत्तद्दशमियात् । आसुरीसर्पपतैलेन होमं कारयेत् । दक्षिणाभिमुखः सप्त दिनानि हवनं कारयेदष्टोत्तरशतवारम् । प्रत्यहमेकैकस्याः कुमार्या भोजनं पूजनमेकैकस्य ब्राह्मणस्य पूजनं भोजनं च । आलोहिते वस्त्रे आसुरीमूर्तिपूजनम् । आसुरीमूर्तिः सप्तपापाणां सौवर्णानामशक्तौ सप्तबलानाम् । आचार्यपूजनम् । दक्षिणार्थं त्रिहायणो रक्तवर्णो वृषः ।

किं कुर्याज्जननी स्नेहात्किं कुर्यान्नृपतिर्भुवः ।

किं कुर्यात्कुपितः कालो ह्यासुरी वशगा यदि ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायामासुरी-
विधानम् ।

अथ प्रदोषगर्जितविधानम् ।

ब्रह्मौदनविधेः पूर्वं प्रदोषे गर्जितं पचेत् ।

तदा विघ्नकरं ज्ञेयं बटोरध्ययनस्य तत् ॥ १ ॥

तस्य शान्तिविधानं तु वक्ष्ये शास्त्रानुसारतः ।

स्वस्तिवाचनपूर्वं ॥ हवनं कारयेद्बुधः ॥ २ ॥

प्रधानं पायसं तत्र साज्यं साष्टशतं यजिः ।

सूक्तं बृहस्पतेर्विद्वान्पठेत्प्रज्ञाविष्टब्धये ॥ ३ ॥

गायत्रीयं जपेन्मन्त्रं प्रायश्चित्तं तु सर्पिषा ।

धेनुं सवत्सकां दद्यादाचार्याय पयस्विनीम् ॥ ४ ॥

शीलान्दोमविधेः पश्चाद्ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ।

शतमष्टोत्तरं घीमांस्ततो ब्रह्मौदनं पचेत् ॥ ५ ॥

इति श्रीगङ्गाधरपद्धतौ गङ्गाधरोक्तं व्रतवन्धकालप्रदोष-
गर्जितविधानम् ।

अथालक्षण्यालक्षणी(ण्यी)करणविधानम् ।

तत्र याज्ञवल्क्यः—

अविप्लुतव्रतसचर्यो लक्षण्यां स्त्रियमुद्वहेत् ।
 अनन्यपूर्विकां कान्तापसपिण्डां यवीयसीम् ॥ १ ॥
 अलक्षण्या बधूरेवं रूपेणाऽप्रतिमा यदि ।
 विधानं विधिबलकृत्वा ततो ह्युपनयेद्दि ताम् ॥ २ ॥
 ततः परीक्षा तस्यास्तु कर्तव्या सुपरीक्षकैः ।
 श्मशानमुत्तिकाभेकाभेकां राजाङ्गणाद्धरेत् ॥ ३ ॥
 अपृसौभाग्यनिचयं त्रिषु त्रीणि नियोजयेत् ।
 सर्वतोभद्रमादाय तण्डुलानां यथाविधि ॥ ४ ॥
 लोकपालान्समभ्यर्च्य गणाधीश्वरपूर्वरुम् ।
 तस्मान्मण्डलतः पूर्वं न्यसेत्ते मृत्तिके समे ॥ ५ ॥
 सौभाग्यनिचयं चापि समभ्यर्च्य तु तामपि ।
 उपविश्य कुमारीं तां प्राद्मुखीं सुसमाहिताम् ॥ ६ ॥
 पुष्पमालावृताङ्गुलिं च सालंकारां ससाक्षताम् ।
 श्रीसूक्तेनाभिषिञ्च्याऽऽशु कुमारीं तां परीक्षयेत् ॥ ७ ॥
 आषड्य लोचने तस्या वस्त्रेण शुचिना ततः ।
 विन्यसेदक्षिणं पाणि कस्मिंश्चिदपि सा बधूः ॥ ८ ॥
 न्यस्तहस्ता यदा कन्या सौभाग्यनिचये तदा ।
 सौभाग्यं लभते कन्या भर्तुरायुष्यसूचिका ॥ ९ ॥
 राजाङ्गणमृदि न्यस्तकरा यदि कुमारिका ।
 पौंश्रत्यकारिणी ज्ञेया नात्र कार्यो विचारणा ॥ १० ॥
 चिताभस्मानि चेत्याणि निदध्याति कुमारिका ।
 तदा वैषम्यमाप्नोति मुनीनां मतपीडनम् ॥ ११ ॥
 विलक्षणं यदि प्राप्तं कुमारीः किल दृश्यते ।
 कृष्णाजिह्वा कृष्णतालुः स्थूलोरुश्च मैरोमरु ॥ १२ ॥
 कृष्णांष्टी पिङ्गनयना संहतभ्रूलता शुभा ।
 हस्तकेशी श्मश्रुमुखी वृत्तभाला स्वरे खरा ॥ १३ ॥

चर्जनीया प्रयत्नेन संयुक्ता या विलक्षणः ।
 अलक्षण्येति सा नारी वर्जिता मुनिसत्तमैः ॥ १४ ॥
 साऽपि चेत्करणीया स्याद्विधानं विधिना बुधैः ।
 अभ्युत्थे वा पलाशे वा न्यग्रोधे वा शमीतरौ ॥ १५ ॥
 विधानमेतत्कर्तव्यं गङ्गायां च शिलातले ।
 विवाहो विधिवत्तत्र क्रियते मण्डपक्रिया ॥
 शिलायां मूर्तिमालिख्य हरितालेन पौरुषीम् ॥ १६ ॥

तथा च गरुडपुराणे—

सैमालक्षणपीडायां त्वपि विश्रुतमधुवम् ।
 इत्युच्चार्य शिलापृष्ठे पुरुषे चाक्षतान्क्षिपेत् ॥ १७ ॥
 विशीर्णो जायतेऽश्मा तु सप्ताहं नात्र संशयः ।
 ततस्तु विधिवत्कार्यं विधानं विधिवत्तमैः ॥ १८ ॥
 सौभाग्यमन्त्रमुच्चार्य क्षतान्कन्यका क्षिपेत् ।
 मूर्तिदानं ततो दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥ १९ ॥
 हाटकस्य पलस्याथ तदर्धार्धस्य वा पुनः ।
 एवं कृते विधाने तु विघ्ना नश्यन्ति तत्क्षणात् ॥ २० ॥
 लक्षण्या जायते सार्धं सौभाग्यधनपुत्रदा ।
 विलक्षणेऽपि सदा योऽपितोऽवयवेषु च ॥
 लक्षण्या जायते नूनं नात्र कार्या विचारणा ॥ २१ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायामलक्षण्यालक्षणी(ष्यी)-
 करणविधानम् ।

अथ तृतीयभार्यापारिणयनेऽर्कवृक्षविवाहविधानम् ।

यदि च चतुर्थीमपि परिणयति तदा तृतीयापरिणयने वृक्षपरिणयनविधानं
 नास्ति । तथा च स्कन्दपुराणे—

चतुर्थीमपि कुर्यात्तु नोचेत्कुर्याद्विधानकम् ।
 विधानमादौ कृत्वा च पश्चात्परिणयेद्दधुम् ॥
 तृतीयां विधिवच्छ्रेष्ठां साधुसंततिसिद्धये ॥ १ ॥

तथा च कालिकापुराणे—

द्वे भार्ये तु मृते पुंसस्तृतीयां कुरुते यदि ।

चतुर्थीमपि कुर्यात् नोचेत्तुर्याद्विधानम् ॥ २ ॥

भार्या त्वं भव मे श्रेष्ठा तृतीया सुखसिद्धये ।

साक्षात्संग्रहसिद्ध्यर्थं ममात्र भव शोभना ॥ ३ ॥

इत्युक्त्वा वृक्षोपर्यक्षत्वानिक्षेपणं कुर्यात् । तत्र स्वस्तिवाचनं हेमदानं वस्त्रदानं च यथाशक्ति कुर्यात् ।

तथा च लिङ्गपुराणे—

मृतभार्यो यदा कुर्याद्विधानमिदमुत्तमम् ।

तदाऽर्क्या विधातव्यो विवाहो विधिवच्छुभे ॥ ४ ॥

अर्क्येति यदुक्तं तद्वर्कवृक्षस्य द्विलिङ्गता विद्यते । अर्क्येत्पुंस्त्येन यदा व्यचक्षिपते तदा विशेषोऽस्ति । मन्दारोऽर्क्यविशेषः । मन्दारादितरो मन्दारस-जातीयो वृक्षविशेषोऽर्क्यशब्देनाभिधीयत इति । अर्क्या सह यदा विवाहस्तदाऽर्क्या ब्रह्मक्षत्रियविद्जातीयत्राभावात्पाणिशरमतोद्ग्रहणासंभवाच्चद्रूपावलोक-नेनैव विवाहः । तस्य रूपावलोकनमनिष्टपरिहारार्थमिति । नच गृभ्णामि त इतियदर्क्यं प्रति संवादः । यतोऽर्क्यं सुभगा[त्वा]शुभा[व]त्त्वेन प्रतीता चेदेनैवो-पाध्यायमुखोच्चारितेनैव भेरितः सन्नर्करूपमरलोक्येत् । अत्रार्थं मन्त्रः—

आशसनं त्रिगसनमयो अधि त्रियर्चनम् ।

सूर्यायाः पश्य रूपाणि तानि ब्रह्मा तु शुन्धति ॥ इति ।

अस्मात्परत एव गृभ्णामि त इति पाणिग्रहणं कथम् । अयमेव आक्षेपः । अन्योऽपि सत्येनोच्चारित इत्यत आरभ्य 'इदं स्तं मा' इतिपर्यन्तदशमर्गपरिमितो-द्वाहमुक्ते शुभनिरूपणेऽशुभसंक्रमः कथमिति ।

अत्राऽऽक्षेपद्वयस्यैवमवोचरम् । अत्रैववादाधिरारिणोऽर्क्यविवाहानन्तरमेव कन्याविवाहः । यदा तत्रैववाहाधिरारिणोऽर्क्यविवाहानन्तरमेव परित्यज्य विवाहसमये 'पात्रो ब्रह्मयज्ञादौ चापरित्यागः । यदा शिलावद्व्यादिभिरिवाहस्तदाऽपीयमेव सोहिना पठनीया । शम्भतोद्रे देहवन् । यद्वि जीवन्पत्नीरस्मृतीयां परिणयति तदा चट्टरीमातुलिङ्गीदादिमीशात्रीणां मध्ये कयाग्देव्या मह कर्तव्यं विधानं नत्वर्क्येति निश्चयः ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालापामर्क-

त्रयविवाहविधानम् ।

अथ प्रतिकूलविधानम् ।

तथा च स्मृतिः—

कृते वाह्निश्रये पश्चान्मृत्युर्मर्त्यस्य कस्यचित् ।
तदा तु शान्तिकं कार्यं गृहसूत्रविधानतः ॥ १-॥

यदा कृते निश्रये वाह्नये मङ्गले क्षयदिव्यभौमान्तरिक्षोत्पातस्तदा शान्तिकं
गृहसूत्रोक्तं कुर्याद्यमं च पूजयेन्मङ्गलार्थे ।

निश्रये जायमाने तु यस्मिन्वंशे सप्तो भवेत् ।
तद्दशवर्धनार्थं [तु] विधानं शौनकोऽब्रवीत् ॥ २ ॥

अथ प्रतिकूलनिर्णयः ।

तत्र गर्गः—

कृते वाह्निश्रये पश्चान्मृत्युर्मर्त्यस्य कस्यचित् ।
तदा न मङ्गलं कुर्यात्कृते वैधव्यमाप्नुयात् ॥ ३ ॥

मेधातिथौ—

घधूवरार्थे घटिते सुनिश्रये वरस्य गेहे त्वय कन्यकायाः ।
मृतिर्यदि श्यान्मनुजस्य कस्यचित्तदा न कार्यं खलु जातु मङ्गलम् ॥४॥

स्मृतिचन्द्रिकायाम्—

कृते वाह्निश्रये पश्चान्मृत्युर्मर्त्यस्य गोत्रिणः ।
तदा न मङ्गलं कार्यं नारीवैधव्यदं यतः ॥ ५ ॥

भृगुसंहितायाम्—

वाग्दानानन्तरं यत्र कुलयोः कस्यचिन्मृतिः ।
तदोद्ग्राहो नैव कार्यः स्वपक्षस्यदो यतः ॥ ६ ॥

शुद्धशौनकः—

धरवध्वोः पिता माता पितृव्यश्च सहोदरः ।
एतेषां प्रतिकूलं चेन्महाविघ्नप्रदं हि तत् ॥ ७ ॥

तथा च कालिकापुराणे—

द्वे भार्ये तु मृते पुंसस्तृतीयां कुरुते यदि ।

चतुर्थीमपि कुर्यात्तु नोचेत्कुर्याद्विधानकम् ॥ २ ॥

भार्या त्वं भव मे श्रेष्ठा तृतीया सुखसिद्धये ।

साक्षात्संग्रहसिद्ध्यर्थं ममात्र भव शोभना ॥ ३ ॥

इत्युक्त्वा वृक्षोपर्यक्षितानिक्षेपणं कुर्यात् । तत्र स्वस्तिवाचनं हेमदानं वस्त्रदानं च यथाशक्ति कुर्यात् ।

तथा च लिङ्गपुराणे—

मृतभार्यो यदा कुर्याद्विधानमिदमुच्यते ।

तदाऽर्क्या विधातव्यो विवाहो त्रिधिवच्छुभे ॥ ४ ॥

अर्क्येति यदुक्तं तद्वर्क्यस्य द्विलिङ्गता विद्यते । अर्क्येत्पुंस्त्रेण यदा व्यवहियते तदा विशेषोऽस्ति । मन्दारोऽर्क्यविशेषः । मन्दारादितरो मन्दारसजातीयो वृक्षविशेषोऽर्क्यशब्देनाभिधीयत इति । अर्क्या सह यदा विवाहस्तदाऽर्क्या घट्टक्षत्रियविद्विजातीयत्राभावत्पाणिशरमतोद्ग्रहणासंभवात्तद्रूपालोकनेनैव विवाहः । तच्च रूपावलोकनमनिष्टपरिहारार्थमिति । नैव गृभ्णामि त इतिवदर्थं प्रति संवादः । यतोऽर्क्य सुभगा[त्रा]प्रभाव[व]त्त्वेन प्रतीता वेदेनैवोपाध्यायमुखोच्चारितेनैव भेरितः सन्नर्करूपमालोकयेत् । अर्थार्थं मन्त्रः—

आशसनं विनसतमधो अधि विवर्तनम् ।

सूर्यायाः पश्य रूपाणि तानि त्रया तु शुभ्यति ॥ इति ।

अस्मात्परत एव गृभ्णामि त इति पाणिप्रदणं कथम् । अयमेव आक्षेपः । अन्योऽपि सत्येनोक्तमित इत्यत आरभ्य 'इदं स्तं मा' इतिपर्यन्तदश्रमर्गपरिमितोद्ग्राहसूक्ते शुभनिरपदेऽशुभसंग्रमः कथमिति ।

अत्राऽऽक्षेपद्वयस्यैवभेदोत्तरम् । अर्क्यविवाहाधिकारिणोऽर्क्यविवाहानन्तरमेव कन्याविवाहः । यदा तर्क्यविवाहाधिकार्यभारस्तद्रेनामुत्रं परित्यज्य विवाहसमये पात्रो घट्टक्षत्रयात्री चापरित्यागः । यदा शिलावदर्यादिभिरविवाहस्तदाऽधीयमेव सोहिका पठनीया । शरमतोटे टेडवन् । यदि जीर्यस्तीरस्मृतीयां परिणयति तदा बद्रीमातुलिङ्गविदादिमीशात्रीणां मध्ये कथाभिदेवया सह कर्तव्यं विधानं नत्वर्क्येति निश्चयः ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायामर्क्य-

वृषविवाहविधानम् ।

अथ प्रतिकूलविधानम् ।

तथा च स्मृतिः—

कृते वाङ्निश्चये पश्चान्मृत्युर्मर्त्यस्य कस्यचित् ।

तदा तु शान्तिकं कार्यं गृह्यसूत्रविधानतः ॥ १ ॥

यदा कृते निश्चये वाङ्मये मङ्गले क्षयदिव्यभौमान्तरिक्षोत्पातस्तदा शान्तिकं गृह्यसूत्रोक्तं कुर्याद्यमं च पूजयेन्मङ्गलार्थे ।

निश्चये जायमाने तु यस्मिन्वंशे क्षयो भवेत् ।

तदंशवर्धनार्थं [तु] विधानं शौनकोऽब्रवीत् ॥ २ ॥

अथ प्रतिकूलनिर्णयः ।

तत्र गर्गः—

कृते वाङ्निश्चये पश्चान्मृत्युर्मर्त्यस्य कस्यचित् ।

तदा न मङ्गलं कुर्यात्कृते वैधव्यमाप्नुयात् ॥ ३ ॥

मेधातिथौ—

षड्वारार्ये घटिते सुनिश्चये वरस्य गेहे त्वय कन्यकायाः ।

मृतिर्यदि स्यान्मनुजस्य कस्यचित्तदा न कार्यं खलु जातु मङ्गलम् ॥४॥

स्मृतिचन्द्रिकायाम्—

कृते वाङ्निश्चये पश्चान्मृत्युर्मर्त्यस्य गोत्रिणः ।

तदा न मङ्गलं कार्यं नारीवैधव्यदं यतः ॥ ५ ॥

भृगुसंहितायाम्—

वाग्दानानन्तरं यत्र कुलयोः कस्यचिन्मृतिः ।

तदोद्वाहो नैव कार्यः स्वपक्षक्षयदो यतः ॥ ६ ॥

पृथञ्शौनकः—

वरवध्वोः पिता माता पितृव्यश्च सहोदरः ।

एतेषां प्रतिकूलं चेन्महाविघ्नमदं हि तत् ॥ ७ ॥

आदौ ध्यानं स्तुतिः पश्चादावाहनमतः परम् ।
ततस्तु प्रार्थनं तेषां ततः पूजा विधीयते ॥ १८ ॥

तत्र ध्यानविधिः—

हेमचम्पकवर्णाभं हेमकेयूरभूषणम् ।
हेमवर्णाम्बरधरं ध्यायेच्छ्रीरागमादरात् ॥ १९ ॥

ततः स्तुतिः—किं दानैः क्रतुभिः पुण्यैः श्रीकण्ठस्तुष्यति प्रभुः ।
ऋतौ श्रीरागगीतैस्तु नादलुब्धो यतः शिवः ॥ २० ॥

अथाऽऽवाहनम्—

एहि श्रीराग रागेश भद्रेऽस्मिन्संनिधिं कुरु ।
वसन्तदेवसाहाय्ये पूजां गृह्य नमोऽस्तु ते ॥ २१ ॥
मूलमन्त्रेण सर्वास्तु विख्याताञ्जगतीतले ।
सर्वेषामेव रागाणां यो रागः स तु केशवः ॥ २२ ॥
मृगभोगी(नि) शिशून्सर्वान्सुविद्या जगतीतले ।
पुष्पाति रागरूपेण तस्माद्रागो हि केशवः ॥ २३ ॥

ततश्च वसन्तध्यानम्—

नवाभ्रतरुमूलस्थस्तमूहाटकसंनिधः ।
पुष्पमालावृतः सम्यग्ध्वेयः स्यात्कुसुमाकरः ॥ २४ ॥

तत आवाहनम्—

हिताय सर्वजगतां सुखाय सुखिनां सताम् ।
आहूतोऽसि यया देव वसन्त वनराजिष ॥ २५ ॥
चम्पकाशोकवुंभाभनागकेसरपाटलैः ।
नवाभ्रपल्लवस्निग्धैर्लक्षितः कुसुमाकरः ॥ २६ ॥
प्रार्थनीयोऽसि देवेश पूजनीयोऽसि भूभृताम् ।
फाल्गुने कार्तिके वाऽपि पूर्णिमायां निशामुखे ॥ २७ ॥
पूजिते त्वयि पुष्पेश पूजिताः स्युः सुरोत्तमाः ।
अतस्त्वां पूजयाम्यद्य वसन्त मदनधिय ॥ २८ ॥
श्रीरागप्रमुखा रागा निपाटप्रमुखाः स्वराः ।
कलाश्च फाकलीमुख्याः पूजिताः सन्तु चाद्य मे ॥ २९ ॥

अथ कार्तिकदीपोत्सवविधानम् ।

तथा च विष्णुधर्मोत्तरे—

वैष्णवानां परो धर्मः कार्तिके मासि सुव्रतः ।

सर्वस्वं दीयते भक्त्या विभ्रेभ्यो विधिपूर्वकम् ॥ १ ॥

तथा च योगियाज्ञवल्क्यः—

अहो मासस्य पण्णां वा तथा संवत्सरस्य च ।

अर्थानां संचयं कुर्यात्कृतमाश्वयुजि त्यजेत् ॥ २ ॥ इति ।

यदि सर्वस्वं दातुं शक्तिर्नास्त्यर्थागमाभावाद्यवरोधे सति तदाऽऽश्विनशुद्धपूर्णि-
मामारभ्य हरिजागरमहोत्सवं कार्तिकीपूर्णिमापर्यन्तं कृत्वा पश्चात्पूर्णिमायां
रात्रौ प्रथमर्यामे दीपदानं कुर्यात् । “ दीपमक्षुरुत्तमम् ” इति स्मृतिवचनन्या-
येन विष्णुगृहे शिवालये तुलसीवृन्दावने बिल्वतरुमूले वा दीपमज्ज्वालनं कुर्यात् ।

तत्र मतान्तरम्—

यदि मन्गृहे यावन्तो मनुष्यास्तावतो दीपान्मज्ज्वालयेत् । उच्चतरं स्तम्भं स-
म्भारोप्य तस्योपरि दीपभाजनं कृत्वा घृतेन तैलेन वा पूर्णं कृत्वा स्थूलतरां
वर्ति नियोज्य मज्ज्वालय भीलक्ष्मीनृसिंहा प्रीयेतामिति संकल्पं कुर्यात् । यथा-
शक्ति ब्राह्मणतर्पणं कुर्यात् । ततश्च त्रिपुरवधमाप्तजयश्रीशिवमीत्यर्थं दीपदानमहं
करिष्ये इति संकल्पं कुर्यात् ।

एवं कृते विधाने च प्रदीपोत्सवसंग्रहे ।

निर्विघ्नं जायते राष्ट्रं वर्धन्ते सुखसंपदः ॥ ३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां विष्णु-
धर्मोक्तं हरिजागरपूर्वकं दीपोत्सवविधानम् ।

अथ माघमासपुराणोक्तं दीपसप्तमीविधानम् ।

आदित्यपुराणे—

माघमासे समापन्ने शुक्लपक्षे तु सप्तमी ।

तत्र नीराजनं कुर्याद्रवेदीपैस्तु सप्तभिः ॥ १ ॥

तत्र ऋतुराजस्य ध्यानम्—

नवाम्रपल्लवाभासं मुक्ताभरणभूपितम् ।

सचूतमञ्जरीहस्तमृतुराजं विचिन्तयेत् ॥ ३ ॥

इति ऋतुराजस्य ध्यानम् ।

अथाऽऽवाहनम्—

ऋतुराज समागच्छ मण्डलेऽत्र स्थिरो भव ।

पूजिते त्वयि सर्वं हि विश्वं स्यात्पूजितं मया ॥ ४ ॥

इत्यावाहनम् । ततः पूजा—

धूतपल्लवमन्दारशतपत्रमरूचकैः ।

फह्यारैः कुमुदैः पद्मैः पूजयेत्कुसुमाकरम् ॥ १ ॥

अष्टरुणिकमध्ये तु परिसंस्थाप्य तं विभुम् ।

ऋतुराजं सहाभ्यक्षैः स्वर्गस्य च यथाक्रमम् ॥ २ ॥

मन्त्रैस्तद्विज्ञैर्काञ्चि नाममन्त्रैः पृथक्पृथक् ।

चन्द्रनाभतदूर्वाभिरन्यैर्वा मङ्गलोक्ष्यैः ॥ ३ ॥

अर्चयित्वा हि तं रागं स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ।

ततस्तु पूजयेद्दिमानाचार्यप्रमुग्वाञ्छुचीन् ॥ ४ ॥

गोभिर्वसैः सुवर्णादिधातुभिर्वाणकादिभिः ।

भान्यैर्नानाविधैः शैत्रैः तैस्त्यद्विद्विपरैस्तथा ॥ ५ ॥

सपत्याणैस्तुरङ्गैश्च गोणीपृष्ठैर्धुरंधरैः ।

कस्तूरीवीणकैः स्वच्छैर्घनसारकरण्डकैः ॥ ६ ॥

अश्वीरताकहनैश्च चामरैः सुमनोरमैः ।

अभ्रैर्नानाविधैर्वस्तुसंचयैः पूजयेद्द्विजान् ॥ ७ ॥

ततो बन्दिजनघ्राताभटांश्चैव कुशीलवान् ।

तोपयेद्द्रुमपाल्यैश्च पद्मबन्धवधिरादिकान् ॥ ८ ॥

एवं यः कुरुते राजा वसन्तस्य प्रपूजनम् ।

तस्य राष्ट्रे भवेत्सोमं धनधान्यसमाकुलम् ॥

नन्दते पृथिवी सर्वा सर्वसंपत्समन्विता ॥ ९ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां चतुर्वर्ग-

चिन्तामणौ हेमाद्रिमोक्तं वसन्तपूजनम् ।

अथ कार्तिकदीपोत्सवविधानम् ।

तथा च विष्णुधर्मोत्तरे—

वैष्णवानां परो धर्मः कार्तिके मासि सुव्रतः ।

सर्वस्वं दीयते भक्त्या विभेभ्यो विधिपूर्वकम् ॥ १ ॥

तथा च योगियाज्ञवल्क्यः—

अहो मासस्य पण्णां वा तथा संवत्सरस्य च ।

अर्थानां संचयं कुर्यात्कृतमाश्वयुजि त्यजेत् ॥ २ ॥ इति ।

यदि सर्वस्वं दातुं शक्तिर्नास्त्यर्थागमाभावाद्यवरोधे सति तदाऽऽश्विनशुद्धपूर्णि-
माप्मारभ्य हरिजागरमहोत्सवं कार्तिकीपूर्णिमापर्यन्तं कृत्वा पश्चात्पूर्णिमायां
रात्रौ प्रथमर्षामे दीपदानं कुर्यात् । “ दीपश्चक्षुरुत्तमम् ” इतिस्मृतिवचनन्या-
येन विष्णुगृहे शिवालये तुलसीचून्दावने बिल्वतरुमूले वा दीपप्रज्वालनं कुर्यात् ।

तत्र मतान्तरम्—

यस्मिन्गृहे याचन्तो मनुष्यास्तावतो दीपान्प्रज्वालयेत् । उच्चतरं स्तम्भं स-
मोरोप्य तस्योपरि दीपभाजनं कृत्वा घृतेन तैलेन वा पूर्णं कृत्वा स्थूलतरां
वर्ति नियोज्य प्रज्वाल्य श्रीलक्ष्मीनृसिंहौ प्रीपेतामिति संकल्पं कुर्यात् । यथा-
शक्ति ब्राह्मणतर्पणं कुर्यात् । ततश्च त्रिपुरवधप्राप्तजयश्रीशिवप्रीत्यर्थं दीपदानमहं
करिष्ये इति संकल्पं कुर्यात् ।

एवं कृते विधाने च प्रदीपोत्सवसंज्ञके ।

निर्विघ्नं जायते राष्ट्रं वर्धन्ते सुखसंपदः ॥ ३ ॥

इति श्रीवृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां विष्णु-
धर्मोक्तं हरिजागरपूर्वकं दीपोत्सवविधानम् ।

अथ माघमासपुराणोक्तं दीपसप्तमीविधानम् ।

आदित्यपुराणे—

माघमासे समापन्ने शुरुपक्षे तु सप्तमी ।

तत्र नीराजनं कुर्याद्रवेदीपैस्तु सप्तभिः ॥ १ ॥

प्रातःकाले शुचिर्भूत्वा स्नात्वा गङ्गानजले शुभे ।
 ततो नीराजयेद्भक्त्या सहस्रांशुं नभोगतम् ॥ २ ॥
 दण्डवत्प्रणिपातैश्च स्तोत्रैः सर्वैर्मनोरमैः ।
 शुक्लाम्बरधरः श्रीमाञ्जुकुमात्यानुलेपनः ॥ ३ ॥
 अक्षतैरर्चयेद्देवं सप्तसप्तिं विभावसुम् ।

ततो नीराजनमन्त्रः—

जय सूर्य जयाऽऽदित्य जय भानो जय प्रभो ।
 मया नीराजितोऽस्यद्य क्षेमं कुरु जगत्पते ॥ ४ ॥

इति नीराजनमन्त्रः ।

आदित्यहृदयादीनि जपेत्स्तोत्राणि यत्नतः ।
 प्रणम्य भास्करं पश्चात्सानन्दो गृहपात्रजेत् ॥ ५ ॥
 स्थण्डिले रङ्गमालाभिः सुस्निग्धे सदनाङ्गणे ।
 पुनस्तत्रापि कर्तव्यं सूर्यनीराजनं बुधैः ॥ ६ ॥
 शस्त्या तु भोजयेद्विमान्प्रणिपातैः क्षमापयेत् ।
 एवं कृते विधाने च प्रसन्नः सविता भवेत् ॥ ७ ॥
 पुष्टिदं तुष्टिदं लोके पापक्षयकरं परम् ।
 सर्वान्कामान्ददात्याशु कर्तृणां नात्र संशयः ॥ ८ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालाया-
 मादित्यपुराणोक्तं दीपसप्तमीविधानम् ।

अथ होलिकाविधानम् ।

भविष्योत्तरे—

पुरा कृतयुगस्याऽऽदौ राक्षसोऽभूर्नैरुष्यकः ।
 सुता तस्य महाघोरा होलिका नाम राक्षसी ॥ १ ॥
 तस्या विधानमन्युग्रं कार्यमुल्बणनाशनम् ।
 फाल्गुने मासि संप्राप्ते शरूपक्षे सुखास्पदे ॥ २ ॥
 पञ्चमीप्रमुखास्तत्र तिथयोऽनन्तपुण्यदाः ।

१ स. 'मण्डिते ८' । २ स. 'तस्या सूर्यनीराजना । ३ क. होला' । ४ स.

दश स्युः शोभनास्तासु काष्ठस्तेयं विधीयते ॥ ३ ॥
 अपत्यैर्वाऽथ वृद्धैर्वा युवभिर्वा दिनात्पये ।
 प्राप्तायां पूर्णिमायां तु कुर्यात्तत्काष्ठदीपनम् ॥ ४ ॥
 भद्राकरणमुल्लङ्घ्य दीपयेत्काष्ठसंचयम् ।
 स्नात्वा राजा शुचिर्भूत्वा स्वस्तिवाचनतत्परः ॥ ५ ॥
 दत्त्वा दानानि भूरीणि दीपयेद्दोलिकाचितिम् ।
 ग्रामाद्ग्रहिक्ष मध्ये वा तूर्यनादसमन्वितम् ॥ ६ ॥

तत्र दीपनमन्त्रः—

प्रदीपयेऽद्य ते घोरां चितिं राक्षससत्तमे ।
 हिताय सर्वजगतां प्रीतये पार्वतीपतेः ॥ ७ ॥
 ततोऽभ्युक्ष्य चितिं सर्वा साज्येन पयसा सुधीः ।
 गन्धपुष्पैः समभ्यर्च्य कृत्वा चैव प्रदासिणम् ॥ ८ ॥
 नारिकेलानि दिव्यानि बीजपूरफलानि च ।
 द्राक्षेक्षुकदलादीनि फलानि च समर्पयेत् ॥ ९ ॥
 अर्चयित्वाऽप्ततै रक्तैः कुङ्कुमेन सुसंस्कृतैः ।
 गीतैर्वाद्यैस्तथा नृत्यै रात्रिः सा नीयते नरैः ॥ १० ॥
 प्रभातसमये जाते स्नात्वा गाङ्गे तु वारिणि ।
 होलिकाचयनं प्राप्य भस्म तत्परिवन्द्यते ॥ ११ ॥
 बादनं करतालीनां कुर्याच्चैव परस्परम् ।
 गीयते देवगान्धारे वसन्ते देवकीर्तनम् ॥ १२ ॥
 होलिकादाहजं भस्मरजो मूर्ध्नि सुधार्पते ।
 भस्मोद्धूलितसर्वाङ्गनः श्वेदनैकपरायणाः ॥ १३ ॥
 प्रतारणैकनिषुणा हासोत्सवरसेप्सवः ।
 सिन्दूरोद्धूलनं कुर्युरन्यद्रविणसंपदा ॥ १४ ॥
 पलाशकुसुमोद्धूतशुभवारिप्रसेचनम् ।
 विधीयते त्रिषो लोके वसन्तप्रीतये ध्रुवम् ॥ १५ ॥
 द्वितीया च तृतीया च चतुर्थी पञ्चमी तथा ।

पृष्ठी च सप्तमी चैव सेवने तिथयः स्मृताः ॥ १६ ॥
 जलेन वाऽथ तैलेन दध्ना च पयसाऽपि वा ।
 इक्षूणां च रसेनैव वसन्तस्य प्रसेचनम् ॥ १७ ॥
 आर्द्रां देवेषु कर्तव्यं ततो विप्रेषु बन्धुषु ।
 फर्तव्यं भूमिपालेन मुखसंभोगवृद्धये ॥ १८ ॥
 निर्लज्जा मानरहिता गतेर्प्या गतसाध्वसाः ।
 क्रीडेयुः सकला लोका वसन्तस्योत्सवं प्रति ॥ १९ ॥
 निवृत्ते चोत्सवे तस्मिन्गुरुप्रमुखतो द्विजान् ।
 संपूजयेन्महीपालो बस्त्रालंकारभूषणैः ॥ २० ॥
 घन्दिनधारणाध्यक्षाञ्जतश्च कुशीलवान् ।
 इन्द्रजालकलाभिर्ज्ञास्तोपयेद्धनसंचयैः ॥ २१ ॥
 एवं कृते विधाने च होलिकायाः प्रयत्नतः ।
 प्रसन्ना जायते सा तु शैलोक्यमुखदा भवेत् ॥ २२ ॥
 आख्याजमेतद्दोलायाः पुराणे परिचक्षते ।
 तुष्टिदा पुष्टिदा लोके विधाने विहिते सति ॥ २३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 भविष्यपुराणोक्तं होलिकाविधानम् ।

अथ चैत्रशुद्धप्रतिपद्विधानानि ।

तत्राऽऽदौ काकपिण्डपरीक्षाविधानं गर्गसंहितायाम्—

फाल्गुने मासि दर्शस्य मध्यरात्रे पुराद्ग्रहिः ।
 घन्वन्तराणि संवीक्ष्य पञ्चाशत्तरुसंनिधौ ॥ १ ॥
 भूमिं संशोध्य यत्नेन निखनेत्कुडलादिभिः ।
 ऋष्टप्रतिस्थत्तरुपाणं स्वच्छदति चरिहं रिसेपत् ॥ २ ॥
 प्रसिञ्चेत्सरितस्तोयैः सरस्यादिभवैरपि ।
 ततः संमार्जनं कृत्वा धूपयेद्भूपसंचयैः ॥ ३ ॥
 आलिप्य चन्दनैर्दिव्यैः पुष्पाणि विकिरेत्ततः ।
 महाफणिमहाभोगद्विधारकृतालये ॥
 प्रसन्ना भव मातस्त्वं कुरु चाद्य जनप्रियम् ॥ ४ ॥

इत्यनेन मन्त्रेण गन्धपुष्पादि विधाय " पृथिव त्वया धृता लोकाः " इति प्रातःकालावधि पठन्पूर्वाभिमुखो निपण्णो वर्तेत । ततः प्रातरेवारुणोदयवेलायां दध्णोदनपिण्डपञ्चकं सव्यञ्जनं पूर्वादिक्रमेणोत्तरपर्यन्तं निदध्यात् । " दधि-क्राव्णो अकारिषम् " इति स्तोत्रं दधि पिण्डोपरि निधापयेत् । ततो दिक्क्रमेणेन्द्रयमवरुणकुबेरेभ्यश्चतुरः पिण्डांस्तद्विद्वैर्नैर्नाममन्त्रैश्च चतुर्ध्यां समर्पयेत् । नमोन्तमुच्चार्य ततश्च पञ्चमं पिण्डं ब्रह्मणे समर्पयेत् । ततस्तां पिण्डभूमिं मणिपत्य धन्वन्तरसप्तकं भूम्यन्तरं ब्रजेत् । तदनन्तरं काकागमनं निरीक्षेत । यस्माद्दिग्बिभागादागच्छति वायसः, कंचित्पिण्डं गृह्णाति, साशङ्कं निःशङ्कं वा तदवलोकनीयम् । शब्दायमानो मौनी वा किं वा ग्रासमात्रं परिगृह्णान्यं काकं पश्यति यां यां चेष्टां कुरुते तदनु रूपं फलमादिशेत् । यतो दिग्बिभागादागच्छति तस्मिन्दिग्बिभागे दुर्भिक्षं सूचयति । यद्दिग्देशस्यं पिण्डमश्नाति तस्मिन्देशे सुभिक्षं सूचयति । अन्यान्समाहूय तैः सह पिण्डमश्नाति तदाऽत्यन्तं सुभिक्षं सूचयति । मौनेनात्ति तदा सुभिक्षे सति पुनर्दस्युभयमादिशति । साशङ्कं समश्नाति तदा तस्मिन्नेव देशे स्थाने स्थाने सुभिक्षं (दुर्भिक्षं) सूचयति । [निःशङ्कं सम-श्नाति तदा] स्थाने स्थाने दुर्भिक्षं (सुभिक्षं) सूचयति । अपरेण गृहीतमन्नं बलादाहृत्य भक्षयति तदा राजभयमादिशति । तस्मिन्नेव वर्णविशेषोऽस्ति । शुभ्रकण्ठः फाको ब्राह्मणस्तस्य फलं त्रिभिर्मासैः । मयूरकण्ठः क्षत्रियस्तस्य फलं षड्भिर्मासैः । शिखाकारं मस्तकं यस्य स वैश्यस्तस्य फलं नवभिर्मासैः । कृष्णकण्ठः फाकः शूद्रस्तस्य फलं वर्षेण भवति । पश्चानां पिण्डानां मध्ये ब्रह्मस्थानं गतं पिण्डं चेद्गृह्णाति तदा सर्वदेशे सुभिक्षं जायते । यस्य वर्णस्य फाको मध्यमं पिण्डं गृह्णाति तस्यैव वर्णस्य क्षेमं विदधाति । * [पिण्डं गृहीत्वा यां दिशमनुधावति तस्यां दिशि स्वमाससंख्यया महर्षं विदधाति । तदोपशमने तात्कालिकमेव विधानम्—

पायसं शर्करापूपपूरिकासीरपट्टिकाः ।

एवमादीनि चान्नानि निक्षिपेत्काकभुक्तये ॥ ५ ॥

आदिशब्देन घृतमा(मां)समुद्दिष्टम् । चेत्पिण्डमात्रमपि न गृह्णाति तदा तत्र सर्वत्र जनभारं दिशति तदा सर्वैरन्नैर्नरमूर्तिं कृत्वा काकेभ्यो भूतेभ्यः श्भ्यो निद-

* धनुर्भिदान्तर्गतो भागो नास्ति. स. पुस्तके

१ स. "कं निर्भयं वा । २ स. "मत्ति त" । ३ स. "मदं द्वि" । ४ स. "स्ति इच्छकण्ठो । ५ स. "सैः । क्षामक" । ६ स. "ण जायते प" । ७ स. "नस्यं वि" ।

ध्यात् । श्वचाण्डालपतितभूतवायसगृहे (ग्रहे) राक्षसयक्षभैरवचेतालपिशाचेभ्यो वृत्तिं
विदधाति मन्त्राण ।

एवं कृते विधाने च विघ्ना नश्यन्ति तत्क्षणात् ।

मन्दते जगति (जगत्यां मन्दते) लोको नात्र कार्या विचारणा] ॥६॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
काकपिण्डपरीक्षाविधानम् ।

अथ क्षितधान्यपराक्षाविधानम् ।

(+ ततश्चैत्रमासि भक्तिपक्षिथौ विधानमन्वदस्ति ।)

फाल्गुनस्यामावास्यायां दिनात्ययसमये ग्रामात्पूर्वं उत्तरे पौ पूर्वस्मिन्नेव
भूमिमाने समस्यक्ते भूमिशुद्धिं विधाय धान्यसंख्यपाञ्चटान्कृत्वा
तेष्ववटेषु गोमयेन संमार्जनं कृत्वा गन्धपुष्पादिकानुपचारान्विदध्यात् ।
एकस्मिन्नेकस्मिन्नवटे शतं शतं धान्यकणान्निक्षिपेत् । द्वादश द्वादशावटा
एकैकस्य धान्यस्य कर्तव्याः । इण्डुमूलं इयडुमूलं चतुरमूलं वाऽवटा-
न्तरं कार्यम् । एवं धान्यमितावटपदक्तयो भवन्ति । ततः कणेपु
निक्षिप्तेषु मासाधिदेवताः षोडशोपचारैरुपचर्या(रे)त् । ततश्चाऽऽद्रार्कपत्रैः प्रच्छाद्य
मदक्षिणं कृत्वा गृहं संव्रजेत् । पश्चात्मातःकाले समुत्थाय कृतस्नानाद्याह्निकः
समागत्य पुनस्तेषामवटानामर्चनं कृत्वाऽर्कपत्राणि निःसार्यावटगर्भानिवलोकयेत् ।
तत्र धान्यकणानां न्यूनाधिक्यं (कर्त्वं) संविलोक्य तस्मिन्स्तस्मिन्मासि तादृशमेव
फलमादिशेत् । यस्मिन्मासि यस्य धान्यस्य न्यूनता भवति तस्य मासस्याधिदेव-
ताप्रीतये ब्राह्मणतर्पणं कुर्यात् । एकस्य विद्द्व्राह्मणस्य द्वारदेशे शतया धान्य-
राशिं दद्यात् । तस्याप्यभावे स्वे स्वे द्वारदेशे सर्वधान्यपूजां कृत्वा मासपर्यन्तम-
न्तिकेभ्यो भिक्षुकेभ्यः स्तोकं स्तोकं देयम् ।

एवं कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां सर्वधान्यजिज्ञा-
साख्यं विधानम् ।

+ धनुश्चिह्नान्तर्गतमधिक्यम् ।

अथ चैत्रशुद्धप्रतिपदायुपरीक्षाविधानम् ।

चैत्रमासि ग्रामात्पूर्वे पश्चिमे वा दक्षिणोत्तरयोः समस्थले देशे संमार्जनं कृत्वा तस्य संमार्जितस्य मण्डलस्य चतुर्दिक्षु चतस्रः पताकाः समुच्छ्रित्य तासां मध्ये स्थण्डिलं कृत्वाऽग्निमुखं विधाय गणपतिदुर्गाक्षेत्राधिपतिपूर्वकमष्टलोकपाच्छ्रितये साज्येन पायसेन हवनं कुर्यात् । मन्त्रैस्तु तल्लिङ्गकैः प्रत्येकमष्टोत्तरशतम् । तदे(तेनै)व सिद्धकृतम् । ततो हवने कृते वायुमार्थनां कुर्यात् ।

तत्र प्रार्थनामन्त्रः—

एद्यात्मन्सर्वभूतानां कुरङ्गपतिवाहन ।

समादिश फलं चास्मिन्वत्सरे हि सदागते ॥ १ ॥

इत्यावाह्य(ति प्रार्थ्य) पवनं प्रणम्य क्षणमात्रं तिष्ठेत् । यावत्सूर्यस्य दर्शनम् । के(केपां)चिन्मतेनोदयात्पौडश पलानि परीक्षेत । ततस्तु यद्विग्विभागाद्वायुरागच्छति तदबलोकनीयम् ।

सुभिक्षं जनमारं च सुराज्यं धनमूढताम् ।

बहुतोयं जनं ह्य संतोषं तनुते क्रमात् ॥ २ ॥

अन्यथ—

पूर्ववायुर्धनोत्कर्षं वह्निवायुर्जनक्षयम् ।

दाक्षिणः पशुमारं च नैर्ऋतो धनहानिकृत् ॥ ३ ॥

पार्श्वो मेघवृद्धिं च वायव्यो री(व्यस्वी)तिर्मादिशेत् ॥

औत्तरो यान्यलाभाय रुद्रवायुर्धनमदः ॥ ४ ॥

अनयोर्द्वयोर्वचनयोर्मध्ये द्वितीयस्यार्थः प्रायो पटते ।

सार्धपौरुषमानेन पताकोच्छ्राय उच्यते ।

तासां कम्पाद्दिजांनीयात्फलमेतन्महीपतिः ॥ ५ ॥

होमधूमशिखायां च भ्रैक्षणीयः भ्रमञ्जनः ।

एवं कुर्वन्महीनाथो न कुत्रापि च सौदति ॥ ६ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां

गणोक्तं वायुपरीक्षाविधानम् ।

तत्राऽऽवाहनम्—

पहि दैत्यकुलश्रेष्ठ चैत्रपर्वाणि मानद ।

अर्पिते त्वयि देवेभ्यः कृत्यं भवतु मे शुभम् ॥ ७ ॥

इति दमनकावाहनम् ।

सुस्निग्धपल्लवाभासं मयूरवरवाहनम् ।

चिन्तयामि सदानन्दं शुचिं दमनकं हृदि ॥ ८ ॥

इति ध्यानम् ।

पूजयामि सुपैः स्वच्छैस्त्रामघासुरसूदन ।

मूर्जितेन त्रया सर्वाङ्गपूजयामि सुरोत्तमान् ॥ ९ ॥

इति मन्त्रेण पूजितं दमनकं पुष्पमण्डपिकामव्यस्यद्विन्दोलक उपवेशितेभ्यो देवेभ्यः समर्पयेत् । ततो गन्धपुष्पादि दत्त्वा गुर्वादीनभ्यर्च्य च विसर्जयेत् ।

तत्र विसर्जनमन्त्रः—

गच्छ गच्छासुरश्रेष्ठ यथास्थानं महानते ।

अर्पिते त्वयि देवेभ्यो जगदस्तु निरामयम् ॥ १० ॥

इति विसर्जनमन्त्रः ।

द्विन्दोलविसर्जनं जङ्गमानामेव । स्यान्नराणामुभयासंभवात् । केषांश्चिन्मते चावद्वसन्तर्तु । अथवा कृतयुगादिपर्यन्तमथवाऽपराष्टमीतिधिपर्यन्तं विसर्जनं न कर्तव्यं देशान्तरव्यवहितपित्रादिपूजनार्थप्रतीक्षार्थम् । यदि पित्रादिसंनिधानं भवेत्तदा तत्पूजनानन्तरमेव विसर्जनं कार्यम् ।

देवतानां गुरुणां च पूजायाः क्रम ईदृशः ।

पञ्चस्त्रायतनेष्वेव प्रधानं प्रथमं स्मृतम् ॥ ११ ॥

पश्चात्तरतमत्वेन स्वदत्त्वा वाऽपि पूजनम् ।

यवानां (पञ्चानां) मन्त्रराजानां किंतु कुर्यादुपासकैः ॥ १२ ॥

आदृत्यावर्तितं मन्त्रैर्देवतामादितौ यजेत् । (?)

आदौ पिता ततो माताऽऽचार्यश्वशुरमातुलाः ॥ १३ ॥

पितृमातृपुत्रसारथ्य व्यायांसो भ्रातरश्च ।

एतत्प्रभृतयः श्रेष्ठाः प्रपूज्या योऽपितो नराः ॥ १४ ॥

पितृसान्ध्यात्पितृव्याणां पूजा स्यात्पितृपूजने ।

१ ए. "न्द सु ३" । २ ए. "मन्त्र" । ३ ए. "तं प्रयेत्" ।

महामन्त्रोपदेष्टा चेत्पितृवृत्पूजने स्मृतः ॥ १५ ॥
 सर्वेषां चैव पूज्यानां श्रेष्ठौ च पितरौ यतः ।
 एते मान्या यथापूर्वमेभ्यो माता गरीयसी ॥ १६ ॥
 अथवा—

गुरुवः पञ्च सर्वेषामेभ्यो माता गरीयसी ।

इत्यादिवाक्यपर्यालोचनयाऽऽदौ मातुरेव पूजामाप्तिः । तदयुक्तम् । यथा
 ग्राम्यारण्यपशुभ्यो जलतिलपयसां पूर्वोक्तनिन्द्रापूर्वकमर्हिसापादकरवेनाजाक्षीरेण
 जुहोतीत्यजाक्षीरविधिनाऽपेक्षिता स्तुतितस्तथा मातृपूजाविधिवितरनिन्द्रया प्राञ्चस्त्वं
 न तु पितुरधिकत्वम् । कुतः । पितुस्तस्या अपि पूज्यत्वात् । पूज्यस्य पूज्यः
 पूज्यतरः पितामहो मातामहो वा । पूज्यतरस्य पूज्यः पूज्यतमः प्रपितामहो
 मातामहपितामहौ (मातामहो) वा यथा तेषां पूजनार्तिपतृपूजनं [न] गुरुतमं
 गुरुक्रमन्यायेन तथा पितरि स्वरूपेण गुरुत्वं मातृपूज्यत्वेन गुरुतरत्वं ज्येष्ठ-
 भ्रातृपूज्यत्वेन गुरुतर (म) त्वम् । तस्मादादौ पितृपूजनमेव देवतागुरु-
 पूजनानन्तरम् । यथाशक्ति विलाज्यहोमं कुर्यात् । यथाशक्ति दक्षिणादानम् ।
 ततो द्राक्ष्यणकुमारिकाराधनं यथाशक्ति । एतद्दमनकविधानं भविष्योत्तरोक्तम् ।
 सांख्यायनेऽस्ति । हेमाद्रिपण्डितोक्ते चतुर्वर्गचिन्तामणावप्यस्ति ।

कृते दमनकस्यास्मिन्विधाने नरपुंगवैः ।
 सर्वत्र विजयप्राप्तिर्भवेन्नात्र विचारणा ॥ १७ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 भविष्योत्तरोक्तं दमनकारोपणविधानम् ।

अथ आयुकाभहोत्सवविधानम् ।

वैशाखे कृष्णपक्षे स्यादष्टमी तिथिरुत्तमा ।
 नवमी दशमी तद्दक्षिणैरेकादशी शुभा ॥ १ ॥
 द्वादशी तत्परा चैव भूताऽमा च विशेषतः ।
 ज्येष्ठस्याऽऽद्या शुभा तद्वत्सूत मातृमहोत्सवे ॥ २ ॥
 सूतकं विद्यते चात्र लोकस्य सकलस्य च ।
 धनिष्ठापञ्चके यद्यदर्जनीयं शुभेप्सुभिः ॥ ३ ॥

तथैवाष्टासु तिथिषु वर्जनीयं प्रयत्नतः ।
 विवाहमङ्गलादीनि कुर्यात्क्षमाणि मानवः ॥
 भाद्रादि सफळं कार्यं नात्र कार्या विचारणा ॥ ४ ॥

तत्र विधानक्रमः—

प्रातःकालेऽष्टमीं प्राप्य समाहूय द्विजोत्तमम् ।
 पूजयेद्विधिवद्भक्त्या वस्त्रारोपणपूर्वकम् ॥ ५ ॥
 प्रस्थाप्य तं समभ्यर्च्य नवम्यां कारयेत्परम् ।
 विधानं भूभुजां मभ्यग्राहणैः सह चापैः ॥ ६ ॥
 हस्ते कङ्कणमाबध्य कुलालस्य महीपतिः ।
 ग्रामादा(द्या)यं समस्तं च तस्मै दद्याद्दिनाष्टके ॥ ७ ॥
 एतदेव विधानं तु नवम्यां क्रियते युधैः ।
 दशम्यां प्रातरेव हि दीपनिर्याणमुत्तमम् ॥ ८ ॥
 विदध्यात्सघनस्तस्य कुलालस्योग्रसंयुतम् ।
 सर्वधान्यमयो दीपः पञ्चवर्तिसमन्वितः ॥
 शरावर्सपुटे न्यन्तः सद्घृतापूरितः शुभः ॥ ९ ॥

सद्घृतं सद्यस्तप्तमिति ।

भावुकाभूर्तिमानीय तत्र तं परिपूजयेत् ।
 ततश्च ग्राहणागारं नीयते भूपतेस्ततः ॥ १० ॥
 ततः सचिगमुख्यानां सन्नानि प्रतिनीयते ।
 यत्र यत्राऽऽगतो दीपस्तत्र तत्र प्रपूज्यते ॥ ११ ॥
 समानीय पुनः सद्य कुलालस्य विशेषतः ।
 शिष्यस्थं तत्र तं कृत्वा रात्रिशेषस्तु नीयते ॥ १२ ॥
 एकादश्यां तिथौ रात्रौ कुर्याज्जागरणं जनः ।
 स्वेषु स्वेषु गृहेष्वेव यावच्चोदेति भास्करः ॥ १३ ॥
 उदिते भास्करे पश्चान्निर्याणं कुलपस्य च ।
 काष्ठस्य कुलपं कृत्वा संवाह्य च कुमारकैः ॥
 नैररितस्ततो नीत्वा दृशोपरि परिक्षिपेत् ॥ १४ ॥

इत्येकादश्यां विधानम् ।

द्वादश्यामुत्तकारयं तु कंबिकं विनिर्णयेत् ।

शाखामावृतसर्वाङ्गं कांचिदेवा नितम्बिनीम् ॥ १५ ॥
 नटापित्वा नरं कश्चित्द्रूपसहितं तथा ।
 क्रीडते ग्राममध्ये तु उल्लङ्घो दैत्यपुंगवः ॥ १६ ॥
 योधयित्वा ततः सार्धं नूनमज्जूकयाऽसुरः ।
 त्रिधातव्यो मृतो दैत्य उल्लङ्घो भुवि पातितः ॥ १७ ॥
 शान्तमस्तु जगत्सर्वं धर्मवृद्धिस्तु जायताम् ।
 विवर्धतां श्रुतेर्माणो नदां वृद्धिस्तु जायताम् ॥ १८ ॥
 चर्धन्तां चैव दातारो धर्मशीलाः पतिप्रताः ।
 सुखप्रसवता लोके जायतां योषितामपि ॥ १९ ॥
 सर्वे च सुगिनः सन्तु सर्वे सन्तु निरामयाः ।
 सर्वे भद्राणि पश्यन्तु मा कश्चिद्दुःखमाप्नुयात् ॥ २० ॥
 पठेयुरिति सर्वेऽपि चल्हके निहते सति ।
 एतं विधानं कर्तव्यं द्वादश्या मध्यवासरे ॥
 प्रयोदश्यां च त्वपरं महत्पुद्गं विधीयते ॥ २१ ॥

पुराणवचनात्—

महत्पुद्गं त्रयोदश्यां चतुर्दश्यां च योगिनीः ।
 अमाया च विनेषेण गान्धारीपूजनं शुभम् ॥ २२ ॥
 अर्चनां विना यजिर्देव्या रोहिण्यां क्रियते जनैः ।
 नै तां गृह्णाति सा देवी प्रधानत्वं तिपेर्यतः ॥ २३ ॥

कानि पश्चिमानि रङ्गाद्ग्रहिन धावन्ति तत्सर्वं समालोकनीयम् । समालोच्य तादृशं फलं वक्तव्यम् । तच्चाऽऽह—अग्रधान्यान्यग्रत एव यान्ति तदा महत्सुभिक्षम् । अनेनैव प्रकारेण गत्स्वभावं धान्यमग्रे धावति तद्बहुतरं भविष्यतीति ज्ञातव्यम् । ततः सानन्दाः स्वान्स्वान्गृहान्गच्छेयुः । ततश्चतुर्दश्यां सायंकाले अञ्जुकीभूय सर्वेऽपि पुमांसो गृहीतशस्त्रास्त्रसंपदः ' उदयोऽस्तु, उदयोऽस्तु ' इति ग्राममध्ये ग्रामं प्रदक्षिणीकृत्य किञ्चित्स्थानान्तरं व्रजेयुः । तत्र कांचिदेकां कुम्भकारेणाऽऽनीतां कृत्रिमनारीस्वरूपिणीं भावुकास्वरूपिणीं भावुकां पदान्तरैऽभिनिपण्णां कृत्वा सर्वे पौरास्तत्र तृणमयं पुरुषं तस्या भावुकास्वरूपिण्या देव्या हस्ताक्षतास्तन्मस्तके क्षेपयित्वा ततस्तं तृणपुरुषं दहेयुः । ततस्तु सानन्दाः पुनः पुरमात्रजेयुः । उदकं संपृश्य स्वान्स्वान्गृहान्त्रजेयुश्च । यत्र यत्र गच्छन्ति तत्र तत्र पाद्यपूजापूर्वकानुपचारान्कारयेयुः । एवं भूतदिने नक्तबेलायां योगिनीविधानम् । ततस्तस्मिन्नेव नक्तेऽपरविधानम् ।

शिशुः काष्ठमयस्तत्र कर्तव्यः शिल्पिभिर्दृढः ।

इति क्षीरवृक्षस्य काष्ठस्य यस्य कस्यचिदेवं ज्ञातव्यम् ।

हरिद्राक्तं न्यसेत्तस्यौ गान्धार्याः पुरतः सुधीः ।

प्रजास्ताः कन्यका देव्या भूतमातुः सुलक्षणाः ॥ २४ ॥

त्रिपुरा भैरवी देवी त्रिशूलवरधारिणी ।

इत्युधार्य जनाः सर्वे प्रातःकाले समाहिताः ॥ २५ ॥

ततस्तु पुरजा लोका नरा नार्यः सचालकाः ।

कम्बलोत्तरधारिण्यो हिरिकङ्कणकास्तथा ॥ २६ ॥

सूत्रत्रिवृत्तेरष्टोत्तरशतगुणमयं हस्तकङ्कणं हिरीति निगद्यते ।

कुठारान्कण्डतः कृत्वा व्रजेयुः व्ररणं हि ताम् ॥

प्रदक्षिणप्रक्रमणैः स्तोत्रैर्नानाविधैस्तथा ॥ २७ ॥

पुष्पैर्नानाविधैर्देवीं पूजयेयुः प्रयत्नतः ।

ततस्तु मण्डलं देव्याः पूरुर्कर्मण्डकैस्तथा ॥ २८ ॥

आच्छाद्य विधिवद्भक्त्या घटिकाः स्फोटयेत्ततः ।

नैवेद्यं विविधं देव्यै र्भावुकार्यं समर्पयेत् ॥ २९ ॥

ततः संपार्थ्य देवीं तां गच्छेयुर्निजमन्दिरम् ।
सखीं तिलकभालां तां निम्बद्रामधरास्तथा ॥
रात्रौ जागरणं कुर्युरात्तशस्त्राः शुचिव्रताः ॥ ३० ॥

शुचिव्रता घृह्यार्चयुक्ता इत्यर्थः ।

जैपेदेतालनामानि पवित्राणि मुहुर्मुहुः ।
मध्यरात्रे ततः कुर्युर्पुद्गाभासं परस्परम् ॥ ३१ ॥
हन्यतां हन्यतां शीघ्रं प्रहरं दैत्यपुंगवम् ।
हतो दैत्यो हतो दैत्य इति घ्नुरुरुदायुधाः ॥ ३२ ॥
तस्मिन्नेव तु समये शिवयस्थो दीपदैत्यराद् ।
स च्छेत्तप्योऽध्ववर्गेण बहुधा कारयेदतम् ॥ ३३ ॥
हते च महरे दीपे निहते च सुदारुणे ।
नर्तनं च मियः कुर्युस्त्रिपुरानिष्ठये कृते ॥ ३४ ॥
ततः प्रभातसमये चौर्यमारोप्य केषुचित् ।
सीरेषु च समारोप्य विदध्यात्स्वेदनं बहु ॥ ३५ ॥
सीरारोपणकाले च भूतमातुः भिर्यंकरम् ।
कल्पयेपुस्तु नैवेद्यं क्षियः शुभसुतान्विताः ॥ ३६ ॥
एवं कृते विधाने च कल्पयेयू रणोत्थणम् ।
तद्यापि कृशिमं स्फूर्तिं महारे जर्जरीकृतम् ॥ ३७ ॥
शकटोपरि विन्यस्य नयेयुः पुरतो वहिः ।
ततस्तान्सीरपृष्ठस्थान्बवा(न्यपि)र्मान्स्तेयिनो जनान् ॥ ३८ ॥
आनयेयुर्वहिर्ग्रीमान्यसेयुर्वृषचर्मणि ।
शिरसास्त्वादाय तेषां तु ततः कुर्युर्निसर्जनम् ॥ ३९ ॥
तेऽपि चौराः शिरस्तस्य रजन्यां निहतस्य च ।
दग्धाः (गन्धा) स्नानाय गच्छेयुः सह तैः पुरसंभवैः ॥ ४० ॥
कृतस्नानाः पुरं प्राप्य त्र्यभिचार्ये शिवात्मजाम् ।
भावुकां जगतां धात्रीं प्रार्थयेयुर्वरान्बहून् ॥ ४१ ॥
जयं देहि यज्ञो देहि देहि सौभाग्यमुत्तमम् ।
देहि शुत्रांश्च पीत्रांश्च देहि सर्वार्थमंपदः ॥ ४२ ॥

देहि वृद्धिं गवां शश्वत्ससस्यां भेदिनीं कुरु ।
 सुभिन्नं चास्तु सर्वत्र वाणिज्यं माऽस्तु निष्फलम् ॥ ४३ ॥
 मार्गं च गच्छतां नृणां मा सन्तु परिपान्थिनः ।
 जलं धान्यं तृणं वासो रसाः शाका धनानि च ॥ ४४ ॥
 बहूनि सन्तु लोकेषु न कश्चित्सीदतां जनः ।
 अन्नं बहुतरं चास्तु दाने चाऽऽस्तिक्यमुत्तमम् ॥ ४५ ॥
 संतोषः सर्वदा चास्तु त्वत्प्रसादाच्छिवात्मजे ।
 एवं ये कुर्वन्ते लोका विधानं प्रतिवत्सरम् ॥ ४६ ॥
 ते न पश्यन्ति दारिद्र्यं भोक्तारः सुखसंपदाम् ।
 एतत्समस्तमारुख्यानं पुराणे परिगीयते ॥
 पवित्रं सुरसं श्राव्यं लोकानां हितवर्धनम् ॥ ४७ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 पद्मपुराणोक्तं भावुकामहोत्सवविधानम् ।

अथ शीलापष्ठीविधानयुक्तं नागपञ्चमीविधानम् ।

तथा च भविष्योत्तरे—

श्रावणे मासि पञ्चम्यां सिते पक्षे विधीयते ।
 विधानं नागदेवानां शीलापष्ठास्ततः परम् ॥ १ ॥
 मुहूर्तद्वितये नागः शेषः स्कन्दो हि दृश्यते ।
 सः नागपञ्चमी पूज्या गणराजयुताऽशुभा ॥ २ ॥
 प्रातःकाले सदा पष्ठी पूज्या च युवतीजनैः ।
 अपराह्णे सदा नूनं वैषण्याय च पूज्यते (कल्पते) ॥ ३ ॥

इति स्मृतिचिन्तामणिः ।

नागास्तु मृन्मया ज्ञेया आलेख्याः कुट्टकुमेन वा ।
 चन्दनेनाथवा लेख्यास्तद्भावे हरिद्रया ॥ ४ ॥
 आलेख्याः सद्नेष्वेव स्वस्मिन्स्वस्मिन्मनीषिभिः ।
 मृन्मयास्तु विपातव्यास्ते पूज्याः पुरवासिनाम् ॥ ५ ॥

शीलानाम्नीं सुशीलां च मृन्मयीं वाजिसंयुताम् ।
 प्रातःकाले तिर्यौ पृथुथां विधानान्तरमिष्यते ॥ १९ ॥
 योपाजनैश्च क्रियते शीलाव्रतमनुत्तमम् ।
 गङ्गासैकततः किञ्चित्समानीय तु सैकतम् ॥ २० ॥
 वीरणानि समानीय क्रियते कृत्रिमं सरः ।
 मूर्तेस्तस्याश्च शीलायाः कृतायाः फणिनां मृदा ॥ २१ ॥
 विन्यसेद्दधिभक्तं च त्वर्कपत्रपुटे शुभे ।
 दद्यात्तं ब्राह्मणेभ्यश्च तत्पत्नीभ्यो विशेषतः ॥ २२ ॥
 वंशपात्रेषु विन्यस्य नूतनेषु शुभेषु च ।
 फार्पासकानि वस्त्राणि तथा कर्णावतंसकान् ॥ २३ ॥
 फण्टसूत्राणि हारांश्च कुङ्कुमं चन्दनं तथा ।
 अञ्जनं चाष्ट सौभाग्यवस्तूनि सवसूनि च ॥
 सावित्रीप्रीतये दद्याच्छीलासंतोपवृद्धये ॥ २४ ॥

तत्र दानमन्त्रः—

प्रीयतां ब्रह्मसावित्री शीला च प्रीयतां सती ।
 दधिभक्तप्रदानेन भूयान्मे संततिः शुभा ॥ २५ ॥ इति ।
 एवं कृते विधाने च नागानां प्रीतिवर्धने ।
 शीलाव्रतविधानेन सहिते क्षेमदं नृणाम् ॥ २६ ॥
 विधानस्यास्य कथितं पुराणे च कथानरुम् ।
 विधानं तस्य सर्वं च समासात्कथितं मया ॥ २७ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां भविष्योत्तरपुराणोक्तं
 शीलापष्टौविधानयुक्तं नागपञ्चमीविधानम् ।

अथ पवित्रारोपणविधानम् ।

थाः पूर्वमुक्तास्तियथैत्रमासि शुभावहाः ।
 अष्टौ दमनफारोपे पवित्रारोपणे मताः ॥ १ ॥

थावणे मासि संमासे कर्तव्यं विधिवद्बुधैः ।
 पवित्रारोपणं पुण्यं देवानां प्रीतिवर्धनम् ॥ २ ॥
 त्रिसूत्रं त्रिष्टुतं कृत्वा गोमूत्राक्तं च कारयेत् ।
 साल्यैस्तु ततस्तोयैः शुद्धार्थं शुद्धिमाश्रयः ॥ ३ ॥
 कुर्यात्तस्य पवित्राणि विधिवन्मन्त्रकोविदः ।
 हृदसूत्रमयं पुण्यं पवित्रं क्रियते मया ॥ ४ ॥
 प्रीत्यर्थं सर्वदेवानां हिताय जगतामिह ।

इति मन्त्रेण पवित्राणि कुर्यात् ।

पवित्रे तन्तवः प्रोक्ताः शतसंख्यैकविंशतिः ॥ ५ ॥
 विनायकाय देवाय तावद्वन्थिकरं हि तत् ।
 पृष्ट्याऽधिका स्याद्विंशती तन्तूनां प्रीतये हरेः ॥ ६ ॥
 ब्रह्मसूत्रं प्रमाणं च शतग्रन्थि पवित्रकम् ।
 हराय तावदेव स्यात्परिमाणं पवित्रकम् ॥ ७ ॥
 पृष्टितन्तुमयं दिव्यं पृष्टिग्रन्थि पवित्रकम् ।
 भैरवाद्येषु देवेषु शतमष्टोत्तरं शुभम् ॥ ८ ॥
 तन्तूनां ग्रन्थयस्तावत्पवित्रे परिकीर्तिताः ।
 सहस्रसंमितं पूतं तन्तुभिर्वा शतत्रयम् ॥ ९ ॥
 शतं चाष्टाधिकं चैव पवित्रं गुरवे स्मृतम् ।
 शतग्रन्थि पवित्रं स्यादष्टाधिकमनुत्तमम् ॥ १० ॥
 पित्रोस्तु शतसंख्यं स्यात्पितृव्ये पृष्टितन्तुकम् ।
 तदेव मातुले ज्ञेयं ज्येष्ठे भ्रातरि चैव हि ॥ ११ ॥
 पृष्टितन्तुमयं श्रेष्ठं पितृपूज्येषु संमतम् ।
 अष्टाविंशतितन्तूनां पृथग्रन्थि पवित्रकम् ॥ १२ ॥
 इतरेषु च सर्वेषु निर्दिष्टं कर्मकोविदः ।
 कुङ्कुमाक्ताः प्रकर्तव्या ग्रन्थयः सुसमाहिताः ॥ १३ ॥
 पवित्राणां च सर्वेषां विदुषां मतधीदृशम् ।
 केषां मतेन पूजा स्यात्पवित्राणां यथोत्तरा ॥ १४ ॥

१ क. विविधे बुधैः । २ ख. "णं दिव्यं दे" । ३ ख. "शेत्सीरितात्तो" । ४ ख. "यं पूतम्" ।

५ ख. "मागेन श" । ६ ख. तथा पा । ७ ख. "न्तुमिव वे" ।

वृद्धिहाससमायुक्ता यावदेति च पूर्णताम् ।
 एवं कृतिः पवित्राणां विद्वद्भिः परिकीर्तिता ॥ १५ ॥
 यद्यद्यस्मै समुद्दिष्टं तत्तत्तस्यैव योषिते ।
 आदौ पूजा विधातव्या पवित्रेभ्यो मनीषिभिः ॥ १६ ॥
 विधातव्यः समारोपः पवित्रस्येश्वरादिषु ।
 सूतकाद्यवरोधेन प्रोक्ते काले न सिध्यति ॥ १७ ॥
 पवित्रारोपणं नृणां तदां भाद्रपदे शुभम् ।
 आश्विने वाऽपि कर्तव्यं यावन्नोत्तिष्ठते हरिः ॥ १८ ॥
 आपादप्रभृति प्रोक्ता मासाः पञ्च मनीषिभिः ।
 पवित्रारोपणे श्रेष्ठास्तेषु श्रावण उत्तमः ॥ १९ ॥
 श्वेतादीन्भावयेद्दर्शान्पवित्रेषु समाहितः ।
 कलान्यासैस्तु पूतानि पवित्राणि च मान्त्रिकः ॥ २० ॥
 आरोपयेत्पवित्राणि रविपूर्वेषु पञ्चसु ।
 देवेषु स्थानमुद्दिश्य तथाऽऽरार्ध्यं यथाविधि ॥ २१ ॥
 निष्पाद्य विधिवत्पूजां गन्धपुष्पादि कारयेत् ।
 एवं कृते विधाने च संपूर्णो वार्षिको विधिः ॥
 संपादितो भवेन्नृणां नात्र कार्या विचारणा ॥ २२ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 पवित्रारोपणविधानम् ।

अथ भाद्रपदे मासि गरुडपञ्चमीविधानम् ।

अडवालमते—

तत्र नदीतीये स्नानं कृत्वा बल्मीके विधानमेतत्कर्तव्यम् । कूर्माण्डीपर्णानि
 चतुर्दश तावन्त्येव कूर्माण्डीपुष्पाणि तावन्त एव गोधूमचूर्णस्य नागा
 विधातव्यास्तावन्त एव दीपास्तावन्त एव मुष्टिकास्तावन्त एव ऋषिपो-
 लिकास्तावन्त्येव यज्ञसूत्राणि तावन्त्येव पवित्राणि । तत्र चतुर्दशभिर्वाजैर्ब-
 ल्मीकसमन्ताद्गद्गाजलेन सेचनीयम् । ततस्तु सर्पिणा पयसा च सेचनीयम् ।
 ततश्च कूर्माण्डीपर्णानि धामकरे गृहीत्वोत्तराभिमुखो मान्त्रिकः क्रमेण कण्ठे-

श्वरीबीजप्रभृतीनि बीजानि समुच्चार्य पर्णानि विन्यसेत् । तत्र बीजरेवाऽऽसनं दत्त्वा बीजोद्दारेण सह नागा योजनीयाः ।

तत्र बीजमन्त्राः—

ॐ कण्ठेश्वरीची आज्ञा १ । ॐ पारोक्षीची आज्ञा २ । ॐ विपाशापेची आज्ञा ३ । ॐ पिशापेची आज्ञा ४ । ॐ धूमेयाची आज्ञा ५ । ॐ पटिरेयाची आज्ञा ६ । ॐ गरुडाची आज्ञा ७ । ॐ विनायकाची आज्ञा ८ । ॐ भाद्रनायकाची आज्ञा ९ । ॐ भाईशेटीची आज्ञा १० । ॐ अडवालाची आज्ञा ११ । ॐ अडवलभापिनीयेची आज्ञा १२ । ॐ नागाची आज्ञा १३ । ॐ गुरुची आज्ञा १४ ।

एवं प्रकारेणैतानि बीजानि प्रत्येकं मन्त्ररूपाणि । ततः पूजान्त आर्द्रा-कृतान् गोधूमान्समीपे संगृह्य स्नानं कृत्वा तत्रैव मार्जनमेतरेव बीजरेभिरेव तर्पणं कर्तव्यम् । ततो जलाद्बहिर्निर्गत्य बल्मीकमागत्य प्रदक्षिणीकृत्य गोधू-मैरर्चयेत् । दण्डवत्प्रणिपातं कृत्वा क्ष्वेदनं कुर्यात् । ततो गच्छ रे धाव रे विप तव पिता अडवाल मास इत्युच्चार्य क्ष्वेदनं कुर्यात् । पुनस्तु देशभापया क्ष्वेदनं कुर्यात् । सर्वे निम्बपवित्रावतंसा दर्भपवित्राणि निम्बपल्लवपवित्राणि करयोर्धृत्वा मन्त्रमुच्चारयेयुः । परस्परं कर्णेषु मन्त्रजपं [च] कुर्युः । यः परम्परया गुरुस्तस्मै पवि-त्रारोपणं कृत्वा प्रणमेयुः । परस्परं चापि तस्मिन्नेव समये यस्मै कस्मैचिच्छ्रद्धानाय मन्त्रो दातव्यः । प्रत्यहं त्रिसंध्यं मन्त्रस्यास्यानुवृत्तिर्माजनं तर्पणं जल-पानं च ।

एवं कृते विधानेऽस्मिन्मन्त्रः सिध्यति सत्वरम् ।
दृष्टे प्राणिनि सर्पेण यत्र कुत्रापि जीवति ॥ १ ॥
तावत्कुर्यात्प्रयत्नेन विपस्योत्तारणं युधः ।
जलाभिषेचनं शस्तं जपः कर्णे तथैव च ॥ २ ॥
निम्बस्य पल्लवैर्भ्रष्टैर्विपस्योत्तारणं युधैः ।
निम्बाभावे महानिम्बस्तदभावे कुशः स्मृतः ॥ ३ ॥
कुशाभावे मयूरस्य पिच्छचूलः प्रकीर्तितः ।
विपस्योत्तारणं कार्यं सरिद्रोधसि मन्त्रतः ॥ ४ ॥
भैरवस्याऽऽलये तद्ब्रह्मान्यत्र प्रविधीयते ।
विपस्य देहसंस्थस्य कुर्याच्चैव परीक्षणम् ॥ ५ ॥

नागवह्नीदलेनैव फांस्यपात्रेण वा पुनः ।
उर्ध्ववृत्तं दलं कार्यं जलार्द्रं च समन्त्रकम् ॥ ६ ॥
शिरस्थस्यैव दष्टस्य पर्णं संश्लिष्य विश्रहे ।
दष्टास्पदं समानीय ज्ञातव्या विपसंस्थितिः ॥ ७ ॥
यत्र कुत्रापि देहे तु पर्णं लगति बद्धिवत् ।
तत्रैव विपमर्यादा ज्ञातव्या मन्त्रकोविदैः ॥ ८ ॥
यतो विपं समुत्तीर्णं तत्र बन्धं त्रियायुषा ।
मन्त्रेण सहितं कुर्याद्विपस्योच्चारणं पुनः ॥ ९ ॥
यावन्निर्विपता देहे दष्टस्यैव प्रजायते ।
तावत्क्रियां विदध्यात्तु विपस्योच्चारणं प्रति ॥ १० ॥
नागानुमतवेत्तारो यदि यान्त्यनुमन्त्रितुम् ।
नो गच्छेत्तत्र वेत्ता तु मन्त्रस्यास्य विचक्षणः ॥ ११ ॥
दष्टं तु प्राणिनं श्रुत्वा कृत्यं त्यक्त्वा तु सत्वरम् ।
स्नानं कृत्वाऽऽर्द्रवासाश्च गच्छेत्तत्र तु वेगवान् ॥ १२ ॥
अनेनैव तु मन्त्रेण विपं हरतु सत्वरम् ।
दंष्ट्रिणामपि सर्वेषां नात्र कार्या विचारणा ॥ १३ ॥
लूताविस्फोटकाश्चैव कालस्फोटा विशेषतः ।
नश्यन्ति विपमन्त्रेण सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ १४ ॥
सर्वेषामपि देवानामेको विष्णुः सनातनः ।
पक्षिणां गरुडः शेषो नागानां नृपतिर्नृणाम् ॥ १५ ॥
चतुर्णां (वर्णानां) ब्राह्मणः श्रेष्ठः सरितां जाह्नवी तथा ।
सतीनां जानकी श्रेष्ठा घेनूनां सुरराङ्गवी ॥ १६ ॥
तथा च लघुविद्यानां विद्येयं सुभगा मता ।
विपे हते तु सर्पस्य दष्टे व्याधिविमुक्तये ॥ १७ ॥
किञ्चिद्धनं स्वयं दद्यान्न किञ्चिदपि याचयेत् ।
मन्त्रस्यास्य विधानेन कृतेन विधिवद्बुधैः ॥ १८ ॥
प्रीयते केशवो देवस्तथैव विनतात्मजः ।
यथा भागीरथीस्नानं प्रयागे तीर्थसत्तमे ॥ १९ ॥
विपस्योच्चारणे तद्दस्नानं मन्त्रविदस्तथा ।
अभिपेकसृतस्तोयविन्दुर्लम्बो हि मन्त्रिणः ॥ २० ॥

यज्ञावभृथवज्जेयः स विन्दुनात्र संशयः ।
 तैलमुक्तिस्तु मालूरफलानां राजिकाशनम् ॥ २१ ॥
 विद्यावीर्यं निहन्त्याशु पञ्चम्यां द्विमुजिस्नया ।
 एतद्द्रवतं समुद्दिष्टं मन्त्रिणां सर्वदा सुधैः ॥ २२ ॥
 कर्मलोपो यदा पुंसो विपापहृत्कारिणः ।
 भवेच्चैव तदा तस्य नास्ति पापभयं क्वचिन् ॥ २३ ॥

तथा च पुराणे—

सत्कर्म कुरुतां पुंसां कर्मलोपो भवेत्पादि ।
 सत्कर्म ते प्रकुर्यान्ति तिस्रः षोडशो महर्षयः ॥ २४ ॥
 एवं कृते विधाने च मन्त्रः सिध्यति सत्वरम् ।
 वीर्यमेति शुभो मन्त्रो नात्र कार्या विचारणा ॥ २५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानराज्यामडवाल-
 मतोक्तं गरुडपञ्चमीविधानम् ।

अथाऽऽश्विने मासि नवचण्डीविधानम् ।

आश्विने प्रतिपन्मुल्याः पुण्यास्तु तिथयो नव ।
 चाण्डिकापूजने प्रोक्ताः सर्वकामफलप्रदाः ॥ १ ॥
 स्नात्वा शुक्लतिलैस्तोये गरुणायाः शुचिमानसः ।
 गृहे वा देवतास्थाने कुर्यात्कुसुममण्डपम् ॥ २ ॥
 वस्त्रैः परितृतं सम्यङ्नानावर्षैः सुशोभनैः ।
 पूगैश्च नारिकेलैश्च जम्बीरैर्मालुङ्गकैः ॥ ३ ॥
 अन्यैश्च बहुभिः पुष्पैः शोभितं फलसंचयैः ।
 तत्र मध्ये मृदः कार्यमालत्रालं मनोरमम् ॥ ४ ॥
 निक्षिपेत्तत्र घान्यानि ततः सिञ्चेज्जलैः शुभैः ।
 तस्योपरि न्यसेत्कुम्भं जलपूर्णं नवं शुभम् ॥ ५ ॥
 सुवर्णं निक्षिपेत्तत्र गन्धपुष्पैः समर्चयेत् ।
 पुष्पमालाढृतं कुर्यात्प्रतिष्ठामन्त्रमन्त्रितम् ॥ ६ ॥

पुरस्तात्तस्य कुम्भस्य जपेत्सप्तशतीं बुधः ।
 जपेत्सप्तशतीं चण्डीं कृत्वा तु कवचं पुरा ॥ ७ ॥
 ततश्चाप्यर्गलां श्रेष्ठां ततश्च कीलकं जपेत् ।
 मूर्तीनां च रहस्यं च पल्लवं तदनन्तरम् ॥ ८ ॥
 ततो विधानमुद्दिष्टमेवं जपपरम्परा ।
 समाप्य विधिवद्विद्वान्स्तुतिं सप्तशतीं शुभाम् ॥ ९ ॥
 पुनः प्रपूजयेत्कुम्भं पुस्तिकां च कुमारिकाम् ।
 उपचारैः षोडशभिर्ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ॥ १० ॥
 तैलपक्वेन साज्येन पायसेन विशेपतः ।
 ततस्तु तुरगं श्रेष्ठं ह्यभूपणभूपितम् ॥ ११ ॥
 आनीय सरितस्तोयैः स्नापयित्वाऽर्चयेत्सुमैः ।
 चन्दनस्यानुलेपेन सर्वतश्चालुलेपितम् ॥ १२ ॥
 आनीय सदनं रम्यं कुर्यात्तीराजनाविधिम् ।
 स्वयं तिष्ठेभिराहारोऽशक्तश्चेन्नक्तभोजनैः ॥ १३ ॥
 एवमेकोत्तरा वृद्धी रूपाणां परिकीर्तिता ।
 तथैव कन्यकाविप्रहयानां वृद्धिरूतमा ॥ १४ ॥
 रात्रौ जागरणं कार्यं गीतवादित्रनिस्त्रनैः ।
 ताम्बूलदानैर्बहुभिः स्तोत्रैर्देव्या मनोरमैः ॥ १५ ॥
 ततस्तु नवमीं प्राप्य कुर्यात्स्थण्डिलमुत्तमम् ।

उत्तममिति लक्षणोक्त (पान्चित) म् ।

मूर्तिं देव्याः प्रकुर्वीत सुवर्णस्य पलेन च ॥ १६ ॥
 तदर्धेन च वा कुर्यात्तदर्धेन च वा पुनः ।
 यस्मिन् नरा प्रकर्तव्या विदुर्षा मत्तमीदृशम् ॥ १७ ॥
 षष्ठयुग्मेन (ण) संवीतां पद (घट) स्योपरि विन्यसेत् ।
 प्रतिष्ठामन्त्रमुच्चार्य पुष्पैः सह परिन्यसेत् ॥ १८ ॥
 पूजयित्वा यथाधर्मं यथाभावं यथाविधि ।
 ततस्तु प्रारभेद्भोमं स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ॥ १९ ॥
 प्रधानं पायसं साज्यं तिलव्रीही मतान्तरे ।
 अन्यैश्च मङ्गलद्रव्यैर्नारिकेलफलादिकैः ॥ २० ॥

साज्यैस्तु हवनं कुर्याद्विल्वपत्रैर्विशेषतः ।
 जपस्यास्य दशशेन विधाय हवनं बुधः ॥ २१ ॥
 मतिश्लोकं तु जुहुयात्सर्वद्रव्याणि भक्तिमान् ।
 नमो देव्यै च मन्त्रेण विदध्याद्धवनं बुधः ॥ २२ ॥
 तूर्णघोपसमायुक्तं कुर्यात्कूष्माण्डभेदनम् ।
 विदधीताऽऽशु श्राव्येण शक्तेर्दृष्टिप्रमाणतः ॥ २३ ॥
 ये तु जाप्यस्य कर्तारो होतारोऽप्यृत्विजस्तथा ।
 आचार्यद्वयमुख्याश्च पूजयेचान्यथाविधि ॥ २४ ॥
 दानानि बहुशो दद्यात्तिलधेनुमुखानि च ।
 कुमारीरूपतुरगवृद्धिः पूर्वं प्रकीर्तिता ॥ २५ ॥
 ताश्च मानसकुर्यार्थं मातृरूपाणविविधाः ।
 प्रतिपत्यभृति श्रेष्ठाः पूजनीयाः प्रयत्नतः ॥
 भोजनाच्छादनैः सम्पक्ताम्बूलैश्च सचन्द्रकैः ॥ २६ ॥

तत्र प्रथमं कुमारीपूजनमन्त्राः—

मन्त्राक्षरमयीं लक्ष्मीं मातृणां रूपशरिणीम् ।
 नवदुर्गात्मिकां साक्षात्कन्यामावाहयाम्यहम् ॥ २७ ॥
 त्रिपुरां त्रिगुणां धारीं मार्गज्ञानस्वरूपिणीम् ।
 त्रैलोक्यवन्दितां देवीं त्रिपुरां पूजयाम्यहम् ॥ २८ ॥
 फालिकां तु कलातीतां कारुण्यहृदयां शिवाम् ।
 कल्याणजननीं देवीं कल्याणीं पूजयाम्यहम् ॥ २९ ॥
 अभिमादिगुणोदारामकाराद्यक्षरान्विताम् ।
 अनन्तशक्तिभेदां तां कामाक्षीं पूजयाम्यहम् ॥ ३० ॥
 कामचारां महामायां कारुण्यहृदयां शिवाम् ।
 कामदां करुणां दान्तां कालरात्रिं नयाम्यहम् ॥ ३१ ॥
 चण्डवेगां चण्डमायां चण्डमुण्डविनाशिनीम् ।
 तां नमामि जगत्पूज्यां चण्डिकां पूजयाम्यहम् ॥ ३२ ॥
 मुखानन्दकरीं दान्तां सर्वदेवैर्नमस्कृताम् ।
 सर्वभूतात्मिकां देवीं त्राम्बीं पूजयाम्यहम् ॥ ३३ ॥
 सुन्दरीं स्वर्णवर्णायां पुत्रसौभाग्यदायिनीम् ।

संतोषजननीं देवीं कौमारीं पूजयाम्यहम् ॥ ३४ ॥
 दुर्गमे दुस्तरे कार्ये भयशोकविनाशिनीम् ।
 पूजयामि सदा भक्त्या दुर्गा दुर्गार्तिनाशिनीम् ॥ ३५ ॥
 आद्या चैव महालक्ष्मीस्त्रिपुरा कालिका तथा ।
 कामाक्षी कालरात्री च चण्डिका शैबवी तथा ॥ ३६ ॥
 सुभद्रा चैव दुर्गा च नव दुर्गाः प्रकीर्तिताः ।
 एतासां पूजने सम्यग्बभूव वाञ्छितं फलम् ॥ ३७ ॥

इति नवदुर्गापूजनम् ।

ततो नव विमनामधेयानि—

प्रथमो मत्स्यरूपी च द्वितीयः कूर्मनामकः ।
 तृतीयश्च वराहश्च चतुर्थो नृहरिः स्मृतः ॥ ३८ ॥
 पञ्चमो घामनश्चैव षष्ठो भार्गवसंज्ञकः ।
 सप्तमो रामभद्रश्च देवकीनन्दनोऽष्टमः ॥ ३९ ॥
 नारायणस्तु नवमो नव नारायणाः स्मृताः ।
 एतेषां पूजने तुष्टा नव स्युस्ते जनार्दनाः ॥ ४० ॥

अथ हयनामानि—

मतिपत्नभृति श्रेष्ठं हयवृद्धेस्तु पूजनम् ।
 स्नपयित्वा नदीतोये गन्धधूपैस्तु पूजयेत् ॥ ४१ ॥
 उच्चैःश्रवा हयश्चाऽऽद्यो द्वितीयो मेघपुष्पकः ।
 तृतीयः क्षेमकृद्वाजी चतुर्थो राजहंसकः ॥ ४२ ॥
 सर्वसौख्यप्रदः श्रेष्ठः पञ्चमो मकरालयः ।
 षष्ठः सुलोचनो वाहः सप्तमो भ्रमराक्षयः ॥ ४३ ॥
 अष्टमः कालकेशश्च नवमः सिद्धिदायकः ।
 एतेषु पूजितेष्वेव पूजिताः स्युः सुरोत्तमाः ॥ ४४ ॥

दधिक्राव्णो अकारिपमिति हयपूजामन्त्रः ।

१ स. "मन्त्रश्च" । २ स. "तीयो होम" । ३ स. तुर्थेस्तु नडादकः । पञ्चमो राजहंसश्च
 षष्ठश्च मकरालयः । सप्तमो लोचनो नाम अष्टमो मकराक्षयः । नवमः कञ्जकेयस्तु दशमः
 सिद्धिदायकः ।

एवं कृते विधाने च रात्रौ नित्यं तु जागरम् ।
 गीतवादित्रयोपैश्च स्तोत्रेदेव्या मनोरमैः ॥ ४५ ॥
 ततस्तु नवमीं प्राप्य कुर्यात्सधण्डिलमुत्तमम् ।

उत्तमसिति लक्षणान्वितम् ।

पूजितायाः शिवामुत्तैरग्रनो हवनं शुभम् ॥ ४६ ॥

ततस्तु स्थापितस्य घटस्य पुनः पूजां विधाय तत्रत्यान्तर्धान्याङ्कुरान्सं-
 गृह्य घटस्थेनघोटकेन यजमानमुख्यानां सर्वेषां जनानामभिषेकं कुर्यात् । ततस्तं
 घटं सजलं फस्यचिरकरे दन्वा सूर्ययोपसमायुक्तः पूजितैरश्वस्तैरेव पूजितैर्नव-
 भिक्षिर्नरन्यैश्च विप्रमुख्यैः पारजनैः सह नगरस्य मद्रक्षिणानवकं कृत्वा सुरयो-
 न्मत्तं महाबलं रक्तवर्णनेत्रं मण्डिपं शुकैर्दक्षिणात् निह्न्यात् । ततस्तस्य
 शोणितेनाक्तं भक्तं विकीर्येत् । ततस्तु नवनाथस्वरूपेभ्यो नव विघ्नेभ्यः
 प्रायसममुखाणि चाक्रान्तिं योगिवृन्देभ्यो दद्यात् ।

कन्या मुद्राश्च षट्सहस्रस्य सौम्यस्य स्फटिकस्य च ।

सुवर्णस्य च ताम्रस्य मृङ्गो दद्याद्विशेषतः ।

एवं संभोज्य विधिवत्सुरायांरागानि द्वापयेत् ॥ ४७ ॥

एवं चण्डिकापीतिकरं भोजनविधिं समाप्य ततश्च विधानान्तरं समाप्तेत् ।
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां नवचण्डीविधानम् ।

अथेन्द्रमहोत्सवगोवर्धनपूजनविधानम् ।

विष्णुपुराणे पराश्वरमंत्रेयसंवादे । पराश्वर उवाच—

विमलाम्बरनक्षत्रे काले चांप्यायती ब्रजम् ।

दृढेन्द्रमहोत्साहापोयतान्स ब्रजौरुसः ॥ १ ॥

कृष्णस्नानुत्सुकान्दृष्ट्वा गोपानुत्सवनालसान् ।

कौतुहलादिदं वाक्यं प्राह वृद्धान्महापतिः ॥ २ ॥

कौड्यं शन्नमहो नाम येन चां हर्षं जाविशत् ।

प्राह तं नन्दगोपथ पृच्छन्तमिव मादरम् ॥ ३ ॥

मेघानां पयसां देवो देवराजः शतक्रतुः ।
 तेन संनोदिता मेघा वर्षन्त्यत्र पयोरसम् ॥ ४ ॥
 तद्वृष्टिजनितं सस्यं वयमन्ये च देहिनः ।
 भुञ्जानास्तर्पयामस्तां देवीं या कुलपूजिता ॥ ५ ॥
 क्षीरवन्त्य इमा गावो वत्सवन्त्यथ निर्वृताः ।
 तेन संवर्धितैः सस्यैः पुष्टास्तुष्टा भवंति ताः ॥ ६ ॥
 नासस्या नातृणा भूमिर्न क्षुधार्ता जनाः क्वचित् ।
 दृश्यन्ते यत्र दृश्यन्ते वृष्टिमन्तो वलाहकाः ॥ ७ ॥
 कुर्वन्ति क्षीरवृद्धिं च कौलालं च वने वने ।
 पर्जन्यः सर्वलोकस्य भवाय भुवि वर्षति ॥ ८ ॥
 तस्मात्प्रावृषि राजानः सर्वे नन्दन्ति वारिणा ।
 श्रद्धया परयेन्द्रस्य कुर्यादुत्सवमुत्तमम् ॥ ९ ॥
 इति तस्य वचः श्रुत्वा जानञ्छ्रीमद्भाग्यजः ।
 आह गोपाधिपं वाक्यमिन्द्रदर्पजिहीर्षया ॥ १० ॥
 न वयं कृषिकर्तारो वाणिज्याजीविनो वयम् ।
 गावोऽस्मद्देवतं तात वयं च हि वनेचराः ॥ ११ ॥
 आन्वीक्षिकी यी वार्ता दृण्डनीतिस्तथा परा ।
 विद्याचतुष्टयं श्वेतद्वार्तामत्र शृणुष्व मे ॥ १२ ॥
 कृपिस्तद्वच्च वाणिज्यं तृतीयं पशुपालनम् ।
 विद्या क्षेत्रा महाभागा वार्ता वृत्तिप्रयाश्रया ॥ १३ ॥
 कर्षकाणां कृषिर्वृत्तिः पण्यं वाणिज्यजीविनाम् ।
 अस्माकं गौः (गावोऽस्माकं) परा वृत्तिवार्ताभेदैरियं त्रिभिः ॥ १४ ॥
 विद्यया यो यथा युक्तस्तस्य सा देवतं महत् ।
 सैव तस्यार्चनीया च सैव तस्योपकारिका ॥ १५ ॥
 यो यस्य फलमन्तवै पूजयत्यपरं नरः ।
 इह च प्रेत्य चैवाऽऽजु ततो जाऽऽप्नोति शोभनम् ॥ १६ ॥
 कृष्यन्ताः प्रथिताः सीमाः सीमान्तं च पुनर्वनम् ।
 वनान्ततश्च गिरयः सर्वेऽस्माकं सदा गतिः ॥ १७ ॥
 तद्धारवन्धावरणानगृह्णोत्रिणस्तथा । (?)

सुखिनः सगला लोका यथा वै चक्रचारिणः ॥ १८ ॥
 श्रूयन्ते गिरयः सर्वे वनेऽस्मिन्कामरूपिणः ।
 तच्चद्रूपं समास्थाय स्मन्ते स्वेषु सानुषु ॥ १९ ॥
 यदा चैतेऽपराध्यन्ते तेषां ये कानिनाकसः ।
 तदा सिंहादिरूपैस्तान्यातयन्ति महीपराः ॥ २० ॥
 गिरियज्ञस्त्वयं तस्माद्गोयज्ञश्च प्रवर्तताम् ।
 किमस्माकं महेन्द्रेण गावः शैलाश्च देवताः ॥ २१ ॥
 मन्त्रयज्ञपरा विना सीतायज्ञाश्च कर्षकाः ।
 गिरिगोयज्ञशीलाश्च वयमद्रिवनाश्रयाः ॥ २२ ॥
 तस्माद्गोयर्पनः शैलो भवद्भिर्विविधार्हणैः ।
 अर्च्यतां पूज्यतां मेभ्यान्यगूढत्वा विधानतः ॥ २३ ॥
 सर्षपोपस्य संदोहो गृह्यतां मा विचार्यताम् ।
 तोपयन्तस्तनो रिमास्तथा चे चाभिवाञ्छकाः ॥ २४ ॥
 तमर्चितं (तेऽर्चनीयाः) कृते ह्येते भोजितेषु द्विजातिषु ।
 शरस्पुष्पकृताः पीडाः परिगच्छन्तु गोपणात् ॥ २५ ॥
 एतन्मम मनं गोपाः शीत्या तु क्रियते यदि ।
 ततः कृता भवेत्प्रीतिर्गवामद्रेस्तथा मम ॥ २६ ॥
 इति तस्य वचः श्रुत्वा नन्दाग्रास्तु ब्रजौकसः ।
 शीत्युत्फुल्लमुखाः सर्वे साधु साध्वित्पथाद्भुवन ॥ २७ ॥
 शोभनं ते मनं यत्स यदेतद्भवतोदितम् ।
 तत्कारिष्यामहे सर्वे गिरियज्ञः प्रवर्तताम् ॥ २८ ॥
 तथैव कृतयन्तस्ते गिरियज्ञं ब्रजौकसः ।
 दापिपायसमांग्माग्यैश्चक्रुः शैलबालि ततः ॥ २९ ॥
 द्विजाश्च भोजयामासुः शतशोऽथ सदस्रशः ।
 वृषभाग्नाभिनर्दन्तः(न्ति) संतोषाज्जल्दा इव ॥ ३० ॥
 गिरिमूर्धनि कृष्णोऽपि शैलोऽहमिति मूर्निमान् ।
 बुभुजेऽहं बहु तथा गोपवर्यादृतं द्विज ॥ ३१ ॥
 तेनैव कृष्णो रूपेण गोपैः सह गिरेः शिरः ।

अधिरुक्त्वाचर्यामास द्वितीयामात्मनस्तनुम् ॥ ३२ ॥
 अन्तर्धानं गते तस्मिन्गोषा गिरिमहोत्सवम् ।
 कृत्वा गिरितले गोष्ठं निजमभ्याययुः पुनः ॥ ३३ ॥
 ततस्ते विस्मयन्तो वै दृष्ट्वा कृष्णस्य चेष्टितम् ।
 हयग्रीवतनुं धृत्वा यश्चखादानमुत्तमम् ॥ ३४ ॥
 मस्थशो द्रोणश्चापि खारीशोऽपि ततः परम् ।
 आनीतं सर्वगोपैस्तैः स्वल्पवचनेन भक्षितम् ॥ ३५ ॥
 ऊचुश्च सकला गोषाः प्रीत्या तं देवकीसुतम् ।
 मभावस्ते महान्कृष्ण लोकातीतस्तु दृश्यते ॥ ३६ ॥
 बालस्यापि क्षुधाबोधो बहवानलवत्कथम् ।
 अस्माकं तु शिशुः कृष्ण यत्करोषि तदद्भुतम् ॥
 देवानामविनिर्वाच्यं ह्ये च मानुषगोचरम् ॥ ३७ ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

अहं सर्वगतः साक्षी साक्षात्परमपूरुषः ।
 त्रयाणां जगतां स्रष्टा धर्ता हर्ता स्वयं शिवः ॥ ३८ ॥
 यद्य गिरियज्ञेऽस्मिन्भवद्भिः समुपाहृतम् ।
 स यज्ञपुरुषश्चास्मिन्स्त(धि न)द्रक्ष्यमपि सर्वशः ॥ ३९ ॥
 अन्नोपसाधनं सर्वं कण्ठणीदिषणीमुखम् ।
 इत्युक्त्वाऽन्तर्दधे कृष्णस्तत्र तेषां च पश्यताम् ॥ ४० ॥
 कृष्ण कृष्णेति ते प्रोचुरशृण्वंश्चैव तद्भिरः ।
 सुसलोलुखले शूर्पे धरद्वे पेपणीतले ॥ ४१ ॥
 इत्यादिसकलेष्वेव श्रुत्वा कृष्णस्य भारतीम् ।
 तुष्टुवस्ते महाभागा नन्दाद्या ब्रजवासिनः ॥ ४२ ॥
 प्रादुर्बभूव गोविन्दः प्रसन्नतनुरीश्वरः ।
 उवाच वचनं श्लक्ष्णं नन्दादीस्तान्ब्रह्मकसः ॥ ४३ ॥
 प्रत्ययो वस्तनूनां ये जातः सर्वत्र शोभनः ।
 यद्यद्दृष्टतमं लोके ततत्सर्वं भवान्यहम् ॥ ४४ ॥
 मां कुरुष्वं तु संदेहं कृष्णं मां विचिं सादरम् ।

ये करिष्यन्ति मे चेमं महं गिरिमखात्मरम् ॥ ४५ ॥
 प्रत्यब्दभिषमासेऽस्मिन्यक्षे शुक्ले विशेषतः ।
 नवमीं तिथिमुद्दिश्य ते यान्ति परमा गतिम् ॥ ४६ ॥
 गोवर्धनगिरेरस्यादन्यस्मिन्विषयोत्तमे ।
 ग्रामे वा पत्तने वाऽपि स्वे स्वे इभ्ये शुचिप्रताः ॥ ४७ ॥
 मृन्मयः पर्वतः श्रेष्ठो गोवर्धनगिरिः स्वयम् ।
 कर्तव्यः श्रद्धया सम्पकृतृणनृक्षोपशोभितः ॥ ४८ ॥
 गोकुलं तत्र कर्तव्यं मया सह शुभावहम् ।
 पूजनीयः स शैलेन्द्रो मत्तनुस्तस्य मूर्धनि ॥ ४९ ॥
 उपत्यकायामपरा पूजनीया प्रपत्नतः ।
 गावो गोपाश्च संपूज्या गन्धधूपैः समाचिताः ॥ ५० ॥
 ततो मुसलशूर्पादि पात्राना साधनं महत् ।
 शस्त्रास्त्राणि च सर्वाणि वस्त्राणि विविधानि च ॥
 मन्नाममन्त्रमुन्चार्य पूजयेत्प्रथमः पुमान् ॥ ५१ ॥

तथा हि—

मुसले मलदेवं च वामुद्रेऽमूलखले ।
 शूर्पं देवं गदापाणिं धरट्टे च जनार्दनम् ॥ ५२ ॥
 धरिषतिनि गोविन्दं पेपण्यां श्रीधरं तथा ।
 नारायणं तु मणिनेः चन्द्रघां देव हुताशनम् ॥ ५३ ॥
 भाजनेऽप्यारनालस्य लक्ष्मींशं पूजयेत्सुधीः ।
 महानसे महाविष्णुं वैकुण्ठं देवतारपट्टे ॥ ५४ ॥
 धपाटे केशवं चैव प्रत्री(त्री)के पुरपोत्तमम् ।
 मधुञ्जं देहलीदेशे त्वस्त्रिन्दे माधवं तथा ॥ ५५ ॥
 अङ्गणे चन्द्रपाणिं च सर्वत्रं पुस्तकालये ।
 चापे शार्ङ्गधरं देवं तूर्णारिं वामनं तथा ॥ ५६ ॥
 बाणेषु बलभट्टं च स्वर्गं नन्दकपारिणम् ।
 कुन्तायुषे पद्मनाभं तोमरे गरुडपत्रम् ॥ ५७ ॥
 छुरिकाया हृषीकेशमुपेन्द्रं चैव चर्मणि ।
 चतुर्भुजं तु फलके कन्दे मधुघातिनम् ॥ ५८ ॥

स्वभुवे वज्रकवचे सर्वत्रैव त्रिविक्रमम् ।
 अर्घं संपूजयेद्देवं मामेव वृष्णिनन्दनम् ॥ ५९ ॥
 य इदं कुरुते नित्यं विधानं त्रिवित्सरम् ।
 नन्दते सदनं तस्य यथा ते नन्द गोकुलम् ॥ ६० ॥
 संतानं वर्धते तस्य पुत्रपौत्रमपौत्रकैः ।
 गवां च क्षीवृरद्धिः स्याद्धनधान्यसमन्विता ॥ ६१ ॥
 तस्मादिदं प्रकर्तव्यं विधानं मम सुव्रत ।
 मस्यै मयि सर्वत्र विजयं प्राप्नुयात्परः ॥ ६२ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां विष्णुपुराणोक्त-
 भिन्द्रमहोत्सवगोवर्धनपूजनविधानम् ।

अथ विजयादशमीविधानम् ।

आह नारदः—

सूर्योदये यदा राजन्हश्यते दशमी तिथिः ।
 आश्विने मासि शुक्ला तु विजयां तां विदुर्वुधाः ॥ १ ॥

तथा च स्कन्दपुराणे—

मार्तण्डस्योदये पुण्या वर्तते दशमी तिथिः ।
 आश्विने मासि शुक्ले तु सा भवेज्जयदा नृणाम् ॥ २ ॥
 निषिद्धमपि कर्तव्यं तैलाभ्यञ्जनमादरात् ।
 अश्वानामपि कर्तव्यं तैलस्नानं नदीजले ॥ ३ ॥
 सूर्यघोषसमायुक्तान्पुरं प्रवेशयेद्धयान् ।
 पुष्पमालापरीतांस्तान्ह्यांश्चन्दनधूपितान् ॥ ४ ॥
 चामरैर्वीज्यमानांश्च साधुशन्दैश्च लालितान् ।
 राजद्वारं समाविष्टान्स्त्रीभिर्नीराजितान्हयान् ॥ ५ ॥
 संपूज्य विधिवद्राजा नमस्कुर्यात्प्रयत्नतः ।
 भक्ष्यं भोज्यं स्वहस्तेन भोजयेत्तुरगाश्रुपः ॥ ६ ॥

षाहाधिकारिणः सर्वान्दानमानैस्तु तोषयेत् ।
 तथैव चारणान् राजा पूजयेद्य क्रमेलकान् ॥ ७ ॥
 नामपन्त्रेण विधियच्चतुर्थ्यन्तेन मन्त्रचित् ।
 कृताभ्यद्गो महायोपैस्तूर्याणां शुभलब्धये ॥ ८ ॥
 ततश्च पूजयेद्देवान्मन्त्रपुष्पादिकैरलम् ।
 आहूय ग्राह्यणान्सर्वान्वाचयेत्स्वस्तिमद्गलम् ॥ ९ ॥
 ततस्तुरगपारुष्य नूर्यघोपसमन्वितः ।
 चन्दिभिः स्तूपमानस्तु सन्यनाः शकुनैर्ब्रजेत् ॥ १० ॥
 ज्योतिःशास्त्रोदितां फाष्ठां मुत्तद्भिः परिवारितः ।
 संभासस्तु शमीवृक्षमन्त्रन्तरुमथापि वा ॥ ११ ॥
 अब्तीर्य नृपो वाहाद्देगात्सह पुरोधसा ।
 संभिषण्णः शमीमूलं विद्ध्यत्स्वस्तिवाचनम् ॥ १२ ॥
 षार्योद्देशाञ्जनैः साकं प्रयोगकुशलैर्बदेत् ।
 ततः मौस्य शमीमूले भूमिं भूमिपतिर्धुवम् ॥ १३ ॥
 उत्कृत्य मृषिशां तत्र मक्षिपेत्तण्डुलाञ्चुभान् ।
 सधुगं हेम शबत्या तु तदभावे तु तारकम् ॥
 ततः प्रदक्षिणं कुर्यात्तस्य वृक्षस्य भूपतिः ॥ १४ ॥

तत्र मन्त्रः—

शमी क्षयते पापं शमी शत्रुविनाशिनी ।
 धारिण्यर्जुनवापानां रामस्य भियसादेनी ॥ १५ ॥

इति शमीमार्धनामन्त्रः ।

अश्वन्तक महावृक्ष सर्वदोषनिवारण ।
 इष्टानां दर्शनं देहि कुरु शत्रुविनाशनम् ॥ १६ ॥

इत्यश्वन्तकमार्धनामन्त्रः ।

ततः शमीतरोराश्वन्तरस्य चो भयोः पत्राणि मृशित्वा तस्यां मृदि
 तण्डुलपूगहेमानि प्राक्षिप्य गोन्धकं कृत्वा सर्वभायोमिध्यर्थं मृत्तानि ततो वृक्षं
 नमस्कृत्य दिग्दिग्मन्त्रैः शमीपूजादिग्नयं मृष्टीकवद्गः करोति । एवं
 त्रिचतुष्पादक्रमेण तुन्त्रिनामिदिग्दिग्मन्त्रं कृत्वा शत्रुना निग्रा इति श्रूयान् ।

इन्द्रादीन्देवान्विप्रांश्च नमस्कृत्य स्वपुरं प्रविशेत् । ततः प्रविष्टः सन्महाद्वारसमीपे
पुण्यस्त्रीभिर्नाराजितो द्वारि न्यस्तोपु मञ्चकेषु तूलिकोपरि तण्डुलैः कृतमूर्तिपु
शत्रुषु पदं कृत्वा लब्धविप्रानुज्ञो निपण्णो भूत्वा द्रव्यवस्त्रताम्बूलादि सर्वे
दद्यात् ।

एवं कृत्वा विमृज्याऽऽशु सर्वान्पौरान्निजालयात् ।
प्रतिवर्षं कृते चैव सर्वकार्यपरो भवेत् ॥ १७ ॥
एवं सर्वेषु पौरेषु विधिरेव सनातनः ।
निष्पादितो यथाधर्मं विदधाति सुखं श्रियम् ॥ १८ ॥
एवं कृते विधाने च तुष्टिदे पुष्टिदे नृणाम् ।
सर्वैः पौरजनैः सार्वं विजयं प्राप्नुयान्नृपः ॥ १९ ॥

इति श्रीवृत्सिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां भविष्योत्तरपुराणोक्तं
विजयादशमीविधानम् ।

अथ नरकचतुर्दशीविधानम् ।

तत्र स्मृतिवचनम्—

कृष्णपक्षे चतुर्दश्यामाश्विनस्य विधूदये ।
तैलस्नानं भक्तवर्ष्यं नरैर्नरकभीरुभिः ॥ १ ॥

तत्र मयोगः—

सर्वपापविनिर्मुक्तो नरकासुरतुष्टिदम् ।
सर्वकामफलप्राप्त्यै तिलस्नानं करोम्यहम् ॥ २ ॥

तत्र विशेषः—

कृतस्नाना तिलैर्नारी नीराजनपरा भवेत् ।
वैधव्यं लभते सा तु देशे च मरुके भवेत् ॥ ३ ॥
त्रिकटु सघृतं पश्चात्प्राश्नीयाद्धितैकाम्यया ।
ब्राह्मणान्भाजयेत्पश्चाद्द्वैष्णवान्त्रिष्णुतुष्टये ॥ ४ ॥

एवं कृते विधाने च पुष्टिदे तुष्टिदे नृणाम् ।

आरोग्यं लभते सद्यो विजयं प्राप्नुयाद्भुवम् ॥ ५ ॥

इति श्रीनृसिंहमहद्विरचितायां विधानमालायां नररुचतुर्दशी-
विधानम् ।

अथ द्वात्रिंशत्तिसहितवलिमहोत्सवविधानम् ।

आश्विने कृष्णपक्षे तु द्वादशीमुत्सवञ्चसु ।

तिथिपूक्तः पूर्वरात्रे नृणां नीराजनाविधिः ॥ १ ॥

कृताभ्यङ्गमहोत्साह्य कृतपाल्यानुलेपनाः ।

शुचिवस्त्राः शुभाचारा गृहीतरुस्दीपकाः ॥ २ ॥

नीराजयेयुर्देवास्तु विप्रान्नाश्च तुरङ्गमान् ।

ज्येष्ठाञ्छ्रेष्ठाञ्जयन्याश्च मातृमुल्याश्च योषितः ।

राजानं सचिवं चापि राजपुत्रावपि ध्रुवम् ॥ ३ ॥

तत्र नीराजनमन्त्रः—

दीपोत्सवे महापुण्ये बलिराज्यप्रवर्तके ।

भूयाच्छुभकरी नृणां कृता नीराजना मया ॥ ४ ॥

विरोचनसुतो धीमान्परमं देवकारणम् ।

वलिर्भूयात्सुखायात्र सर्वेषां प्राणिनामपि ॥ ५ ॥

सुभिक्षमापुरारोग्यं नित्योद्योगपरा जनाः ।

भवन्तिवह महोत्साहे रात्रौ नीराजिता मया ॥ ६ ॥

इति नीराजनमन्त्रः ।

एवं विधानं कर्तव्यं रात्रौ नीराजनात्मरुम् ।

नित्याभ्यङ्गपरैः पुंभिर्हृष्टैः पुष्टैर्महोत्सवैः ॥ ७ ॥

कार्तिकस्य सिते पक्षे नक्षत्रं चन्द्रदिदेवतम् ।

नीराजनं न कुर्वीत प्रतिपद्याह गौतमः ॥ ८ ॥

कार्तिके शुक्लपक्षाद्ये विधानं द्वितीयं तिथौ ।

नारीनीराजनं प्रातः सायं मङ्गलमालिका ॥ ९ ॥

प्रातःसायाह्वयोः कार्यं सपत्नार्कं गृहार्चनम् ।

पुष्पाणां प्ररुरं योषाः कुर्युश्चत्वरभूमिषु ॥ १० ॥

दधिदूर्वाक्षतापुष्पकरं चन्दनं तथा ।
 प्रकीर्य सन्नो द्वारे तोरणैश्च सुसंस्कृतैः ।
 उपचाराञ्छुभाचारान्कुर्याद्द्वलिदिने सुधीः ॥ ११ ॥
 मातृष्वसृसुतादिभ्यो देयं वस्त्रादिभूषणम् ।
 ग्राह्यणेभ्यो धनं गाश्च गोभ्यश्चैव तृणं जलम् ॥ १२ ॥
 भक्ष्यं भोज्यं च सर्वेभ्यः प्राणिभ्यो भूतिमिच्छता ।
 देयं बहुतरं सम्यग्निष्णुसंतोपकारकम् ॥ १३ ॥
 क्रीडाद्युतं ततः कुर्याद्ग्राह्यणप्रमुखो जनः ।
 कुर्यात्ताम्बूलदानं च मिथःप्रीतिविवर्धनम् ॥ १४ ॥
 ततो रात्रौ समभ्यर्च्य पुष्पैः शंकरवल्लभाम् ।
 दीपैर्नीराजयेदन्नैस्तोपयेत्प्रयतो नृपः ॥ १५ ॥
 ततः प्रभाते विमले भगिनी भ्रातृप्रन्दिरन् ।
 गत्वा निमन्त्रयेद्भ्रातृजनकं जननीं तथा ॥ १६ ॥
 आनीय सकलान्हृष्टाञ्छुभं स्वं मन्दिरं प्रति ।
 अभ्यर्ह्यं कारयेद्यत्नाच्छुभैर्भोज्यैश्च भोजयेत् ॥ १७ ॥
 पित्रादिसर्वबन्धुभ्यो दद्याद्रस्त्राणि भूरिशः ।
 तैश्च ताभ्यः प्रदातव्यं वस्त्रालङ्कारभूषणम् ॥ १८ ॥
 विधानान्तरगं चैतद्द्वितीयोत्सवपूर्वकम् ।
 कर्तव्यं प्राणिभिः सर्वैरायुरारोग्यमीप्सुभिः ॥ १९ ॥

एतद्विधानद्वितयं नराणां कृतं विदध्याच्छुभकर्मसिद्धिम् ।
 अतोऽन्यथा चेद्विदधाति हानिं मृतिं विघातादिति चाऽऽहुरार्याः ॥ २० ॥

विधानान्ते बलेर्भूतिं कृत्वा गीर्वाणमन्दिरे ।
 सर्वधान्ययुतां कुंभाद्द्वस्त्रयुग्मेण वेष्टिताम् ॥ २१ ॥
 पूजितां पुष्पधूपार्थैरुपचारैर्यनोरमैः ।
 दानमन्त्रेण संमन्त्र्य दद्याद्विप्राय भूपतिः ॥ २२ ॥

तत्र दानमन्त्रः—

विरोचनसुतो घौषांश्चिरंजीवी महायशाः ।
 विप्राय विधिवद्दत्तो दद्यान्मे विपुलं सुखम् ॥ २३ ॥

इति दानमन्त्रः ।

ततः स्वान्स्वान्गृहान्यान्तु लोका राजपुरःसराः ।
 चिरं नन्दन्तु सुधियः प्रसादान्मधुघातिनः ॥ २४ ॥
 एवं बलिमहोत्साहे प्राप्ते सर्वजनप्रिये ।
 विधानमतच्छुभदं यः कुर्यात्स सुखी चिरम् ॥ २५ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां भ्रातृद्विती-
 यासदितबलिमहोत्सवविधानम् ।

अथ संकीर्णविधानानि ।

आदित्यपुराणेऽरिष्टाध्याये—

अकालवृष्टिस्तस्मूलकृन्तनं फलेषु पुष्पेषु विपर्ययोद्भवः ।
 दूर्वाभरोद्वाः सदनेषु निन्दितास्तरुभरोद्वा नृपतैर्भयप्रदाः ॥ १ ॥
 मूर्तिप्रभङ्गः सहजः सुराणामात्पातिको वा भयदो नृपाणाम् ।
 तदा मृतिर्ब्रह्मघटोर्जनानां तद्भ्रामतदंशभयस्य हेतुः ॥ २ ॥

अथ शिवलिङ्गभेदविधानम् ।

सहजोत्पातिते देवे (लिङ्गे) यदि (भेदे) शूलभृतो यदा ।
 पिण्डिकायास्तदाऽप्येवं विधानं तत्र कथ्यते ॥ १ ॥
 पिण्डिका यदि भिन्ना स्यात्तदाऽप्यां कारयेद्बुधः ।
 तल्लिङ्गं स्थापयेन्नूनं मन्त्रैस्तल्लिङ्गसंज्ञकैः ॥ २ ॥
 धीसूक्तेन शुभाचारैर्ब्राह्मणैर्नैष्ठिकव्रतैः ।
 श्रद्धया परया राजा विधानं कारयेत्सुधीः ॥ ३ ॥
 गर्भागारं जलैः शुद्धैः क्षालयेत्प्रथमं ततः ।
 दशाङ्गैर्धूपयेद्धूपैः पयसा पूरयेत्ततः ॥ ४ ॥
 पश्चाच्च क्षालयेत्तोर्यरुष्णैः पल्लवसंयुतैः ।
 कुम्भाभिषेचनं कुर्याद्ब्राह्मणाश्च सहस्ररुम् ॥ ५ ॥
 शतं चाष्टाधिकैर्मन्त्रैर्वारिभिस्तु सत्सूर्यकैः ।
 गन्धपुष्पैश्च तन्मन्त्रैर्धूपयेच्चानुलेपयेत् ॥ ६ ॥
 कालोद्भव्यं पुष्पैश्च पूजयेत्प्रयतः शुचिः ।
 भूषयेन्नवरत्नैश्च वस्त्रयुग्मेण वेष्टयेत् ।

दापयेद्यज्ञसूत्राणि सप्त वा पञ्च वा सुधीः ॥ ७ ॥

तत्र पौराणमन्त्राः—

एवं सर्वेश्वरानङ्गदेहभङ्गविधायक ।

रक्ष लोकाञ्जगन्नाथ प्रसन्नो भव शंकर ॥ ८ ॥

प्रतिष्ठा तव लोकेऽस्मिन्सुखदा भवतु प्रभो ।

विघ्ना नश्यन्तु सर्वेऽपि प्रसन्नो भव शंकर ॥ ९ ॥

लोहिताक्ष महावाहो वेदमूर्ति (तै) निरामय ।

पार्वतीनाथ विश्वेश संनिधिं कुरु सर्वदा ॥ १० ॥

मूलमन्त्रेण सर्वेऽपि वृषचाराः प्रकीर्तिताः ।

क्षेमवृद्धौ च कल्पन्ते सर्वदा देहधारिणाम् ॥ ११ ॥

ततः प्रदक्षिणां कुर्युर्दृष्टिप्रमुखा जनाः ।

वृषभं पूजयेद्राजा गन्धपुष्पाक्षतैर्ध्रुवम् ॥ १२ ॥

अष्टोत्तरसहस्रं च हावयेत्पायसेन च ।

तण्डुलैः सर्पिणा युक्तैरष्टोत्तरशतं ततः ॥ १३ ॥

बिल्वपत्रैः सहस्रं च शतपत्रैः सचम्पकैः ।

सितोत्पलैः सहस्रं च जुहुयात्सघृतैः सुधीः ॥ १४ ॥

अपूर्वाश्चापि कर्तव्यं पूरकैः क्षीरपष्टिकैः ।

मोटकैश्चापि कर्तव्यं मातुलुङ्गफलैस्तथा ॥ १५ ॥

प्रधानं पायसं तत्र तिलव्रीहिसमन्वितम् ।

रौप्यं तु पारदं वाऽपि पीठे संपूजयेच्छिवम् ॥ १६ ॥

सूक्तं तु पौरुषं विद्वाञ्जपेद्रूपालसंनिधौ ।

श्रीसूक्तं तु शुभाचारः श्रेयस्करमिदं परम् ॥ १७ ॥

एवं समाप्ते हवने ब्राह्मणान्भोजयेत्सुधीः ।

दद्याच्च वस्त्रयुग्माणि सालङ्काराणि भूपतिः ॥ १८ ॥

दक्षिणार्थं तु कनकं रजतं वा समाहितः ।

पोडशभ्यो द्विजातिभ्यो धान्यं दद्याच्च पुष्कलम् ॥ १९ ॥

येन येन विधानेन क्रियते द्विजतर्पणम् ।

तच्छृणुष्व महावाहो यतस्ते शिवमूर्तयः ॥ २० ॥

प्रथमं शंकरं विद्याद्वितीयं शूलधारिणम् ।

तृतीयं पार्वतीनाथं चतुर्थं वृषभध्वजम् ॥ २१ ॥

पञ्चमं पञ्चवदनं षष्ठं गवद्वाङ्गधारिणम् ।

सप्तमं प्रमथाधीगमष्टमं च कपर्दिनम् ॥ २२ ॥
 नवमं गिरिशं विद्यादशमं फणिभूषणम् ।
 एकादशं च भूतेशं द्वादशं कृत्तिवाससम् ॥ २३ ॥
 त्रयोदशं वामदेवं भर्गं विद्याच्चतुर्दशम् ।
 मृत्युंजयं पञ्चदशमीशानं षोडशं स्मृतम् ॥
 एतानि शिवनाथानि क्रमाद्विप्रेषु योजयेत् ॥ २४ ॥
 उपचारैः षोडशभिर्हृष्यैः महेश्वरैः ।
 षोडशसित्तिदेवैभ्यो दद्याद्भोजनमञ्जसा ॥ २५ ॥
 वस्त्राण्याच्छादनार्थाय दक्षिणां च यथाविधि ।
 संभोजयेद्द्विजपत्नीस्तावतीरेव सुत्रताः ॥ २६ ॥
 पार्वतीप्रीतये पुष्पवस्त्रालङ्कारभूषणैः ।
 एवंविधे विधाने च कृते दुष्कृतिना चरे ॥ २७ ॥
 क्षेमदो जायते देवः पार्वतीमाणवद्वभः ।
 विघ्ना नश्यन्ति सर्वेऽपि लिङ्गभेदसमुद्भवाः ॥ २८ ॥

अथ भूमिभेदाविधानम् ।

अरुस्मान्निघते भूमिरनिमित्तं सगर्जना ।
 तदाऽऽदिशति भूपस्य राष्ट्रपीडां महीपसीम् ॥ १ ॥
 व्याधीनां दारुणा भीतिः परचक्रभयं तथा ।
 तत्पीडाशमनं कार्यं विधानं पृथिवीभुजा ॥ २ ॥

पद्मपुराण उमामहेश्वरसंवादे । उमोवाच—

यदि भूमिर्द्विधा नाथ भिद्यते ह्यनिमित्ततः ।
 किं करोति नृपालस्य तद्ददस्व महेश्वर ॥ ३ ॥

श्रीमहेश्वर उवाच—

भूमिपर्वतभेदश्च जायते ह्यनिमित्ततः ।
 तदा दिशति राष्ट्रस्य नाशं सह महीभुजा ॥ ४ ॥

विधानं तत्र कर्तव्यं विद्वद्भिर्विधिपूर्वकम् ।
स्योना पृथिविमन्त्रेण लक्षाणि जुहुयाद्दश ॥ ५ ॥

तिलाज्येन तु वै विद्वान्त्रीहियुक्तेन सत्तमः ।
होमान्ते विधिवद्राजा धेनुं दद्यात्सदक्षिणाम् ॥ ६ ॥

पयस्विन्यर्जनी धेनुरिति लक्षणम् । अथवा या काचिद्भवेत् ।
गवामङ्गेषु तिष्ठन्ति भुवनानि चतुर्दश ।

इत्यादिपौराणवचनैः संप्रार्थ्य श्रोत्रियाय कुटुम्बिने विष्णुभक्ताय दद्यात् ।

ततो वस्त्राणि भूपात्र ऋत्विग्भ्यो भूरिदक्षिणाम् ।
शर्यां सदक्षिणां दद्याद्ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ॥ ७ ॥
व्यजनं चामरं चैव दद्यात्क्रोडस्य तुष्टये ।

ततः सत्यवतीं भूमिं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ८ ॥
भूमिः कश्यपसंभूता वराहेण समुद्धृता ।

प्रीता भवतु दानेन ब्राह्मणे प्रतिपादिता ॥ ९ ॥
यत्किञ्चित्कुरुते पापं ज्ञानतोऽज्ञानतोऽपि वा ।

अपि गोचर्ममात्रेण भूमिदानेन शुध्यति ॥ १० ॥
ससीरां सदृषां भूमिं यो दद्यात्पृथिवीं नृपः ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः स विष्णुः परमेश्वरः ॥ ११ ॥
भूमिपर्वतभेदेन यो विघ्नः परिजायते ।

नश्यतेऽसौ भुवो दानात्पवनादिव बुद्धुदः ॥ १२ ॥
होमद्रव्येषु सर्वेषु तिलाज्यं हि प्रधानकम् ।

मन्त्रेष्वेवै च सर्वेषु स्योना पृथिवी भवेति ॥ १३ ॥
आवाचोर्षो विमर्द्धे च दानेषु च मही स्मृता ।

देवतासु च सर्वासु वराहो देवता स्मृता ॥ १४ ॥
यस्मिन्काले समुद्भूतिर्भुवो भेदस्य जायते ।

अद्रेर्वा जायते देवि कालं तं न विलङ्घयेत् ॥ १५ ॥

अथ पद्मपुराणोक्तं पर्वतभेदविधानम् ।

उमामहेश्वरसंवादे महेश्वर उवाच—

विानर्घातं तडित्पातं विना पर्वतभेदनम् ।
 जायते यदि रुद्राणि तदा राज्ञो भयं भवेत् ॥ १ ॥
 विधानं तत्र कर्तव्यं स्वहिताय महीक्षिता ।
 आहूय ब्राह्मणात्राजा मानपूर्वं विमत्सरः ॥ २ ॥
 कुर्यात्पर्वतदानानि धातूनामष्टधाऽष्ट च ।
 अष्टौ पर्वतमूर्ताश्च विभेषु प्रतिषादयेत् ॥ ३ ॥
 हिमवान्माल्यवान्सह्यो विन्ध्यो मलयनिष्कुटौ ।
 श्वेताद्रिश्च सुमेरुश्च गिरीणां मूर्तयोऽष्टधा ॥ ४ ॥
 कनकस्य सुमेरुः स्याद्राजतो रौप्य (तः श्वेत) पर्वतः ।
 माल्यवांस्तान्नमूर्तिश्च विन्ध्यः कांस्यमयः स्मृतः ॥ ५ ॥
 निष्कुटं लोहजं विद्याद्भृङ्गं हिमपर्वतम् ।
 सह्यं सीसमयं विद्यान्माण्डूरो मलयः स्मृतः ॥ ६ ॥
 मेरोर्मुक्तिः पलैः पद्भ्यो रजताद्रेस्तथाऽष्टभिः ।
 त्रिंशता माल्यवान्कार्यः सह्यः शतपलस्तथा ॥ ७ ॥
 तथैव हिमवाञ्छ्रेयो विन्ध्यः शतपलो भवेत् ।
 पलानां च सहस्रेण निष्कुटं कारयेद्दयुधः ॥ ८ ॥
 द्वात्रिंशत्पलको ज्ञेयो माल्यवान्पण्डितोत्तमैः ।
 सुवर्णं दक्षिणां तेषु दद्याद्भूपतिसत्तमः ॥ ९ ॥
 आदौ तु हवनं कृत्वा गायत्र्याऽयुतसंख्यया ।
 पायसेनाऽऽज्ययुक्तेन ततो दानविधिः स्मृतः ॥ १० ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणाभिस्तु तोषयेत् ।
 अभिषेकविधेः पश्चात्कृत्वा ब्राह्मणभोजनम् ॥ ११ ॥
 संभुक्तेषु च विभेषु गृह्णीयादाशिषो नृपः ।
 यस्तु भिक्षो गिरिस्तत्र निद्रध्यात्सीरशर्करे ॥ १२ ॥
 यानि कानि च पुष्पाणि यानि कानि फलानि च ।
 ततस्तु जायते शान्ती राज्ञो राष्ट्रस्य पार्वति ॥
 एवं कृते विधानेऽस्मिन्विघ्नः कोऽपि न जायते ॥ १३ ॥

अथ मध्यरात्रे धेनुहुम्वारविधानम् ।

तथा श्रीभारते—

धेनुः शब्दायते राजन्मध्यरात्रे गृहे गृहे ।
नाशाय सर्वराष्ट्रस्य तत्कुलस्य विशेपतः ॥ १ ॥
शान्तिं विधेहि भद्रं ते तथा क्षेमं यविष्यति ।
न फरोपि यदि क्षमाप शान्तिं गगोदिता शुभाम् ॥ २ ॥
तदा सर्वस्य राष्ट्रस्य त्वया सह महद्भयम् ।
शामे रुतं निशीथे गोर्ग्रामस्यैव भयं भवेत् ॥ ३ ॥
राजधान्यां तु राजेन्द्र तदा पृथ्वी धिलीयते ।
अत्र शान्तिविधातव्या जपहोमसुराचेनैः ॥ ४ ॥
मृत्युंजयेन मन्त्रेण लक्षजाप्यं विधीयते ।
यथोक्तं हवनं पश्चात्ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ ५ ॥
मृत्युंजयेन मन्त्रेण सर्वमेव विधीयते ।
धेनुं पयस्विनीं दद्याच्चथालक्षणलक्षिताम् ॥ ६ ॥
सप्त धान्यानि देयानि विभ्रेभ्यो भूतिमिच्छता ।
या गौः शब्दति राजेन्द्र साऽपि देया द्विजातये ॥ ७ ॥
गृहे गृहे च लेख्यानि गोकुलानि विचित्रकैः ।
गोपालैः सह राजेन्द्र यमुनातीरकेलिभिः ॥ ८ ॥
उच्छ्रायं तोरणानां च विदध्यान्नागरो जनः ।
एवं कृते विधाने च विद्मः कोऽपि न जायते ॥ ९ ॥

अथाश्वत्थपूजाविधानम् ।

स्कन्दपुराणे—

यस्य स्त्री स्त्रीप्रसूनित्यं मृतापत्याऽथ वा भवेत् ।
तेनाऽऽशु पिप्पलः पूज्यो यथाविधि हितेप्सुना ॥ १ ॥
भृगुवारे भद्रोपे च सायंविधिमुपास्य च ।
सभार्यः पिप्पलं गत्वा प्रार्थयेत्तं समाहितः ॥ २ ॥

तत्र प्रार्थनामन्त्रः—

बोधिट्टुम महावृक्ष महापापनिवारण ।
 नारायणस्वरूपस्त्वं क्षेमं कुरु जगत्पते ॥ ३ ॥
 इति संप्रार्थ्य तं वृक्षं कृत्वा चैव मदीक्षणम् ।
 आलवाले जलं क्षिप्त्वा ततः स्वगृहमात्रजेत् ॥ ४ ॥
 घ्नन्नचारी * स्वपेद्रात्रौ भुक्त्वा भुवि हरिं स्मरन् ।
 निधाय तुलसीदाम कण्ठे मुद्रितलोचनः ॥ ५ ॥
 ततः प्रातः समुत्थाय स्नात्वा गङ्गाजले तिलैः ।
 गच्छेत्तं द्रावपि घ्नन्नपिप्लान्तिरुमादरात् ॥ ६ ॥
 पिप्प्लोर्नाम्नां महसं च जपेत्तत्र समाहितः ।
 कुर्यात्संमार्जनं तत्र घासमन्तात्तरुप्रभोः ॥ ७ ॥
 द्वितीर्य तत्र पुष्पाणि चन्दनं च विशेषतः ।
 फुद्कमं केसरं चैव पिप्पलाङ्गे विलेपयेत् ॥ ८ ॥
 आलवाले क्षिपेद्दारिं क्षीरं टाधि घृतं मधु ।
 तद्विष्णोरिति मन्त्रेण पायमं जुहुयात्सुधीः ॥ ९ ॥
 अयुतं वा सहस्रं वा यथाविभवसारतः ।
 मातुलुहगस्तनः कुर्याद्धवनं घृतसंगम्यया ॥ १० ॥
 उद्देश्यो विष्णुर्देवयो द्रव्याणां हवने स्मृतः ।
 धात्रीफलैर्मनथा द्राक्षाफलैः स्वर्जूरैस्तथा ॥ ११ ॥
 इक्षुदण्डैश्च कदलैः शतसंगम्या पृथक्पृथक् ।
 जाते तु हवने तस्मिन्मूर्त्रगवेष्टयेत्त्रिभिः ॥ १२ ॥
 पिप्पलं संस्कृतं सम्यग्वाससा वेष्टयेत्ततः ।
 गम्यपुष्पाक्षतैः गम्यग्वृक्षाङ्गैः तत्समर्चयेत् ॥ १३ ॥
 दशाह्वार्युपवेद्भूषणैर्नारायण्येन्सुधीः ।
 नन्देर्दक्षिणैश्चिह्नैस्तथा नान्मूर्त्रेण सुतोषयेत् ॥ १४ ॥
 बोधिट्टुम महावृक्ष महापापनिपूटन ।
 पुत्रान्देष्टि जगन्नाथ कुरु मे जीवनंनतिम् ॥ १५ ॥

* आर्यन्वाष्टयेऽक्षुकिं तापुः ।

तत्र प्रार्थनामन्त्रः—

वोधिद्रुम महावृक्ष महापापनिवारण ।
 नारायणस्वरूपस्त्वं क्षेमं कुरु जगत्पते ॥ ३ ॥
 इति संप्रार्थ्य तं वृक्षं कृत्वा चैव प्रदक्षिणम् ।
 आलवाले जलं क्षिपन्ना ततः स्वगृहमात्रजेत् ॥ ४ ॥
 ब्रह्मचारी * स्वपेट्रात्रौ भुक्त्वा भुवि हरिं स्मरन् ।
 निधाय तुलसीदाम कण्ठे मुद्रितलोचनः ॥ ५ ॥
 ततः प्रातः समुत्थाय स्नात्वा गङ्गाजले तिलैः ।
 गच्छेतां द्वावपि ब्रह्मन्पिप्पलान्तिरुमादरात् ॥ ६ ॥
 विष्णोर्नाम्नां महस्रं च जपेत्तत्र समाहितः ।
 कुर्यात्संमार्जनं तत्र ह्यासमन्तानरुप्रभोः ॥ ७ ॥
 विकीर्य तत्र पुष्पाणि चन्दनं च विशेषतः ।
 कुङ्कुमं केसरं चैव पिप्पलाङ्गे विलेपयेत् ॥ ८ ॥
 आलवाले क्षिपेद्द्वारिं क्षीरं दधि घृतं मधु ।
 तद्विष्णोरिति मन्त्रेण पायसं जुहुयात्सुधीः ॥ ९ ॥
 अयुतं वा सहस्रं वा यथाविभवसारतः ।
 मातुलुङ्गैस्ततः कुर्याद्भवनं शतसंख्यया ॥ १० ॥
 उद्देशो विष्णुदेवत्यो द्रव्याणां हवने स्मृतः ।
 धात्रीफलैस्तथा द्राक्षाफलैः खर्जूरैस्तथा ॥ ११ ॥
 इक्षुदण्डैश्च कदलैः शतसंख्या पृथक्पृथक् ।
 जाते तु हवने तस्मिन्सूत्रैरावेष्टयेच्चिभिः ॥ १२ ॥
 पिप्पलं संस्कृतं सम्यग्वाससा वेष्टयेत्ततः ।
 गन्धपुष्पाक्षतैः सम्यग्ब्रह्माङ्गं तत्समर्चयेत् ॥
 दशाङ्गैर्धूपयेद्दूपैर्दीपैर्नाराजयेत्सुधीः ।
 नैवेद्यैर्विधिवद्भक्त्या ताम्बूलेन सुतोपयेत्
 वोधिद्रुम महावृक्ष महापापनिपूदन ।
 पुत्रान्देहि जगन्नाथ कुरु मे जीवसन्नि

* आपत्वाच्छोऽस्तुके व

१ त. 'रि शिषं द' ।

अथ कुष्ठिभरणविधानम् ।

तत्र यमस्मरणात्(णम्)—

मृतस्य कुष्ठिनो देहं निखनेद्रोष्ठभूमिषु ।
 वासरत्रितयं पश्चादुद्धृत्यान्यत्र तद्वहेत् ॥ १ ॥
 न गङ्गापवनं कार्यं न निक्षेपो विधीयते ।
 षडब्दव्रतपूर्वेण विधिनाऽन्त्यक्रतुं चरेत् ॥ २ ॥
 ततोऽस्थिसंचयं तस्य गङ्गायां प्रक्षिपेत्सुधीः ।
 मासि मासि ततः कुर्यान्मासश्राद्धानि पार्षणात् ॥ ३ ॥
 संकल्पविधिना केचित्प्रवदन्ति मनीषिणः ।
 इत्येतत्कुष्ठिनो हूर्ध्वं कथितं शास्त्रकोविदैः ॥
 स्मृतिविद्भिर्नूचानैर्यमाद्यैः पूतविग्रहैः ॥ ४ ॥

अथापमृत्यौ नारायणीयवलिप्रवृत्तिविधानम् ।

तत्र कानि कान्यपमृत्युलक्षणानि तान्याह—

सर्पव्याघ्रहता ये च ये च शस्त्रहता नराः ।
 जले मघा विषं पीत्वा मृता ये शृङ्गिभिर्हताः ॥ १ ॥
 डयलैस्ताडिता ये च लगुडैर्निहता भृशम् ।
 रज्ज्वा नियन्त्रिता ये च शृङ्खलायन्त्रिताश्च ये ॥ २ ॥
 अश्वादीनां पदाघातैर्ये मृता गजपोयनैः ।
 वृक्षाग्रात्पनिता ये च ये च पर्वतमूर्धतः ॥ ३ ॥
 शूलेन निहता ये च वह्निना ये मृता नराः ।
 विषूचिकागदव्याप्त्या ये मृताः क्षयपीडनात् ॥ ४ ॥
 उत्पाद्य भरणं ये च मृतां निस्खलनादपि ।
 ये मृता बन्धनामारे येऽज्ञातौपथसेवनात् ॥ ५ ॥
 व्रणकुमिनिपातेन जर्जरीभूतविग्रहाः ।
 इत्याद्यसदृशैर्दोषैर्मृता ये भुवि मानवाः ॥ ६ ॥
 तेषां गत्यर्थमादिष्टो वलिर्नारायणीयकः ।
 विशेषात्सर्पदष्टस्य कुर्याद्भौजंगिकं वलिम् ॥ ७ ॥

भुक्तवन्तस्ततस्ते तु दधुराशिषमुत्तमाम् ।
 एवं कृते विधाने च श्रेष्ठे पिप्पलपूजने ॥
 जायते पुत्रसंतानमक्षयं गुणवत्तमम् ॥ २६ ॥

अथ ब्रह्मचारिनिधनविधानम् ।

येषां कुले ब्रह्मचारी निधनं प्राप्नुयाद्यदि ।
 तत्कुलं क्षयमाप्नोति सोऽपि दुर्गतिमाप्नुयात् ॥ १ ॥
 ग्रहत्वमार्जुनयाज्ञोधिद्रुमेऽनवरतं वसेत् ।
 तस्यापि तस्य वंशस्य गतिमिच्छन्महीयसीम् ॥ २ ॥
 विधानं च विधायाऽऽशु तत ऊर्ध्वं समाचरेत् ।
 मृतस्य त्रियमाणस्य पडन्दव्रतमादिशेत् ॥ ३ ॥
 त्रिंशते ब्रह्मचारिभ्यो दद्यात्कौपीनकाञ्चवान् * ।
 हस्तमात्राः कर्णमात्रा दद्यात्कृष्णाजिनानि च ॥ ४ ॥
 पादुकाञ्चत्रमाल्यानि गोपीचन्दनमञ्जसा ।
 ब्रह्मसूत्राणि साधूनि प्रवालमणिमालिकाः ॥ ५ ॥
 यद्यत्प्रदीयते तेभ्यो मन्त्रैस्तद्विद्भक्तैः स्फुटम् ।
 प्रयोगो (त्येकं) ब्रह्मसायुज्यसिद्धये प्रतिपादने (चेत्) ॥ ६ ॥
 अभावे प्रतिनां पूज्या गृहस्थाः साधवः शुभाः ।

शुभा इत्यस्यापमर्थः—हीनाङ्गनाधिकाङ्गव्याधिग्रस्तवन्ध्यमृतापत्येत्तरे । साधव इत्यस्यापमर्थः—कुलीना विद्याविशारदाः केवलमृतकालाभिगामिनः सुशीला अनभिज्ञस्ता दुष्टप्रतिग्रहरहिता दान्ता उदारा उपकारिणः सौजन्यशीलाः श्रोत्रियाः । एवमेतद्विधाय पश्चात्तच्छरीरं क्षीरादिपञ्चामृतैः मस्त्राप्य हरिद्राक्तं कृत्वा धृतेनाभ्यज्य तद्धर्मिणाऽग्निना सूर्यकान्तादुद्धूतेन वा कपालाग्निना वा लौकिकाग्निना वा देहेत् । अन्त्येष्टिविधिनाऽऽद्यदिवसमारभ्य द्वादशाहपर्यन्तं कर्म कुर्यादिति ।

एवं कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते ॥ ७ ॥

* आर्षत्वादिद्वयस्येन कर्षाच्चिर्बहगीयम् ।

अथ कुष्ठिमरणविधानम् ।

नत्र यमस्मरणात्(णम्)—

मृतस्य कुष्ठिनो देहं निखनेद्दोष्टभूमिषु ।
 वासरत्रितयं पश्चादुद्धृत्यान्यत्र तद्देहेत् ॥ १ ॥
 न गङ्गापवनं कार्यं न निक्षेपो विधीयते ।
 पदबन्धव्रतपूर्वेण विधिनाऽन्त्यक्रतुं चरेत् ॥ २ ॥
 ततोऽस्थिसंचयं तस्य गङ्गायां प्रक्षिपेत्सुधीः ।
 मासि मासि ततः कुर्यान्मासथाद्दानि पार्वणात् ॥ ३ ॥
 संस्कारविधिना केचित्प्रवदन्ति मनीषिणः ।
 इत्येतत्कुष्ठिनो हूर्ध्वं कथितं शास्त्रकोविदैः ॥
 स्मृतिविद्भिरनूचानैर्यमाद्यैः पूतविग्रहैः ॥ ४ ॥

अथापमृत्यौ नारायणीयबलिप्रवृत्तिविधानम् ।

नत्र कानि कान्यपमृत्युलक्षणानि तान्याह—

सर्पव्याघ्रहता ये च ये च शत्रुहता नराः ।
 जले मग्ना विषं पीत्वा मृता ये शृङ्गिभिर्हताः ॥ १ ॥
 उपलैस्ताडिता ये च लगुडैर्निहता भृशम् ।
 रज्ज्वा नियन्त्रिता ये च शृङ्खलायन्त्रिताश्च ये ॥ २ ॥
 अश्वादीनां पदाघातैर्ये मृता गजपोथनैः ।
 वृक्षाग्रात्पनिता ये च ये च पर्वतमूर्धतः ॥ ३ ॥
 शूलेन निहता ये च बह्निना ये मृवा नराः ।
 विपूचिकागदव्याप्त्या ये मृताः क्षयपीडनात् ॥ ४ ॥
 उत्पाद्य मरणं ये च मृता निस्खलनादपि ।
 ये मृता बन्धनागारे येऽज्ञातौषधसेवनात् ॥ ५ ॥
 व्रणकृमिनिपातेन जर्जरीभूतविग्रहाः ।
 इत्याद्यसदृशैर्दोषैर्मृता ये भुवि मानवाः ॥ ६ ॥
 तेषां गत्यर्थमादिष्टो बलिर्नारायणीयकः ।
 विशेषात्सर्पदंष्ट्रस्य कुर्याद्भौजंगिकं बलिम् ॥ ७ ॥

स्नापयेत्सरितस्तोयैः पठन्सूक्तं च पौरुषम् ।

प्रत्पृचं प्रतिपादं वा गन्धपुष्पैः समर्चयेत् ॥ ६ ॥

विष्णो हव्यं * रक्षस्वेति तच्छरीरं कुण्डे निधाय हंसः शुचिपादिति हृदय-
देशे जपेत् । ततः पुरुषसूक्तं यतिभूमध्ये जपेत् । ब्रह्मजज्ञानमिति मूर्ध्नि ।

भूमिर्भूमिमथश्चागन्माता मातरमप्यगात् ।

भूयाम पुत्रैः पशुभिर्यो नो द्वेष्टि समिध(ध्य)ताम् ।

इति मूर्धानं भिन्द्यादश्मना परशुना वा । ॐ भूर्भुवः स्वरोमित्यभिमन्त्र्य
दर्भैराच्छाद्य देवयजनं पूरयेत् । अग्निनाऽग्निः समिधयनां पृथिवी होतेति मन्त्रद्वयं
त्रिदण्डिविषयम् । श्वापदादिमृगवायसगोमायुरक्षणार्थं सम्यक्छादयेत् । यदि
शृगालादिभिर्भक्ष्यते तदा तस्मिन्देहेऽनावृष्टिर्भवति । तस्मान्द्रूमिं शिलादिभि-
राच्छादयेत् । गङ्गायां नर्मदायां वा तल्लिङ्गैरेव मन्त्रैर्वा पूर्वोक्तैः कुर्यात् । यत्र
मन्त्रानुपपत्तिस्तत्र भणवेनैव कुर्यात् । यत्र गङ्गानर्मदयोरप्राप्तिस्तत्र सर्वत्र
शुचौ देशे सामान्यनद्यां वा । [यदा] गङ्गाशब्देन भागीरथी गोदावरी प्रोच्यते
तदा गङ्गानर्मदयोरिति द्विवचनेन द्वे एव निर्दिष्टे । भागीरथी गौतमी त्वेकैव ।
आनायकभागीरथगौतमसंबन्धित्वेनौपाधिको भेदो न तु तास्विकः । सांसि-
द्धिकं चोभयत्र गङ्गाशब्दवाच्यत्वम् । गौतमीशब्दप्रत्येतव्यत्वं न भागीरथानीते
स्वरूपे । अथ च भागीरथीशब्दप्रत्येतव्यत्वं न गौतमानीते स्वरूपे । यथा
जपाकुसुमसंबन्धाद्रक्तः स्फटिकश्चम्पकपुष्पसंबन्धात्पीतः स्फटिकः । न पीत-
शब्दो रक्तस्य प्रत्यायको न रक्तशब्दः पीतस्येत्यौपाधिको भेदः । स्फटि-
कवाच्यत्वं स्वरूपमात्रस्य तद्वदिदम् । सत्यपि भेदेऽभेदः । यथा पयोण्याः
कावेरीचण्डवेगाक्षिमागोमत्यन्तं रूपभोधभेदेऽप्येकमेव तद्रुचेदम् । किं चोभयत्र
गङ्गाशब्दवाच्यत्वं स्कन्दपुराणब्रह्मपुराणाभ्याम् । स्कन्दपुराणे भागीरथ्यां
गङ्गाशब्दो यथा—

विष्णुपादाध्व्यसंभूते गङ्गे त्रिपथगाभिनि ।

धर्मद्रवीति विख्याते पापं मे हर जाह्नवि ॥ इति ।

ब्रह्मपुराणे गोदावर्यां गङ्गाशब्दो यथा—

ब्रह्माद्रिशिखरोत्पन्ने त्रिकण्टकविराजिते ।

गौतमशार्धिते गङ्गे गृहाणाध्व्यं नमोऽस्तु ते ॥ इति ।

कृष्णावेण्यादिषु सरित्सु लोकमध्ये गङ्गाशब्दः समुद्रगामित्वगुणयोगा-
द्वाणो देवदत्तगतसिंहशब्दवत् । यतिनिधने नाशौचं विधीयते नोदकक्रिया ।
बहनखननशिरःस्फोटनादि कुर्वतामपि सद्यः शौचमेव । यतस्तत्र नारायणमय-
त्वात्मेतत्त्वाभावः । यतश्च प्रेतत्वविमुक्त्या संन्यासस्वीकारः । अतोऽपि—

पदे पदेऽश्वमेधस्य फलमाप्नोति मानवः ।

अनुव्रजति साध्वीं यो यतिं गोब्राह्मणाधिंनम् ॥ ७ ॥

सोऽपि तद्धोरूमाप्नोति इत्याह भगवान्दरिः ।

परोपकारिणः पुंसः कर्मलोपो भवेद्यदि ॥ ८ ॥

तत्कर्म ते प्रकुर्वन्ति मुनयो हि ममाऽऽज्ञया ।

धर्मसंजल्पने देवसेवायां गोचिकित्सिते ॥ ९ ॥

यत्कर्म लुप्यते पुंसां त्रिधास्ये सफलं हि तत् ।

व्याधिग्रस्तस्य विप्रस्य तृपार्तस्य च कस्यचिद् ॥ १० ॥

यधोपकुरुते सद्यः स मे ध्येयो निरन्तरम् ।

यासोपवासिनी नारी गवायर्थे इतो नरः ॥ ११ ॥

संन्यासी मद्गुणग्राही चतस्रो मम मूर्तयः ।

संन्यासी भगवान्विष्णुः संन्यासी शंकरः स्वपम् ॥

संन्यासी विश्वसृद्देवस्त्रिभूतिर्भगवान्यतिः ॥ १२ ॥

अथ भृगुपातविधानम् ।

चतुर्वर्गविन्तामणौ—

ब्रह्महा मद्यपः स्तेयी तर्धैव गुरुतल्लगः ।

एते महापातकिनो यश्च तैः सह संरसेत् ॥ १ ॥

भार्यात्यागी पितृत्यागी मानृश्रोही महाभद्रः ।

एतेषां पतनं श्रेष्ठं भृगो चैव यथाश्रिधि ॥ २ ॥

हरिश्चन्द्रे पुरश्चन्द्रे श्रीशैले त्रिपुरान्तके ।

महाबले च कावेर्यामांकारे सिन्धुपर्वते ॥ ३ ॥

एतेषु भृगवः श्रेष्ठाः शोक्ताः शास्त्रविदुत्तमैः ।

तेषु तेषु च यः पानो भृगुपानः स उत्तमः ॥ ४ ॥

तत्र विधिमाह—

शनिवारैःनिराहारः स्नात्वा नद्यौ तिलैः जुभैः ।
 शुक्राम्बरधरो भूत्वा घृतमाल्यानुलेपनः ॥ ५ ॥
 जपेन्नामसहस्राणि विष्णोस्तद्दधानसंयुतः ।
 रात्रौ जागरणं कार्यं गीतवादित्रनिःस्वनैः ॥ ६ ॥
 ततः प्रभातसमये स्नायाद्वात्रीफलैर्जले ।
 कृत्वाऽऽह्निकविधिं सम्यग्जुहुयाज्जातवेदसम् ॥ ७ ॥
 तिलैराज्ययुतैर्लक्षं गायत्र्या वा सहस्रकम् ।
 होमान्ते विधिवत्पूज्या ऋत्विजः कनकादिभिः ॥ ८ ॥
 भृगुमूर्धनि देवेशं भैरवं पूजयेत्सुधीः ।
 गन्धपुष्पैस्तथा धूपैर्नैवेद्यैर्विधैरपि ॥
 मार्थयेत्क्षेत्रनाथं तं कृताञ्जलिपुटः सुधीः ॥ ९ ॥

तत्र मार्थनामन्त्रः—

देवदेव महादेव क्षेत्रपाल महामते ।
 कुरु मे सफलं कामं भृगुपातादियं प्रभो ॥ १० ॥
 इति संमार्थ्य देवं तं भृग्वग्रस्यं समाहितः ।
 कृत्वा भद्रक्षिणां देवं भैरवं सिद्धिदायकम् ॥ ११ ॥
 ब्राह्मणानभिवन्द्याथ निर्भयो मुक्तमूर्धजः ।
 स्मरन्मारायणं चित्ते कृतं पापं समुच्चरन् ॥ १२ ॥
 तिष्ठन्भृगुसमीपे च मानसे घृतवाञ्छितः ।
 निपतेद्भृगुपातेऽत्र मृतः प्राप्नोति वाञ्छितम् ॥ १३ ॥

तत्र पातानाह—

पारायतो मौसलारूयो हंसपातश्च शैलिकः ।
 ऊर्ध्वहस्तो गृध्रपातः सिंहपातोदरौ तथा ॥ १४ ॥
 एते पाताः समाख्याता भृगुपातेषु देहिनाम् ।
 पारायतेन पातेन ब्रह्महा निपतेद्भृगो ॥ १५ ॥

मद्यपो मौसलेनेव हंसपातेन तस्करः ।
 मातृगो शैल्लिकाख्येन भार्यात्याग्यूर्ध्वहस्तकात् ॥ १६ ॥
 पितृत्यागी गृध्रपातात्सिद्धान्मानुविरोधकृत् ।
 औदराख्यादीर्घरोगी निपतेद्द्रुगुमूर्धतः ॥ १७ ॥
 संसर्गा भृगुपावस्य दशनाच्छुद्धिभाप्नुयात् ।
 निमित्तेन विना यस्तु निपतेद्द्रुगुमूर्धतः ॥ १८ ॥
 नास्ति तस्य फलं किञ्चिदात्महा स भवेश्वरः ।
 नृपाणां पतनं श्रेष्ठं विशां काष्ठाग्निसेवनम् ॥
 शूद्राणां करपत्रेण मरणं श्रेष्ठमंहसः ॥ १९ ॥

अथाग्निप्रवेशविधानम् ।

चतुर्वर्गोचिन्तामर्णो हेमाद्रिचिरचिते पुराणसंग्रहे—

याऽस्तुवृत्ताऽङ्गना ल्यंके कर्मणा मनसा भवेत् ।
 मृते पत्या न जीवेत्सा वद्विपार्गपरायणा ॥ १ ॥
 आर्ताऽऽर्ते मुदिते हृष्टा मोषिते मन्दिना कृशा ।
 मृते श्रियेत या पत्या सा स्त्री ज्ञेया पतिव्रता ॥ २ ॥
 मातृकं पतृकं चैव दत्त्वा यस्मिन्कुले सती ।
 कुलनयं पुनात्येका भर्तारमनुगच्छति ॥ ३ ॥
 तिस्रः कोटयोऽर्धकोटी च यानि रोमाणि मानवे ।
 तावद्दर्पसहस्राणि पत्या सह वसेद्विधि ॥ ४ ॥
 विशन्ते पन्नमं गृध्री बलादुद्धरते विलात् ।
 पतिं पापनिमज्जन्तर्भैरुवोद्धरतेऽङ्गना ॥ ५ ॥
 मृते पत्या तु या जीवेत्पयटिकापञ्चकं भुवि ।
 बन्धव्ये नास्ति तस्यास्तु यात्रादिश्रवि चानले ॥ ६ ॥

तथा च ॐ भविष्यपुराणे सावित्रीवचनम्—

सतां संतोषनित्या (वृत्त्या) च स्त्रीणां भर्ता सदा गतिः ।

* भूगोलोद्धृष्टे शत्रादेशे इय इति च इने एषोदरादिगत्तत्राप भविष्येने साधीयान् योः । अन एव यज्ञविष्णे विन्दन्ती यद्वि षडनध्वत् । एवमा धर्मतिन्धेः श्रेणिर्द-धे च जोबन्धमणो गैतव्येन एव्यगदिके वाक्व रदाऽनेष्यशम्भवेनः सर्वत्र-निन. साधुतिनि मतीपते ।

वेदो वर्णाश्रमाणां च शिष्याणां च सदा गुरुः ॥ ७ ॥.

तथा च श्रीमहाभारत आदिपर्वणि खाण्डववनदाहे—

गतिः प्रजानां नृपतिः सुतानां च पिता गतिः ।

वेदो गतिर्द्विजतीनां पतिः स्त्रीणां सदा गतिः ॥ ८ ॥

माता गतिः स्तन्यभृतां शिशूनां स्त्रीणां गतिः प्राणद् एव नान्यः ।

तस्मान्मृते भर्तारि नान्यमानसा वह्निं त्रिशत्येव विधिप्रयुक्तम् ॥

कीर्तिं जने स्वर्गगतिं परत्र लभेत्पुमासं (च. पुंसा) सह या तु गच्छति ॥ ९ ॥

तत्र च क्रमेणानुगमनविशेषः—

शय्यापलनमाजीवं ब्राह्मणीं कुरुते यदि ।

सा याति ब्रह्मसायुज्यमनन्तं गतकल्मषा ॥ १० ॥

एकाकिनी वसेत्प्रेतभूमिदेशे त्वहर्निशम् ।

अन्नं तोयमयाचन्ती भुञ्जीयात्स्वयमागतम् ॥ ११ ॥

मलिना जटिल्यऽस्नेहा त्रिकालस्नातकारिणी ।

अमावृताऽप्यन्यस्त्रीणां सा शय्यामालिका स्मृता ॥ १२ ॥

तदस्या निर्विशेद्वह्निं शयीत पतिना सह ।

वामाङ्गे विधिवत्काष्ठनिचये दर्भयन्त्रिते ॥ १३ ॥

उत्तानशायिनी भूत्वा स्मरन्ती श्रीजनार्दनौ ।

तदङ्गपञ्चके पुत्रो देवरोऽथ च गोत्रजः ॥ १४ ॥

जुहुयात्सर्पिरानीय गायत्र्याऽऽहुतिपञ्चकम् ।

नाभी वक्त्रे ललाटे च तथैव करयोर्द्वयोः ॥ १५ ॥

समीपे वह्निमाधाय कृतस्नानो विरोदनः ।

ललाट इन्द्रमुद्दिश्य वक्त्रे चैव प्रजापतिम् ॥ १६ ॥

नाभावर्तिं समुद्दिश्य पाण्योः सूर्ययमौ क्रमात् ।

यजेद्देवानिमान्पुत्रः कृत्वा पूर्वविधिं पितुः ॥

पाददेशे ततो वह्निं तृणैराद्रीययेत्सुधीः ॥ १७ ॥

सुधीशब्देन शास्त्रोद्देशमात्रं कृत्वा येन केन प्रकारेण वह्निः प्रदीप्तो भवति स एव कर्तव्यः । तद्भावे वह्निप्रपातनं कुर्यात् ।

सह शयने प्रपाते वा यद्ब्रतं तत्तु कथ्यते ।
 तैलाभ्यङ्गपरा भूत्वा घृतमालयानुलेपना ॥ १८ ॥
 अश्वपृष्ठे समारुदा वषन्ती तण्डुलान्त्रजेत् ।
 आनयन्ती रश्मिं विमान्देवमूर्तीं गुरुनिधि ॥ १९ ॥
 हसन्ती ददती विचं सर्पसाधारणं सताम् ।
 नत्वा गङ्गाभसि स्नात्वा स्मरेत्सावित्रीं सतीम् ॥ २० ॥
 वंशपात्रेषु विन्यस्य कण्ठतूनाचतंसकान् ।
 कार्पासकानि वस्त्राणि हरिद्राकुरुकुमं तथा ॥ २१ ॥
 नारिकेलानि तान्मूलं नानारत्नानि भूरिशः ।
 सावित्रीमीतये दद्याद्वाक्त्राणीभ्यो यथाविधि ॥ २२ ॥
 घृणुयाद्यरितं तस्याः सावित्र्यास्तु समञ्जसा ।
 ततोऽभिवाद्य देवांश्च सूर्यं विभवधुस्तथा ॥ २३ ॥
 कृत्वा मदाक्षिणां वद्वेः कालत्र्यवणपूर्वकम् ।
 तिष्ठेद्दर्भशिलापृष्ठे क्षिप्त्वा पुष्पं विभावसी ॥ २४ ॥
 ततश्च संविशेद्द्रोणमूर्ध्नि वा ह्यलता सती ।
 पारावतेन पातेन तथा मुसलपाततः ॥ २५ ॥
 छलिकाग्नयेन सिंहेन गृध्रपातेन वा पुनः ।
 उभ्वेहस्तेन हंसेन तथैवोदरपाततः ॥ २६ ॥

तत्र पातलक्षणान्याह—

पारावतो यथोद्दीप्य स्नात्तच्छेत्पृथिवीतलम् ।
 पक्षावाकुर्युश्चिरसा पारावत उदाहृतः ॥ २७ ॥
 ऊर्ध्वमुद्गिरयने यद्गुणसलं पुनरीजनः ।
 विशाचं योसलं पालं भृगो वरुणं स उत्तमः ॥ २८ ॥
 हंमो यथा विश्वन्नु सरितः पुवते मुहुः ।
 निर्विश्वेद्वीतिहोत्रे सा भर्तारं याऽनुगच्छति ॥ २९ ॥
 सिंहपेटमुद्धृत्य कुञ्जरं प्रति धारति ।
 तथा हसं समुद्धृत्य विश्वेद्विं पतिवता ॥ ३० ॥
 उदरेण स्पृशेद्विं निविष्टा या विभावसी ।
 उदरालयः स विजयो भृगो वरुणं स उत्तमः ॥ ३१ ॥

एवंविधैस्तु पातैर्या निर्विशेषज्ञातवेदसम् ।
प्राप्नुयाद्ब्रह्मसायुज्यं भर्त्रा सह पतिव्रता ॥ ३२ ॥

अथ काष्ठनिषेवणविधानम् ।

काशीखण्डे—

महापापनिषप्रानामपुत्राणाम्(णां रु)जा जिताम् ।
गुरुद्रोहिकृतघ्नानां प्रयागे काष्ठसेवनम् ॥ १ ॥
माघे मासि प्रयागे च ये विशन्ति हुताशनम् ।
ते यान्ति ब्रह्मसायुज्यमनन्तं धौतकल्मषाः ॥ २ ॥

तत्र विधानमाह—

कृतस्नानविधिः सन्यग्विधाय पितृतर्पणम् ।
दत्त्वा च विविधं दानं प्रार्थयेद्ब्राह्मणाञ्जुचीन् ॥ ३ ॥
एकाकी कुलहीनश्चेज्जीवन्नेयौर्ध्वदेहिकम् ।
विदध्यात्सर्वमेवाऽऽशु त्वेरुस्मिन्नेव वासरे ॥ ४ ॥
पश्चाद्विधीयते चोर्ध्वं सद्भ्रात्रो गोरिणां यदि ।
कृत्वा सुमद्गलं स्नानं स्पृष्ट्वा लक्ष्मीपतिं हृदि ॥ ५ ॥
आगत्य सरितस्तीरं प्रयागं तीर्थमुत्तमम् ।
रचयेत्स्वयमेवाऽऽशु चितिं काष्ठमर्यां दृढाम् ॥ ६ ॥
ऊर्ध्वार्ध्रदालिभिः सन्यग्रचितां विभ्रुतां धिताम् ।
स्मरन्नारायणं देवं प्राङ्मुखः स्वयमाविशेत् ॥ ७ ॥
पादमुले न्यसेद्दृढिं स्मरन्नारायणं प्रभुम् ।
एवं यो दहति क्षिप्रं शरीरं धैर्यसंयुतः ॥
स याति ब्रह्मसायुज्यमनन्तं गतकल्मषः ॥ ८ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचि तयां विधानमालायां
संभीर्णविधानानि ।

अथ साधारणहरिकथाश्रवणविधानम् ।

चतुर्वर्गचिन्तामणौ पुराणसंग्रहे—

सर्वपापविनिर्मुक्तिरूपेण यस्य मानसम् ।
वर्तते विधिवत्तेन पुराणं श्रूयतां ध्रुवम् ॥ १ ॥
प्रातःकाले समुत्थाय दन्तधावनमूवकम् ।
प्रातःस्नानं विधायैव जुहुयाज्जातवेदसम् ॥ २ ॥
कृत्वाऽऽङ्गिरं समाहूय वक्तारं शास्त्रकोविदम् ।
संभाष्याऽऽसनदानेन नमस्कुर्यात्समञ्जसा ॥ ३ ॥

तत्र नमस्कारमन्त्रः—

नमस्ते भगवन्व्यास सर्वज्ञस्त्रार्थकोविद ।
ब्रह्मविष्णुमहेशानमूर्ते सत्यवतीनुत ॥ ४ ॥

इति नमस्कारमन्त्रेण व्यासरूपिणं वक्तारं प्रणमेत् । तत्र पुराणकथाश्र-
वणस्थानान्याह—

शियालये हरिग्रहे देवतासदने तथा ।
दृन्दावने नदीतीरे तथा चैव ग्रहे शुभे ॥
पुराणं शृणुयाद्ब्रह्मणा यथोक्तविधिना गृही ॥ ५ ॥

ततो गन्धपुष्पादिभिरर्चयित्वा तेनोक्तां पुराणकथां शृणुयात् ।

पूर्वपक्षोक्तिसिद्धान्तपरिनिष्ठागमन्विताम् ।
कथां श्रुत्वा पुनः पूजां कुर्याद्वक्तुः प्रयत्नतः ॥ ६ ॥
नारायणं हृषीकेशं मानसे पगिचिन्तयेत् ।

निधाय तुलसीं हस्ते पुष्पमुक्तामनन्दिनः ॥ ७ ॥

प्रार्थयित्वा हि तं विभं भोजयेत्प्रयतः शुचिः ।

अन्याश्च भोजयेद्विप्रान्त्रिभिरन्यानपूर्वकम् ॥ ८ ॥

एवं नित्यं कथां विद्वाञ्शृणुयान्मधुयातिनः ।

कथामनासी विप्रस्य व्यासरूपस्य श्रीमतः ॥ ९ ॥

दद्यादित्तं च ब्रह्माणि ब्रह्मभूतैरुक्तराणि च ।

कथामसङ्गतो चानि तानि सेच्यानि सर्वशः ॥ १० ॥

नैव्यो विचं प्रदातव्यं कौर्यास्तार्येषु मानसैः ।

इदमेव फलं नृणां श्रोतॄणां मुनिभिः स्मृतम् ॥

त्याज्यं यत्पूज्यते सद्यो आद्यं संगृह्यते ध्रुवम् ॥ ११ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां साधारण-
हरिकथाश्रवणविधानम् ।

अथ भारतश्रवणविधानम् ।

एतन्न याज्ञवल्क्यः—

त्रिवृता पूर्णपृथिवीदानाद्यत्कलमभुते ।

तपसश्च परस्येह नित्यं स्वाध्यायवान्द्रिजः ॥ १ ॥

यस्य यस्य जपः प्रोक्तो ब्रह्मयज्ञे मनीषिभिः ।

तेन तेन भवेद्विप्रो नित्यं स्वाध्यायवान्द्रिजः ॥ २ ॥

एकतश्चतुरस्रे वेदान्कृत्वा भारतमेकतः ।

विष्णुना तुलितं यात्रत्तावद्धि गुरु भारतम् ॥ ३ ॥

भाति सर्वपुराणेषु रतिः सर्वेषु जन्तुषु ।

तरणं सर्वपापानां तस्माद्भारतमुच्यते ॥ ४ ॥

यस्य नास्ति सुतः पुंसो यस्य हत्या सुदारुणा ।

यस्य चातुर्यलिप्साऽस्ति श्रोतव्यं तेन भारतम् ॥ ५ ॥

अपमृत्युविनाशाय महाशोकापनुत्तये ।

कलाविज्ञानसौख्याय श्रोतव्यं भारतं नृभिः ॥ ६ ॥

यथा धातूचये हेम वज्रं रत्नोचये यथा ।

तोयेषु जाडवीतोये तथा शस्त्रेषु भारतम् ॥ ७ ॥

धर्मार्थक्राममोक्षाणां चतुर्णामुत्तमं फलम् ।

श्राव्यो ज्ञेयो जयेऽसूनां व्यासवस्त्रानकध्वनिः ॥ ८ ॥

कतकेन तु पानीयं निर्मलं जायते यथा ।

भारतश्रवणाक्षणां तथा निष्कल्पयं मनः ॥ ९ ॥

पवित्रं निर्मलं स्वार्थं पच्यं स्रष्टं रुचिप्रदम् ।

तथैव भारतं लोके श्रोतव्यं तेन मानवः ॥ १० ॥

प्रयागे मकरस्नानं द्विजातिभयारणम् ।

भारतश्रवणं चैव तपमेतन्नयं स्मृतम् ॥ ११ ॥

तत्र भारतश्रवणे विधिः—

मात्वा गङ्गाजले पुण्ये कृतादिकविधिर्नरः ।
 शृणुयाद्भारतं रन्यमादिपर्वपुरःसरम् ॥ १२ ॥
 प्रतिपर्वसमाप्तौ च दद्याद्देतुं सवत्सकाम् ।
 समाप्ते सति सर्वस्मिद्धं ह्यहोमो विधीयते ॥ १३ ॥
 होमान्ते विधिवद्दद्याद्विग्भ्यो भूरिदाक्षिणाम् ।
 ततो वक्तारमानस्य संपूज्य च यथाविधि ॥ १४ ॥
 भूपूर्णैर्हस्तरूपानां वस्त्रैः क्षौमादिभिः सुधीः ।
 राजतं सुदृढं त्रिपुण्ड्रं कुञ्जरं दशभिः पलैः ॥ १५ ॥
 चतुर्दन्तं सकुयके साङ्गुद्यं च सर्पजठरम् (सहाभ्रमुम्) ।
 विधाय विधिवद्दद्यात्साक्षात् सदाक्षिणम् ॥
 आचार्यानां समभ्यर्च्य वस्त्रालंकारभूषणैः ॥ १६ ॥

तत्राऽऽचार्यपूजनमन्त्रा—

आचार्ये त्वं महाविष्णुर्दास्यरूप नमोऽस्तु ते ।
 मसन्ने त्वयि विभेन्द्र प्रसन्नो ये जनार्दनः ॥ १७ ॥
 मया ते वदनाद्विप्र पवित्रं भारतं ध्रुतम् ।
 तेन ये सफलाः यामाः सखलाः सन्तु सत्वरम् ॥ १८ ॥

इत्याचार्यपूजनमन्त्रा ।

ततः सर्वेभ्यो भूतेभ्यो यथाशक्ति 'पुनं दद्यात् । भारतस्य पत्रे भारतपुस्तकं दद्यात् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमान्याया
 भारतश्रवणविधानम् ।

अथ हरिवंशश्रवणविधानम् ।

जपच्छूर्णं प्रोक्तं हरिवंशस्य नूरिभिः ।
 श्रवणान्ते हरेर्मूर्तिः मधीरस्य च दीयते ॥
 मुच्यते कृता सम्यन्लक्षणा पन्डमानतः ॥ १ ॥
 विज्ञेयोऽत्र समुद्दिष्टो मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ।
 स्वातन्त्र्यं प्रत्यक्षयेज याचद्द्वन्द्वः मयाप्यते ॥ २ ॥

समाप्तौ विधिवद्दद्याद्दत्तं क्षौमं द्विजातये ।
 भोजयेन्मिथुनान्येव चतुर्विंशतिमादरात् ॥ ३ ॥
 मत्प्यवरोहमन्त्रेण विशेषहवनं सहस्रसंख्यं कुर्यात् ।
 एवं कृते विधाने च प्रजां प्राप्नोति मानवः ।
 धनमारोग्यमायुष्यं सौभाग्यं गुणगौरवम् ॥
 प्राप्नोति मनुजः सम्यङ्नात्र कार्या विचारणा ॥ ४ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 हरिषंशश्रवणविधानम् ।

अथ श्रीमद्भागवतश्रवणविधानम् ।
 शतं भोज्यं प्रतिस्क्रुन्धं स्वर्गं दद्याद्यथावसु ।
 श्रुते सिंहं सुवर्णस्य पलमानस्य साम्बरम् ॥ १ ॥
 आचार्याय सुधीर्दत्त्वा मुक्तः स्याद्भवबन्धनैः ।
 गायत्र्या हवनं कार्यं पायसेनाऽऽज्यतस्तथा ॥ २ ॥
 तिलव्रीहिभिरेवान् मता व्याहृतयो यजा ।
 होमान्ते भगवान्विष्णुः पूज्यः स्वर्गमयः शुभैः ॥ ३ ॥
 जपचारैः षोडशभिर्मन्त्रैः यौरुपसंभवेः ।
 ततश्च धेनुदानं च वक्त्रे देयं प्रयत्नतः ॥ ४ ॥
 एवं कृते विधाने च सर्वपापनिवारणम् ।
 फलदं स्यात्पुराणं तु श्रीमद्भागवतं शुभम् ॥ ५ ॥
 धर्मार्थकाममोक्षाणां साधनं नात्र संशयः ।
 अर्थवादान्वदन्त्येव पुराणानि च केचन ॥ ६ ॥
 न तथा भारतं सम्यक्कृतं भागवतं जनैः ।
 विधानसहितं सम्यक्पुराणफलदं भवेत् ॥
 तस्माद्विधानयुक्तं तु पुराणं शृणुयान्नरः ॥ ७ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां श्रीमद्भागवतश्रवणविधानम् ।

अथ रामायणश्रवणविधानम् ।

रामायणे श्रुते दद्याद्रथं हेममयं सुधीः ।
 चतुर्भिर्वाजिभिर्युक्तं तथा शौमपत्नारुया ॥ १ ॥
 यन्त्रा चैव समायुक्तं किंकिणीनादनादितम् ।
 संपादिते रथे सम्यग्धेनुं दद्यात्पयस्विनीम् ॥ २ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चान्छतमष्टोत्तरं सुधीः ।
 एवं कृते विधाने च महाकार्णवं फलप्रदम् ॥
 रामायणं भवेन्नूनं नात्र कार्या विचारणा ॥ ३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां रामायण-
 श्रवणविधानम् ।

अथ वासिष्ठश्रवणविधानम् ।

वासिष्ठश्रवणे जाते कृतिनां विधिपूर्वकम् ।
 मदेयं शशिनो विम्ब राजतं पलमानतः ॥
 हवनं पायसेनैव साज्येनायुतसंमितम् ॥ १ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 वासिष्ठश्रवणविधानम् ।

अथ काशीखण्डश्रवणविधानम् ।

काशीखण्डे श्रुते दद्याद्भवा पञ्चरूमादरात् ।
 विधानं पूर्ववत्कार्यं गायत्र्या हवनं मतम् ॥ १ ॥
 अयुतं वा सहस्रं वा शतं वाऽष्टाधिकं तथा ।
 प्रधानं पायसं साज्यं प्रायश्चित्तं चतुर्विधम् ॥ २ ॥
 कृते तु हवने पश्चाद्दद्यात् दानं विधीयते ।
 ततश्च भोजयेद्दिग्मांस्तेषां पत्नीश्च भोजयेत् ॥
 एवं कृते विधाने च फलप्राप्तिर्भवेन्नृणाम् ॥ ३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधान-
 मालायां काशीखण्डश्रवणविधानम् ।

अथ ब्राह्मत्रयश्रवणविधानम् ।

तथा हि—

ब्रह्माण्डे ब्रह्मवैवर्ते तथा ब्रह्मणि संश्रुते ।
गां भूमिं महिषीं दद्यात्कमाद्भेदावगाहनात् ॥ १ ॥
इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
ब्राह्मत्रयश्रवणविधानम् ।

अथ कालिकापुराणश्रवणविधानम् ।

पुराणे कालिकायाश्च श्रुते दद्याद्दसिं शुभम् ।
कास्त्यपात्राणि दैयानि घण्टा दर्पणमञ्जसा ॥ १ ॥
गायत्र्या हवनं कार्यं सहस्रं तिलसर्पिणा ।
होमान्ते विधिवत्कुर्याच्छतब्राह्मणभोजनम् ॥ २ ॥
इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
कालिकापुराणश्रवणविधानम् ।

अथ माघमाहात्म्यश्रवणविधानम् ।

पद्मपुराणे—

शृणुयान्माघमाहात्म्यं माघस्नाने कृते सति ।
सद्यपं शकटं दद्यात्कम्बलं कनकं घृतम् ॥ १ ॥
त्रिंशच्छूर्पाणि वंशस्य सालंकाराणि शक्तिवत् ।
तावान्नि मिथुनान्येव भोजयेत्सादरं सुधीः ॥
भुक्तेषु मिथुनेष्वेव दद्याच्छूर्पाणि भक्तिमान् ॥ २ ॥

तत्र शूर्पदानमन्त्रः—

माधवः प्रतिगृह्णाति माधवो वै ददाति च ।
माधवस्तारको लोके प्रीयतां माधवोऽच्युतः ॥ ३ ॥

इति शूर्पदानमन्त्रः ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
माघमाहात्म्यश्रवणविधानम् ।

अथ नानापुराणश्रवणविधानम् ।

येषां प्रोक्तं मया चात्र पुराणानां विधानकम् ।
 पृथक्त्वेनैव दृष्टं तत्पृथग्दानसमन्वितम् ॥ १ ॥
 मत्स्यादीनां नु शेषाणां सर्वसाधारणो विधिः ।
 पुराणश्रवणान्ते च दद्याद्धेनुं सवत्सकाम् ॥ २ ॥
 बस्त्रालंकारसहितां साधुलक्षणलक्षिताम् ।
 वेदार्यो दुर्गमो लोके मीमांसाहृदयं परम् ॥ ३ ॥
 कृष्णेन कृपया नृणां पुराणे सुगमीकृतः ।
 मभुत्वं मित्रधर्मश्च कान्तासंगतिरेव च ॥ ४ ॥
 वेदे पुराणे कान्ये च क्रमशः परिकीर्त्यते ।
 पुराणे श्रूयमाणे च ग्रामे च सकलैर्जनैः ॥ ५ ॥
 न शृणोति कैथं पापः पापविच्छिच्छिकारकम् ।
 तेन माता कृता वन्द्या न श्रुतं येन भारतम् ॥ ६ ॥
 न दत्तं ब्रह्मणे किञ्चिन्न स्नातं गौतमीजले ।
 पौराणीं वृत्तिमाश्रित्य ये जीवन्ति द्विजोचमाः ॥ ७ ॥
 ते यान्ति ब्रह्मसायुज्यमनन्तं गतकल्मषाः ।
 ते सूर्यमण्डलं भिच्वा यान्ति ब्रह्म सनातनम् ॥ ८ ॥
 गद्गातोयेन शुद्धेन पवित्रीकृतविग्रहाः ।
 ये शृण्वन्ति कथां विष्णोस्तुल्यास्ते सनकादिकैः ॥ ९ ॥
 विप्राणां शौनकस्तीर्णो भवार्थि गतकल्मषः ।
 परिक्षितस्तु भूपानां हरिदत्तो विशां तथा ॥ १० ॥
 पुराणश्रवणेनैव विधिपूर्वेण सत्वरम् ।
 तस्मात्पुराणश्रवणं निधिपूर्वं हितं नृप ॥ ११ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 नानापुराणश्रवणविधानम् ।

अथ वेदपारायणविधानम् ।

आश्विने सर्वविघ्नशमनार्थमथ वा यदा कदाचित्समय उत्पन्नमहाव्याधि-
शमनार्थं वेदपारायणं चरेत् । मन्त्रब्राह्मणयोर्वेदेत्यनेन वचनेन वेदपठनं
कृत्वा षडङ्गानि पठेत् ।

ततो वाच्यं पुराणं च नाराशंसीश्च गाथिकाः ।

इतिहासास्तथा विद्यां योऽधीते शक्तितोऽन्वहम् ॥ १ ॥

अनेन न्यायेन ऋग्वेदादिचतुर्वेदपठनं तत्पारायणमिति जाते पारायणे सति
सौवर्णीं गायत्रीप्रतिमां सौवर्णं वेदपुरुषं च कृत्वा कलशोपरि स्थापयेत् । तिला-
ज्येन गायत्र्या इवनं जपस्य दशांशेन विधाय पश्चाद्यथाविभवं ब्राह्मणत-
र्पणं कुर्यात् ।

तथा च श्रीमद्भागवते—

नाहं तथाऽग्निं यजमानहविर्विताने श्रोतदृपुत्प्लुतमदन्हुतभुङ्मुखेन ।

यद्ब्राह्मणस्य मुखतश्चरतोऽनुयासं तुष्टस्य मय्यवहितैर्निजकर्मपाकैः ॥ २ ॥

इत्यनेन न्यायेन लोके ब्राह्मणभोजनं कर्तव्यम् ।

ततो वेदपारायणकृद्भ्यो ब्राह्मणेभ्यो वस्त्राणि भूपणानि फनकं गाथ दद्यात् ।
पूर्वप्रतिष्ठापिते कलशे यानि धान्यानि प्ररोहन्ति तैरेव प्ररोहाद्कुरैस्तेन कलशो-
दकेन सकुटुम्बस्य यजमानस्याभिषेकं कुर्युः । ततस्तान्साधुवचनैः संप्रार्थ्य
प्रस्थापयेत्स्वयं सीमान्तमनुव्रजेत् ।

वेदपारायणं येन साधुना सुखसिद्धये ।

कृतं भवति तेनाऽऽशु-वान्निमेषशतं शुभम् ॥ ३ ॥

इति श्रीवृत्सिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां

वेदपारायणविधानम् ।

अथ विनायकपूजाविधानम् ।

तेषु याज्ञवल्क्यः—

विनायकोऽविघ्नकर्मुसिद्धयर्थं विनियोजितः ।

गणानामाधिपत्ये च रुद्रेण ब्रह्मणा तथा ॥ १ ॥

तेनोपसृष्टो यस्तस्य लक्षणानि निबोधत ।
 स्वप्नेऽवगाहतेऽत्यर्थं जले मुण्डास्तु पश्यति ॥ २ ॥
 कापायवाससश्चैव क्रव्यादाश्चाधिरोहति ।
 अन्यजैर्गादिभी रुष्टैः सहैरुत्रावतिष्ठते ॥ ३ ॥
 प्रजन्तं च तथाऽऽत्मानं मन्यतेऽनुगतं परैः ।
 विमना विफलारम्भः संसीदत्यनिमित्ततः ॥ ४ ॥
 तेनोपसृष्टो लभते राज्यं नो राजनन्दनः ।
 कुमारी न च भर्तारं न पुष्पं गर्भमङ्गना ॥ ५ ॥
 आचार्यत्वं श्रोत्रियश्च न क्षिप्योऽध्यपनं तथा ।
 षण्णिलाभं न चाऽऽप्नोति कृषिं चैव कृषीवलः ॥ ६ ॥
 स्रपनं तस्य कर्तव्यं पुण्येऽस्ति विधिपूर्वकम् ।
 गौरसर्पपक्त्वेन साज्येनाऽऽच्छादितस्य च ॥ ७ ॥
 सर्वोपधैः सर्वगन्धैर्विलिप्तशिरसस्तथा ।
 भद्रासनोपविष्टस्य स्वास्तिवाच्यं द्विजोत्तमैः ॥ ८ ॥
 अश्वस्थानाद्भ्रजस्थानाद्दल्मीकात्संगमाद्भद्रात् ।
 मृत्तिका रोचना गन्धान्गुग्गुलुं चाप्सु निक्षिपेत् ॥ ९ ॥
 अहर्तरत्रणैश्चैव चतुर्भिः कलशैर्हृदात् ।
 चर्मण्यानहुहे रक्ते स्थाप्यं भद्रासनं तथा ॥ १० ॥
 सहस्राक्षशतधारं पवित्रमृपिभिः स्मृतम् ।
 तेन त्वामभिषिञ्चामि पावमान्यः पुनन्तु वै ॥ ११ ॥
 भगं ते वरुणो राजा भगं सूर्यो वृहस्पतिः ।
 भगमिन्द्रश्च वायुश्च भगं त ऋषयो ददुः ॥ १२ ॥
 यत्ने केशेपु दौर्भाग्यं सीमन्ते यच्च मूर्धनि ।
 ललाटे कर्णयोरङ्गोरापस्तद् घ्नन्तु सर्वदा ॥ १३ ॥
 स्नानं सर्पपतलेन स्रुवेणौटुम्बरेण तु ।
 जुहुयान्मूर्धनि कुशान्सव्येन परिगृह्य च ॥ १४ ॥
 मितश्चै प्रमितश्चैव तथा शालकट्टकैः ।
 कूष्माण्डो राजपुत्रश्चेत्येतैः स्वाहासमन्वितैः ॥ १५ ॥

नामभिर्बलिमन्त्रैश्च नमस्कारसमन्वितैः ।
दद्याच्चतुष्पथे शूर्पे कुशानास्तीर्य सर्वतः ॥ १६ ॥
कृताकृतास्तण्डुलांश्च पललौदनमेव च ।
भत्स्यान्पकांस्तथैवाऽऽमान्मांसमेतावदेव तु ॥ १७ ॥
पुष्पं सुमन्धं चित्रं तु सुरां च त्रिविधामपि ।
मूलकं पूरिकापूपांस्तथा वेष्टनिकाः स्रजः ॥ १८ ॥
दध्योदनं पायसं च गुडमिश्रसितोदकम् ।
एतत्सर्वं समाहृत्य भूमौ कृत्वाऽऽनतं शिरः ॥ १९ ॥
विनायकस्य जननीमुपतिष्ठेत्ततोऽन्विकाम् ।
दूर्वासर्षपपुष्पाणां दत्त्वाऽर्घ्यपूर्णमञ्जलिम् ॥ २० ॥
रूपं देहि जयं देहि भगं पार्वति देहि मे ।
पुत्रान्देहि धनं देहि सर्वकार्यांश्च देहि मे ॥ २१ ॥
ततः शुक्लाम्बरधरः शुरुमाल्यानुलेपनः ।
ब्राह्मणान्भोजयेद्दद्याद्ब्रह्मयुग्मं गुणैरपि ॥ २२ ॥
एवं विनायकं पूज्य ग्रहंश्चैव विधानतः ।
कर्मणां फलमाप्नोति श्रियं प्राप्नोत्यनुत्तमाम् ॥ २३ ॥
आदित्यस्य सदा पूजां तिलकं स्नापिनस्तथा ।
महागणपतेश्चैव कुर्वन्सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ २४ ॥
इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां याज्ञव-
ल्क्योक्तविनायरूपानुविधानम् ।

अथ नवग्रहमखोविधानम् ।

याज्ञवल्क्यः—

श्रीरामः शान्तिकामो वा ग्रहयज्ञं समाचरेत् ।
दृष्ट्यायुष्पुष्टिकामो वा तथैवाभिचरन्नपि ॥ १ ॥
सूर्यः सोमो मदीपुत्रः सोमपुत्रो बृहस्पतिः ।
शुक्रः शनैश्चरो राहुः केतुश्चैव ग्रहाः स्मृताः ॥ २ ॥
ताम्रकात्स्फटिकाद्भक्तचन्दनात्स्वर्णकादुभौ ।
रजतादयसः सीसात्कांस्यात्कार्यां ग्रहाः क्रमात् ॥ ३ ॥

सुवर्णे वा पटे लेख्या गन्धैर्मण्डलकेषु च ।
 यथावर्णं प्रदेयानि वासांसि कुसुमानि च ॥ ४ ॥
 गन्धाश्च वलयश्चैव धूपो देयश्च गुग्गुलुः ।
 कर्तव्या मन्त्रवन्तश्च चरवः प्रतिदेवतम् ॥ ५ ॥
 आ कृष्णेन इमं देवा अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत् ।
 उद्बुध्यस्वेति च ऋचो यथा संपरि क्लीर्तिताः ॥ ६ ॥
 एकैऋस्य शतं साष्टमष्टाविंशतिरेव वा ।
 होतव्या मधुसर्पिभ्यां दध्ना क्षीरेण संयुताः ॥ ७ ॥
 गुहौदनं पायसं च हविष्यं क्षीरपष्टिकाः ।
 दन्योदनं च कृसरौ मांसं चित्रान्नमेव च ॥ ८ ॥
 देवाद्ब्रह्ममादेतद्द्विजेभ्यो भोजनं बुधः ।
 शक्तितो वा यथालाभं सत्कृत्य विधिपूर्वकम् ॥ ९ ॥
 धेनुः शङ्खस्तथाऽनड्वान्देम वासो हयः क्रमात् ।
 कृष्णा गौरायसं ५ छाग एता वै दक्षिणाः स्मृताः ॥ १० ॥
 यस्य यस्य यदा दुष्टः स तं यत्नेन पूजयेत् ।
 ब्रह्मणा च वरो दत्तः पूजिताः पूजयिष्यथ ॥ ११ ॥
 ग्रहाधीना नरेन्द्राणामुच्छ्रायाः पतनानि च ।
 भावाभावां च जगत्स्तस्मात्पूज्यतमा ग्रहाः ॥ १२ ॥
 ग्रहाणामिदमातिथ्यं कुर्यात्प्रः प्रतिवत्सरम् ।
 आरोग्यं वर्षसंपत्तौ (त्ती) जीवेद्दर्पशतं नरः ॥ १३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 याज्ञवल्क्योक्तं नवग्रहमखविधानम् ।

अथ वसिष्ठोक्तनवग्रहमखविधानम् ।

आदित्याद्या ग्रहाः स्वर्गे दुष्टस्थानस्थिता नृणाम् ।
 तदा कुर्वन्ति सर्वत्र पीडा नानाविधा ध्रुवम् ॥ १ ॥
 तत्पीडाशमनायाऽऽशु विधानं तु विधीयते ।
 पूर्वशास्त्रानुसारेण विचशाख्यविवर्जितः ॥ २ ॥

आहूय विविविज्ञानपरान्विमान्समाहितः ।
 प्रारभेद्ब्रह्मपूजार्थं विधानं विधिवत्ततः ॥ ३ ॥ .
 अच्छिद्रेण तु भावेन यथाविभवमात्मनः ।
 शतौषधीः समाहृत्य कलशं च मनोरमम् ॥ ४ ॥
 यत्र कुत्र च खेटस्य क्रियते पूजनं बुधैः ।
 तत्रावलोकयेद्भूमित्रस्रवर्जादिलक्षणम् ॥ ५ ॥
 शुक्लाभां च रसे स्वादुं पूतां पूर्वप्लुत्रां शुभाम् ।
 तां विद्याद्ब्राह्मणीं भूमिं सर्वकर्मसुसाधिकाम् ॥ ६ ॥
 आलोहितां तीक्ष्णरसां भूमिमाहुर्भुजोद्भवाम् ।
 आभिचारिककर्माणि तस्यां कुर्वीत पण्डितः ॥ ७ ॥
 पीतवर्णां रसे क्षारां सिद्धवेद्यां (श्रीं) वसुंधराम् ।
 शान्तिकर्म प्रकुर्वीत पुटं भेषजकर्मणि ॥ ८ ॥
 कटुकां मद्यमन्त्रां च कृष्णां शौद्धीं वसुंधराम् ।
 उच्चाटनादिकं कर्म तस्यां कुर्वीत सिद्धये ॥ ९ ॥
 ब्राह्मी भूः सर्ववर्णेषु दस्ता क्षत्री त्रये शुभा ।
 वैशी ख्या (स्वा) दिदये श्रेष्ठा शौद्धी वर्णे स्वके शुभा ॥ १० ॥
 पूर्वोत्तरप्लुवा भूमिर्विशल्या मण्डपान्विता ।
 तस्यां कुण्डं प्रकुर्वीत चतुरस्रं करावधि ॥ ११ ॥
 उच्छ्रायस्त्रिगुलैः षड्भिर्मेखला चतुरङ्गुला ।
 योनिवितस्तिमात्रा च आयामेऽङ्गुलसप्तकम् ॥ १२ ॥
 सर्वावयवसंपूर्णोत्सेधे षड्गुलसप्तकम् ।
 मध्येऽङ्गुलप्रमाणा च गर्ता कार्या हि पण्डितैः ॥ १३ ॥
 कुण्डात्पूर्वविभागस्था वितस्त्यन्तरशालिनी ।
 गर्ताङ्गुलप्रमाणा च तत्र संस्था द्विवीकसाम् ॥ १४ ॥
 कीदृशं ब्राह्मणे कुण्डं कीदृशं क्षत्रिये तथा ।
 कीदृशं चौरुभे कुण्डं कीदृशं शूद्रजातिषु ॥ १५ ॥

वसिष्ठ उवाच—

हस्तप्रमाणमुक्तं हि विप्रस्य चतुरङ्गुलम् ।
 श्पुमात्रं क्षत्रियस्य तावदेव विशो मतम् ॥ १६ ॥

मुपसादं प्रकुर्वन्तु शान्तिके हवने शुभे ॥ ३१ ॥
इति संप्रार्थ्य विमांस्तान्द्रघात्पूगीं(ग)फलं करे ।
आचार्यत्वे वृतोऽसीति ब्रह्मर्त्विक्त्वे वृतोऽसि च ॥
सदस्यत्वे वृतोऽसीतीत्यद्वातृत्वे वृतोऽसि च ॥ ३२ ॥

इति वरणविधिः । ततस्तूलेखने कृतेऽग्निप्रतिष्ठां कुर्यात् । तत्राग्निनामानि
वक्ष्ये—

आदित्ये कपिलो नाम पिङ्गलः सोम उच्यते ।
धूमकेतुस्तथाऽङ्गरे जठराग्निर्बुधस्य च ॥ ३३ ॥
गुरौ चैव शिखी नाम शुक्रे भवति हाटकः ।
शनैश्चरे महातेजा राहौ केतौ हुताशनः ॥ ३४ ॥
अविदिस्वाऽग्निनामानि होमं कुर्याद्विचक्षणः ।
तद्दुतं न च संस्कारं न च यज्ञफलं लभेत् ॥ ३५ ॥
पीठे चाष्टदलं पद्मं कृत्वा श्रेष्ठं सिताक्षतैः ।
रुद्रकुम्भं सवर्द्धं च सपत्राम्भःसपल्लवम् ॥ ३६ ॥
पुष्पचन्दनसंयुक्तं पीठस्येशानतो न्यसेत् ।
सितैरखाण्डितैः श्रेष्ठैः क्षालितैः क्षालितण्डुलैः ॥ ३७ ॥
ग्रहानाहूय संस्थाप्य पङ्कजे रूपधारिणः ।
वृत्तं मण्डलमादित्ये चतुरस्रं निशाकरे ॥ ३८ ॥
महीपुत्रे त्रिकोणं च बुधे स्याद्वाणसंनिभम् ।
गुरौ च पट्टिशाकारं पञ्चकोणं च भार्गवे ॥ ३९ ॥
धनुराकृति मन्दे च शूर्पाकारं च राहवे ।
केतूनां च ध्वजाकारं मण्डलान्येव कारयेत् ॥ ४० ॥
शुक्राकौ प्राङ्मुखौ ज्ञेयौ गुरुसौम्याबुद्धमुखौ ।
प्रत्यङ्मुखः शनिः सोमः शेषा दक्षिणतोमुखः ॥ ४१ ॥
मध्ये तु भास्करं विद्याच्छशिनं पूर्वदक्षिणे ।
दक्षिणे लोहितं विद्याद्बुधं पूर्वोत्तरेण तु ॥ ४२ ॥
उत्तरे च गुरुं विद्यात्पूर्वेणैव तु भार्गवम् ।
पश्चिमे तु शनिं विद्याद्राहुं दक्षिणपश्चिमे ॥ ४३ ॥
पश्चिमोत्तरतः केतुः स्यात्प्यो चै शुक्रतण्डुलैः ।
वर्णस्य च गुणैर्युक्तान्व्याहृत्याऽऽवाहयेत्तु तान् ॥ ४४ ॥

भो भोः सूर्य ग्रहाध्यक्ष कलिङ्गविषयोद्भव ।
 रक्त काश्यपगोत्र (त्रिं) स्तु द्विभुजः (वाहो) पद्मलाञ्छन ॥ ४५ ॥
 सप्तश्ववाहनाऽऽगच्छ पद्ममध्ये वरप्रद ।
 अग्निं दूतेतिमन्त्रेण रुद्ररूपीप्र(पिन्स)तिष्ठित ॥ ४६ ॥
 अहो चन्द्र जगत्प्राण यमुनाविषयोद्भव ।
 श्वेतवर्णाग्निगोत्रे(त्री)य नदापाणे वरप्रद ॥ ४७ ॥
 दशश्ववाहनाऽऽगच्छ उमारूपीस(पिन्स)प्राविश ।
 हुताशनदले देव मन्त्रेणाप्स्वग्निनाऽर्चित ॥ ४८ ॥
 उज्जयिन्यां समुत्पन्न भो भो भौम चतुर्भुज ।
 भरद्वाजकुले जात शूलशक्तिगदाधर ॥ ४९ ॥
 मेपमारुढ वरद स्कन्दप्राण तडित्प्रभ ।
 स्योना पृथिविमन्त्रेण दले याम्ये प्रतिष्ठित ॥ ५० ॥
 अहो चन्द्रसुत श्रीमन्मगधीयासमुद्भव ।
 अग्निगोत्र चतुर्वाहो स्वहृगखेटकपाररु ॥ ५१ ॥
 * गदावरद सिंहस्थ सुवर्णाभ समाविश ।
 नीलपङ्कजपत्रस्थ इदं विष्णुप्रपूजित ॥ ५२ ॥
 अहो वाचस्पते जीव सिन्धुमण्डलसंभर ।
 एकाङ्गिरसगोत्रे(त्री)य ह्यारुढ चतुर्भुज ॥ ५३ ॥
 दण्डाक्षसूत्रवरदक्रमण्डलधर प्रभो ।
 महानिन्द्रेति संपूज्य तिथिवचोचरे दले ॥ ५४ ॥
 भो भो भोजरुटे जात शुक्र श्वेताश्ववाहन ।
 समागच्छ चतुर्वाहो भृगुगोत्रभिभूषण ॥ ५५ ॥
 परिष्वा(घा),तामलीहस्त क्रमण्डलधर प्रभो ।
 पूर्वपत्रे प्रतिष्ठा तु(ष्टाऽऽशु) शुक्र उद्योतीतिपूजित ॥ ५६ ॥
 अहो सौराष्ट्रसंजात च्छायापुत्र चतुर्भुज ।
 कृष्णवर्णाग्निगोत्रे (त्री) य त्राणररुद्गवतु ररि ॥ ५७ ॥
 वरद त्वं समागच्छ त्रिमूलिनृप्रवाहन ।
 प्रजापतीति संपूज्य दन्तुजस्यात्तरे दले ॥ ५८ ॥

* गदा वारिद- शस्त्रावलेखे वरद वरदातुल्य-सूत्रद्वारादेवि वासुदेवो मुन्नाभेदव्यास्य स्या
 द्वानि नववर्षऽर्धेन यथा विष्णुसहस्रनामिन्वित्तनीनेति -साधेन यथ.कथ विभिन्नानि चन्द्रसुतविशेषमे
 कान्यपिनि विदुः संप्रभे ।

संजात बर्धरे देशे राहो कायविवर्जित ।
 गोत्रे पैठीनसे ह्येहि सिंहारूढ वरप्रद ॥ ५९ ॥
 करालवदन श्रेष्ठ कालरूपिजनप्रभो ।
 आर्यं गौरितिमन्त्रेण पूज्य नैर्ऋतपत्रके ॥ ६० ॥
 केतवो विविधाकारा मलयान्द्रिसमुद्भवाः ।
 द्विभुजा जैमिने(निगो)त्रा गदाहस्ता वरप्रदाः ॥ ६१ ॥
 आगच्छत कपोतस्याः शोभने मारुते दले ।
 ब्रह्मजज्ञानमन्त्रेण चित्रगुप्त इवार्चिताः ॥ ६२ ॥
 एवं ग्रहान्प्रतिष्ठाप्य स्थापनीयाश्च देवताः ।
 तेषां स्थानानि नामानि मन्त्रांश्च प्रवदाम्यहम् ॥ ६३ ॥
 रुद्रं त्र्यम्बकमन्त्रेण रवेरुत्तरतो न्यसेत् ।
 सोमस्याऽऽग्नेयदिग्भागे श्रीश्च ते मेनकात्मजाम् ॥ ६४ ॥
 यदक्रन्देति भौमस्य स्कन्दं याम्ये प्रपूजयेत् ।
 विष्णुं विष्णो रराटेति यजेत्पूर्वे बुधस्य च ॥ ६५ ॥
 गुरोरुत्तरतोऽभ्यर्च्यो ब्रह्मा ब्रह्मेतिमन्त्रतः ।
 सजोषा इति शुक्रस्य प्राच्यां शक्रं निधापयेत् ॥ ६६ ॥
 शनेश्च पश्चिमे स्थाप्यो यमायेतिऋचा यमः ।
 कार्ध्णिरसीतिमन्त्रेण राहोः कालं तथोत्तरे ॥ ६७ ॥
 चित्रगुप्तं तु केतुर्ना चित्रश्वेतेति नैर्ऋते ।
 ग्रहाणां देवताः ख्याता मुख्याः शृण्वन्निदेवताः ॥ ६८ ॥
 शंभोश्चाग्रे भवेद्ब्रह्मिण्यपश्चोमाऽधिनैर्ऋति ।
 धरा च स्कन्दवायव्ये विष्णुर्नारायणोत्तरे ॥ ६९ ॥
 * चित्रगुप्तान्तरे ब्रह्मा अधिदेवान्निधापयेत् ।
 x सनोपोदादिर्दं विष्णुरिन्द्रस्त्वैन्द्री प्रजापतिः ॥
 नमोऽस्तु ब्रह्मजज्ञानमधिदेवा यथाक्रमम् ॥ ७० ॥

* शृण्वन्निदेवता इत्यनेन ग्रन्थेन ग्रन्थेन ब्रह्मचर्याविष्णवः प्रत्यधिदेवाश्च वारः भाविताः । अग्रे च चित्रगुप्तान्तरे ब्रह्मे-
 त्यनेन ब्रह्मा भावितो न तु विष्णोरग्नेना इन्द्रेन्द्राणीन्द्रजापतिर्त्वरूपप्रत्यधिदेवाः । तत्र श्वेत्सुभीयते-
 तेषां तद्वन्धो प्रद इति । x अस्मिन्श्लोक इदं विष्णुर्नमोऽस्तु ब्रह्मजज्ञानमित्यादिमन्त्रप्रतीकदर्शना-
 त्प्रत्यधिदेवस्थापनमन्त्रसंग्रह चिकीर्षीतीति भाति । पूर्वग्रन्थस्य दर्शनात् तथैव प्रतीयते । परं तत्रान्य-
 द्भवात्सदन्तराभावाच्च यथास्थित एव श्लोकः स्थापितः ।

आ नो भद्रेत्यनन्तं च रयः पूर्वं प्रपूजयेत् ।
 देवानां वासुकिः पूज्यो मृगादृक्स्याग्रतो बुधैः ॥ ७१ ॥
 तां पूर्व्याऽहिचक्रस्य तप्तकं स्थापयेत्पुरः ।
 तन्नो वातेति क्रकौट पूजयेदुत्तरे कृपात् ॥ ७२ ॥
 तर्माशानेति पद्मं तु गुरोरे प्रे निधापयेत् ।
 महापद्मं च शुक्रस्य सव्यतः सौम्यतो न्यसेत् * ॥ ७३ ॥
 शतं मित्रेति केतूनां पु(रु)लिकं पुरतो न्यसेत् ।
 आ नो भद्रानुवाकन एव प्रत्यधिदेवताः ॥ ७४ ॥
 गणनाथं तथा दुर्गा वायुमाकाशमेव च ।
 कुमारावश्विनौ देवौ लोरुपालास्तथैव च ॥ ७५ ॥
 शनैः केतोश्च पूरं तु गुरोः सूर्यस्य पश्चिमे ।
 आत्राहयामि देवेशं गणानामधिपं शुभम् ॥ ७६ ॥
 आरुवाहनमारुढं तप्तकाञ्चनसप्रभम् ।
 लम्बोदरं महारायमरुदन्वं गजाननम् ॥ ७७ ॥
 विभ्रतं पुस्तिकामहान्कमलं च परश्वपम् ।
 आगच्छ भगवन्देव यज्ञेऽस्मिन्संनिधौ भव ॥ ७८ ॥
 नमो गणेशे मन्त्रेण गणेशं पूर्वतो न्यसेत् ।
 आत्राहयामि देवीं तां दुर्गां दुर्गातिनाशिनीम् ॥ ७९ ॥
 सुस्तिग्धा इयामवर्णा च सर्वशस्त्रमधारिणीम् ।
 अनेन्राहुवदनां बहुरूपधरां शिवाम् ॥ ८० ॥

तत्राऽऽवाहनमन्त्रः—

आगच्छ देवि चामुण्डे यज्ञेऽस्मिन्संनिधा भव ।
 त्वयि संनिहिताया च नृसिद्धिर्भवेन्मम ॥ ८१ ॥
 जातवेदसेमन्त्रेण चामुण्डा दक्षिणे न्यसेत् ।
 आत्राहयामि देवेशीं चतुःपष्ट्यधिदेवताम् ॥
 मुण्डमालाधरां घोरा व्याघ्रचर्माम्भरामिचाम् ॥ ८२ ॥

* अत्रापि चित्रा इत्या अत्र इति भाति ।

१ ख. 'न, अधिप' । २ ख. 'ततो दु' । ३ ख. 'नान्निभम् । ७' ।

क्षेत्रपालं हयारूढं खड्गपात्रधरं शुभम् ।
 विभ्रतं डमरुं शूलं सर्पयज्ञोपवीतिनम् ॥ ८३ ॥
 आगच्छ भगवन्तेव यज्ञेऽस्मिन्संनिधौ भव ।
 भूतानामितिमन्त्रेण भैरवं चोत्तरे न्यसेत् ॥ ८४ ॥
 यणनाथं प्रतिष्ठाप्य सर्वदेवसमन्वितम् ।
 घृतं घृतेतिमन्त्रेण अन्तरिक्षं तु पश्चिमे ॥ ८५ ॥
 अग्र आज्येतिमन्त्रेण उत्तरे च धनाधिपम् ।
 श्रियं मन्त्रेण तद्देव्या श्रीथ ते इति दक्षिणे ॥ ८६ ॥
 यावांरुशेतिमन्त्रेण पूर्वे स्थाप्यौ तथाऽश्विनौ ।
 सप्त सप्त यजेद्भानि प्रागेवाश्विनिपूर्वकम् ॥ ८७ ॥
 अश्विन्यां तेजसाऽश्विन्या यमाय भरणीषु च ।
 कृत्तिकायामग्निदेवो रोहिणी ब्रह्मदैवता ॥ ८८ ॥
 सोमो बँश्वेति सौम्यस्य नमस्ते रुद्रदैवते ।
 अदितिर्घोः पुनर्वस्वोः पुष्ये वाचस्पते इति ॥ ८९ ॥
 सार्धे च दैवतं सर्पः पितरः पितृदेवते ।
 भगवन्नेति भाग्यं च देव्या रघुर्व(चार्येण)र्यमम् ॥ ९० ॥
 हस्तं विभ्रतिमन्त्रेण त्वाष्ट्रं त्वाष्ट्रेति पूजयेत् ।
 चायो अन्येति चायव्यमिन्द्राग्नीति द्विद्वेवतम् ॥ ९१ ॥
 नमो मित्रेति मित्रर्क्षं स इष्विति पुरंदरम् ।
 मूलं यातेव पुत्रं तु पूर्वापादामपाद्यम् (?) ॥ ९२ ॥
 विश्वे अश्वेति विश्वेशं गायत्र्या चाऽभिजिन्यसेत् ।
 श्रवणं त्रिष्णुमन्त्रेण धनिष्ठां वसुधारया ॥ ९३ ॥
 पञ्चवारुणं वारुण्यां अजपाद्रोनोदिते । (?) ,
 शिवा नामेत्यर्हिर्बुध्न्ये पौष्णं पूषस्त्वेन तु ॥ ९४ ॥
 योगे योगेतिमन्त्रेण त्रिष्कम्भादि मपूजयेत् ।
 भद्रं कर्णेतिमन्त्रेण करणान्यस्त्रिन्मन्यपि ॥ ९५ ॥
 भ्रुवोऽसीति ध्रुवां मध्ये ग्रहाणां शततारकाम् ।
 गङ्गां च सारितः सर्पाः पञ्च नयेति पूजयेत् ॥ ९६ ॥
 सागरांश्चैव सप्ततानिमं म इति पूजयेत् ।
 पृथिव्यां पर्वतान्क्रांश्चित्पर्वतेति मपूजयेत् ॥ ९७ ॥

पावायस्तेतिमन्त्रेण रैवतं पूजयेत्ततः ।
 ऋषीणामितिमन्त्रेण ऋषीणां पूजनं मनम् ॥ ९८ ॥
 असंख्यातेति संपूज्यो रुद्रो रुद्रघटेऽम्भसि ।
 पूज्यो विष्णुः स्वसूक्तेन वामनेन तथैव च ॥ ९९ ॥
 चतुःपाष्टिपदो वास्तुः पूज्यो वास्तोष्पते इति ।
 गणानां त्वेति वायव्ये गणनाथं प्रपूजयेत् ॥ १०० ॥
 प्रजापत इत्यनेन पूज्यो दक्षः प्रजापतिः ।
 रुद्रकुम्भाग्रतः पूज्या चामुण्डा जातवेदसे ॥ १०१ ॥
 यो वः शिवेतिमन्त्रेण चोत्तरे मातृमण्डलम् ।
 भूलोकान्सत्यपर्यन्तानैशान्यादौ प्रपूजयेत् ॥ १०२ ॥
 अहो इन्द्र गजेन्द्रस्य वज्रहस्त प्रपूजित ।
 रातारमितिमन्त्रेण प्रार्चा संरक्ष दिक्पते ॥ १०३ ॥
 अहो मेघस्थ सप्तार्चे शक्तिपाणे महाबल ।
 त्वं नो अग्रेति संपूज्य दिशं वल्ले प्रपालय ॥ १०४ ॥
 अहो महिषमारूढ टण्डपाणे वरभद्र ।
 सुगं न इति संपूज्य दक्षिणाशां प्रपालय ॥ १०५ ॥
 अहो नैर्ऋत दिक्पाल नैर्ऋत्यां स्वर्गधारक ।
 आगच्छ कुण्ठमारूढ सुन्यन्तमिति पूजित ॥ १०६ ॥
 अहो वरुण वारुण्यां यादःपृष्ठसमाश्रित ।
 आगच्छ पाशपाणे त्वं तत्त्वायामीति पूजित ॥ १०७ ॥
 अहो वायो मृगारूढ भ्वजस्त प्रपूजित ।
 आ नो नियुद्धिर्मन्त्रेण मारुताशां प्रपालय ॥ १०८ ॥
 अहो किन्नरराजेन्द्र शिषिकारूढ वित्तप ।
 रक्षांतरदिशं सम्पग्वर्यं सोमंति पूजित ॥ १०९ ॥
 अहो शृपभमारूढ शूलपाणे महाबल ।
 रौद्राशामीश रक्ष त्वं तमीशानेतिपूजित ॥ ११० ॥
 अहो हंसस्थित ब्रह्मन्वयोम रक्ष निरन्तरम् ।
 ब्रह्मजज्ञानमन्त्रेण पूजितः सरुमण्डलुः ॥ १११ ॥
 अहो गरुडमारूढ शङ्खचक्रगदाधर ।

स्योना पृथिविपूजाई पालय त्वमधोदिशम् ॥ ११२ ॥
 संपूजय बलिपुष्पैस्तु प्रक्रमेण दिगीश्वरान् ।
 तत्र ये स्थापिताः पीठे ग्रहा देवाधिदेवताः ॥ ११३ ॥
 विचिन्त्याः संमुखाः सर्वे मूर्ताश्चैव वरप्रदाः ।
 मृदुभिः शोभनेर्बलैः परिधाप्याः पृथक्पृथक् ॥ ११४ ॥
 युगैकपाथ वा सर्वे रुद्रकुम्भयुगैकपाः ।
 श्रीस्वण्डं भार्गवे चन्द्रे भौमाकं रक्तचन्दनम् ॥ ११५ ॥
 चमसं च बुधे जीवे शेषाणां कुङ्कुमं स्मृतम् ।
 ह्यारिकुसुमैः सूर्यं कुमुदैः सोममर्चयेत् ॥ ११६ ॥
 क्षितिजं तु जपापुष्पैश्चम्पकैः सोमनन्दनम् ।
 शतपत्रैर्गुरुः पूज्यो जातीपुष्पैस्तु भार्गवः ॥ ११७ ॥
 मल्लिकाकुसुमैः पङ्गुं कुन्दपुष्पैर्विधुंतुदम् ।
 केतुं नानाविधैः पुष्पैर्ऋतुकालोद्भवैः शुभैः ॥ ११८ ॥
 प्रतिष्ठासंभवैर्मन्त्रैः पथाद्रूपं प्रदापयेत् ।
 कुन्दुराज्यं रवेर्धूपं तण्डुलाज्यं निशाकरे ॥ ११९ ॥
 सल्लकीधूपमुर्वजि बुधेऽगरुदाहृतः ।
 स एव त्रिदशाचार्ये साज्यं बिल्वाङ्कुरं कवी ॥ १२० ॥
 गुग्गुलं सूर्यपुत्रे तु राहौ लाक्षा घृदाहृता ।
 नखं केतौ समादिष्टं वसवस्त्विति धूपयेत् ॥ १२१ ॥
 गुडान्नं क्षीरिकासारं दुग्धान्नं दधिभक्तकम् ।
 घृतान्नं कृशरान्मापान्विचित्रान्नं गुडादिभिः ॥ १२२ ॥
 द्राक्षेषुपूगनारङ्गजम्बीरं धीजपूरकम् ।
 खर्जूरं नारिकेलं च दाढिमं च यथाक्रमम् ॥ १२३ ॥
 अलाभे यानि भक्ष्याणि फलानि तानि दापयेत् ।
 खेचराणां च ताम्बूलमेकैरस्य प्रदापयेत् ॥ १२४ ॥
 नववर्तियुतो दीपो घृतेन परिपूरितः ।
 ग्रहानामग्रतः कार्यस्तेजोऽस्येतेन मन्त्रितः ॥ १२५ ॥
 ग्रहदेवाधिदेवाश्च स्थापनीया दिगीश्वराः ।
 प्रतिष्ठालिङ्गमन्त्रैश्च पुनस्तेषां प्रकल्पयेत् ॥ १२६ ॥
 ततः कुण्डं समासाद्य निर्वृत्यापि क्रियां चरुम् ।

- श्रपयित्वा ततो होमः कर्तव्यः स्वचरान्प्रति ॥ १२७ ॥
 आधारवाज्यभार्याश्च जुहुयात्पञ्चवारुणीम् ।
 हिरण्यस्तूप आ कृष्णेन त्रिष्टुप्सविता मतः ॥ १२८ ॥
 आप्यायस्वे गौतमस्तु गायत्रं सोमदैवतम् ।
 अग्निर्मूर्धा विरूपाक्षो गायत्रं चाग्निदैवतम् ॥ १२९ ॥
 उद्गुध्यस्व बुधास्त्रिष्टुप्त्रिविधेदेवाश्च देवताः ।
 वृहस्पते गृत्समदस्त्रिष्टुन्देवो वृहस्पतिः ॥ १३० ॥
 * अन्नादिभिर्भरद्वाजस्त्रिष्टुप्पूषा च देवता ।
 सिन्धुद्रीपस्तु गायत्री आपः शं न इति क्रमात् ॥ १३१ ॥
 प्रक्रान्ते वामदेवस्तु गायत्रं स्याच्छतक्रतुः ।
 केतुं कृष्वन्मधुक्रुपिर्गायत्री चेन्द्रदैवतम् ॥ १३२ ॥
 एकैकां च घृतस्याऽऽहुतिमेकैकां चरोस्तथा ।
 मन्त्रे मन्त्रे स्वकीये च दद्यादेवग्रहान्प्रति ॥ १३३ ॥
 समिदाज्यचरोर्होमः कर्तव्यस्तु क्रमेण तु ।
 समिदर्कमयी सूर्ये पालाशी शशिनस्तथा ॥ १३४ ॥
 स्वादिरी भूमिपुत्रे च ह्यपामार्गां बुधस्य च ।
 गुरोरभ्यथजा प्रोक्ता शुक्रस्यौदुम्बरी तथा ॥ १३५ ॥
 शमी प्रोक्ता च मन्दस्य सोमे (राही) दूर्वा प्रकीर्तिता ।
 फेतोः कुशाः समादिष्टा यज्ञविद्याविशारदैः ॥ १३६ ॥
 अभावे तु प्रकर्तव्याः सर्वा ब्रह्मतरोः शुभाः ।
 या ओषधीरित्यनेन समिधस्त्वाद्रिका हरेत् ॥ १३७ ॥
 अक्रोधनो गतव्याधिः शुचिः सन्ब्राह्मणोत्तमः ।
 पूर्वदिवमान्ततो वाऽथ सौम्यतो वाऽथ पश्चिमात् ॥ १३८ ॥
 आहरेत्समिधः सर्वा न तु याम्यदिशः सुधीः ।
 हुत्वा पलाशवृक्षस्य समिधो द्विजसत्तमः ॥ १३९ ॥
 सर्वान्नामान्समाप्नोति नात्र सार्था पिचारणा ।
 स्वादिरी चार्थलाभाय ह्यपामार्गेण रूपवान् ॥ १४० ॥
 अभ्यथः सर्वकामाणा ददात्यविरतं फलम् ।
 हेमक्षीरस्य समिधः सौभाग्यसुखदा नृणाम् ॥ १४१ ॥

शयी शययते पापं दूर्वा ह्यायुर्विवर्धिनी ।

कुशा धर्मार्थकामानां फलदा नात्र संशयः ॥ १४२ ॥

रक्षोघ्नास्तु कुशाः काशाः पिशाचगणवारणाः ।

तस्मात्कुशाः पवित्रास्तु काशास्तेषामलभतः ॥ १४३ ॥

कृशा स्थूला च दीर्घा च न्यूना शीर्णा दलीकृता ।

कीटविद्धा तथा शुष्का वर्जनीया प्रयत्नतः ॥ १४४ ॥

चक्रा द्विशाखा त्वग्दीना समिन्नेष्टा श्रुतौ स्मृतौ ।

विशीर्णाऽऽयुष्मयं कुर्याद्द्विदला व्याधिकारिणी ॥ १४५ ॥

ह्रस्वया मृत्युमामोति चक्रा विघ्नरुती स्मृता ।

स्थूला हरति वित्तानि कृशायां पापसंचयः ॥ १४६ ॥

द्विशाखा नेत्ररोगाय कृमिदष्टार्थनाशिनी ।

द्वेषं वितनुते दीर्घा प्राणघ्नी त्वग्बिबर्जिता ॥ १४७ ॥

शस्ता दशाङ्गुलोपेता द्वादशाङ्गुलिका तथा ।

रोगहन्त्री मनस्तुष्टिसंपद्भोगविवर्धिनी ॥ १४८ ॥

मजालाभमदा पापक्षयदा रोगनाशिनी ।

आयुर्विवर्धिनी शोकरुनाशिनी धनदा तथा ॥ १४९ ॥

अर्कादिसमिधो ज्ञेया विद्वद्भिर्गतमत्सरैः ।

अष्टोत्तरसहस्रं च शतमष्टाधिकं तथा ॥ १५० ॥

अष्टाविंशतिमष्टौ वा यजेत्पञ्चामृतप्लुताः ।

इन्धनैः पूरिते वद्धौ सुसमिद्धे विशेषतः ॥ १५१ ॥

निर्धूमे ललिहाने च होतव्याः कर्मसिद्धये ।

अन्नवृत्रे (अप्रवृद्धे) समिद्धे च जुहुयाद्यो हुताग्ने ॥ १५२ ॥

यजमानो भवेदन्धः सौमित्र इति नः श्रुतम् ।

आ कृष्णेनेति सूर्यस्य इमं देवेति शीनगोः ॥ १५३ ॥

अग्निर्धूमेति भौमस्य उद्बुध्यस्वेति बोधने ।

* वृहस्पतिश्चेति जीवस्य शुक्रस्यान्नात्परिश्रुतेः ॥ १५४ ॥

शं नो देवी अनेर्मन्त्रः कया नश्चिन्न राहवे ।

केतुं कृष्वन्न केतूनां होममन्त्राः प्रकीर्तिताः ॥ १५५ ॥

* वृहस्पतिश्चेति शब्दोऽस्मिन्नस्तीति मन्त्रार्थऽज्ञात्वात् वृहस्पतौ मन्त्र इति स्थितस्य सति स्मिन्नी-
येति न्यायेन पश्चात्तदभिधेयत्वात् ।

शेषाणां स्थापने मन्त्रैर्होमो व्याहृतिभिस्तिष्ठैः ।
 अत्रादिशेषहोमः स्यादन्ते व्याहृतिरुच्यते ॥ १५६ ॥
 न मुक्तवालो जुहुयाच्चानुपातितजानुरुः ।
 अनुपातितजानुश्च रक्षसे जुहुयाद्भविः ॥ १५७ ॥
 हूयमाने हुताद्ये च यादे ज्वालासमुद्भवः ।
 सिद्धिदो यजमानस्य ज्ञेयः प्रीतो मनीषिभिः ॥ १५८ ॥
 सा ज्वाला यदि रक्ता स्यात्कृष्णा चैव विशेषतः ।
 अदिता शत्रुभयदा ऋत्विजां नात्र संशयः ॥ १५९ ॥
 बहिः प्रदक्षिणावर्तः सशिवो धूमवर्जितः ।
 सिन्धुः सुगन्धिर्गम्भीरश्चिरायुर्होतुरादिद्येत् ॥ १६० ॥
 होमान्ते सर्वकृत्यानां दद्यात्पूर्णाहुतिं शुभाम् ।
 अध्वर्युऋत्विचसहितः पूर्णाहुतिमुपारभेत् ॥ १६१ ॥
 शैपर्णी स्वादिरी दावी विकङ्कतसमुद्भवा ।
 बाहुमात्रा मरुतव्या सुग्वा स्याद्भस्तमान्निका ॥ १६२ ॥
 यस्य काष्ठस्य दर्वी स्यात्तस्यैव स्यात्सुवः शुभः ।
 स्वादिरो ह्येदुग्धो वा शोक्तो यज्ञस्य कर्मणि ॥ १६३ ॥
 चतुरस्रमुखा दर्शी योनिः स्याच्चतुरङ्गला ।
 अर्धाङ्गुलसमुच्छ्राया पञ्चाङ्गुलपितानना ॥ १६४ ॥
 हरिणीखुरमाना स्यान्माने त्र्यङ्गुल उच्यते ।
 द्विपक्षः शुभदो ज्ञेयः सुवो यज्ञस्य कर्मणि ॥ १६५ ॥
 चन्दनेनानुलिप्ताङ्गौ कृत्वा दर्वीसुवौ शुभौ ।
 वामहस्ते धृतां दर्वीमाज्येनैवाभिघारयेत् ॥ १६६ ॥
 शुक्ज्योत्यनुवाकेन ऋतेनाच्छिन्नधारया ।
 निविष्टः प्राङ्मुखः कर्ता शान्तात्मा च हुतानलः ॥ १६७ ॥
 होमान्ते यजमानेन कर्तव्यं ग्रहपूजनम् ।
 यो यस्य विहितो होमः सर्वं तस्य नियोजयेत् ॥ १६८ ॥
 अष्टाधिकसहस्रं च शतमष्टाधिकं तथा ।
 अष्टाविंशतिरेव स्युरष्टौ वा समिधोऽर्कजाः ॥ १६९ ॥
 अर्कतृप्त्यै च होतव्याः पृषदाज्येन संयुताः ।
 समिद्धयो द्विगुणं शोक्तं पृषदाज्यं मनीषिभिः ॥ १७० ॥

ततस्तु त्रिगुणाः भोक्तास्तिला यज्ञविशारदैः ।
 तिलेभ्यश्चाक्षतास्तद्वत्समुद्दिष्टाश्चतुर्गुणाः ॥ १७१ ॥
 ॐकारपूर्वमुच्चार्य मन्त्रं तल्लिङ्गकं शुभम् ।
 ध्यात्वा च मास्करं देवं काश्यपिं च कलिङ्गजम् ॥ १७२ ॥
 सप्तम्यां च समुत्पन्नं विशाखर्क्षसमुद्भवम् ।
 वर्णेन क्षत्रियं विद्याद्भगवन्तं विभावसुम् ॥ १७३ ॥
 आहुत्यन्ते समुच्चार्य चतुर्थ्यां ग्रहनामकम् ।
 विशेषणं विशेष्यं च ततस्तु जुहुयात्सुधीः ॥ १७४ ॥
 अग्निगोत्रसमुद्भूतं यमुनातीरवासिनम् ।
 अष्टम्यां कृत्तिकायां च जातं विद्याद्ब्रह्मं विधुम् ॥ १७५ ॥
 वैश्ववर्णसमुद्भूतं दशाक्षं द्विभुजं तथा ।
 देशे मालवके जातं भारद्वाजकुलोद्भवम् ॥ १७६ ॥
 चज्जयिन्यां समुद्भूतं दशमीतिथिसंभवम् ।
 पूर्वाषाढासम्यत्यक्षं क्षत्रियं मङ्गलं विदुः ॥ १७७ ॥
 अग्निगोत्रसमुद्भूतं चन्द्रजं वैश्ववर्णजम् ।
 गिरिव्रजे समुत्पन्नं देशे मगपसंज्ञके ॥ १७८ ॥
 द्वादश्यां च धनिष्ठायां बुधं सर्वज्ञमुत्तमम् ।
 गोत्रे चाऽऽङ्गिरसे जातं सिन्धुदेशसमुद्भवम् ॥ १७९ ॥
 सिन्धुप्रामे समुद्भूतमेकादश्यां विशेषतः ।
 पूर्वफल्गुनिकृत्तक्षेत्रे ब्रह्मवर्णं बृहस्पतिम् ॥ १८० ॥
 देशे भोजकटे जातं विद्यात्तोत्रे भृगुं भृगुम् ।
 नक्षत्रे रेवतीसंज्ञे चतुर्दश्यां समुद्भवम् ॥ १८१ ॥
 वर्णेन ब्राह्मणं श्रेष्ठं दैत्याचर्ष्यं चतुर्भुजम् ।
 कश्यपस्य कुले जातं सूर्यपुत्रं शनैश्वरम् ॥ १८२ ॥
 रेवतिकृत्तक्षेत्रे ज्ञेयं जातं सौराष्ट्रमण्डले ।
 शुद्धवर्णं समुद्भूतं कृष्णवर्णं चतुर्भुजम् ॥ १८३ ॥
 कमण्डल्वक्षमालापनुष्पाशान्विभ्रतं करैः ।
 चतुर्दश्यां समुद्भूतं कृष्णपक्षे विशेषतः ॥ १८४ ॥
 यमरूपं महाघोरं देवदैत्यनमस्कृतम् ।

पैठीनसकुले जातं देशे वर्वरसंज्ञके ॥ १८५ ॥
 पूर्णिमायां भरण्यां च सिंहिकातनयं विदुः ।
 शूद्रवर्णं महारौद्रं देववंशभयप्रदम् ॥ १८६ ॥
 गात्रेण जैमिर्नि जातं मलये पर्वतोत्तमे ।
 अमायां सर्पदैवत्ये शूद्रवर्णं महाबलम् ॥ १८७ ॥
 केतुं विद्यान्महारौद्रं चन्द्रसूर्यभयप्रदम् ।
 येन केन प्रकारेण सुप्रीतं कारयेद्दुःखः ॥ १८८ ॥
 गौरं गौरतनुं रक्तं गौरं गौरं सुप्रीतकम् ।
 कृष्णं कृष्णं च धूम्रं च भास्कारादिग्रहं स्परेत् ॥ १८९ ॥
 एके वदन्ति केतूनां रूपबाहुल्यमञ्जसा ।
 एक एवास्ति केतुस्तु नानावर्णं वदन्ति तम् ॥ १९० ॥

अथ संकल्पः—

यथासंख्याकेन समिच्चिलचर्वाज्यद्रव्यैर्व्याहृतिभिर्ऋग्यजुःसामाथर्वमन्त्रैर्व्रज-
 मानस्य सपुत्रस्य सकलत्रस्य सान्वयस्य सपशुपनस्य सवृत्तस्य सशीलस्य
 समृतकस्याऽऽपुरारोग्यसिद्धयर्थमुत्पन्नलेशनिवृत्त्यर्थं सर्वकामफलमात्प्यर्थं यत्कृतं
 ग्रहहवनमनेन ग्रहहवनेनाऽऽदित्यादिनवग्रहाः सुप्रसन्ना भवन्तु । अनेन ग्रहमसा-
 देन यजमानस्य मनोरथाः सफलाः सन्तु । भूतवर्तमानभविष्यच्चिविधाकल्याण-
 विनाशनार्थं लक्ष्मीप्राप्त्यै प्राप्त्यैपरित्राणार्थं तिथिमुहूर्तकरणलग्नाधिदेवताप्री-
 त्यर्थं पूर्वप्रेयदक्षिणर्ऋतपश्चिमरायव्योत्तरेशानोर्ध्वार्धो यानि कानि च तीर्थानि
 याः काश्चिदेवतास्तेषां प्रीणनार्थं जम्बूशारुक्रौञ्चकुशशाल्मलिष्ठक्षपुष्करसप्तदीपेषु
 प्रसाद्यानि तीर्थानि क्षेत्राणि गङ्गाद्याः सारितः पुण्या नैमिषचम्पकारण्यवदारिका-
 भ्रमप्रभृतिपुण्यारण्यानि वाराणसीमुक्तिनगरीश्रीमद्द्वारकाप्रभृतिद्वैतवैष्णवस्था-
 नानि तेषां प्रीणनार्थं सप्त पत्तालानि पर्शदीहृत्स्य हृत्केभराचोलोरुसंस्थितवा-
 सुकिप्रमुखपन्नगकुलप्रीत्यर्थं स्वर्लोकसंस्थितेन्द्रादिदेवतागणगन्धर्वयक्षराक्षस-
 विद्याधरभूतभेतापिशाचवेतालाष्टविधदेवयोनिप्रीत्यर्थं मनुष्यलोकसंस्थितसनकस-
 नन्दनादिप्रीत्यर्थं पितृलोकसंस्थितवसुरुद्रादिप्रीणनार्थं [यत्कृतं हवनं तेन] त
 होमाधिष्ठातारोऽग्निवायुसूर्यादियज्ञदेवाः प्रीयन्ताम् ।

आचार्यः प्रथमं पूज्यो गजाश्वस्थराञ्चनैः ।

तोपपित्वा महादानैर्नमस्तृत्त्य क्षमापयेत् ॥ १९१ ॥

ततस्तु ऋत्विजः पूज्या ग्रहमूर्तिप्रदानतः ।
 ब्रह्मालंकारदानेन दक्षिणाभिश्च भूरिशः ॥ १९२ ॥
 यस्मै यस्मै नभोगाय येन येन यथाविधि ।
 कृतं स्याद्भवनं तं तं तस्मै तस्मै प्रदापयेत् ॥ १९३ ॥
 ततस्तु ब्राह्मणाः सर्वे सदस्यत्वेन संस्थिताः ।
 तैऽपि पूज्या यथाविधिं यथाविभवमात्मनः ॥ १९४ ॥
 रवेर्धेनुं विधोः शङ्खमनद्वाहं कुजस्य च ।
 हेम इत्य गुरोर्वस्त्रं हयं शुक्रे शनेश्च गाम् ॥ १९५ ॥
 अजं राहोर्विदुस्तज्जाः केतूनामायसं तथा ।
 सितासिते च गावो स्तो रक्तोऽनद्वात्रकीर्तितः ॥
 पीतं वस्त्रं हयः श्वेतस्त्रयैवाजः प्रकीर्तितः ॥ १९६ ॥

तथा च पैठीनसिः—

आदित्याय शुभां धेनुं शङ्खं सोमाय दापयेत् ।
 भौमे रक्तमनद्वाहं सोमपुत्राय काञ्चनम् ॥ १९७ ॥
 गुरवे वस्त्रयुग्मं च हयं श्वेतं भृगोस्तथा ।
 शनैश्चराय कृष्णां गां राहोश्छागं तथैव च ॥
 केतूनामायसं दद्यात्सर्वेषामपि काञ्चनम् । १९८ ॥

तथा च याज्ञवल्क्यः—

धेनुः शङ्खस्तथाऽनद्वाहं वासो हयः क्रमात् ।
 कृष्णा गौरायसं छागो शेता वै दक्षिणाः स्मृताः ॥ १९९ ॥
 हयस्य दृष्यशस्यापि साम्यं सर्वत्र कल्पयेत् ।
 एतन्मुनिमते श्रेष्ठं दक्षिणायां पृथक्पृथक् ॥ २०० ॥
 आस्तीर्णवाससा सार्धं पट्टतण्डुलसंयुतम् ।
 ब्रह्मणे यद्गृह्णाद्यथावित्तं च दक्षिणाम् ॥ २०१ ॥
 आचार्यमृत्विजं यस्तु ब्रह्माणमपि ऋत्विजम् ।
 कुर्वन्नेवाऽऽप्नुयात्तस्य यज्ञस्य सरुलं फलम् ॥ २०२ ॥
 विनाभावे प्रकृत्याऽऽत्विजां तौ मनीषिभिः ।
 सद्भावे न हि कर्तव्या फलच्युतिज्ञयाऽत्रिभिः ॥ २०३ ॥
 यद्गृह्णात्पश्चिमतो दाभिपेरुं समाचरेत् ।

आदाय रुद्रकलशं द्विजैः सार्धं ततो गुरुः ॥ २०४ ॥
 पञ्चाङ्गरुद्रजाप्येन वशं कुर्यात्सदाशिवम् ।
 ईश्वरो वशगो यस्य तस्य वश्यं जगन्नयम् ॥ २०५ ॥
 उच्चार्य वारुणान्मन्त्राञ्जलमभ्यत्थपल्लवैः ।
 उद्धृत्योद्धृत्य संसिञ्चेत्सकलत्रं सपुत्रकम् ॥ २०६ ॥
 आम्रोदुम्बरन्यग्रोधजम्बूदूर्वाः समूलिकाः ।
 सपुष्पाः सकुशाः प्रोक्ता विद्वद्भिरभिषेचने ॥ २०७ ॥
 आपो हि श्रेतिसूक्तेन मन्त्रैर्वाऽपि त्रिभिस्तथा ।
 पञ्चैर्नैर्वाऽरुणैस्तावदिदमापोति वै तथा ॥ २०८ ॥
 समुद्रज्येष्ठामन्त्रैस्तु चतुर्भिरभिषेचयेत् ।
 आप्यायपञ्चनद्येति शिरो मेति च पञ्चभिः ॥ २०९ ॥
 देवस्य त्वाग्निभिः कुर्यादाभिषेकं महामतिः ।

तथा पौराणविधिः—

सर्वे समुद्राः सरितस्तीर्थानि जलदा नदाः ।
 आपान्तु मम देहस्य दुरितक्षयकारकाः ॥ २१० ॥

इति यजमानः प्रार्थयेत् ।

ततश्च तैर्ब्राह्मणैः पौराणवचनैरभिषेकः कर्तव्यः ।

तथाहि—

शक्रादिदेवताः सर्वा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
 सर्वे त्वामभिषिञ्चन्तु सुरपत्न्योऽपराङ्मनाः ॥ २११ ॥
 नारायणो जगन्नाथो देवः संकर्षणो विभुः ।
 मधुमन्धानिरुद्धश्च ऋद्धिमिच्छन्तु ते सदा ॥ २१२ ॥
 नारदाद्या ऋषिगणा ये चान्ये च तपोधनाः ।
 भवन्तु यजमानस्य आशीर्वादपरायणाः ॥ २१३ ॥
 इन्द्रो वक्रिर्मथैव निर्ऋतिर्वैरुणस्तथा ।
 वायुः सोमश्च रुद्राश्च दिक्पालाः पान्तु सर्वदा ॥ २१४ ॥
 चत्सरायनमासाश्च तिथिवाराश्च नाडिकाः ।
 मुहूर्तास्त्वाऽभिषिञ्चन्तु नक्षत्राणां च देवताः ॥ २१५ ॥
 आदित्यश्चन्द्रमा भौमो बुधजीवसितार्कजाः ।
 अहास्त्वामभिषिञ्चन्तु राहुः केतुश्च तृपिताः ॥ २१६ ॥

आदित्या वसवो रुद्रा विश्वेदेवा मरुद्गणाः ।
 लोकपालाः मयच्छन्तु मङ्गलानि दिने दिने ॥ २१७ ॥
 गन्धर्वाः किंनरा यक्षाः सिद्धा विद्याधरास्तथा ।
 अभिषिञ्चन्तु ते सर्वे नद्यः सागरपर्वताः ॥ २१८ ॥
 वेदशास्त्राणि मीमांसे छन्दास्यागमयञ्चकम् ।
 पुराणानि च सर्वाणि सेतिहासानि सर्वतः ॥ २१९ ॥
 गायत्री चैव सावित्री शची लक्ष्मीः सरस्वती ।
 मृदानी मातरः सर्वा भवन्तु वरदास्तव ॥ २२० ॥
 यमेवं रुद्रकुम्भेण कर्तारमभिषेचयेत् ।
 सर्वान्कामानवाप्नोति यथावद्ब्रह्मपूजनात् ॥ २२१ ॥
 नोपसर्गा न च व्याधिर्न च प्रियवियोगिता ।
 न दारिद्र्यं न शोकः स्यात्कृत्वैवं ग्रहपूजनम् ॥ २२२ ॥
 विवाहोत्सवयज्ञादौ राज्यप्राप्तौ महीपतिः ।
 यात्रादौ धनवृद्धौ च कुर्याद्ब्रह्मखं बुधः ॥ २२३ ॥
 वित्तशक्तिर्गृहे नास्ति यदि स्याद्ब्रह्मपीडनम् ।
 दत्तं स्वल्पं हि भावेन प्रसन्नास्ते नव ग्रहाः ॥ २२४ ॥

अश्वहीनो दहेद्राग्रं मन्त्रहीनस्तु ऋत्विजः ।

यजमानमदक्षिण्यो (अदक्षिणो यजमानं) नास्ति यज्ञसमो रिपुः ॥ २२५ ॥

वेदशास्त्रपुराणेषु होमाग्निस्त्रिविधः स्मृतः ।

कोटिलक्षायुता ज्ञेयाः सर्वकर्मसु शोभनाः ॥ २२६ ॥

कोटिहोमे यदा शक्तिर्लक्षे वाऽप्ययुते तथा ।

प्रतिवर्षं प्रकर्तव्यं हवनं पुष्टिवर्धनम् ॥ २२७ ॥

शाखा वाजसनेयी या सर्वसाधारणा यता ।

तां पुरस्कृत्य मुनिना वसिष्ठेन मन्त्राशिता ॥ २२८ ॥

अध्येतव्या प्रयत्नेन वासिष्ठी शान्तिरुत्तमा ।

शान्तिकं यः पठेन्नित्यं श्रद्धया यः शृणोति वा ।

सानकूला ग्रहास्तस्य सर्वकाले भवन्ति हि ॥ २२९ ॥

यथा समुन्धितं यन्त्रं यत्नेन प्रतिध्व्यते ।

एवं समुत्थितं घोरं सर्वशान्त्या विनश्यति ॥ २३० ॥

यथा वाणप्रहाराणां कवचे वारणं भवेत् ।
 तथा सर्वोपघातानां शान्तिर्भवति वारणम् ॥ २३१ ॥
 वलिं गृह्णन्तु तं देवा आदित्या वसवस्तथा ।
 मरुतश्चाश्विनौ रुद्राः सुपर्णः पन्नगास्तथा ॥ २३२ ॥
 असुरा चातुधानाश्च पिपासा राक्षसा नगाः ।
 आकिन्यो यक्षवेताला योगिन्यः पूतना ग्रहाः ॥ २३३ ॥
 जृम्भकाः सिद्धगन्धर्वाः साध्या विद्याधरा नराः ।
 दिक्पाला लोकपालाश्च ये ये विघ्नविनाशकाः ॥ २३४ ॥
 जयतां शान्तिकर्तारो ब्रह्माद्याश्च महर्षयः ।
 मा विघ्नो मा च मे पापं मा सन्तु परिपन्थिनः ॥
 सौम्या भवन्तु सुस्तिग्धा भूतप्रेताः सुखावहाः ॥ २३५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 वसिष्ठोक्तं नवग्रहमखविधानम् ।

अथ सिंहगते सूर्ये गोमसवजनितविघ्नहरविधानम् ।

मनुराह—

माये वुधे च महिषी श्रावणे वडवा दिवा ।
 सिंहे गावः प्रसूयन्ते स्वामिनो मरणं ध्रुवम् ॥ १ ॥
 विधानं तत्र कर्तव्यं नरेण हितमिच्छता ।
 सर्गैः सूक्तैः प्रकृतव्यो होमः सूर्यस्य तुष्टये ॥ २ ॥
 प्रधानं तिलसर्षीपि पायसं शर्करायुतम् ।
 सहस्रं हवनं प्रोक्तं दानान्यष्टौ यथाविधि ॥ ३ ॥
 सदस्रकिरणप्रोक्त्यै कर्तव्यानि च धीमता ।
 एवं कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते ॥ ४ ॥

इदमेव माये वुधे महिषीप्रसवे श्रावणे दिवा वडवाप्रसवे च विधानं बोध्यम् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां सिंहगते सूर्ये
 गोमसवजनितविघ्नहरविधानम् ।

अथानवरतस्वेदनयनस्रुतिकाकमैथुनदर्शनजनित-
विघ्नहरं विधानम् ।

यदि स्युर्विपमे स्थाने मनुष्याणां नभश्चराः ।

शान्तिकं च न कुर्वन्ति न भजन्ति सुरान्द्रिजान् ॥ १ ॥

ये धे विघ्नाः प्रजायन्ते तेषां ताञ्छृणु पार्वति ।

दक्षिणं नयनं तेषां स्रवति द्रवते * सदा ॥ २ ॥

निमित्तेभ्य ऋते काकमैथुनं यस्तु पश्यति ।

प्रकृतिर्विकृतिं याति पण्मासान्निधनं भवेत् ॥ ३ ॥

तस्य शान्तिं प्रवक्ष्यामि सर्वप्राणिहितां शुभाम् ।

वैश्वानरीं शुभां देवि देवानामपि दुर्लभाम् ॥ ४ ॥

दृष्ट्वा काकरतं धीमान्विदध्याच्छान्तिकं तदा ।

स्नात्वा तैलेन शुद्धेन वारिणोष्णेन संगवे ॥ ५ ॥

+ प्रारभेद्धनं धीमान् वैश्वानरसुतोपकृतम् ।

अयुतं वा सहस्रं वा क्षप्रिमीळ इति स्मरेत् ॥ ६ ॥

स्मरेदिति ऋचं जपेत् ।

जुहुयात्तद्वशांशेन पायसेन ससर्पिषा ।

अग्निमीळ इत्यग्नेर्वा लक्षजाप्यं समाचरेत् ॥ ७ ॥

व्याहृतीनां सहस्राणि जुहुयात्पञ्चविंशतिम् ।

होमान्ते महिषीं दद्याद्ब्राह्मणाय सदक्षिणाम् ॥ ८ ॥

तरुणीं रूपसंपन्नां भूरिक्षीरां सुशोभनाम् ।

सवत्सर्कां यमप्रीत्यै ह्यरालमरणापहाम् ॥ ९ ॥

दत्त्वा तां महिषीं धीमान्ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ।

य एवं कुर्वते देवि विधानं विधिसत्तमाः ॥ १० ॥

तेषां भीतोऽनलो देवो हुतः सम्यग्भनीपिभिः ।

यमस्तु महिषीदानाद्ददाति त्रिपुलं सुखम् ॥ ११ ॥

नारीणां वा नराणां वा दक्षिणं नयनं स्रवेत् ।

विना निदानमयाणि पण्मासात्तन्मृतिप्रदम् ॥ १२ ॥

* आर्षत्वाद्यन्वयेनाऽऽस्त्यनेयम् । + आर्षत्वाद्यन्वयेन परस्मैप्लुङ्ं जाहि मामिति वत् ।

तथैव विग्रहे लेदं विना घर्मः प्रजायते ।
 सोऽपि चेत्सततं नृणामादिशेत्पूर्ववत्फलम् ॥
 तद्विघ्नशमनायाऽऽगु विधानं पूर्ववत्स्मृतम् ॥ १३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचिताया विधानमालायामनवरतस्वेद-
 नयनस्रुतिकाकमैथुनदर्शनजनितविघ्नहरविधानम् ।

अथ काकश्येनादिदुष्टपक्षिस्पृष्ट्यादिजनितविघ्नहरं
 विधानम् ।

काकश्येनकपोतगृध्रबलाकादिदुष्टपक्षिगणे यः कोऽपि यदा मनुष्यस्य जीवतो
 विग्रहे विलीनो भवति निविष्टो वा भवति तदा तस्य नरस्य नार्या वा पष्मा-
 साभ्यन्तरेण मरणं विनिर्दिशेत् । तेषां मध्ये गृध्रस्तु मासमात्रेण मरणं सूचयति ।
 श्येनस्तु तात्कालिकं मरणं सूचयति । कपोतो दीर्घव्याधिं न तु मरणम् ।
 बलाकः प्रतिष्ठाहानिं करोति । काकस्तु संततिविच्छिन्तिं ददाति । एतद्भारते
 विस्तरेण दर्शितम् ।

तत्र शान्तिविधानम्—

गङ्गानजले कृतस्नानो द्विजानाहूय सत्वरः ।
 कृतस्वस्त्ययनो धीमाञ्जपेन्मृत्युं जयं ततः ॥ १ ॥
 त्रिवालये महास्थाने प्रदीपं दीपयेत्सुधीः ।
 घृतेन तिलतलेन कौसुम्भेनाथ वा पुनः ॥ २ ॥
 प्रदक्षिणानमस्कारान्प्रकुर्याच्छक्तितल्लयहम् ।
 पिप्पलं पूजयेद्धीमान्मूलतस्त्विमन्त्रतः ॥ ३ ॥
 अष्टोत्तरशतं (८) वारान्म (१०८) न्दे कुर्यात्प्रदक्षिणाः ।
 तथा गोगोष्ठमध्यस्थः स्पृशेद्वाः पृष्ठमागतः ॥ ४ ॥
 यथाशक्ति तिलान्दद्याद्वाह्मणाय कुटुम्बिने ।
 नमो रुद्राय भीमाय नीलकण्ठाय वेधसे ॥ ५ ॥
 कपर्दिने सुरेशाय व्योमकेशाय वै नमः ।
 इत्यादिस्तोत्रमालास्तु जपन्नेव दिनत्रयम् ॥ ६ ॥
 शयीत शिवसांनिध्ये शिवध्यानपरायणः ।
 त्रतुर्थे दिवसे प्राप्ते भोजयेच्छक्तितो द्विजान् ॥ ७ ॥

काकादिमूर्तयः कार्या गौरसर्पपिष्टतः ।
 छेत्तव्याः कण्ठतः साज्या होतव्या यमतुष्टये ॥ ८ ॥
 यमाय सोममित्याद्यैर्भन्त्रैश्च यमदैवते ।
 एवं कृते विधाने च दुष्पक्षिस्पृष्टिभावितः ॥
 विघ्नो नश्यति मर्त्यस्य सम्यगेतन्निबोधत ॥ ९ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां काकश्येनादिदुष्प-
 क्षिस्पृष्ट्यादिजनितविघ्नहरं विधानम् ।

अथ जन्ममासादिपूजाविधानम् ।

निपिष्टं यत्र मासे यत्कर्म पुंसां मनीषिभिः ।
 तन्मास एव कर्तव्यं मासाधीशस्य पूजनम् ॥ १ ॥
 तस्य देवस्य कर्तव्या मूर्तिः स्वर्णमयी शुभा ।
 निष्केण वा तदर्धेन तस्याप्यर्धेन वा पुनः ॥ २ ॥
 ध्यानयुक्तां हृदां श्रेष्ठां निजबाहनशालिनीम् ।
 तल्लिङ्गेनैव मन्त्रेण पूजयेत्प्रयतः पुमान् ॥ ३ ॥

सप्तपिंमते—

गणेशप्रमुखा देवा दुर्गाद्या मासदेवताः ।
 पूजयास्तल्लिङ्गकैर्मन्त्रैर्याजयेच्च विशेषतः ॥
 सप्तधान्यमये राशौ स्थापयेत्पट्टमुत्तमम् ॥ ४ ॥

उत्तममिति श्रीपर्णादेवकाष्ठादिजं तैजसं वा । सप्त धान्यान्प्याह—

यत्राः प्रियंगवो मापा आढक्यश्चणकास्तिलाः ।
 त्रीहयश्च समुद्दिष्टं धान्यानां सप्तकं युधैः ॥ ५ ॥
 पट्टस्योपरि विन्यस्य वस्त्रमच्छिन्नमुत्तमम् ।
 तस्योपरि न्यसेन्मूर्तिं शालितण्डुलपङ्कजाम् ॥ ६ ॥
 वस्त्रेणान्येन तां मूर्तिं समन्तात्परिधापयेत् ।
 पूजयेत्कालजैः पुष्पैर्देशाङ्गेनैव धूपयेत् ॥ ७ ॥
 चन्दनेनानुलिप्ताङ्गीं दीपैर्नाराजयेत्ततः ।
 ततस्तु हवनं कार्यं कृत्वा चाग्निमुखं युधैः ॥ ८ ॥

प्रधानं पायसं तत्र शतमष्टोत्तरं भवेत् ।
 व्याहृतीः कारयेद्विद्वान्यथासंख्यं यथावसु ॥ ९ ॥
 तद्विज्ञेनैव मन्त्रेण प्रधानं जुहुयाद्बुधः ।
 होमान्ते विधिवत्पूर्वां तन्मूर्तेः कारयेत्सुधीः ॥ १० ॥
 प्रतिपाद्य ततः श्रेयो होमकर्त्रे यथाविधि ।
 अभिपेकं ततः कुर्यादाचार्यः कर्तुरञ्जसा ॥ ११ ॥
 शान्तिपाठं पठेयुस्ते ये सदस्या द्विजोत्तमाः ।
 आचार्याय ततो दद्याद्दामैकां लक्षणान्विताम् ॥ १२ ॥
 अन्येभ्यो विप्रवर्येभ्यः प्रदद्यात्पूरिदक्षिणाम् ।
 ततस्तु भोजयेच्छस्त्या साधुवाचा क्षमापयेत् ॥ १३ ॥

अत्र मासशब्दो जन्ममासवाचको ज्ञेयः । न तु पापापादौ निषिद्धत्वेन स्मर्तव्यौ ।

जन्ममासे जन्मतिथौ जन्मक्षे जन्मलग्ने ।
 विधानं तु प्रयोक्तव्यं विदुषा शान्तिमिच्छता ॥ १४ ॥
 विवाहे व्रतबन्धे च जन्ममासादि वर्जयेत् ।
 एवं कृते विधाने व विघ्नः कोऽपि न जायते ॥ १५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां जन्ममासादि-
पूजाविधानम् ।

अथ मातङ्गिनीपूजाविधानम् ।

शैरव उवाच—

शृणु देवि महागुह्यं मातङ्गिन्याः समुद्भवम् ।
 सुधार्णवे शयानं तं हरिं परमदैवतम् ॥ १ ॥
 रमादेवीसमायुक्तं पुरुषं शेषशायिनम् ।
 तत्र गत्वा महात्मानावुभौ नारदतुम्भुरू ॥ २ ॥
 कृताञ्जलिपूटौ भूत्वा परमेशमपृच्छताम् ।
 नारायण महादेव गीतज्ञानं वद प्रभो ॥ ३ ॥

श्रीनारायण उवाच—

समयेऽस्मिन्मुनी प्राप्नो ह्यहं शंकरपर्वतम् ।
 दृष्टस्तत्र महादेव उमया सहितो मया ॥ ४ ॥
 जयशब्दैरनेकैस्तु प्रोक्तो देवो मया मुनी ।
 रेभे मां शंकरो गौरी रेभे लक्ष्मीं पतिवराम् ॥ ५ ॥
 विचित्रे आसने दत्ते उभयोर्मानपूर्वकम् ।
 आवाभ्यामुपविष्टाभ्यां दृष्टं चित्रमलौकिकम् ॥ ६ ॥
 अन्नराशिर्महादिव्यो नानाव्यञ्जनसंयुतः ।
 मनोहरो महास्वादो विविधास्वादनैर्युतः ॥ ७ ॥
 जा(या)तो दृष्टिपथं राशिरावयोश्चित्रकारिणोः ।
 सामरस्यं तदा जातं भोक्तुमुच्छिष्टमावयोः ॥ ८ ॥
 देवदेव्योस्तदोच्छिष्टमावाभ्यां भक्षितं मुनी ।
 उच्छिष्टं देहि देहीति प्रोक्तः शंभुः सुरेश्वरी ॥ ९ ॥
 दत्तमात्रे तदोच्छिष्टे कुमारी सर्वलक्षणा ।
 आवाभ्या च समुत्पन्ना दिव्यरूपा कुशोदरी ॥ १० ॥
 साऽप्युवाच शिवं गौरीमुच्छिष्टं * कादक्षये हि वाम् ।
 उभाभ्यां दत्तमुच्छिष्टं तस्यै सप्तस्वरैर्युतम् ॥ ११ ॥
 चतुर्विधैश्च वादित्रैः सहितं प्रीतिपूर्वकम् ।
 ऊचतुश्च ततः कन्यां प्रीतिपूर्वम् मुहुर्मुहुः ॥ १२ ॥

देवदेव्या ऊचतुः—

त्वां यजन्ति च ये कन्ये जपहोमार्चनादिभिः ।
 तेषां कर्माणि सिद्ध्यन्ति वश्यादीनि न संशयः ॥ १३ ॥
 तदाभमृति लोकेषु ख्यातोच्छिष्टा परेश्वरी ।
 अनेरुगुणसंयुक्ता साधकानां वरप्रदा ॥ १४ ॥
 गायनं नर्तनं वाद्यं गन्धर्वाणां ददौ शिवा ।
 ननाम तानि संगीते दर्शितानीह नःरट ॥ १५ ॥
 तदाभमृति नाम्ना सा जातोच्छिष्टा कुमारिका ।
 मातङ्गिनीति विख्याता कल्पितार्थप्रदा नृणाम् ॥ १६ ॥

* कादक्षय क्षने काक्षि ऋद्ध्यापामिनि धातो एभो राज्यन्चीङ्गिदिनिङ्गित्कार्यगिवा

विष्णोस्तु वचनं श्रुत्वा गतौ नारदतुम्बुरु ।
 आर्यादिमातृभिर्युक्तं गिरिं दृष्ट्वा तु सुन्दरम् ॥ १७ ॥
 शुद्धस्फटिकसंकाशं शृङ्गैर्व्याप्तदिगन्तरम् ।
 संपूर्णचन्द्रसदृशं पीयूषकरसंनिभम् ॥ १८ ॥
 दृष्ट्वा शिवगिरिं विभौ परं हर्षमवापतुः ।
 ऊचतुश्च गिरीशस्य वर्णनं तौ विचक्षणौ ॥ १९ ॥

नारदतुम्बुरु ऊचतुः—

जय क्षोणीधर श्रीमञ्जौलराज महागिरे ।
 स्वदर्शनाद्गतं पापमाचयोर्निर्गतं तमः ॥ २० ॥
 इति स्तुत्वा गिरिं तौ तु प्रणम्य च गणेश्वरम् ।
 कैलासशिखरासीनं देवदेवं जगद्गुरुम् ॥ २१ ॥
 युक्तं स्फुन्देन देवेन सेनेशेन दिवोकसाम् ।
 तौ मुनी तौ समाविष्टौ पपच्छतुरुमासुतौ ॥ २२ ॥
 कल्पमुच्छिष्टफन्याया मातङ्गिन्या म्हामती ।
 ऊचतुश्च ततो देवौ कल्पं प्रति मुनीश्वरौ ॥ २३ ॥
 दृष्टुत विभवयो तं कल्पमत्यन्तसुन्दरम् ।
 यस्य विज्ञानतः सर्वो भाग्ययुक्तो भवत्यलम् ॥ २४ ॥
 अर्चनं साधनं ध्यानं विनियोगं च सूत्रतौ ।
 उच्छिष्टं तु पदं पूर्वं चाण्डाल्याः दृष्टुतं शुभम् ॥ २५ ॥
 मातङ्गिनीपदं चान्ते ये स्मरन्ति मनीषिणः ।
 सर्ववशंकरी स्वाहा मन्त्रराजमनुत्तमम् ॥ २६ ॥
 ते यान्ति परमं स्थानं दुःखशोकविवर्जितम् ।
 बालात्रिवीजमाद्यं च मायावीजेन संयुतम् ॥
 इमं मन्त्रं महासुखमावाभ्यां भकटीकृतम् ॥ २७ ॥
 दुग्धेऽग्निलोकानलवर्णयुक्तं न्यासोऽङ्गपटके विहितः सुविद्यैः ।
 सकृत्कृते न्यासवरे शरीरे सिध्यन्ति कर्माणि च साधकानाम् ॥ २८ ॥
 उच्छिष्टेन बलिं दद्याद्भार्यौ रात्रौ च साधकः ।
 चतुर्दशप्रकारेण बलिं दद्यात्प्रयत्नतः ॥ २९ ॥

ध्येया सुनीलयशाभा शङ्खकुण्डलधारिणी ।
 चतुर्भुजा चक्रवक्रा वीणापाशाङ्कुशाभया ॥ ३० ॥
 मुक्तामवालमालाभिर्भूषिताङ्गी समस्वरा ।
 कृष्णांशुका महानीलमयुखाभा शुचिस्मिता ॥ ३१ ॥
 कर्पूरागरुधूपेन धूपितार्द्ररुचा शिवा ।
 सर्वलक्षणसंयुक्ता पुष्पमालोपशोभिता ॥ ३२ ॥
 भावयुक्तस्य भक्तस्य भुक्तिभुक्तिप्रदायिनी ।
 त्रिकोणं पञ्चकोणाष्टदलं षोडशपत्ररुम् ॥ ३३ ॥
 चतुरस्रं चतुर्द्वारं वृत्तं व्यायामसंयुतम् ।
 सौवर्णं राजते ताम्रे वाज्य भूर्जस्य पत्रके ॥ ३४ ॥
 षटे वाऽप्यालिखेद्यन्त्रं समरेखं मनोहरम् ।
 चन्द्रचन्दनकस्तूरीरोचनागल्कुङ्कुमैः ॥ ३५ ॥
 लिखेद्यन्त्रं च देवस्य सृष्टिप्रमार्गसुखावहम् ।
 ततं च विततं चैव घनं सुपिरमेव च ॥ ३६ ॥
 चतुर्द्वारेषु वाद्यानि पूजयेत्पूर्वतः क्रमात् ।
 घटुकं च गणेशं च क्षेत्रपालं च योगिनीम् ॥ ३७ ॥
 आग्नेयादिषु कोणेषु पूजयेत्साधकः सुधीः ।
 पादुकां भावनां चैत्र प्रथमं पूजयेत्सुधीः ॥ ३८ ॥
 उर्वशीं भेनकां रम्भां घृताचीं पुञ्जकस्थलाम् ।
 सुकेशीं मञ्जुवोषां च महारङ्गवतीं तथा ॥ ३९ ॥
 यक्षगन्धर्वसिद्धांश्च किन्नरान्गुह्यकांस्तथा ।
 विशाधरान्पद्मगांधीं तेषां रामा मनोहराः ॥
 षोडशारे महापद्मे पूजयेत्तान्यथाविधि ॥ ४० ॥

अत्र पिशाचा अनुपङ्गेण ज्ञातव्याः । एवं षोडश देवयोनिशक्तयः ।

पूर्वे च कामपार्श्वे तु कन्यायाश्च नमोन्तरुम् ।
 पूजयित्वा क्रमं सर्वमनेन मिथिना तदा ॥ ४१ ॥
 अग्निमा महिमा चैव लघिमा गरिमा तथा ।
 माकान्यं वसिताऽह्दयं(तश्चिन्वं)राटुसा चु(गु)टिमा तथा ॥४२॥

अञ्जनाख्या च सिध्यन्ति पूजितास्त्वष्ट्रपत्रके ।
 अग्रतोऽष्टदले पूज्याः सिद्धयः सिद्धिकाङ्क्षिणा ॥ ४३ ॥
 ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमारी वैष्णवी तथा ।
 चाराही चैव कौन्तेरी तथा चैत्री च चण्डिका ॥ ४४ ॥
 इत्यष्टदलत्रये च शक्तीः संपूजयेन्सुधीः ।
 उन्मादनं रोचनं च ततः संमोहनं शरम् ॥ ४५ ॥
 नारणं मारणं प्राणान्पथकोणेषु विन्यसेत् ।
 इच्छा क्रिया ज्ञानशक्तिः पूजितव्यास्त्रिकोणके ॥ ४६ ॥
 रतिः प्रीतिर्पनेभावा निवृत्त्या पूजिताः शुभाः ।
 रागाः श्रीरागगुरुर्यास्तु निपादाद्यास्तथा स्वराः ॥ ४७ ॥
 रागिण्यथ लयास्तान्ना देव्याः पथिमतोऽर्चयेत् ।
 गन्धपुष्पादिर्नैवेद्यैर्यथाविभवाविस्तरैः ॥ ४८ ॥
 कृत्वाचारद्रमात्पूज्या गुरुभक्तिपरायणैः ।
 मौनेनात्र ध्रुवं पूज्या कुमारी सा परेश्वरी ॥ ४९ ॥
 षष्ठे सा पूजिता भक्त्या सर्वकामप्रदा भवेत् ।
 गुणैः सु लुभिति रत्नाना प्रयेण स्यान्न पूजनम् ॥ ५० ॥

इति पूजनम् ।

काञ्चनर्मा(र्मा)णि रक्ष्याभि सर्वसिद्धिप्रदानि च (द्वे तथा) ।
 कुण्डे वा स्थण्डिले वाऽपि त्रिरहोमः प्रदस्यते ॥ ५१ ॥
 बश्याकर्पणकामार्थं योनिगुण्डे विधीयते ।
 अग्निवज्रं ततः कृत्वा यथोक्तप्रतिना द्विजः ॥ ५२ ॥
 देवीमायाय विधिब्रह्मा ज्ञाना तु कुमारिणाम् ।
 संपूज्य होमयेत्पश्चात्तान्तरुर्गा त्रिणाम् ॥ ५३ ॥
 रक्षाक्षनां रक्तमालां रक्तचन्दनचर्चिणाम् ।
 रक्षाभ्रमारकुसुमैर्गुग्गुलैश्च घृतप्लुतैः ॥ ५४ ॥
 होम इदयुतं येन राजा रक्ष्यः सर्वोच्छ्रितः ।
 मोक्षं राजातिपुंनार्गहोमयेत्प्रत्यक्षामुहः ॥ ५५ ॥
 राजार्थं त्रिन्वयैश्च न गोत्पत्रसमानैर्नैः ।
 श्रीकामः श्वेतपुष्पैश्च चम्पकैर्वाऽपि नारद ॥ ५६ ॥

उत्पलैर्भोगकामार्थी केवलैर्होमयेत्सुधीः ।
 लक्ष्मीपुष्पैस्तथा विद्वान्होमयेद्भोगकामुकः ॥ ५७ ॥
 बकुलैश्च जपापुष्पैः किञ्चुक्कैर्वन्धुजीवकैः ।
 सर्ववश्यविधौ विद्वान्होमयेत्प्रयतः शुचिः ॥ ५८ ॥
 आरुर्षणपरो विद्वान्भक्तैर्मधुभिर्यजेत् ।
 वाञ्छुलैः पुष्टिकामस्तु गुडूचीभिर्ज्वर्गार्तिहृत् ॥ ५९ ॥
 आयुष्कामो हि दूर्वाभिर्घनार्थी स्वर्णपुष्पकैः ।
 स्त्रीवश्यार्थी निलैः साञ्जैर्लवणेन समन्वितैः ॥ ६० ॥
 कदम्बकुसुमैर्हुत्वा सर्ववश्यकरो भवेत् ।
 रोचनाकुड्कुमैर्हुत्वा स्त्रीवश्यं लभते नरः ॥ ६१ ॥
 अन्नार्थी अन्नहोमेन वित्तार्थी जालितण्डुलैः ।
 मधुत्रितयहोमेन सर्ववश्यकरो भवेत् ॥ ६२ ॥
 नन्द्यावर्तेर्यजेद्यस्तु स घाम्बिभवमात्रजेत् ।
 लक्ष्म्यर्थी कर्णिकारैस्तु तेजोर्थां किञ्चुक्कैर्यजेत् ॥ ६३ ॥
 कपिलाघृतेन वित्तार्थी पुत्रार्थी तत्पयो यजेत् ।
 द्विपामुन्यादकरणे धूसूरैर्जुहुयात्सुरीः ॥ ६४ ॥
 द्विपवल्लीदलैर्निम्बदलैर्निर्गुण्डिकादलैः ।
 दलैः श्लेष्मान्तकस्यापि विभीतकृतरोस्तथा ॥ ६५ ॥
 औलूकैर्गृध्रपत्रैश्च तैलाक्तैश्च विशेपतः ।
 नवशोणे तथा कुण्डे वैरिनाशाय होमयेत् ॥ ६६ ॥
 दक्षिणाभिमुखो भूत्वा नम्रो दृष्टिं निर्मालयेत् ।
 परोच्चाटनकृद्द्विद्वान्वायव्याशामुखो भवेत् ॥ ६७ ॥
 तेषां जारणकृच्चैव नैर्ऋत्यभिमुखो भवेत् ।
 मारणार्थो तु द्विपता वह्निकाष्ठामुखो भवेत् ॥ ६८ ॥
 शान्तिके प्राङ्मुखो भूत्वा स्तम्भने पश्चिमामुखः ।
 उत्तराभिमुखो भूत्वा सर्वकर्माणि करयेत् ॥ ६९ ॥
 मङ्गलं पाँष्टिकं कर्म पूर्वाशास्यः नसाधयेत् ।
 आरोग्यार्थी सुखार्थो च सौम्याग्नाभिमुखो यजेत् ॥ ७० ॥

सगुहं पायसं चैव इक्षुंश्चैव विशेषतः ।
 हुत्वा जयति विचार्यी सर्वाणि च न संशयः ॥ ७१ ॥
 अपस्मारविनाशाय पायसं सघृतं यजेत् ।
 मरीचानि सतैलानि कासश्वासातिनाशने ॥ ७२ ॥
 जुहुयात्प्रयतो भूत्वा पूर्वाशास्यस्तु मन्त्रवित् ।
 निर्गुण्डीमूलहोमेन वायुं शमयतेऽञ्जसा ॥ ७३ ॥
 अथातः संप्रवक्ष्यामि जीवस्याऽऽरुर्षभं परम् ।
 आकृष्ट(ति)श्रितयं कृत्वा जीवन्त्यासं च कारयेत् ॥ ७४ ॥
 कुलालमृत्तिकारूपं मधुच्छिष्टेन वै परम् ।
 अपरं लवणैरेव रूपत्रयमुदाहृतम् ॥ ७५ ॥
 यं यं कामयते कामं तं तं सुखमवाप्नुयात् ।
 स्व(स)रूपं विन्यसेत्कुण्डं सप्ताद्गुलमधस्ततः ॥ ७६ ॥
 लवणं मेखलायां तु मधुच्छिष्टं तु पूर्वतः ।
 मृन्मयं दक्षिणे कुण्डाग्रोज्यं रूपत्रयं वुधैः ॥ ७७ ॥
 वैरिणा विजये विद्वाह्लवणं होमयेत्सुधीः ।
 श्रीकामो वा तथा कुर्याद्धवनं बुद्धिमत्तरः ॥ ७८ ॥
 लवणं मधुनाऽक्तं च रूपं कृत्वा यथाविधि ।
 आरभ्य दक्षिणाद्दग्धैर्वामपादावसानकम् ॥ ७९ ॥
 पुरुषाणामयं होमः स्त्रीणां चैव विपर्ययात् ।
 सप्तरात्रान्महादेवि लभते मदनानुरा ॥ ८० ॥
 तिष्ठते बन्धकीभावे कन्यासिद्धिरियं स्मृता ।
 लवणं तैलसंयुक्तं निम्बपत्रैः समन्वितम् ॥ ८१ ॥
 आशु सिद्धिकरं वधो हुतं शत्रुविनाशकम् ।
 हरिद्राचूर्णमिधं तु लवणं स्वम्भकारकम् ॥ ८२ ॥
 यद्य सम्यक्परं वस्तु तेन तेन च होमयेत् ।
 पूर्वाह्ने पूर्वाश्रे च सिद्धयर्थं च जपेद्बुधः ॥ ८३ ॥
 मातङ्गिनी तु मध्याह्ने मध्यरात्रेश्च वा पुनः ।
 कुर्यादुद्यादनं शमोर्लक्षजाप्यान्न संशयः ॥ ८४ ॥
 मुख्यत्वाच्च जपेत्क्षतं दन्तानं होममाचरेत् ।
 मान्त्रिकस्य भवेत्सिद्धिः सिद्धो मन्त्रो भवेदिह ॥ ८५ ॥

कन्यापूजा च कर्तव्या गन्धपुष्पाक्षसंपदा ।
 आर्याष्टकं जपेद्यस्तु कुमारीतृप्तिहेतवे ॥ ८६ ॥
 मातङ्गिनीप्रसादेन सिद्धो भवति भूतले ।
 यद्यत्साधयते कर्म तत्तत्प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ ८७ ॥
 योगिन्यष्टकमेवाऽऽशु पूजयेच्छ्रद्धयाऽन्वितः ।
 ततः स्वयं च भुञ्जीत चैकीकृत्य रसोन्नयम् ॥ ८८ ॥
 मंथमांसादिनैवेद्यैस्तर्पयेत्परमेश्वरीम् ।
 बलिं निवेदयेत्पश्चान्मातङ्गिन्यै वरानने ॥ ८९ ॥
 नमो भगवति श्रीश्रे मातङ्गिन्यै नमोऽस्तु ते ।
 नमोऽस्तु जगतां धात्र्यै कुमार्यै ते नमो नमः ॥ ९० ॥
 इति स्तुत्वा महादेवीं महादेवस्य बल्लभाम् ।
 मातङ्गिनीप्रसादेन षडङ्गनावल्लभो भवेत् ॥ ९१ ॥
 इमं बलिं मृगुह्वीष्व स्वाहेति प्रयतः पुमान् ।
 मन्त्रमुच्चारयेद्यस्तु सर्वत्र विजयी भवेत् ॥ ९२ ॥
 मातङ्गिनीमहामन्त्रं त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ।
 सुखोपायेन वश्यं तु प्रोक्तं तव वरानने ॥ ९३ ॥
 त्रिपुरा भैरवी सिद्धिस्तथा त्रिपुरसुन्दरी ।
 राजलक्ष्मीर्महालक्ष्मीस्तथैव भुवनेश्वरी ॥ ९४ ॥
 मातङ्गिनी महामारी बाला च श्यामला तथा ।
 एताः सिंहासनस्थाः स्युर्विद्या इति विदो विदुः ॥ ९५ ॥
 एतासां स्मरणं यस्य मन्त्रपूर्वं दिने दिने ।
 स राजसु भवेन्मान्यो नात्र कार्या विचारणा ॥ ९६ ॥
 एवं तु कथितं भद्रे नारदस्य च धीमतः ।
 मया कारुण्यमनसा तेनासौ सुभगो मुनिः ॥ ९७ ॥
 किं स्याद्यज्ञैः फलं नृणां सहस्रशतदक्षिणैः ।
 यदि मातङ्गिनीकल्पो हृदये परिवर्तते ॥ ९८ ॥

इदं रहस्यं परमं कथनीयं न कस्यचित् ।
 भोगमोक्षप्रदं नृणां नात्र कार्या विचारणा ॥ ९९ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां, मत्स्यसंहितोक्तं
 मातङ्गिणीपूजाविधानम् ।

अथोदकी, (क्या)सूतकी (तिका)शुद्धिविधानम् ।

उदकी (क्या) सूतकी (तिका) चैव पीडयमाना ज्वरादिभिः ।
 स्नानेऽक्षमा तदा कायो स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा शतच्छ्रुतिः ॥ १ ॥

तथा च वसिष्ठस्मृतां—

ज्वरार्तिपीडिता नारी सूतकी च तथोदकी (रि उदक्या सूतिका तथा) ६
 स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा शतस्नानैः शुद्धा परकूर्तर्भवेत् ॥ २ ॥
 शतं भागाः शरीरस्य केशाग्रात्परिकल्पिताः ।
 पात्राहुल्यवधि प्राङ्मूर्धनैर्वाकृष्णसंक्रुः ॥ ३ ॥

तथा हि—

१ केशाग्रं २ केशमध्यं च ३ केशमूलं च ४ मस्तरम् ।
 ५ ललाटे ६ भ्रूलते ७ कर्णौ ८ नेत्रे ९ नासापुटे तथा ॥ ४ ॥
 ओष्ठौ १० दन्ताश्च ११ चिवुकं १२ रसनाद्वय १३ भेव च ।
 कण्ठस्तु १४ स्कन्धयुग्मं १५ च बाहुयुग्मं १६ तथैव च ॥ ५ ॥
 कूर्परा १७ च कराग्रे १८ च तथा वक्षः १९ स्तनद्वयम् ।
 २० स्तनयोर्मध्यभागश्च २१ कुक्षिद्वय २२ मतः परम् ॥ ६ ॥
 उदरं २३ नाभिदेशस्तु २४ तथा पृष्ठं २५ कटि २६ स्तथा ।
 जघनं २७ योनिभाम २८ स्तु ऊरू २९ जानू ३० च सन्धिनी ३१ ॥ ७ ॥
 जङ्घे च ३२ गुल्फदेशश्च ३३ पात्राहुल्पो ३४ नखानि ३५ च ।
 त्रिः कृत्वा संस्पृशेद्विद्वानैरुक्तं शुद्धिहेतवे ॥ ८ ॥

माजापत्यान्पञ्चदश दद्यात्तच्छुद्धिहेतवे !

ततोऽभिपेचयेद्यारी गृहीतान्यांशुकां तुषः ॥

ब्राह्मणान्भोजयेत्पथात्स्मरेदपित्रचो महत् ॥ ९ ॥

तथा हि—

सोमः शौचं ददावासां गन्धर्वथ शुभां गिरम् ।

पावकः सर्वमेध्यत्वं मेध्या वै योपितो ह्यतः ॥ १० ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां वसिष्ठस्मृत्युक्तमुदकी-
(क्या)सूतकी(तिका)शुद्धिविधानम् ।

अथ त्रिरजयात्राविधानम् ।

आदित्यपुराणे सूर्य उवाच—

यस्य नास्ति सुतः पुंसो यस्तु पैशाच्यसंयुतः ।

महाग्रहैर्गृहीतात्मा स गच्छेद्विरजं प्रति ॥ १ ॥

तत्र यात्रानियमः—

गन्तव्यं श्वोदिने येन यात्रायै विरजस्य वै ।

आद्ये तु दिवसे तेन भोजनीया द्विजोत्तमाः ॥ २ ॥

लक्ष्मीनारायणप्रीत्यै स्त्रीभिः सार्धं महामते ।

पश्चादग्निथुनान्येव शक्त्या वाऽपि समाहितः ॥ ३ ॥

वह्नेस्तु दक्षिणादानैर्वथाविभवमात्मनः ।

निष्पाद्य विधिवद्भक्त्या गृहे भोज्यविधिं सुधीः ॥ ४ ॥

भुञ्जीत् च स्वयं पश्चात्तस्तस्य कुटुम्बिनी ।

समाप्य विधिवत्सार्धं विधिं सायंतनं सुधीः ॥ ५ ॥

भूमिशय्यां समासाद्य स्त्रिया सार्धं महामते ।

नियमं ब्रह्मचर्यस्य गृहीत्वा दृढमानसः ॥ ६ ॥

प्रातःकाले समुत्थाय दन्तधावनपूर्वकम् ।

प्रातर्विधिं समाप्यैव निर्गच्छेद्विरजं प्रति ॥ ७ ॥

तत्र यात्रानिर्गममन्त्रः—

अद्यमभृति यात्रायै गृहीतानियमः स्वयम् ।

दर्शनेच्छुरहं मातः कमले तव पादयोः ॥ ८ ॥

इति कृत्वा विधिं सम्यक्स्वस्तिवाच्य द्विजोत्तमैः ।

हृष्टपुष्टमना चरत निर्गच्छेत्सुखसिद्धये ॥ ९ ॥

यो येन वर्त्मना याति विरजं तीर्थपुत्रमम् ।
तत्र वर्त्मनि या नयो गोदाद्याः सागरान्नुगाः ॥ १० ॥

तास्तु वक्ष्यन्ते—

गौतमी तपती रेवा कृष्णा भीमरथी तथा ।
वर्त्मगा खलु साधूनां नृणां विरजयायिनाम् ॥ ११ ॥
मा(या)त्रा स्नानं प्रकृत्यं हेमश्राद्धं यथाविधि ।
विरजं प्राप्य सदृक्तं प्रणिपत्य मुहुर्मुहुः ॥ १२ ॥
दृष्ट्वा गद्गात्रयं स्नानं पुण्यं कुर्यादतन्द्रितः ।
अपासोभसमायोगे विरजे फलमुत्तमम् ॥ १३ ॥

अथाऽऽदित्यवार उदुम्बरयात्राविधानम्—

आदित्ये सूर्यतीर्थस्य गमनं शस्यते कुपैः ।
ब्राह्मे मुहूर्तं जप्त्वाय स्नात्वा गङ्गात्रयेऽमले ॥ १४ ॥
आगत्य भास्करं तीर्थमुदुम्बरतलं वरम् ।
जलं दृष्ट्वा महापुण्यं देवानामपि दुर्लभम् ॥ १५ ॥
तत्र स्नात्वा महातीर्थं विदध्याज्जलतर्पणम् ।
भातविधिं समाप्याऽऽनु द्विरप्यश्राद्धमारभेत् ॥ १६ ॥
तर्पयित्वा पितृन्देवान्द्विरण्याग्निर्महाधनैः ।
अश्वदानं ततो दद्या(तः कुर्या)द्ब्राह्मणाय सदक्षिणम् ॥ १७ ॥
फलशं स्थापयित्वा तु यज्ञवृक्षस्य दक्षिणे ।
तस्योपरि निधायैव यज्ञपात्रं मनोरमम् ॥ १८ ॥
तस्योपरि न्यसेद्ब्रह्मचिह्नं च सकुङ्कुमम् ।
स्थापयेत्तत्र देवानां ब्रह्माद्यानां त्रयं शुभम् ॥ १९ ॥
कृत्वा स्वर्णमयं यत्स प्रत्येकं पद्मसंख्यया ।
तदपेन प्रकृत्यं यथाशिवव्रमात्मनः ॥ २० ॥
प्रस्नाप्य पयसा दाना मधुनाऽऽज्ये(ऽक्ते)न सपिपा ।
पूजयेत्प्रयतो विद्वान्गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥ २१ ॥
पूर्वदीर्घं च नैवेद्यं स्नात्तुल्यं च सदक्षिणैः ।
ततो बद्धिमुखं कृत्वा जुहुयाच्चिन्तसपिपा ॥
एकैकशोऽयुगं विद्वान्मन्त्रैरतः पृथक्पृथक् ॥ २२ ॥

ते च मन्त्राः—

ब्रह्म जज्ञानमिति ब्रह्मणे । तद्विष्णोः परमं पदमिति विष्णवे । अस्मे रुद्रा इति रुद्राय ।

होमान्ते विधिवद्दद्याद्धेनुं विद्वान्विरिञ्चये ॥
विष्णवे भेष(मञ्च)कं दद्यात्सोपधानं सदक्षिणम् ॥ २३ ॥
रुद्राय वृषभं दद्यात्सुशीलं च धुरंधरम् ।
ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्संपूज्याऽऽचार्यमादरात् ॥ २४ ॥
मूर्तीनिवेद्य तस्मै ता अन्येभ्यो भूरिदक्षिणाः ।
एवं निष्पाद्य तत्सर्वं भार्ययेद्यज्ञपादपम् ॥ २५ ॥

तत्र प्रार्थनामन्त्रः—

हेमक्षीर महाविष्णो चतुरानन शंकर ।
पूजिते त्वयि वृक्षेशे पूजिताः सन्तु देवताः ॥ २६ ॥
कामान्भे सफलान्सर्चान्विधेहि सततं प्रभो ।
इति संप्रार्थ्य वृक्षं तं कृत्वा चैव प्रदक्षिणाम् ॥ २७ ॥
प्रणम्य विधिवद्भक्त्या ह्यागच्छेन्नजमन्दिरम् ।
आगत्य मन्दिरं विद्वान्भुञ्जीत सह भार्यया ॥ २८ ॥

इत्यादित्यवार चतुर्भ्यस्त्रयात्राविधानम् ।

अमासोमसमायोगे प्रातरुत्थाय मानवः ।
कृत्वा गङ्गात्रये स्नानं निर्गच्छेद्विरजं प्रति ॥ २९ ॥
यत्र गङ्गात्रयस्यौघो मिश्री भवति निश्चयात् ।
विरजे भाग्यतो नृणा गदाधरसमीपतः ॥ ३० ॥
तत्र स्नानं प्रकुर्वीत महापातकशान्तये ।
निधाय वस्त्रयोरग्रन्थि दंपती पुत्रकाम्यया ॥ ३१ ॥
समुच्चार्याऽऽर्द्र(ऽऽत्म)पापानि पश्चात्तापाकुलेन्द्रियौ ।
स्नानं भक्त्या विदध्यात्ता विरजे तीर्थसत्तमे ॥ ३२ ॥
पिण्डदानं प्रकुर्वीत सुवर्णथादपूर्वरुम् ।
गा शदद्याच्छुभा धीमान्विभायाहोविभुक्तये ॥ ३३ ॥
ततस्तु बुद्धिमान्गच्छेद्रामतीर्थं शुचित्रतः ।
तत्र स्नानार्दिकं कृत्वा पश्येद्रामेश्वरं सुधीः ॥ ३४ ॥

कार्पासकानि वस्त्राणि तथा कर्णावतंसकान् ।
ब्राह्मणेभ्योऽङ्गना दद्यात्कण्ठसूत्राणि चैव हि ॥
शूर्पाणि विविधान्येवं जानकीमीतये सुग्रीः ॥ ३५ ॥

तत्र मन्त्रः—

रामपत्नि महाभागे पुष्पमूर्ते निरामये ।
गृहाणेमानि शूर्पाणि मया दत्तानि जानकि ॥ ३६ ॥

इति शूर्पप्रतिपादनमन्त्रः ।

कञ्चुकीवस्त्रयुगमैश्च तथा कर्णावतंसकैः ।
कण्ठसूत्रैश्च भूषाभिः प्रीयतां निमिनन्दिनी ॥ ३७ ॥

इति वस्त्रादिसमर्पणमन्त्रः ।

शतं वाऽथ तदर्धं वा तथा वा पञ्चविंशतिः ।
द्वादश द्वादशार्धं वा तोषयेज्जनकात्मजाम् ॥ ३८ ॥
ततस्तु भूरिदानानि कृत्वा तत्र महामते ।
निर्गच्छेद्दक्षितीर्थस्य समीपं श्रद्धयाऽन्वितः ॥ ३९ ॥
तत्र स्नात्वा जले पुण्ये बैरजे भक्तिसंयुतः ।
तर्पयित्वा पितृन्सम्पुञ्जदुयाचिलसर्पिणा ॥ ४० ॥
अग्निं द्रुतं वेत्यमुना गायत्र्या वा समाहितः ।
अष्टोत्तरशतं विद्वान्मेषं दद्यात्सदक्षिणम् ॥ ४१ ॥
मेषालाभे प्रदद्याच्च पट्टमौर्णं द्विजातये ।
तद्भावे यथाशक्ति स्वर्णं दद्यात्समाहि ॥ ४२ ॥

तत्र दानमन्त्रौ—

मेषवाह महाबाहो सप्तजिह्व सुरेश्वर ।
प्रीतो मयामल श्रीमन्मेष दत्ते मया सति ॥ ४३ ॥
और्णपट्टमनुष्येयं स्वर्णबीज तव प्रभो ।
दत्तं गृहाण देवेश पापं संहर सत्वरम् ॥ ४४ ॥

इति मेषौर्णपट्टदानमन्त्रौ ।

ततो निर्गम्य गोविन्दखलुभां कमलां सतीम् ।
संप्राप्य प्रयतो भूत्वा दण्डयत्प्रणमन्मुहुः ॥ ४५ ॥
ततः स्नात्वा जले पुण्ये त्रियो दक्षिनिपातने ।
पुष्पाणां प्रकरैर्देवीं कमलां परिपूजयेत् ॥ ४६ ॥

चन्दनेनानुसंलिप्य धूपयेद्दूपसंचयैः ।
 दीपैर्नाराजयेत्पश्चान्नैवेद्यैः परितोपयेत् ॥ ४७ ॥
 कर्पूरसमवेतेन ताम्बूलेन सुतोपयेत् ।
 नव्येन वाससा देवीं कमलां परिधापयेत् ॥ ४८ ॥
 मुहुर्महुः प्रणम्यैव वर्णयेत्स्तोत्रसंचयैः ।
 ततस्तु मार्थयेद्भक्त्या कृत्वा चैव प्रदक्षिणम् ॥ ४९ ॥
 निर्गत्य स्थानतस्तस्माच्चारानीर्थमनुव्रजेत् ।
 दृष्ट्वा तज्जलकल्लोलं क्षारासृक्पूयसंयुतम् ॥ ५० ॥
 अकृतसयंस्तु तप्तोयं स्नायाच्छुद्धेन चेतसा ।
 तत्र दद्याद्द्यूतं तैलं राजतं पारदं तथा ॥ ५१ ॥
 मुक्ताफलानि हीरांश्च विद्रुमांश्च तथैव च ।
 सनत्कुमार शक्त्यैव वित्तशाल्यं विवर्जयेत् ॥ ५२ ॥
 ततस्तु तत्पयः पीत्वा चुलुकैः सप्तभिः सुधीः ।
 समुच्चरेच्च पापानि यथा लोकः शृणोत्यलम् ॥ ५३ ॥
 यानि चोच्चारितान्याशु विलयं यान्ति तानि वै ।
 तस्मादुत्तरतो गत्या भार्गवं तीर्थमुत्तमम् ॥ ५४ ॥
 कृतस्नानस्तु ताराख्ये भार्गवे दानमादिशेत् ।
 चामरं व्यजनं छत्रं पादुकाः करपत्रि(यष्टि)काः ॥ ५५ ॥
 वस्त्रयुग्मानि(णि) धौतानि यज्ञसूत्राणि चैव हि ।
 भार्गवं च समष्टिभ्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ५६ ॥
 ततस्तुत्तरतो देशे देवे सिद्धेश्वरे सुधीः ।
 ताम्रं नागं च विन्यस्य देवमूर्धनि बुद्धिमान् ॥ ५७ ॥
 पूजां प्रकल्पयेद्भक्त्या सप्तधान्यैः सुशोभनाम् ।
 ततो गदाधरं देवमात्रेत्प्रयतः पुमान् ॥ ५८ ॥
 गयाश्राद्धं प्रकुर्वीत यथाविधि यथावसु ।
 ततो निर्गत्य चिरजाह्लक्ष्मीमानम्य भक्तिमान् ॥ ५९ ॥
 गङ्गानत्रये जलं पीत्वा मन्दिरं स्वं समाविशेत् ।
 हेमरौप्यादिदानानि तत्र कुर्याच्च शक्तितः ॥ ६० ॥

तत्र चिरजाम्भःपानमन्त्रः—

ये मे कुक्षिगता दोषा धे मे गर्भविमोचकाः ।

ते सर्वे विलयं यान्तु विरजाम्भोनिषेवणात् ॥ ६१ ॥
 एवं कृते विधाने च वैरजे विरजा भवेत् ।
 सर्वव्याधिविनिर्मुक्तो ध्रियते च शतं समाः ॥
 लभते पुरसंपत्तिं सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ ६२ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 विरजयात्राविधानम् ।

अथार्धोदयव्रतविधानम् ।

अगस्त्य उवाच—

भगवंस्त्वत्प्रसादेन ध्रुतोऽयं व्रतविस्तरः ।
 अर्धोदयं तु मे ब्रूहि दुर्लभं हि चराचरे ॥ १ ॥
 जीवितं प्राणिनां पुण्यं यदि तद्रूदसि प्रभो ।
 कथं कार्यं कृते किं स्यात्फलं कथय पप्सुस्त ॥ २ ॥

धीरुन्द उवाच—

ध्रुयतां पुण्ययोगोऽयं दुर्लभोऽर्धोदयोदयः ।
 निर्यद्स्मनुष्यदेवानां दुष्पापः सर्वकामदः ॥ ३ ॥
 माघाश्रायां व्यतीपात आदित्ये विष्णुर्देवते ।
 अर्धोदयः त्रिख्यपातः सहस्रार्कग्रहैः समः ॥ ४ ॥

तथा च—

अमाऽर्कपातध्वर्णैर्युक्ता चेत्यौषमाययोः ।
 अर्धोदयः स विज्ञेयः सूर्यपर्वदत्ताधिकः ॥ ५ ॥
 पुराकृतं बसिष्ठेन नामदन्त्येन सूत्रत ।
 सनकाद्यैर्मनुष्यैश्च बहुभिर्मुनिसत्तमैः ॥ ६ ॥
 अन्यैः शनसहस्रेषु शृष्टं भवति कुम्भज ।
 प्रतानां यज्ञतीर्थानां फलं येन कृतं भवेत् ॥ ७ ॥
 ससागरा परा चैत्र सप्तदीपसमन्विता ।
 दद्यात्स्वायेन तत्सर्वं विधानं निहितं भुवि ॥ ८ ॥
 गङ्गायां च प्रयागे च पुष्कराणां त्रये तथा ।
 शानसे विष्णुतीर्थे च यत्पुण्यं स्नानदानतः ॥ ९ ॥

अर्धोदयविधानेन लभते तत्फलं नरः ।
 नारी वा पुरुषो वाऽपि दंपती वा समाहितौ ॥ १० ॥
 विधुरो ब्रह्मचारी वा कुर्यादर्धोदयव्रतम् ।
 भ्रमभेधायुते पुण्यमिष्टापूर्ते च यद्भवेत् ॥ ११ ॥
 गर्वा च रक्षणे पुण्यं तदर्धोदयकृत्तमेत् ।
 वाचि सत्यं गृहे लक्ष्मीं संततिं चानपायिनीम् ॥ १२ ॥
 आयुर्यशोभिवृद्धिं च विधानाल्लभते नरः ।
 इन्द्राग्निमलोकेषु नैर्ऋतस्य पयःपतेः ॥ १३ ॥
 वसेद्वायुकुबेरेऽभवनेषु विधानतः ।
 कोटिदानेन भेनूनां पूता ये तीर्थवासिनः ॥ १४ ॥
 अर्धोदयविधानस्य फलां नार्हन्ति षोडशीम् ।
 भूलोकाधिपतित्वेन स्वलोकपालनेन यत् ॥ १५ ॥
 फलं शोकं मुनिव्रातैस्तत्फलं लभते हि सः ।
 ततो हिरण्यगर्भस्य प्रभावात्परमेष्ठिनः ॥ १६ ॥
 अर्धोदयविधानस्य फलं प्राप्नोत्यविच्युतम् ।
 ततो विष्णुः सुव(प)र्णस्य त्रै(स्थस्रै)लोकयाधिपतिर्भवेत् ॥
 शङ्खचक्रगदाधारी वनमाली हरिः स्वयम् ॥ १७ ॥

अगस्त्य उवाच—

स्कन्द केन विधानेन कर्तव्यं व्रतमुत्तमम् ।
 अर्धोदयवाक्यमुद्देशात्प्रब्रूहि मम पृच्छतः ॥ १८ ॥

श्रीस्कन्द उवाच—

कृते कृतं वसिष्ठेन त्रेतायां रघुणा कृतम् ।
 द्वापरे चर्मराजेन फलौ पूर्णोदयेन च ॥ १९ ॥
 अन्यैर्देवमनुष्यैश्च दानवैर्द्विजसत्तम ।
 कृतमर्धोदयं सम्यक्सर्वकामफलप्रदम् ॥ २० ॥
 माघमासे तु पाँपे वा दर्शे सूर्यदिने तथा ।
 श्रवणे च व्यतीपाते कार्यमेतद्ब्रतोत्तमम् ॥ २१ ॥
 पूर्वाह्ने संगमे स्नात्वा शुचिर्भूत्वा समाहितः ।

सर्पपापविशुद्ध्यर्थं नियमस्थो भवेन्नरः ॥ २२ ॥

तत्र नियमस्वीकारमन्त्रः—

त्रिदैवतं व्रतं देवाः करिष्ये भुक्तिमुक्तिदम् ।

भवन्तु संनिधौ मेऽद्य त्रयो देवास्त्रयोऽग्रयः ॥ २३ ॥

इति नियमस्वीकारमन्त्रः ।

ब्रह्मविष्णुमहेशानां सुवर्णपलसंख्यया ।

कर्तव्याः प्रतिमा ब्रह्मन्यथाध्यानं प्रयत्नतः ॥ २४ ॥

वित्ताभावे पलापेन तदर्धार्धेन वा तथा ।

शतत्रयेण सार्धेन द्रोणानां तिलपर्वतः ॥ २५ ॥

ब्रह्मणे तु प्रकर्तव्यो नाम्न कार्या विचारणा ।

कर्तव्यौ विष्णुरुद्राभ्यां गिरी पूर्वोक्तसंख्यया ॥ २६ ॥

श्रद्धयात्रयं ततः कुर्यादुपस्करसमन्वितम् ।

देवानां त्रयमुद्दिश्य शक्तितो भक्तिवत्परः ॥ २७ ॥

ब्रह्मविष्णुशिवमीत्यै दातव्यं तु गवां त्रयम् ।

हिरण्यभूमिधान्यादिदानं विभक्तसारतः ॥ २८ ॥

कुर्याच्च श्रद्धयोपेतो ब्राह्मणेभ्यः प्रयत्नतः ।

मध्याह्ने तु नरः स्नात्वा शुचिर्भूत्वा समाहितः ॥

तिलपर्वतमध्यस्थं पूजयेद्देवतात्रयम् ॥ २९ ॥

आदौ ब्रह्मपूजा—

नमो विश्वसृजे तुभ्यं सत्याय परमेष्ठिने ।

देवाय देवपतये यज्ञानां पतये नमः ॥ ३० ॥

ॐ नमो ब्रह्मणे पादौ स्वर्णगर्भाय वै नमः ।

ऊरू धात्रे नमो जानू जङ्घे च परमेष्ठिने ॥ ३१ ॥

वेधसे च नमो गुह्यं स्तनौ पद्मोद्भवाय च ।

कटिदेशं हंसबाहनाय चक्रं तु दक्षिणम् ॥ ३२ ॥

ॐ नमः सामवेदाय पूजयेत्पाश्चिमाननम् ।

नमो ह्यथर्ववेदाय यजुर्वेदाय वै नमः ॥ ३३ ॥

इत्यौचराहं पूर्वास्यमृगवेदाय नमो नमः ।

लोकपालास्ततः पूज्याः स्वैः स्वैर्मन्त्रैः प्रयत्नतः ॥ ३४ ॥

तत्र प्रार्थनामन्त्रः—

हिरण्यगर्भं देवेश प्रधानव्यक्तरूपक ।

प्रसादसुमुखो भूत्वा पूजा मे सफलां कुरु ॥ ३५ ॥

इति प्रार्थनामन्त्रः ।

अथ विष्णुपूजा ।

नारायण जगन्नाथ नमस्ते गरुडभ्वज ।

पीताम्बर नमस्तुभ्यं जनार्दन नमोऽस्तु ते ॥ ३६ ॥

अनन्ताय नमः पादौ विष्णुरूपाय वै नमः ।

ऊरू नमो मुकुन्दाय जानू जङ्घे नमो नमः ॥ ३७ ॥

गोविन्दायेति गुह्यं तु मद्युम्नायेति पूजयेत् ।

पद्मनाभायेति नाभिं चतुर्वक्त्राब्जसभवाम् ॥ ३८ ॥

भुवनोदरायोदरं वक्षः कौस्तुभवक्षसे ।

चतुर्भुजाय वै बाहुंश्चतुरो वेदरूपमान् ॥ ३९ ॥

विश्वतोवदनायेति वदनं च शिरस्तथा ।

मौलिं सहस्रशीर्षाय केशवाय नमो नमः ॥ ४० ॥

तत्र प्रार्थनामन्त्रः—

आदित्यचन्द्रनयन दिग्वाहो दैत्यसूदन ।

पूजा दत्ता मया भक्त्या गृहाण करुणाकर ॥ ४१ ॥

इति प्रार्थनामन्त्रः ।

अथ महेश्वरपूजा ।

महेश्वर महेशान नमस्ते त्रिपुरान्तक ।

जीभूतकेशाय नमो नमस्ते वृषभध्वज ॥ ४२ ॥

ईशानाय नमः पादौ चन्द्रशेखर ते नमः ।

जङ्घे जानू पशुपतय ऊरू शंकराय वै ॥ ४३ ॥

उमाकान्ताय गुह्यं तु नीललोहित ते नमः ।

नाभिं वा उदरं कृचिवाससे ते नमोऽस्त्विति ॥ ४४ ॥

नागोपवीतिने कुक्षीं वाहून्भोगियुताय च ।

नीलकण्ठाय कण्ठं तु मुखं पञ्चमुखाय च ॥ ४५ ॥

तत्र प्रार्थनामन्त्रः—

अन्धकारे ह्यमेयात्मन्ममो लोकात्कारक ।

पूजां दत्ता मया भक्त्या गृहाण वृषभध्वज ॥ ४६ ॥
इति प्रार्थनामन्त्रः ।

इति पूजाक्रमः प्रोक्तो मन्त्रैरेतैः प्रयत्नतः ।
आचार्यं पूजयेद्भक्त्या वस्त्रालंकारभूषणैः ॥ ४७ ॥
हस्तमात्राः कर्णमात्राः पीठं छत्रं रुमण्डलुः ।
श्वेतवस्त्रयुगं देयं ब्रह्मणे सर्वमूर्तये ॥ ४८ ॥
पीतवस्त्रयुगं विष्णोर्लोहितं शंकरस्य च ।
पश्चामृतेन स्नपनं पूजनं कुसुमैः स्वकैः ॥ ४९ ॥
ब्रह्माणं पूजयेद्भक्त्या कमलैश्च स्वकरैरिति ।
विष्णुं संपूजयेद्दीमांस्तुलसीछदसंचयैः ॥ ५० ॥
शंकरं पूजयेत्पश्चाद्विल्वपत्रैरखण्डितैः ।
तत्कालसंभवैर्दिग्बैः पूजयेत्तु यथाक्रमम् ॥ ५१ ॥
यथाशक्ति तु कर्तव्यं व्रतमेतत्सुदुर्लभम् ।
जीवितं प्राणिनां चैव अनित्यं निश्चितं यतः ॥ ५२ ॥

अथ व्रताङ्गहोमविधिः—

देवतानयमुद्दिश्य शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
रुद्राय विश्वरूपाय प्रजानां पतये नमः ॥ ५३ ॥
अनेनैव तु मन्त्रेण बर्हिं संस्थाप्य भक्तितः ।
ततो होमं प्रकुर्वीत यथाविभद्रसंभवम् ॥ ५४ ॥

अग्नये प्रजापतये स्वाहा । अग्नये विष्णवे स्वाहा । अग्नये रुद्राय स्वाहा ।

ॐकारपूर्वमुच्चार्य मन्त्रमेतं द्विजोत्तमः ।
त्रिदैवतयजिश्चात्र स्वाहान्ता परिकल्पिता ॥ ५५ ॥
होमस्तु चरुणा कार्यो घृताक्तेन द्विजन्मना ।
प्रजापते न त्वदेतानिति होमो विरिञ्चये ॥ ५६ ॥
इदं विष्णुविष्णवे च इयमन्नकं शूलिने त्विति ।
एतैर्मन्त्रैराज्यहोमः स्वाहान्तैर्नामाभिः स्मृतः ॥ ५७ ॥
ततः पूर्णाहतिः कार्या अग्नये विष्णवे तथा ।

स्वाहान्ताय च रुद्राय धामन्त इति मन्त्रतः ॥ ५८ ॥
 मन्त्रमेनं पङ्कवितं ब्रह्माद्यैर्नामभिः कृतम् ।
 समुच्चार्याऽऽहुतिं दद्याद्वा च होमावसानके ॥ ५९ ॥
 तरुणीं रूपसंपन्नां सुशीलां च पयस्विनीम् ।
 स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरीं ताम्रपृष्ठां सवत्सकाम् ॥ ६० ॥
 रत्नपुच्छीं तथा वस्त्रघण्टाभरणभूषिताम् ।
 चामरैः पञ्चभिर्युक्तां कांस्यदोहां सदक्षिणाम् ॥ ६१ ॥
 आचार्याय सुशीलाय श्रोत्रियाय कुटुम्बिने ।
 दत्त्वा तां धेनुकां धीमान्सर्वकामानवाप्नुयात् ॥ ६२ ॥
 तेन दत्तं हुतं तप्तमिष्टं यज्ञैः सहस्रशः ।
 अर्धोदयस्य सामर्थ्याद्विधानज्ञो विधानकृत् ॥ ६३ ॥
 पुरितं पायसेनैव साज्येन च सदक्षिणम् ।
 कांस्यपात्रं मुनिश्रेष्ठ दद्याद्विधाय सुव्रत ॥ ६४ ॥
 सूर्यमुद्दिश्य विभर्षे महापापोपशान्तये ।
 एवं कृते विधानेऽस्मिन्सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ ६५ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 स्कन्दपुराणोक्तमर्धोदयव्रतविधानम् ।

अथ कपिलापष्टीविधानम् ।

भविष्यपुराणे कृष्णयुधिष्ठिरसंवादे —

भाद्रे स्कन्दनिधौ कृष्णे रीहिण्यां भौमवासरे ।
 व्यतीपाते महायोगे कपिलापष्टिर्ल(सा पष्टी कपिलो)च्यते ॥ १ ॥
 पण्णां योगे महापुण्ये नृणां भाग्यानुसारिणी ।
 तदा धर्मस्य सिद्धयर्थं विधानं क्रियते युवैः ॥ २ ॥
 सूर्यनारायणं देवं स्वर्णमूर्तिं सुलक्षणम् ।
 पलेन कारयेद्दीर्घास्तदर्धार्धेन वा पुनः ॥ ३ ॥
 रथं रौप्यमयं कुर्यात्पलैरष्टभिरावृतः ।
 सप्तभिस्तुरगैः सार्धं ध्वजस्तम्भसमन्वितम् ॥ ४ ॥
 तत्र तं विन्यसेदेवं सूर्यनारायणं प्रभुम् ।

द्विभुजं पद्महस्तं च गरुडाग्रजसारथिम् ॥ ५ ॥
 पुण्यकाले य(त)दा राजन्कृतस्नानो नरोत्तमः ।
 यो वा को वा श्रिया युक्तः कुर्यादेवाटिधानकम् ॥ ६ ॥
 तर्पयित्वा पितृन्देवाञ्छ्रद्धया परया युतः ।
 विभ्रमं प्रारभेद्धीमान्सर्वकामप्रसिद्धये ॥ ७ ॥
 स्वस्तिवाचनपूर्वं तु हवनं कारयेद्दुषः ।
 अधिवचनं ततः कृत्वा तिलाज्यं जुहुयाद्बुधः ॥ ८ ॥
 सदस्रं चैव सावित्र्या प्रधानं चैव, तत्सृजतम् ।
 हुत्वा स्विष्टकृतं सम्यक्प्रायश्चित्तं तु सर्पिषा ॥ ९ ॥
 होमादौ पूजितं सूर्यं होमान्ते प्रतिपूजयेत् ।
 पुष्पैः कालोद्भवैर्गन्धैर्लेपयेत्प्रयतः पुमान् ॥ १० ॥
 सकर्पूरेण धूपेन धूपयेत्तदनन्तरम् ।
 दीपैर्नाराजयेत्स्निग्धैर्नैवेद्यैः परितोषयेत् ॥ ११ ॥
 ततो गां कपिलां सार्धं बहुक्षीरां शुभप्रजाम् ।
 नवाग्रपल्लवाभासां पीतनेत्रां बृहस्त्वनीम् ॥ १२ ॥

शुभप्रजामित्यस्य जीवन्मजामव्यङ्गवत्सं चेत्यर्थः ।
 समशुद्ध्यां शुभारावां सालंकारां सबत्सराम् ।
 तां गां यत्नेन संपूज्य वस्त्रयुग्मेण वेष्टिताम् ॥ १३ ॥
 दण्डवत्प्रणिपातेन प्रणम्य भक्तितत्परः ।
 आचार्याय मुञ्जीलाय ससुवर्णां प्रदापयेत् ॥ १४ ॥

तत्र दानमन्त्राः—

सर्वदेवमयीं दोग्ध्रीं सर्वलोकमयीं तथा ।
 सर्वलोकनिमिचं गां सर्वदेवनमस्कृताम् ॥ १५ ॥
 प्रयच्छामि महासत्त्वामक्षर्यां च शुभामिति ।
 ग्रीणन्तु सकला देवा भर्मासिद्धिः प्रजायताम् ॥ १६ ॥
 या लक्ष्मीः सर्वभूतानां या च देवे व्यवस्थिता ।
 धेनुरूपेण सा देवी मम पापं व्यषोहतु ॥ १७ ॥

गावो मे अग्रतः सन्वित्वाचार्यस्य गोत्रनामान्युचार्योद्दिहमुखो यजमानः
 प्राङ्मुखाय ब्राह्मणाय तां कपिलां दद्यात् । ततः पूर्वपूजितं सूर्यनारायणं विदुषे
 ब्राह्मणाय दद्यात् ।

तत्र दानमन्त्रः—

द्युमणे जगतां नाथ विश्वात्मन्निश्वतोमुख ।
दानेन तव देवेश मम नश्यतु पातकम् ॥ १८ ॥

इति दानमन्त्रः ।

ततः संपादिते दाने त्वन्येभ्यो दीयतां वसु ।
यथासंख्यं यथावित्तं यथाविधि यथासुखम् ॥ १९ ॥
एवं कृते विधानेऽस्मिन्गृहभागम्य सुव्रत ।
ब्राह्मणान्भोजयेच्छक्त्या ततो भुञ्जीत च स्वयम् ॥ २० ॥
सूर्यपर्वशतान्येवं सोमग्रहसहस्रकम् ।
राजेन्द्र कपिलापृष्ठाः कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ २१ ॥
कृत्वा तु कपिलापृष्ठीविधानं विधिपूर्वकम् ।
ब्रह्महा मुच्यते पापान्नात्र कार्या विचारणा ॥ २२ ॥
इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
भविष्यपुराणोक्तं कपिलापृष्ठीविधानम् ।

अथ सिंहस्थे बृहस्पतौ बृहस्पतिपूजनसहितं गोदा-
वरीयात्राविधानम् ।

ब्रह्माण्डपुराणे ब्रह्मनारदसंवादे नारद उवाच—

ये त्वया प्रापिता देव संसारं भुवि मानवाः ।
तेषामुद्धरणार्थाय तीर्थं किं कल्पितं विभो ॥ १ ॥

श्रीब्रह्मोवाच—

अस्ति विख्यातमतुलं पापान्धौ तरणं परम् ।
गोदावरीति विख्यातं शंभुना रचितं पुरा ॥ २ ॥
ब्रह्माद्रिशिखराज्जातं तीर्थानामुत्तमोत्तमम् ।
शतयोजनविस्तीर्णं पूर्वसागरगं शुभम् ॥ ३ ॥
ब्रह्महत्यादिपापानां गौतमी क्षयकारिणी ।
दृष्टा मती मुनिश्रेष्ठ भाणिनां भवयायिनाम् ॥ ४ ॥
गङ्गाद्वारे कुशावर्ते चिल्बके नीलपर्वते ।
स्नात्वा कनखले तीर्थे पुनर्जन्य न लभ्यते ॥ ५ ॥

इति मोक्षतीर्थपञ्चकम् ।

अथ ब्रह्महत्याविनाशनं तीर्थं श्रीगोदावर्यां पञ्चनगरे—

अरुणावरुणयोर्मध्ये यत्र प्राची सरस्वती ।

तत्र स्नात्वा च पीत्वा च ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥ ६ ॥

ततश्च काशीसमं प्रतिष्ठानाख्यं तीर्थम्—

विश्वेशः पिप्पल्लेशोऽयं गोदेयं किल जाह्नवी ।

प्रतिष्ठानमिदं काशीं सिंहस्थे च वृहस्पतौ ॥ ७ ॥

तथा च—

ड्यम्बके पत्रके चैव गङ्गासागरसंगमे ।

सर्वत्र सुलभा गोदा त्रिषु स्थानेषु दुर्लभा ॥ ८ ॥

अतः कारणात्सर्वपातकनाशेषुना सिंहस्थे गुरौ सति गौतमीतीरं गन्तव्यम् ।
तत्राऽऽदौ यात्रामुखप्रयोगः—

अद्य गच्छामि गौतम्या दर्शनेप्सुरतन्द्रितः ।

यात्रानियममासाद्य जपश्चारायणाभिधाम् ॥ ९ ॥

नमो देवि महापुण्ये पुण्यतोयसमन्विते ।

तत्र यात्रां विधास्यामि प्रसीद् गौतमात्मजे ॥ १० ॥ इति ।

ततो दर्शने जातेऽयं मन्त्रः—

मनोवाक्कायजैः पापैर्ग्रस्तो बहुविधैरपि ।

धीक्ष्य मातर्भवेयं त्वां पूतोऽहं देवि गौतमि ॥ ११ ॥

नमो देवि महागङ्गे महादेवस्य बल्लभे ।

बहति त्वां शिवो मूर्ध्ना गोदावरि नमोऽस्तु ते ॥ १२ ॥

इति नमस्कृत्य गङ्गानं प्राप्तः सन्कृताञ्जलिर्भूत्वा गङ्गानं प्रणमेत् । तत्र मन्त्रः—

दण्डवत्प्रणिपातेन दृष्ट्वा गोदावरीपयः ।

प्रणमन्त्यसकृद्ये तु ते न यान्ति यमालयम् ॥ १३ ॥

देवि गौतमि पापाभ्यौ मयं मां त्वं समुद्धर ।

लुट्ठन्तं ते तटे मातः कुरु मोक्षस्य भाजनम् ॥ १४ ॥

इति प्रणिपातमन्त्रः । ततः—

मुण्डनं चोपवासश्च सर्वतीर्थेष्वयं विधिः ।

इतिन्यायेन तीर्थविधिं कृत्वा सिंहस्थवृहस्पतिपूजनमारभेत ।

सौवर्णं त्रिदशाचार्यं कृतं वै पलसंख्यया ।

तण्डुलोपरि विन्यस्ते कलशे स्थापयेद्बुधः ॥ १५ ॥

कुम्भवचत्रे तु विन्यस्य वंशपात्रं सवस्त्रकम् ।

तत्र तं स्थापयेद्विद्वान्प्रतिष्ठामन्त्रतत्परः ॥ १६ ॥

घाईस्पत्थेन सूक्तेन तोपयेद्देवमन्त्रिणम् ।

*वृहस्पतेतिमन्त्रेण जुहुयात्तिलसर्पिणा ॥ १७ ॥

अष्टोत्तरसहस्रं च शतं चाष्टाधिकं तथा ।

होमान्ते विधिवद्घाहापेकां च पयस्विनीम् ॥ १८ ॥

जाते नक्ते द्विजैः सार्धं विदध्याज्जागरं बुधः ।

गीतवाद्यैश्च नृत्यैश्च पुराणश्रवणेन च ॥ १९ ॥

शान्तिपाठैरनेकैश्च नीत्वा रार्जिं प्रयत्नतः ।

प्रातःकाले समुत्थाय स्नानं कृत्वा यथाविधि ॥ २० ॥

तर्पयित्वा सुमनसो मुनीन्मनुजसत्तमान् ।

पितृंश्च विधिवद्विद्वान्भारभेत्पूजनं पुनः ॥ २१ ॥

मुनिपुष्पैः समभ्यर्च्य चन्द्रनेनानुलेपयेत् ।

धूपैश्च विधिर्देवराजाचार्यं च धूपयेत् ॥ २२ ॥

दीपैर्नीराजयेद्भक्त्या नैवेद्यैः परितोषयेत् ।

पीतवस्त्रद्वयं तस्मै हर्षयेद्देवमन्त्रिणे ॥ २३ ॥

वृहस्पते प्रथममिति सूक्तं च जपेत्ततः ।

ततस्तु प्रार्थयेन्नाक्रिगुरुं च श्रद्धणया गिरा ॥ २४ ॥

नमस्ते वाग्विलासाय देवाचार्याय धीमते ।

सिंहस्थाय च जीनाय त्रैलोक्यहितकारिणे ॥ २५ ॥

अथ गौतमीप्रार्थनम्—

गोदावारि महाभागे महापापविनाशिनि ।

धर्मार्थकाममोक्षाणां +सुखभे गौतमभिधे ॥ २६ ॥

* हंघिर्गर्षः । + लभुमातोऽन्तर्भावित्यर्थः । इति पञ्चदशसूक्तं चोऽम्भवित्री
मापयित्रीत्यर्थः ।

नमस्ते भुवनाधीशे नमस्ते सुरभिम्नगे ।
 ब्रह्माद्रिशिखरोद्भूते पाहि लोकत्रयं शिवे ॥ २७ ॥
 मञ्जन्ति तव तोये ये तवाङ्घ्रीं प्रणमन्ति ये ।
 तान्समुद्गर वेगेन पापाब्धेर्गोतमात्परे ॥ २८ ॥ इति ।

गोदावरीयायिनां नराणां प्रशंसा—

ते धन्या मानवा लोके कुतस्तेषां तु दुष्कृतम् ।
 दृष्ट्वा यैर्गोतमी गङ्गा सिंहस्थे सुरमन्त्रिणि ॥ २९ ॥
 जैनन्यु(नो)पकृतस्येह नोचीर्णाः स्युः कदाचन ।
 ते भवन्ति न संदेहो गोदावर्यां तु पिण्डदाः ॥ ३० ॥
 अश्वमेधेन किं पुण्यं किं फलं भृगुसेवनात् ।
 यावन्न क्रियते लोके गोदावर्यां निपेवणम् ॥ ३१ ॥
 ततस्तु विधिवद्दद्याद्गुरुं हेममयं शुभम् ।
 आचार्याय सुवृत्ताय सर्वोपस्करसंयुतम् ॥ ३२ ॥
 कृताञ्जलिपुटो भूत्वा द्याचार्यं प्रार्थयेत्सुधीः ।
 दानेन च नमस्कारैर्विनयेन क्षमापयेत् ॥ ३३ ॥
 इति कृत्वा गुरोः पूजां विस्मय्याऽऽचार्यसत्तमम् ।
 द्राक्षणाभोजयेत्पश्चादश्रैर्नानाविधैस्तदा ॥ ३४ ॥
 एवं कृते विधाने च पापमुक्तो भवेन्नरः ।
 सर्वान्यामानवाप्नोति नन्दते* पुत्रपौत्रकम् ॥ ३५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां सिंहस्थे बृहस्पतौ
 बृहस्पतिपूजनसहितं गोदावरीयात्राविधानम् ।

अथ कन्यागते बृहस्पतौ श्रीशैलयात्राविधानम् ।
 स्कन्दपुराणे स्कन्दसूर्यसंवादे सूर्य उवाच—
 कन्यागते गुरौ स्कन्दं हृष्णायां किं विधीयते ।
 श्रीशैले तु विश्वेभ्यो तन्ममाऽऽचक्ष्व पृच्छतः ॥ १ ॥
 श्रीस्कन्द उवाच—
 शृणु भास्करं वक्ष्यामि श्रीशैले यदिधीयते ।

* आर्षत्वात्पुत्रपौत्रकम् ॥

विधानं मनुजैः सम्यक्कृष्णायात्रानुयायिभिः ॥ २ ॥
 या गतिर्योगमु(धु)क्तानां मुनीनामूर्ध्वरेतसाम् ।
 सा गतिः सर्वजन्तूनां कृष्णातीरनिवासिनाम् ॥ ३ ॥
 महावले च वैराटे तथा वेणीसमागमे ।
 करहाटे महातीर्थे कृष्णा भार्गीरथीसमा ॥ ४ ॥
 कल्पग्रते सुराचार्ये ये गच्छन्ति रमाचलम् ।
 शिवरात्रौ विशेषेण ते न पश्यन्ति भास्करिम् ॥ ५ ॥

तत्र शिवरात्रौ श्रीपर्वतं गत्वा यत्क्रियते विधानं तद्वक्ष्यते—

चतुर्दश्यां प्रभाते च समुत्थाय समाहितः ।
 स्नायान्नीलसरित्तोये कुर्याद्देवादितर्पणम् ॥ ६ ॥
 कृतसौरक्रियः सम्यग्जीवज्जनककाहते ।
 कुर्यात्स्नानविधिं सर्वमुचितं श्रद्धयाऽन्वितः ॥ ७ ॥
 हेमश्राद्धं ततः कुर्याद्दानानि किल भूरिशः ।
 ततो मन्दिरमागत्य श्रीशैलाविपतेः प्रभोः ॥ ८ ॥
 मण्डपादि विदध्यात्तु तोरणाडम्बराणि च ।
 सायंकाले शिवं पश्येन्मल्लिकार्जुनमादरात् ॥ ९ ॥
 गर्भागारं गिरीशस्य क्षालयेद्गन्धवारिणा ।
 ततस्तु धूपयेद्भूपैर्दीपैर्नीराजयेत्ततः ॥ १० ॥
 ततो द्विल्वदलैः पूजैः कर्णिकारसमन्वितैः ।
 पूजयेत्पार्वतीनार्थं यावत्स्याच्चेतसो रुचिः ॥ ११ ॥
 पूजान्ते धूपयेद्देवं दीपैर्नीराजयेत्पुनः ।
 नैवेद्यैर्विविधैर्भक्त्या तोषयेत्पार्वतीपतिम् ॥ १२ ॥ :
 ब्राह्मणेभ्यो धनं दद्याच्छ्रीकृष्णाप्रीतये बुधः ।
 सवत्सां महिषीं दद्यात्सपत्याणं तुरंगमम् ॥ १३ ॥
 धेनूः पयस्विनीर्दद्याच्छरुटं सट्टपं तथा ।
 पट्टकूलानि वस्त्राणि भूमिदानं तथैव च ॥ १४ ॥
 प्रियंगूर्पवगोधूमान्यावनालांस्तथा तिलान् ।
 एवमादीनि धान्यानि शय्या दीपांश्च दीपिकाः ॥ १५ ॥
 करपत्रीश्च मणिकाल्ललपूर्णास्तथैव च ।
 फलानि बीजपूराणां कूष्माण्डानि तथैव च ॥ १६ ॥

नारिकेलानि रन्भाणि जम्बीराणि तथैव च ।
 वंशपात्राणि चित्राणि च्छयाणि विविगानि च ॥ १७ ॥
 राजिकामानमप्यत्र श्रीकृष्णायं प्रदापयेत् ।
 तत्सुमेरुसमं प्रोक्तं नाम कार्या विचारणा ॥ १८ ॥
 ततः प्रभाते विमले स्नात्वा कृष्णाजले बुधः ।
 घ्रास्यगान्भोजयेच्छ्रेष्ठानर्नानाविधैः शुभैः ॥ १९ ॥
 कृतप्रणामो देवस्य स्वयं भुञ्जीत भक्तिमान् ।
 पारणान्ते ततस्तिष्ठो यष्टीर्वैष्णवयीः शुभाः ॥ २० ॥
 गृहीद्याद्वैरिणं तोयसिक्काम्बरधरः शुचिः ।
 ततस्तु गृहभागच्छेद्भृतक्षत्रतः पुमान् ॥ २१ ॥
 अन्येषुपि लौकिकाचारा मार्गसेकादयो गृहे ।
 भगिनीप्रमुखा नार्यः कुर्युस्तांस्तादिते रताः ॥ २२ ॥
 नारी वा रविवारे तु भैरवं पूजयेत्सुरम् ।
 गन्धपुष्पाक्षतादीनि शुभद्रव्याणि चार्पयेत् ॥ २३ ॥
 नैवेद्यं विविधं चैव ताम्बूलं तदनन्तरम् ।
 ततस्तु भोजयेत्प्रोक्तान्द्राघ्रगादीञ्छुचित्रतान् ॥ २४ ॥
 ततस्तु स्वयमश्रीयाद्भूमौ शयनमाचरेत् ।
 ततः प्रभाते विमले सोमवारे शुभिततः ॥ २५ ॥
 स्नात्वा तैलेन शुद्धेन नव्यवस्त्रावृतस्तदा ।
 पारिवर्हाश्च भेषादीं गृहीयात्सुसमाहितः ॥ २६ ॥
 कृतस्त्रस्तययनो गच्छेन्मन्दिरं पार्वतीपतेः ।
 गैरिकं तानि वस्त्राणि यष्टीर्वैष्णवयीस्तथा ॥ २७ ॥
 तत्सर्वं धिन्यसेत्तत्र वृषभस्य समीपतः ।
 ततोऽवलोकयेद्देवं शंकरं लोकरुंकरम् ॥ २८ ॥
 गन्धपुष्पाक्षतादीनि चार्पयेद्भक्तिमान्नरः ।
 भार्ययेद्देवदेवेशं पार्वतीप्राणयत्नम् ॥ २९ ॥

तत्र प्रार्थनामन्त्रः—

इह जन्मनि देवेश यत्कृतं पातकं मया ।

तत्सर्वं त्वं महादेव क्षिप्रं नाशय शंकर ॥ ३० ॥

इति प्रार्थयित्वा प्रदक्षिणीकृत्य रामन्दिरं त्रजेत् । ततः मुहूर्तिः सहैरुपशुक्ती
 भुञ्जीत ।

एवं कृते विधाने च कन्यासंस्थे बृहस्पतौ ।
श्रीगिरौ कृष्णवेण्यां वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥
सर्वान्कामानवाप्नोति देहान्ते मोक्षमाप्नुयात् ॥ ३१ ॥

तत्र पुराणवचनं केदारखण्डे—

रेतःकुण्डोदकं पीत्वा वाराणस्यां मृतो यदा ।
श्रीशैलशिखरं दृष्ट्वा पुनर्जन्म न लभ्यते ॥ ३२ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
कन्यागते बृहस्पतौ श्रीशैलयात्राविधानम् ।

अथ कार्तिकेयदर्शनविधानम् ।

पद्मपुराणे—

कार्तिक्यां कृत्तिकायोगे शिवयोगसमन्विते ।
यः पद्मयेन्कृत्तिकापुत्रं स भवेद्ब्रह्मसत्तमः ॥ १ ॥
नीलकुण्डे सुधीः स्नात्वा स्वामिनं योऽवलोकयेत् ।
सप्तजन्मसु विप्रः स्याद्दनाढ्यो वेदपारगः ॥ २ ॥
दृष्ट्वा देवं महासेनं कुशैः पुष्पैः समर्चयेत् ।
चन्दनेनानुसंलिप्य दशाङ्गेनैव धूपयेत् ॥ ३ ॥
दीपैर्नाराजयेद्भक्त्या मयूरमपि पूजयेत् ।

कमण्डलुं ब्रह्मसूत्रमक्षमालां कुशास्तिलान् ॥

पञ्चोपवीतकान्येव(उपवीतानि च मृदं) समन्त्राणि समर्पयेत् ॥ ४ ॥

तत्र मन्त्राः—

कमण्डलुर्जलापूर्णः स्वर्णगर्भः मुलक्षणः ।

अर्पितस्ते महासेन प्रसन्नोऽनेन मे भव ॥ ५ ॥

इति कमण्डलुसमर्पणमन्त्रः ।

ब्रह्मसूत्रं महादिव्यं प्रीतये ते मयाऽर्पितम् ।

ब्रह्मजन्मास्तु मे देव ब्रह्मसूत्रसमर्पणात् ॥ ६ ॥

इति यज्ञोपवीतसमर्पणमन्त्रः ।

गोमतीतीरसंभूता गोपीवापीसमुद्रवा ।

य(मृ)दापिता मया तुभ्यं ब्रह्मजन्माप्तये गुह ॥ ७ ॥

✽ इति गोपीचन्दनार्पणमन्त्रः ।

उपवीतानि शुभ्राणि पवित्राणि शिवात्मज ।

पुरतस्तेऽर्पयाम्यद्य प्रसादार्यं तव प्रभो ॥ ८ ॥

इति पवित्रारोपणमन्त्रः ।

तिलाः काश्यपसंभूतास्तिलाः पापहराः स्मृताः ।

पादयोरपिंतास्तेऽद्य सर्वपापपनुचये ॥ ९ ॥

इति तिलार्पणमन्त्रः ।

दर्भा ब्रह्ममया विष्णुस्वरूपा रुद्ररूपिणः ।

श्रीत्यर्थं तव देवेश न्यस्ताः पादतले मया ॥ १० ॥

इति दर्भारोपणमन्त्रः ।

अष्टाविंशतिसंख्याकै र्द्राक्षयोजिता मया ।

अपिता तव हस्ते च गृहाण सुरसैन्यप ॥ ११ ॥

इत्यक्षमालार्पणमन्त्रः ।

सुवर्णमुच्यं लोके भुक्तिमुक्तिप्रदं त्रया ।

अपितं तव देवेश दैन्याङ्गानापनुचये ॥ १२ ॥

इति सुवर्णार्पणमन्त्रः ।

एतत्कृत्वा समस्तं च प्रणम्य च मुहुर्मुहुः ।

भासादतो विनिर्गत्य विधानान्तरमादिशे(चरे)त् ॥ १३ ॥

✽ कमण्डलुमिन्याद्विसर्पणेदित्यन्नशुकेन तत्र यदार्थसमर्पणं प्रतिशाय, तत्र चोपणमन्त्रदर्शनार्थं तत्र मन्त्रा इत्यवतर्णं दत्त्वा कमण्डलुर्जलापूर्वं इत्यादयस्ते ते मन्त्रा उक्ताः । तत्र गोमतीतीरेयादिगोपीचन्दनसमर्पणमन्त्रदर्शनात्पवित्रमर्पणमन्त्रे च संख्याया अनुपादानात्तथाऽधे वर्णसमर्पणमन्त्रदर्शने च पञ्चोपवीतेषामङ्गिनीपञ्चपर्यायाने मुत्सुवर्णोपवीतानीतिपाठेन भावशक्तित्यनुभीयते ।

दक्षिणं स्कन्धमारोप्य भागिनेयं तु मातुलः ।
 कुर्यात्प्रदक्षिणास्तिस्त्रस्तूर्यनादसमन्वितः ॥ १४ ॥
 ततोऽवतार्य तं धीमान्स्वस्कन्धाद्भगिनीसुतम् ।
 संपूजयेद्विरण्यादिसंपद्भिर्भक्तिपूर्वकम् ॥ १५ ॥
 ततो मन्दिरमागत्य स्नायात्तैलेन सुव्रतः ।
 ब्राह्मणान्भोजयेद्भूरिधनं तेभ्यः समर्पयेत् ॥ १६ ॥
 एवं कृते विधाने तु सर्वपापहरे शुभे ।
 सप्तजन्मसु विप्रः स्याद्भनादयो वेदपारगः ॥ १७ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 कार्तिकेयदर्शनविधानम् ।

अथ ब्रह्मकूर्चविधानम् ।

ब्रह्मशुद्धौ गृहारम्भे सूतके मृतसूतके ।
 यज्ञारम्भे धनप्राप्तौ प्रायश्चित्ते विशेषतः ॥ १ ॥
 रोगमुक्तौ च सर्पके धुद्रपापापनुत्तिषु ।
 विदध्याद्ब्रह्मकूर्चं च मासि मास्यापि वा द्विजः ॥ २ ॥

तत्र ब्रह्मकूर्चलक्षणम्—

दुग्धं दधि घृतं मूत्रं पञ्चमं गोमयं तथा ।
 देहशुद्धयर्थमादिष्टं पवित्रं गव्यपञ्चकम् ॥ ३ ॥
 गव्यं तु गोश्च संभूतं क्षीरदध्यादि पञ्चकम् ।
 पृथग्भूतं गवां चैव पञ्चानामिति निश्चयः ॥ ४ ॥
 नवाम्रपल्लवाभा या पीतनेत्रा सुलक्षणा ।
 सा धेनुः कपिला ज्ञेया साक्षाद्विष्णुस्वरूपिणी ॥ ५ ॥
 लाक्षारससमानाभा श्वेतरोम्णी ललाटवः ।
 सा रक्ता कथिता विष्णुस्वरूपा धेनुरुत्तमा ॥ ६ ॥
 या गौः स्फटिकसंकाशा सुस्निग्धा स्निग्धलोचना ।
 सा गौः श्वेता समादिष्टा मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ ७ ॥
 अतसीपुष्पसंकाशा लम्बपीनपयोधरा ।
 सा नीली सुरभिर्ज्ञेया महापापविनाशिनी ॥ ८ ॥

भियाञ्जनसमानाभा पीनोष्णी चारुमस्तका ।

सा कृष्णा कृष्णरूपा च महादोपनिवारिणी ॥ ९ ॥ .

* कपिलाया घृतं (मूत्रमेरूपलं) ग्राह्यमङ्गुष्ठार्धं च गोमयम् ।

क्षीरं सप्तपलं ग्राह्यं दधि त्रिपलमुच्यते ॥ १० ॥

घृतमेकपलं ग्राह्यं पलमेकं कुशोदकम् ।

घृतेन तेजो वीर्यं च घृतमायुर्थशस्करम् ॥

घृतमारोग्यकरणं घृतं रक्षोघ्नमेव च ॥ ११ ॥

नद्यां प्रस्रवणे तीर्थे रहस्ये निर्जने वने ।

यज्ञागारे गवां गोष्ठे देवतापतने तथा ॥ १२ ॥

तत्र स्नात्वा शुचिर्भूत्वा शुक्लवासा जितेन्द्रियः ।

+ गायत्र्या गृह्य गोमूत्रं गन्धद्वारेति गोमयम् ॥

आप्यायस्वेति च क्षीरं दधिक्राव्णोऽथ वै दधि ॥ १३ ॥

तेजोऽसि शुक्ल(क)मस्यसूतमासि नामशामासि मिर्यं देवानां घृतं देवयजन-
मसीत्याश्रयम् । देवस्य त्वेति कुशोदकम् । आपो हि ष्ठा मयोभुव इति ऽपृचेना-
भिमध्नीयात् ।

पालाशं पापपत्रं च ताम्रभाजनमेव च ।

उदुम्बरमयं पत्रं श्रीवृक्षस्याथ वा भवेत् ॥ १४ ॥

सप्तपत्राक्ष ये दर्भा अक्षता यवसंयुताः ।

तेषु केषु च संगृह्य पञ्चगव्यं द्विजोत्तमः ॥ १५ ॥

ध्रुवेण जुहुयाद्विद्वांस्तैर्वा यज्ञार्थोचिदः ।

स्वाहाऽग्रये च प्रथमा सोमायेति परा स्मृता ॥ १६ ॥

आहुतिद्वितयं मुरुर्यं पञ्चगव्ययजौ स्मृतम् ।

मा नस्तोक इदं विष्णुर्गायत्री ब्रह्मजेत्यपि ॥ १७ ॥

* गोमूत्रं ताम्रवर्णायाः श्वेतायाश्चापि गोमयम् ।

पयः काञ्चनवर्णाया नीलागन्ध तथा दधि ॥ १ ॥

घृत च कृष्णवर्णायाः सर्षप क्रापिलमेव च ।

अलाभे सर्ववर्णाया पञ्चगव्येष्वयं विधिः ॥ २ ॥

इत्यन्यथा ।

समग्रस्य तृतीयांशमेतैर्व्याहृतिभिस्तथा ।
 अनले विधिवद्धुत्वा हुतशेषं पिवेन्नरः ॥ १८ ॥
 पञ्चगव्यं महाश्रेष्ठं देवानामपि दुर्लभम् ।
 मासि मासि नरोऽश्रीयात्सर्वपापापनुत्तये ॥ १९ ॥
 अर्धमासे तु योऽश्रीयात्स स्वर्गं प्राप्नुयाद्भुवम् ।
 ब्रह्मलोकमवाप्नोति षष्ठे षष्ठे तु वासरे ॥ २० ॥
 वचस्य(यस्त्वग)स्थिगतं पापं देहे तिष्ठति वै नृणाम् ।
 ब्रह्मकूर्चो दहेत्सर्वं घृतसिक्त इवानलः ॥ २१ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 ब्रह्मकूर्चविधानम् ।

अथ बालकस्योर्ध्वदन्तोद्गमजनितविघ्नभङ्गविधानम् ।

ब्रह्मयामले—

प्रथमं दन्तनिर्मुक्तिरूर्ध्वा बालस्य चेद्भवेत् ।
 क्लेशाय मातुलस्येह तदा प्रोक्ता मनीषिभिः ॥ १ ॥
 विघ्नभङ्गं प्रवक्ष्यामि विधानं विधिपूर्वकम् ।
 सौवर्णं राजतं वाऽपि ताम्रं कास्यमयं तथा ॥ २ ॥
 दध्योदनेन पूर्णं तु पात्रं दद्याच्छिशोः करे ।
 समन्त्रं भाजनं दत्त्वा संपश्येन्मातुलः शिशुम् ॥
 सालंकारं सबलं च शिशुमालिङ्ग्य सादरम् ॥ ३ ॥

तत्र मन्त्रः—

रक्ष मां भाग्निनेय त्वं रक्ष मे सकलं कुलम् ।
 गृहीत्वा भाजनं सात्त्वं प्रसन्नो भव मे सदा ॥ ४ ॥
 निर्विघ्नं कुरु कल्याणं निर्विघ्नं च स्वमातरम् ।
 त्वमप्यात्मानमातिष्ठ चिरं जीव मया सह ॥ ५ ॥

इति भाजनदानमन्त्रः ।

ततोऽभिनन्दयेद्विद्वान्भगिनीं भगिनीपतिम् ।
 ज्येष्ठाञ्छ्रेष्ठान्गुरुन्विप्रान्पित्रानभिवादयेत् ॥ ६ ॥

एवं कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते ।
 ऊर्ध्वदन्तोद्गमभ्रं पापं नश्यति तत्क्षणात् ॥ ७ ॥
 बालकं जननी चैव चिरं जीवति मातुलः ।
 तस्मात्प्रयत्नतो विद्वान्विधानं सम्यगाचरेत् ॥ ८ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां बालकस्यो-
 र्ध्वदन्तोद्गमजनितविघ्नभद्गविधानम् ।

अथ महानदीमहापूरहरविधानम् ।

ब्रह्मपुराणे ब्रह्मनारदसंवादे नारद उवाच—

निस्तरन्ति कथं लोहा गङ्गापूरपरिप्लुताः ।
 तन्ममाऽऽक्ष्व लोकेऽस्य सम्यग्विधिविदां वर ॥ १ ॥

श्रीब्रह्मोवाच—

शृणु नारद वक्ष्यामि विधानं विधिपूर्वकम् ।
 तरन्ति येन मनुजा नदीपूरपरिप्लुताः ॥ २ ॥
 पतिप्रियहिते युक्ता सर्वासा सुभगा सती ।
 कर्तव्यं हि तया सम्यग्विधानं विधिपूर्वकम् ॥ ३ ॥
 स्नात्वा तैलेन शुद्धेन शुक्लाम्बरधरा सती ।
 आगत्य सरितस्तीरं दण्डवत्प्रणमेत्रदीम् ॥ ४ ॥
 परिधाय नवं वस्त्रं सकूर्पासरुपुत्तमम् ।
 शूर्पेण पोडशवन्धे च कर्णपत्रादिकं तथा ॥ ५ ॥
 हरिद्रां कुङ्कुमं चैव जीरकं धान्यकं तथा ।
 लवणं च गुडं चैव तण्डुलान्मधुकं तथा ॥ ६ ॥
 असतांश्वन्दनं चापि चन्द्रं कस्तूरिका तथा ।
 एतत्सर्वं तु शूर्पस्थं समन्त्रं सरितेऽर्पयेत् ॥ ७ ॥

तत्र मन्त्रमाचार्यः समुच्चारयेत्—

इमं मे गङ्गे यमुने सरस्वतीति अन्यान्यापि वारुणानि सूक्तानि जपेत् ।

क्षराभ्यां शूर्पमादाय सप्तवारं जलं क्षिपेत् ।

सरितः सरितो मध्ये मन्त्रानुच्चार(न्प्रवृत्त)ती सती ॥ ८ ॥

तत्र पौराणमन्त्राः—

गृहाणार्घ्यं मया दत्तं गङ्गे त्रिपथगामिनि ।

लोकानुद्धर तीरस्थान्पूरं संहर चाऽऽत्मनः ॥ ९ ॥

इति जपित्वा शूर्पेण जलमध्ये जलं प्रक्षिपेत् । एवं प्रतिमन्त्रं जलमध्ये ज
क्षिपेत् ।

गङ्गे त्वं पुण्यरूपाऽसि सर्वपापविनाशिनी ।

पूरेण ते जगन्मयं समुद्धर समुद्रे ॥ १० ॥

जीवनं तव लोकानां सुभगं तारणक्षमम् ।

अर्घ्यार्थमर्पितं तुभ्यं गृहाण परमेश्वरि ॥ ११ ॥

अत्युत्कृटेन तोयेन सर्वं जगदुपप्लुतम् ।

रक्ष तत्सकलं मातर्बलिदानेन सुव्रते ॥ १२ ॥

स्वर्गे मन्दाकिनी देवी पाताले भोगवत्यसि ।

भागीरथी तु भूलोके गृहाणार्घ्यं नमोऽस्तु ते ॥ १३ ॥

उत्तुङ्गवीचिवेगेन प्रविर्तं जगतीतलम् ।

रक्षितुं तत्समस्तं हि पूरं संहर चाऽऽत्मनः ॥ १४ ॥

पुष्पधूपान्वितं सर्वं बलिं तुभ्यं मया हृतम् ।

गृहाण त्वं जगद्धात्रि कृपया रक्ष भूतलम् ॥ १५ ॥

इति सप्त मन्त्रानुचार्य सप्तवारं तेन शूर्पेण गङ्गामध्ये गङ्गाजलं प्रक्षिपेत्
तत्सर्वं वस्त्रादिकं गङ्गायां प्रक्षिपेत् । अथ वा तत्स्वरूपिभ्यै सुचरिभ्यापै ब्राह्मण्यै
दद्यात् । ततस्तु तां पुरंध्रीं सर्वे जना नमस्कुर्युः ।

कूर्पासकं च वस्त्रं च कर्णपत्रादिकं तथा ।

कृताञ्जलिपुत्राः सर्वे हर्षयेयुः समञ्जसा ॥ १६ ॥

एवं कृते विधाने तु पूरं संहरति क्षणात् ।

हृष्टपुष्टो जनः सर्वो विधानान्नन्दति ध्रुवम् ॥ १७ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां

महानदीमहापुरहरविधानम् ।

अथोत्पन्नस्य बालकस्य माससंवत्सरवृद्धिविधानम् ।

ल(ल)ञ्जजातके—

मासः पूर्णो यदा जातो जननाद्य शिशोस्तदा ।
 कार्यं वृद्धिविधानं तु मात्रा बालस्य वृद्धये ॥ १ ॥
 अभ्यङ्ग्य बालकं सम्यक्पुष्टवायेन वारिणा ।
 द्विपैर्नौराजयेद्वस्त्रं नूतनं च समर्पयेत् ॥ २ ॥
 * अपूपान्पूरकान्साज्यान्ब्राह्मणीभ्यः समर्पयेत् ।
 ब्राह्मणान्भोजयेत्सम्यग्बालकायुर्विवृद्धये ॥ ३ ॥
 अस्यात्पक्षस्य बालस्य सम्यगायुर्विवृद्धये ।
 जन्मर्षदेवताप्रैत्यै कृत्यं सर्वं समर्पयेत् ॥ ४ ॥
 एवं कृत्वा मासि मासि बालायुर्वृद्धिदं विधिम् ।
 संप्राप्ते द्वादशे मासि विधानान्तरमादिशे(चरे)त् ॥ ५ ॥
 मुहूर्ताः कारयेत्सूलाः सुवृत्ता वंशपेटिकाः ।
 निषाद्य मोदकादीनां स्वाधानां तत्र संचयम् ॥ ६ ॥
 आञ्जलय नूतनर्वस्त्रैः पूर्णा द्वादश पेटिकाः ।
 त्रीचत्तजामु नारीषु प्रतिमंषाटयेत्सुधीः ॥ ७ ॥
 प्रत्येकं च ततः कुर्यात्समाहृदिमनुत्तमाम् ।
 संतनेः क्षेमवृद्धयर्थं जननी पुषवत्सला ॥ ८ ॥
 यदाऽऽद्याद्विषापूर्णा संप्राप्ते जन्मरासरे ।
 ज्ञात्वा गुद्धेन तलेन पूजयेद्दत्तराधिपम् ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेच्छक्त्या तेनऽऽशोभ्यमवाप्नुयात् ॥ ९ ॥
 इति धीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमान्यायामुत्पन्नस्य
 बालकस्य माससंवत्सरवृद्धिविधानम् ।

अथ मृत्युंजयविधानम् ।

प्रणोदामु सरामु महागृहनिषीदने ।
 त्रियोगे चान्तरानां च जनमार उपस्थिते ॥ १ ॥
 राज्यभङ्गे धनशून्यानावपमृत्युविनाशने ।
 अभियोगे ममृत्पत्रे मनोभ्रमविपर्यये ॥ २ ॥

* आचार्यशक्तिवृत्तस्य यः इति द्वादश ॥ १ ॥ एतदाः सायणभट्टे तु ॥ १ ॥

मृत्युंजयस्य देवस्य विधानं क्रियते बुधैः ।
 यदाकदाचित्समये प्राप्ते चन्द्रवले शुभे ॥ ३ ॥
 शुभे त्रिंशो शुभे चारे शुभनक्षत्रसंयुते ।
 शुभे योगे शुभे लग्ने शुभग्रहसमीक्षिते ॥ ४ ॥
 मृत्युंजयस्य देवस्य विधानं शुभदं स्मृतम् ।
 भण्डिते शंकरद्वारि चित्रिते मण्डपान्विते ॥ ५ ॥
 दीपस्थानं तु संशोध्य रत्नकञ्चलसंयुते ।
 ब्राह्मणान्वेदशास्त्रज्ञानाहूय गतमत्सरान् ॥ ६ ॥
 स्वस्तिवाचनपूर्वं तु विधानं परमारभेत् * ।
 मारुन्धस्य च कर्यस्य सदृशो जप उत्तमः ॥ ७ ॥
 जनाधिकस्तु कार्याच्च जपो हीनफलः स्मृतः ।
 राष्ट्रभङ्गे जनकेशे महारोगनिर्पीडने ॥ ८ ॥
 कोटिसंख्यो जपः प्रोक्तो मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ।
 सामान्यगदपीडायां दुष्टस्वप्नस्य दर्शने ॥ ९ ॥
 मृत्युंजयस्य मन्त्रस्य जपो लक्षमितः शुभः ।
 अपमृत्युविनाशाय जपोऽयुतमितः स्मृतः ॥ १० ॥
 दुर्वार्ताश्रवणे जाप्यं सुहृदामनृते क्षुते ।
 यात्रायामयुतं कार्यं सहस्रं वा समाहितैः ॥ ११ ॥
 आदावभ्यर्च्य देवेशं शंकरं लोकशंकरम् ।
 गर्भागारं जलैर्गाङ्गैः क्षालयेच्चन्दनान्वितैः ॥ १२ ॥
 दशाङ्गैर्धूपपेद्धूपैः स्नपयेच्छंकरं ततः ।
 पञ्चामृतैः समन्त्रैश्च सपुष्पैः साक्षतैः शुभैः ॥ १३ ॥

तत्र पञ्चामृतान्याह—

पयो दधि घृतं गन्धं शर्करा च शुभं मधु ।
 आप्यायस्वेति च क्षीरं दधिक्रावणस्तथा दधि ॥ १४ ॥
 तेजोऽसि शुक्रमित्याज्यं मधुवातास्तथा मधु ।
 गायत्र्या शर्कराशुद्धिर्जलस्नानं ततः परम् ॥ १५ ॥

* चक्षिणे द्विदशमेनामुदाघेत्तत्कृत्वात्तनेनदस्यानिःस्पृष्टतन्नात्परस्मात् कःभित्तती

सप्तपिंमते च—

तैलाभ्यङ्गः शुभः शंभोः सर्वकार्येषु चोत्तमः ।
 यथाविधि विधातव्यः सर्वकेशनिवारणः ॥ १६ ॥
 चन्दनेन सुगन्धेन कुर्यादेवस्य लेपनम् ।
 स्थावरे पाणिना कार्यं जङ्गमे सरनिष्ठिरुम् ॥ १७ ॥
 ततः पुष्पैर्विधातव्या पूजा देवस्य शूलिनः ।
 फालोद्भवैर्यथोद्विष्टैर्यावत्स्पातस्त्रमनोरुचिः ॥ १८ ॥
 दशाङ्गैर्धूपयेत्प्रथाद्दधूपैर्नाराजयेत्ततः ।
 दीपिकाभिश्च साज्यैस्तु नैवेद्यैः परितोपयेत् ॥ १९ ॥
 ताम्बूलमर्पयेत्साङ्गं प्रीत्यै देवस्य शूलिनः ।
 न्यस्तशीजाक्षरो मन्त्री स्वदेहावयवेषु च ॥ २० ॥
 रुद्राक्षमालिकाहस्तौ जपेच्चिन्तितशंकरम् ।
 यावन्नो जृम्भणं निद्रा शरीरस्यावमर्दनम् ॥ २१ ॥
 जायते मन्त्रिणस्तावदेव स्याज्जप उत्तमः ।
 जपान्ते च पुनः शंभोः प्रतिपूजां तु कारयेत् ॥ २२ ॥
 ततः मदाक्षिणीकृत्य शंभुं स्वगृहमात्रजेत् ।
 निर्वर्त्यैवाऽऽकिकं विद्वान्भुञ्जीयाद्विधिना गृही ॥ २३ ॥
 हविष्याद्यै सप्तपिस्तु सगुहं पायसान्वितम् ।
 भुक्त्वाऽऽचम्य जलरुणैः पुनः शीतैर्जलेस्तथा ॥ २४ ॥
 कृतास्यनुद्धिः शुचिमाञ्जयीत पृथिवीतले ।
 एवं दिने दिने विद्वान्कृतजाप्यो महामतिः ॥ २५ ॥
 पूर्णसंख्यस्य जाप्यस्य दशाशहवनं मतम् ।
 पायथेन च साज्येन समिद्धिस्तिलसपिंषा ॥ २६ ॥
 श्रीवृत्तस्य फलैः पत्रैः फलैः शतपत्रैः ।
 साज्यैरेव तु स्वर्जूरन्यैर्यज्ञफलैस्तथा ॥ २७ ॥
 हवनं कारयेद्विद्वान्कृताचारार्चनक्रियः ।
 ब्राह्मणान्भोजयेत्सम्पन्दशशनेन यजेस्तथा ॥ २८ ॥
 एवं कृते विधाने च सर्वशामफलं लभेत् ।
 चिन्तितार्थस्य सिद्धिः स्यान्नात्र कार्या विचारणा ॥ २९ ॥
 आराध्य विधियद्देवं मृत्युंजयमुपापतिम् ।

गतविघ्नो गतक्लेशः सततं सुखमाप्नुयात् ॥ ३० ॥

अथ जाप्यलक्षणम्—

अस्य श्रीत्र्यम्बकमन्त्रस्य वसिष्ठ ऋषिः । मृत्युञ्जयरुद्रो देवता । अनुष्टु-
प्लन्दः । देवदेव्यौ प्रणवौ बीजशक्ती । सर्वकामसिद्ध्यर्थं जपे विनियोगः ।

अत्र मूलमन्त्रेण करशुद्धिं कृत्वा प्रणवं करतलयोर्विन्यस्य व्याहृत्यादिमन्त्र-
पादचतुष्टयं सर्वं च करयोरङ्गुष्ठादिकनिष्ठिकान्तमङ्गुलिषु विन्यस्य

ॐ त्र्यम्बकं सर्वज्ञाय हृदयाय नमः । ॐ यजामहे तृप्तिरूपाय शिरसे
स्वाहा । ॐ सुगन्धिं पुष्टिवर्धनमनादिवोधाय शिखार्यं वषट् । ॐ उर्वारुकमिव
बन्धनाद्बद्धिणे वज्रकवचाय हुम् । ॐ मृत्योर्मुक्षीय नित्यमलुप्तमूर्तये नेत्रत्रयाय
वौषट् । ॐ माऽमृतादचिन्त्यानन्तशक्तयेऽस्त्राय फट् । एवं सर्वेण मन्त्रेण व्यापक-
न्यासं कृत्वा देहाङ्गन्यासमारभेत ।

ॐ इयं त्र्यक्षेशाय त्रिनेत्राशक्तिसहिताय शिखायां पादुकां पूजयामि ।
ॐ वं बालार्कतेजसे बालाशक्तिसहिताय शिरसि पादुकां पूजयामि । ॐ कं काला-
न्तकेशाय कल्याणीशक्तिसहिताय ललाटे पादुकां पूजयामि । ॐ यं यज्ञेशाय
यज्ञरूपाशक्तिसहिताय ध्रुवोः पादुकां पूजयामि । ॐ जां जालंधरेशाय
ज्वालामुखीशक्तिसहिताय नेत्रयोः पादुकां पूजयामि । ॐ मं महादेवेशाय
महाशक्तिसहिताय श्रोत्रयोः पादुकां पूजयामि । ॐ हं ह्यकिनीशाय हिमवती-
शक्तिसहिताय नासिकायां पादुकां पूजयामि । ॐ सुं सुधीशाय सुगन्धाशक्ति-
सहिताय कपोलयोः पादुकां पूजयामि । ॐ गं गङ्गाधरेशाय गम्भीराशक्ति-
सहितायोर्ध्वोष्ठे पादुकां पूजयामि । ॐ धिं धीमहीशाय धीराशक्तिसहितायाध-
रोष्ठे पादुकां पूजयामि । ॐ पुं पुण्डरीकाक्षेशाय पूर्णाशक्तिसहितायोर्ध्वदन्तेषु
पादुकां पूजयामि । ॐ छिं छीवनेशाय छीवना (?) शक्तिसहितायाधोदन्तेषु
पादुकां पूजयामि । ॐ वं वरिष्ठेशाय वरेण्याशक्तिसहिताय जिह्वायां पादुकां
पूजयामि । ॐ र्धं धन्वीशाय ध्वान्ताशक्तिसहिताय हनौ पादुकां पूजयामि ।
ॐ नं नदीस्वामीशाय नादिनीशक्तिसहिताय वज्रे पादुकां पूजयामि । ॐ उं उ-
चुद्धि (उमुद्धी)शायोष्ठाशक्तिसहिताय कण्ठे पादुकां पूजयामि । ॐ वीं वारुणी-
शाय वामाशक्तिसहिताय स्कन्धयोः पादुकां पूजयामि । ॐ रुं रुद्रेशाय रूप-
वतीशक्तिसहिताय वाद्येः पादुकां पूजयामि । ॐ कं कान्तीशाय कान्ताश-
क्तिसहिताय हस्तयोः पादुकां पूजयामि । ॐ विं मीदुष्टमीशाय मङ्गलान-

क्तिसहिताय वक्षसि पादुकां पूजयामि । ॐ वं वेदवेदेशाय वेदगर्भेशाय वेद-
 गर्भाशक्तिसहिताय स्तनयोः पादुकां पूजयामि । ॐ वं वकीशाय वन्दिनीशक्ति-
 सहिताय हृदये पादुकां पूजयामि । ॐ धं धर्मीशाय धनुष्मतीशक्तिसहिताय
 नाभौ पादुकां पूजयामि । ॐ नाघ्राकेश्वरेशाय शुद्धिशक्तिसहिताय कंधरायां
 पादुकां पूजयामि । ॐ मूं मृत्युंजयेशाय मृत्युनाशिनीशक्तिसहिताय गुह्ये पादुकां
 पूजयामि । ॐ ह्यो त्वादीशाय त्यादिशक्तिसहिताय पायौ पादुकां पूजयामि ।
 ॐ मुं मुक्तीशाय मुहुंदाशक्तिसहिताय फट्घां पादुकां पूजयामि । ॐ क्षीं क्षिती-
 शाय क्षेमरुरीशक्तिसहिताय जान्घोः पादुरां पूजयामि । ॐ यं योगिनीशाय
 यन्त्रभेदिनीशक्तिसहिताय चोर्वोः पादुकां पूजयामि । ॐ मां माङ्गल्येशाय
 मेहद्विशक्तिसहिताय जङ्घयोः पादुरां पूजयामि । ॐ मूं मृत्युविनाशनेशाय
 मृतवतीशक्तिसहिताय गुल्फयोः पादुकां पूजयामि । ॐ तात्तान्त्रिकेशाय तन्वती-
 शक्तिसहिताय पादयोः पादुकां पूजयामि ।

इति घर्णन्यासः ।

ॐ इष्यन्कं त्रिपुरान्तकेशाय त्रिलोक्याशक्तिसहिताय शिरसि पादुकां
 पूजयामि । ॐ यजा यज्ञपतीशाय स्वाहाशक्तिसहिताय ललाटे पादुकां पूज-
 यामि । ॐ महे महत्तेशाय मायाशक्तिसहिताय श्रोत्रयोः पादुरां पूजयामि ।
 ॐ सुं सुखीशाय सुरविशक्तिसहिताय चक्षुषोः पादुरां पूजयामि । ॐ गर्वि
 गगनेशाय गगनाशक्तिसहिताय नासिकायां पादुरां पूजयामि । ॐ पुष्टिं पुरु-
 पेशाय पुनंदरीशक्तिसहिताय वस्त्रे पादुरां पूजयामि । ॐ वर्धनं वरदेशाय
 वधंरणीशक्तिसहिताय बाह्योः पादुरां पूजयामि । ॐ उर्व्यां उर्वावि-
 तीशायोर्ध्वरेतःशक्तिसहिताय हृदये पादुरां पूजयामि । ॐ रुरु रूपरतीशाय
 रुग्मशक्तिसहिताय फुङ्गयोः पादुकां पूजयामि । ॐ मिव मित्रेशाय मित्रिकाश-
 क्तिसहिताय नाभौ पादुकां पूजयामि । ॐ बन्धनाच्छालचन्द्रमौलीशाय धररी-
 शक्तिसहिताय ऋष्या पादुरां पूजयामि । ॐ मृत्योर्मन्त्रीशाय मन्त्रशक्तिसहि-
 ताय गुह्ये पादुरां पूजयामि । ॐ मुक्षीय मुक्तिकरीशाय मुक्तिशक्तिसहिताय
 जान्घोः पादुरां पूजयामि । ॐ मा महामालेशाय महाशक्तिसहिताय जङ्घयोः
 पादुरां पूजयामि । ॐ [न] भृताद्भृतेशायामृताशक्तिसहिताय पादयोः पादुकां
 पूजयामि ।

इति पा(१)न्यासः ।

ॐ इयम्बकं भवेशाय भूक्ति(ति) शक्तिसहितायाऽऽधारे पादुकां पूजयामि ।
 ॐ यजामहे सर्वेशाय शर्वाणीशक्तिसहिताय स्वाधिष्ठाने पादुकां पूजयामि ।
 ॐ सुगन्धि रुद्रेशाय विभुपा(त्व) शक्तिसहिताय मणिपुरे पादुकां पूजयामि ।
 ॐ पुष्टिवर्धनं पुरुषवरदेशाय वंशवर्धनीशक्तिसहितायानाहते पादुकां पूजयामि ।
 ॐ उर्वारुकमिवोग्रेसायोग्राशक्तिसहिताय विशुद्धे पादुकां पूजयामि । ॐ बन्ध-
 नान्महादेवेशाय मानवीशक्तिसहितायाऽऽज्ञायां पादुकां पूजयामि । ॐ मृत्यो-
 र्मुक्षीय भीमेशाय भद्रकालीशक्तिसहिताय ब्रह्मरन्त्रे पादुकां पूजयामि । ॐ
 माऽमृतादीशानेशायेश्वरीशक्तिसहिताय सहस्रदले पादुकां पूजयामि ।

इति वावयन्यासः ।

ॐ इयम्बकं यजामहे इयम्बकेशायाम्बिकाशक्तिसहिताय पूर्ववक्त्रे पादुकां
 पूजयामि । ॐ सुगन्धि पुष्टिवर्धनं मृत्युंजयेशाय वामाशक्तिसहिताय दक्षिण-
 वक्त्रे पादुकां पूजयामि । ॐ उर्वारुकमिव बन्धनान्महादेवाय भीमाशक्तिसहिताय
 पश्चिमवक्त्रे पादुकां पूजयामि । ॐ मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात्संजीवनेशाय रौद्रीश-
 क्तिसहितायोत्तरवक्त्रे पादुकां पूजयामि ।

इति चरणन्यासः ।

ॐ इयम्बकं यजामहे सुगन्धि पुष्टिवर्धनं महेशाय गौरीशक्तिसहिताय दक्षि-
 णपार्श्वे पादुकां पूजयामि । ॐ उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृताच्छा-
 भवीशाय व्यापिनीशक्तिसहिताय वामपार्श्वे पादुकां पूजयामि ।

इत्यर्धर्चन्यासः ।

ॐ इयम्बकं यजामहे सुगन्धि पुष्टिवर्धनम् ।

उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात् ॥

सर्वाख्येशायानाख्याशक्तिसहिताय सर्वदारे पादुकां पूजयामि ।

इति समग्रर्चन्यासः ।

एवं पदविधदेहाङ्गन्यासं कृत्वा पदङ्गन्यासमारभेत ।

ॐ नमो भगवते इयम्बकाय शूलपाणिने हृदयाय नमः । ॐ नमो भगवते
 रुद्रायामृतमूर्तये मां जीवय शिरसे स्वाहा । ॐ नमो भगवते रुद्राय चन्द्रशिरसे
 जटिने शिखायै वषट् । ॐ नमो भगवते त्रिपुराङ्गाय दां ह्रीं हूं फवचाय
 हुम् । ॐ नमो भगवते त्रिलोचनाय ऋग्यजुःसाममन्त्राय नेत्रत्रयाय वाँ१६ ।

ॐ नमो भगवते वह्नित्रयाय महामृत्युंजय ज्वल ज्वल मां रक्ष रक्षार्घोसास्त्राय फट् ।

एवं न्यासादिकं कृत्वा शिवो भूत्वा शिवं यजेत् ।

ततश्चन्द्रमण्डलोपरिवद्धपञ्चासनस्थं प्रवहदमृतचन्द्रकलाधरं योगमुद्रावद्धाधरहस्तद्वयममृतपूर्णकलशोत्तरहस्तद्वयं सोमसूर्याग्निलोचनं पिङ्गलजटाजूटं नागभूपितं भक्तानुकम्पिनं रुद्रं ध्यात्वा स्नेहपूर्णेन मनसा पूर्वोक्तेन विधानेनार्चयित्वा शरणं व्रजेत् ।

हस्ताभ्यां कलशद्वयामृतरसैराप्लावयन्तं शिसी
द्वाभ्यां तौ दधतं मृगाक्षवलयं द्वाभ्यां वहन्तं परम् ।
अङ्गुल्यस्तकरद्वयामृतघटं कैलाससंस्थं शिवं
स्वच्छा(वद्धा) ऽम्भोजगतं सुचन्द्रमुकुटं देवं त्रिनेत्रं भजे ॥ ३१ ॥

एवं ध्यानपरो जपं कुर्यात् ।

अथ मतान्तरम् ।

ॐ त्र्यम्बरुमितिमन्त्रस्य मैत्रावरुणवसिष्ठ ऋषिः । रुद्रो देवता । अनुष्टु-
प्छन्दः । त्र्यम्बरुमन्त्रजपे विनियोगः ।

अत्र मूलमन्त्रेण करशुद्धिं कृत्वा प्रणवं करतलयोर्विन्यस्य व्यापकन्यासं कुर्यात् । व्याहृत्यादिमन्त्रपादचतुष्टयं सर्वं च करतलयोरङ्गुलीषु विन्यसेत् । ततो देहाङ्गन्यासमारभेत ।

ॐ त्र्यम्बरुमिति शिरसि । यजामह इति ललाटे । सुगन्धिमिति मुखे । पुष्टिर्धनमिति हृदये । उर्वारुकमिति नाभौ । बन्धनादिति कट्याम् । मृत्योर्दि-
त्पूरुद्वये । मुक्षीयेति जानुद्वये । माऽमृतादिति पादद्वये ।

इति देहाङ्गन्यासं कृत्वा पङ्कन्यासमारभेत ।

ॐ नमो भगवते त्र्यम्बकाय शूलपाणये हृदयाय नमः । ॐ नमो भगवते रुद्रायामृतमूर्तये मां जीवय शिरसे स्वाहा । ॐ नमो भगवते रुद्राय शिरश्चन्द्राय जटिने शिखायै वषट् । ॐ नमो भगवते त्रिपुरान्तकाय हां हीं हूं कवचाय हुम् । ॐ नमो भगवते त्रिलोचनाय ऋग्यजुःसाममन्त्राय नेत्रत्रयाय वौषट् । ॐ नमो भगवते वह्नित्रयाय महामृत्युंजय ज्वल ज्वल रक्ष रक्ष मामघोरास्त्राय फट् । ॐ भूर्भुवः स्वरोमिति त्र्यम्बन्धः ।

ततश्चन्द्रमण्डलोपरिवद्धपञ्चासनं चन्द्रवर्णं स्रग्दमृतचन्द्रकलाधरं योगमुद्राव-
द्धहस्तद्वयं सोमसूर्याग्निलोचनं—

चद्धपिङ्गजटाजूटं नागाभरणभूपितम् ।
भक्तानुकाम्पिनं कृत्वाऽभ्यर्चनं शरणं व्रजेत् ॥ ३२ ॥
मृत्युंजय महादेव त्राहि मां शरणागतम् ।
जन्ममृत्युजरारोगैः पीडितं कर्मबन्धनैः ॥ ३३ ॥
तावकस्त्वत्स्थितमाणस्त्वच्चित्तोऽहं सदा मृड ।
इति विज्ञाप्य देवेशं मन्त्रं त्रैयम्बरकं जपेत् ॥ ३४ ॥

ॐ ह्रीं जूं सः ॐ भूर्भुवः स्वः ॐ—

* इयम्बरकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ।
उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥
ॐ स्वः, भुवः, भूः ॐ सः, जूं, ह्रीम्, ॐ ।

ॐ ईशानं मूर्ध्नि । तत्पुरुषं मुखे । अघोरं हृदये । वापदेवमूर्ध्नि । सद्योजातं
पादयोः । ततो जपं कुर्यात् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
मृत्युंजयविधानम् ।

अथ रुद्रानुष्ठानविधानम् ।

चतुर्वर्गचिन्तामणौ—

अभिशापे महान्याधौ महापापविनाशने ।
यज्ञार्दां ग्रहपीडायां युद्धयात्रामुखे तथा ॥
अनुष्ठितो नरै रुद्रो रौद्रपीडानिवारणः ॥ १ ॥

* “ अर्धज्ञाने विना कर्म न श्रेयःसाधनं यतः । अर्धज्ञानं साधनीयं दिजेः श्रेयोधिनेस्ततः ” ॥
इत्यभिपुक्तोर्कर्मन्स्वार्थं प्रदर्शयान्—

इयम्बरकमिति । हे भगवन्, इयम्बरकं त्रिनेत्रं सुगन्धिं पुष्टिवर्धनं स्वभक्तगणनवर्धकं
त्वां यजामहे । यथोर्वारुक कर्मव्यादेः फलं पुरु सद्बन्धनं दृष्टान्मृत्युगतं तथाऽस्तान्मृत्योः बन्धनान्-
मुक्षीय मोक्षय । अस्तान्मोक्षान्मा मुक्षीय मा मोक्षय ।

यजामहे त्रिनेत्रं त्वां सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ।
कर्मव्यादिफलं पुरुं यथा दृष्टान्मृत्युगतं ॥
तथा मृ योर्मान्मोक्षान्मास्तान्मा मुक्षीय मा मोक्षय ” इति ।

तत्र विधानक्रमः—

एकादशदिजातीनां प्रथमं वरणं भवेत् ।
 एकादश्यामिन्दुवारे शुभनक्षत्रसंयुते ॥ २ ॥
 मातःकाले समुत्थाय स्नात्वा गद्गाजले शुभे ।
 मातर्निधेयं समाप्यैव कालश्रवणपूर्वकम् ॥ ३ ॥
 वरणं कार्पमुद्दिश्य कर्तव्यं नूनमृत्विजाम् ।
 ततस्ते शुचयो विष्णो द्यागत्य शिवमन्दिरम् ॥ ४ ॥
 अर्चयित्वा शिवं सम्यक्पुष्पैर्नानाविधैः शुभैः ।
 कुर्युः षोडश धीमन्तो धुपचारान्पृथक्पृथक् ॥ ५ ॥
 मूलमन्त्रेण शर्वस्य सर्वकामफलेच्छया ।
 ततस्तु दीपमासाद्य जपं कुर्युरतन्द्रिताः ॥ ६ ॥
 रुद्रं विन्यस्य सर्वाङ्गे क्रमादक्षरतो धुपाः ।
 नियमेन जपे सिद्धे कुर्युस्ते यजनं ततः ॥ ७ ॥
 आगमोद्दिष्टमार्गेण समाप्य विधिवद्यजिम् ।
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चादद्यात्तेभ्यश्च दक्षिणाः ॥ ८ ॥
 आचार्यमृत्विजः सर्वास्तोपयेत्कनकादिभिः ।
 एकादश दृषान्दद्याद्दिवग्भ्यस्तु सदक्षिणान् ॥ ९ ॥
 सालंकाराणि वस्त्राणि धान्यानि शिविधानि च ।
 एकादशभ्य ऋत्विग्भ्यो दद्याद्रुद्रस्य तुष्टये ॥ १० ॥
 यदि तुष्टो महारुद्रः सिद्धिभिः किं प्रयोजनम् ।
 किं स्यात्तु निधिभिरस्य महापयादिभिस्तथा ॥ ११ ॥
 क्रियन्तु पृथिवीस्त्राम्यं यज्ञैः किं भूरिदक्षिणैः ।
 तुष्टे सर्वेश्वरे रुद्रे पूजिते च यथाविधि ॥ १२ ॥
 एवंविधे महारुद्रविधाने विहिते सति ।
 अर्द्धवो देवमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥ १३ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 रुद्रानुष्ठानविधानम् ।

अथ वृक्षारोपणविधानम् ।

चतुर्वर्गचिन्तामणौ—

अश्वत्थमेकं पित्रुमन्दमेकं न्यग्रोधमेकं दश तिन्तिडीथ ।

कपित्थविल्वामलकीत्रयं च पञ्चास्रवापी नरकं न पश्येत् ॥ १ ॥

तत्र केषांचिदारोपणे सकामता केषांचिदारोपणे निष्कामता । अश्वत्थवट-
निम्बानामारोपणे केवलं निष्कामता । आम्रातिन्तिड्यारोपणे केवलं सकामता ।
कपित्थविल्वामलकीनां त्रये द्विस्वभावता । इति पुराणमतम् । अन्येषामपि
पुष्पजातीनां वृक्षाणां सकामनिष्कामताऽस्ति ।

वृक्षगुल्मलतानां च पट्टिधोत्पत्तिरिष्यते ।

अग्रैर्मूलैश्च शाखाभिः फलैर्वाजैश्च कन्दकैः ॥ २ ॥

अष्टादशप्रकारैश्च भारसंख्या निगद्यते (?) ।

तेष्वष्टादशभारेषु कुञ्जराशन उत्तमः ।

तथैव वटवृक्षः स्यात्पित्रुमन्दोऽपि तादृशः ॥ ३ ॥

तत्राश्वत्थजातौ वर्णचतुष्टयमस्ति । तथा हि—

शुक्लपक्षे मधौ मासे यस्य शुक्लदलोद्भवः ।

दृश्यते स द्विजातिः स्याद्वापितुर्गु(द्विपुर्वै मु)क्तिकारकः ॥ ४ ॥

मध्यायेवासिते पक्षे दृश्यन्ते रक्तपल्लवाः ।

नवीना घोषिवृक्षस्य वापितुर्वि(वपुः स्याद्दि)ण्णुलोकदः ॥ ५ ॥

माधवे मासि पीतश्च पल्लवो यस्य दृश्यते ।

सारूप्यं च सिते पक्षे स ददाति च वापितुः (वपुः मद्ददाति च) ॥ ६ ॥

वैशाखे कृष्णपक्षे च हरित्पल्लवसंभवः ।

नूतनो दृश्यते यस्य स शूद्रगुण उच्यते ॥ ७ ॥

ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रश्चत्वार एव च ।

शुक्लो रक्तस्तथा पीतो हरितो जायते क्रमान् ॥ ८ ॥

उग्रो येन वटो भूमौ पुत्रपौत्रपौत्रकैः ।

संतानैर्नन्दयत्येनं वापितारं (वत्सारं च) न संशयः ॥ ९ ॥

सर्वाङ्गेषु जटा यस्य प्ररोहन्ति च मूलवत् ।

स वटः शंकरः साक्षाच्चुक्तिमुक्तिप्रदो भवेत् ॥ १० ॥

निम्बावरोपणे कर्तुर्गदमुक्तिस्तु जायते ।
 पञ्चाङ्गे सेविते निम्बे महाकुष्ठं विलीयते ॥ ११ ॥
 धात्रीरूपित्यविल्वानां रोपणं कीर्तिरर्चनम् ।
 प्रीयते शंकरस्त्वैस्तु वमुर्नास्त्यत्र संशयः ॥ १२ ॥
 प्रायेण शैशिरे काले वापिते चूनपञ्चके ।
 मङ्गलानि लभेत्कर्ता मरापङ्क्या मदाफलम् ॥ १३ ॥
 राज्यं प्राप्नोत्यविरतं कृतासु बहुपङ्क्तिषु ।
 शिल्पोक्तेन विधानेन नात्र कार्या विचारणा ॥ १४ ॥
 चम्पकाशो रुपुंनगजन्वृषाटलिकादिकान् ।
 तरुन्वापयिता धीमाज्ञापते पृथिवीपतिः ॥ १५ ॥
 पिप्पलः शंकरद्वारि चटो मार्गे चतुष्पथे ।
 जलशय्ये गवां गोष्ठे रोपितः सर्वकामदः ॥ १६ ॥
 निम्बधनुष्पथे वाप्यः मह चोभिद्रुमेण च ।
 यदा कालनि माधाग्न्य ऋद्रूपी न संशयः ॥ १७ ॥
 पिप्पलरस्य दन्ते तस्य निम्बरस्य गन्धिनं फलम् ।
 विदधानि शिवे स्वर्णमार्पिनं स्वतुल्याममम् ॥ १८ ॥
 मद्दक्षिणमक्रमणैः समानिः पिप्पलद्रुमः ।
 अभिवन्द्यः दानेः प्रीत्यै नरैः सारितपीप्पुभिः ॥ १९ ॥
 संस्पृश्य दानिचारेऽग्नौ ममाल्लिङ्गयः पुनः पुनः ।
 अन्यदा मणभर्षर संस्पृशेत्तु कदाचन ॥ २० ॥
 अश्वत्थगेवशा धेनुधर्मनेन ममाल्लभेत् ।
 गङ्गाग्नानफलं मन्थहृत्कार मार्गा विचारणा ॥ २१ ॥
 भाधाणां वापने चतु वि शानं क्रियते नरैः ।
 बह्यापि तन्ममाभेन दिशय शणिनामिह ॥ २२ ॥
 कृष्णार्वा भूवि नरोऽप्यधूनः पन्वन्मनेनिर्वा ।
 उगमं वाटिकायां च मंगोऽथ पृथिवीतलम् ॥ २३ ॥
 मानं धृत्वा भुवः मन्थगष्टादन्नकगन्तम् ।
 तत्र त्रं वापयेद्देवान्कनकादुःखन्वन्वथे ॥ २४ ॥
 पाचो स्वहादि मंगोऽथो रक्षिथं तु चतुष्पथे ।
 शिवपाकादप्ये तु वापयेद्देवान्क पुमान् ॥ २५ ॥

निम्ने देशे तित्तिर्डी तु चम्पकं वाटिकान्तरे ।
उदुम्बरः समारोप्य उद्याने चाऽथवा वने ॥ २६ ॥
अन्ये जम्बूवादयो वृक्षा नृपोद्याने जलाश्रये ।
आरोप्य विधिवद्धीमाननन्तं फलमश्नुते ॥ २७ ॥

अथ वल्लीविषये विशेषमाह—

वाटिकायां समारोप्या मृद्धीका शिशिरे शुभा ।
अशोकलतिका निम्ने कुल्यारोधसि माधवे ॥ २८ ॥
केचिन्म(पां म) तेन सा रोप्या माधवीमण्डपान्तरे ।
पिप्पली नागवल्ली च मृदुवृक्षतले तथा ॥ २९ ॥
वाटिकाभ्यन्तरे रोप्या खर्जूरी नालिकेरिका ।
वृन्दावने तु तुलसीं ग्रीष्मान्ते परिवापयेत् ॥ ३० ॥
अन्याश्च पुष्पजातीश्च यथाकालं यथाक्षिति ।
एतत्फलं समालोक्य वापयन्ति तरुक्षराः ॥
ते यान्ति ब्रह्मसायुज्यं विधूतीकृतकल्पयाः ॥ ३१ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शिल्पशास्त्रे
भोजकृतवृक्षारोपणविधानम् ।

अथ वृक्षोद्यापनविधानम् ।

चतुर्वर्गविन्तामणौ—

आरोपितस्य वृक्षस्य कुर्वन्नुद्यापनाविधिम् ।
फलं तु लभते सम्यगन्यथाऽर्धफलं लभेत् ॥ १ ॥

सत्रोद्यापनविधाने विशेषः—

यः काल उदितः सम्यग्विवाहे मुनिपुंगवैः ।
तस्मिन्नेव प्रकर्तव्य उद्यापनविधिस्तरोः ॥ २ ॥
नान्दीश्राद्धं प्रकर्तव्यं पिप्पलोद्यापनाविधौ ।
नवग्रहमखं चाऽऽदौ विदर्शित यथावमु ॥ ३ ॥
सहस्रपर्णसंपत्तौ सत्यां वोधितरोर्धुवम् ।
जातकर्मादिकं कुर्याद्दोदानावधिकं ततः ॥ ४ ॥

कार्यमुद्यापनं नूनं विवाहविधिवन्नरः ।
 वृक्षशाखां समारोप्य समीपे पिप्पलस्य तु ॥ ५ ॥
 आलत्राले जलं क्षिप्त्वा शतकुम्भमितं शुभम् ।
 सा शाखा स च वृक्षश्च बह्वयुग्मेण वेष्टितः ॥ ६ ॥
 सेचनीयोऽथ दुग्धेन मधुना सपृतेन च ।
 तयोः शाखामयान्दस्तांश्चतुरः परियोजयेत् ॥ ७ ॥
 त्रिसूत्रेण त्रिवृत्तेन सव्यतस्तौ प्रवेष्टयेत् ।
 ब्रह्मवर्णस्य वृक्षस्य विधिरेष सनातनः ॥ ८ ॥
 क्षत्रियस्य तु वृक्षस्य शरो ग्राह्यः परस्परम् ।
 वैश्यः प्रतोदमादद्यात्तुरीये षड्वयग्रहः ॥ ९ ॥

तथा च याज्ञवल्क्ये धर्मशास्त्रे—

पाणिग्रहः सवर्णासु वृहतीयादक्षत्रियः श्वरम् ।
 वैश्यः प्रतोदमादद्याद्देदने त्वग्रजन्मनः ॥ १० ॥
 संयोज्य विधिवत्तौ तु प्लक्षाभक्त्यौ सुवेष्टितौ ।
 कृत्वाऽपिबदनं सम्यग्जुहुयात्तिलसर्पिणी ।
 भयानदेवता ब्रह्मा वृक्षस्यास्य न संशयः ॥ ११ ॥

तत्र मन्त्रः—

द्वा सुपर्णा सयुजा सखाया इति ।
 भद्रोत्तरसदस्रं च जुहुयात्तिलसर्पिणी ।
 ततो ध्याहृतिभिर्होमं विदध्याच्च यथारुचि ॥
 चक्रं साज्यं तु जुहुयाद्दिगान्स्वष्टकृतेः समम् ॥ १२ ॥

सममित्यस्य कोऽर्थः—साज्याश्चरुतिलाः ।

शान्तिपार्ठ ततो विद्वान्विप्रैश्च सहितः पठेत् ।
 अग्निपूर्वविभागस्थं ब्रह्माणं पूजितं पुरा ॥ १३ ॥
 स्वर्णमूर्तिफलैः साकं स्वर्णभूषीढसंस्थितम् ।

* तादर्थ्ये चतुर्थी बाधेति वार्तिकेणापादर्थ्ये चतुर्थेण । तथा च स्त्रियङ्ङितिद्वयार्थमित्यर्थः । तत्रकं भिदान्तकौमुद्या भद्रोनीदीक्षितैर्दिदण्ड्यादिभ्यश्चेति सूत्रे—तादर्थ्ये चतुर्थेण । एषां तिस्र्यर्थमिति ।

सब्रह्मं च ततो दद्यादाचार्याय महीयसे ॥ १४ ॥

महीयसे सर्वज्ञायेति ।

धेजुं पयस्विनीं दद्यात्सुशीलां वत्ससंयुताम् ।

ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्दद्यात्तेभ्यश्च दक्षिणाम् ॥ १५ ॥

दृक्षवेष्टनवस्त्रे च ब्राह्मणाय समर्पयेत् ।

नीराजयेत्ततो वृक्षं दृढमूलं समाहितम् ॥ १६ ॥

समाहितं दृढवेदिविराजितमित्थर्यः ।

एवं कृते विधाने च पिप्पलोद्यापनाभिधे ।

समग्रं लभते कर्ता फलमारोपणोद्भवम् ॥ १७ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां पिप्पलो-
द्यापनविधानम् ।

अथ बटोद्यापनम् ।

तत्रैवोक्तम्—

न बध्नाति फलं यावद्वापितो बटपादपः ।

तावदुद्यापनं नैव कर्तव्यं हितमिच्छता ॥ १ ॥

जाते फले तदा कार्यो बटस्योद्यापनाविधिः ।

आदौ संवरणं कृत्वा परिसंशोध्य भूतलम् ॥ २ ॥

वृत्तं वा चतुरस्रं वा दृढप्राकारसंवृतम् ।

प्राकारान्तस्ततः कुर्यान्मण्डपं तोरणान्वितम् ॥ ३ ॥

मण्डपाभ्यन्तरे कुर्याद्भोमकुण्डं त्रिचक्षणः ।

प्रयुतस्योचितं सम्यक्सर्वलक्षणसंयुतम् ॥ ४ ॥

ऋत्विजस्तत्र कर्तव्याश्चत्वारः कर्मकोविदाः ।

आचार्यलक्षणोपेतप्राचार्यं परिकल्पयेत् ॥ ५ ॥

लब्धवर्णं च कुर्वति ब्रह्माणं यज्ञकर्मणि ।

स्वस्तिवाच्यं द्विजाः सर्वे चतुर्वेदपरायणाः ॥ ६ ॥

आदौ वृता ऋत्विजस्तु कृत्वा बद्धिमुखं विदः ।

जुहुयुः पायसं साज्यं गायत्र्या प्रयुतं ततः ॥ ७ ॥

सावित्रीप्रीतये सर्वे ततो व्याहृतिभिर्यज्ञिः ।

प्रधानं पायसं चैव सावित्री देवतं परम् ॥ ८ ॥

कृत्वा स्विष्टकृतं सम्यग्विसृज्य ह्यव्यवाहनम् ।
 पूजितां पूर्वतः पीठे सावित्रीं प्रतिपूजयेत् ॥ ९ ॥
 उपचारैः षोडशभिस्ततः संवरणं तरोः ।
 आरूढ्य वेदिकां सम्यक्कुर्यात्स्थण्डिलमुत्तमम् ॥ १० ॥
 अग्निवक्त्रं ततः कुर्याद्द(हृत्वा ह)वनं तत्र कारयेत् ।
 विवाहविधिवद्धीमांस्ततः संवेष्टयेत्तदम् ॥ ११ ॥
 त्रिसूत्र्या मन्त्रतः सम्यक्परि त्वा गिर्वणस्त्विति ।
 सुवर्णं दक्षिणां दद्याद्धेनुं दद्यात्पयस्विनीम् ॥ १२ ॥
 नैयग्रोधं फलं दद्यात्सौवर्णं श्रोत्रियाय च ।
 सवत्सां महिषीं दद्यादाचार्याय महीयसे ॥ १३ ॥
 वस्त्रयुग्मं ततो दद्यात्तत्पत्न्यै कञ्चुकादिकम् ।
 फुण्डले हस्तमात्राश्च तत्पत्न्यै कर्णभूषणे ॥ १४ ॥
 घ्राहणान्भोजयेत्पश्चान्मिथुनानि च षोडश ।
 वंशपात्राणि तल्लिङ्गैर्मन्त्रस्तोत्रैर्यथाविधि ॥ १५ ॥
 आचार्यं प्रार्थयेत्पश्चात्सम्यक्संश्रक्ष्णया गिरा ।
 ततः मदक्षिणीकृत्य न्यग्रोधस्य समाहितः ॥ १६ ॥
 सम्यक्फलमवाप्नोति वटस्योद्यापने कृते ।
 यद्भिः किं बहुभिर्दानैस्तपोभिस्तार्थसाधनैः ॥
 आरोपिते वटे नृणां साक्षाच्छंकरविग्रहे ॥ १७ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 वृक्षोद्यापनविधानम् ।

अथ तडागादिजलाशयोद्यापनविधानम् ।

भविष्यपुराणे—

देवस्वाते तडागे च पुष्करिण्यां सरोवरे ।
 बाष्पां कूपे त्रिशेषेण कुर्याद्दुद्यापनाविधिम् ॥ १ ॥

युधिष्ठिर उवाच—

तरन्ति मनुजाः सम्यग्पतिता भवसागरे ।
 प्रयान्ति तत्र सायुज्यं तन्ममाऽऽवस्व माधव ॥ २ ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

संसारगहने घोरे पतिता ये शरीरिणः ।
 तेषामुद्धरणार्थाय विधानं चिन्तितं मया ॥ ३ ॥
 तडागो वा सरो वाऽपि देवखातं तथाऽपि वा ।
 दीर्घिका वापिका कूपस्तथा पुष्करिणी शुभा ॥
 कुल्या तु कृत्रिमा कार्या सर्वपापापनुचये ॥ ४ ॥

तत्रैतेषां जलाशयानां लक्षणानि वक्ष्ये—

कुल्यामावध्य पापाणैर्निम्नां तु निखनेन्महीम् ।
 तत्र यज्जलमातिष्ठेत्स तडागः प्रकीर्तितः ॥ ५ ॥
 जलान्तः शोधयेद्भूमिं तत्र कुर्यात्प्रणालिकाम् ।
 आरोपयेच्च नलिनीः सर्वजात्याः प्रयत्नतः ॥ ६ ॥
 तन्मध्ये रोपयेत्स्तम्भं काष्ठजं वा शिलामयम् ।
 सरस्यारोपयेद्बृक्षान्वाटिकास्तत्र कारयेत् ॥ ७ ॥
 प्रतिष्ठां देवतानां तु सरस्यन्ते नियोजयेत् ।
 सरस्तत्कृत्रिमं विद्याल्लोकानन्त्याय कल्पते ॥ ८ ॥
 लक्षणं देवखातस्य गिरौ यत्परिवर्तते ।
 सहजं कृत्रिमं वाऽपि स्तम्भैस्तु बहुभिर्वृतम् ॥ ९ ॥
 गिरौ वा पथि वा कार्यं शीतलैर्निर्भरैर्युतम् ।
 गम्भीरान्तं सूक्ष्ममुखं सोपानपङ्क्तिशोभितम् ॥
 तद्देवखातमुद्दिष्टं मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ १० ॥
 दीर्घाभिर्दीर्घिका ज्ञेया द्विवक्त्रा निम्नभूतला ।
 शोधिता जलपर्यन्तं दृढपाषाणशोभिता ॥
 सा दीर्घिका विजानीयाल्लोकानन्त्यप्रदा नृणाम् ॥ ११ ॥
 वापिका चतुरास्या स्याद्घटिताश्मसमावृता ।
 मधुहन्तुः समायुक्ता चतुर्विंशतिभूतिभिः ॥ १२ ॥
 वराहं कारयेच्च शेषं कूर्मसमाश्रयम् ।
 भूगोलं कोलदेहस्थं समग्रं कारयेत्सुधीः ॥ १३ ॥
 अन्यैस्तु देवलिङ्गैश्च बहुभिः परिशोभिता ।
 पुरे वा पथि वा कार्या तथा देवस्य संनिधौ ॥ १४ ॥
 वाटिकायां नृपोद्याने सा कार्या मुक्तिमीप्सुभिः ।

चतुर्धास्या द्विवन्त्रा वा त्रिवन्त्रा वा प्रकल्पिता ॥
 सा वापिका समुद्रिष्ठा लोकानन्त्यभद्रा नृणाम् ॥ १५ ॥
 कूपस्तु मन्दिरे मोक्तो वज्रः सोपानपङ्क्तिभिः ।
 कपाटेन युतो वन्त्रे कूपः स परिकीर्तितः ॥ १६ ॥
 एकत्रन्त्रा पुष्करिणी सुलभा सर्वदेहिनाम् ।
 जलार्थिनां पद्भूनां च सुगमा या पद्भूभे ॥
 शिल्पविद्भिः समुद्रिष्ठा श्रेष्ठा पुष्करिणीफले ॥ १७ ॥
 पिवेत्पानोयमेका गौस्तृपातोऽन्योऽपि रुच्यन ।
 कर्तुः स्वर्णफलायाऽऽनु कल्पते किं ततोऽधिकः ॥ १८ ॥
 कुर्यामानीय निम्ने तु तत्रोद्यानं प्रकल्पयेत् ।
 शालतालतमालादिपादपैरुपशोभितम् ॥ १९ ॥
 इक्षुन्सवापयेत्तत्र पद्मलीरुन्दसंचयम् ।
 आर्द्रकं च शरिद्रां वा शालीन्सर्वनुसंभवान् ॥ २० ॥
 एतद्विधानं कुल्यायाः कर्तुः कामविवर्धनम् ।
 सहस्रं मानसादीनां सरसां तु चतुष्टयम् ॥ २१ ॥
 कर्ता तेषां मृदानीशी न तथोद्यापनाविधिः ।
 विरजाख्यं सरस्तद्वह्निान्धारं सर उत्तमम् ॥ २२ ॥
 कूपेषु वृषभः श्रेष्ठो न तत्रोद्यापनाविधिः ।
 वापीरूपतडागानां कुर्यादुद्यापनं बुधः ॥ २३ ॥
 आदौ निरीक्ष्य तत्कालं ज्योतिःशास्त्रोदितं शुभम् ।
 जलाश्रयात्पश्चिमतो मण्डपं कारयेद्बुधः ॥ २४ ॥
 संशोध्य भूतलं रम्यं स्थण्डिलं तत्र कारयेत् ।
 कानीरसामिधश्चात्र सहस्रं जुहुयाद्बुधः ॥ २५ ॥
 वरुणो देवता चात्र विद्ध्यत्करुणकस्य तम् ।
 स्थण्डिलात्पूर्वतः पूज्यः पीठे कानीरसंभवे ॥ २६ ॥
 बल्लयुग्मे समार्भानो मकरोपरिसंस्थितः ।
 पाशं स्वहृगं तथा स्वे(धरन्स्वे)ष्टं तोमरं चोर्ध्वदक्षिणात् ॥ २७ ॥
 हस्तकर्म विजानीयात्पाशादीनां चतुष्टये ।
 यच्चिद्धि ते तु मन्त्रेण धारुणं हवनं मतम् ॥ २८ ॥

प्रधानं पायसं प्रोक्तं प्रायश्चित्तं तु सर्पिणा ।
 होमान्ते विधिवत्कुर्यात्प्रतिपूजां च पाशिनः ॥ २९ ॥
 आचार्याय ततो दद्यान्महिषीं च पयस्विनीम् ।
 ब्रह्मणे वस्त्रयुग्मं च ऋत्विग्भ्यो भूरिदक्षिणाः ॥ ३० ॥
 मूर्तिमाचार्यवर्याय दद्याद्ब्रह्मसमावृताम् ।
 अभिषेकं ततः कुर्याद्वाप्याः कर्तुः समाहितः ॥ ३१ ॥
 मूर्तिनां च कलान्यासं कुर्याद्देवस्य वज्रिणः ।
 वराहस्य सशेषस्य सकूर्मस्यापि तत्त्ववित् ॥ ३२ ॥
 तथैव देवखातादिजलान्नयविधानकम् ।
 कुर्यात्फलस्य संप्राप्त्यै स्वर्गस्य तु न संशयः ॥ ३३ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्समानैः परितोपयेत् ।
 एवं कृत्वा तु वाप्यादिजलस्योद्यापनं सुधीः ॥ ३४ ॥
 प्राप्नुयादिन्द्रलोकस्य शान्भर्ता च समीपताम् ।
 यज्ञैः किं बहुभिर्भूष तपोभिर्वा व्रतैस्तथा ॥ ३५ ॥
 एकगोतृप्तिकृत्तोर्यं यदि भूमौ विधीयते ।
 यथा गङ्गाजलं श्रेष्ठं तडागाम्बु तथाविधम् ॥ ३६ ॥
 क्षुद्रतोयाशये राजन्विद्यते परतोयता ।
 पञ्च पिण्डाननुद्धृत्य न स्नायात्परवारिषु ॥ ३७ ॥

इति क्षुद्रजलाशयेषु विशेषः । तथा च याज्ञवल्क्यः—
 शुचि गोतृप्तिकृत्तोर्यं प्रकृतिस्थं यहीगतम् । इति ।

तथा दानखण्डे—

जलाधारं जगत्सर्वं जलाधारा हि देवताः ।
 तस्माज्जलप्रदानेन प्रीतो भवतु केशवः ॥ ३८ ॥

इति जलप्रशंसा ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 तडागादिजलाशयोद्यापनविधानम् ।

अथ प्रपाविधानम् ।

भविष्यपुराणे कृष्णयुधिष्ठिरसंवादे । युधिष्ठिर उवाच—

कथं कृष्ण तरन्त्यत्र संसारे पतिता नराः ।
स्वल्पेनैव तु कालेन तथा दानेन शंस मे ॥ १ ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

विधानमेकमतुलं सामान्यनरसेवितम् ।
प्रपाख्यं विद्धि राजेन्द्र कथ्यमानं मया शृणु ॥ २ ॥
यस्मिन्पथि जलं नास्ति नास्ति ग्रामः समीपमः ।
प्रपा तत्र प्रकर्तव्या स्वर्गभोगेषुभिर्नरैः ॥ ३ ॥
माघमासेऽसिते पक्षे शिवरात्रौ विशेषतः ।
कृत्वा तु मण्डपं रम्यं चतुर्द्वारं सुशोभितम् ॥ ४ ॥
शाला शिलामयी कार्या दृढैः स्तम्भैर्विराजिता ।
एकवक्त्रा द्विवक्त्रा वा पूर्वोत्तरमुखा शुभा ॥ ५ ॥
मार्गाणां सति बाहुल्ये यत्र कुत्र च वर्त्मनि ।
तत्र तां कारयेद्दीमान्मणिकं च निधापयेत् ॥ ६ ॥
दृढग्रावमयं रम्यं मृन्मयं वा समाहितः ।
पूर्वजांस्तु समुद्दिश्य स्वर्गकामोऽथ वाऽऽत्मनः ॥ ७ ॥
श्रावृद्समयपर्यन्तं जलैः स्वच्छैः प्रपूरयेत् ।
यवागूं तक्रसंयुक्तां व्यञ्जनैस्तु समन्विताम् ॥ ८ ॥
अन्यैर्वा बहुभिश्चात्रैः सपृतैश्चैव संयुताम् ।
ताम्बूलं लवणं वाऽपि खट्वा नानाविधास्तथा ॥ ९ ॥
प्रपायां योजयेच्छतया जलं वा केवलं तथा ।
घ्राह्यणार्थं पृथग्पात्रं ब्रह्मचिह्नेन लक्षितम् ॥ १० ॥
स्वस्तिवाचनपूर्वं तु सर्वमेतत्प्ररल्पयेत् ।
एवंविधा प्रपा प्रोक्त्वा विद्वाद्भिर्धर्मकोविदैः ॥ ११ ॥
क्षिणूनां जननी यद्द्रक्षुचृपाहरणे क्षमा ।
सर्वेषामपि राजेन्द्र मार्गगाणां तथा प्रपा ॥ १२ ॥
मन्दन्ति पितरस्तस्य तुप्यन्ति कुलदेवताः ।
स्तुवन्ति मनुजास्तं तु येनाध्वनि कृता प्रपा ॥ १३ ॥
ऋतुकोटिशते यत्तु पुण्यं संलभते नरः ।
तथा मन्दिरवीक्षायां प्रपाकृत्तदवाप्नुयात् ॥ १४ ॥

दुर्भिक्षे ग्रासमात्रात्तं ग्रीष्मे विन्दुसमं जलम् ।
 तुलितं क्रतुलक्षणे द्वयमेतत्ततोऽधिकम् ॥ १५ ॥
 प्रपा तु द्विविधा प्रोक्ता मृनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ।
 चरा वाऽप्यचरा राजन्सर्वकामविवर्धिनी ॥ १६ ॥
 कावद्विस्थेन तोयेन (धीवधेन समाहृत्य) मार्गे यत्प्राप्यते जलम् ।
 मनुजान्विद्धि राजेन्द्र प्रपा सा स्थावरेतरा ॥ १७ ॥
 शालायां मणिके तोयं लोकार्थं यन्निधीयते ।
 सा प्रपा स्थावरा ज्ञेया लोकाणन्त्यप्रदायिनी ॥ १८ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 प्रपाविधानम् ।

अथान्नसत्रविधानम् ।

भविष्यपुराणे—

भूपतेः सर्वधर्मार्थं किं पुण्यं वद केशव ।
 सर्वदा क्रियमाणं च सर्वकामसुखास्पदम् ॥ १ ॥

श्रीकृष्ण उवाच—

यदीच्छसि महाराज्यमिहामुत्र महासुखम् ।
 तत्प्रयच्छ कुरुश्रेष्ठ कुरुश्रेष्ठ स्वन्नसत्रं यथेच्छया ॥ २ ॥
 यो यदिच्छति राजेन्द्र तस्मै तच्च प्रदीयते ।
 अन्नं बहुविधं तद्धि स्वेच्छाभोजनमुच्यते ॥ ३ ॥
 अन्नमेकविधं दत्तं बहुधा वा प्रकल्पितम् ।
 अनन्तसुखदं ज्ञेयं दातुर्नात्र विचारणा ॥ ४ ॥
 कार्तिके वाऽथ माघे वा श्रावणे शुद्धिसंयुते ।
 प्रारभेतान्नसत्रं तु प्रीत्ये सर्वनाकिनाम् ॥ ५ ॥
 चारिदस्तृप्तिमाप्नोति सुखमक्षयमन्नदः ।
 तिलप्रदः प्रजामिष्टां दीपदश्चक्षुरुत्तमम् ॥ ६ ॥

अनेन प्रकारेणाक्षयसुखप्राप्तिरन्नदानेन भवेत् । यतः कारणादन्नदानेन सर्व-
 मेव घटते तेन कारणेन भूभुजाऽन्नसत्रं विधातव्यम् ।

आहूय ब्राह्मणान् राजा स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ।
 भारभेतान्नसत्रं तद्यत्र सौख्यं निरामयम् ॥ ७ ॥
 तीर्थं वाऽपि पुरे वाऽपि तथैव च महापथे ।
 जलाशयसमीपस्थं विदध्यात्सत्रमण्डपम् ॥ ८ ॥
 महानसं समाधाय सर्वोपस्करसंयुतम् ।
 युसलोद्धूललादीनि पाकयन्त्राणि सर्वदा ॥ ९ ॥
 निपापयेद्बहून्याशु तुल्या(लादी)नि समन्ततः ।
 घृतकुम्भास्तैलकुम्भान्वयञ्जनानि बहून्पि ॥ १० ॥
 पर्णानि विहितान्येव शाकान्नाविधास्तथा ।
 तैलानि भाण्डनिचयं दधिक्षीरघटान्वहूत् ॥ ११ ॥
 सूदान्प्रस्थापयेत्तत्र कुशलान्पारुर्म्मसु ।
 आन्धसिकबधूस्तत्र शुचिचिन्नाग्निधापयेत् ॥ १२ ॥
 गिरिजानलभीमानां यत्नेषु परिशिक्षितान् ।
 सर्वर्तुषु प्रदातव्यमिच्छापूर्ये चतुर्विधम् ॥ १३ ॥
 अन्नं तु नृसिपर्यन्तं साधुशब्दसमन्वितम् ।
 आचान्तेभ्यस्ततो दद्यात्ताम्बूलं च सुसंस्कृतम् ॥ १४ ॥
 शय्यां दद्याच्छयालुभ्यः पादशौचं च कारयेत् ।
 एवं यः कुरुते राजा प्राप्नुयात्स सुखं परम् ॥
 सत्रिणः सूतकं नास्ति स्पृतिरेषा सनातनी ॥ १५ ॥

तत्र याज्ञवल्क्यः—

ऋत्विजां दीक्षितानां च यद्गर्भं प्रकुर्वताम् ।
 सत्रिप्रतिब्रह्मचारिदातृब्रह्मविदां तथा ॥ १६ ॥
 नन्दन्ति पितरस्तस्य कुलानि च पितामहाः ।
 अन्नदोऽस्मत्कुले जात इति संचिन्त्य सर्वदा ॥ १७ ॥
 नित्यं गयायनिस्तस्य नित्यं गङ्गावगाहनम् ।
 नित्यं तुलाप्रदानं च पुंसो नित्यान्नसत्रिणः ॥ १८ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालाया-
 मन्नसत्रविधानम् ।

अथ दत्तकपुत्रविधानम् ।

शौनकस्मृतौ शौनक उवाच—

इदानीं संप्रवक्ष्यामि पुत्रसंग्रहमुत्तमम् ।
 बन्ध्या मृतप्रजा वाऽपि पुत्रार्थं समुपोष्य च ॥ १ ॥
 आधाय विधिवद्दक्षिं स्वगृहोक्तेन वर्त्मना ।
 बन्धूनाहूय सर्वास्तु ग्रामस्वामिनमेव च ॥ २ ॥
 वाससी कुण्डले छत्रमुष्णीपं चान्गुलीयकम् ।
 दद्यादाचार्यवर्याय संपूज्य द्विजपुंगवान् ॥ ३ ॥
 मधुपर्कं ततो दद्यात्पृथिवीशाय शालिने ।
 पायसं चैव साज्यं च शतसंख्यं तु हावयेत् ॥ ४ ॥

प्रजापते न त्वदिति प्रजापतिमुद्दिश्य जुहुयात्स्विष्टकृतं हुत्वा होमं समाप्य
 दातुः समीपं गत्वा पुत्रं देहीति याचेत् ।

समप्तस्थो ददत्तस्मै ये यज्ञेनेति पञ्चभिः ।
 देवस्य त्वेति मन्त्रेण हस्ताभ्यां प्रतिगृह्यं च ॥
 अङ्गनादङ्गेत्पृचं जप्त्वा चाऽऽघ्राप्य शिशुमूर्धनि ॥ ५ ॥

वस्त्रादिभिरलंकृत्य छत्रच्छायानिपण्णं कृत्वा ।
 नृत्यगीतैश्च वादित्रैः स्वस्तिशब्दैश्च संयुतम् ।
 यस्त्वा हृदेति द्वाभ्यां तु तुभ्यमग्र ऋचैकया ॥ ६ ॥
 सोमो दददित्वेताभिः प्रत्यृचं पञ्चभिस्तथा ।
 स्विष्टकृदवशेषं च कृत्वा होमं समापयेत् ॥
 ग्राहणानां सपिण्डेषु कर्तव्यः पुत्रसंग्रहः ॥ ७ ॥

तदभावेऽलाभे चाऽसपिण्डस्योऽपि ।

हात्रियाणां स्वजातौ वा गुरुगोत्रे समेऽपि वा ।
 वैश्यानां वैश्यजातौ च दत्तपुत्रविधिः स्मृतः ॥
 शूद्राणां शूद्रजातौ च कर्तव्यः पुत्रसंग्रहः ॥ ८ ॥
 यदि स्यादन्यजातीयं गृहीतमपि नन्दनम् ।
 अंशभाजं न कुर्वीत पन्वादीनां मतं हि तत्र ॥ ९ ॥

दौहित्रो भागिनेयश्च शूद्रैस्तु क्रियते सुतः ।
 ब्राह्मणादित्रये नास्ति भागिनेयः सुतः क्वचित् ॥ १० ॥
 नैकपुत्रेण कर्तव्यं पुत्रदानं कदाचन ।
 बहुपुत्रेण कर्तव्यं पुत्रदानं यथाविधि ॥ ११ ॥
 दक्षिणां गुरवे दद्याद्यथाशक्ति द्विजोत्तमः ।
 नृपो राष्ट्रार्थमेवापि वैश्यो रत्नशतत्रयम् ॥ १२ ॥
 शूद्रः सर्वस्वमेवापि दद्यात्कस्तु यथावस्तु ।
 दत्तपुत्रे यदा जाते कदाचित्स्वीरसो भवेत् ॥ १३ ॥
 पितृवित्तस्य सर्वस्य भवेतां समभागिनौ ।
 अविधाय विधानं यः परिनन्दति नन्दनम् ॥ १४ ॥
 विवाहविधिभाजं तं कुर्यान्न धनभोजनम् ।
 तस्मिन्जाते सुते दत्ते शक्यते च विधानके ॥ १५ ॥
 तत्सुतस्यैव वित्तस्य स स्वामी पितुरञ्जसा ।
 जातेष्वन्पेषु पुत्रेषु दत्तपुत्रपरिग्रहात् ॥
 पिता चेद्विभजेद्विचं नैवांसौ ज्येष्ठभागभवेत् ॥ १६ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शौनकोक्तं
 दत्तकपुत्रविधानम् ।

अथ ब्रह्मयामलोक्तं ग्रहणसूतकदोषवृषितौषध—
 मन्त्रदृढीकरणविधानम् ।

यदा कदाचित्समये ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ।
 वेधदोषेण दुष्यन्ति मन्त्रौषधरसक्रियाः ॥ १ ॥
 तृतीये दिवसे चन्द्रग्रहः सूर्यस्य पञ्चमे ।
 यदि स्याद्भेपजं मन्त्रं मन्त्रितं निखनेद्भुवि ॥ २ ॥
 क्षुद्रमन्त्रक्रियाः सर्वमौषधं सूत्रयन्त्रितम् ।
 पृथिव्यां ब्रह्मवर्णायां यत्नतो निखनेद्भुधः ॥ ३ ॥

१ स. "याविधि" । २ स. "चिदौ" । ३ स. "पितृवि" । ४ स. "भागिनय" । ५ स. "वाऽऽप्तो ज्ये" ।

धीजसंख्यां समाम्नायै सूत्रग्रन्थिपरम्पराम् ।
 संयोक्ष्य पयसा भूमिं ततस्तिलकुशोदकैः ॥ ४ ॥
 निखनेत्तत्र तां सूत्रग्रन्थिमालां प्रयत्नतः ।
 शरावसंपुटे धृत्वा पूर्वाशासंमुखः शुचिः ॥ ५ ॥
 ततो ह्येष्टग्रहे चन्द्रसूर्ययोः स्पर्श एव च ।
 स्नात्वा खातां सूत्रमालां बीजोचारैस्तु मोचयेत् ॥ ६ ॥
 बीजैस्तैर्माजिनं कृत्वा तर्पणं जलमध्यतः ।
 सहस्रं वा शतं वाऽपि जपो मन्त्रस्य कीर्तितः ॥ ७ ॥
 एवं पृथक्पृथक्मन्त्रान्संरक्षेद्ब्रह्मसूतकात् ।
 सर्पवृश्चिकनेत्रादिष्ट(त्र)णमन्त्रक्रियौषधम् ॥ ८ ॥
 अभूमिस्पर्शं विधानेन संगोप्यं सिद्धिहेतवे ।
 संगोपिते यदा मन्त्रे द्विगुणं बलमादिशेत् ॥ ९ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ब्रह्मयामलोक्तं
 ग्रहणसूतकदोषदूषितौषधमन्त्रदृढीकरणविधानम् ।

अथानृतमृतवार्तापरिहरणविधानम् ।

गर्गसंहितायाम्—

दुष्टस्थाने यदा पुंसो भवेत्कूरो नभश्चरः ।
 कुलदेव्याः प्रकोपो वा तदा विघ्नः प्रजायते ॥ १ ॥
 मृत एवेति वार्ता स्यात्सर्वदेशे दुरत्यया ।
 विधानं तत्र कर्तव्यं नरेण हितमिच्छता ॥ २ ॥
 आहूय ब्राह्मणान्सर्वाश्चतुर्वेदपरायणान् ।
 स्नात्वा तैलेन शुद्धेन पूजेयत्कुलदेवताः ॥ ३ ॥
 पितृन्तंसंतर्प्य विधिवत्स्वस्तिर्वाच्या द्विजोत्तमैः ।
 जुहुयाद्विधिवद्भूमिन्द्रभीत्यै समाहितः ॥ ४ ॥

स्नादिष्ठया षडिष्ठयेति जुहुयादयुतं सुधीः ।
 पायसं सर्पिषा युक्तं प्रधानं द्रव्यमुत्तमम् ॥ ५ ॥
 मूर्तिमिन्द्रस्य हेत्रस्तु पीठे देवतरोः शुभे ।
 पूजितां विधिवद्भक्त्या छाचार्याय निवेदयेत् ॥ ६ ॥
 हुते स्विष्टकृते विद्वान्गां प्रदद्यात्पयस्विनीम् ।
 तैलं दद्याद्द्विजातिभ्यो विघ्ननाशाय भूरिशः ॥ ७ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाच्छतं वा शक्यपेक्षया ।
 आत्मनस्त्वायसीं मूर्तं पलैस्तु दशभिः कृताम् ॥
 तैलाभ्यक्तां ततो दद्याद्ब्राह्मणाय सदक्षिणाम् ॥ ८ ॥

तत्रेन्द्रस्य मूर्तिदानमन्त्रौ—

सहस्राक्ष महाबाहो सर्वविघ्नविनाशन ।
 अनेन मूर्तिदानेन सुप्रीतो भव मे सदा ॥ ९ ॥
 अपमृत्युविनाशाय मूर्तिमेतां ददाम्यहम् ।
 तुष्टेन मृत्युनाज्जेन पातकं मे न्यपोहतु ॥ १० ॥
 ततः पुण्यस्त्रियो विप्रा वृद्धाश्च गुरवस्तथा ।
 नीराजयन्ति दुर्वार्ताहरणाय पुनः पुनः ॥ ११ ॥

शतं जीव शरदो वर्षमान इत्यांशिषं पठेयुः ।

ततोऽभिषेचनं कुर्युर्दुर्वार्तापीडितस्य च ।
 वृद्धान्प्रणमतस्तस्य दधुराशीर्वचो द्विजाः ॥ १२ ॥
 अहं तु पूजयेद्दुष्टं प्रणम्य कुलदेवताम् ।
 एवं कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते ॥ १३ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां गर्भोक्त-
 मन्त्रमृतवार्ताहरणविधानम् ।

अथ चर्मपात्रशुद्धिविधानम् ।

अहोस्तोक्तम्—

चर्मपात्राणि नव्यानि तथा मांसमयानि च ।

पूरितानि घृतेनाऽऽशु शुध्यन्त्येकाह एव तु ॥ १ ॥
 घृतं वा चाथ तैलं वा यावन्निःसरतो मुखात् ।
 चर्मपात्रस्य नव्यस्य तदा शुद्धिस्तु जायते ॥ २ ॥
 तत्तैलं तद्घृतं चैव त्यक्त्वाऽन्यन्निक्षिपेद्घृतम् ।
 व्यवहार्यं भवेत्तत्तु दैवे पित्र्ये च कर्मणि ॥ ३ ॥
 जलपात्राणि नव्यानि शल्कलादीनि चैव हि ।
 त्रयोदशदिनैः शुद्धिं चाऽऽप्नुवन्ति मृदादिभिः ॥ ४ ॥
 मृद्मस्मत्वचफलैः शुद्धिर्भवेत्त्रिभिस्त्रिभिर्दिनैः ।
 उद्धृत्य सर्पपैः पात्रं व्यवहारं (यं) द्विजातिभिः ॥ ५ ॥

तत्र क्रमः—

स्थूले वा लघुनि ज्ञेया शुद्धिः पात्रे च चर्मणः ।
 मृदादिभिश्च करकैश्च वासरैश्च त्रिभिस्त्रिभिः ॥ ६ ॥
 निक्षिपेन्मृत्तिकां कृष्णां सजलां वासरत्रये ।
 ततश्च भस्म तावच्च ततः सप्तत्वचस्त्वहम् ॥ ७ ॥
 अश्वत्थोदुम्बरपुक्ष्ण्यग्रोधाम्रशिंवास्तथा ।
 जम्बूश्च चर्मणः शुद्धौ विदलस्य मकीर्तिताः ॥ ८ ॥
 यदा कदाचिद्धिन्नैस्तु(नं तु)पात्रं शुद्धं तु चर्मणः ।
 संधितं सर्पपैः शुध्येद्दिनेनैकेन सत्वरम् ॥ ९ ॥
 शुद्धपात्रं दिने यस्मिन्क्षालयेत्सारितो जलैः ।
 तेनाम्बु निक्षिपेन्मूले बोधिवृक्षस्य * बुद्धिमान् ॥ १० ॥
 वृषभेशानघोर्मध्ये कुर्यान्मार्जनमादरात् ।
 ततस्तु तुलसीमूले निक्षिपेद्द्वारि भूरि च ॥ ११ ॥
 (ततस्तु ब्राह्मणागारे मणिके वारि भूरि च । +)
 ततः शुद्धं भवेत्पात्रं चर्मणो नात्र संशयः ॥ १२ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां
 शङ्खोक्तं चर्मपात्रशुद्धिविधानम् ।

अथ शिवपूजाविधानम् ।

शिवरहस्ये नन्दिकार्चिकेयसंवादे । कार्तिकेय उवाच—

नन्दिब्रह्मयेत्कर्यं पीडा प्राणिनां रोगसंभवा ।
स्वल्पेन द्वाऽथ पुष्येन तन्मयाऽऽचक्ष्व सुव्रत ॥ १ ॥

नन्दिकेश्वर उवाच—

यदि प्रसन्नो देवेशः शंकरस्त्रिविलोचनः ।
अन्नपूजादिभिः सर्वैरुपचारैर्मनोरमैः ॥ २ ॥
तदा नश्यन्ति सर्वेऽपि व्याधयो देहिनां स्फुटम् ।
पित्तज्वरे समुत्पद्ये शिवं संस्त्राप्य चारिभिः ॥ ३ ॥
आर्द्रा पञ्चामृते जाते स्नपयेत्पार्वतीपतेः (विम्) ।
तत्रश्च शीतलैर्वाभिर्गाङ्गेयैश्चैव चन्दनैः ॥ ४ ॥
स्नपयेत्पार्वतीनाथं ततो धूपश्च धूपयेत् ।
ततोऽञ्चानां प्रकर्तव्या पूजा चित्रमोहिनी ॥ ५ ॥
यष्टकैः परिधिः कार्यः पिण्डिकोपरितः सपः ।
तस्याभ्यन्तरतः सम्यक्त्थैव मोदकान्पसेत् ॥ ६ ॥
ततश्च पुरिकाः स्वच्छं फोणिकास्तदनन्तरम् ।
ततश्च षट्कान्स्निग्धान्दद्यात्प्रोक्त्वास्ततस्ततः ॥ ७ ॥
ततस्तु मणिपात्रादौ चत्नाद्भक्तं नियोजयेत् ।
तस्याभ्यन्तरतो योज्यं पायसं सितया सह ॥ ८ ॥
अष्टोत्तरशतं दीपान्घृतपूर्णाग््नियोजयेत् ।
सकपूरास्तु ज्वलितानासमन्तात्पट्टान्न ॥ ९ ॥
ततस्तु कुसुमैः पूजा प्रकर्तव्या मनीषिभिः ।
ततो ध्वजादिकं सर्वं विद्ध्यच्छिन्नतुष्टये ॥ १० ॥
शंकरं प्रार्थयेत्पश्चाद्दण्डवत्प्रणमेन्मुहुः ।
ततः प्रदक्षिणीकृत्य कृताञ्जलिपुटः शुचिः ॥
प्रार्थयेद्देवदेवेशं शंकरं लोकरुंकरम् ॥ ११ ॥

तत्र प्रार्थनामन्त्रः—

जगतीनाथ देवेश त्राहि मां शरणागतम् ।

अनया पूजया विघ्नं त्राहि मां हर मे हर ॥ १२ ॥

इति प्रार्थयित्वा स्वमन्दिरं गत्वा व्याधितमभिपेक्षयेत् ।

यथा अ(ह्म)न्नमयी पूजा तथा घान्पमयी स्मृता ॥ १३ ॥

तथा वस्त्रमयी ज्ञेया नानारत्नमयी तथा ।

घनसारमयी पूजा तथा कास्तूरिकी मत्स्य ॥

सर्वासामप्यभावे च पूजा पुष्पमयी शुभा ॥ १४ ॥

तत्र पुष्पविशेषो यत्र कुञ्चित्पुराणान्तरे कालविशेषेण दर्शितः ।

एवं कृते विधाने तु विघ्नः कोऽपि न जायते ।

हियन्ते व्याधयः सर्वे पूजनात्पार्वतीपतेः ॥ १५ ॥

शिवालयोः नास्ति यत्र नास्ति त्रिष्ण्वादिमन्दिरम् ।

जङ्गमैऽपि विधातव्या पूजा पूजाविचक्षणैः ॥ १६ ॥

इति श्रीनृसिंहमठविरचितायां विधानमालायां शिवरहस्योक्तं
सर्वगदनिवारणशिवपूजाविधानम् ।

अथ वृषोत्सर्गविधानम् ।

काशीखण्डे—

एष्टव्या बहवः पुत्रा यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् ।

गौरीं वाऽप्युद्देहकन्यां नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ॥ १ ॥

तत्र नीलवृषस्य लक्षणमाह—

लोहितो यस्तु सर्वाङ्गे मुखे पुच्छे च पाण्डुरः ।

त्रिहायणोऽक्षतो गर्वा स नीलो वृष उच्यते ॥ २ ॥

यास्मिन्यस्मिन्विषये च वृष उत्सृज्यते तानाह—

गङ्गायां च कुरुक्षेत्रे प्रयागे पुष्करे तथा ।

गोदावर्यां च सिन्धुस्थे सुराचार्ये च मानसे ॥ ३ ॥

इत्यादिषु च तीर्थेषु वृषोत्सर्गो विधीयते ।

एकादशे च दिवसे मातापित्रोः क्षयेऽहनि ॥ ४ ॥

तत्र विशेषः श्राद्धसमुच्चये गङ्गनधरभट्टविरचिते—

पतिवन्त्रीक्षयेऽनङ्वात्रोत्सृज्यो बुद्धिमन्त्रैः ।

स प्रेतत्वहरो यस्मात्तन्नास्ति पतिवत्स्त्रियाः ॥ ५ ॥

+ [तथा च ब्रह्मवैवर्ते—

गयापिण्डे वृषोत्सर्गे कुरुक्षेत्रे च तर्पणे ।

गौरीरून्याविवाहे च पितृणामक्षया गतिः ॥ ६ ॥

तथा च स्मृत्यन्तरे—

आपि पुत्रवती नारी भर्तुरग्रे मृता यदि ।

वृषोत्सर्गं न कुर्वीत गां दद्यात्तु पयस्विनीम्] ॥ ७ ॥

तत्र विधानक्रमः—

कृत्वा स्नानं नदीतीरे समाप्याऽऽह्निकमञ्जसा ।

स्वस्तिर्वाच्या द्विजैः सर्वैः स्थण्डिलं चैव कारयेत् ॥ ८ ॥

स्थालीपाकविधानेन कृत्वा च हवनं द्विजः ।

पायसेन प्रधानेन कृत्वा स्विष्टकृतं बुधः ॥ ९ ॥

तिसृज्य विधिवद्वाङ्घ्रिं विवाहविधिवद्भृशम् ।

उक्ष्माणं तर्णकां नद्यां मरुनाप्य शीतलैर्जलैः ॥ १० ॥

उभौ संयोजयेन्मन्त्रैर्वैवाहिकैर्मन्त्रकोविदः ।

वस्त्रैरात्रेष्टयेत्पश्चादक्षतैरभिमन्त्रयेत् ॥ ११ ॥

हरिद्रा कुङ्कुमं दूर्वा दधि धान्यं च जीरकम् ।

गोरोर्वनं शतौषधयो हरितालं मनःशिला ॥ १२ ॥

फलशे निहिताः सम्यग्गभिषेके क्षमाः शुभाः ।

अभिषिच्य ततस्ताभिरुक्षणं तर्णकामपि ॥ १३ ॥

शीतोष्णेन जलेनैव स्वगृहोक्तेन कर्मणा ।

सदाक्षिणां तर्णकां तु दत्त्वा नृपैर्भमुत्सृजेत् ॥ १४ ॥

+ धनुष्मिद्वन्तयो नास्ति ल. पुस्तके ।

१ ल. 'मर्तः' । २ ल. 'दीतीरे च' । ३ ल. 'ण तर्णकी' । ४ ल. 'चतस्रोदयो' ।
५ ल. 'तर्णकीम्' । ६ ल. 'धम्' ।

सव्ये कटिदेशे चक्रं चन्दनेन वा कुङ्कुमेन वा संलिख्य दक्षिणे कटिदेशे
त्रिशूलं संलिख्य विसृजेत् । ततो यजमान इति पठेत्—

भो भो वृष सुखं तिष्ठ सुखं गच्छ सुखमग्निं तृणं पानीर्यं पिव गवां पृष्ठतः
सन्स्वेच्छया क्रीडन्विचर संरक्षास्मत्कुलम् । पुनीहि पितृनस्माकमवतु त्वां महे-
श्वरः । हरिस्त्वां जीवयतु ।

नासावेधं च युग्यत्वं यः करिष्याति तेऽनघ ।

पष्टिर्वर्षसहस्राणि कृमिभुक्स भविष्याति ॥ १५ ॥

इति पठेत् ।

शृङ्गयोश्चामरे बद्ध्वा कण्ठे घण्टां सुनादिताम् ।

किङ्किणीयुक्तसर्वाङ्गो रण नूपुरमण्डितः ॥ १६ ॥

एवं नेपथ्ययुक्ताङ्गो विभोक्तव्यो गवां पतिः ।

स तु मुक्तो लसद्देहो यत्र कुत्र च गच्छति ॥ १७ ॥

पितृणां तीर्थयात्रा स्याद्यजमानस्य केवला ।

स पिवेद्यत्र पानीर्यं वृषराह्वलदर्पितः ॥ १८ ॥

पिबन्ति पितरः कर्तुर्जाह्वयितोऽयमेव तत् ।

मूत्रं करोति गोस्वामी पुरीषं यत्र कुत्रचित् ॥ १९ ॥

पुरोडाशसमं विद्यादन्वमेधशताधिरुम् ।

शृङ्गाभ्यां च सुराभ्यां च दर्पोद्दुत्किरति क्षितिम् ॥ २० ॥

तद्रजः सकलं प्रोक्तं गयानर्जनवद्गुणैः ।

लाहगूलचालनादायुः त्वे सर्पति सुशीतलः ॥ २१ ॥

पितृणां देहज्ञां ग्लानिं पितृलोके व्यपोहति ।

नन्दन्ति पितरस्तस्य वस(द)न्ति च पितामहाः ॥ २२ ॥

उत्सृष्टा वृषभस्वैवमस्मद्गोत्रसमुद्रवः ।

पुष्करस्य द्रवं यात्रा चाराणस्यां शतनयन् ॥ २३ ॥

गोदानर्याः सदस्रं च वृषोत्सर्गसमं त्रयम् ।

महालयं गयाश्राद्धं(द्दो)दधिस्नानं(ने) ह्यत्रतुः ॥ २४ ॥

[* वृषोत्सर्गस्य पुण्यस्य कलां नार्हन्ति पौदशीम् ।

हता ये करकाघातैः शीतपातैर्मृताश्च ये ।
 अनाहारमृता ये च मार्गश्रमनिपीडिताः ॥ ११ ॥
 स्वल्पान्मरणं प्राप्ताः शूलारोपणतो हताः ।
 विपाधिना मृता ये च मृताः कण्टकपीडनैः ॥ १२ ॥
 एकादशाहे वृषोत्सर्गादिश्राद्धविवर्जिताः ।
 देशान्तरमृता भ्रष्टा अग्निदाहादिवर्जिताः ॥ १३ ॥
 एतैश्चान्यैश्च बहुभिर्भियन्ते चापमृत्युभिः ।
 अपमृत्युमृतानां च स्थानं दाल्भ्य हि तच्छृणु ॥ १४ ॥
 गच्छन्ति नरके यारं पूयशोणितसंकुले ।
 बहुचञ्चुस्वगाक्षीणं लोहकण्टकदुर्गमे ॥ १५ ॥
 अधोमुखाश्च तिष्ठन्ति नराः पापसमाकुलाः ।
 न तेषां कारयेदाद्यं सूतकं नोदकक्रियाः ॥ १६ ॥
 विधानं न तयोक्तं न क्रियामूर्ध्वाभिर्धा तथा ।
 अन्त्येष्टिं कारयेत्क्षिप्रं पण्मासाभ्यन्तरेषु च ॥ १७ ॥
 कर्तव्यं मणिसंस्तारं शुभतीर्थं समाश्रयेत् ।
 गङ्गानद्यां यमुनानद्यां च पुष्करे नैमिषे तथा ॥ १८ ॥
 कुरुक्षेत्रे सरस्वत्यां तीर्थेऽन्यस्मिन्नुभेऽपि वा ।
 नद्यामन्धौ तटामे वा संगमे निर्झरेऽपि वा ॥ १९ ॥
 दाल्भ्य वै जलपूर्णं च हृदे वा विमले जले ।
 चापीकूपे (चापीकूले) गवां गोष्ठे कुण्डे वा प्रतिपाश्रये ॥
 मन्नाम्ना कारयेदाद्यं बलिं नारायणं शुभम् ॥ २० ॥

दाल्भ्य उवाच--

विमस्यार्थं त्वया देव कथिता या बलिक्रिया ।
 शेषा वर्णाः कथं विष्णो न यान्ति नरकं ध्रुवम् ॥ २१ ॥

विष्णुरुवाच--

चातुर्वर्ष्येन कर्तव्यो बलिर्नारायणाभिधः ।
 विधानं पूर्ववर्णस्य दाहोऽग्नेन क्रमेण तु ॥ २२ ॥
 पण्मासाद्वाह्मणे दाहविमात्तात्सत्रिये स्मृतः ।
 अर्यस्यार्थेन मासेन सद्यः नूद्वैर्निर्णीयते ॥ २३ ॥

दक्षिणाभिमुखो भूत्वा सर्वोपधिगन्नाक्षतत्रीहीन्मृशीत्व ऋजुर्भस्तरपणं र्त्तव्यम् ।
 प्रथमं पुरुषमूक्तेन प्रत्यृचं नारायणं तर्पयामीति प्रयोगः । सहस्रशीर्षा० १ पुरुष
 पदे० २ पृथ्वीतानस्य० ३ त्रिपदाूर्ध्व० ४ तस्मादिराड० ५ यत्पुरुषेण० ६
 त यज्ञं० ७ तस्मात्प्रज्ञात्० ८ तस्मात्प्रज्ञात्० ९ तस्मादभ्या० १० यत्पुरुषं०
 ११ ब्राह्मणोऽस्य० १२ चन्द्रमा मनसो० १३ नभ्याः आसीद० १४
 समास्याऽऽसन्० १५ यज्ञेन यज्ञम० १६ प्रथमामृचं जग्त्वा तस्या अग्र इमं
 मन्त्र पठेत् ।

अनादिनिधनो देवः शङ्खचक्रगदाधरः ।

अक्षयः पुण्डरीकाक्ष प्रेतमोक्षपदो भव ॥ ४४ ॥

मानसेऽमुरुगोत्रप्रेतमोक्षार्थे विष्णुस्तुष्यतु । पत्ने च मासे च युञ्जते मन
 इत्यष्ट्वेन तर्पयं तेनैव विधिना । युञ्जते मन० १ इदं विष्णु० २ इरावती
 धेनुमती० ३ देवश्रुता० ४ विष्णोर्नुक्तं० ५ दिवो वा० ६ प्रतद्वि० ७ विष्णो-
 रराट० ८ अष्टस्तत्र० ९ त्रीणि पदा० १० तद्विमासो० ११ रक्षोहणं बलगह-
 न० १२ रक्षोहणो व० १३ तद्विष्णोः० १४ विष्णोः रुषाणि० १५ उपयाम
 गृहीतोऽस्यदित्येभ्यस्त्रा० १६ नाचस्पतये० १७ एताभिस्तर्पण पूर्वविधिना ।
 पश्चात्स्थण्डिलं समागत्य यथोक्तविधिनाऽग्निस्थापनं र्त्तव्यम् । चरुश्रपगादिकं
 च पर्युक्षणान्तम । ततो नारायणमल्यद्गभूहोममहं करिष्ये । तत्र आज्येन
 चरुणा विष्णुमहं यक्ष्ये । प्रजापतये । इन्द्राय । अग्नये । सोमाय । युञ्जते मन
 इत्यष्टाभिर्ऋग्भिश्चरुगृहीतेनाऽऽज्येनाऽऽहुतीर्जुहुयात् । इदं विष्णव इति त्यागः ।
 लोभय, स्त्रोहेत्यादि । घारापृथिवीभ्या स्वाहा । उचरादिद्विचत्वारि पृ(दिशत्पृ)-
 पदाज्याहुतीर्जुहोति । संस्रवरहिताः स्रुवेण सहस्रजीपेति षोडशाऽऽहुतीर्जुहोति ।
 अद्भ्यः संभूतमिति इद्विगुणा आज्याहुतीर्जुहोति । अथ चरुहोमः । इदं विष्णु० ।
 अतो देवा० । येणि पदा० । तद्विमासो० । रक्षोहणं बलगहनं० । तद्विष्णोः० ।
 विष्णोर्नुक्तं० । दिवो वा० । प्रतद्वि० । विष्णोरराट० । अद्भ्यः संभूतमिति पद ।
 अग्नये स्विष्टकृते । अत्र भूराट्टिनवाऽऽहुतयः । स्वाहा प्रागेभ्य इति ऋक्त्रयेण
 पूर्णद्वितं हुत्वा सस्र प्रागनत् । होमान् आचार्याय ऋत्वं हिरण्यं ऋत्वायि-
 त्वाऽनन्तरमेकादश श्राद्धानि ।

ततश्च त्रिपदं श्राद्धं कुर्यात्तूद्वासनन्वितः ।

शास्त्रोक्तविधिना विम प्रायर्गं दिवारौ ॥ ४५ ॥

मामुद्दिश्य मकुर्वीत प्रेतं हि मनसा स्मरन् ।
 दमैश्च ऋजुभिः श्राद्धमक्षतैर्दक्षिणामुखः ॥ ४६ ॥
 प्रेतं हि मनसा ध्यायन्देवतीर्थेन निर्वपेत् ।
 पिण्डश्राद्धं मकुर्वीत तुलसीं तु न दापयेत् ॥ ४७ ॥
 दापयेत्तुलसीपत्रं पितृणां हितमिच्छता ।
 निपात्य जानुनी भ्रूमावेकीद्विष्टविधानतः ॥ ४८ ॥
 निर्वर्त्य श्राद्धमखिलं भोजयेत्क्रमशो द्विजान् ।
 भोज्यं व्रीहियवान्नं च गोधूमान्नं तथैव च ॥ ४९ ॥
 छत्रोपानत्कर्णभूषा इत्तमद्रास्तथैव च ।
 वत्सोष्णीपं च यष्टिं च भोज्यपात्रे कृमण्डलुम् ॥ ५० ॥
 दापयेत्सर्वविभेभ्यो नात्र कार्या विचारणा ।
 नमस्कृत्य ततो विमानान्धपुष्पतिलाक्षतान् ॥ ५१ ॥
 प्रतिपिण्डे वसोर्वारां वेदमन्त्रैश्च दापयेत् ।
 शङ्खपात्रे च ताम्रे च अलाभे मृन्मयेऽपि च ॥
 ततो जलं समादाय पिण्डे पिण्डे पृथक्पृथक् ॥ ५२ ॥

प्रथमं विष्णवे । द्वितीयं शिवाय । तृतीयं सानुचराय तृतीयम् । सोमाय चतु-
 र्थम् । हव्यवाहनाय पञ्चमम् । कव्यवाहनाय षष्ठम् । कालाय सप्तमम् । रुद्रायाष्ट-
 मम् । पुरुषाय नवमम् । प्रेताय दशमम् । विश्वरूपिण एकादशम् । विष्णवे
 एकोद्विष्टविधिना करिष्ये इति संकल्पः । विष्णवेतत्ते पादार्थं संपद्यताम् ।
 कालज्ञानम् । एवं काले नारायणवलिनिमित्तं विष्णुश्राद्धमहं करिष्ये । विष्णवे
 इदमासनम् । शिवायेदमासनम् । तथाऽन्धेषां सर्वेषामासनम् ।

श्राद्धे सर्वत्र पृष्ठी स्यादासने च क्षणे तथा ।

वृद्धिश्राद्धे चतुर्था स्याद्विष्णुश्राद्धे तथैव च ॥ ५३ ॥

इति कोऽपि पक्षः । अन्यथा सर्वत्र पृष्ठी स्यात् । विष्णुश्राद्धे क्षणः कृप-
 ताम् । तथा प्राप्नोतु भवान् । प्राप्नवानि । आवाहनम् । विष्णवेप तेऽर्थे इति
 सर्वत्र समानम् । गोत्र प्रेत विष्णुरूपेप तेऽर्थः । चतुर्थ्यन्तेन विनिर्वाणेनात्र ग-
 न्धपुष्पधूपदीपाच्छादनाचनक्रिया संपद्यताम् । यथाक्रमं सर्वेषामपि । विष्णवे-
 तत्त आमं ब्राह्मणभोजनपर्याप्तममृत्स्वरेण स्वाहा संपद्यताम् । इदं विष्णवे ।

येत् । रुद्रकलशमुत्तरे स्थापयेत् । यमकलशं यान्ये स्थापयेत् । पुरुषकलशं पश्चिमे स्थापयेत् । मध्ये ब्रह्मकलशं स्थापयेत् ।

आपस्त्वं परमं ज्योतिस्त्रिलोकीपावनक्षमम् ।
पवित्रं कुरु मे देव आपो ज्योतिर्नमोऽस्तु ते ॥ ६२ ॥

अनेन कुम्भेषु जलं क्षिपेत् ।

सर्वे समुद्राः सरितस्तीर्थानि जलदा नराः ।

आयान्तु यजमानस्य दुरितक्षयकारकाः ॥ ६३ ॥

अनेन मन्त्रेण सर्वेषां विष्ण्वादीनामावाहनमाचार्यः कुर्यात् । आवाहने कृते सति तेषु कलशेषु कुङ्कुमदेवदारुसिद्धार्थगोरोचनमुस्ताशिवारुस्तूरिकाविद्रुम-
चन्द्रकान्तिसर्वापध्यादिकं प्रक्षिपेत् । अतो देवा इति मन्त्रेण कलशवक्राच्छादनं कुर्यात् । श्वेतवस्त्रयुग्मैः सर्वान्घटान्परिच्छादयेत् । मध्यकलशे ब्रह्माणं सौम्यमयं पलैश्चतुर्विंशत्या कृतं ब्रह्मजज्ञानमिति मन्त्रेण कलशोपरि पूर्णपात्रे चत्सोपरि तण्डुलोपरि स्थापयेत् । द्वितीयकलशे सुवर्णमयं विष्णुं पलैः षोडशभिः कृतमिदं विष्णुरिति मुद्धानामुपरि विन्यसेत् । तृतीयकलशे ताम्रमयं रुद्रं पञ्च-
पलमात्रं नमस्ते रुद्रेतिः गोधूमामामुपरि विन्यसेत् । चतुर्थकलशे लोहमयं यममशीतिपलसंख्याकं यमाय स्वेति मापाणामुपरि स्थापयेत् । पञ्चमकलशे स्वर्णमिश्रदर्भमयं पुरुषं त्र्यणुकसंख्याकं स्वर्भमयं पुरुषं वा तिलानामुपरि विन्यसेत्पुरुषसूक्तस्यैकयर्चा । कलशे षडङ्गरुद्रजपः । द्वितीयकलशेऽप्रतिरभक-
वचजपः । ततः स्वैः स्वैः सूक्तैः प्रतिकलशं जपः । स्वैः स्वरित्यस्यायमर्थः—
यस्य कलशस्य या देवता विष्ण्वाद्या तस्यास्तस्या देवतायाः सूक्तम् । तत्र तत्र समीपस्यः पञ्चानां मध्ये यस्य यस्य समीपे यजमानेन नियुक्तः स तज्जपं कुर्यात् । तृतीयकलशे पुरुषसूक्तजपः । चतुर्थकलशेऽपेद्रित्यध्यायजपः । पञ्चमकलशे स एवाध्यायजपः । पञ्च देवताः । पञ्च कलशाः । सर्वदेवनीतये षडङ्गरुद्रजपः । ततो यजमान आचन्य तानेव पञ्च ब्राह्मणानाद्रूप पार्वणेन-
कोद्धिष्टेन विधिना वा श्राद्धं समारभेत । ऋग्वेदी ब्रह्मोद्देशे । यजुर्वेदी विष्णुद्देशे । सामवेदी विरूपाक्षोद्देशे । अथर्ववेदी यमोद्देशे । सर्वहः प्रेतोद्देशे । ब्रह्मन्पादाद्यर्घ्यं संपद्यताम् । एवं यथाक्रमं सर्वत्र । तत एवदि-
शिष्टे काले नारायणवन्निमित्तं विष्णुश्चाद्मदं करिष्ये । ब्रह्मण इदमासनम् ।

एवं पुरतो यथाक्रमम् । गोत्राय भेतायेदमासनम् । पश्यात्ता देयम् । ब्रह्म-
 नेप तेऽर्घ्ये । ततश्च यथाक्रमम् । गोत्र भेत त्रिष्णुरूपैष तेऽर्घ्यः । विष्णवे मन्त्र-
 पुष्पधूपदीपाच्छादनं स्वाहा संपद्यताम् । विष्णवेतत्तेऽर्घ्यं दत्तं दास्यमानं चामृ-
 तरूपेणोपतिष्ठताम् । ततः पिण्डदानम् । पूर्वसंस्थान्यश्च पिण्डान्दद्यात् । ब्रह्मणे
 नम इदं विष्णवे नम इति यथाक्रमम् । प्रतिपिण्डं मन्त्रौ द्वौ द्वौ पठित्वा ब्रह्म-
 पिण्डेऽग्निमीळ आ ब्रह्मन्निति मन्त्रद्वयेन शङ्खपात्रेण मन्त्रपुष्पाक्षतसर्वापधी-
 मिश्रजलधारं दद्यात् । त्रिष्णुपिण्डे इषेत्वेदं विष्णुः । रुद्रपिण्डेऽन्न आयाहि
 नमः शंभवे । यमपिण्डे शंनो देवीरभिष्टये यमाय नमः । भेतपिण्डे नामगोत्रे मनसो-
 च्चार्यं यमाय स्वाहा । इति प्रतिपिण्डे जलधारं दत्त्वा शुद्धे जाते सति भेत-
 पिण्डे नामोच्चारं न कुर्यात् । सर्वत्र विष्णुनाम्ना कर्तव्यम् । पञ्चश्राद्धानां प्रति-
 ष्ठासिद्धयर्थं पञ्च दानानि । दक्षिणार्थे हिरण्यं दद्यात् । पञ्चश्राद्धेषु दक्षिणावि-
 शेपः । प्रथमे श्राद्धे जातसस्या वसुंधरा दातव्या ।

बहु धारयसे यस्मात्तस्मात्त्वं वरुधा स्मृता ।

अतो भोचय पापेभ्यो दत्त्वा शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ ६४ ॥

इति भूमिदानमन्त्रः ।

द्वितीये श्राद्धे गा पयस्विर्नो दद्यात् । तत्र मन्त्रः—

गवामङ्गेषु तिष्ठन्ति भुवनानि चतुर्दश ।

यस्मात्तस्माच्छिवं मे स्यादिह लोके परत्र च ॥ ६५ ॥

तृतीये श्राद्धे कर्णवर्णवस्त्रं कृष्णवर्णं दद्यात् । तत्र मन्त्रः—

दुर्लभं मानुषे लोके लज्जाया रत्नं परम् ।

सुवैपधारणं यस्मात्तस्माच्छान्तिं प्रयच्छ मे ॥ ६६ ॥

चतुर्थे श्राद्धे गोणीसंख्याकास्तिलान्दद्यात् । तत्र मन्त्रः—

शिलाः पापहरा नित्यं विष्णुदेहसमुद्भवः ।

सुवर्णा हरदेहीत्या जतः शान्तिं प्रयच्छत ॥ ६७ ॥

पञ्चमे श्राद्धे भेतोद्देशेन गोमिथुनं दद्यात् । तत्र मन्त्रौ—

यस्मात्त्वं पृथिवी सर्वा धेनुः केशवसंनिधौ ।

सर्वपापहरा नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ ६८ ॥

धर्मस्त्वं वृषरूपेण जगदानन्दकारकः ।

अष्टमूर्चेराधेयानमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ ६९ ॥

‘अक्रञ्छर्म’ इति सर्वश्राद्धानि विमृज्य पिण्डानुदके क्षिपेत् । मतान्तरे पञ्चकलशस्थापनं तेषामर्चनादि सर्वं रात्रावेव क्रियते । द्वादश्यां तेष्वेव ब्राह्मणेषु श्राद्धपञ्चकं कुर्यात् । यद्योक्ते कर्मणि यजमानोऽर्किचनस्तदा सर्वेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो बस्त्रयुग्मेकैकशो दद्यात् । भूम्यभावे सवत्सां धेनुं दद्यात् । धान्यं दक्षिणा । केषांचिन्मतेन तान्ब्राह्मणानुपोषयेत् ।

एवं कृते विधाने च दुर्मृत्युभवपातकरम् ।

ब्रह्मादीनां च सर्वेषां × नश्यते नात्र संशयः ॥ ७० ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां विष्णुदा-
रभ्यसंवादे भारते विष्णुकनारायणबलि-
विधानम् ।

अथ नामबलिविधानम् ।

तत्रैवोक्तसर्पदष्टस्य दुर्मरणकृते नारायणमूर्त्तौ कश्चिद्विशेषोऽस्ति ।

श्रावणे मासि भाद्रे वा पञ्चम्यां शुक्लहृष्णयोः ।

पक्षयोश्चैत्र कर्तव्यः शुद्धये नामबलिः शुभः ॥ १ ॥

एकभक्तं तु कर्तव्यं चतुर्थ्यां त्रीह्रिभोजनम् ।

उपोषणं तु पञ्चम्यां स्नात्वा प्राग्नेदीत्रले ॥ २ ॥

कर्तव्यं त्रिष्वन्नदत्त्वा जागरं तत्र कारयेत् ।

कृत्या हेममयं नागं उग्रत्या भोगफणान्वितम् ॥ ३ ॥

स्वस्तिकं तण्डुलानां च कुर्याद्द्रोणचतुष्टये ।

फलत्रं स्थापयेच्च तन्मुखे वंशभाजनम् ॥ ४ ॥

तस्योपरि न्यसेन्नागं मन्त्रैस्तल्लिङ्गैर्कमुने ।

प्रतिष्ठाप्यततो वाऽपि गान्ध्या वा समाहितः ॥

अत्र गन्धादिकं सर्वं कार्यं तस्य च भोगिनः ॥ ५ ॥

तत्र नाममन्त्रैरुपचारान्कारयेदित्येके ।

मुद्गाश्च म इति मुद्गपिष्टानुलेपनं कुर्यात् । त्वां गन्धर्वाः स्वर्लोकं प्रयच्छन्त्विति
हरिद्रयाऽनुलेपयेत् । प्राणाय स्वाहेति सूत्रेण बध्वा पुरुषसूक्तशतरुद्रियमन्त्रैर्म-
ङ्गलकलशोदकैः प्रक्षालयेत् । ततो दर्भाः (भक्ष्यया) यां चतुर्विंशत्यङ्गुलमि-
तायामस्थिशरीरं पूर्वमेव निहितमुत्क्षिपेत् । विश्रामपिण्डमुत्थानपिण्डदानानन्तरं
प्रदत्त्वा यथाविधि संस्कुर्यात् । तत्राऽऽ(?) संधीलक्षणमाह-

साक्षाच्छवस्य याऽऽसंधी पालाशैर्वा कुशैः कृता ।

स्वादिरेदैववृक्षैर्वा शवविग्रहसंमिता ॥ १ ॥

भक्ष्या(स्थनां)संधी चतुर्विंशत्यङ्गुलाऽत्र मि(लीभिर्मि)ता भवेत् ।
मतान्तरेण विज्ञेया पालाशैश्चदनैः कृता ॥ २ ॥

सप्त(त्य)मते-

प्रक्षाल्य विग्रहं वाऽऽस्थं पलाशस्य दलेषु च ।

कृष्णाजिनं परिस्तीर्य पुरुषं चास्थिरुपिणम् ॥ ३ ॥

दुग्धमिश्रेण तोयेन पुनः प्रक्षालयेद्बुधः ।

कृष्णाजिनोपरि स्थाप्या कृत्वा मूर्तिं च पौरुषीम् ॥ ४ ॥

आज्येनाभ्यज्य चूर्णेन यवानां लेपयेत्ततः ।

वैष्णवैः कलशाभ्योभिरभिषेकं च कारयेत् ॥ ५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालाया-
मस्थिपुरुषीकरणविधानम् ।

अथास्थपभावे पालाशविधानम् ।

पष्ट्याऽधिकं घृन्तशतत्रयं बुधैः संगृह्य जीर्णं च पलाशशास्त्रिनः ।

मूर्तिं विदध्याद्गतजीवितस्य गङ्गापट्टे वासवपञ्चके च ॥ १ ॥

वज्र्यं च टाहस्य च कर्म पुंभिः ।

शिरस्यशीतिसंख्यानि श्रीवादेये दशैव च ।

वाघोरथ शतं दद्याद्द्विशतिं च तयोरसि ॥ २ ॥

उदरे त्रिंशतिं दद्याद्द्विशतं फट्टिशतः ।

ऊर्वोश्च दशकं दद्याद्द्विशतं जानुनद्वयोः ॥

पादाङ्गुलीषु नृन्तानि दश दद्यात्समाहितः ॥ ३ ॥

रेतो मूत्रं दृष्ट्वा परिश्रुतः सीसेन तन्त्रमित्येवंमन्त्रैर्दृष्टमूर्तिं सूत्रेण वेष्टयेत् ।
 अथ गान्धाद्यन्तमूर्तिश्चिरसि तुम्बकं निदध्यात् । मुत्रे नाभिकेळं दद्यात् । नेत्रयोश्च
 रुषादिना । गुञ्जामौक्तिकानि रुर्णयोः । शुक्तिं नासापुटे । तथा षट्सूत्रमधरयोः ।
 प्रयालदादिमीचीजानि दन्तेषु । गुडं ग्रीयाम् । ब्राह्मणश्चेत्स्त्र्ये यज्ञोपवीत-
 क्रम् । हृदये हरितालं नियोजयेत् । (१) कालिञ्जस्थाने माञ्जिष्टं वस्त्रम् ।
 मेदःस्थाने मनःशिलाम् । मांसस्थाने यवपिष्टम् । रुधिरस्थाने मधु । अन्त्रस्थाने
 पद्मनालं पटोलं वा । नखस्थाने श्वेतनिष्पावकान् । त्वक्स्थाने मृगतत्रचं नियोज-
 येत् । वीर्यस्थाने पारदं नियोजयेत् । सर्वसंधिस्थान इक्षुपर्वाणि । लोमस्थाने कृष्णो-
 र्णाम् । केशस्थाने सूकरकेशान्नियोजयेत् । नाभिस्थाने मूलरुम् । पृष्ठे सर्वोपधीनि-
 योजयेत् । शिश्नस्थाने गृञ्जनम् । वृषणस्थाने वृन्ताकम् । मूत्रस्थाने गोमूत्रम् । अमे-
 ध्यस्थाने रीतिकाम् । जिह्वास्थाने ताडपत्रम् । धातुस्थाने मृत्तिकाम् । हस्तपाद इक्षवो
 योज्याः । मज्जास्थाने हरितालम् । अस्थ्यभावे पालाशवृन्तानि । अभ्यङ्गे घृतम् ।
 चन्दनं च विलेपने । स्वैः स्वैर्मन्त्रैः सर्वाण्येतानि द्रव्याणि योजयेत् । सहस्रशीर्षेति
 शिरसि तुम्बकं न्यसेत् । मुखे दशदिति मन्त्रेण नारिकेलं न्यसेत् । स्योना
 पृथिवीति मन्त्रेण तनुं यवपिष्टेन लेपयेत् । चक्षुःस्थाने वराटकौ गुञ्जे फनी-
 निरुयोर्मध्यतारयोर्मौक्तिकं ना (१) वातं प्राणेनेति न्यसेत् । अस्थ्यादिस्थाने
 त्वक्पङ्कं जपेत् । आत्मनु (१) पस्थाने (आत्मस्थाने च) केशश्मश्रूणि सूक-
 रकेशैः कारयेत् । कृष्णोर्णां लोमस्थाने लोपानि प्रयातीति । मधु वाता इति
 रक्तस्थाने मधु । प्राणे प्रा (१) णाया इति श्रोत्रयोः शुक्तिं प्रणवेन । वरु-
 णस्योच्चभनमसीति तनावापुर्न्यसेत् । तेजोऽसीति तेजः परिरुल्प्य चायुर-
 भ्यगा इति वायुं प्रयुज्य पञ्चभूतात्मरुर्मन्त्रैर्भूतग्रामं च कारयेत् । परीत्य भूतानीति
 वा वृन्तस्थासीति (१) चक्षुर्भ्यामज्जनं रुल्प्यम् । दादिमीचीजानि ये देवा इति
 पुनन्तु मेतिखलु (न्यखिल) संधिषु प्रात रमिति रत्नं मुखे न्यसेत् । अभ्य-
 चोचदिति गन्धस्थाने रीतिकं न्यसेत् । कास्पगोलकं हृदय ध्रुवाऽसीति
 न्यसेत् । ब्रह्मज्ञानमिति धातुस्थाने हरितालम् । मेदःस्थाने मनःशिला
 कथा नखिरेति न्यसेत् । प्रणवेन नखस्थाने निष्पावकान्यसेत् । अकारेणैव
 जिह्वास्थाने ताडपत्रम् । नासा स्त (१) स्त्रापिष्टन कारयेत् । अदितिर्गौरिति
 मृत्तिकया परिलेपनम् । विश्वतश्चतुर्दिशि नालक्रमत्रस्थाने न्यसेत् । व्रीहयश्चेति

१ त 'हृत्वा को दे उ को दृष्ट्वा परिरुत्त' । २ स्त '१ पञ्चन' । ३ स्त 'ले देवादि' ।
 ४ स्त '६ मज्ज' ।

सप्त धान्यानि मुखे क्षिपेत् । वृन्ताके वृषणयोः । गृञ्जनं प्रजापते न त्वदेतानिति गुह्ये न्यसेत् । ब्रह्मजज्ञानमिति शुक्रस्थाने पारदं न्यसेत् । पुरीषे पित्तलं दद्यात्स्थिरो भवेति मन्त्रतः । मूत्रस्थाने गोपूत्रमयं त इति मन्त्रतः । ऊर्णया रोमाणि लोमानि प्रयतेरिति । युवा सुवासा इति कौपीनं वस्त्रेण पट्टेन दुकूलेन वा । प्रतद्विष्णुरिति पञ्चगव्येन प्रोक्षेत् । आदित्यास्त्वगिति कृष्णानिनमभिमन्त्र्य वेदाहमिति सर्वाङ्गान्यभिमन्त्रयेत् ।

कृत्वा मूर्तिं प्रयत्नेन ततो नामादि कारयेत् ।

जातकर्मादिविवाहान्ताः क्रियाः संक्षेपेण कर्तव्याः । तत्र कालनियमो नास्ति । एककालेनैव कर्तव्याः । वैष्णवैर्मन्त्रैः सर्वसंस्कारान्कुर्यात् । गायत्र्या वाऽस्य कायस्य शुद्धिः । अनन्तरं पुरश्चरणं सावित्रीजपो गोदानं च । तत्र प्रयोगः—

अमुकगोत्रस्य प्रेतस्य निखिलकायिक्रवाचिक्रमानसिकसांसर्गिकरहस्यप्रकाशज्ञानाज्ञानकृतमहापातकातिपातकानुपातकोपपातकसंकीर्णमकीर्णरुदोपत्रयार्थमूर्ध्वोच्छिष्टाधरोच्छिष्टास्पृश्यस्पर्शानेकनिमित्तजनितपापत्रयार्थं पित्रोरौर्ध्वदेहिके कर्मण्यधिकारार्थं यथासंभवं प्रायश्चित्तमहं करिष्ये । इति संकल्पं कृत्वा देवस्य त्वेति प्रेतं संस्नाप्य भूरसीति भूमौ निधाय भद्रं कर्णेभिरिति क्षौरं कारयेत् । कृतं कर्मोच्चारयेत् । ततो वैतरणीदानम् ।

यमद्वारे महाघोरे तप्ता वैतरणी नदी ।

तर्तुकामः प्रदास्यामि तुभ्यं वैतरणीं च गाम् ॥ ४ ॥

अथाष्ट महादानानि—

कार्पासलोहलवणसप्तधान्यं तथैव च ।

हिरण्यतिलपात्रादि दद्याद्विष्णुसुतुष्टये ॥ ५ ॥

कार्पासस्य तुला । लोहस्याशीतिपलानि । लवणस्य द्रोणचतुष्टयम् । तिलानां द्रोणपञ्चकम् । हिरण्यं निष्कमितम् ।

त्रीर्हीन्मापान्मियंगूथ शालीन्मुद्गांस्तिलानपि ।

ददामि यावनालार्थं ततः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ ६ ॥

विष्णोरिति दक्षिणां कर्णे आवयेत् । अनन्तरं विष्णुरुल्लोदनेन रुद्रकलत्रोदकेन चाभिवेकः । शिरो मे श्रीरिति पञ्चभिः । नार्घं ते० । नमस्ते० । ऋचं वाचः

परिमाणं तण्डुलानां खारी वा द्रोणपञ्चकम् ।
 निष्किंचनस्तदर्थेन कुर्यादष्टदलं सुधीः ॥ ५ ॥
 वैद्यविज्ञातदोषस्य दुःसाध्यस्योपवैरपि ।
 शान्त्यर्थमीक्षते ग्रन्थं पूर्वकर्मविपाकजम् ॥ ६ ॥
 ज्योतिःशास्त्रावलोके च दद्यात्पूनी(ग)फलादिकम् ।
 पुष्पवद्ग्रहणं पश्येत्पटे संलिखितं शुभम् ॥ ७ ॥
 येनेदं दर्शितं सम्यक्तस्मै दद्याद्धनं बहु ।
 इति बीसा नरुतच्या शास्त्रेषु कुशलैर्दिजैः ॥ ८ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालाया
 शाल्पवीक्षाविधानम् ।

अथ शकुनशास्त्रावलोकनविधानम् ।

ब्रह्मयामले—

रघुवंशः स्तुतिर्देव्यास्तथा भागवतं शुभम् ।
 प्रेक्षणीयानि शास्त्राणि पूर्वाभावे परंपरम् ॥ १ ॥
 पूर्वघुरधिवास्तव्या रघुवंशस्य पुस्तिका ।
 गन्धपुष्पादिकैः सर्वरूपचारैः प्रपूजिता ॥ २ ॥
 निमन्त्रयेत्कुमारीं तां या गौरी या विवेकिनी ॥
 द्विजातीनां विशेषेण पूर्वघुरभिवन्द्य च ॥ ३ ॥
 मातःकाले समुत्थाय कृत्वाऽभ्यङ्गं समाहितः ।
 तामप्यभ्यञ्ज्य विधिवत्कन्यकां तु समाह्वयेत् ॥ ४ ॥
 समाहिते स्थले रम्ये चतुष्के रू(रू)पशोभिते ।
 आसनं प्राङ्मुखं कुर्यात्कुमार्या विधिपूर्वकम् ॥ ५ ॥
 पटे वा दारुपटे वा केचले भूतलेऽपि वा ।
 सर्गपङ्क्तिं द्विधा कुर्यात्सर्वतर्भावतत्परः ॥ ६ ॥
 मथमं (मा) दशसर्गाणां नवानामपरा भवेत् ।
 आदिरुत्तरतो ज्ञेया तथैवापरपङ्क्तिञ्चा(तथा दक्षिणतोऽपरा) ॥७॥

पङ्क्त्योः प्रागे(च्ये)व दिग्भागे पीठे शास्त्रं प्रपूजयेत् ।
उपचारैः षोडशभिः कुमारीमपि पूजयेत् ॥ ८ ॥
वागर्थाविष संपृक्ताविति सर्वत्र मन्त्रतः ।
अर्चयित्वा कुमारीं च पुस्तिकामपि पण्डितः ॥ ९ ॥
चिन्तयित्वाऽऽत्मसुहितं पूगीफलमनुत्तमम् ।
प्रदत्त्वा कन्यकाहस्ते प्रार्थयेच्च पुनःपुनः ॥ १० ॥

तत्र चिन्ताक्रमः—

यदि मे सफलं कार्यं परिपश्यसि शोभने ।
तदाऽस्मिञ्शकुने ब्रूहि शोभनं नान्यथा वद ॥ ११ ॥
कुमारि गिरिजारूपे भविष्यत्सदृशं फलम् ।
निधेहि पङ्क्तिपूजेपु(पुञ्जेऽत्र) यत्र ते मनसो रुचिः ॥ १२ ॥
कुमार्यां निहितं ज्ञात्वा पूगीफलमनुत्तमम् ।
गणयेत्सगदशकान्दशके तु फलं न्यसेत् ॥ १३ ॥
श्लोके च निहिते पूगे कथां तत्र विचिन्तयेत् ।
स्तुतिलिहवर्जितः श्लोकः शकुनेषु प्रशस्यते ॥ १४ ॥
शुभं वाऽन्यशुभं सत्यं तवर्गेतरपञ्चमम् ।
अक्षरं प्रथमे पादे संयोगेन विचर्जितम् ॥ १५ ॥

एतद्रघुवंशविरचनमध्ये “ तस्याधिकारपुरुषैः ” इत्यादिग्रन्थसंदर्भविरचन-
समयेऽतिप्रसन्नया परमेश्वर्यैकोनविंशसर्गसंग्रहे ममाधिष्ठानमस्तीति कालिदा-
सोऽनुकम्पितः । ततश्च कविना वृतो वरः “ यद्गृहं पत्पुस्तकं तत्रानन्तरायोऽस्तु
यः पठति तद्दंशादिदृष्टिरस्तु । यः पूजयति तदायुर्वर्धताम् । यः शकुनार्थं
पर्यालोचयति तस्यैव शकारः सम्पद्यन्वतु । यो लेखयित्वा ददाति तस्य पाप-
मासप्रयागस्नानमस्तु । यस्तु बालान्पाठयति स सर्वविद्याभ्यापको भवतु ” इति ।
ततः परितुष्टया परमेश्वर्यैवमस्तिवत्यैवादि । इत्याख्याऽपि(ख्यायिका) रुद्रयाम-
लादित्रयटीकासु दर्शिता । ततो निश्चयेन सम्भवपरमेश्वर्या अस्मिन्ग्रन्थेऽधिष्ठान-
मस्त्यतो लौकिकमेतदिति न मन्तव्यम् !

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां रघुवंशे
शकुनप्रसणाविधानम् ।

अथ सप्तशतीशकुनप्रेक्षणविधानम् ।

संपूज्य विधिवद्देवीं कुमारीरूपिणीं शिवाम् ।
 कृत्वाऽष्टदलमुर्वीस्थं तत्र तत्पुस्तकं न्यसेत् ॥ १ ॥
 पूजितायाः करे दद्यात्कन्यकायास्तु मुद्रिकाम् ।
 शलाकां वा हेममयीं गजदन्तस्य वा शुभाम् ॥ २ ॥
 द्वादशाङ्गुलमात्रां तु विन्यसेत्पुस्तकान्तरे ।
 संपश्येत्प्रथमां पङ्क्तिं पुटे वाऽनङ्कसंज्ञके ॥ ३ ॥
 तत्रत्यं सुविचार्याऽऽशु यत्स्वभावं कथानकम् ।
 आदिशेत्तत्स्वरूपं हि फलं शास्त्रविशारदः ॥ ४ ॥
 नमो देव्यै महादेव्यै मन्त्रमुच्चारयेद्बुधः ।
 उपचारेषु सर्वेषु नात्र कार्या विचारणा ॥ ५ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां सप्तशतीशकुन-
 प्रेक्षणविधानम् ।

अथ श्रीभागवतशकुनावलीकनम् ।

यथा रघुवंशेऽवलीकनं तथैव भागवते । परं मूलमन्त्रेणोपचाराः । द्वाद-
 शस्कन्धानां तण्डु २पुञ्जाः कर्तव्याः । पङ्क्तिरेकैव । तत्र स्कन्धेऽध्यायानां पुञ्जा
 अभ्याये दशकानां तत्र श्लोकानाम् ।

स्तुतिलिङ्गजितः श्लोकः शकुनेषु प्रथम्यते ।

इति नियमोऽपि । न तु तवर्गैतरपञ्चममिति । स्तुतिलिङ्गजितः श्लोक
 इति नियमः सप्तशतीस्तोत्रे नास्ति । यतः कारणात्तच्छास्त्रं स्तुतिप्रधानं
 तत्र फलितायो ग्राह्यः । तथा कालचक्र उपचारपूर्वकं विलोकनीयम् । तथा च
 रूपरसस्पर्शरसस्पर्शरूपरसिद्यु २ विलोकनीयम् । तत्र शकुनां मध्य एक
 औत्पादिका एके सहजा भवन्ति । तत्राऽऽर्वात्पादिका विवाहादिमङ्गले कार्ये
 तथा ग्रामनिवेशने शकुना भवन्ति फलदाः किं पुनः सहजाः । पूर्णफलदाः ।
 सहजाः सामिकलदाः कृत्रिमा ज्ञेयाः । तथैवापशकुनाः धुतादिका निपिद्धाः
 स्युः । “ लाभस्तेषां तदेव लयं सर्वदा सर्वकार्येषु वैश्वं पृथुं ।

तत्र वर्त्मनि वर्ततां शिवं पुनरस्तु त्वरितं सयागमः ।

अयि साधय साधयेषितं स्पर्शीयाः समये वयं वयम् ॥ १ ॥

इत्याद्यौत्पादिकाः शुकुना दक्षिण्याः । दक्षिणः कामो वापभागस्था नकुल-
भरद्वाजचापमयूराः शुभदाः । पल्लीपिङ्गलादिस्तानि ययोदितानि तान्येव शुकुभे
मशस्तानि न तु ते दर्शनफला इत्यादि सहजम् ।

इति श्रीनृसिंहयट्टविरचितायां विधानमालायां यन्त्रमालोक्त-
रघुवंशादिशुकुनविधानम् ।

अथोपश्रुतिविधानम् ।

तथा च यज्ञकाण्डे—

उपश्रुतौ प्रधानत्वं फले कार्यं फलार्थिना ।

ज्ञातव्या यज्ञकर्मान्ते सा परमुखजा बुधैः ॥ १ ॥

तथा च विशेषः—

अन्त्यजानां गृहे वाम्यं पूर्वरात्रे यदुच्यते ।

स्त्रिया वा बालकैर्वाऽपि तथा पुंभिः परस्परम् ॥ २ ॥

विचार्य तद्वचस्तत्त्वमादेष्टव्यं फलं बुधैः ।

निर्णेजकालये पश्येत्प्रतिपद्येव बुद्धिमान् ॥ ३ ॥

मद्यकृतसदने पश्येद्वितीयायां न संशयः ।

तैलविक्रयिणां गेहे तृतीयायां विलोकयेत् ॥ ४ ॥

चतुर्थ्यां पुत्ररूतानां च पञ्चम्यां लोहकारिणाम् ।

षष्ठ्यां किशुरूजातीनां सप्तम्यां मद्यकारिणाम् ॥ ५ ॥

अष्टम्यां चैव वैश्यानां नवम्यां योगजातिषु ।

पश्येत्पीप्लुकु गेहे दशम्यां नात्र संशयः ॥ ६ ॥

सिन्दोलकगृहे पश्येदेकादश्यामुपश्रुतिम् ।

द्वादश्यां कुम्भकाराणां स्वर्णकारालये स्मरे ॥ ७ ॥

भूते कापालिके गेहे पौर्णमास्या द्विजन्मनाम् ।

अथायां शूद्रजातीनां गेहे पश्येदुपश्रुतिम् ॥ ८ ॥

तत्र विलोकनक्रमः—

उपास्य पथिमां संध्यां स्मरन्नात्महितं सुधीः ॥
 स्वस्तिवाच्य द्विजान्नाच्छेद्बालग्रन्थिर्मुदाऽन्वितः ॥ ९ ॥
 चन्दनेनानुलिप्ताङ्गः श्वेतमाल्यधरः शुचिः ।
 श्वेतवस्त्रसमायुक्तो धृतहेमविभूषणः ॥
 अक्षतानञ्जलीं धृत्वा मन्त्रेणानेन मन्त्रितान् ॥ १० ॥
 ॐ ऐं ह्रीं श्रीं देवि देवि महादेवि महादेवस्य वल्लभे ।
 विमोहय जनान्सर्वान्ममात्र वशगान्कुरु ॥ ११ ॥ स्वाहा ।

इत्यभिमन्त्रयाक्षतानञ्जलीं परिशुद्ध वस्त्रेण वदनेत्ररुर्णः सन्नयेन नीयमान
 उपश्रुतिगृहं गत्वाऽञ्जलेरक्षतांस्तद्गृहोपरि प्रसिष्य मुक्तेनत्ररुर्णो गृहमनुष्यशब्दा-
 ष्च्छृणुयात् । तच्छुभमशुभं वा विचार्याऽऽद्वैष्टव्यमिति ।

अन्यथै—

यदा कदाचित्समये ग्रामान्तरं जिगमिषुर्गम्यमानः पथि पौरशब्दानारुर्णये-
 तेषु कुरान्वर्जयित्वाऽन्ये शब्दादिवर्णाः श्रेष्ठाः । प्रयागे गृहाणगच्छभवत्यर्थ-
 जातार्थदानार्थलाभार्थादिसाधुशब्दाः मञ्जस्ताः । तेषु कार्थो दुष्टाः । एवमागच्छ-
 नास्तिनभवत्यर्थाजातासिद्धार्थादिशब्दा गमने दुष्टाः । ताञ्छब्दाऽच्छ्रुत्वा गच्छ-
 न्सन्वगृहान्निवर्तयेत् । अत्युत्कृष्टकार्यविशेषोऽस्ति तर्हि निवृत्तः सन्दिराचम्य
 कुलदेवतां संस्मृत्य मुहूर्तं तिष्ठन्पुनर्गच्छेत् । वैश्वं पृथं द्वैहयमिति प्रयाणसिद्धिदा-
 न्संस्मृत्य कार्यसिद्धयं गच्छेत् । पुनश्चेन्निषिद्धप्रयागः क्षुतादिभिर्भवति तदा
 सिद्धिविनायकब्रतोपपाचितं संकल्प्य गच्छेत् । ततश्च निषिद्धः सन्न
 गच्छेदेव ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां यज्ञका-
 ण्डोक्तमुपश्रुतिविधानम् ।

अथ त्रिपुष्करादियोगजातविघ्नज्ञविधानम् ।

धनिष्ठापञ्चके याश्च देवताश्च त्रिपुष्करे ।

संपूजास्तु प्रयत्नेन मन्त्रैस्तद्विघ्नसंज्ञकैः ॥ १ ॥

तिथिर्वारं च नक्षत्रं त्रिपुष्कर इति स्मृतः ।
 त्रयाणां देवताः पूज्या मन्त्रैस्ताडिङ्गकैर्वुधैः ॥ २ ॥
 कुबेरस्य पृथक्पूजा विधातव्या मनीषिभिः ।
 होमं च विधिवत्कुर्यान्नक्षत्रशमनोचितम् ॥ ३ ॥
 सामान्यं च हविस्तेषां साज्यं पायसमुत्तमम् ।
 मन्वाभावे च गायत्री पालीशयः समिधस्तथा ॥ ४ ॥
 होमान्ते यजमानस्य विदध्यादभिषेचनम् ।
 लक्ष्मीसूक्तं जपेत्पश्चाद्दद्याद्दानानि भूरिशः ॥ ५ ॥
 लक्ष्मीनारायणमीत्यै मञ्चकं च सतूलिकम् ।
 दद्याद्विप्राय शीलाय सदाराय विशेषतः ॥ ६ ॥

मतान्तरे—

यानि कानि च ऋक्षाणि ये च वाराश्च केचन ।
 याश्च काञ्चिच्च तिथयः कथिताश्च त्रिपुष्करे ॥ ७ ॥
 सर्वेषामपि तेषां तु त्रयो देवाः प्रकीर्तिताः ।
 यमो रुद्रश्च मघवा संपूज्यो विधिवद्वुधैः ॥ ८ ॥
 महिषं वृषभं नागं लौहं ताम्रं च राजतम् ।
 आचार्याय यथाशक्त्यां (क्ति) प्रदद्यादक्षिणां ततः ॥ ९ ॥

तत्र दानमन्त्रः—

त्रिपुष्करकर श्राद्धदेव देवनमस्कृत ।
 दानेन महिषस्यात्र निर्विघ्नं कुरु मां प्रभो ॥ १० ॥

इति महिषदानमन्त्रः ।

वृषभं कामरूपं हि सर्वकामविवर्धनम् ।
 दास्ये रुद्रस्य तुष्ट्यर्थं निर्विघ्नं कुरु मां ततः ॥ ११ ॥

इति वृषभदानमन्त्रः ।

इन्द्रवाहन वाहेन्द्र चतुर्दन्तत्रिसाजित ।
 दत्ते त्वयि विप्रवर्याय (दिजेन्द्राय) शीतो भवतु देवराट् ॥ १२ ॥

इति गजदानमन्त्रः ।

ततश्च भोजयेद्विधानत्रैर्नानाविधैः शुभैः ।
 एवं कृते विधाने च विघ्ना नश्यन्ति भूरिशः ॥
 पुनश्च जायते लक्ष्मीस्तेजोवृद्धिविवर्धनम् ॥ १३ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां त्रिपुष्करादि-
 योगजातविघ्नभङ्गविधानम् ।

अथ ग्रहणवेधदोषहरं विधानम् ।

तत्र ज्योतिःशास्त्रम्—

त्रिपद्दशायोपगतं नराणां शुभमर्दं स्याद्ग्रहणं रवीन्द्रोः ।
 द्विसप्तनन्देषु मध्यमे स्थान्छेपेप्वनिष्टं प्रवदन्ति तज्ज्ञाः ॥ १ ॥
 सूर्यग्रहे न भोक्तव्यं पूर्वं यामचतुष्टयम् ।
 चन्द्रग्रहे न भोक्तव्यं पूर्वं यामत्रयं तथा ॥ २ ॥
 सायाह्ने संग्रहेऽश्रीयाच्छारदे संगवादधः ।
 मध्याह्ने परतोऽश्रीयात्त्रोपवासो रविग्रहे ॥ ३ ॥
 मूर्हर्तत्रितयं प्रातस्तावानेव तु संगवः ।
 मध्याह्नस्त्रिमूर्हर्तः स्यादपराह्णोऽपि तादृशः ॥ ४ ॥
 सायाह्ने त्रिमूर्हर्ते च न कार्यं किमपीष्यते ।
 अग्निहोत्रं तथा संध्याप्रतिथेः पूजनं त्रिना ॥ ५ ॥
 यदि दुष्टे ग्रहे चन्द्रसूर्ययोर्भाविनां नृणाम् ।
 विधानं तत्र कर्तव्यं जपहोमसुरार्चनैः ॥
 तीर्थस्नानैश्च दानैश्च विष्णुमूर्तिविलोकनैः ॥ ६ ॥

तत्र मुख्यदानम्—

सौवर्णं कारयेन्नागं पलेन च पलार्धतः ।
 तदर्धेन तदर्धेन फणायां यौक्तिकं न्यसेत् ॥ ७ ॥
 ताम्रपात्रे निधायाऽऽशु घृतपूर्णे विशेषतः ।
 कांस्ये वा कान्तलोहे वा न्यस्य दद्यान्सदक्षिणम् ॥ ८ ॥

मापा निष्पावका राजमापा मुद्राः प्रियङ्गवः ।
 देया राहूपरागे तु नरेण हितमिच्छता ॥ ९ ॥
 चन्द्रग्रहे तु रौप्यस्य विभ्वं दद्यात्सदाक्षिणम् ।
 नागं रुक्ममयं चैव सूर्यविभ्वं च हेमजम् ॥ १० ॥
 तुरंगरथगोभूमितिलसर्षीपि काञ्चनम् ।
 दुकूलादीनि वस्त्राणि दद्याद्ग्रहणशान्तये ॥ ११ ॥
 एवं कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते ।
 ऐश्वर्यं लभते मर्त्यो नात्र कार्या विचारणा ॥ १२ ॥
 विधुंतुद नमस्तुभ्यं सिंहिकानन्दनाच्युते ।
 दानेनानेन नागस्य रक्ष मां वेधजाद्रयात् ॥ १३ ॥

इति स्वर्णनागदानमन्त्रः ।

तथा च तुरंगरथवृषादीनां दानमन्त्रा ये दानखण्डे प्रोक्तास्तैरेव तानि दानानि विदध्यात् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ग्रहणवेध-
दोषहरं विधानम् ।

अथ दाहादिदोषदुष्टवस्त्रदोषहरं विधानम् ।

कज्जलकर्दमगोमयलिप्ते वाससि दग्धवति स्फुटिते वा ।
 चिन्त्यमिदं नवभा विहितेऽस्मिञ्छुक्रानिष्टफलं च सुधीभिः ॥ १ ॥
 दाहादिदोषैर्दुष्टं स्याद्वस्त्रं यदि तदाऽऽचरेत् ।
 विधानं विधितत्त्वज्ञस्तद्विघ्नस्यापनुचये ॥ २ ॥
 यानि ऋक्षाणि वस्त्रस्यै जन्मऋक्षं तु वा भवेत् ।
 तेषां तु देवताः पूज्या गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥ ३ ॥
 हवनं च प्रकर्तव्यं मन्त्रैस्तल्लिङ्गसंज्ञकैः ।
 तनवः स्वर्णजाः कार्या ऋक्षेजानां पृथग्पृथक् ॥ ४ ॥
 प्रधानं पायसं तत्र साध्यं प्रोक्तं मनीषिभिः ।
 अयुतं वा सहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तथा ॥ ५ ॥

वित्तशाठ्यं न कर्तव्यं श्रद्धया परयाऽन्वितः ॥
दद्याद्दत्तं च तदूर्णं यदूर्णं दुष्टमम्बरम् ॥ ६ ॥

तत्र दानमन्त्रः—

लोकलज्जाहरं श्रेष्ठं सोमलोकप्रदायकम् ।
दत्तं तुभ्यं मया ब्रह्मन्सर्वशान्तिकरो भव ॥ ७ ॥

इति वस्त्रदानमन्त्रः ।

एवं कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते ।
इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां दासादि-
दोषदुष्टवस्त्रदोषहरं विधानम् ।

अथाऽऽस्तीकमते सर्पदष्टापमृत्युहरं विधानम् ।

दष्टे सर्पेण मनुजे मणिमन्त्रैर्हृते विपे ।
विधानं तत्र कर्तव्यमपमृत्युविनाशनम् ॥ १ ॥
निशाकल्केन कर्तव्यमङ्गोर्द्धनमुत्तमम् ।
सपल्लवेन तोयेन कवोष्णेनैव मार्जयेत् ॥ २ ॥

सपल्लवेनेतिपञ्चपल्लवैर्युक्तेनोष्णेन चारिणेति । ते च पञ्च पल्लवाः—

अश्वत्थोदुम्बरप्लक्ष्मचूतन्यग्रोधपल्लवाः ।
मतान्तरे तु निम्बः स्यादाश्रन्यग्रोधनिह्वे ॥ ३ ॥

निक्रवेऽभाव इति ।

ततस्तु नूतनं वस्त्रं परिधाय कृताङ्किकः ।
स्वस्तिवाचनपूर्वं तु ब्राह्मणानर्चयेत्ततः ॥
स्वस्तिके तण्डुलानां च नव नागान्भूजयेत् ॥ ४ ॥

ते च नागाः—

वासकिस्तप्तकोऽनन्तः पयः शङ्खोऽथ शौद्रलः ।
कुमुदः कैरवः कुम्भो नव नागा भयप्रदाः ॥ ५ ॥
चतुर्थ्यन्तैश्च ते पूज्या नाममन्त्रैः पृथक्पृथक् ।
कूष्माण्डीसंभवैः पुष्पैरपामार्गदलैस्तथा ॥ ६ ॥

शतपत्रैस्तु पद्मैर्वा करवीरैश्च पूजयेत् ।
 चन्दनेन सुगन्धेन लेपनीयाः पृथक्पृथक् ॥ ७ ॥
 धूपैस्तु धूपयेत्पश्चाद्दीपैर्नाराजयेत्ततः ।
 अतैलपक्वैर्नैवेद्यैस्ताम्बूलैरपि तोषयेत् ॥ ८ ॥
 नागाः स्वर्णमयाः श्रेष्ठा राजतास्ताम्रजा अपि ।
 अभावे मृन्मयाः कार्याः संलिखेच्चन्दनेन वा ॥ ९ ॥
 परिमाणं तण्डुलानामाढकानां चतुष्टयम् ।
 प्रातःकालेऽप्यत्रा कुर्याद्विधानं संगवेऽपि च ॥
 पूजान्ते वैदिकैर्मन्त्रैः पौराणैर्वाऽभिषेचयेत् ॥ १० ॥

ते च पौराणमन्त्राः—

अभिषिञ्चन्तु ते देहं वासुक्पाद्या भुजंगमाः ।
 अभिषिञ्चन्तु ते देवाः स्वर्गे ये सुप्रतिष्ठिताः ॥ ११ ॥
 वसिष्ठाद्याश्च ऋषयो मानवाः सनकादयः ।
 विश्वावसुमुखा यक्षाः पौलस्त्याद्याश्च राक्षसाः ॥ १२ ॥
 ऐरावतादयो नागास्तुरगेन्द्रादिवाजिनः ।
 कामधेजुमुखा गावो वृक्षाः कल्पद्रुमादयः ॥ १३ ॥
 चिन्तामणिमुखास्तदम्भणयो दिव्यरूपिणः ।
 गङ्गाद्याः सरितः सर्वा मानसादिसरांसि च ॥ १४ ॥
 अर्णवाद्या उदन्वन्तो हिमवत्प्रमुखा नगाः ।
 एते स्वामभिषिञ्चन्तु पावमान्यः शुचित्रताः ॥ १५ ॥
 अभिषिच्यथा धीमन्तः पयसा वा जलेन वा ।
 शतं जीवेति मन्त्रैस्तु अभिनन्दनतत्पराः ॥ १६ ॥
 आशीर्वादमुखा विषा अभिपूज्या धनैस्ततः ।
 ततस्तु नागपीठं च समादाय द्विजैः सह ॥ १७ ॥
 वर्त्मकमभिगच्छेत्तु पीठं तत्र प्रदापयेत् ।
 आचार्याय मुनीलाय श्रोत्रियाय कुटुम्बिने ॥ १८ ॥
 अभिषिञ्चेत्तु वर्त्मकं पयसा सपुत्रेन वा
 गन्धपुष्पादिकं सर्वं वर्त्मके च विधीयते ॥ १९ ॥
 ततः मदाक्षिणीकृत्य पुनरेव गृहं व्रजेत् ।
 द्राक्षणाभोजयेत्पश्चादक्षिणाथ प्रदापयेत् ॥ २० ॥

एवं कृते विधाने च विघ्नः कोऽपि न जायते ॥

शतायुर्जायते मर्त्यो नात्र कार्या विचारणा ॥ २१ ॥

इति शीर्षसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायामास्तीकमतोक्तं सर्पदद्या-
पमृत्युहरं विधानम् ।

अथ मन्त्रोपदेशविधानम् ।

मन्त्ररहस्ये—

आयुष्कामः भजाकामः स्वर्गकामो जितेन्द्रियः ।

अर्थयेदेवतां कांचित्पुष्टिदां तुष्टिदां पराम् ॥ १ ॥

तद्दृश्यरुमौन्नत्यविद्यापुष्टिविवर्धनम् ।

युद्धिमानभ्यसेन्मन्त्रं हितमायुर्दमात्मनः ॥ २ ॥

षड्पापैः पञ्चभिर्गुणैर्युक्तं हितमित्यर्थः ।

वरवध्नोर्यथा मैत्रीं गृहत्स्वामिनोर्यथा ।

तथा विद्यामान्त्रिरुयो राशिर्मैत्रीं विचिन्तयेत् ॥ ३ ॥

षट्सूर्यग्रहे कुर्याद्विद्याग्रहणमुत्तमम् ।

पर्वण्येव च पावित्रे तथा दामनके शुभे ॥ ४ ॥

नवचण्डीमहोत्साहे शुभे वा वासरे तथा ।

विद्यासंभारमाढाय गन्धपुष्पादिकं परम् ॥ ५ ॥

आचार्यं पूजयेद्भक्त्या कृतस्नानविधिः सुधीः ।

आदौ तु हवनं कृत्वाऽभ्यर्चयेन्मन्त्रदेवताम् ॥ ६ ॥

देवदात्म्ये पीठे दुकूले वाऽन्यत्रासति ।

नीलीवर्णं विधातव्यं यन्त्रमुक्तं तु कौटुकम् ॥ ७ ॥

परिवारसमायुक्तां देवतां तत्र पूजयेत् ।

पञ्चामृतैः सुस्नोपितां शङ्खेनैव पृथक्पृथक् ॥ ८ ॥

अभिषिक्तोऽथ गुरुणा मान्त्रिकः संमुखः शुचिः ।

पादान्वानभ्य सूक्तस्य सदुरोर्नम्रमस्तकः ॥ ९ ॥

विद्याधिकारकृत्पूर्णाभिर्भूयैस्तार्पहस्तकः ।

आगतं दक्षिणात्कर्णान्मन्त्रं हृदि समावेहेत् ॥ १० ॥

तनस्तु न्यासपूर्वं तं विद्याविधिमनुत्तमम् ।

ध्यानदीपा(बीजा)दिकं सर्वमभ्यसेन्मन्त्रतत्परः ॥ ११ ॥
 पुरश्चरणमेकान्ते कुर्यान्मन्त्रस्य मान्त्रिकः ।
 दशांशं हवनं कुर्याद्भविषोक्तेन बुद्धिमान् ॥ १२ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्दशांशेनैव तद्यजेः ।
 सर्वान्कामानवाप्नोति गुरुभक्तिपरायणः ॥ १३ ॥
 पूजयेच्च यथाशक्ति गुरुं पर्वणि पर्वणि ।
 एवं कूर्वाण्विधिं धीमान्सर्वदा सुखमाप्नुयात् ॥ १४ ॥
 इति भीमवृत्तिहृद्भविरचितायां विधानमालायां मन्त्ररहस्योक्तं
 मन्त्रस्वीकारविधानम् ।

अथ ब्रह्मयमालोक्तं प्रासादोद्यापनम् ।

देवालयं तु यः कुर्यात्पापाणैर्दारुभिस्तथा ।
 शंकरस्य हरेर्वाऽपि देव्या वाऽन्यस्य कस्यचित् ॥ १ ॥
 शिरपशास्त्रोक्तविधिना शुद्धार्थं बुद्धिर्गुह्यम् ।
 उद्यापनं प्रकुर्वीत काले सौम्यायने सुधीः ॥ २ ॥
 संभारं सर्वमादाय संस्कृते सुरमन्दिरे ।
 विहिते मण्डपे सम्यक्कुर्यादुद्यापनाविधिम् ॥ ३ ॥
 यजमानः शुचिर्भूत्वा स्नास्तिवाचनपूर्वकम् ।
 प्रारभेद्धवनं देवसमदक्षिणतो बुधः ॥ ४ ॥
 उद्यापनं तु देवस्य क्रियते यस्य कस्यचित् ।
 कृत्वा तस्य तनुं हैमीं पलेन ध्यानसंपुताम् ॥ ५ ॥
 पलाधेन तदर्धेन यदि विलं न विद्यते ।
 विद्ये तति पलेनैव नात्र कार्या विचारणा ॥ ६ ॥
 सा मूर्तिः पूर्वतः पूज्या स्पण्डिलात्कृच्छ्रोपरि ।
 पद्मे चाष्टदले श्रेष्ठे तण्डुलानां बुधेन वै ॥ ७ ॥
 परिमाणं तण्डुलानां सारी वा द्रोणपञ्चकम् ।
 मुष्ट्ये वन्नपात्रे च प्रतिष्ठापनमन्त्रतः ॥ ८ ॥
 विन्यस्य मतिमान्त्रे चम्रेणान्येन चेष्टयेत् ।
 प्रस्नाप्य पयसा दध्ना सापिपा मधुना तथा ॥

सितया श्रद्धया धीमान्मन्त्रैस्तल्लिङ्गसंश्लेषैः ॥ ९ ॥

श्रद्धयेश्वरसत्संभवया न तु वंशजयेति ।

ततस्तोत्रेण मूर्तिं तां शालयेन्नाममन्त्रतः ।

ततस्तु पूजयेत्पुष्पैर्लिप्त्वा वै चन्दनेन च ॥ १० ॥

दशाङ्गैर्नैव धूपेन धूपयेत्प्रयतः पुमान् ।

दीपैर्निराजयेत्पश्चाच्चैवैः परितोषयेत् ॥ ११ ॥

अर्चयेन्मूलमन्त्रेण प्रार्थयेत्कार्यसिद्धये ।

ततस्तु हवनं कुर्याद्यथाविधि विधानवित् ॥ १२ ॥

पायसेन तु साजयेन लक्षं वाऽप्ययुतं तथा ।

तिलैर्न्याहृतयः शोक्ता लक्षसंख्या मनीषिभिः ॥ १३ ॥

कृत्वा स्विष्टकृतं सम्यक्पूर्णाहुतिमुपाहरेत् ।

कुर्यादित्यर्थः ।

शान्तिपाठं ततो विद्वान्पठेत्सार्धं द्विजातिभिः ॥ १४ ॥

प्रतिपूजां ततः कुर्यान्मूर्त्तस्तस्या विचक्षणः ।

आचार्यं पूजयेद्भक्त्या ब्राह्मणानपि पूजयेत् ॥ १५ ॥

ऋत्विजश्च ततः पूजया बस्त्रालंकारभूषणैः ।

धेनुं पयस्विनीं दद्यादाचार्याय मनीषिणे ॥ १६ ॥

ब्रह्मणे महिषीं दद्यात्कस्मैचिन्मञ्चकोत्तमम् ।

सतूलिकं सोपधानं सोत्तरच्छदमुत्तमम् ॥ १७ ॥

ताम्बूलपेटिकां दद्यादुपस्करसमन्विताम् ।

स्थालीं दीपं सकलशं मुसलोलूखलं तथा ॥ १८ ॥

घरद्वेषपणीमाढ्यां दर्वीं शूर्पं च शोभनम् ।

आढ्यां परिवर्तिसमन्वितामित्यर्थः ।

एतावदेव चैतच्च प्रासादे विन्यसेत्सुधीः ॥ १९ ॥

देवस्य त्वेति मन्त्रेण गायत्र्या च समाहितः ।

विदध्याद्वनं धीमांस्ततस्तु प्रणमेत्सुरम् ॥ २० ॥

ध्वजमाबध्यतद्द्वारे चित्राम्बरमयं शुभम् ।

कलशाद्वृषपर्यन्तं गरुडं पादुकावधि ॥

संपूज्य विधिवदेवं ततः कृत्वा प्रदक्षिणाम् ॥ २१ ॥

आगच्छेच्च पुनर्गेहं तत्र विप्रांश्च भोजयेत् ।
संभोज्य मिथुनान्यात्मन्(न्यन्या)नक्षत्रैरर्चयेन्सुधीः ॥ २२ ॥
ब्रह्मालंकारभूपाभिस्तोपयेच्छक्त्यपेक्षया ।
एवं कृते विधाने तु सिद्धिर्भवति शोभना ॥ २३ ॥
प्रासादकरणे पुष्पं फलं प्राप्नोति शोभनम् ।
नन्दन्ति पितरस्तस्य ब्रह्मन्ति च पितामहाः । २४ ॥
अस्पृश्येन देवस्य प्रासादः परिकल्पितः ।

कृत इत्यर्थः ।

सुवर्णफलशं धैर्यं नासायां कीर्तिमच्छिरः ? ॥ २५ ॥ ।
मण्डपे कलशान्पञ्च फेतुं प्रासादमध्यगम् ।
इत्थं यः कुरुते धीमान्स मुक्तिं लभते ध्रुवम् ॥
कुलं च नन्दते तस्य सर्वसंपत्समन्वितम् ॥ २६ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां ब्रह्मयामलोक्ते
प्रासादोद्यापनविधानम् ।

अथ प्रासादकलशन्यासविधानम् ।

भोजकृते शिल्पदर्पणे-

मेहं वाऽप्यर्धमेहं वा प्रासादं विदधाति यः ।
न तेन कलशन्यासः कर्तव्यः स्वहितेच्छया ॥ १ ॥
कुलवृद्धो यदा नास्ति कलशन्यासकारकः ।
तदा कृत्वा विधानं तु प्रासादे कलशं न्यसेत् ॥ २ ॥
दद्यात्स्वमूर्तिं स्वर्णस्य पलेन विहितां शुभाम् ।
घेनुं पयस्विनीं दद्यादाचार्याय कुटुम्बिने ॥ ३ ॥
सारीभितांस्तिलान्दद्याच्छय्यां दद्यात्सदाक्षिणाम् ।
मृत्युंजयेति (यस्य) मन्त्रेण हवनं कारयेत्सुधीः ॥ ४ ॥
लक्षं वाऽप्ययुतं वाऽपि पायसेन ससर्पिणा ।
समाप्य विधिवद्भोमं ब्राह्मणान्भोजयेच्छतम् ॥ ५ ॥
यथाशक्ति धनं दद्यादक्षिणार्थं पृथक्पृथक् ।
स्वस्तिवाचनपूर्वं तु कलशं स्थापयेत्सुधीः ॥ ६ ॥

कलशात्केतुपर्यन्तं ध्वजां पटमयीं न्यसेत् ।
 मूत्रेण वेष्टयेद्दीमान्प्रासादे विन्यसेच्छुभाम् ॥ ७ ॥
 भूपयेष्टूपनैः श्रेष्ठैर्दीपैर्नाराजयेत्ततः ।
 घण्टां नाद(ग)मयीं धेष्टां कम्भमानां च मण्डपे ॥ ८ ॥
 दृढाब्जाने पौरुषे तु माने चोर्ध्वा मुकुटणाम् ।
 ततस्तु प्रेणित्येशमागच्छेन्नजमन्दिरम् ॥ ९ ॥
 नवग्रहमखं कुर्यात्सर्वविघ्नोपशान्तये ।
 मस्त्रान्ते भोजयेद्विभ्रान्दद्यात्तेभ्यश्च दक्षिणाः ॥ १० ॥
 सर्वान्कामानवाप्नोति विन्यस्तकलशो नरः ।
 नारी वा कम्भते कीर्तिं समस्ते पृथिवीतले ॥
 देहान्ते कम्भते स्थानमव्ययं नित्यमुत्तमम् ॥ ११ ॥

इति भीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमात्रायां
 भोजकृतशिरपदर्पणोक्तं प्रासादकलशश्रव्या-
 सविधानम् ।

अथ वास्तुपूजाविधानम् ।

अथर्वगृहोक्तम्—

भूमिदुर्गे नवीने तु वास्तुपूजा विधीयते ।
 देवालये तथा गेहे स्वगृहोक्तेन कर्मणा ॥ १ ॥
 वास्तुः स्वर्णमयः कार्यो गजोऽश्वो द्वपभः क्रमात् ।
 दुर्गादीनां त्रयाणां च नूतनानां विधानतः ॥ २ ॥
 दुर्गे वास्तुद्वयं कार्यं द्वाया च(गजाश्व)भयतस्तथा ।
 मण्डपाभ्यन्तरे पूजां विदधीत्त यथाविधि ॥ ३ ॥
 वास्तु स्तम्भद्वये पूज्यौ स्तम्भमूले घटान्यसेत् ।
 वंशपात्रे मुखे कृत्वा कुम्भयोर्वेत्तसंयुते ॥ ४ ॥
 तत्र तौ साप्ततौ वास्तु विन्यसेन्मूलमन्त्रतः ।
 प्रतिष्ठामन्त्रतो वाऽपि शङ्खपुष्पैः समर्चयेत् ॥ ५ ॥
 स्थण्डिले द्वे ततः कुर्याद्वास्तुपश्चिमतः सुधीः ।
 अग्निवस्त्रं ततः कुर्यात्स्वगृहोक्तेन कर्मणा ॥ ६ ॥

जुहुयात्सर्वमाचार्य ऋत्विग्भिर्ब्राह्मणैः सह ।
 पापसं मधुसर्पिर्भ्यामयुतं च पृथक्पृथक् ॥ ७ ॥
 कुर्युश्च व्याहृतीः पश्चात्तिलव्रीहियुतैस्तया ।
 कर्त्तुं वाऽप्ययुतं वाऽपि यथासंख्यं च ॥ पुनः ॥ ८ ॥
 ततः स्विष्टकृते ताभ्यामाचार्याभ्यां हुते सति ।
 शान्तिपाठं पठेयुस्ते ब्राह्मणा ऋत्विजस्तथा ॥ ९ ॥
 इन्द्रभेष्टेति मन्त्रेण इवनं प्रोक्ष्यतेऽत्र वै ।
 गायत्र्या वा यजेद्दीमान्द्रयोः स्थाण्डिलयोरपि ॥ १० ॥
 होमान्ते विदधीताऽऽशु बलिपूजां विधानवित् ।
 इन्द्रो वै देवता त्वस्य वास्तोर्वै त्रिविधस्य च ॥ ११ ॥
 इन्द्रादीनां दिगीशानां पूजाविधिरनुत्तमः ।
 बर्ह्यं धान्यं हिरण्यं च दद्याद्दिवाय एव च ॥ १२ ॥
 ततो भक्तं बराक्तं च तैलाभ्यक्तं तथैव च ।
 शक्तिरेत्सर्वतो दिक्षु भूतानां तुष्टिर्द परम् ॥ १३ ॥
 एवं कृते विधाने च दुर्गवास्तोश्च पूजने ।
 नश्यन्ति सर्वविघ्नाश्च नन्दते भूपतेः कुलम् ॥
 राष्ट्रं च वर्धते तस्य पुरवृद्धिस्तु जायते ॥ १४ ॥
 इति भीमसिंहभट्टविरचितायां विधानमा-
 लायां वास्तुपूजाविधानम् ।

अथ प्रासादवास्तुपूजाविधानम् ।

प्रासादे दक्षिणे कार्या वास्तुपूजा विधानतः ।
 अश्वरूपो विधातव्यो वास्तुः स्वर्णमयः शुभः ॥ १ ॥
 पञ्चेन वा तदर्धेन सपर्याणः सचामरः ।
 तण्डुलानां चतुष्के तु वस्त्रस्योपरि स्थापयेत् ॥ २ ॥
 दक्षिणाञ्च इत्यमुना कुर्याद्दीमादिपूजनम् ।

सर्वमेवं भवति ।

पूजिते नुरगे तस्मिन्वास्तुरूपे विधानतः ॥ ३ ॥

गन्धपुष्पादिभिः सम्यग्घोमं कुर्यात्ततः परम् ।
 पूर्वतः स्थण्डिलं कृत्वा कुर्यादग्निमुखं सुग्रीः ॥ ४ ॥
 अयुतं वा सहस्रं वा जुहुयात्तिलसर्पिषा ।
 विल्वपत्रैश्च कहलारैः शतपत्रैश्च चम्पकैः ॥ ५ ॥
 मालतीकुसुमैर्नन्द्यावर्तकैः पाटलैरपि ।
 मरुचकैर्दमनकैर्होमं कुर्यादतन्द्रितः ॥ ६ ॥
 वास्तुमीत्यै सुरेन्द्रस्य फलैर्नानाविधैरपि ।
 होमान्ते विधिवत्कुर्यात्कलिपूजां तु पूर्ववत् ॥ ७ ॥
 धान्यं वस्त्रं हिरण्यं च दद्यादग्निभ्य एव च ।
 अन्येभ्यः सर्वभूतेभ्यो दद्यादन्नं यथाविधि ॥ ८ ॥
 वास्तुं दद्यात्ततो धीमानाचार्याय सदाक्षिणम् ।
 ततो मन्दिरमागत्य ब्राह्मणान्भोजयेत्सुधीः ॥ ९ ॥
 एवं कृते विधाने च वास्तौ संपूजिते तथा ।
 तत्रैव तुष्टिमाप्नोति यत्र वास्तुः प्रपूजितः ॥ १० ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां प्रासादवास्तुपूजा-
विधानम् ।

अथ गृहवास्तुपूजाविधानम् ।

शुभे वारे तियो श्रेष्ठे शुभनक्षत्रसंयुते ।
 शुभे लगे शुभे चन्द्रे गृहवास्तुं प्रपूजयेत् ॥ १ ॥
 अभ्यज्य प्रातरेवं हि सपत्नीको गृहाधिपः ।
 आहूय सर्वशास्त्रज्ञाचार्यं वेदपारगम् ॥ २ ॥
 तेनैव कारयेद्वास्तुपूजनं सर्वधर्मवित् ।

वास्तुमण्डलदेवताः—

ब्रह्माणम् १ अर्धमणम् २ सवितारम् ३ विवस्वन्तम् ४ विबुधाधिपम् ५
 मित्रम् ६ राजयक्ष्माणम् ७ पृथ्वीधरम् ८ आपवत्सम् ९ शिखिनम् १०
 पर्जन्यम् ११ जयन्तम् १२ कुलिशम् १३ सूर्यम् १४ सत्यम् १५ भृशम् १६
 आकाशम् १७ वायुम् १८ पूषणम् १९ पितृधम् २० वृहच्छ्रवम् २१ यमम् २२

गन्धर्वम् २३ भृङ्गराजम् ४२ मृगम् २५ पितृगणम् २६ दौवारिकम् २७
सुग्रीवम् २८ पुष्पदन्तकम् २९ वरुणम् ३० आसुरम् ३१ शोकम् ३२
पापम् ३३ रोगम् ३४ हयम् ३५ मुख्यम् ३६ भ्रष्टाटम् ३७ समाख्यम् ३८
सर्पम् ३९ अदितिम् ४० दितिम् ४१ अपः ४२ सावित्रम् ४३ जयन्तम् ४४
रुद्रम् ४५ चरकीम् ४६ विडालीम् ४७ पूतनाम् ४८ पापराक्षसीम् ४९
स्कन्दम् ५० यमम् ५१ जृम्भकम् ५२ पिलिपित्सम् ५३ इन्द्रम् ५४
अग्निम् ५५ यमम् ५६ निर्ऋतिम् ५७ वरुणम् ५८ वायुम् ५९ सोमम् ६०
ईशानम् ६१ उग्रसमम् ६२ ढामरम् ६३ महाकालम् ६४ पिलियिकम् ६५
वास्तोष्पतिम् ६६ वास्तुपुरुषम् ॥ ६७ ॥

भूतगणेभ्यो नमः । पितृगणेभ्यो नमः । राक्षसगणेभ्यो नमः । पिशाच-
गणेभ्यो नमः । मातृगणेभ्यो नमः । दिव्यान्तरिक्षेभ्यो नमः ।

वास्तुं वृषभरूपं च होमस्याऽऽदौ प्रतिष्ठितम् ॥ ३ ॥
अन्तर्गृहे सवस्त्रं च कलशोपरि संस्थितम् ।
पूजयित्वाऽक्षतैः पुष्पैस्ततो होमं समारभेत् ॥ ४ ॥
पूर्वपक्षे गृहस्यान्ते स्थण्डिलं कारयेत्सुधीः ।
कृत्वा बलिमुखं सम्यग्जुहुयाच्चरुणा ततः ॥ ५ ॥
साज्येनैव सहस्रं तु पायसेनापि हावयेत् ।
खर्जूरीनारिकेलैश्च द्राक्षाकदलकंस्तथा ॥ ६ ॥

अप्सु मे सोमो अत्रवीदित्यनेन मन्त्रेण हवनं गायत्र्या वा सोमाय ।

जपे होमे च दाने च संध्यायां वन्दने तथा ।
कुवेरं सोमनामानं पुराणकवयो विदुः ॥ ७ ॥
कृते होमे विधानेन हुते स्विष्टकृते तथा ।
पठेयुः शान्तिपाठांश्च ब्राह्मणा मन्त्रकोविदाः ॥ ८ ॥
कृत्वा बलिविधानं च दिक्षु प्राचीक्रमेण तु ।
आसनावाहने कृत्वा निशाकल्केन नाकिनाम् ॥ ९ ॥
दध्योदनं पिण्डमात्रं पोलिक्रा मुष्टिद्वंस्तथा ।
दीपांश्च सर्पिषा पूर्णान्साधुवर्तिसमन्वितान् ॥ १० ॥
नाममन्त्रैश्च विन्यस्य चतुर्ध्वनैः पृथक्पृथक् ।
कर्याच्च श्रेयसः(सिचनं) सम्यग्मन्त्रैराचार्यसत्तमः ॥ ११ ॥

अमिषिक्तो वृषं दद्यादाचार्याय सदक्षिणम् ।
 बस्ययुग्मेण सहितां ब्रह्मणे धेनुमुत्तमाम् ॥ १२ ॥
 ऋत्विग्भ्यः कनकं दद्याद्यथाविभवमात्मवित् ।
 एवं कृत्वा विधिं सम्यङ् नूतने सदनोत्तमे ॥ १३ ॥
 सूर्यं तु वामतः कृत्वा प्रविशेन्मान्दिरं सुधीः ।
 पुरतः सजलान्कुम्भान्विधाय विधिवत्तयः ॥ १४ ॥
 तौरणादम्बरं सद्य पताकाभिरकंकृतम् ।
 अर्चितं चित्रितं सम्यक्संमार्जनविशोधितम् ॥ १५ ॥
 प्रविश्य विधिवत्स्नायी सभार्यात्यजभृत्यकः ।
 स्वरितवाचं ततः कुर्यात्परिबर्हसमानृतः ॥ १६ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्तत्र शुभैः पाकैरनुत्तमैः ।
 एवं कृते विधाने च विधानहो गृहाभिषः ॥
 नन्दते सुखसन्तानैर्बर्धमानो दिने दिने ॥ १७ ॥
 इति भीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमाळायामथर्वरहस्योक्तं
 त्रिविधं वास्तुपूजनविधानम् ।

अथ दुष्टस्थानगतादित्यपूजाविधानम् ।

यतः कारणाश्रयोतिःशास्त्रे नराणां जन्मतः प्राधान्यमादित्येऽस्ति “ योनिः
 स्त्रीणां शिशिरकिरणशिवानुश्रु पुंसाम् ” इति न्यायेन सूर्यबलं भाव्यम् ।

यदि सूर्यबलं नास्ति तदा विधानबलेन कार्यमिति ।

तत्र याज्ञवल्क्यः । “ आदित्यस्य सदा पूजाम् ” इति ।

जन्मस्थो घनदः सहस्रकिरणो द्रुष्टव्यतुर्योऽपि च ।

स्याद्विन्द्यः खलु पञ्चमो घुनगतो मृत्युस्थितो नो शुभः ।

तद्द्रव्यङ्गतो भवेत्तु शुभदो नेष्टो भवेद्द्रादन्नः ।

प्रत्यर्पिप्रवरैः किमत्र भुवने नोत्पायते वैकृतम् ॥ १ ॥

यथाकुप्यति भास्करः श्रुतिविदोऽप्यारान्महीपस्य चावे-

क्ष्याथाः (वक्ष्युयै) किमु जन्तवो लघुधियस्ते नित्यमोहार्दिताः ।

तस्मात्साधुमतिः स्वधर्मनिरतः संपूजयेद्भास्करं

श्रीसौभाग्ययज्ञांसि क्रीतिमतुलां नान्योऽस्ति दातुं क्षमः ॥ २ ॥

तत्र पूजाविधानम्—

सौधुवारे समुत्पन्ने त्रिथौ साधौ शुभे क्षणे ।

नक्षत्रे वा शुभे चन्द्रे विदध्याद्रविपूजनम् ॥ ३ ॥

भातःकाले समुत्थाय दन्तधावनपूर्वकम् ।

स्नात्वा शुक्लतिलैर्नद्यां कृत्वाऽऽङ्गिरुविधिं पुमान् ॥ ४ ॥

रविप्रसन्नतामीप्सुर्विधानं तत्समारभेत् ।

सदनस्योत्तरे भागे मण्डपाभ्यन्तरे तथा ॥ ५ ॥

विदध्यात्स्थण्डिलं धीमान्होमार्थं लक्षणान्वितम् ।

स्थण्डिलात्पूर्वतो भानोः पूजापीठं प्रकल्पयेत् ॥ ६ ॥

रक्तचन्दनपट्टे वा पट्टे वा लोहिते तथा ।

षोडशारं लिखेत्पथं कुङ्कुमेन सुगन्धिना ॥ ७ ॥

आकृष्णेनेति मन्त्रेण रवेरावाहनं भवेत् ।

तेनैव पूजनं शस्तं तेनैव यजनक्रिया ॥ ८ ॥

आचार्यप्रमुखान्विमान्मानपूर्वं समाह्वयेत् ।

वाचयेत्स्वस्तिवादाश्च सार्धं तैर्दिनसत्तमैः ॥ ९ ॥

ततो वलिमुखं कृत्वा समिन्निर्जुह्यात्सुधीः ।

अयुतं वा सहस्रं वा त्वर्कजाभिर्विचक्षणैः ॥ १० ॥

ततस्तु पायसेनापि साग्नेनापि समाहितः ।

तिलैः सम्रीहिकैः पथात्सहस्रं च पृथक्पृथक् ॥ ११ ॥

सर्जुर्गैर्नरिकेलैश्च कदलैश्च विशेषतः ।

प्रायश्चित्तं घृतेनैव व्याहृतीस्तिलसर्पिणा ॥ १२ ॥

आदिरयमीतये स्विष्टकृतं भवति पायसात् ।

शान्तिपाठं ततो विद्या आचार्यप्रमुखाथ ये ॥ १३ ॥

पठेद्युः सर्वशास्त्रीया यजमानहितेप्सवः ।

वलिप्रदानपूर्वां तु प्रतिपूजां रवेः पुनः ॥ १४ ॥

विदध्याद्ग्रन्थपुष्पाद्यैस्ततो दानविधिः स्मृतः ।

क्षीरिणीं लोहितां घेनुं सवत्सा चान्तरुपिणीम् ॥ १५ ॥

अभिषिक्तो वृषं दद्यादाचार्याय सदक्षिणम् ।
 बस्त्रयुग्मेण सहितां ब्रह्मणे धेनुमुत्तमाम् ॥ १२ ॥
 ऋतिबन्धुः कनकं दद्याद्यथाविभवमात्मवित् ।
 एवं कृत्वा विधिं सम्यक्नूतने सदनोत्तमे ॥ १३ ॥
 सूर्यं तु वामतः कृत्वा प्रविशेन्मन्दिरं सुधीः ।
 पुरतः सजलान्कुम्भान्विधाय विधिवत्तपः ॥ १४ ॥
 तोरणादम्बरं सद्यः पताकाभिरलंकृतम् ।
 अर्चितं चित्रितं सम्यक्संमार्जनविशोधितम् ॥ १५ ॥
 प्रविश्य विधिब्रह्मस्वामी सभार्यात्मजभृत्यकः ।
 स्वस्तित्वाचं ततः कुर्यात्परिचर्यसमावृतः ॥ १६ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्तत्र शुभैः पाकैरनुत्तमैः ।
 एवं कृते विधाने च विधानज्ञो गृहाधिपः ॥
 नन्दते सुखसन्तानैर्वर्धमानो दिने दिने ॥ १७ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमाळाधामधर्वरहस्योक्तं
 त्रिविधं वास्तुपूजनविधानम् ।

अथ दुष्टस्थानगतादित्यपूजाविधानम् ।

यतः कारणाश्वयोतिःशास्त्रे नराणां जन्मतः प्राधान्यमादित्येऽस्ति " योनिः
 शीर्षां शिथिरकिरणश्चित्रभानुश्च पुंसाम् " इति न्यायेन सूर्यबलं भाव्यम् ।

यदि सूर्यबलं नास्ति तदा विधानबलेन कार्यमिति ।

तत्र याज्ञवल्क्यः । " आदित्यस्य सदा पूजाम् " इति ।

जन्मस्थो धनदः सहस्रकिरणो दुष्टशत्रुर्गोऽपि च ।

स्याधिप्यः खलु पञ्चमो युनगतो मृत्युस्थितो नो शुभः ।

तद्वत्त्वङ्गतो भवेन्न शुभदो नेष्टो भवेद्दादत्तः ।

मर्त्यधिप्रवरैः किमत्र भुवने नोत्पाद्यते वैकृतम् ॥ १ ॥

यथाकुप्यति भास्करः श्रुतिविदोऽप्यारान्महीपस्य चावे-

ह्यायाः(वक्ष्युर्षे) किमु जन्तवो लघुधियस्ते नित्यमोहादिताः ।

तस्मात्साधुमतिः स्वधर्मनिरतः संपूजयेद्भास्करं

श्रीसौभाग्ययज्ञांसि कीर्तिमतुलां नान्योऽस्ति दातुं क्षमः ॥ २ ॥

तत्र पूजाविधानम्—

सौधुवारे समुत्पन्ने तिर्यौ साधौ शुभे क्षणे ।

नक्षत्रे वा शुभे चन्द्रे विदध्याद्रविपूजनम् ॥ ३ ॥

॥ प्रातःकाले समुत्थाय दन्तधावनपूर्वकम् ।

स्नात्वा शुक्लतिलैर्नद्यां कृत्वाऽऽद्विकविधिं पुमान् ॥ ४ ॥

रविमसन्नतामीप्सुर्विधानं तत्समारभेत् ।

सदनस्योत्तरे भागे मण्डपाभ्यन्तरे तथा ॥ ५ ॥

॥ विदध्यात्स्थण्डिलं धीमान्होमार्थं लक्षणान्वितम् ।

स्थण्डिलात्पूर्वतो भानोः पूजापीठं प्रकल्पयेत् ॥ ६ ॥

॥ रक्तचन्दनपट्टे वा पट्टे वा लोहिते तथा ।

चोदशारं लिखेत्पृष्ठां कुङ्कुमेन सुगन्धिना ॥ ७ ॥

आकृष्णेनेति मन्त्रेण रवेरावाहनं भवेत् ।

तेनैव पूजनं शस्तं तेनैव यजनक्रिया ॥ ८ ॥

आचार्यप्रमुखान्विमान्मानपूर्वं समाह्वयेत् ।

षाचयेत्स्वस्तिवादांश्च सार्धं तैर्द्विजसचमैः ॥ ९ ॥

ततो वह्निमुखं कृत्वा समिद्धिर्जुह्यात्सुधीः ।

अयुतं वा सहस्रं वा त्वर्कजाभिर्विचक्षणेः ॥ १० ॥

ततस्तु पायसेनापि साज्येनापि समाहितः ।

तिलैः सवीहित्रैः पद्मात्सहस्रं च पृथक्पृथक् ॥ ११ ॥

सर्जुर्गैर्नारिकेलैश्च पदलैश्च विशेषतः ।

प्रायश्चित्तं घृतेनैव व्याहृतीस्तिलसर्पिणा ॥ १२ ॥

आदित्यप्रीतये स्विष्टकृतं भवति पायसात् ।

ज्ञान्तिपाठं ततो विप्रा आचार्यप्रमुखाथ ये ॥ १३ ॥

पठेषुः सर्वशास्त्रीया यजमानहितेऽसवः ।

वलिप्रदानपूर्वा तु प्रतिपूजां स्वेः पुनः ॥ १४ ॥

विदध्याद्द्व्यधुपुष्पायस्ततो दानशिधिः स्मृतः ।

क्षीरिणीं लोहितां धेनुं मवत्मां चाकुरुषिणीम् ॥ १५ ॥

कृत्वा स्थण्डिलमारात्तं पट्टे पालाशजे विधुम् ।

पूजयेच्छतपत्रैश्च चतुरस्रे च मण्डले ॥ ८ ॥

चन्दनेन सुगन्धेन कृते सन्यग्विचक्षणैः ।

प्रत्यङ्मुखाय सोमाय दद्यादासनकं बुधः ॥ ९ ॥

अहो चन्द्र जगत्प्राण यमुनाविपयोद्भव ।

श्वेतवर्णात्रिगोत्रेन्दो गदापाणे वरप्रद ॥ १० ॥

दशाश्वत्थानाराग(रोह) उमारूपी स(पिन्स)माविश ।

चन्द्रमा मनसो जात इत्पृचा तं समाह्वयेत् ॥

श्रीश्च ते त्वितिमन्त्रेण विधोरात्राहनं भवेत् ॥ ११ ॥

आप्यायस्वेति मन्त्रस्य गौतमपिंः । सोमो देवता । गायत्री छन्दः । सोममी-
तये होमे विनियोगः ।

पालाशसमिधश्चात्र सहस्रं समुदाहृताः ।

अभावे तु सहस्रस्य शतमष्टोत्तरं तथा ॥ १२ ॥

पायसेन ततः कुर्याद्भवनं च सप्तर्षिपा ।

सहस्रं वा शतं वाऽपि द्रव्याभावे विचक्षणः ॥ १३ ॥

तिलैः सत्रीहिकैः कुर्याद्द्रव्याहृतीस्तु यथाविधि ।

आज्येन मधुना सार्धं प्रायश्चित्तं यजेद्बुधः ॥ १४ ॥

ततः स्विष्टकृतं कुर्याच्छेषं होमविधेः क्रमात् ।

शान्तिः सर्वत्र विप्रथ पठितव्या समन्ततः ॥ १५ ॥

प्रतिपूजाविधेः पथात्कुर्यादानविधिं बुधः ।

शुक्लं तु मौक्तिकैः पूर्णमाचार्याय निवेदयेत् ॥ १६ ॥

वस्त्रं गुग्गुं गुग्गुं दद्याद्ब्राह्मणाय सदक्षिणम् ।

रौप्यं दद्याद्यथालाभं धेनुं वाऽथ पयस्विनीम् ॥ १७ ॥

कस्मैचिद्विप्रवर्याय सवत्सां च सदक्षिणाम् ।

एवं निष्पादितविधिर्दानस्य शशितुष्टये ॥ १८ ॥

अभिषिक्तस्ततः कूर्वा ब्राह्मणान्भोगयेच्छुभान् ।

कृतविघ्नवतीं हारो नन्दते भुरि मानवः ॥

मुधारुमसादेन नात्र काना विचारणा ॥ १९ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टारिचितायां विधानमालायां चन्द्रपूजाविधानम् ।

ऋक्षशक्तिगदापाणे वरदाभयमण्डित ।
 अहो भौमं ग्रहाध्यक्ष यज्ञेऽस्मिन्कुरु संनिधिम् ॥ १४ ॥
 इत्यावाह्य धरासूनुं मङ्गलं मङ्गलार्थेनम् ।
 यदक्रन्देति भौमस्य होममन्त्रं विदुर्बुधाः ॥ १५ ॥
 अपिर्मूर्धा दिव इति मन्त्रो लोहितपूजने ।
 द्वयोरसंभवे मन्त्रो गायत्री संप्रकीर्तितो ॥ १६ ॥
 पूजनावाहनादीनामिदं मन्त्रत्रयं मतम् ।
 समिधः खदिरस्यात्र चरुद्रव्यं प्रधानकम् ॥ १७ ॥
 सहस्रं समिधां शोक्तं सहस्रं हवनं चरोः ।
 पूर्ववत्स्युर्व्याहृतयः सहस्रं वाऽपुतं ततः ॥ १८ ॥
 प्रायश्चित्तं घृतेनैव सर्वैः स्विष्टकृतं भवेत् ।
 होमान्ते वल्लिदानं च कर्तव्यं विधिवत्तथा ॥ १९ ॥
 शान्तिपाठं ततो विद्वान्पठेद्विमसमन्वितः ।
 पुनः पूजां ततः कृत्वा दानं दद्यात्ततः परम् ॥ २० ॥
 रक्तवस्त्रमनह्वांश्च विद्रुमं भौमतुष्टिदम् ।
 रक्ताश्च ग्रीहयो रक्ता आद्रव्यो भौमतुष्टिदाः ॥ २१ ॥
 ताम्रं दद्याद्यथालाभं सुवर्णं तदभावतः ।
 अभिषिक्तस्ततः कर्ता दानं दत्त्वा यथाविधि ॥ २२ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चादाचार्यं प्रार्थयेत्ततः ।
 मूलमन्त्रेण तत्सर्वं भौमपीठं समर्पयेत् ॥ २३ ॥
 आचार्याय कुलीनाय शास्त्रज्ञाय कुटुम्बिने ।
 एवं कृते विधाने च भौमशान्तिर्भवेदिह ॥ २४ ॥
 तुष्टिदः पुष्टिदो भौमः प्रसन्नो जायते नृणाम् ।
 ददाति विपुलान्भोगान्नात्र कार्या विचारणा ॥ २५ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शान्तिपटलोक्तं
 मङ्गलपूजाविधानम् ।

अथ वृषपूजाविधानम् ।

प्रथमस्तु तृतीयस्तु पञ्चमः सप्तमस्तथा ।
 नवमो दशमश्चैव द्वादशोऽशुभदो वृषः ॥ १ ॥
 उद्वेगं मनसो व्याधिं धनहानिं तनोति च ।
 तस्य शान्तिः प्रकृतव्या नरेण हितमिच्छता ॥ २ ॥
 शुभवारादिपञ्चाङ्गे भारभेच्छान्तिकं विदः ।
 अन्येषां बलमादाय चन्द्रादीनां कृताङ्गिरुः ॥ ३ ॥
 आचार्यं वेदशास्त्रज्ञं समाहूय समञ्जसम् ।
 वरपेद्यज्ञसिद्धयर्थमृत्विगिर्वाङ्मनैः सह ॥ ४ ॥
 काञ्चनस्य तरोः पटे पूज्यथन्द्रसुतो प्रहः ।
 बह्वे तु नूतने रम्ये षण्डले बाणसंमिते ॥ ५ ॥
 चतुर्ध्रस्वेत्युचा सोमसुतस्याऽऽवाहनादिकम् ।
 शोमान्तं कर्म कुर्वीत गायत्र्या वा समाहितः ॥ ६ ॥
 उत्तराभिमुखः सौम्यः पूजनीयो यनीषिभिः ।
 अहो चन्द्रसुत श्रीमन्मगधस्मासमुद्भव ॥ ७ ॥
 भत्रिगोत्र चतुर्बाहो-खड्गखेटरुधारक ।
 गदावरद सिंहस्य तर्पकार्तस्वरमभ ॥ ८ ॥
 नीलषड्भ्रजपत्रस्थ इदं विष्णुरितीदित ।
 इत्यादिसरुलं कृत्वा सुवर्णतनुमुत्तमम् ॥ ९ ॥
 सौम्यं तत्र समाहूय पूजयेत्ययतः सुमैः ।
 अतपत्रैश्च फह्यारैः सुस्निग्धैस्तुलसीदलैः ॥ १० ॥
 गन्धं पुष्पं तथा धूपं दीपं नैवेद्यमेव च ।
 ताम्बूलं च सकर्पूरं वृषमीत्यै निवेदयेत् ॥ ११ ॥
 ततः स्यण्डिलमाधाय स्वगृहोक्तं विचक्षणः ।
 कृत्वा वद्विमुखं सम्यक्समिधो जुहुयाच्चतः ॥ १२ ॥
 अपामार्गस्य सुस्निग्धाः सहस्रं शुभलक्षणाः ।
 [x सपृतं पायसं पश्चात्तत्संख्यं च विचक्षणः ॥ १३ ॥]

x अनुश्रितान्तर्गतो भागो नास्ति स्त. पुस्तके ।

१ स्त. "स्तु तृतीयस्तु । २ स्त. "दशः शुभदो वृषः । १ । अन्यदस्थाने त्वस्येया"
 १ स्त. "गिर्वाङ्मना स" । ४ स्त. तो वृषेः । ५ । ५ स्त. "मत्वायनसंनिभ ।

पद्मैश्च शतपत्रैश्च विल्वपत्रैश्च शोभनैः ।
 स्वर्जूरैर्नारिकेलैश्च द्राक्षैः कदलविल्वकैः ॥ १४ ॥
 इवनं तु ययालाभं कुर्याच्छ्रद्धासमन्वितः ।
 पायसं च प्रधानं च पायसं स्विकृच्छ्रवेत् ॥ १५ ॥
 होमान्ते प्रतिपूजान्ते दानं दद्याद्विचक्षणः ।
 सुवर्णं पलसंख्याकं पलार्थं तदभावतः ॥ १६ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्यथाशक्ति शुचिव्रतान् ।
 एवं कृते विधाने च प्रसन्नो जायते बुधः ॥
 तुष्टिकृत्पुष्टिकर्ता च नात्र कार्या विचारणा ॥ १७ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शान्तिपटलोक्तं
 बुधपूजाविधानम् ।

अथ गुरुपूजाविधानम् ।

जन्मस्थो वा तृतीयस्थो गुरुर्दोषकरो भवेत् ।
 तथा पशुश्चतुर्थोऽपि मृतिकर्मव्ययस्थितः ॥ १ ॥
 हानिं शरीरपीडां च कुरुते नात्र संशयः ।
 विधानं तत्र कर्तव्यं नरेण हितमिच्छता ॥ २ ॥
 शुभकाले प्रकर्तव्यं विधिवत्पूजनं गुरोः ।
 कृत्वा निष्कस्वर्णमर्थां मूर्तिं चापि विचक्षणः ॥ ३ ॥
 पूजयेद्वादरे पट्टे प्रतिष्ठाप्य वृहस्पतिम् ।
 पीठे तण्डुलजे कार्यं पट्टिशकारमण्डलम् ॥ ४ ॥
 उत्तराभिमुखस्तत्र पूजनीयो वृहस्पतिः ।
 पुष्पैरगस्त्यसंभूतैश्चम्पकैः शतपत्रकैः ॥ ५ ॥
 अहो वाचस्पते जीव सिन्धुमण्डलसंभव ।
 एषाङ्गिरससंभूत ह्यारूढ चतुर्भुज ॥ ६ ॥
 दण्डाक्षसूत्रवरदक्रमण्डलधर प्रभो ।
 महानिन्द्रेति संपूज्यो विधिवन्नाकिनां गुरुः ॥ ७ ॥
 ब्रह्म ब्रह्मेति मन्त्रेण गायत्र्या वा समाहितः ।
 सहस्रं समिधश्चात्र वोधिपादपसंभवाः ॥ ८ ॥

चरुर्वा पायसो वाऽपि प्रधानमिह संमतम् ।
 सहस्रसंमितं कर्ता विदध्याद्धवनं गुरोः ॥ ९ ॥
 त्रिल्वानि नारिकेलानि जुहुषाद्गोमसिद्धये ।
 प्रायश्चित्ते घृतं कार्यं पायसं स्विष्टकृद्भवेत् ॥ १० ॥
 स्याद्वर्तुर्जुहुषाद्दीमान्होमसिद्ध्यर्थमेव च ।
 होमान्ते प्रतिपूजा स्यादेवाचार्यस्य तुष्टये ॥ ११ ॥
 गन्धं मलयजं चान्न दशाङ्गो धूप उत्तमः ।
 पुष्पं चागस्त्यसंभूतं दीप आज्येन पूरितः ॥ १२ ॥
 नैवेद्यं दधिभक्तस्य ताम्बूलेन समन्वितम् ।
 एवं कृत्वा विधानज्ञः प्रतिपूजां बृहस्पतेः ॥ १३ ॥
 शेषःसंपादनादूर्ध्वं प्रदद्यात्पीतमम्बरम् ।
 दुकूलं मुर्यमेवात्र समुद्दिष्टं मनीषिभिः ॥ १४ ॥
 कार्पासनमथाभावे दुकूलस्याक्षतं नरम् ।
 आचार्याय कुलीनाय श्रोत्रियाय कुटुम्बिने ॥ १५ ॥
 दयात्सदाशिणां (ण) कर्ता प्रीतये नाकिनां गुरोः ।
 श्रविष्यथ धनं देय ब्रह्मणे धेनुकृत्तमः ॥ १६ ॥
 बलिमदानानुष्टस्य स्वर्गिभिर्(गीर्भि)र्वा बृहस्पतेः ।
 कृत्वा पूजां विधानज्ञो भोगानाम्नोति पुष्कलान् ॥ १७ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शान्तिपटलोकं
 गुरुपूजाविधानम् ।

अथ शुकपूजाविधानम् ।

द्वितीयः सप्तमः काव्यो दत्तमो गोचरेऽनुभः ।
 अन्यत्र साहजो दृष्टः प्रोक्तः नाम्बविचक्षणैः ॥ १ ॥
 गोचरे वर्तमानस्य विवाहे गमने तथा ।
 जातहादिषु सर्वत्र दुष्टः पूज्यो भृगुदृष्टः ॥ २ ॥
 पश्चान्ने पुभर्तां प्राप्ते मनसथ मपुत्रता ।
 आचार्यं मणिदन्त्याऽऽशु चरयेद्दृष्ट्वा सदा ॥ ३ ॥

स्वस्तिवाचनपूर्वं तु कुर्याद्वैत्येश्वरार्चनम् ।
 आम्रवृक्षस्य पट्टे तु शुभ्रवस्त्रेण संयुते ॥ ४ ॥
 राजतं भृगुवंश्यं तं स्थापयेन्मन्त्रविद्विजः ।
 पञ्चामृतैस्तु संस्नाप्य संध्यार्कसुमनोहरैः ॥ ५ ॥
 समुच्चार्य प्रयोगं च तण्डुलोपरि विन्यसेत् ।
 मण्डले पञ्चकोणे च विहिते तण्डुलोत्तमैः ॥ ६ ॥
 नाम वंशं समुच्चार्य दानवेज्यं समाह्वयेत् ।
 अहो भोजकटे जात शुक्र श्वेताश्ववाहन ॥ ७ ॥
 समागच्छ चतुर्वाहो भृगुगोत्रविभूषण ।
 परिघाक्षावलीहस्त कमण्डलुधर प्रभो ॥ ८ ॥
 पूर्वं पत्रेऽपि शु(श)क्रस्य शुक्रज्योतीति (तिस्तु) पूजित ।
 कृत्वा चाग्निमुखं विद्वान्सघृतं जुहुयाच्चरुम् ॥ ९ ॥
 अष्टोत्तरसहस्रं च यज्ञाङ्गसमिधस्तथा ।
 यथाविधि हुते द्रव्ये कृ(हु)ते स्विष्टकृते तथा ॥ १० ॥
 गन्धपुष्पादिकं सर्वं विदध्यात्प्रतिपूजने ।
 श्वेतं तुरंगमं दद्यादक्षिणार्थं च भक्तिमान् ॥ ११ ॥
 एवं संपूजिते दैत्यगुरौ क्षेममवाप्नुयात् ।
 यात्रामुखे विवाहे च गोचरे गृहवेशने ।
 पूज्यो दैत्येन्द्रपूज्योऽसौ नात्र कार्या विचारणा ॥ १२ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचिताया विधानमालाया शान्तिपटलोक्तं
 शुक्रपूजाविधानम् ।

अथ शनैश्वरपूजाविधानम् ।

प्रथमस्तु द्वितीयस्तु चतुर्थः पञ्चमस्तथा ।
 सप्तमश्चाष्टमो मन्दो नवमो द्वादशोऽशुभः ॥ १ ॥
 करोति प्राणिना देहधनदेशपरिप्लवम् ।
 कालोऽयं शनिरूपेण वर्तते भुवनत्रये ॥ २ ॥

पूजनीयः प्रयत्नेन होमदानार्चनादिभिः ।
 जन्मसंस्थेन मन्देन रावणो विनिपातितः ॥ ३ ॥
 तेनैव च द्वितीयेन कार्तवीर्यो निपातितः ।
 चतुर्थेनासुराध्यक्षः पञ्चमेन नलो नृपः ॥ ४ ॥
 स्वराज्यात्पापितो भ्रंशं धुम्नसेनोऽस्तमेन वै ।
 अष्टमेन महादेवो गजरूपी कृतः पुरा ॥ ५ ॥
 नवमेन कुरुश्रेष्ठो द्यूतार्थीनस्तु कारितः ।
 द्वादशेनार्कपुरेण जमदग्निर्निपातितः ॥ ६ ॥
 न बलमौदिरुग्रत्वं न ज्ञानृत्वं न निह्वयः ।
 सुभक्तिपूजनं चान्न न्नैश्वरसुतुष्टिदम् ॥ ७ ॥
 स्वगुह्योक्तेन विधिना पूजनीयः शनैश्वरः ।
 सर्वकामफलावाप्त्यै नात्र कार्या विचारणा ॥ ८ ॥
 कृष्णाञ्जनमये पीठे स्वादिरे वाऽऽयसे तथा ।
 तण्डुलैः कारयेत्पीठं कर्णिकाभिरलंकृतम् ॥ ९ ॥
 पश्चिमे पद्मपत्रे च मण्डलं धनुराकृति ।
 कृत्वा तु स्थापयेत्तत्र सूर्यपुत्रं यथाविधि ॥ १० ॥

ततश्चाऽऽवाहनमग्धः—

अहो सौराष्ट्रसंजात च्छायापुत्र चतुर्भुज ।
 कृष्णवर्णाकंगोनीय बाणहस्त धनुर्धर ॥ ११ ॥
 त्रिशूलिश्च समागच्छ वग्दो गृध्रवाहन ।
 मजापते तु संपूज्यः सरोजे पश्चिमे दले ॥ १२ ॥

इत्यावाह्य धनुराकृतिकृष्णगिरिकर्णिकापुष्पैः सहस्रं (३ तं) प्रतिष्ठापयेत् ।

मजापते तु मन्त्रेण कुर्याद्धोमादिकं बुधः ।
 सहस्रसंगितं कुर्याद्धवनं चरुणा बुधः ॥ १३ ॥
 होमान्ते विधिवद्दद्यात्कृष्णा घेनुं पयस्त्रिनीम् ।
 मूर्तिं च सूर्यपुत्रस्य दद्याच्छोदमर्यां शुभाम् ॥ १४ ॥
 सदक्षिणां सवस्त्रां च कुलीनाय कुटुम्बिने ।
 आचार्याय शुभाचारो ब्रह्मणे महिषीं तथा ॥ १५ ॥

१ ल. 'श' सुमत्तोऽस्तमेन वा । अ° । २ ल. 'सकम् । घ° । ३ ल. 'पूर्वकं वा ।
 ४ ल. 'य' चरुणा हरत्तं उ° । ५ ल. 'ति ॥ घ° ।

अग्न्येभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च दद्याद्द्रव्यं यथावसु ।
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चान्नानागोत्रसमुद्भवान् ॥ १६ ॥
 या मूर्तिः पूजिता होमे त्वर्कजस्याऽऽयसी शुभा ।
 दत्त्वा विधाय तां पश्चाद्यौचयेत्प्रतिनिष्क्रयात् ॥ १७ ॥
 तैलभाण्डे, विनिक्षिप्य शिष्यारूढां तु कारयेत् ।
 ब्राह्मणान्भोजयेच्छक्त्या तिलान्मापांस्तु निर्वपेत् ॥ १८ ॥
 अभावे विप्रभुक्तेस्तु विधिरेप सनातनः ।
 एवं कृत्वा विधानं तु सर्वदा सुखमाप्स्यति ॥ १९ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शान्तिपटलोकं
 शनैश्वरपूजाविधानम् ।

अथ शकटभेदविधानम् ।

शौनक उवाच—

रघुवंशे सुविख्यातो राजा दशरथः पुरा ।
 चक्रवर्ती स विजयी सप्तद्वीपाधिपो नृपः ॥ १ ॥
 कृत्तिकान्ते शनिं ज्ञात्वा दैवज्ञैर्ज्ञापितो हि सः ।
 रोहिणीं भेदयित्वा तु शनिर्यास्यति सांपतम् ॥ २ ॥
 श(शा)कटो भेद इत्युक्तः सुरासुरभयंकरः ।
 द्वादशब्दं च दुर्भिक्षं भविष्यति सुदारुणम् ॥ ३ ॥
 एवं धृत्वा ततो वाक्यं मन्त्रिभिः सह पार्थिवः ।
 मन्त्रयामास किमिदं भयंकरमुपस्थितम् ॥ ४ ॥
 देशाश्च नगरग्रामा भयभीताः समन्ततः ।
 आकुलं च जगद्दृष्ट्वा घोरं जनपदादिकम् ॥ ५ ॥
 धनं हि सर्वलोकानां क्षयायैतत्समागतम् ।
 पप्रच्छ प्रयतो राजा वैशिष्टप्रमुखान्द्रिजान् ॥ ६ ॥

दशरथ उवाच—

समाधानं किमयास्ति ब्रूहि तद्द्विजसत्तम ।
 कालत्रयस्य विज्ञाने यतः स्याद्भवतो मतिः ॥ ७ ॥

वशिष्ठ उवाच—

प्रजापालनकृद्राजा तस्मिन्भीति^१ कुतः प्रजाः ।
 लोकानां पालनायैव निर्मितः परमेष्ठिना ॥ ८ ॥
 सर्गस्तु ब्रह्मणा कार्यो यज्ञमु(पु)क्तिस्तु विष्णुना ।
 प्रजानां पालनं राज्ञा कर्तव्यं धर्मलिप्सया ॥ ९ ॥
 एष एव परो धर्मो राज्ञां प्रोक्तो मनीषिभिः ।
 न लोकाल्लभते राजन्नरसम्भृपतिः प्रजाः ॥ १० ॥
 न च स्फुरत्युपायोऽन्यस्तच्चक्रस्य विरोधकृ(ना)त् ।
 रोहिणीकृत्तकटभेदाद्भुतसुश्रान्तये ॥ ११ ॥

शौनक उवाच—

तदा विविच्य मनसा साहसं परमं नृपः ।
 समादाय धनुर्दिव्यं दिव्यायुधसमन्वितम् ॥ १२ ॥
 रथमारुह्य वेगेन गतो नक्षत्रमण्डलम् ।
 योजनानां गतो लक्षं सूर्यादुपरि संस्थितः ॥ १३ ॥
 रोहिणीं पृथ्ठतः कृत्वा राजा दशरथो बली ।
 रथे तु काञ्चने दिव्ये मणिव्रातविभूषणे ॥ १४ ॥
 हंसवर्णहयैर्गुक्ते महाकेतुविभूषिते ।
 दीप्यमानो महारत्नेर्निपत्तैर्मैकतैरिव(भुक्कुटोपरि) ॥ १५ ॥
 बभ्राज स तदाऽऽकाशे द्वितीय इव भास्करः ।
 आकर्णपूरिते चापे संहारास्त्रमयोजयत् ॥ १६ ॥
 कृत्तिकान्ते शनिः स्थित्वा प्राविशत्किल रोहिणीम् ।
 स ददर्श नृपालं तं भ्रुकुटीकुटिलाननम् ॥
 शसित्वा तद्भयात्सौरिरिदं वचनमब्रवीत् ॥ १७ ॥

शनिरुवाच—

पौरुषं तव राजेन्द्र परं रिपुभयंकरम् ।
 देवासुरमनुष्याथ सिद्धा विद्यापरोरगाः ॥ १८ ॥
 भयाऽवलोकित्वा राजन्दैत्यदानवपुंगवाः ।
 राजानो बहवः शूराः कलां नार्हन्ति तेऽनघ ॥ १९ ॥

१ ल. 'ति तु न म' । २ ल. 'मर्भस्तु' । ३ ल. 'तर्ष्वि' । ४ ल. 'न्वितः ॥ १२ म
 र' । ५ ल. 'भूषिते । हं' ।

तुष्टोऽहं तत्र राजेन्द्र तपसा पौरुषेण च ।
 क्षात्रेण तेजसा राजंस्त्वदन्यो नास्ति भूतले ॥ २० ॥
 वरं ब्रूहि प्रदास्यामि मनोभिलषितं नृप ।
 मा कुरुष्वान्न संदेहं सर्वकामप्रदो ह्यहम् ॥ २१ ॥

दशरथ उवाच—

रोहिणीं भेदयित्वा तु न गन्तव्यं त्वया शने ।
 सरितः सागरा यावद्यावच्चन्द्रार्कभूमयः ॥ २२ ॥
 याचितं हि मया सौरे नान्यमिच्छामि ते व(त्वद्)रम् ।
 यतो हि भगवानिन्द्रविष्णुरुद्रार्कसंनिभः ॥ २३ ॥
 एवमस्तिवनि स प्राह च्छायामूर्तिसमुद्भवः ।
 संप्राप्यैवं वरं राजा कृतकृत्योऽभवत्तदा ॥ २४ ॥
 द्वादशाब्दं तु दुर्भिक्षं भविष्यति न जातुचित् ।
 कीर्तिरेषा मदीयाऽस्तु त्रैलोक्ये तु चराचरे ॥ २५ ॥
 एवं वरं तु संप्राप्य हृष्टचित्तस्तु पार्थिवः ।
 रथोपस्थे धनुः * स्थाप्य भूत्वा चैव कृताञ्जलिः ॥ २६ ॥
 ध्यात्वा सरस्वतीं देवीं गणनाथं विनायकम् ।
 राजा दशरथः स्तोत्रं सौरेरिदमथाकरोत् ॥ २७ ॥

दशरथ उवाच—

ॐ नमः कृष्ण नीलाय शितिकण्ठनिनाय च ।
 † नमो निर्मासदेहाय दीर्घश्मश्रुजटाय च ॥ २८ ॥
 नमो विशालनेत्राय शुष्कोदरभ(श)याय च ।
 नमः परुषगात्राय स्थूलरोम्णे नमो नमः ॥
 नमो नित्यक्षुधार्ताय अ(क्ष)वृक्षाय च वै नमः ॥ २९ ॥
 नमो दीघोय शुष्काय काणदृष्टे नमो नमः ।
 नमस्ते क्रोधरूपाय दुर्निरीक्षाय वै नमः ॥
 नमो घोराय रौद्राय भीषणाय करालिने ॥ ३० ॥

* अत्र त्वनार्यः । † नमो नीलवशूराय नीलोऽपलनिभाय च इति ल. पुस्तकेऽपि.

नमस्ते सर्वभक्षाय बलीमुख नमोस्तु ते ।
 सूर्यपुत्र नमस्तेऽस्तु भास्करेऽभयदायिने ॥ ३१ ॥
 अधोदृष्टे नमस्तेऽस्तु संवर्तक नमोऽस्तु ते ।
 नमो मन्दगते तुभ्यं निर्विशास्त्र नमोऽस्तु ते ॥ ३२ ॥
 तपसा दग्धेहाय नित्यं योगस्ताप च ।
 ज्ञानदृष्टे नमस्तेऽस्तु कश्यपान्मजसूनवे ॥ ३३ ॥
 तुष्टो ददासि राज्य च रुष्टो हरसि तत्क्षणात् ।
 देवामुत्तमनुष्याथ सिद्धविद्याधरोरगाः ॥ ३४ ॥
 त्वयाऽवलोकिताश्चैते दैन्यमाशु प्रजन्ति हि ।
 ब्रह्मा शक्रो मनुश्चैव रूपयः सप्त तारकाः ॥ ३५ ॥
 राज्यभ्रष्टाः पतन्तीह तव दृष्ट्याऽवलोकिताः ।
 देशाथ नगरग्रामा द्वीपानि सरितस्तथा ॥ ३६ ॥
 त्वयाऽवलोकिताः सर्वे न दृश्यन्ते समूलतः ।
 मसादं कुरु मे सौरि वरदो भव भास्करे ॥ ३७ ॥
 एवं स्तुतस्तदा सौरिर्ग्रहराजो महाबलः ।
 अग्रवीच ततो वाग्यं हृष्टोमा स भास्करिः ॥ ३८ ॥
 तुष्टोऽहं तव राजेन्द्र स्तोत्रेणानेन सुव्रत ।
 वरं दूहि प्रदास्यामि मनसा चन्द्रभीषितम् ॥
 तत्सर्वं तत्र दास्यामि राजवर्य महामते ॥ ३९ ॥

दशरथ उवाच—

प्रसन्नो यदि मे सौरि वरं देहि ममेप्सितम् ।
 अत्रप्रभृति भोः सौरि पीडा कार्या न कस्यचित् ॥ ४० ॥
 देवास्तुत्तमनुष्याणां पशुपक्षिद्वरारिणाम् ।
 सर्वेषामपि लोकानां क्षेमदो भव भास्करे ॥ ४१ ॥

शनैश्चर उवाच—

गृह्णन्तीति ग्रहा ज्ञेया ग्रहाः पीडाकराः स्मृताः ।
 यद्देयस्तु वरो क्षेप भक्त्या चैव ददामि ते ॥ ४२ ॥
 त्वया प्रोक्तं मम स्तोत्रं यः पठिष्यति मानवः ।

एककालं द्विकालं वा पीढां मुञ्चामि तस्य वै ॥ ४३ ॥
 मृत्युस्थानस्थितो वाऽपि जन्मस्थानगतोऽप्यहम् ।
 यः शुनः श्रद्धया युक्तः शुचिस्नानसमाहितः ॥ ४४ ॥
 शमीपत्रैः समभ्यर्च्य प्रतिमां लोहजां मम ।
 मद्दिने तु विशेषेण स्तोत्रेष्वनेन पूजयेत् ॥ ४५ ॥
 पूजयित्वा जपेत्स्तोत्रं भक्त्या चैव कृताञ्जलिः ।
 तस्य पीढां न चैवाहं करिष्यामि कदाचन ॥ ४६ ॥
 गोचरे जन्मराशौ वा दशास्वन्तर्दशासु च ।
 रक्षामि सततं चाथ पीढाभ्योऽन्यग्रहस्य च ॥ ४७ ॥
 वरं प्राप्य ततो राजा शनिनोक्तं महीपतिः ।
 उवाच प्रणिपत्याऽऽशु सूर्यपुत्रं शनिश्वरम् ॥ ४८ ॥

दशरथ उवाच—

विधानं किं ग्रहाधीश मसन्नीकरणे तव ।
 रोहिणीशफटोद्भेदे शनिश्वर वदस्व तत् ॥ ४९ ॥

शनिस्वाच—

पूजने मम यद्द्रव्यं जाप्यं वा हवनं नृप ।
 स्वगृहोक्तेन विधिना कर्तव्यं मम तुष्टये ॥ ५० ॥
 प्रतिमां लोहजां राजन्कृत्वा मम चतुर्भुजाम् ।
 वरदामधनुःशूलघणाङ्घ्रिकरान्विताम् ॥ ५१ ॥
 तैले वा तिलराशौ वा प्रतिष्ठाप्य यथाविधि ।
 पूजयेच्चैव मे मन्त्रैः कुङ्कुमादिविलेपनैः ॥ ५२ ॥
 तैलाक्षतैः कृष्णगन्धैस्तुलसीभिः शमीदलैः ।
 दद्यान्मे प्रीतये राजन्कृष्णां धेनुं पवास्विनीम् ॥ ५३ ॥
 तिलांस्तैलं च मापांश्च लोहं कृष्णे च वाससी ।
 एवं विशेषपूजां यो मद्दारे कुर्वते नृप ॥ ५४ ॥
 मम प्रीतिकरं स्तोत्रं पठेत्स्रया कृताञ्जलिः ।
 मन्त्रामान्युषादिष्टानि जरेच नियतः शुचिः ॥ ५५ ॥
 तत्कुले मम पीढा नो भविष्यति कदाचन ।

- ॐ नन्दते सुखसंताने रागद्वेषविवर्जितः ॥ ५६ ॥
 कोणस्थः पिङ्गलो बभ्रुः कृष्णो रौद्रोऽन्तको यमः ।
 सौरिः शनैश्वरो मन्दः पिप्पलादेन संस्तुतः ॥ ५७ ॥
 एतानि शनिनामानि प्रातरुत्थाय यः पठेत् ।
 शनैश्वरकृता पीडा न कदाचिद्भविष्यति ॥ ५८ ॥

मसान्तरे—

अयुतान्ब्राह्मणान्साधून्यथेष्टं भोजयेत्सुधीः ।
 ताम्बुलैर्विविधैर्वस्त्रैर्दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ॥ ५९ ॥

यथा च सप्तर्षिमते—

यदा कदाचित्समये जगतां विप्लवाय च ।
 शक्यो भिद्यते ब्रह्मन्मन्देन यमरूपिणा ॥ ६० ॥
 अनङ्गान्दीयते कृष्णः शकटं चार्पयेच्छुभम् ।
 चक्रे लोहमये कृष्णे सर्वोपस्करसंयुते ॥ ६१ ॥
 श्रोत्रियाय सुशीलाय ब्राह्मणाय समर्पयेत् ।
 नाममन्त्रेण मन्दस्य दक्षिणासहितं नृपः ॥ ६२ ॥
 इति शनैश्वरपूजाविधिः ।

पुनः स्तोत्रम् ।

कोणोऽन्तको रौद्रयमोऽपि (मौ च) बभ्रुः
 कृष्णः शनिः पिङ्गल एव मन्दः (सौरिमन्दाः) ।
 नित्यं स्मृतो यो हरते च पीडां
 तस्मै नमः श्रीरविनन्दनाय ॥ १ ॥
 सुरासुराः किंपुरुषा गणेशाः
 गन्धर्वविद्याधरपद्मगाश्च ।
 ॐ पीठ्यन्नि सर्वे विपरीस्थेत्प्रसंम-
 त्तास्मै नमः श्रीरविनन्दनाय ॥ २ ॥
 नरा नरेन्द्राः पञ्चवो मृगेन्द्रा
 धन्याश्च ये कीटपतङ्गभृङ्गाः ।

ॐ आर्षत्वाद्गन्धर्वादेनाऽऽत्यनेनश्च । ॐ कण्डवादेराहृतिगणन्वेन यकि रूपमेतत् ।

१ स. सपत्नी रागद्वेषविवर्जितः । २ कोणस्थः । ३ स. तथा च सपतिः ।

पीडयन्ति जन्मर्षगते च यस्मिन्-
स्तस्मै नमः श्रीरविनन्दनाय ॥ ३ ॥

देशाथ दुर्गाणि वनानि यस्य
ग्रामा निवेशाः पुरपत्तनानि ।

पीडयन्ति यस्मिन्विपमास्ति ते च
तस्मै नमः श्रीरविनन्दनाय ॥ ४ ॥

तिलैर्पर्वैर्मापविधानदानै-
र्लोहेन कृष्णाम्बरदानतो वा ।

भीषाति मन्त्रैर्निजवासरे च
तस्मै नमः श्रीरविनन्दनाय ॥ ५ ॥

अन्यप्रदेशास्त्वगृहं प्रविष्टो
मदीयवारे स नरः सुखी स्यात् ।

गृहागतो यो न पुनः प्रयाति
तस्मै नमः श्रीरविनन्दनाय ॥ ६ ॥

स्रष्टा स्वयंभूर्भुवनत्रयस्य
प्राणे हरिः संहरणे महेश्वरः ।

एकस्त्रिधा त्वृग्यजुःसाममूर्ति-
स्तस्मै नमः श्रीरविनन्दनाय ॥ ७ ॥

प्रयागकूले यमुनातटे च
सरस्वतीपुण्यजले गुहायाम् ।

यो योगिभिर्धेयतयोऽतिसूक्ष्म-
स्तस्मै नमः श्रीरविनन्दनाय ॥ ८ ॥

श्मश्रुकं यः पठति प्रभाते
नित्यं स पुत्रैः पशुवान्धवेश्च ।

करोति राज्यं भुवि भोगसौख्यं
प्राप्नोति निर्वाणपदं तथाऽन्ते ॥ ९ ॥

एवं कृते विधानेऽस्मिञ्छकटोद्भेदकाभिधे ।

नश्यन्ति जगतः पीडा नात्र कायो विचारणा ॥ १० ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां स्कन्दपुराणोक्तं रोहिणी-
शकटभेदविधानम् ।

अथ राहुपूजाविधानम् ।

प्रथमस्तु द्वितीयस्तु चतुर्थः पञ्चमस्तथा ।

सप्तमथाष्टमोऽङ्कुस्थो दशमो द्वादशस्तमः ॥ १ ॥

करोति मरणं पुंसां देशत्यागं धनक्षयम् ।

विकाराञ्छोणितस्यापि युद्धे चैव पराजयम् ॥ २ ॥

विवादे वचनग्लानिं दौर्हृदं सुहृदामपि ।

निर्विघ्नार्थं तु संपूज्यो गृह्योक्तविधिना तमः ॥ ३ ॥

पूजिते तमसि प्रीतिं सर्वान्कामानवाप्नुयात् ।

कालाञ्जनस्य पट्टे च तथा लोहमयेऽपि वा ॥ ४ ॥

चतुरस्रे चतुष्पादे नूतने वस्त्रसंयुते ।

अक्षतैः पूरिते सम्यक्तत्र तं स्थापयेद्बुधः ॥ ५ ॥

आहूय विधिमाग्रेण नाममध्येण तं ग्रहम् ।

सूद्रवर्णसमुद्भूतं कृष्णवर्णं चतुर्भुजं ॥ ६ ॥

श्रीमन्वर्तधनुष्पाशाशमालां कमण्डलुम् ।

चतुर्दश्यां समुद्भूतं कृष्णपत्रं विशेषतः ॥ ७ ॥

यमरूपं महाघोरं त्रेयदैत्यनिवर्हणं ।

पैठीनसकुले जातं देशे वर्षरसंश्लके ॥ ८ ॥

भरणीतारकायां च सैदिकेयं नमोऽस्तु ते ।

आगच्छ वरद श्रेष्ठ पीठेऽस्मिन्संनिधिं कुरु ॥ ९ ॥

आवाह्यं विश्वद्राहं पूजयेत्त्रयतः शुचिः ।

ततस्तु हवनं कुर्याद्दूर्वाभिरयुतेन च ॥

प्रधानं +पायसं तत्र साज्यं चैव विशेषतः ॥ १० ॥

सहस्रसंमितो (तं) होमः (यं) पायसेन प्रकल्पयेत् ।

ततः स्त्रिष्टकृते जाते होमे च विधिवत्तमः ॥ ११ ॥

+ 'पितृनुदिश्य यो भक्त्या पारने मनुष्यपुत्र' इति १-अन्दास्य नपुंसकालेङ्गत्वमव-
शीलते ।

प्रतिपूजा ततः कुर्याद्राहोः प्रीत्यै विशेषतः ।
 आयसं दक्षिणा दद्यादाचार्याय वृत्तुभ्यने ॥ १२ ॥
 वस्त्रयुग्मं च सूक्ष्मं च कुण्डले वटकानि च ।
 ग्राह्याणान्भोजयेत् श्राद्धुक्तेष्वनुप्रजेत्ततः ॥ १३ ॥
 एव यः कुरुते पूजा राहोर्गोचरगस्य च ।
 दुष्टस्थानस्थितस्याऽऽशु ब्रह्मपीढा विनश्यति ॥
 सर्वान्कामानवाप्नोति नात्र कार्या रिचारणा ॥ १४ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शान्तिपटलोकं
 राहुपूजाविधानम् ।

अथ केतुपूजाविधानम् ।

यथा राहुस्तथा केतुर्ज्योतिःशास्त्रे निगद्यते ।
 तस्य शान्तिरस्यैव सम्यग्विधानं मुक्तिभिः स्मृतम् ॥ १ ॥
 कृत्वा वास्यमय केतु चतुर्गुहं महातनुम् ।
 धूम्रवर्णं दीर्घहनु पिङ्गदमश्रुविलोचनम् ॥ २ ॥
 एके वदन्ति केतूनां रूपग्राहुल्यमञ्जसा ।
 परुमेवेति चान्ये तु सहस्र त्वपरे विदुः ॥ ३ ॥
 महाभया महारौद्रा महाभयकरा नृणाम् ।
 केतवस्त्रिषु लोकेषु तस्मात्पूज्याः सदा नृणाम् ॥ ४ ॥
 नामगोत्रे समुच्चार्य मन्त्रैरावाहयेद्दुषः ।
 निवेश्य चित्रपट्टे तु तण्डुलैः परिपूरिते ॥ ५ ॥
 वस्त्रयुग्मसमायुक्ते चन्दनेन सुचर्चिते ।
 पश्चामृतैस्तु सस्नाप्य समाहूय निवेशयेत् ॥ ६ ॥

तत्राऽऽवाहनमन्त्रः—

अहो नेतो महाबाहो विशाखास्तारसभर ।
 अमावास्यातिथौ जात शुद्धवर्णसमुद्भव ॥ ७ ॥
 आदित्यचन्द्रभयद कालरूप नमोऽस्तु ते ।
 आमच्छ वरदानन्द नन्दनोद्भव सुप्रत ॥ ८ ॥

* नक्षत्रे नेत्रमध्ये च तारा स्थानार इत्यपि इति व हे शुक्लस्तारवद् ।

१ क 'वृषित । अ' । २ क 'वित्रिने पट्टे' ।

यज्ञेऽस्मिन्कुरु सानिध्यं कामान्मे पूरय प्रभो ।
 केतुं कृण्वन्निति मनुः पूजाहोमविधौ स्मृतः ॥ ९ ॥
 चित्राग्रं हवने चात्र कुशाग्रं समिधस्तथा ।
 अयुतं हवने संख्या प्रबलं स्मृतमत्र वै ॥ १० ॥
 कृ(हु)ते सिवष्टकृते कार्या प्रतिपूजा मनीषिभिः ।
 छागस्तु दक्षिणा चात्र केतूनां प्रोतये मता ॥ ११ ॥
 संपाद्य विधिवद्भक्त्या द्याचार्याय मनीषिणे ।
 मूर्तिं छागं च वस्त्रेण नमस्कुर्यात्प्रयत्नतः ॥ १२ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पथाद्दद्यात्त्रेभ्यश्च दक्षिणाम् ।
 एवमर्कादिखेटानां पूजनं परिकीर्तितम् ॥ १३ ॥
 य(त)स्य य(त)स्य च खेटस्य होमे बद्धेः पृथक्पृथक् ।
 नामानि कथितान्येव यज्ञकर्मविशारदैः ॥ १४ ॥
 आदित्ये फपिलो नाम पिङ्गलः सोम उच्यते ।
 घूमकेतुस्तथा भौमे जठरास्थि(ः)र्बुधस्य च ॥ १५ ॥
 गुरौ चैव शिखी नाम शुके भवति हाटकः ।
 शनैश्चरे महातेजा राहौ केतौ हुताशनः ॥ १६ ॥
 अविदित्वाऽग्निनामानि होमं कुर्याद्विचक्षणः ।
 तद्धृतं न च संस्वर्ग्यं न च यज्ञफलं भवेत् ॥ १७ ॥
 एवं विधानमुद्दिष्टं केतूनां पूजने मतम् ।
 सर्वरामप्रदं नृगां नारीणां च विशेषतः ॥ १८ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां शान्तिपटलोकं
 केतुपूजाविधानम् ।

अथ तुलापुरुषविधानम् ।

मत्स्यपुराणे सूत उवाच—

अघातः संभवस्यापि महादानानुत्तीर्तनम् ।
 दानधर्मोऽपि यैर्ज्ञोक्तं विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ १ ॥
 तदहं संभवस्यामि महादानमनुत्तमम् ।
 सर्वपापक्षयकरं नृणां दुःस्वप्ननाशनम् ॥ २ ॥

यत्तु षोडशधा प्रोक्तं वासुदेवेन भूतले ।
 पुण्यं पवित्रमायुष्यं सर्वपापहरं शुभम् ॥ ३ ॥
 पूजितं देवताभिश्च ब्रह्मविष्णुहरादिभिः ।
 आद्यं तु सर्वदानानां तुलापुरुषसंज्ञकम् ॥ ४ ॥
 हिरण्यगर्भदानं च ब्रह्माण्डं तदनन्तरम् ।
 कल्पपादपदानं च गोसहस्रं च पञ्चमम् ॥ ५ ॥
 हिरण्यकामधेनुश्च हिरण्याश्वस्तथैव च ।
 हिरण्याश्वरथस्तद्भुजेमहस्तिरथस्तथा ॥ ६ ॥
 पञ्चलाङ्गलकं तद्द्वारादानं तथैव च ।
 द्वादशं विश्वचक्रं च ततः कल्पलतात्मकम् ॥ ७ ॥
 सप्तसागरदानं च रत्नधेनुस्तथैव च ।
 महाभूतघटरतद्दत्तोडशं परिकीर्तितम् ॥ ८ ॥
 सर्वाप्येतानि कृतवान्पुरा शम्बरसूदनः ।

मनुरुवाच—

महादानानि यान्येव पवित्राणि शुभानि च ॥ ९ ॥
 रहस्यानि प्रदेयानि तानि मे कथयाच्युत ।

मत्स्य उवाच—

नोक्तानि यानि गुह्यानि महादानानि षोडश ॥ १० ॥
 तानि ते संप्रवक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः ।
 तुलापुरुषयोगौज्यमेषामाद्योऽभिधीयते ॥ ११ ॥
 अयने विपुत्रे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ।
 युगादिपुपरामेषु तथा मन्वन्तरादिषु ॥ १२ ॥
 संक्रान्तौ वैधृतिदिने चतुर्दश्यष्टमीषु च ।
 सितपञ्चदशीपर्वद्वादशीष्वष्टकासु च ॥ १३ ॥
 यज्ञोत्सवविवाहेषु दुःस्वप्नाञ्जुतदर्शने ।
 द्रव्यघ्राह्यणलाभे वा श्रद्धा वा यत्र जायते ॥ १४ ॥
 तीर्थे वाऽऽयतने गोष्ठे कूपारामसारित्सु च ।
 गृहे वाऽपि वने वाऽपि तडागे रुचिरे तथा ॥ १५ ॥

पुण्यां तिथिं समासाद्य कृत्वा ब्राह्मणवाचनम् ।

वक्ष्यमाणमण्डपादि कारयेदित्यन्वयः । तिथिभित्त्युपलक्षणम् । पूर्वोक्ते पुण्यमु-
हूर्तादौ च नि(भेति)वेदितव्यम् । ब्राह्मणवाचनं नाम ब्राह्मणैः पुण्याहादिशब्दवा-
चनम् । तद्विधानं तु परिभाषायां प्रागभिहितम् । इह चायं प्रयोगक्रमः—उक्तकाला-
न्वतमकालात्पूर्वेषुः प्रातः सुस्नातः श्चोभूतेऽहनमुकदानं प्रतिपादयिष्य इति
यजमानः संकल्प्य । प्रत्यहसमूहविधाताय शिचविष्णुधिन।यकान्संपूज्य ब्राह्मणा-
नुशातैः कर्म समाप्तेन । अथ वृद्धिश्राद्धं कृत्वाऽनन्तरमृत्विग्बरणं विधाय तांश्च
मधुपर्कदानेन संपूजयेत् । कुण्डमण्डपलक्षणानि परिभाषायां द्रष्टव्यानि । विशेष-
पस्तु वक्ष्यते—

षोडशारत्निसाथं च दश द्वादश वा करान् ॥ १६ ॥

मण्डपं कारयेद्विद्वांश्चतुर्भद्रासनं बुधः ।

यजमानस्यैकनिशत्यङ्गुलः करः । एतस्य मानत्रयमुत्तममध्यमाथमभेदेन विज्ञे-
यम् । चतुर्भद्रासनमिति चत्वारि भद्रयुक्तान्यासनानि यस्य स तथा । यदाह
दानसभामधिकृत्य विश्वकर्मा—

द्वारैश्चतुर्भिर्निगतैः पा(भिः सह तोरणैर्या) विभूषिता सुन्दरमूर्तिरूपा ।

रत्नोज्जवा सा कथिता सभेयं भद्रं ब्यलिन्दं करणीयमस्याः ॥ इति ।

मत्स्यपुराणे तु—

। सप्तहस्ता भवेद्देवी मध्ये पञ्चकराऽथ वा ॥ १७ ॥

तन्मध्ये तोरणं कुर्यात्क्षीरदारुमयं पुनः ।

उत्तममण्डपे सप्तकरावशिर्वेदीतरयोस्तु पञ्चकरेति व्यवस्थितो विकल्पः । सा
चेष्टकामयी चतुर्धाशोच्छ्रिता कार्या । तन्मध्ये तुलावन्धनार्थं तोरणं सारदारु-
द्राकेद्गुदीत्यादि वक्ष्यमाणं कुर्यात् ।

कुर्यात्कुण्डानि चत्वारि चतुर्दिक्षु विचक्षणः ॥ १८ ॥

समेखलायोनियूतानि तद्भ्रतसंपूर्णकुम्भानि सहासनानि ।

मुताम्रपात्रद्रवसंपुतानि सुयज्ञपात्राणि सुविष्टराणि ॥

। इस्तप्रमाणानि तिलाज्यधूपपुष्पोपहारानि सुशोधनानि ॥ १९ ॥

चतुर्दिक्षु वेद्या इति शेषः । सपाटहस्तसंमितं च त्रेद्यामन्तरं विवेयम् । पूर्ण-
कुम्भो जलपूर्णकलशः । ताम्रपात्रद्वयं हवनीयद्रव्याधारभूतम् । यज्ञपात्राणि सुसु-
-

बादीनि । विष्टरोऽच्छिन्नाग्रपञ्चविंशतिदर्भपवित्रनिर्मितः । भूपो गुग्गुलुप्रभृतिः ।
उपहारः फलान्नताम्बुलादिः ।

पूर्वोत्तरे हस्तमिता च वेदी ग्रहादिदेवेश्वरपूजनाय ।
अत्रार्चनं ब्रह्मशिवाच्युतानां तत्रैव कार्यं फलमाल्यवस्त्रैः ॥ २० ॥

पूर्वोत्तर इशानभाग आयामतो विस्तारतश्च हस्तमिता वितस्तिमात्रोच्छ्राया वेदी
कार्या । तत्र मध्ये सूर्यम् । आग्नेये सोमम् । दक्षिणे भौमम् । ऐशाने बुधम् ।
उत्तरे गुरुम् । पूर्वे भार्गवम् । पश्चिमे शनैश्वरम् । नैर्ऋते राहुम् । वायव्ये
केतुं प्रतिष्ठापयेत् । ईश्वरगौरीस्कन्दविष्णुब्रह्मशक्रयमकालचित्रगुप्ता इत्यधिदेवताः ।
अग्निजलभूमिविष्णुशक्रशचीप्रजापतिसर्पब्रह्माण इति प्रत्यधिदेवताः । एताश्च
स्वस्वग्रहसंनिधौ स्थाप्याः । तथा विनायको दुर्गा वायुराकाशमङ्गिनौ चेति ।
सूर्यशनैश्वरयोरुत्तरभागे राहुकेत्वोश्च दक्षिणे विनायकस्य दुर्गाप्रभृतीनां च
स्थापनम् । तथा लोकपालानामपि स्थापनम् । तेषामुत्तरत्र देवतात्वेनाभि-
धानात् ।

तदुक्तं स्मृत्यन्तरे—

इन्द्रं पूर्वे तु संस्थाप्य प्रेतेशं दक्षिणे तथा ।
वरुणं पश्चिमे भागे कुबेरं चोत्तरे तथा ॥ २१ ॥
अग्न्यादिकोणपालाश्च कोणभागेषु विन्यसेत् ।
इन्द्रः पीतो यमः श्यामो वरुणः स्फटिकप्रभः ॥ २२ ॥
कुबेरस्तु सुवर्णाभो अ (ह्य) त्रिधापि सुवर्णभः ।
तथैव निर्ऋतिः श्यामो वायुर्धुम्नः प्रशस्यते ॥ २३ ॥
ईशानस्तु भवेद्रक्त एवं ध्यायेत्क्रमदिमान् ।
इन्द्रस्य दक्षिणे पार्श्वे वसूनावाहयेद्बुधः ॥ २४ ॥
ध्रुवो धरस्तथा सोम आपश्चैव नलोऽनलः ।
प्रत्यूषश्च प्रभासश्च वसुतोऽष्टौ प्रकीर्तिताः ॥ २५ ॥
देवेशे शानयोर्मध्य आदित्यानां तथाऽर्चनम् ।
घाताऽर्च्यमा च मित्रश्च वरुणः सुभगस्तथा ॥ २६ ॥
इन्द्रो विवस्वान्पूषा च पर्जन्यो नवमः स्मृतः ।
बतस्त्रष्टा ततो विष्णुरजघन्यो जघन्यर्जः ॥ २७ ॥

इत्येते द्वादशाऽऽदित्या नामभिः परिकीर्तिताः ।
 अग्नेः पश्चिमभागे तु रुद्रानामयनं विदुः ॥ २८ ॥
 वीरभद्रश्च शंभुश्च गौरीशश्च महायज्ञाः ।
 अजैकपादहिर्बुध्न्यः पिनाकी चापरजितः ॥ २९ ॥
 भुवनाधीश्वरश्चैव कपाली च विशांपतिः ।
 स्थाणुर्भगश्च भगवान् रुद्रा एकादश स्मृताः ॥ ३० ॥
 भ्रैतेश्वरसोर्मध्ये मातृस्थानं प्रकल्पयेत् ।
 मातृनामानि परिभाषायां दर्शितानि ।
 निर्ऋतेरुत्तरे भागे मन्मथायतनं विदुः ॥ ३१ ॥
 कुबेरमरुतोर्मध्ये मरुतां स्थानमुच्यते ।
 मरुतो नाम वै देवा गणा वै सप्तसप्तकाः ॥ ३२ ॥
 आवहः प्रवहश्चैव उ(ग्र)दहः संवहस्तथा ।
 परावहो विवहश्च तथा परिवहोऽनिलः ॥ ३३ ॥

एते सूर्यादयो ग्रहा यज्ञोक्तविधिना पूजनीयाः । अनुक्तमन्त्राणां भगवादि-
 भिश्चतुर्ध्वन्तैर्नामभिः स्थापनादि विधेयम् । अथ ब्रह्मशिवाच्युतार्चनं कर्तव्यं
 तल्लक्षणैर्मन्त्रैरेव । ततः सर्वदेवतार्चने कृते तुलापूजनं कर्तव्यम् ।

तत्र मन्त्रः—

त्वं तुले सत्यरूपाऽसि पुरा देवैर्विनिर्मिता ।
 पूजिताऽसि मया देवि पापं हर ममानये ॥ ३४ ॥

अनेन मन्त्रेण षोडशोपचारैस्तुलोपचार्या । ततश्च स्वस्तिके तण्डुलमये हेम-
 मयं तुलापुरुषं ध्यानपुक्तं तुलायाः पूर्वतो हस्तचतुष्टये पूजयित्वा पौराणैरेव
 मन्त्रैः

तुलापुरुष देवेश भणिग्वंशसमुद्भव ।
 तुलायां रोहणान्भेऽद्य पापं नश्यतु जन्मनः ॥ ३५ ॥

इत्यनेन मन्त्रेण तुलापुरुषं संप्राध्वं यदुपनीतं स्वर्णादितुलादानं तत्सर्वं
 तुलायाः पात्रे विन्यस्य बह्मालंकारनिजश्लक्ष्णधारी स्वयं दक्षिण भाजने समा-
 रोहेत् ।

सूर्याणां च निनादेन वेदधोपसमन्वितः ।

तत्र स्वर्णतुलापुरुषदानमन्त्रः(?) । बृहस्पतिः—

गृहादिके तु तत्पुण्यं भवेन्मूल्यानुसारतः ।
तस्मात्सर्वप्रदानानां हिरण्यमधिकं स्मृतम् ॥ ३६ ॥
यथा संतानकादीनां हेम्ना संपाद्यते क्रिया ।
न तथा गृहदानेन हिरण्यमधिकं ततः ॥ ३७ ॥

चण्डिपुराणे—

कृष्णलैः पञ्चभिर्माषो माषैः षोडशभिः स्मृतम् ।
सुवर्णमेकं तद्दानाद्वाता स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ ३८ ॥
तस्मात्सर्वात्मना पात्रे दद्यात्कनकदक्षिणाम् ।
दानार्थमेव तत्सृष्टं ह्युत्कृष्टं स्वर्गसाधनम् ॥
दानात्परः सुवर्णस्य विधिरेव न विद्यते ॥ ३९ ॥

आदित्यपुराणे—

आदित्योदयसंप्राप्तौ विंशिमन्त्रपुरस्कृतम् ।
ददाति काञ्चनं यो वै दुःस्वप्नं विनिहन्ति सः ॥ ४० ॥
सर्वदाऽभ्युदिते मित्रे काञ्चनं च ददाति यः ।
सर्वपापविनिर्मुक्तः स्वर्गं प्राप्नोत्यविच्युतम् ॥ ४१ ॥
मध्याह्ने ददते रुच्यं हन्ति पापमनागतम् ।
सायंकाले च संप्राप्ते काञ्चनं यः समर्पयेत् ॥ ४२ ॥
ब्रह्मवाद्यग्निसोमानां लोकानाम्प्रोति निधयात् ।
सुवर्णमक्षयं दत्त्वा लोकानाम्प्रोति पुष्कलान् ॥ ४३ ॥
यस्तु संजनयत्यग्निमादित्योदयनं प्रति ।
दद्याद्यो व्रतमुद्दिश्य सर्वान्कामान्समश्नुते ॥ ४४ ॥

रामं प्रति वसिष्ठवाक्यम्—

सर्वरत्नानि निर्मथ्य तेजोराशेः समुत्थितम् ।
सुवर्णमेभ्यो राजेन्द्र रत्नं परममुत्तमम् ॥ ४५ ॥
एतस्मात्कारणाद्देवा गन्धर्वरागराक्षसाः ।
मनुष्याश्च पिशाचाश्च प्रयता वेदयन्ति तन् ॥ ४६ ॥

मुकुटैरङ्गदसुतैरलंकारैः पृथग्विधैः ।
 सुवर्णविधृतौ तत्र विराजन्ते रघूत्तमाः ॥ ४७ ॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पवित्रं परमं स्मृतम् ।
 पृथिव्यां गां च दत्त्वेव तथाऽन्यत्रपि किञ्चन ॥ ४८ ॥
 काञ्चनस्य प्रदत्तस्य कलां नार्हन्ति षोडशांशम् ।
 अक्षयं पावनं चैत्र सुवर्णं पापनाशनम् ॥ ४९ ॥
 अर्पितं द्विजपुर्येभ्यो मुक्तिमार्गं ददाति च ।
 सुवर्णमेव सर्वासु दक्षिणासु विधीयते ॥
 सुवर्णं ये प्रयच्छन्ति ते न यान्ति यमक्षयम् ॥ ५० ॥

तत्र दानसंस्कारः—

वस्त्रसुवर्णचामरमुक्ताविद्रुमशङ्खकपूरमृगनाभिचन्दनतान्मूलयुक्तं सुवर्णतुला-
 पुरुषदानं पुराणोक्तफलप्राप्तयेऽप्येत्यादिविशिष्टकाले समस्तकुटुम्बक्षेमप्राप्तये नाना-
 नामगोत्रेभ्यो विभेभ्यः संपददे तत्र दानसिद्धयर्थं यथाशक्ति सुवर्णं दक्षिणां संप-
 दद इति संकल्प्य तुलाया अवरुद्र दण्डवत्प्रणिपत्याऽऽचार्यमभ्यर्च्य ब्रह्मत्विगा-
 दिभ्यो यथाप्रतिष्ठ तत्सुवर्णं दत्त्वा स्वामन्दिरं ब्रजेत् । सा तुला दृढा स्वर्णस्य
 रौप्यस्य ताम्रस्य वा सदण्डा सपत्रा पलशतत्रयेण निर्मिता ता भाण्डागारे प्रति-
 ष्ठापयेत् । तत्रश्च लक्ष्मण्युतं सहस्रं वा ब्राह्मणान्भोजयेत् ।

अथान्यत्तत्र सर्वं पूर्ववदेव कृत्वा रौप्यस्य तुलापुरुषं दद्यात् । तत्र रौप्य-
 प्रार्थनं कृत्वा

अथेत्यायुक्त्वेदं रजतं सोमदेवत्यमभिनवरौप्यतुलापुरुषसाहितं स्वर्गमाप्ति-
 कामोऽहं नानागोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः संपददे । एतद्रौप्यतुलापुरुषदानप्रतिष्ठासि-
 द्धयर्थं यथाशक्ति सुवर्णं दक्षिणां दद्यात् । एवं ताम्रकास्यादिधातुचामरदुकूल-
 हीरकमांक्तिरुरतनरुपूरकस्तूरिकाचन्दनतुलापुरुषविधानानि कुर्यात् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचिताया विधानमालायां तुलापुरुष-
 विधानम् ।

अथ विष्णुश्राद्धविधानम् ।

- कालधरणपूर्वकं विष्णुश्राद्धमारभेत । तत्र प्रयोगः—

सर्वगर्भद्रोपविनाशार्थं विष्णुश्राद्धमहं करिष्ये । तत्रायं क्रमः—यदा रुदा-

चिन्मासि गुरुशुक्रादिविधातवर्जं कृष्णैकादशीदिने प्रातःकाले नद्यां स्नात्वा
नित्यकर्म विधाय देवागारं समागत्य पुष्पमण्डपिकां कृत्वा ततश्च तिथिश्रवण-
पूर्वकं रात्रौ संकल्पं कुर्यात् । पश्चादाचार्यवरणम् । तत्र संकल्पमन्त्रः—

पूर्वजन्मकृतैः पापैः पीडितोऽस्मि जनार्दन ।
श्राद्धेनानेन देवेश पापमुक्तिर्भवत्विवह ॥ १ ॥

इति संकल्प्य तत आचार्यं वरयेत् । तत्र मन्त्रः—

दोषैर्नानाविधैः स्थूलैः पीडितोऽस्मि महामते ।
पूर्णकामो भवेयं ते वरणादर्चनाद्धरेः ॥ २ ॥

इत्याचार्यवरणमन्त्रः ।

नारिकेलं मातुलुङ्गं पूर्णं धात्रीफलं तथा ।
आचार्यहस्ते दत्त्वा तु दण्डवत्प्रणमेत्ततः ॥ ३ ॥

ततो मण्डपिकामध्ये मण्डलस्योपरि तण्डुलपूर्णं सुमण्डितं कलशं स्थापयित्वा
चक्रयुग्मेन(ण) संवेष्ट्य मुखोपर्यन्यत्र चक्रयुग्मं विन्यस्य देवं गरुडवाहनं सौवर्ण-
निष्कनिर्मितं स्थापयेत् । तस्य पौरुषेण सूक्तेन षोडशोपचारांश्च कुर्यात् । सप्त
धान्यराशीन्पुरतः कुर्यात् । तस्य देवस्य सव्यदक्षिणयोरन्यत्कलशद्वयं प्रति-
ष्ठाप्य ब्रह्माणं शिव(वं) नाममन्त्रैस्तयोः कलशयोरुपरि पूजयेत् ।

सप्त धान्यान्याह—

तिलमापयवश्रीहिमियंगुमुद्गकास्तथा ।
श्यामाकाः सप्त धान्यानि समुद्दिष्टानि सूरिभिः ॥ ४ ॥
तेषां चैव तु सर्वेषामेकैरुं श्रेणसंमितम् ।
व्रताङ्गेषु च सर्वेषु नात्र कार्या विचारणा ॥ ५ ॥
पश्चामृतैश्च संस्नाप्य कुर्यात्पूजां मनोरमाम् ।
जागरं कारयेत्पश्चात्कीर्तयेद्देवकीर्तनम् ॥ ६ ॥

ततः प्रभाते गङ्गान्यां स्नानादिनित्यक्रियां कृत्वा सप्त पञ्च प्रयो वा
ब्राह्मणाः श्रीविष्णुभक्ताः शुचयो निमन्त्रयित्वा वक्ष्यमाणेन मन्त्रेण—

निमन्त्रयामि भो विप्रा विष्णुश्राद्धे पवित्रके ।
भस्मी कुरुत तान्द्रोपान्त्राले गर्भे च ये स्थिताः ॥
दण्डवत्प्रणिपातेन सर्वास्तांश्च प्रसादयेत् ॥ ७ ॥

केषांचिन्मतेन तान्पूर्वमेवैकादश्यां निमन्त्रयेत् । ततश्च तैः सार्धं जागरं कुर्यात् ।
ततश्च पूर्ववदेवमर्चयेत् । देवस्य पुरतो नवं शरावं स्थापयित्वा तत्र पितृनावा-
हयेत् ।

कूटवादरता ये च ये च ब्राह्मणनिन्दकाः ।
ब्रह्मस्वहारिणः क्रूरा वाग्दत्तस्यापहारिणः ॥ ८ ॥
अनाचाराः कृतघ्नाश्च अ (ह) शास्त्राः प्राणिघातकाः ।
परदाररता ये च सर्वधर्मवह्निष्कृताः ॥ ९ ॥
मिथ्याभिज्ञापिनो ये च चौर्यकर्मणि ये रताः ।
पुनः पुनः स्मृतिं प्राप्य ये गर्भे संचरन्ति हि ॥
हे सर्वेऽत्र समायान्तु तृप्तिं तेषां करोम्यहम् ॥ १० ॥

इति तान्मृतन आर्द्रं शराव आवाहयेत् । गन्धपुष्पादि तैभ्यो दत्त्वा घृतप्लु-
तेनाग्नेन पात्रं पूरयेत् । तिलगर्भसहितमुदकं गृहीत्वा संकल्पं कुर्यात् । पूर्वो-
क्तान्मन्त्रानन्वयार्धविहीनानुच्चार्यैवं श्लोकं पठेत्—

येऽत्र पात्रे स्थिता जीवाः पापिष्ठा दुःखभागिनः ।
अर्घं तेभ्यो मया दत्तमुपतिष्ठतु तृप्तये ॥ ११ ॥

इति सतिलाञ्जलिं क्षिपेत् ।

ततो होमं प्रकुर्वीत समिद्धिश्चरुणा तिलैः ।
इदं विष्णुरिमं मन्त्रमुच्चार्याष्टोत्तरं शतम् ॥ १२ ॥
होमं कुर्यात्प्रयत्नेन विधिक्षो विधिवद्दिजः ।
होमान्ते होमकर्तृभ्यो दक्षिणा विधिसंयुता ॥ १३ ॥
दातव्या सस्वयुक्तेन विचक्षाढ्यं न कारयेत् ।
पूर्णाहुतिं ततः कृत्वा श्राद्धकर्म समाभेत् ॥
एकोद्दिष्टविधानेन विष्णुरूपमनुस्मरन् ॥ १४ ॥

तत्र चार्घं ऋषोः—

अग्रेत्यादिपुण्यतिथौ विष्णुश्राद्धाधिकारस्याप्तानां नानामोत्राणां नानाशर्मणां
विष्णुरूपाणामेकोद्दिष्टश्राद्धविहितेन विधिना विष्णुश्राद्धमहं करिष्ये । ततः
पाद्यादीनुपचारान्वत्तदक्षिणादिदानं परितोषकरं च दद्यात् । सप्तपञ्चम्याणां
मध्ये यावन्तो ब्राह्मणास्तावत् एव पिण्डाच्चिर्वपेद्भुवि ।

शर्करापृतसंमिश्रान्पृतपायससंयुतान् ।

विसर्जयेत्ततो विमान्संपूर्णं वाचयेच्च तान् ॥ १५ ॥

संपूर्ण विष्णुश्राद्धमिति वाचयेदित्यर्थः ।

वस्त्रैराभरणैश्चैव जलपानैः सपादुकैः ।

संपूर्णां दक्षिणां दद्यान्न कुर्याद्विचित्रञ्चनम् ॥

शिवाः सन्त्वाप इत्युक्त्वा श्राद्धशेषं समापयेत् ॥ १६ ॥

ततः कृष्णां सवत्सां तरुणीं रूपसंपन्नां गामग्रतः कुर्यात् ।

गन्धपुष्पैः समभ्यर्च्य रौप्यहाटकताम्रकैः ।

खुरशृङ्गपृष्ठदेशो दोहार्थं कास्यभाजनम् ॥

पुच्छे मुक्तामणीन्वद्ध्वा द्विजहस्ते समर्पयेत् ॥ १७ ॥

तत्र दानप्रयोगः—

अमुकगोत्रायामुकप्रवरायामुकशर्मणे ब्राह्मणायेमा गां विष्णुदेवत्यां विष्णु-
श्राद्धाङ्गभूता सुवर्णशृङ्गा रौप्यखुरीं ताम्रपृष्ठा कास्यदोहनीवस्त्रयुग्मप्रावृतां
रत्नपुच्छीममुकगोत्रामुकप्रवरामुकशर्मवर्मादिस्त्रीयं नामोच्चारयेत् । यदा दासा-
न्तं नाम तदा गोत्राद्यभावः । अमुकशर्मा चिरायुनिर्दोषपुत्रपुत्रकामस्तुभ्यमहं
संप्रददे न ममेत्युक्त्वा साक्षतं सदर्भं जलं द्विजहस्ते समर्पयेत् । “ गावो मे
अग्रतः सन्तु ” इति मन्त्रं पठेच्च । ततो गोदानाङ्गदक्षिणां दद्यात् । पश्चाद्दे-
वमाचार्याय निवेदयेदनेन मन्त्रेण—

सप्तधान्ययुतं देवमुपचारैश्च पूजितम् ।

पूर्णकुम्भसमायुक्तं गृहाण त्वं द्विजोत्तम ॥

ततस्तु दक्षिणां दद्याद्गुरुतोपकरीं शुभाम् ॥ १८ ॥

अस्य विष्णुश्राद्धारूपस्य कर्मणः प्रतिष्ठासंसिद्धयर्थमाचार्यायैतत्कर्मसाहुण्या-
र्थमिदं हिरण्यं दक्षिणार्थं संप्रददे न ममेत्युक्त्वा समर्पयेत् । ततः “ मन्त्रही-
नम् ” इति दण्डवन्नमस्कारं विधाय देवं सोपस्कारमाचार्यगृहं नयेत् । सप्त-
मते च—

अर्पयेद्देवमाचार्यवर्षरूपाय धीमते ।

एकस्मै धेनुना दद्यात्परस्मै हाटक तथा ॥ १९ ॥

अन्यस्मै भूमिदानं च कास्यपात्रं सदक्षिणम् ।

अन्यस्मै मयतो दद्यादनं बहुतरं ततः ॥ २० ॥

सप्तमाय शुभं वस्त्रयुग्मं दक्षिणया सह ।
 तुल्यद्रव्याणि दानानि सर्वाण्युर्ध्वं विनाऽर्पयेत् ॥ २१ ॥
 एवं विधिं समाप्यैव श्राद्धकर्ता महामतिः ।
 अन्नपूर्णं शरावं तं गृहीत्वा सरितं व्रजेत् ॥
 तत्र गत्वाऽर्पयेन्मध्ये तिष्ठन्मन्त्रानिमाञ्छेपत् (पन्) ॥ २२ ॥

“ फूटवादरता ये च ” इति मन्त्राः । पश्चात्—

विष्णुश्राद्धप्रसादेन ये सर्वे तारिता मया ।
 चक्षमान्यान्तु ते लोकान्पार्यं त्यक्त्वाऽमले जले ॥ २३ ॥

इत्युच्चार्य तं शरावं जले स्थापयेत् । पारनाशाबाधि जले स्थित्वा सचैलं
 स्नात्वा गृहमागत्य ब्राह्मणैः सुहृद्भिः सह भुञ्जीत ।

एवं यः कुरुते लोके विष्णुश्राद्धं च मानवः ।
 तस्य पुत्राः प्रजायन्ते सुशीलाश्च चिरायुषः ॥
 सुभगा धनसंपन्ना धर्मिष्ठाः सत्यवादिनः ॥ २४ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां यमस्मृत्युक्तं
 विष्णुश्राद्धविधानम् ।

अथ दिव्यमातृकाविधानम् ।

दिव्य राजा स्वयं पश्येद्विद्वद्ब्राह्मणैः सह ।
 अन्यैश्च बहुभिरांकैर्देशजैर्वा विदेशजैः ॥ १ ॥
 प्राद्विवाकस्तु संपश्येद्ब्राह्मणे राजयन्त्रितैः ।
 मन्त्राधिकरणाध्यक्षैः शास्त्रबुद्धिपरायणैः ॥ २ ॥

तथा च याज्ञवल्क्यः—

व्यवहारानृपः पश्येद्विद्वद्ब्राह्मणैः सह ।
 धर्मशास्त्रानुसारेण क्रोधलोभविवर्जितः ॥ ३ ॥
 अपश्यता कार्यवशाद्द्व्यवहारानृपेण तु ।
 सभ्यैः सह नियोक्तव्यो ब्राह्मणः सर्वधर्मवित् ॥ ४ ॥

इति मतमादाय प्राद्विवर्तौ व्यवहारं पश्यति तच्चापि समर्थम् ।

तत्र विधानक्रमः—

वैकल्यं चेद्भवेद्भर्तुर्दिव्यं स्व[ग्यं च भौमकम्] (?) ।
 च्चराद्यैर्व्याधिभिर्घोरैः काले संकुचिते सति ॥ ५ ॥
 सर्वेषां मतमादाय कर्तव्यः प्रतिहस्तकः ।
 हस्ते मुद्रा प्रकर्तव्या सायंकाले भृगोर्दिने ॥ ६ ॥
 एकभक्तविधानेन स्थातव्यं तेन तन्निशि ।
 श्रित्वादिजनः कश्चित्स्वकीयो वा जनस्तथा ॥ ७ ॥
 न गन्तव्यो(ज्यः)स्थितो यत्र रक्षितो राजसेवकैः ।
 भूमौ शय्या विभातव्या रम्भापत्रे तृणेश्यवा ॥ ८ ॥
 न पुष्पं धारयेन्मूर्ध्नि ताम्बूलं नैव भक्षयेत् ।
 राजविग्रसमानीतं तृपितः सञ्जलं पिबेत् ॥ ९ ॥
 इत्यनेन प्रकारेण मीत्वा रार्त्रिं समाहितः ।
 प्रातःकाले समुत्थाय दन्तधावनपूर्वकम् ॥ १० ॥
 प्रातःस्नानादिकं सर्वं त्रिदध्यादिधिपूर्वकम् ।
 ततो क्षुपवसेद्दीमान्स्मरन्तीतां शुचित्रताम् ॥ ११ ॥
 द्रौपदीं वा नलं धर्मं रामं सत्यपरायणम् ।
 कुलदेवीं निजां तद्रत्नामधेनुं सरस्वतीम् ॥ १२ ॥
 मध्याह्नसमये भूपः कुर्यात्स्नानादिकं सः ।
 सायंविधिं तु सायाह्ने श्रयात् तदनन्तरम् ॥ १३ ॥
 प्रातःकाले समुत्थाय कुर्यात्प्रातर्विधिं हि सः ।
 ततो त्रिद्वान्माड्डिकाः कृतस्नानविर्यः शुचिः ॥ १४ ॥
 शिवद्वारे महापुण्ये क्षयवा च चतुष्पथे ।
 संमार्जिते शुचौ देशे कुर्याद्धोमचतुष्टयम् ॥ १५ ॥
 तुलादिसर्वदिव्यानां विधिरेव सनातनः ।
 नृणां समाजमाहूय नीलवस्त्रविवर्जितम् ॥
 एवं कृते समाजे तु ययोक्ते च महर्षिभिः ॥ १६ ॥

याज्ञवल्क्यः—

श्रुताध्ययनसंपन्ना धर्मज्ञाः सत्यवादिनः ।
 राज्ञा सभासदः कार्या रिपौ मित्रे च वे समाः ॥ १७ ॥

न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धा वृद्धा न ते ये न वदन्ति धर्मम् ।
 धर्मः स नो यत्र न सत्यमस्ति सत्यं न तद्यच्छलवाचयविद्धम् ॥ १८ ॥
 नियुक्तोऽप्यनियुक्तोऽपि शास्त्रज्ञो वक्तुमर्हति ।
 दैवीं वाचं संबदति यः शास्त्रमुपजीवति ॥ १९ ॥
 ग्रामे × दृष्टः पुरे याति पुरे दृष्टस्तु राजनि ।
 राज्ञा दृष्टः कुट्टुष्टो वा नास्ति पौनर्भवो विधिः ॥ २० ॥ (?)

तस्मात्सर्वशास्त्रविदो विद्वांसो राज्ञः सकाशे भाव्याः । यदि तैः सह विचार्य
 धर्मतत्परो धर्मनिर्णयं करोति तदा भूपतेर्वर्चनीयं नास्ति । एवं राजपुरःसरे
 समाने मिलित आदित्यस्य होरायां वारात्पष्टस्य पष्टस्येत्यनेन शुक्रस्य वा
 दिव्यं कारयेत् । ततश्चाऽऽर्द्धा प्राड्ढिवाको धर्मावाहनपूर्वकं दिव्यदेवतापूजनं
 कुर्यात् । तत्र पूजनक्रमः—

देवस्याङ्गणे भूपभेदानयोर्मध्ये चतुरस्रं हस्तमात्रं नयितौभद्रं श्वेततण्डुलैर्म-
 ण्डलं कृत्वा धर्मावाहनं तत्र कुर्याद्रक्षमाणैर्मन्त्रैः । ते च मन्त्राः—

एषोहि धर्म भगवन्नस्मिन्दिव्ये समाविश ।

सहितो लोकपालश्च वस्वादित्यमरुद्गणैः ॥

घ(ध)डादि(दी) यानि दिव्यानि तत्र धर्मं समाह्वयेत् ॥ २१ ॥

एषोहि धर्म भगवन्निति सर्वदिव्येषु धर्ममाहूय पूजयेत् ।

इन्द्रं पूर्वं तु संस्थाप्य प्रेतस्रं दक्षिणे तथा ।

वरुणं पश्चिमे भागे कुबेरं चोचरे तथा ॥ २२ ॥

अग्न्यादिलोकपालांश्च कोणभागेषु विन्यसेत् ।

तल्लिङ्गैर्वेदिकैर्मन्त्रैः पौराणैर्वाऽभिधात्मकैः ॥

स्थाप्या वा पूजनीया वा दिव्यदेवा मनीषिभिः ॥ २३ ॥

तत्र ध्यानम्—

इन्द्रः पीतो यमः श्यामो वरुणः स्फटिकप्रभः ।

कुबेरस्तु सुवर्णाभी वह्निये कनकप्रभः ॥ २४ ॥

तथैव निर्ऋतिः श्यामो वायुर्धूम्रः प्रशस्यते ।

ईशानस्तु भवेद्रक्तो खेवं ध्यायेत्क्रमादिमान् ॥ २५ ॥

× इट इत्यत्र उपसर्गके इष्ट इतिपाठोऽस्मिन्पथे ।

इन्द्रस्य दक्षिणे पार्श्वे वसूनावाहयेद्बुधः ।
 धरो ध्रुवस्तथा सोम आपश्चैवानलोज्ज्वलः ॥ २६ ॥
 मत्स्यपश्च प्रभासश्च वसवोऽष्टौ प्रकीर्तिताः ।
 देवेशेशानयोर्मध्य आदित्यानां तथाऽयनम् ॥ २७ ॥
 धाताऽर्यमा च यित्रश्च वरुणश्च भगस्तथा ।
 इन्द्रो विवस्वान्पूषा च पर्जन्यश्च विशेषतः ॥ २८ ॥
 ततस्त्वष्टाऽनलो विष्णुरादित्या द्वादश स्मृताः ।
 अग्नेः पश्चिमभागे तु रुद्राणामयनं विदुः ॥ २९ ॥
 वीरभद्रश्च शंभुश्च गिरिशश्च महायशः ।
 अजैकपादहिर्बुध्न्यः पिनाकी चापराजितः ॥ ३० ॥
 भुवनाधीश्वरश्चैव कपाली च विशांपतिः ।
 स्थाणुर्भगश्च भगवानुद्रा एकादश स्मृताः ॥ ३१ ॥
 प्रेतेशरक्षसोर्मध्ये मातृस्थानं प्रकल्पयेत् ।
 ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमागी वैष्णवी तथा ॥ ३२ ॥
 चाराही चैव माहेन्द्री चायुण्डा गणसंयुता ।
 निर्ऋतेरुत्तरे भागे गणेशायतनं विदुः ॥ ३३ ॥
 वरुणस्योत्तरे भागे मरुतां स्थानमुच्यते ।
 गगनः (श्वसनः) स्पर्शनो वायुरानेलो मारुतस्तथा ॥ ३४ ॥
 प्राणः प्राणेशजीवौ च मरुतोऽष्टौ प्रकीर्तिताः ।
 दिव्यस्योत्तरभागे तु दुर्गामावाहयेद्बुधः ॥
 एतेषां दिव्यदेवानां स्वनाम्ना पूजनं शुभम् ॥ ३५ ॥

पराशरमतेन—

प्राङ्निवारुस्ततो विप्रो वेदवेदाङ्ग मारुतः ।
 श्रुतबुक्तोपसंपन्नः शान्ताचित्तो विमत्सरः ॥ ३६ ॥
 सत्यसंधः शुचिर्दक्षः सर्वपाणिहिते रतः ।
 उषोपितः शुद्धवासाः कृतदन्तानुमनः ॥ ३७ ॥
 सर्वासां देवतानां च कुर्यात्पूजां यथाविधि ।
 धर्माय(दि) साधनं भूषां दत्त्वा चार्घ्यादिकं क्रमात् ॥ ३८ ॥

अथ स्थालीपाकादिहोमकुण्डलक्षणविधानम् ।

तथा च यज्ञकाण्डे—

स्थालीपाके भवेत्कुण्डमिषुमात्रावरं समम् ।

चतुरस्रशुभं विद्यात्प्रत्यग्दक्षिणयोनिकम् ॥ १ ॥

विवाहहोमे तद्गर्भाधानादिकर्मसु ।

सर्वदानेष्विदं श्रेष्ठं प्रतेषु विविधेषु च ॥ २ ॥

सहस्रहवने चापि स्थण्डिलं चाऽपि कारयेत् ।

चुल्लीकुण्ड समुद्दिष्टं नित्योपासनकर्मणि ॥ ३ ॥

वैश्वदेवे तथा चुल्ली जङ्गमं वा तयोर्द्वयोः ।

नवान्नहवने चुल्लीकुण्डं चैव प्रकल्पयेत् ॥ ४ ॥

अयुतहोमे द्विहस्तमितम् । एष सर्वेषु कुण्डेषु यवैरष्टभिर्गुण्डङ्गुलं तैश्चतुर्विंश-
तिभिर्ह(त्या ह)स्तः स्यात् । केषांचिन्मते ध्वजायं कुर्यात् । अत्र स्वातमेखलायोनि-
मानज्ञानं परिभाषायाम् । किञ्चित्कुण्डं चतुर्विंशतिधा विभज्य चतुर्विंशमङ्गुलं
परिकल्प्य तैश्चतुर्विंशतिभिर्ह(त्या ह)स्तं परिकल्प्य तन्मानेन चतुरस्रं कुण्डं
स्वातं च कुर्यात् । तेनैव हस्तेन मेखलासहितं तन्मानेनैवाद्यस्तादापि खनेत् ।

अथ मेखलालक्षणम् ।

प्रथममेखलोच्छ्रायो नवाङ्गुलः । अथःस्वातमङ्गुलानि पञ्चदश । अधः-
स्वातमेखलासहितं चतुर्विंशत्यङ्गुलं कार्यम् । अधःस्वातकण्ठो द्वाभ्यामङ्गु-
लाभ्यां कर्तव्यः । द्वितीया चतुर्भिरङ्गुलैर्भवेत् । तृतीया त्रिभिर्भवति ।

अथ मानाधिक्यादिफलम् ।

शरीतः—

विस्ताररहिते कुण्डे यजमानोऽल्पजीवितः ।
स्वाताधिक्ये भवेद्रोगो हीने तु घनसंक्षयः ॥ १ ॥
कुण्डवक्त्रे मानहीने जठरे हीयते ध्रुवम् ।
आधिक्ये तु भवेत्तापो यजमानस्य निश्चितम् ॥ २ ॥
मरणं यजमानस्य जायते छिन्नमेखले ।
शोकस्तु मेखलोच्छ्राये मानाधिकतरे भवेत् ॥ ३ ॥
कण्ठाधिक्ये भवेन्नाशः पशूनां यजने तथा ।
अभियुक्ते यदा कार्ये कुण्डं न्यूनाधिकं भवेत् ॥
तदाऽधिकस्तु कर्तव्यो होमो होमविचक्षणैः ॥ ४ ॥

तथा च—

अन्नहीनस्तु यो होमो राज्यनाशाय कल्पते ।
तस्मादन्नं प्रदातव्यं सर्वभूतेषु यत्नतः ॥ ५ ॥
द्रव्यहीनश्च पुत्रांश्च सदा स (नाशदासानां) मृत्यवे ध्रुवम् ।
मन्त्रहीनस्तु यो होम ऋत्विङ्नाशाय कल्पते ॥ ६ ॥
होमद्रव्यविहीनश्च यजमानं विनाशयेत् ।
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन होमः कार्यः सुलक्षणः ॥ ७ ॥
अयेदानीं ब्राह्मणलक्षणम् ।

मूर्खा दुष्टाः प्रलुब्धाश्च वेदज्ञानविवर्जिताः ।
अलसा मलसंयुक्ता नित्यं कलहकारिणः ॥ १ ॥

अन्येऽपि सर्वदुष्टाश्च परच्छिद्रपिणोऽशुभाः ।
 क्रूरा दुष्टचरित्राश्च नित्यं वादरताश्च ये ॥
 शास्त्रहीना द्रव्यलुब्धाः पुराणार्थविवर्जिताः ॥ २ ॥

तथा च—

परच्छिद्राणि यो ब्रूते ब्रह्महा कथ्यते बुधैः ॥
 ब्रह्मघ्नेषु च सर्वेषु प्रायश्चित्तं सदा मुने ॥
 कथितं मुनिशार्दूलैर्न तत्स्पान्मर्मभेदिनः ॥ ३ ॥

तथा च ब्रह्मपुराणे—

परच्छिद्रेषु चः पापो निमग्नो मोहतत्परः ।
 वर्जनीयः शुभे कार्ये होमे चैव विशेषतः ॥ ४ ॥
 श्राद्धेषु यज्ञकार्येषु विवाहसमये तथा ।
 परमर्भरतं नित्यं वर्जयेच्च मयत्नतः ॥ ५ ॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सदोषान्वर्जयेद्द्विजान् ।
 निर्दोषाः फलदा विमाः सर्ववर्मसु शोभनाः ॥ ६ ॥

अथ होममुद्राः ।

मयूरी कुडुटी हंसी श्रूङ्गी च मृगी तथा ।
 पञ्च मुद्रा विजानीयाद्धोमद्रव्यग्रहे बुधैः ॥ १ ॥
 न्युन्नेन पाणिना द्रव्यं त(द्यैस्त)र्नीरहितेन यत् ।
 क्रियते हवनं विभर्मयूरी तां विदुर्बुधाः ॥ २ ॥
 उत्तानलक्षिताः सर्वा अद्भुत्योऽद्भुष्टयन्त्रिताः ।
 हवन क्रियते ताभिः कुडुटी सा प्रसीतिता ॥ ३ ॥
 विरनिष्ठा तु हंसी स्थान्युक्तुगथा तु मूङ्गी ।
 मध्यमानापिताद्दृष्टैर्षुगी चैवोपलक्षिता ॥ ४ ॥
 फलमूलवनी श्रेष्ठा मुद्रा ज्ञेया चित्तखण्डिनी ।
 जारणे मारुषे तद्भुङ्कुडुटी परिनीतिता ॥ ५ ॥
 वदयोगाटनपूर्वाणां कर्मणा मूङ्गी यथा ।
 शान्तिके पाण्डिके कर्षा मृगी हंसी तथोचमा ॥ ६ ॥

अथ द्रव्यहोमे विशेषः ।

फलमूलयजौ श्रेष्ठा मुद्रा च शिखिवल्लभा ।
कुक्कुटी पत्रपुष्पाणां शालिहोमे तु शूकरी ॥
यवानां वा तिलानां च हंसी प्रोक्ता मनीषिभिः ॥ १ ॥

अथ सूत्रधारणम् ।

अग्रे घृतो विनाशाय (शं च) घृतो मध्ये प्रजाक्षयम् ।
मूले घृतश्च होतुश्च मूर्ति दद्यात्स्रुवो ध्रुवम् ॥ १ ॥
अग्रान्मध्याच्च मध्ये तु मूलान्मध्याच्च मध्यतः ।
स्रुवः प्रधार्यो विद्वद्भिः सर्वकार्यार्थसिद्धये ॥ २ ॥

अथाऽऽहुतिविभागलक्षणम् ।

खण्डत्रयं तु मूलानां कर्तव्यं स्वप्रमाणतः ।
ग्रासार्धमात्रमन्नानां पञ्च सूक्ष्माणि होमयेत् ॥ १ ॥
पनसस्य फलस्यैव शत भागाः प्रकीर्तिताः ।
तथैव च विभागश्च कूष्माण्डस्य प्रकीर्तितः ॥ २ ॥
नारिकेलस्य विद्वद्भिर्भागाः प्रोक्तास्तु षोडश ।
तावन्त एव भागाः स्युः कदलस्य क्रतूत्तमे ॥ ३ ॥
खर्जूरीफलभागाश्च पञ्च प्रोक्ता मनीषिभिः ।
पत्रमैकैकमेव स्यात्तथा पुष्पं च हूयते ॥ ४ ॥
तिला अशीतिसंख्याकास्तथा पष्टिर्यत्राः स्मृताः ।
ग्रीहयश्च शतं ग्रासा गोधूमाः पष्टिसंमिताः ॥ ५ ॥
भिर्यंगवश्च विज्ञेया विडालपदमात्रकाः ।
तथैव तण्डुलाः प्रोक्ता होमलक्षणसोविदैः ॥ ६ ॥
फलानि बदरादीनि पञ्च पञ्च च हावयेत् ।

आदिशन्देन बदरमात्राण्येव ।

इक्षवः पर्वमात्राश्च पल्लवाः कोमला यनः (मताः) ॥ ७ ॥
शर्करा च गुडश्चैव विडालपदमात्रतः ।
हवनीयाः सत्रा सद्रिः प्रवृत्ते यज्ञसर्मणि ॥ ८ ॥
अतिमूक्ष्माणि बीजानि फलानि च तथैव च ।
यज्ञच्छयज्ञसिद्धयर्थं बल्लमात्राणि हावयेत् ॥ ९ ॥

चतुर्था बीजपूराणि दाढिमानि तथैव च ।
 कन्दास्वेकैरुशः श्रेष्ठा आर्द्रमङ्कुरशः शुभाः (भम्) ॥ १० ॥
 कन्देष्वपि विशेषान्तु सूरणो दशधा भवेत् ।
 जम्बीरामलका(क) द्राक्षास्तथा (प्यव)भङ्गातकाः रुणाः ॥ ११ ॥
 अक्षाः पञ्चाम्रमूलाद्याः प्रोक्ता ह्येकैरुशो यजौ ।
 आज्यं च पृषदाज्यं च दधि दुग्धं तथैव च ॥
 सुषुप्तवन्नमितं श्रेष्ठं तथा मांसं प्रकीर्तितम् ॥ १२ ॥

अथ वर्णेषु कुण्डविशेषः ।

त्रिमेखलं द्विजे कुण्डं क्षत्रियस्य द्विमेखलम् ।
 मेखलैका तु वैश्यस्य शूद्रस्य न हि मेखला ॥ १ ॥
 वक्रकुण्डे च संतापो मरणं क्षीनमेखले ।
 अपत्यनाशनं प्रोक्तं कुण्डे कण्ठोष्ठवर्जिते ॥ २ ॥
 भार्याविनाशनं प्रोक्तं कुण्डे योनिविवर्जिते ।
 दैर्घ्यायामसमं श्रेष्ठं समगर्भं तु रारयेत् ॥ ३ ॥
 एवं लक्षणसंयुक्तं सत्कुण्डं प्रोच्यते वृषैः ।
 यण्ठोष्ठौ च यत्रैः कार्यो तिर्यक्पोदशभिस्त्वथौ ॥
 हस्तः प्रमाणं कुण्डस्य क्षरत्निर्वेति मन्यते ॥ ४ ॥

तत्रौष्ठकुण्डविशेषमाह—

यवैश्चतुर्भिरोष्ठः स्यादजुभिर्लक्षणान्वितः ।
 तथा पादशभिः कण्ठः कर्तव्यः सूत्रकोविदैः ॥ ५ ॥
 अष्टाङ्गुलं त्वजेत्पक्षं त्वजेन्मात्रां षडङ्गुलाम् ।
 मध्ये त्वरत्निमात्रास्यं नियुञ्ज्यात्सर्वरूपेषु ॥ ६ ॥ (१)
 दिग्भ्रान्ते विभ्रमः कुण्डे सूत्रहीने तु पद्भुता ।
 स्वातहीने विरोधस्तु वन्द्युभिः सह जायते ॥ ७ ॥
 ओष्ठहीने त्रपस्मारो योनिहीने भगन्दरम् (रः) ।
 नाभिहीने स्थाननाशो मरणं छिन्नमेखले ॥ ८ ॥
 उक्तपानाधिका न्यूना मेखला व्याधिवर्धिनी ।

१ ल. षडवन्नमितं । २ क. 'क्रतु' । ३ ल. 'क वृण्ड क्षे' । ४ ल. 'जितम् । ५ ।
 ५ ल. 'पा हस्तप्रमाणतः कुण्डपर' । ६ ल. दिग्बाने वि' । ७ ल. उक्तपानाधिकोन्मात्रा ।

समसूत्रां च कुर्वीत समसूत्रेण दिक्क्रमात् ।
 विदिङ्मुखे कर्तृनाशस्तस्माद्विक्साधनं शुभम् ॥ १० ॥
 समभूद्विक्प्रमाणेन द्वारतोरणकर्तृभिः ।
 पताकावेदिकास्तम्भकुण्डादिभिरलंकृतः ॥
 मण्डपः शुभदः सम्यग्जायते निष्फलोऽन्यथा ॥ ११ ॥

अन्यथ—

इक्षु(क्षो)रापर्व मानं तु मूलमानं गुण(लानामङ्गुल)द्वयम् ।
 पुष्पं पत्रं स्वमानेन समिधस्तु दशाङ्गुलाः ॥ १२ ॥
 चन्द्रचन्दनकाशमीरकस्तूरीयक्षकर्दमाः ।
 कलापसंमिता भद्रा गुग्गुलुर्दरास्थिवत् ॥ १३ ॥

तत्र देवयोनिलक्षणम्—

कुण्डस्य पूर्वभागे तु देवयोनिर्विधीयते ।
 हस्तमात्रान्तरालं स्याद्वैवतायोनिकुण्डयोः ॥ १४ ॥
 ओष्ठः पञ्चाङ्गुलः कार्यः सर्वावयवसंयुतः ।
 मध्येऽङ्गुष्ठप्रमाणस्तु गलः कार्यः स्तनद्वयम् ॥
 देवयोनिरिति ख्याता तत्र संस्था दिवोरुत्ताम् ॥ १५ ॥

अन्यथ—

कुण्डं च मण्डपं चैव देवयोनिं तथैव च ।
 वेदिका मणिकारम्भं विदध्याद्बृद्धिवासरे ॥ १६ ॥
 विवाहव्रतचौलेषु प्रवृत्ते यज्ञरूपिणि ।
 वृद्धिश्राद्धानि कुर्वीत यावन्मासः समाप्यते ॥ १७ ॥
 सिद्धे कर्मणि मासान्ते वृद्धिं कृत्वा महापतिः ।
 कुण्डं समण्डपं देवयोनियुक्तं त्रिसर्जयेत् ॥ १८ ॥

अन्यच्च—

पाणिहोमे फयं कुण्डं क्रियन्मात्रं विधीयते ।
 तन्ममाऽऽवक्ष्य त्रिमेन्द्र पृच्छतः शुचिमानस ॥ १९ ॥

१ ए "दिङ्मुखे न्नाश. स्यात्तस्मा" । २ ए. "नभागेथ दा" । ३ क. "वनेभ्यु
 ४. ५ क. इत्यने कुर्वीत कुण्डानि या" । ५ क. "ने पुनि ह" । ६ ए. "विरते" ।

मैत्रेय उवाच—

दर्भैः कुण्डं प्रकर्तव्यं चतुरस्रं सुशोभनम् ।
 साग्रैरष्टभिरेव स्यात्समूलैर्नात्र संशयः ॥ २० ॥
 दर्भस्य समिधं तत्र जुहुयान्मौनमास्थितः ।
 सोमाग्नि(ग्नी)द्वते तत्र पितृमत्कव्यवाहने(नौ) ॥
 अपसव्येन हीतव्यमाहुतिद्वयमेव च ॥ २१ ॥
 एतत्पाणियज्ञौ कुण्डं प्रोक्तं विप्रवरैः शुभम् ।
 यहिः क्र(हिष्क)र्मणि कुण्डं तु त्रिकोणं मनुरग्रवीत् ॥ २२ ॥
 नवथाद्रेषु सर्वेषु कुण्डं पाणितैलं मतम् ।
 परिस्तरणमुद्दिष्टं पत्रमेव कुशोद्भवम् ॥ २३ ॥
 यत्कुण्डमयुते प्रोक्तं लक्षे तद्द्विगुणं भवेत् ।
 चतुर्गुणं कौटिहोमे मयुते लक्षहोमजम् ॥ २४ ॥
 त्रिमेखलोपरि ज्ञेया योनिश्च कुंजरोष्ठवत् ।
 कुंजरासनपत्रेण सदृशी वा प्रपद्य(उच्य)ते ॥ २५ ॥
 पश्चिमे दक्षिणे योनी कार्ये कार्ययिचक्ष्मणैः ।
 एवं कुण्डानि सर्वाणि यद्गुरुर्मणि योजयेत् ॥ २६ ॥
 कुण्डहीनस्तु यो होमो वैश्वदेवं विनाऽशुभः ।
 गार्हपत्यादयो ये च होमा ये च मनस्विनाम् ॥
 यद्गुराण्डे समुद्दिष्टं तेषां कुण्डं पृथग्रूप्यरू ॥ २७ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विमाननालायां स्थालीपाकादि-
 होमकुण्डलक्षणविधानम् ।

अथ विवाहव्रतवन्मध्ये मानूरजोदो(जसि तदो)रहरं
 विधानम् ।

शान्तिपटले—

विवाहे व्रतवन्ने च माता यस्य रजस्वला ।
 मृत्युञ्ज जटता ज्ञेया क्रमान्मनुजसत्तमैः ॥ १ ॥

सत्र शान्तिं प्रवक्ष्यामि सर्वेषां हितकारिणाम् ।
यस्मिन्दिने समुत्पन्नं मातुर्दोषकरं रजः ॥ २ ॥
तस्माद्दिनात्सभारभ्य जयेन्मृत्युंजयं बुधः ।
चतुर्थेऽहनि संप्राप्ते पञ्चमे वा समाहितः ॥ ३ ॥
कुर्याच्छिवाचनं विद्वान्पायसेन समाहितः ।
मण्डकैः पूरकैश्चापि(पूरिकाभिश्च) लड्डुकैः शर्करान्वितैः ॥ ४ ॥
भक्तेन घृतयुक्तेन पञ्चान्नैः पूजयेच्छिवम् ।
पिण्डिकां मण्डकैः साज्यैः परितः परिपूजयेत् ॥ ५ ॥
अधस्ताल्लिङ्गतः कार्या(पूज्या) पूरकैर्मोदकैस्तेतः ।
भक्तस्य परिधिं कृत्वा पायसेनार्चयेच्छिवम् ॥ ६ ॥
दीपान्पोडशसंख्याकानां यप्रज्वलिताञ्शुभान् ।
अर्पयेद्देवदेवाय शुभचारैः समन्वितान् ॥ ७ ॥

तत्र मन्त्राः पुरुषसूक्तोक्ताः ।

ततः संप्रार्थ्य देवेशं सतुर्यो गृहमात्रजेत् ।
तत्र स्थण्डिलमाधाय हवनं कारयेद्बुधः ॥ ८ ॥
अग्निमीळिनं मन्त्रेण(ळ इत्यमुना) जुहुयादयुतं सुधीः ।
पायसेनैव साज्येन स्वशुद्धोक्तविधानतः ॥
वर्णयेत्सप्तजिह्वस्य जिह्वाः सप्त इविर्भुजः ॥ ९ ॥

अग्नेः सप्त जिह्वानामान्याह—

कराली लोहिता श्वेता महत्पूर्वा च लोहिता ।
पीता च पद्मरागा च सुवर्णाख्या तथैव च ॥ १० ॥
लोहिता पूर्वतो ज्ञेया महत्पूर्वा शुचेर्दिशि ।
सुवर्णा दक्षिणे जिह्वा पद्मरागा ततः परा ॥ ११ ॥
श्वेता तु वारुणे भागे पीता वायुदिशि स्मृता ।
ईशानदिशि विख्याता या जिह्वा जातवेदसः ॥ १२ ॥
कराली नाम सा ज्ञेया तथा रक्षांसि तोषयेत् ।
सुवर्णा मध्यभागस्थां केचिद्भुजनीपिणः ॥ १३ ॥
लोहितायां पिशाचाश्च यजेद्दिशन्क्रुतां क्रुतां ।
महालोहितया यक्षास्तृप्तिमायान्ति शाश्वताम् ॥ १४ ॥

सुवर्णया च वै देवाः पद्मगाः पद्मरागया ।
श्वेतया ग्रहदेवाश्च पीतया चेटकादयः ॥ १५ ॥

तत्र स्तुतिमन्त्राः पौराणाः स्कन्दपुराणे—

नमस्ते रसने देवि तपनस्य करालिके ।
हुते त्वयि समश्रान्ति राक्षसा बलदर्पिताः ॥ १६ ॥
नमस्ते लोहिते जिह्वे ज्वलनस्य सुश्रोत्रने ।
पिशाचास्तृप्तिमायान्ति हुते त्वयि हविष्मतः ॥ १७ ॥
नमस्ते रसने देवि महालोहितसंज्ञिके ।
हुते त्वयि समश्रान्ति चक्षगन्धर्वकिनराः ॥ १८ ॥
नमस्ते वीतिहोत्रस्य सुवर्णे रसने शुभे ।
त्वया नृप्तो यमो देवो ददाति विपुलं सुखम् ॥ १९ ॥
पद्मरागे नमस्तुभ्यं देवपद्मगतर्पणम् ।
जायते शाश्वतं देवि हुते त्वयि हुताग्ने ॥ २० ॥
ग्रहाणां तर्पणं श्वेते कुरु जिह्वे हविर्भुजः ।
हुते हविषि विप्रैश्च ग्रहतृप्यर्थमादरात् ॥ २१ ॥
चेटरुः कामदेवश्च समस्ताः कुलदेवताः ।
पीतायां हवने जाते तृप्तिमायान्ति शाश्वतीम् ॥ २२ ॥
इति जिह्वास्तुतिं कृत्वा समाप्य विधिवद्यजिम् ।
अभिषेकं ततः कुर्यादुदक्याः सूनुना सह ॥ २३ ॥
ततस्तु दक्षिणां दद्यादाचार्याय मनीषिणे ।
अन्येभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च यथाशक्ति क्षमापयेत् ॥ २४ ॥
कस्मैचिन्मञ्चकं दद्यान्सोपधानं सदक्षिणम् ।
प्रेतराजं समुद्दिश्य मन्त्रेणानेन सत्तम ॥ २५ ॥

स च मन्त्रः—

नमस्ते धर्मराजाय देवदेवाय ते नमः ।
मञ्चकस्यास्य दानेन प्रीतो भव यम प्रभो ॥ २६ ॥

ततस्तु—

यदाससि रजो हृष्टं तदासस्तु परित्यजेत् ।
अपरं ब्रह्मपादाय ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ॥ २७ ॥

पूर्णा(ग)कलादिपुण्यानि फलानि तु विशेषतः ।
 साक्षते भाजने पुण्ये दीपाक्षीराजनात्मकान् ॥ ११ ॥
 संगृह्य विधिवद्दीमान्वाचयेत्स्वस्तिवाचनम् ।
 उदङ्मुखः प्राङ्मुखो वा यजमानः समाहितः ॥ १२ ॥
 निपण्णो मङ्गले पीठे तथाऽन्येऽपि द्विजातयः ।
 सदूर्वापाणयः सर्वे शुचयः शुचिराससः ॥ १३ ॥
 गणेशं कुलदेवीं च नमस्कृत्य प्रथत्नवपन् ।
 कालज्ञान ततः कुर्यादनुज्ञातो द्विजातिभिः ॥ १४ ॥
 मारुतकृत्यमुद्दिश्य पिपाय कलशं सुधीः ।
 मङ्गलद्रव्ययुक्तेन भाजनेन समाहितः ॥ १५ ॥
 घट्ट्य सविधानं तु कलशं हेमपूरितम् ।
 पञ्चासनसमाचिष्टो नमस्कुर्यात्प्रथत्नतः ॥ १६ ॥

फलमुकुलसदृशेनाञ्जलिना कलशं धृत्वा ललाटपर्यन्तमानीय नमस्कृत्य च
 पुनर्भूमौ निपाय कलशवदनाल्पिधानं निःसारयेत् । ततो ह्यात्मनः कामरूपाणि
 चर्चास्युक्त्वा विमान्प्रार्थयेत् । तैश्चापि सूचयितव्यानि । तान्याह—

पुरावतादयो नागा मङ्गाप्राश्नैव निम्नगाः ।
 महेंद्रापा गिरीन्द्राश्च त्रीणि विष्णुपदानि च ॥
 तेनाऽऽयुष्यप्रमाणेन पुण्याहमेतदस्त्विति ॥ १७ ॥

दीर्घमायुरस्तु । शिवा आपः सन्तु । सौमनस्पमस्तु । अक्षतं चारिष्टं
 चास्तु । गन्धाः पान्तु । सौमङ्गल्यं चास्तु । अक्षताः पान्तु । आयुष्यमस्तु ।
 पुण्याणि पान्तु । सांश्रियमस्तु । ताम्बूलानि पान्तु । ऐश्वर्यमस्तु । दक्षिणाः
 पान्तु । बहु देयं चास्तु । दीर्घमायुः श्रेयः शान्तिः पुष्टिस्तौष्टिश्चास्तु । श्रीर्यशो विद्या
 विनयो विचं बहुपुत्रं चाऽऽयुष्यं चास्तु । यं कृत्वा सर्ववेदयज्ञक्रियाकरणकर्मारम्भाः
 शुभाः शोभनाः मवर्तन्ते तमहमोपारमादिं कृत्वा, ऋग्यजुःसामाशीर्वचनं बहुश्र-
 पितमं सविज्ञातं भवन्निरनुज्ञातः पुण्यं पुण्याहं वाचयिष्ये । इति यजमानः
 पृच्छति । वाच्यतामिति तर्ककथ्यम् । 'द्विणोदा' इति पठित्वा दीर्घमायुर-
 स्त्विति भवन्तो ब्रुवन्तु इति यजमानेन मष्ट्यम् । दीर्घमायुरस्त्विति विद्याः प्रति-
 ब्रूयुः । ततश्च 'सविता पश्नातान्' इति पठित्वा दीर्घमायुरस्त्विति यजमानः
 पृच्छति । अस्तु दीर्घमायुरिति विद्याः प्रतिब्रूयुः । ततश्च 'नवो नवो भवति'

इति पठित्वा दीर्घमायुरस्त्विति भवन्तो घ्रुवन्त्विति यजमानो ब्रवीति । दीर्घ-
मायुरस्त्विति ते प्रतिब्रूयुः । ततश्च 'उच्चा दिवि' इति यजमानो ब्रूयात् ।
दीर्घमायुरिति तैर्वक्तव्यम् । इति चतुर्णां मन्त्राणामवसाने त्रिवारं प्रश्नस्त्रिवार-
मेव प्रतिवचनम् । इति परस्परोकौ जातायां पुनराशीर्वचनानि । प्रार्थयते ।
तान्याह—

ॐ नमः(मनः) समाधीयताम् । समाहितमनसः स्मः । प्रसीदन्तु भवन्तः ।
प्रसन्नाः स्मः । इति यजमानेनोक्ते सति तैर्वक्तव्यम् । ततः शान्तिरस्तु ।
पुष्टिरस्तु । तुष्टिरस्तु । ऋद्धिरस्तु । वृद्धिरस्तु । अविघ्नमस्तु । आयुष्यमस्तु ।
आरोग्यमस्तु । शिवं कर्मास्तु । कर्मसमृद्धिरस्तु । अहरहरभिवृद्धिरस्तु । धनप्रा-
न्यसमृद्धिरस्तु । वेदसमृद्धिरस्तु । ज्ञास्त्रसंपदस्तु । पुत्रसंपदस्तु । इष्टसंपदस्तु ।
[वहिर्देशे] अ(सर्वा)रिष्टनिरसनमस्तु । यत्पापं तत्प्रतिहतमस्तु । [मध्ये]
यच्छेयस्तदस्तु । उत्तरे कर्मण्यविघ्नमस्तु । उत्तरोत्तरं श्रीरस्तु । उत्तरोत्तरमहर-
हरभिवृद्धिरस्तु । उत्तरोत्तराः क्रियाः शुभाः शोभनाः संपन्नताम् । तिथिकरण-
मुहूर्तनक्षत्रसंपदस्तु । तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्रग्रहलगाधिदेवताः प्रीयन्ताम् । तिथि-
करणे मुहूर्तनक्षत्रे सग्रहे सदैवते प्रीयेताम् । दुर्गापाञ्चाल्यौ प्रीयेताम् । अग्निपु-
रोगाः सर्वे देवाः प्रीयन्ताम् । इन्द्रपुरोगा मरुद्गणाः प्रीयन्ताम् । आदि-
त्यपुरोगाः सर्वे ग्रहाः प्रीयन्ताम् । ब्रह्मपुरोगाः सर्वे वेदाः प्रीयन्ताम् । विष्णुपु-
रोगाः सर्वे देवाः प्रीयन्ताम् । माहेश्वरीपुरोगा उग्रामातरः प्रीयन्ताम् । अरुन्धती-
पुरोगा एरुपत्न्यः प्रीयन्ताम् । वसिष्ठपुरोगा ऋषिगणाः प्रीयन्ताम् । ब्रह्म च
ब्राह्मणाश्च प्रीयन्ताम् । श्रीसरस्वत्यौ प्रीयेताम् । श्रद्धामेधे प्रीयेताम् । भगवती
कात्यायनी प्रीयताम् । भगवती महालक्ष्मीः प्रीयताम् । भगवती शान्तिकरी
प्रीयताम् । भगवती पुष्टिकरी प्रीयताम् । भगवती तुष्टिकरी प्रीयताम् । भगवती,
ऋद्धिकरी प्रीयताम् । भगवती वृद्धिकरी प्रीयताम् । भगवन्तौ विघ्नविनायकौ
प्रीयेताम् । भगवान्स्वामी महासेनः सपत्नीकः समुनः सपार्पत्रः सर्वस्थानगतः
प्रीयताम् । हरिहरहिरण्यगर्भाः प्रीयन्ताम् । सर्वाः कुलदेवताः प्रीयन्ताम् । सर्वा
श्रीयताम् । हरिहरहिरण्यगर्भाः प्रीयन्ताम् । सर्वाः कुलदेवताः प्रीयन्ताम् । सर्वा
श्रीयताम् । शत्रवः पराभवं चान्तु । [अन्तः] शिवानि वर्धन्ताम् । शिवा आपः
सन्तु । शिवा ऋतवःसन्तु । शिवा ओषधयः सन्तु । शिवा वनस्पतयः सन्तु ।

शिवा अग्रयः सन्तु । शिवा आहुतयः सन्तु । शिवा अतिथयः सन्तु । अहो-
 रात्रे शिवे स्याताम् । निकामे निकामे नः पर्जन्यो वर्षतु । फलिन्यो न ओपधयः
 पच्यन्ताम् । योगक्षेमो नः कल्पताम् । ऋषयदञ्जनास्याचार्या वेदा देवा यज्ञाश्च
 प्रीयन्ताम् । आदित्यसोमाङ्गारऋषुवृद्धस्पतिशुक्रशनिराहुकेतवो प्रहाः प्रीय-
 न्ताम् । भगवान्नारायणः प्रीयताम् । भगवान्स्वामी महासेनः प्रीयताम् ।
 पुण्याहकालान्वाचयिष्य इति यजमानेन वक्तव्यम् । वाच्यतामिति विभ्रैर्व-
 क्तव्यम् । ' उद्गातेव० वाज्यया यजति० ' इति मन्त्रब्राह्मणे पठित्वा
 पुण्याहमिति यजमानो वदति त्रिवारम् । पुण्याहमिति त्रिवारं विभ्रा ब्रूयुक्तारम् ।
 ततः ' स्वस्ति न इन्द्रो० ' ' आदित्य उदयनीयः० ' इति मन्त्रब्राह्मणे पठि-
 त्वा स्वस्तिस्त्विति भवन्तो मुवन्त्विति त्रिवारं यजमानो वदति । तेऽपि त्रिवारं
 स्वस्ति ब्रूयुः । पुनः ' ऋद्ध्या(ध्या)म स्तोषं० सर्वामृद्धि० ' इति मन्त्रब्राह्मणपा-
 ठान्ते यजमान ऋद्धिं भवन्तो मुवन्त्विति त्रिवारं पठति । ऋध्यतामिति त्रिवारं
 विभाः । ततः ' थिये जातः० ' थिय एवैनं तदिति मन्त्रब्राह्मणान्ते श्रीर-
 स्त्विति यजमानो वदति त्रिवारम् । प्रतिवचनं तथैव त्रिवारम् । तत इहैव
 स्तमिति पठित्वाऽक्षतार्पणं कुर्याद्विभाः । ततः समस्तस्वास्तिप्राप्त्यर्थं नानागोत्रेभ्यो
 ब्राह्मणेभ्य इदं हिरण्यममृतरूपेण संपद्यतामिति संकल्प्य यथाशक्ति द्रव्यं
 दद्यात् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचिताया विधानमालायां सर्वकामसिद्धिदं
 पुण्याहवाचनाख्यं विधानम् ।

अथ दुष्टप्रतवदोपहरं विधानम् ।

माघे वृषे च महिषी श्रावणे वडवा दिवा ।

सिंहे गावः प्रसूयन्ते स्वामिनो मृत्युदायकाः ॥ १ ॥

तथा—

विष्टि भद्रातिथि वाऽपि त्यक्त्वा नैव प्रसूयते ।

तदा विघ्नः प्रजापेत स्वामिनो मृत्युदायकः ॥ २ ॥

विधानं तत्र कर्तव्यं स्वामिनो विघ्ननाशनम् ।

कृष्णपक्षे मध्यमासु कुर्यात्तिथिषु पञ्चसु ॥ ३ ॥

कालायसमर्थं कृत्वा यमं महिषवाहनम् ।

कालदण्डधरं ह्यमं(म)यमान्या सहितं नृप ॥ ४ ॥

तथा मृत्युंजयेनापि जुहुयाद्घृतपायसम् ।

रक्षोघ्नैः श(शा)मनैर्मन्त्रैः शं न इत्यादिभिस्तथा ॥ ५ ॥

निर्गुण्डीपल्लवैः स्निग्धैरभिषेकं च कारयेत् ।

साऽऽचार्याय प्रदातव्या यममूर्तिः सदक्षिणा ॥ ६ ॥

दानमन्त्रः—

सदक्षिणं श्राद्धदेवं यमान्या सहितं द्विज ।

सोपस्करं गृहाण त्वं मम विघ्नहरो भव ॥ ७ ॥

इति दानमन्त्रः ।

ततः शिशुं प्रजातं तं प्रदद्यादग्रजन्मने ।

सदक्षिणं नृपश्रेष्ठ तस्माद्विघ्नो विनश्यति ॥ ८ ॥

पश्चात्संतप (ष) येद्विद्वान्पायसापूपमोदकैः ।

सघृतैः शर्करायुक्तैर्यथाविभवसारतः (विस्तरम्) ॥ ९ ॥

एवं कृते विधाने च मृत्युस्तुष्यति पूजितः ।

निष्प्रत्यूहो भवेन्नूनं यजमानो नराधिप ॥ १० ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचिताया विधानमालायां

पद्मपुराणोक्तं दुष्टप्रसवदोषहर

विधानम् ।

अथ निषिद्धाभ्यङ्गदोषहरं विधानम् ।

धुद्राप्यन्यानि सर्वाणि यानि कानि समासतः ।

वक्ष्ये तानि विधानानि शास्त्रदृष्टेन कर्मणा (वर्त्मना) ॥ १ ॥

‘रतिस्तापं कान्तिम्०’ इति शास्त्रम् । यदा निषिद्धवारं तैलाभ्यङ्गकरणं पठते तदा विधानपूर्वकं कृतं चेन्न दोषभाग्भवति । तच्चाऽऽह—रविकुज-गुरुभृगुवारेषु द्रव्यमिश्रितं तैलं कृत्वा मस्तके पुराणोपदिष्टेन मन्त्रेण निधायोष्णेन वारिणा स्नायात् । स्नात्वा [च] नर्मदागण्डकीगोमतीतीरसैकतो-भ्रवान्, [देवान्] एलावकुलकुसुमचम्पकोपवासितेन शुद्धेन तैलेनाभ्यज्य क्रवोष्णेन वारिणा मस्नाप्य गन्धपुष्पादिभिरुपचर्य तेनोदकेन स्वमूर्धानं मार्जयेत् ‘इमं मे गङ्गे’ इति मन्त्रेण । तत्राऽऽदित्यकुजगुरुभृगुवारेषु संमोहनानि (दोषहराणि) द्रव्याण्यह—

अर्कं पुष्पं गुरौ दूर्वा भौमवारे च मृत्तिकाम् ।

भार्गवे गोभयं क्षिप्त्वा तैलाभ्यङ्गो विधीयते ॥ २ ॥

शिवा अग्नयः सन्तु । शिवा आहुतयः सन्तु । शिवा अतिथयः सन्तु । अहो-
 रात्रे शिवे स्याताम् । निकामे निकामे नः पर्जन्यो वर्षतु । फलिन्त्यो न ओषधयः
 पच्यन्ताम् । योगक्षेमो नः कल्पताम् । ऋषयश्छन्दांस्याचार्या वेदा देवा यज्ञाश्च
 प्रीयन्ताम् । आदित्यसोमाङ्गारकबुधशुक्रशनिराहुकेतवो ग्रहाः प्रीय-
 न्ताम् । भगवान्भारायणः प्रीयताम् । भगवान्स्वामी महासेनः प्रीयताम् ।
 पुण्याहकालान्वाचस्पिष्य इति यजमानेन वक्तव्यम् । वाच्यतामिति विप्रैर्व-
 क्तव्यम् । ' उद्गातेव० याज्यया यजति० ' इति मन्त्रब्राह्मणे पठित्वा
 पुण्याहमिति यजमानो वदति त्रिवारम् । पुण्याहमिति त्रिवारं विमा ब्रूयुरुत्तरम् ।
 ततः ' स्वस्ति न इन्द्रो० ' ' आदित्य उदयनीयः० ' इति मन्त्रब्राह्मणे पठि-
 त्वा स्वस्त्यस्त्विति भवन्तो ध्रुवन्त्विति त्रिवारं यजमानो वदति । तेषु त्रिवारं
 स्वस्ति ब्रूयुः । पुनः ' ऋद्ध्या(ध्या)म स्तोमं० सर्वामृद्धि० ' इति मन्त्रब्राह्मणपा-
 ठान्ते यजमान ऋद्धि भवन्तो ध्रुवन्त्विति त्रिवारं पठति । ऋध्यतामिति त्रिवारं
 विमाः । ततः ' श्रिये जातः० ' श्रिय एवैनं तदिति मन्त्रब्राह्मणान्ते श्री
 स्त्विति यजमानो वदति त्रिवारम् । प्रतिवचनं तथैव त्रिवारम् । तत
 स्तमिति पठित्वाऽक्षतार्पणं कुर्याद्विशाः । ततः समस्तस्वास्तिसाप्त्यर्थं
 ब्राह्मणेभ्य इदं हिरण्यममृतरूपेण संपद्यतामिति संकल्प्य
 दद्यात् ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां . कामसि
 पुण्याहवाचनाख्यं विधानं ।

अथ दुष्टप्रसवदोषहरं विधिः ।

माघे बुधे च माहिषी श्रावणे वडवा
 सिंह गावः प्रसूयन्ते स्वामिनो

तथा—

विष्टि भद्रातिथिं चाऽपि त्यक्त्वा
 तदा विघ्नः प्रजायेत स्वामिनो
 विधानं तत्र कर्तव्यं स्वामिनो
 कृष्णपक्षे मध्यमासु
 कालायसमयं कृत्वा यमं
 फाल्गुणदशहरं इयं(म)यमान्या

तथा मृत्युंजयेनापि जुहुयाद्घृतपायसम् ।
 रक्षोघ्नैः श(शा)मनैर्मन्त्रैः शं न इत्यादिभिस्तथा ॥ ५ ॥
 निर्गुण्डीपल्लवैः स्निग्धैरभिपेकं च कारयेत् ।
 साऽऽचार्याय प्रदातव्या यममूर्तिः सदक्षिणा ॥ ६ ॥

दानमन्त्रः—

सदक्षिणं श्राद्धदेवं यमान्या सहितं द्विज ।
 सोपस्करं गृहाण त्वं मम विघ्नहरो भव ॥ ७ ॥

इति दानमन्त्रः ।

ततः शिशुं प्रजातं तं प्रदद्यादब्रजन्मने ।

सदक्षिणं नृपश्रेष्ठ तस्माद्विघ्नो विनश्यति ॥ ८ ॥

पश्चात्संतप (प) येद्विद्वान्पायसापूपमोदकैः ।

सघृतैः शर्करायुक्तैर्यथाविभवसारतः (विस्तरम्) ॥ ९ ॥

एवं कृते विधाने च मृत्युस्तुभ्यति पूजितः ।

निधत्सूहो भवेन्नूनं यजमानो नराधिप ॥ १० ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां

पद्मपुराणोक्तं दुष्टप्रसवदोषहरं

विधानम् ।

अथ निषिद्धाभ्यङ्गदोषहरं विधानम् ।

धुद्राप्यन्यानि सर्वाणि यानि कानि समासतः ।

वक्ष्ये तानि विधानानि शास्त्रदृष्टेन कर्मणा (वर्त्मना) ॥ १ ॥

‘रतिस्तापं कान्तिम्०’ इति शास्त्रम् । यदा निषिद्धावारे तैलाभ्यङ्गकरणं पठते, तदा विधानपूर्वकं कृतं चेन्न दोषभाग्भवति । तच्चाऽऽह—रविकुज-

गुरुभृगुवारेषु द्रव्यमिश्रितं तैलं कृत्वा मस्तके पुराणोपदिष्टेन मन्त्रेण

निधायोष्णेन वारिणा स्नायात् । स्नात्वा [च] नर्मदागण्डकीगोमतीतीरसैकतो-

न्नवान्, [देवान्] प्लावकुलकुसुमचम्पकोपवासितेन शुद्धेन तैलेनाभ्यज्य

कवोष्णेन वारिणा प्रस्नाप्य गन्धपुष्पादिभिरुपचर्य तेनोदकेन स्वमूर्धानं मार्ज-

येत् ‘इमं मे गङ्गेः’ इति मन्त्रेण । तत्राऽऽदित्यकुजगुरुभृगुवारेषु संमोहनानि

(दोषहराणि) द्रव्याण्याह—

अकं पुष्पं गुरौ दूर्वा भौमवारे च मृत्तिकाम् ।

भार्गवे गोमयं सिप्त्वा तैलाभ्यङ्गे विधीयते ॥ २ ॥

तत्र—‘गमः सवित्रे’ इति रविमन्त्रः ।

अङ्गारको महाकायो रक्तवर्णश्चतुर्भुजः ।

सिद्धिदः सिद्धिकृदाग्मी भूयाच्छान्तिकरो मम ॥ ३ ॥

इति भौममन्त्रः ।

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां निषिद्धाभ्यङ्गदो-
पहरं विधानम् ।

अथ कृष्णपक्षचतुर्दश्यां (शी) प्रसूतिदोषहरं विधानम् ।

कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां प्रसूतिश्च फलं शृणु ।

चतुर्दश्यास्तु पद्भगाः प्रथमस्तु न दोषभाक् ॥ १ ॥

द्वितीयः पितरं हन्ति तृतीयो मातरं तथा ।

चतुर्थो मातुलं हन्ति पञ्चमः कुलनाशनः ॥ २ ॥

षष्ठश्च शिशुं हन्ति गण्डदोषो यथाक्रमम् ।

अथ शान्तिं प्रकुर्वीत सर्वारिष्टप्रणाशिनीम् ॥ ३ ॥

रुद्ररूपं विधायाऽऽनु सुवर्णेन विचक्षणः ।

कर्षमानसुवर्णेन तदर्धापेन वा पुनः ॥ ४ ॥

वस्त्रद्वयसमायुक्तं षोडशैरु (ध्यानपूर्वो) पचारकैः ।

त्रैयम्बरैश्च मन्त्रेण पूजां होमं च कारयेत् ॥ ५ ॥

पलाशसमिधस्तत्र चरुं तिलसमन्वितम् ।

शतमष्ट सहस्रं वा जुहुयाद्घृतपूरितम् ॥ ६ ॥

मूलाश्लेषविधानं च (पोक्तविधिना) वित्तशाठ्यं न कारयेत् ।

अकृत्वा शान्तिकं मूढो धनधान्यविनश्यति (नैर्वियुज्यते) ॥७॥

चतुर्दश्यां सिनीराल्या गोश्वयोर्महिपस्य च ।

स्त्रीणां चैव प्रसूतिश्च शक्रस्यापि श्रियं हरेत् ॥ ८ ॥

गृहं क्षेत्रं तथा धान्यं गृहोपकरणानि च ।

पशुवस्त्रादिकु चेति नू (न्यू) नमित्युच्यते बुधैः ॥ ९ ॥

इति श्रीनृसिंहभट्टविरचितायां विधानमालायां

कृष्णचतुर्दशीप्रसूतिदोषहरं

विधानम् ।

अथामाप्रसूतिदोषहरं विधानम् ।

सिनीवालीप्रसूता स्याद्यस्य भार्या पंशुस्तथा ।
 गजाश्वमहिपाश्वैव (ऋरिण्यश्वामहिण्यश्च) शक्रस्यापिश्रियं हरेत् ॥ १ ॥
 नारीं विना तु शेषस्य परित्यागो विधीयते ।
 परित्यागात्ततः शान्तिं कुर्याद्धीमान्विचक्षणः (धानतः) ॥ २ ॥
 रुद्रः शक्रश्च पितरः पूज्याः स्युर्देवताः क्रमात् ।
 कर्पेण तु सुवर्णेन तदर्धार्धेन वा पुन ॥ ३ ॥
 स्वशक्त्याऽप्यथ वा कुर्याद्विद्विशाल्यविवर्जितः ।
 नवग्रहमुखं कुर्यात् [अत्र शान्तौ प्रयत्नतः] ॥ ४ ॥
 प्रतिमां कारयेत्तुंभोश्चतुर्भुजसमन्विताम् ।
 त्रिशूलखड्गपरशुवरदण्डान्यथाक्रमम् ॥ ५ ॥
 श्वेतवर्णां श्वेतरक्तां श्वेतपुष्परथस्थिताम् ।
 त्रैयम्बकेण मन्त्रेण सर्वपूजां प्रकल्पयेत् ॥
 दत्त्वा दानं विधायाऽऽशु ततः सौरुष्यं लभेन्नरः ॥ ६ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचिताया विधानमालायाममाप्रसूतिदोष-
 हरं विधानम् ।

अथ नष्टानन्तदोरकविघ्नहरं विधानम् ।

युधिष्ठिर उवाच—

अनन्तव्रतमाहात्म्यं बहु रा च मया श्रुतम् ।
 दोररूपो ह्यनन्तोऽपि रक्षतीति सुरोत्तम ॥ १ ॥
 प्रमादाद्यदि नष्टः स्यादोरग्रन्थिषु पूजितः ।
 तदा किं करणीयं स्याद्बद्ध त्रैलोक्यपालरु ॥ २ ॥

कृष्ण उवाच—

साधु पृष्टं त्वया राजन्वक्ष्यामि च यथातन्म ।
 शृणु लोकस्य सर्वस्य रक्षार्थं शान्तिमिच्छता ॥ ३ ॥
 दोरे नष्टे महान्दोषः संभवेद्ब्रह्मकायिकः ।
 तस्मात्तदोपशान्त्यर्थं प्रायश्चित्तं समासभेत् ॥ ४ ॥

गुरुं प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्य समाहितः ।
 विज्ञाप्य दोरनाशं च तेन सार्धं व्रतं चरेत् ॥ ५ ॥
 कारयित्वा च दोरं तु पूर्ववद्ग्रन्थिसंयुतम् ।
 हव्यवाहं प्रतिष्ठाप्य तस्मिन्नावाहयेद्वारिम् ॥ ६ ॥
 आश्रयमग्रावधिश्चित्य दद्याद्विमाय वा(चाऽऽ)सनम् ।
 औष्ठोत्तरज्ञतं हुत्वा मूलमन्त्रेण संयुतः ॥ ७ ॥
 नामग्रथं च (मन्त्रेण) हुत्वा च केशवादिऋ(दीन्ऋ)पात्ततः ।
 अर्चयेदर्चनाद्यै (ह्यै) थ सुमनोभिः सदूर्वकैः ॥ ८ ॥
 अनन्तं कामयेद्देवं सर्वकामफलप्रदम् ।
 अनन्तं दोररूपेण अनन्ताय नमो नमः ॥ ९ ॥

अथ भविष्योत्तरपुराणोक्तविधिलिख्यते ।

युधिष्ठिर उवाच—

ममादायदि देवेश नश्येच्चानन्तदोरकः ।
 तदा किं करणीयं स्याद्दद त्रैलोक्यपालकैः ॥ १ ॥

कृष्ण उवाच—

साधु पृष्टं त्वया पार्थ वक्ष्यामि च यथाक्रमम् ।
 शृणु सर्वस्य लोकास्य रक्षार्थं विधिमुत्तमम् ॥ २ ॥
 दोरे नष्टे महान्दोषः संभवेद्बहुपातकम् ।
 तस्मात्तद्योपशान्त्यर्थं प्रायश्चित्तविधिं चरेत् ॥ ३ ॥
 कृत्वा च मृत्तिकास्नानं गोमयेन विलेपयेत् ।
 स्नानादनन्तरं पञ्चगव्यमाशनमाचरेत् ॥ ४ ॥
 तत्तन्मन्त्रैः प्रकुर्वीत (पञ्चगव्यं) प्राशनं कल्पयेद्बुधः ।
 पश्चात्स्वहस्ते गृहीत्याहर्भान्दक्षिणया युतान् ॥ ५ ॥
 गुरुं प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्य महाजनम् ।
 विज्ञान (प्य) दोरनाशं च तेन सार्धं व्रतं चरेत् ॥ ६ ॥
 शुण्वाहं वाचयेच्चैवमाचार्यं वरयेत्ततः ।
 पश्चाद्दोषभुवं सम्यग्गोमयेनोपलिप्य च ॥ ७ ॥
 हव्यवाहं प्रतिष्ठाप्य स्वगृहोक्तविधानतः ।
 चतुर्दश स्वनामानि तैरनन्तं समाहितः ॥ ८ ॥

पूजयित्वा प्रयत्नेन पश्चाद्धोमं समारभेत् ।
 विष्णुरंगिस्तथा सूर्यः सहस्राक्षः पितामहः ॥ ९ ॥
 इन्द्रः पिनाकी विघ्नेशः स्कन्दः सोमस्तथैव च ।
 वरुणः प्रवणः पृथ्वी वसन्तो ग्रन्थिदेवताः ॥ १० ॥
 अष्टोत्तरशतं हुत्वा स्वाहान्तमूलमन्त्रतः ।
 अतो देवेति मन्त्रेण(वा इत्यमुना) होमं कुर्यात्प्रयत्नतः ॥ ११ ॥
 नाममन्त्रेण हुत्वाऽथ केशवादीन्क्रमात्ततः ।
 अनन्तं कामरूपं च विष्णुं जिष्णुं हरिं शिवम् ॥ १२ ॥
 ब्रह्माणं भास्करं शेषं सर्वव्यापिनमीश्वरम् ।
 विश्वरूपं महाकायं स्थितिसंहारकारकम् ॥ १३ ॥
 मूर्तित्रयं प्रकुर्वीत अ(ह्य)नन्तस्य महात्मनः ।
 शान्तिहोमं प्रकुर्वीत महाव्याहृतिभिः क्रमात् ॥ १४ ॥
 पूर्णाहुतिं ततः कुर्याद्ब्रह्मोद्गासनमेव च ।
 एवं शान्तिविधिं कृत्वा पूर्ववद्भ्रतमाचरेत् ॥ १५ ॥
 संपूज्यानन्तदेवेशं बन्धनीयः सुदोरकः ।
 संभोज्य द्विजमुख्यांश्च दत्त्वा च गुरुदक्षिणाम् ॥ १६ ॥
 गोभूहिरण्यवासादि दद्यात्तद्वोपशान्तये ।
 बन्धुभिः सहितः पश्चात्स्वयं भुञ्जीत वाग्यतः ॥ १७ ॥
 न पूजयन्ति ये मूढाश्छिन्ने नष्टेऽथ दोरके ।
 दारिद्र्यं व्याधिदुःखादि पीडयेन्नात्र संशयः ॥ १८ ॥
 एवं यः कुरुते नित्यं पूजां तस्य समादरात् ।
 न भवेत्पापभोगी स न च दुःखं भविष्यति ॥ १९ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्तेभ्यो दद्याच्च दक्षिणाम् ।
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन गुरुपूजा स्वशक्तितः ॥ २० ॥
 प्रतिमां बह्वसंयुक्तामाचार्याय निवेदयेत् ।
 विप्राशीर्वचनं ग्राह्यं पश्चाच्चान्वै समापयेत् ॥ २१ ॥

इति धीनृसिंहभट्टनिरचितायां विधानमालायां नष्टानन्दोरक-
 विग्रहरं विधानम् ।

+ (समाहृतमिदं शास्त्रं सर्वशास्त्रार्थसंग्रहात् ।
 विधानमालिकारूपं हि प्राणिनामुपकारकम् ॥ १ ॥
 धर्मार्थकामशास्त्रेभ्यः संगृह्णालंकृतं मया ।
 उद्धृतं सर्वपुष्पेभ्यो यतः स्यान्मधु माक्षिकम् ॥ २ ॥
 ग्रन्थस्यास्यानुरागेण ममानुग्रहणेन वा ।
 मन्तोषयन्तु विद्वांसः स्वचेतासि समञ्जसाः ॥ ३ ॥
 वैराटे विषयेऽस्ति चन्दनगिरेर्गव्यूतिमात्रं पुर
 देव्याः प्राक्सुमनोहरं वसुमतीतीरज्ज्वहारं(रो) महत् ।
 तत्रत्योऽत्रिकुलोद्भवो गुणनिधिः श्रीमान्नृसिंहो द्विज-
 श्चक्रे शास्त्रमिदं नृणामुपकृतिं संधाय चित्ते निजे ॥ ४ ॥
 विधानमाला ग्रथिता मया तां गुणानुसंधानविराजमानाम् ।
 प्रायेण सारैः सुरभिं पवित्रां कुर्वन्तु कण्ठेष्ठनिजेषु धीराः) ॥ ५ ॥
 इति श्रीनृसिंहभट्टविरचिता विधानमाला संपूर्णा ॥

